MAGYAR KÖNYVSZEMLE

HARMADIK FOLYAM. * LXI. ÉV.

1937.

A Magyar Könyvszemle

Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

DOMANOVSZKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FARKAS GYULA, berlini egyetemi tanár, a berlini Magyar Intézet igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NAGY MIKLÓS, a Képviselőházi Könyvtár főigazgatója, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SULICA SZILÁRD, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, SZABÓ BÉLA, min. tanácsos, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF, ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, TETTAMANTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

Lap

ASZTALOS MIKLÓS: Ki volt az Elzevirek magyar reszpublikájának kompilátora? ... 126
BARTONIEK EMMA: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Bessarion-Corvinája. (Két képpel) ... 120
BERKOVITS ILONA: A budapesti Egyetemi Könyvtár Albucasis-kódexe. (4 képpel.) ... 229
BERKOVITS ILONA: A pécsi Püspöki Könyvtár festett kéziratai és ősnyomtatványai. (5 képpel) ... 35
BISZTRAY GYULA: Falusi népkönyvtárak ... 111
DEZSÉNYI BÉLA: Külföldi származású szórakoztató mellékletek magyarországi német hírlapokban ... 325
DOMANOVSZKY ÁKOS: Index-katalógus, címszavas katalógus ... 19
DRESCHER PÁL: Nagyvárosi népkönyvtárak ... 29
FITZ JÓZSEF: A könyvtár gyüjtőköre ... 273
GÁBRIEL ASZTRIK: A középkori kéziratok identifikációja és lokalizációja 299
GLASER LAJOS: A térképkatalógizálás problémái ... 241
GORIUPP ALISZ: A katalógussokszorosítás problémái ... 202
KELÉNYI B. OTTÓ: A könyvtár a várostörténeti kutatás szolgálatában .. 313
KOZOCSA SÁNDOR: Megtévesztő adatok a címlapokon. (Könyvsorozatok megtévesztő számozása) ... 227
LAVOTTA REZSŐ: Verseghy Ferencnek egy ismeretlen kéziratáról ... 57
VITÉZ NAGY ZOLTÁN: A modern magyar könyvillusztráció (6 képpel) .. 135
PASTEINER IVÁN: Az egyetemi könyvtárak ... 3
TRÓCSÁNYI GYÖRGY: Parlamenti könyvtárak ... 97
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Hírlapváltozatok ... 323
TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF: Nosce te ipsum (2 képpel) ... 50
VARGA OTTÓ: A régi egyházi könyvtárak ... 12
VARGA ZSIGMOND: A régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége .. 193
VARJAS BÉLA—WALDAPFEL ESZTER—KOZOCSA SÁNDOR: Megtévesztő adatok a címlapokon ... 215
VARJAS BÉLA: Megtévesztő adatok a címlapokon. (Előnevek és keresztnevek problémája) ... 215
WALDAPFEL ESZTER: Megtévesztő adatok a címlapokon. (Sorozatos kiadványok következetlenségei) ... 217
WITZMANN GYULA: Könyvtár és tizedesosztályozás ... 209

2. KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A. M.: Könyvtárosképző-tanfolyam ... 67, 347
A. M.: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete ... 66
ASZTALOS MIKLÓS: Az Országos Széchényi Könyvtár kiállításai ... 31
ASZTALOS MIKLÓS: Halottaink. (ERDÉLYI PÁL, JAKUBOVICH EMIL és BIBÓ ISTVÁN) ... 73
Az első „teljes" Puskin-kiadás ... 165
CSAPODI CSABA: Könyvtárosképzés Németországban ... 332
D. P.: Goethe mint könyvtárhasználó ... 72
GÁRDONYI ALBERT: Magyar író és könyvkiadó a XVIII. század végén .. 339
HODINKA LÁSZLÓ: A mai francia könyvtárosképzés ... 62
JÉKELY ZOLTÁN: A Magyar Bibliofilek Szövetségének megalakulása 68
Külföldi könyvtárosok tanulmányútja Magyarországon ... 69
KOZOCSA SÁNDOR: Irodalomtörténeti kiállítások a Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárban ... 70
LAKATOS L. LAJOS: A magyar őshírlapok bibliográfiájához ... 341
RADÓ ISTVÁN: Sopron sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében ... 247
RÉVÉSZ IMRE: Melianus Gnatereth ... 250

Lap

SAJÓ GÉZA: Misztótfalusi Kis Miklós újonnan felfedezett egyik legrégibb kolozsvári nyomtatványa 157
SUPKA ERVIN: Kliegl József nyomdai betűelosztógépe bemutatásának 100. évfordulójára 250
TOLNAI GÁBOR: Újabb adalék a XVI. századi magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem történetéhez 160
TOLNAI GÁBOR: Szalay József, a bibliofil (1870—1937) 252
TR. Z.: Bibliotheca 344
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A régi magyar budai nyomtatványok kérdése 153
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Régi papirosfajták 344
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A sajtóhibák történetéhez 162
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XVIII. századbeli magyarnyelvű nyomtatványok mint nyelvjárástörténeti emlékek 344
SÁRKÁNY OSZKÁR: Újabban előkerült kéziratok az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában 338
ZOVÁNYI JENŐ: Két régi magyar nyomdász halálának ideje 71

3. ISMERTETÉSEK.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. Szerkesztette: DR. BISZTRAY GYULA. Ism.: MÁTRAI LÁSZLÓ 263
A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai. I. Ism.: TRÓCSÁNYI ZOLTÁN 348
A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája. 1841—1936. Összegyüjtötték: BARANYAI MÁRIA és KELETI ADOLF. Ism.: SAJÓ GÉZA 349
A rézmetszettel díszített könyv. A Magyar Bibliophil Társaság nyolcadik kiállítása. Rendezte és a katalógust szerkesztette: DRESCHER Pál. Ism.: J. J. 174
A román bibliográfia. Ism.: MAKKAI LÁSZLÓ 357
A román Bibliotheca Bibliologica. Ism.: MAKKAI LÁSZLÓ 77
Az elmult év legszebb könyvei. Ism.: NAGY ZOLTÁN 361
Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei. 2—5. füzet. Ism.: ASZTALOS MIKLÓS 173
BREYER, MIRKÓ: Südslavische Rara et Rarissima. Ism.: BAJZA JÓZSEF .. 170
CROZET, LÉO: Manuel pratique du bibliothécaire. Ism.: SÁRKÁNY OSZKÁR 354
KÁPLÁNY GÉZA: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében. Ism.: TR. Z. 351
KERTÉSZ JÁNOS: A magyar közegészségügy bibliográfiája. 1925—1935. Ism.: ZNAKOVSZKY EMMA 352
KOZOCSA SÁNDOR: Az 1935-ik év irodalomtörténeti munkássága. Ism.: TOLNAI GÁBOR 83
KŐHALMI BÉLA: Az új könyvek könyve. Ism.: TOLNAI GÁBOR 82
LAUS PODAGRAE: Az köfzvények Ditsireti. (Kiadta: TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF és KNER IMRE.) Ism.: TR. Z. 358
LISCHERONG GÁSPÁR: Pray György élete és munkái. Ism.: CLAUSER MIHÁLY 359
LÖFFLER, KARL: Einführung in die Katalogskunde. Ism.: GRONOVSZKY IVÁN 255
Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás. Ism.: MÁTÉ KÁROLY 261
MILKAU, FRITZ: Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Ism.: NYIREŐ ISTVÁN 167
NAGY ZOLTÁN: A magyar litográfia története a XIX. században. Ism.: SUPKA ERVIN 81
PAIS KÁROLY: A két Kisfaludy Sándor. Ism.: TR. Z. 172
STRIPSKY HIADOR DR.: Kőszegi könyvnyomtató a XVII. századból. Ism.: TR. Z. 358
LEVÉLSZEKRÉNY, TR. Z. 176, 362
FOLYÓIRATSZEMLE, F. 84, 180, 265, 365
RÉSUMÉ — INHALTSANGABE 94, 191, 269, 368
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ 387

LXI. ÉV. HARMADIK FOLYAM 1937. JAN.–MÁRC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1937. évi folyam * I. füzet*

BUDAPEST
KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1937

A Magyar Könyvszemle

Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai:

DOMANOVSZKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FARKAS GYULA, berlini egyetemi tanár, a Berlini Magyar Intézet igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NAGY MIKLÓS a Képviselőházi Könyvtár főigazgatója, NYIREŐ ISTVÁN a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, SZABÓ BÉLA min. tanácsos, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SULICA SZILÁRD, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, TETTAMENTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

Harmadpéld.
HA 1.459

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1937. évi folyam * I. füzet*

BUDAPEST
KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1937

392

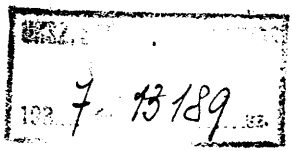

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK.*

Előadásomban az egyetemi könyvtárak három problémakörével kívánok foglalkozni, éspedig: az egyetemi könyvtárak szervezeti kérdéseivel, az egyetemi könyvtárakkal mint a felsőoktatás segédeszközeivel és végül azoknak jelenlegi speciális problémáival, úgymint a helyszűkével, orvostudományi állományuk csekély igénybevételével és anyagi helyzetükkel.

Egyetemi könyvtáraink — mint szervezeti és ügyviteli szabályzataik alapján megállapítható — szervezeti tekintetben egymástól lényegesen különböznek. Éspedig úgy a könyvtáraknak az egyetemi hatóságokhoz való viszonyát, mint pedig saját szerveik jogát illetőleg. Csupán a leglényegesebbre kívánok rámutatni, midőn megemlítem, hogy míg a budapesti és szegedi egyetemi könyvtárnál az igazgató a könyvtár összes ügyeit vezeti, addig a pécsi egyetemi könyvtár ügyeinek intézése az igazgató, a könyvtárbizottság, a rektor és a tanács feladata és az igazgatóra kizárólag csak a könyvtári hivatal ügyeinek intézése bízatik; a debreceni könyvtár igazgatásának és működésének irányítására pedig a könyvtárbizottság hivatott. Szembetűnő eltérés mutatkozik továbbá a könyvtárbizottságok tekintetében is. Míg a budapesti egyetemen a könyvtárbizottságnak a professzorokkal egyenjogú tagja a könyvtárigazgató is, addig vidéki egyetemi könyvtárainknál az igazgató szavazati joggal nem bír, sőt Debrecenben a könyvtárigazgatónak, mint szakértőnek a helyzete is kétségessé válik azáltal, hogy a szabályzat értelmében a könyvtárbizottság elnöke a könyvtárbizottságba más szakértőt is meghívhat. További lényeges eltérés, hogy a

* Szerzőnek az Országos Felsőoktatási Kongresszus általános szakosztályában 1936. december 11-én tartott előadása.

budapesti egyetemi könyvtári bizottság szinte kizárólag ellenőrző szerepet tölt be, viszont a vidéki egyetemi könyvtáraknál e bizottságok hatósági jogokat gyakorolnak: a könyvtárbizottság gondoskodik a könyvtár gyarapításáról, ez rendeli meg a könyveket és az összes szükséges segédeszközöket. Végül lényeges eltérést tapasztalunk a könyvtár fenntartására és fejlesztésére szolgáló anyagi eszközök feletti rendelkezés tekintetében is, mert míg a budapesti egyetemi könyvtárnál szervezeti szabályzata alapján is, de még inkább a gyakorlatban tekintélyes összeg áll az igazgató szabad rendelkezésére, addig a többi egyetemi könyvtárnál efelett majdnem teljes egészében a karok, illetve a tanszékek rendelkeznek.

Bár a gyakorlatban az ügyviteli és szervezeti szabályzatnak nem minden rendelkezése valósul meg, a mindennapi élet az ő parancsoló szükségleteivel azokat ismételten áttöri, mégis a szabályok és a gyakorlat alapján is a vidéki egyetemi könyvtárak igazgatói nem önálló vezetői a könyvtárnak, hanem csupán egyetemi hatóságaik utasításainak és rendelkezéseinek végrehajtói.

A debreceni és pécsi egyetemi könyvtárak szervezetének 1922-ben, illetőleg 1927-ben történt ilyetén megállapítása annál szembetűnőbb, mert éles ellentétben áll — mint arra rámutatni szerencsém volt — a budapesti egyetemi könyvtárban, de még inkább a külföldön kialakult felfogással és gyakorlattal. Hasonló a helyzet a szegedi egyetemi könyvtárnál is.

Lesznek, akik e szervezeti kialakulásnak indító okait abban fogják keresni, hogy míg a budapesti egyetemi könyvtár országos jellegű, addig a vidéki egyetemi könyvtárak kizárólag csak az egyetemi oktatás szolgálatára rendeltettek.

Ez indokolás azonban nem helytálló, mivel vidéki egyetemi könyvtárainknak egyúttal mint körzeti közkönyvtáraknak is hivatásuk van. Miniszteri rendelet értelmében az ügyészségi kötelespéldányok őket illetik és ezek megőrzése az ő kötelességük. De ezenfelül is vidéki közkönyvtáraink szegénysége következtében az egyetemi könyvtáraknak is vidéki közkönyvtári szerepet kell vállalniok.

Szervezetük sajátos vonásainak magyarázatát inkább abban kell keresnünk, hogy szervezésükkor e könyvtárak még jelentékenyebb állománnyal nem bírtak, továbbá, hogy az újonnan léte-

sült egyetemeken szemináriumi és intézeti könyvtárak abban az időben még nem alakultak ki és így az egyes tanszékek könyvszükségleteiket az egyetemi könyvtár révén kívánták biztosítani. Végül — de talán nem legkisebb mértékben — az az aggodalom is hozzájárult szervezetük sajátos vonásainak kialakításához, hogy szakképzett könyvtárosaink csekély létszáma mellett vidéki egyetemeinknek nem lesz módjukban könyvtáraik élére megfelelő vezetőt állítani.

Az utolsó évtized azonban mindezek tekintetében lényeges változást hozott: vidéki egyetemi könyvtáraink könyvállománya tekintélyesen megnövekedett, általában a 200.000 kötet felé közeledik, igazgatásuk szakképzett tisztviselők kezébe került, tanszékeiknek pedig saját könyvtárai is megalakultak és a viszonyokhoz képest megfelelő ellátásban is részesülnek. E változott viszonyok szükségessé teszik, hogy a vidéki egyetemi könyvtárak szervezete és ügyvitele e változott viszonyokhoz alkalmaztassék. De szükséges ez még a budapesti egyetemi könyvtárnál is, melynek 35 évvel ezelőtt alkotott szabályzata a mai idők követelményének nem felel meg és amelynek számos intézkedését a gyakorlat már megdöntötte. Mindezeken kívül aktuálissá teszi e kérdést az is, hogy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának új szervezeti és ügyviteli szabályzata most van tárgyalás alatt.

Egyetemi könyvtáraink szervezetének és ügyviteli szabályzatainak módosításánál felvetődhetik az a gondolat, vajjon nem volna-e kívánatos e kérdésnek az a megoldása, amelyet Németországban, Franciaországban és Olaszországban találunk, ahol az egyetemi könyvtárak igazgatási tekintetben közvetlenül a minisztériumnak, illetve a könyvtárak főfelügyelőségének rendeltettek alá.

Az említett államokban ezt indokolja azok egész államigazgatási rendszere és azok szellemének ez meg is felel. Nálunk viszont, ahol az önkormányzati igazgatás államéletünknek fontos tényezője, ez nem látszik megokoltnak. Éspedig annál kevésbbé, mert tudományos gyüjteményeinknél az önkormányzati igazgatás megvalósítása éppen a mult évtized nagy eredménye. Az 1922. évi gyüjtemény-egyetemi törvény helyezte nemzeti nagy közgyüjteményeink igazgatását az önkormányzati

elv alapjára, azon tapasztalatból kiindulva, hogy ez a tudományos intézetek igazgatására sokkal alkalmasabb, mint a tisztán bürokratikus, miniszteriális adminisztráció. Az önkormányzati igazgatás ugyanis az egyéni kezdeményezésre, amelynek oly fontos szerepe van a gyüjtemények életében, serkentőleg hat. S hogy az önkormányzati elv alkalmazásához fűzött remények tényleg beváltak, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a Gyüjtemény-egyetemnek Nemzeti Múzeummá történt átszervezése 1934-ben az önkormányzati elvet teljes egészében fenntartotta. Indokolatlan ellentmondása volna kultúrpolitikánknak, ha ugyanakkor, midőn a tudományegyetemeken kívül álló Nemzeti Múzeum igazgatásába, mint szakértőket egyetemi professzorokat bevon, ugyanakkor a legfontosabb egyetemi intézetek egyikének, az egyetemi könyvtárnak igazgatásánál a professzorok közreműködéséről lemondana. Az egyetemi könyvtárak szervezeti kérdései tehát az autonóm egyetemen belül oldandók meg. Ez nem jelenti azonban azt, mintha szervezetük megállapításánál kizárólag az autonóm-igazgatás érdekei lennének irányadók. Emellett meg kell találni a módját annak, hogy a könyvtári szakérdekek teljes mértékben érvényesülhessenek. Az előbbi az egyetem legfőbb hatósága, a tanács jogkörének fenntartását kívánja, mely mellett mint a könyvtárat ellenőrző szerv működik a könyvtárbizottság. A könyvtárbizottságnak legmegfelelőbb összetétele az, ha benne a tanáccsal való közvetlen kapcsolat érdekében tanácstagok is helyet foglalnak; viszont a könyvtári élet eleven kapcsolatai azt kívánják, hogy legyenek benne állandó tanártagok is. Mellettük mint teljesen egyenjogú tagnak helyet kell foglalni a könyvtár igazgatójának is, aki hivatott a könyvtárbizottság összehívásának kezdeményezésére és tárgysorozatának megállapítására. A könyvtári szakszempontok érvényesülése érdekében áll, hogy a könyvtárigazgató tényleg felelős vezetője legyen a könyvtárnak, s ugyanezért őt illesse meg a kezdeményezés joga. A könyvtár fejlesztésére szolgáló anyagi eszközök feletti rendelkezésre csakis ő lehet jogosult teljes felelősség mellett és végül a könyvtár összes alkalmazottai felett elsőfokon a fegyelmi hatalmat neki kell gyakorolnia. A tapasztalat teljesen igazolta a németek egyik legkiválóbb könyvtári szaktekintélyének, MILKAUnak megállapítását, hogy erőteljesebb könyvtári élet csakis ott fejlődött ki, hol

a kezdeményezés és a felelősség a könyvtár vezető tisztviselőjének kezében összpontosul.

Ily igazgatási szervezet mellett is még megoldásra váró feladat az egyetemi könyvtáraknak a felsőoktatás munkakörébe való intenzívebb bekapcsolása. Az egyetemen képviselt tudományszakok nagy száma mellett sem a tanács, sem pedig a könyvtárbizottság nem lehet hivatott e feladat megoldására, s ezt az egyetemi könyvtáraknak a szemináriumi és intézeti könyvtárakkal való kooperációja révén lehet megoldani. E kooperációnak pedig személyinek és tárgyinak kell lennie. A személyi kooperáción azt értem, hogy azok, akik kari, vagy professzori megbízás alapján az intézetek és szemináriumok könyvtárait kezelik, az illetékes egyetemi könyvtárban rövid gyakorlati kiképzést nyerjenek. Ezáltal biztosíttatnék az említett könyvtárak szakszerű kezelése, amire éppen állományuk megnövekedése miatt mindinkább szükség volna; de előnyt jelentene ez az egyetemi könyvtárakra nézve is, mert azon személyes kapcsolat révén, mely így köztük és az egyetem többi szakkönyvtárai között kialakulna, lehetőség nyilnék arra, hogy egyetemi könyvtáraink gyarapítása az egyetemeken képviselt összes tudományszakok szükségleteire való tekintettel történhetnék. Egyetemi könyvtáraink személyzetének csekély létszáma mellet nem lehetséges ugyanis, hogy az összes tudományszakok egy-egy szaktisztviselővel az egyetemi könyvtárakban képviselve legyenek. E hiány pótlásáról és így a könyvtárnak a felsőoktatás szükségletei irányában való fejlesztéséről az említett módon lehetne gondoskodni.

Az egyetemi könyvtárak és az intézeti és szemináriumi könyvtárak közötti tárgyi kooperáción egyrészt az utóbbiak könyvállományának az egyetemi könyvtárban való nyilvántartását, másrészt beszerzéseik összehangolását értjük. Ennek megoldására külföldön, és pedig Olaszországban, Németországban és Svájcban egy félszázad óta, továbbá újabbkeletűen Amerikában a legkülönbözőbb példákat láthatjuk. A kooperáció két lehetőségének egyike az, midőn a szemináriumi és intézeti könyvtárak könyvállományának teljes címanyaga az egyetemi könyvtárban is nyilvántartatik, másika, midőn beszerzéseiket elvi szempontok szerint határolják el. Az első, mely

miniszteri rendelettel a berlini és bonni egyetemi könyvtárakban, majd 1920-ban Bázelben került kivitelre, a vele kapcsolatos nagy költségek és rendkívüli munkatöbblet miatt nem ajánlatos. Berlinben, Bonnban be is szüntették, Bázelben maradt egyedül életben. A gyüjtési körök elvi elhatárolása például oly formában, hogy az alapvető irodalom (úgymint folyóiratok, gyüjteményes munkák és a monografikus munkák) az egyetemi könyvtár, viszont a tanulmányi irodalom a szemináriumi könyvtárak gyüjtési körébe tartozik, éppen a könyveknek sok esetben pontosan meg nem állapítható jellege miatt a valóságba nem ültethető át, éppen ezért nem biztosítja a kitűzött cél elérését.

Mindkét rendszernek együttes alkalmazása volna kívánatos és pedig a szemináriumok és intézetek kötelessége lenne, hogy összes új szerzeményeiket az egyetemi könyvtárnak bejelentsék és bejelentéseik alapján ott ezekről egy egységes címjegyzék állíttatnék fel, amire példát látunk Németországon kívül Svájcban, Hollandiában és Amerikában is. Az új beszerzésekre nézve pedig — főleg amennyiben külföldi folyóiratokról, gyüjteményes munkákról, vagy drága önálló művekről van szó — minden egyes esetben külön kellene az intézeti könyvtáraknak az egyetemi könyvtárral megállapodniok. A kooperációnak ezen formájával egy-egy egyetem összes könyv- és folyóiratbeszerzése racionalizáltatnék, vagyis az egyetemnek mint egységes egésznek, tudományos irodalmi szükségletére szolgáló anyagi eszközök felhasználása legcélszerűbbé és leggazdaságosabbá válnék. Minthogy azonban a szemináriumi és intézeti könyvtárak elvileg csakis a professzoroknak és a hallgatóság egy-egy részének állanak rendelkezésére, a racionalizálással kapcsolatos előnyök csak abban az esetben válnának a tudományos kutatásnak is tényleges hasznára, ha a szemináriumi és intézeti könyvek az egyetemi könyvtárak helyiségeiben való használatra rövid időre kikölcsönöztetnének.

Az egyetemi könyvtárakkal foglalkozván, nem hagyhatom említés nélkül az említett általános elvi kérdések mellett a jelenleg aktuális éppoly fontos egyéb problémákat is.

Ezek egyike a helyszűke, mely az egészen új és modern épületben elhelyezett debreceni egyetemi könyvtárt nem tekintve,

összes egyetemi könyvtárainknak súlyos gondja. Míg azonban a helyszűke Budapesten nagyrészben a 300 éves mult természetes következménye, addig Pécsett, de főleg Szegeden abból a lázas gyüjtési tevékenységből ered, amely minden új alapítású könyvtárt jellemez. Mai viszonyaink nem alkalmasak arra, hogy e kérdés legradikálisabb megoldásával, új könyvtárépületek emelésével foglalkozzunk. Ugyancsak feleslegesnek tartom — közismert voltánál fogva — e kérdés technikai megoldásának ismertetését. Legyen szabad azonban eredeti és célravezető volta miatt egy megoldási módra kitérnem. Ez BONAZZITÓL, a római Vittorio Emanuele-könyvtár igazgatójától ered, aki a könyveket a raktárban évszám szerint csoportosítva helyezi el és ezzel megtalálta a legegyszerűbb módját annak, hogy a tudományos könyvtárakat oly súlyosan terhelő holt, vagyis tudományos szempontból elavult anyag a raktárból könnyen kiválasztassék és máshol helyeztessék el s ezzel a könyvtári épület tehermentesíttessék. Szellemes megoldása ez a kérdésnek, amelynek bizonyos keretek között való alkalmazását nálunk is meggondolás tárgyává kellene tenni.

A helyszűkével kapcsolatosan érintenem kell könyvtárainknak ajándékozás útján való gyarapodását is. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy egyetemi könyvtárainknak ajándékozás útján való növekedése lényegesen felülmulja a vásárlásból eredő gyarapodását, pedig a tudományos kutatás szempontjából értékesebb az, mit könyvtáraink vesznek, míg az ajándékozás útján beérkezett irodalomnak csupán egy kis töredéke ilyen. Ha meggondoljuk azt, hogy a nemhasznos ajándékok nem csupán helyet foglalnak el s így a meglevő épület használati idejét csökkentik, hanem ezenfelül is könyvtári feldolgozásukkal az amúgy is kis létszámú tisztviselői kar munkáját lefoglalják, akkor minden tekintetben kívánatosnak mutatkozik, hogy megengedtessék könyvtárainknak az ajándékok szelekciója, vagyis hogy kiválaszthassák az ajándékozott anyagból a szükségeset és hasznosat és csupán azt vegyék állományukba, míg a feleslegeset, az úgynevezett holt anyagot duplumként kezelhessék. Tudományos könyvtárainknak is főtörekvése elsősorban ne állományuk növelése, hanem igénybevételük fokozása legyen. Épp ezért okoz súlyos meggondolást némely egyetemi könyvtárnak az a tapasztalata, hogy orvostudományi állományuk a többi szakokhoz képest lényege-

sen kisebb mértékben vétetik igénybe, vagyis éppen a legdrágábban vett könyveket és folyóiratokat használják legritkábban. Még évekkel ezelőtt a budapesti egyetemi könyvtár folyóiratosztályában vezetett nyilvántartásból megállapítottuk — a folyóiratok egyévi előfizetési árát osztva azok egyévi használati eseteivel —, hogy míg egy-egy orvostudományi folyóirat egyszeri használata 1 pengő költséget okozott a könyvtárnak, addig a többi szakokba tartozó folyóiratok egyszeri igénybevétele 3—4 fillérbe került. Ugyanitt az olvasóterem orvostudományi anyagának használata az egész forgalomnak nem is egész egy tizedét teszi ki. Legfőbb oka ennek az, hogy az orvoskari hallgatóságot éppen a könyvtár nyitvatartási ideje alatt előadások és gyakorlatok foglalják le, továbbá, hogy amennyiben egy-egy szabad órája lenne is, a könyvtárnak az orvoskari intézetektől való távolsága miatt ezt könyvtári olvasásra felhasználni nem tudja. E visszás állapotot megszüntetni csakis úgy lehet, ha az egyetemi könyvtárak orvostudományi anyagának nem tudománytörténeti részét, valamint a kurrens folyóiratokat az orvostudományi intézetek közelében helyeznénk el és ha az ezzel kapcsolatos olvasóterem az esti órákban is nyilvántartatnék. Ettől a gondolattól vezérelve adja át a budapesti egyetemi könyvtár a belső klinikai telepen levő orvoskari könyvtárnak 10 évi letétképen kurrens orvostudományi folyóiratait.

Fontossága miatt hagytam legutoljára az anyagiak kérdését. Egyetemi könyvtáraink fejlesztésére és gyarapítására az állami átalány és az ettől eltérő jellegű autonómbevételek, úgymint a hallgatóság részéről fizetett beiktatási járulék és könyvtári díj szolgál. Állami átalányuk azonban a költségvetésnek nem önálló tétele, hanem az elméleti és gyakorlati oktatás globális összegében foglaltatik. Ennek felosztása a gazdasági bizottságok joga, melyekben azonban a könyvtár képviselve nincs. Így megtörténhetik — amint erre volt is eset —, hogy ezen összeg szétosztásánál a könyvtár jelentőségének és hivatásának nem megfelelően részesül figyelemben. Kívánatos volna tehát, hogy a gazdasági bizottságokban az egyetemi könyvtár is képviselethez jusson, avagy, hogy az állami költségvetésben önálló tételként iktattassanak be az egyetemi könyvtárak. Ez utóbbi esetben felvetődik a kérdés az állami átalány összegszerűsége iránt. Útmutatóul

elsősorban a békebeli költségvetések szolgálhatnak, mely a budapesti egyetemi könyvtárnál 1914—15-ben 45.000, a kolozsvári könyvtárnál 23.000 korona volt. Ez összeg megközelítésére kellene törekednünk, annál is inkább, mert az autonómjövedelmek a hallgatóság létszámának csökkenése következtében állandó visszaesést mutatnak. Kétségtelen, hogy az ideális állapot az volna, ha nem lennénk ráutalva a hallgatóság részéről fizetett díjakra. Megnyugtató lehet egyrészt a külföldi egyetemi könyvtárak hasonló eljárása, amennyiben náluk már a mult század végén a mieinknél jelentősebb könyvtári díjak voltak rendszeresítve, másrészt annak tudata, hogy könyvtáraink a könyvtári díj sokszoros ellenértékét adják vissza a hallgatóságnak azzal, hogy a tanulmányaikhoz és kutatásaikhoz szükséges irodalmat rendelkezésükre bocsátják.

Ezekben voltam bátor röviden összefoglalni az egyetemi könyvtáraknál megoldásra váró feladatokat, mind pedig jelezni azok megoldási módját. Ez utóbbi tekintetben egyik legfőbb törekvésem az volt, hogy a reform — mint erre HÓMAN BÁLINT vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Őexcellenciája megnyitóbeszédében rámutatott — evolúció legyen, vagyis a meglévőnek természetes továbbépítése. Különösen megszívlelendő szempont ez meglevő nagy gyüjteményeinknek — mint aminők az egyetemi könyvtárak is — reformjánál, mert ezek önmagukban is szerves egészet alkotnak, ahol minden erőszakos beavatkozás az egész szervezet funkciójának fennakadására vezet. Éppen ezért minden reform a könyvtárnál csakis a már meglevőnek módosításában, de nem feladásában állhat.

PASTEINER IVÁN.

A RÉGI EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK.*

A népvándorlás idején és a középkor során egyházi és világi tudomány, szentírás, egyházi írók csakúgy, mint a klasszikus világ irodalmi emlékei, grammatika és csillagászat, ének és költészet egyként a monostorokban és káptalanokban találtak megértő művelőre, vagy legalább is megőrző menedékre. Az egyházi intézményekből kikerült kéziratok bizonyságai ennek.

Hazánkban is nemzeti művelődésünk kezdetén az egyházak, monostorok és káptalanok tartják becsben a művelődés nagy eszközét, a könyvet. Nemcsak Pannonhalma birtokol szent László korában 80 kódexet, más intézmények, így a pécsváradi monostor, a veszprémi káptalani iskola, az esztergomi káptalan stb. a könyv megszerettetésének tűzhelyei.

De most nem a középkor egyházi intézményei által fenntartott könyvkultúráról akarok beszélni, hanem arról, amit ezen könyvszeretet jelenkori formája a jelenkor tudósa számára adhat, Az egyháziak most sem tekintik a könyvgyüjtést korszerűtlen, elmellőzhető feladatnak, éppen ellenkezőleg! a jelenben egyre nagyobb fontosságot tulajdonítanak annak.

Bármennyire tanulságos lenne is egyes külföldi nagy egyházi könyvgyüjtemények ismertetése, számunkra mégis fontosabb az, hogy a közvetlen kezünk ügyébe eső hazai egyházi könytárakat ismerjük meg.

Csonka-Magyarországon található katolikus egyházi könyvtárak számát 105-re teszem. Nem foglalom ide a katolikus középiskolák tanári könyvtárait, hiszen ezek feladatukat a többi középiskolai tanári könyvtárakkal azonos célkitűzés szerint, azonos eszközök alkalmazásával igyekeznek teljesíteni. Csak azon, szerzetesrendi iskolák „tanári"-nak nevezett könyvtárait tekintem egyházi könyvtáraknak, amelyek inkább szerzetház-

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasás.

nak, mint a vele kapcsolatos iskolának könyvtárai. Nem tárgyalom az egyetemi teológiai intézmények könyvtárait sem.

A 105 katolikus egyházi könyvtár közül a XVII. századnál régibb időre viszi fel eredetét 4, a XVII. századra 15, a XVIII. században alapítottak 49, a XIX. században 19 könyvtárat, végül a XX. századból való 14, alapítási ideje ismeretlen kettőnek. Az összeállításból látjuk, hogy jelenlegi egyházi könyvtáraink nagyobb része az újabb kor alapítása. Nem kell a magyar történelem ismerőinek magyaráznom azt, miért nem maradtak fenn nagyobb számmal középkori egyházi könyvtáraink.

Az egyházi könyvtárak jelentőségének megállapítására nézzük tartalmuk szerint az azokban tartalmazott könyveket. A 105 katolikus egyházi könyvtár összesen 1,364.000 kötetet foglal magában. Vizsgálatunk megkönnyítése végett külön szólunk a tanítószerzetek központi könyvtárairól: hat ilyen könyvtár összesen 356.000 kötetet jelent; hasonlóképen külön tárgyaljuk az egyházmegyei és püspöki könyvtárakat: 8 ilyen könyvtárban 313.000 kötet könyvet találunk. Megjegyzem, hogy a 8 egyházmegyei és püspöki könyvtáron kívül több hasonló intézmény is van, de ezekről csak hiányos adatok álltak rendelkezésemre.

A könyvanyagból 695.000 kötet 91 könyvtár között oszlik meg. Az 1500 kötettől 20.000 kötetig terjedő kisebb egyházi könyvtárak természetesen sok teológiai anyagot tartalmaznak. De amellett jóformán minden könyvtár érdeklődik más tárgykörök iránt is. Történelem és szépirodalom majdnem minden könyvtárban található, filológiai kérdések irodalmát is gyüjtögetik. Egyébként általános irányú a könyvtárak jó egyharmadrésze. Speciális gyüjtési körökkel is találkozunk: az egyháztörténelem egyes korszakai, egyes szerzetesrendek története, az irgalmasrendiek könyvtáraiban pedig az orvostudomány és a gyógyszerészet talál szorgalmas gyüjtőkre. A könyvanyag jelentős része azonban skolasztikus filozófia mellett teológia, jórészt praktikus teológia: lelkipásztorkodástan és erkölcstan, hitszónoklat, hitoktatás, szertartástan stb.

Az elméleti hittudományt és általában a teológia minden ágának minden irodalmát a papnevelő-intézetek könyvtáraiban

találjuk. A tanítórendek központi könyvtárai is jelentékeny teológiai és filozófiai anyagot tartalmaznak. Ez az anyag általában magasabb szinten mozog, nemcsak a praktikus teológia, de a tulajdonképeni hittudomány, az átfogó és elvont kérdések irodalma, dogmatika, morális, aszkétika, szentírástudományok sok és legtöbbször válogatottan értékes művekkel vannak képviselve, épp úgy, mint több papnevelő-intézet gondozott könyvtárában. A tanítórendek hivatásának megfelelően a középiskolában előadni szokott tárgyak tudományos irodalma is többkevesebb teljességgel szerepel központi könyvtáraikban, bár a könyvtermelés óriás méretű felduzzadása arra szorította ezen könyvtárak legnagyobb részét, hogy egy vagy két szakirányba korlátozzák gyüjtésüket. Rendszerint arra a szakra esett a választás, amelyhez jó fundamentumot adott a már meglevő gyüjtés. Így például a ciszterciek zirci apátsági könyvtárának gyüjtési iránya teológia mellett magyar történelem és irodalomtörténet, vagy például az angolkisasszonyok egri könyvtára a „Rend lelki-könyvtára" nevet viseli. A legszerencsésebb helyzetben a pannonhalmi könyvtár van: ez tudta legjobban megőrizni és fejleszteni is egyetemes tudományos jellegét.

A könyvtárak külön csoportjába sorozott egyházmegyei, székesegyházi és püspöki könyvtárak anyagában is sok teológiai művet találunk, az egyháztörténeti művek is nagy szerepet játszanak, de emellett a tudomány minden ágára vonatkozó könyveket tartalmaznak. Ezen könyvtárak egyik főerőssége, de egyúttal főgyengesége is az a körülmény, hogy kialakulásukat, fejlődésüket egyes mecénásoknak köszönhetik, akik magánkönyvtáraikkal a megalapítói, vagy fejlesztői lettek. A könyvtárak nagymértékben való gyarapítói már századok óta az elhúnyt egyháziak könyvhagyatékai. Az egyes mecénásoktól függő vagy könyvhagyatékokból fejlődő könyvtár magán viseli a könyvkedvelő jótevő ízlését, gyüjtési irányát: azaz pompás szakgyüjteményekre tehet szert, viszont éppen a mecénásoktól való függése miatt már meglevő szakgyüjteményeit nem fejlesztheti tovább, újabb adományok és hagyatékok organikus fejlesztés helyett csak heterogénebbé teszik a könyvtár anyagát. Például az 1889-ben elhúnyt PAUER JÁNOS székesfehérvári püspök nagy és sikereket elérő gyüjtője volt az ősnyomtatványoknak, de

mivel halála után ezzel a gyüjtési körrel ott senki sem foglalkozott, ismeretlen maradt a gyüjtemény 45 éven át, míg a jelenlegi püspök figyelmét fel nem keltette.

Amint látjuk, a katolikus egyházi könyvtárak könyvanyagának igazán jelentékeny részét a teológiai könyvek teszik. Van-e ezeknek értékük a szorosan vett teológiai stúdiumon kívül? Nemcsak a nagyközönség, de a tudományos kérdésekkel foglalkozók egy része is osztja azt a felfogást, amelyet a GYÖRGY ALADÁR által szerkesztett 1885. évi magyar könyvtári statisztika lesajnálóan így fejez ki: „Kétségtelen mindamellett, hogy az egyházi könyvtárak jellege túlnyomólag középkorias. Túlnyomólag latin művek, ma már kevéssé olvasott egyházi munkák, a modern tudományok képviselőinek csaknem teljes hiánya: ezek a főbb vonások melyeket a tiszteskorú athosi vagy olaszországi kolostorok és a mi modernebb jellegű zárdáink könyvtárainál egyaránt feltalálunk, különösen, ha az utóbbiak sorából a tanítórendek könyvtárait kivesszük." A teológiai jellegű munkákról ma is sokan gondolják, hogy „kevéssé olvasottak" és ezek a szó lebecsülő értelmében „középkoriassá" teszik az egyházi könyvtárakat.

Nem akarom itt fejtegetni, hogy a teológia újabb fellendülése mennyi értéket, kincset fedezett fel „középkorias" írók elporosodott munkáiban. A teológiai műveknek sokkal univerzálisabb tudományos jelentőségük van. A teológia lényegénél fogva világnézettudomány, művelői a legrégibb multtól máig legelső feladatuknak tartják, hogy meghatározzák az ember helyét, célját a világmindenségben, állást foglaljanak a „honnan, hova?" nagy kérdésében, egyúttal kutassák a feleletet a „miként" kérdésére is a felismert cél felé vezető eszközök tanulmányozásával. A teológiának így szükségképen foglalkoznia kell a mindennapi élet problémáival is, szükségszerűen állást kell foglalnia szellemi áramlatokat, gazdasági behatásokat, politikai rendszereket illetően: röviden, az egész korszellem tükröződni fog a teológusok műveiben. Áll ez a teoretikus művekre éppúgy, mint az úgynevezett praktikus teológiát, erkölcstant, hitszónoklatot stb. tárgyaló művekre. A teológusok munkái jórészükben nagyszerű eszközei annak, hogy behatoljunk elmult korok gondolkozásmódjába, megismerjük annak a legnagyobb emberi problémákat illető

értékeléseit éppúgy, mint ahogy megismerjük a néplélek legkülönbözőbb megnyilvánulásait, a lélektani reagálások módjait az említett nagy problémákra: vagyis ezek a művek eszközei és forrásai a szellemtörténetnek. A teológiai irodalmat, néhány igen szerény kezdettől áttekintve, nem kutatta át senki ebből a szempontból. Bizonyos, hogy a feladat megoldása nehéz munkát jelent, mert a történészi iskolázottság mellett bőséges teológiai ismeretet is kíván, de hiszem, hogy a munka nagyon megérné a fáradságot. Ebben a munkában igen jó segítőink lehetnének a katolikus egyházi könyvtárak, a szellemiség történeti megnyilvánulásai iránt érdeklődőknek vidéken is, az ország minden részében megannyi alkalmat adnak a kutatásra. Mindenképen kívánatos volna, ha az egyházi könyvtárakat birtokló testületek is minél inkább ráeszmélnének erre a közvetlenül kezük ügyébe eső feladatra.

Az egyházi, főkép tanítórendi és egyházmegyei, püspöki könyvtárakban feltalálható nem teológiai tudományos könyvanyag jelentőségét viszont elsősorban abban látom, hogy sok szolgálatot tehetnek vidéken élő tanároknak, tudományos hajlamú embereknek. Nem annyira az új, friss könyvek jelentősek ebből a szempontból, hanem folyóiratoknak hatalmas régi sorozatai, amelyek a magánember számára a vidéken egyébként nem könnyen hozzáférhetők. Megemlítem még, hogy az egyházi könyvtárak sok ősnyomtatványt és régi magyar könyvet is őriznek. Nem áll Csonka-Magyarország 105 katolikus egyházi könyvtárából mindenünnét pontos adat rendelkezésemre, de talán nem tévedek, ha óvatos becsléssel az ősnyomtatványok számát 3200 kötetre, a rmk. számát 2000 darabra teszem. Ezeknek és mintegy 6500 kötet kéziratnak jelentőségét, tudományos hasznát nem kell tovább fejtegetnem. Ez az anyag országos vonatkozása mellett különösen értékes munkalehetőséget jelent a vidéki városokban élő kutatók számára.

Az egyházi könyvtárak anyagának a szakteológia és az általános tudományos munka szolgálatában való értékesítésénél igen fontos kérdés, mennyiben hozzáférhető ez az anyag. Az egyházmegyei és püspöki könyvtárak általában a tudományos közkönyvtárak mintájára a hozzájuk forduló közönségnek rendelkezésére állanak. A többi egyházi könyvtárakat ugyan első-

sorban azon testület tagjainak használatára szánták, amelyek a könyvtárakat fenntartják, de bármely komoly kutató mindenütt megértést és segítséget találhat a könyvtárak részéről.

A jóindulat mellett, amellyel tudományos munkára az egyházi könyvtárakat fenntartó testületeik rendelkezésre bocsátják, sokkal fontosabb kérdés az, hogy a könyvanyag mennyire van felhasználható állapotban, azaz áttekinthető-e, katalogizált-e? Ezen a téren megelégedéssel látjuk azt, hogy egyházi könyvtárainknak általában véve nemcsak van katalógusuk, hanem főként a nagyobb könyvtárakban jól használható katalógusok állanak rendelkezésre. Különben a katalogizálás körül is sok buzgalom tapasztalható. Elavult katalógusokat többhelyütt igyekeznek felfrissíteni, kisebb könyvtárak átrendezésekkel kapcsolatban új katalógusok készítésén fáradoznak. Az általában tapasztalható jóakarat mellett azonban nem mindenütt található megfelelő szakismeret: így elég sok munka nem hozza meg a maga teljes gyümölcsét. Szükséges volna bizony, hogy az egyházi könyvtárak éppen egyesületünk munkájába erőteljesen belekapcsolódva, *a könyvtárosok szakképzéséről nagyobb mértékben gondoskodnának.*

Egy szót még a katolikus könyvtárak gyarapodásáról. A mai nehéz gazdasági viszonyokat az egyházi könyvtárak különösképen érzik. Fenntartóik erejükhöz mérten igyekeznek ugyan a könyvtárak fejlesztéséről gondoskodni, de elég csekély összegek azok, amelyek erre a célra rendelkezésre állanak. Még eléggé elfogadhatóan gondoskodnak a tanítórendek mind központi, mind rendházi könyvtáraik szisztematikus fejlesztéséről.

Az egyházi könyvtárak jórésze elhúnyt egyháziak könyvhagyatékaiból is gyarapszik. Ezekben a hagyatékokban gyakran szép és értékes speciális gyüjteményeket találunk, persze elég sok könyv aztán csak a könyvtár duplum-állományát duzzasztja. A hagyatékokat sokhelyütt válogatás nélkül sorozták be a könyvtárak anyagába. Ezen a téren is tapasztalunk örvendetes változásokat: több egyházi könyvtár az ilymódon szerzett gyarapodást alaposan átrostálja és a fölösleges könyvanyagot más könyvtáraknak bocsátja közhasznú rendelkezésére, például a tanítórendek központi könyvtárai iskoláik könyvtárait gyarapítják az azokban felhasználható hagyatéki könyvanyaggal.

A könyvtárak gyarapításánál éppúgy, mint a könyvanyag hozzáférhetővé tételénél a könyvtárosok buzgalma mellett igen nagy szerepe van szakképzettségüknek. A könyvtárhoz értő könyvtáros nagyon sokat érhet el munkájával: szakértő fáradozását a könyvtárakat fenntartó testületek, de egyes könyvtárak mecénásai is a könyvtár ügye iránt fokozódó érdeklődéssel, de a könyvtár fejlesztésére szánt anyagi eszközök nagyobb mértékben való rendelkezésre bocsátásával is honorálják. Probatum est! Az egyházi könyvtárak tudományos értékesítése, anyaguk megismertetése, sokszor szinte felfedezése, organikus továbbfejlesztése a legnagyobb mértékben függ a könyvtárosok szakképzettségétől. Az ezen a téren mutatkozó hiányok pótlása kell, hogy a legsürgősebb feladata legyen az egyházi könyvtárak fenntartóinak. *

VARGA OTTÓ.

* A könyvtárakra vonatkozó számadatokat az 1930. évi könyvtári statisztikai felvétel szerint közöltük.

INDEX-KATALÓGUS, CÍMSZAVAS KATALÓGUS.*

A magyar könyvtárügyi terminológia bizonytalansága következtében tanácsosnak látszik referátumom címét lefordítani: a Schlagwort-, illetve a Stichwort-katalógusról kell beszélnem. Legyen szabad „megmagyarosítanom" őket s a továbbiakban a Schlagwort-katalógust index-katalógusnak, a Stichwort-katalógust pedig címszavas katalógusnak neveznem.

Az index-katalógus a reál-katalógusnak fiatalabb formája ugyan, mint a szisztematikus szakkatalógus, egyre növekvő népszerűsége azonban mintha kezdené elhomályosítani a szisztematikus szakkatalógus nimbuszát: az utóbbi évtizedekben meglehetősen sok hívet szerzett az a nézet, hogy a szisztematikus katalógus menthetetlenül kiöregedett s rövidesen teljesen ki fogja szorítani az index-katalógus. Ezért, ha ez utóbbi előnyeivel és hátrányaival tisztába akarunk jönni, legcélszerűbb a szisztematikus katalógussal vont párhuzamból kiindulnunk. Az index-katalógus hívei favoritjuknak következő érdemeire szoktak rámutatni: 1. Az index-katalógus nem szorítja Prokrustes-ágyba a könyvanyagot, amint ezt a szisztematikus katalógus teszi. Témákat, melyek tudományos rendszerbe csak nehezen és erőszakosan illeszthetők be, minden nehézség nélkül tud elhelyezni. Amíg például a szisztematikus katalógus az olyan (és hasonló) tárgyakat, mint a gyorsírás, röstelkedve dugdossa hol az írástörténet, hol a kereskedelmi, illetve üzleti organizáció, hol pedig a nem túlságosan sok szellemmel kieszelt „ügyességek" fiókjába, addig az index-katalógus számára ez a probléma nem is létezik, egyszerűen és fejtörés nélkül odakerül a cédula fejére a „gyorsírás" rendszó s a dolog el van intézve. Ebből a rugalmasságból önként

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasás.

adódik a második előny, tudniillik az, hogy az index-katalógus könnyebben alkalmazkodik a tudományoknak a katalógus felállításakor még előre nem látható fejlődéséhez, nehézség nélkül iktat be új diszciplinákat és témaköröket s így nem évül el oly gyorsan, mint a szisztematikus katalógus. A harmadik előny, hogy nem kénytelen egy-egy témát, illetve problémát annak különböző vonatkozásai szerint úgy szétdarabolni, szétszórni, mint a szisztematikus katalógus, amely például az öngyilkosság kérdését tárgyaló műveket, hol a teológiához, hol a büntetőjoghoz, hol a szociológiához, esetleg a pszichológiához, majd megint a statisztikához, vagy a közigazgatáshoz kénytelen beosztani s így nagyon megnehezíti az ugyanazon kérdés különböző oldalaira vonatkozó irodalom összegyüjtését. Az index-katalógusban mindez gyönyörűen együtt van, ha tetszik az „öngyilkosság" rendszó mellé még felvehetjük a mű szempontját is alrendszó formájában s így az olvasót nem csupán megkíméljük minden keresgéléstől és fejtöréstől, hanem még az illető tárgy egész problèmatikájába is bevezetjük. És ezzel már érintettük az index-katalógus negyedik s általában a legjelentősebbnek tartott érdemét is, tudniillik könnyű hozzáférhetőségét, melynek különösen a tudományos képzettséggel nem rendelkező könyvtárlátogatók számára van nagy értéke. Azt szokták mondani, hogy az index-katalógus használata nem feltételez több előképzettséget, mint az alfabetum ismeretét, a szisztematikus katalógus használójának viszont tisztába kell jönni azzal a szisztémával, amelyre a katalógus fel van építve s meg kell keresnie ebben az őt érdeklő kérdés helyét, — egy kellemetlen előmunkálat, amelyen a képzettségnélküli könyvtárlátogató esetleg mindjárt megfeneklik s melyet a tudományos képzettségű is szívesen elkerül, ha lehet. Már pedig, ha van a könyvtárnak index-katalógusa, akkor lehet.

Legalább is ezt állítják az index-katalógus hívei, akik szerint tehát ez a katalógustípus sokkal tökéletesebben oldja meg a reál-katalógus feladatait, mint a szisztematikus szakkatalógus. Nem kell azonban valami impozáns könyvtári gyakorlat ahhoz a felfedezéshez, hogy az érdemnek a könyvtárkezelés terén is két oldala szokott lenni. Ennek az igazságnak a demonstrálására nagyon alkalmasak az index-katalógus mellett szóló és az első pillantásra tényleg meggyőző fenti érvek. Vegyük sorra őket.

Az első érv feltétlenül helytálló, az index-katalógus tényleg minden nehézség és kényszer nélkül helyez el bármely témát és könyvet. De ennek az előnynek a gyakorlati értéke távolról sem olyan nagy, mint amilyennek látszik. A szisztematikus katalógus megszerkesztésénél a logikailag hibátlan tudományos szisztematika másodrendű fontosságú, a főkövetelmény a gyakorlati szempontból való alkalmasság, az igazodás a könyvtár speciális szükségleteihez. Mi nehézséget okozhat tehát a tudományok területén kívül eső materiák elhelyezése a szakrendszerben? Ha másképnem megy, nyitunk nekik külön szakokat, s ha erről a szakrendszer áttekintésében, illetve esetleg betűrendes mutatójában kellőképen tájékoztattuk a publikumot, teljesen kielégítően oldottuk meg a feladatot.

Az első érv tehát súlytalan. A második — az index-katalógusnak a szisztematikusnál könnyebb alkalmazkodása a tudományok fejlődéséhez — tarthatatlan. Miért lenne könnyebb egy újonnan kialakult tudományág, vagy újonnan felvetődött tudományos probléma számára új rendszót kreálni, mint új szakot, vagy alszakot? Legrosszabb esetben beiktatunk a szakjelzésbe egy további betűt, vagy számjegyet, ez semmibe sem kerül és pedantéria volna azt mondani, hogy említésreméltóan komplikálja a szakjelzést. A tudományok fejlődésének nyomon követése nem ezen a ponton, hanem csakis az átmenet áthidalásánál okoz a reál-katalógusnak nehézségeket. Amíg a lassan megszülető új tudományág el nem jutott a végleges fel- és elismeréshez, amíg egy új tudományos probléma végleges formát nem öltött és világosan el nem határolódott a környező kérdésektől, addig a könyvtáros természetesen nem tehet egyebet, mint azt, hogy jól-rosszúl beleszorítja reál-katalógusának régi keretei közé, akár szisztematikus, akár index-katalógus lett légyen ez a reál-katalógus. Amikor viszont új hajlékot alapít az új matériának, akkor revízió alá kell vennie az előzményeket. Az egyetlen megnyugtató megoldás, végigkutatni szisztematikus katalógus esetén mindazokat a szakokat, index-katalógus esetén pedig mindazokat a rendszavakat, amelyekről feltehető, hogy azelőtt került oda is az új szakba, illetve az új rendszó alá tartozó anyag s ezt *onnan* kiemelve áttelepíteni *ide*. Ez az eljárás azonban semmivel sem

lesz egyszerűbb, vagy gyorsabb index-katalógus, mint szisztematikus katalógus esetén.

Az index-katalógus mellett szóló harmadik és negyedik helyen említett érvek, tudniillik az egy és ugyanazon tárgyra, például az öngyilkosságra vonatkozó anyagnak együttmaradása és az index-katalógusnak könnyű, a „rendszer" előzetes tanulmányozását nem igénylő hozzáférhetősége, már sokkal súlyosabbak. Velük áll vagy bukik az index-katalógus fölénye a szisztematikus katalógus fölött. Mielőtt azonban efölött a két érv fölött kritikát mondanánk, vessünk egy pillantást az index-katalógus prakszisára.

Amint tudjuk, az index-katalógusban a címleírás élére rendszó, Schlagwort kerül, amely a könyv tartalmát az illető ország nyelvén találóan, szabatosan és kimerítően jellemzi, még pedig az általános szóhasználatból vett kifejezéssel, vagyis olyannal, amelyről feltehető, hogy az átlagos könyvtárlátogatónak is ez a szó fog eszébe ötleni, amikor ilyen tárgyú könyvet keres. Az index-katalógusban tehát, ellentétben a szisztematikus katalógussal, nincsen meg minden tárgynak a maga előre megállapított helye, amelyet a könyvtárosnak — miután kellőképen tisztába jött a kezében levő könyv tartalmával — csak meg kell keresnie. A Schlagwort megformulázásával a könyvtáros egyúttal afölött is dönt, hogy a cédula *hova* kerül a katalógusban. Erre azt lehetne válaszolni, hogy bizony ezt nem a könyvtáros dönti el, hanem a könyv tartalma, — ez éppúgy előre megszabja minden könyv helyét az index-katalógusban, mint a szisztematikus katalógusban. Ha egy könyv címe — azaz helyesebben tárgya — „világtörténet", akkor ez a könyv természetesen a „világtörténet" rendszót kapja, a helye tehát meg van határozva és a könyvtárosnak nincs módjában önkényeskedni.

Csakhogy a gyakorlatban alig akad könyv, amelynél a megoldás ilyen egyszerű és egyértelmű lenne. Az első nehézséget a szinonimák okozzák. Nyilvánvaló, hogy a „világtörténet", „egyetemes történet", „az emberiség története" címeket viselő munkákat, függetlenül ezektől az eltérő címformáktól, egy rendszó alatt kell egyesíteni, még pedig az alatt, amelyik a legáltalánosabban használt, amelyik az átlagos könyvtárlátogatónak először jut eszébe. A könyvtárosnak tehát minden ilyen esetben

választania kell, de persze mindig utána is kell néznie, hogy ő és elődei a multban a lehetséges megjelölések melyikét választották s bizonyos fokig alkalmazkodnia is kell a mult prakszisához. A nagy kérdés itt az, hogy a könyvtáros választása a lehetséges megoldások között mindig a legtalpraesettebbre fog-e esni?

Még egy további probléma is merül fel azonban a fenti példával kapcsolatban. Bizonyára akad könyvtáros, aki amellett kardoskodik, hogy a rendszó „történet, egyetemes" legyen, mert így a „történet, magyar", „történet, Kiskunhalas" címszó közelébe kerülhet, vagyis a történeti irodalom egy helyen gyűlik össze. A katalógus egysége érdekében ezt a vitás pontot persze el lehet intézni egy elvi döntéssel, amely például a fenti példában a „világtörténet" és „magyar történet" címszavak javára szólhat, azzal az indokolással, hogy a „történet" szó előrevetése a szisztematikus katalógus szempontját juttatná érvényre s hogy az index-katalógus feladata nem az, hogy a tudományágak szerint állítsa össze az anyagot, hanem az, hogy az egy tárgyra — tehát pl. az öngyilkosságra, Magyarországra, Kiskunhalasra — vonatkozó irodalmat gyüjtse össze egy helyen, tekintet nélkül a szempontra, amelyből az egyes munkák az illető tárggyal foglalkoznak. Persze a könyvtárlátogatót erről és a számtalan többi hasonló elvi döntésről tájékoztatni nem lehet, illetve még sokkal körülményesebb volna, mint szisztematikus katalógus esetén a szakrendszerről, s így az bizony a legkövetkezetesebben keresztülvitt elvek ellenére is gyakran fogja a katalógust következetlennek, kiismerhetetlennek találni. S emellett az elvi döntések értéke és érvényük határa is kérdéses. Azt a könyvet, mely a magyar kartelljoggal foglalkozik, a magyar történet analógiájára „*magyar* kartelljog" rendszó alá állítjuk? Nem valószínűbb, hogy az olvasók többsége „kartelljog" alatt fogja keresni?

Megengedjük, hogy ezek a nehézségek még aránylag könnyen eliminálhatók, ha a legkisebb kétely esetében rögtön lemondunk az elvileg tökéletes megoldás kereséséről és habozás nélkül a praktikus kompromisszum útjára lépünk, tudniillik az összes lehető rendszó alatt elhelyezzük a kérdéses munkát, illetve utalókat készítünk az elvileg helyesnek tartott rendszóra. De a gordiusi csomó nem mindig vágható ilyen könnyen ketté. Térjünk vissza mégegyszer a szinonimákra. Nem ritka eset, hogy az

általános szóhasználat egyes összetételekben az egyik, másokban megint egy másik szinonima megtartását követeli: ebadó, ebtenyésztés, ebtartási szabályrendelet, — de már: kutyafajták, kutyabetegségek. Az egy tárgyra vonatkozó irodalom tehát szétszóródik, ha csak nem lépünk utalókkal közbe; persze itt nem elég egy utaló ebről kutyára, hanem minden egyes előkerülő összetételről külön kell utalnunk. Az utalók tehát szaporodnak, a katalógus főérdeméből, könnyű kezelhetőségéből folyton veszít. Emellett bizony nagyon sok esetben eszébe sem fog jutni a könyvtárosnak a szinonima, azaz az utalókészítés szükségessége. Nem kívánhatjuk például a filológustól, hogy mielőtt egy cédulát a könyvcím alapján a „jelzálog" rendszóval ellátna, előbb utánanézzen a katalógusban, hogy nincs-e már egy csomó más hasonló munka „földhitel" rendszó alatt beosztva.

Nagy nehézségeket fog okozni speciális idegen fogalmak indexelése is. Nem kell messzire mennünk: nálunk sem a könyvtáros nem fogja tudni, hogy hova tegye, sem a könyvtárlátogató, hogy hol keresse az index-katalógusban azt a munkát, amelynek tárgya az index-katalógus. Ha „index-katalógus" vagy „tárgyi címkatalógus" vezérszó alá teszi, akkor mindenesetre ajánlatos lesz legalább a „Schlagwort-Katalog", „subject-catalogue" és a „catalogue analytique" rendszavakról, mint jóval közismertebbekről utalót készítenie erre, szóval a katalóguson belül még egy megfordított polyglott-szótárt is kell szerkesztenie.

Egy további súlyos hibáját az index-katalógusnak a következő példán szeretném demonstrálni. Az olvasó a skorpiókra vonatkozó irodalmat keresi, skorpió vezérszó alatt talál esetleg egy-két munkát s meg van botránkozva, hogy a könyvtár csak ily csekély anyag fölött rendelkezik. Nem mindegyik olvasó lesz oly szakképzett s amellett oly szívós, hogy utánanézzen először a fölmenő rokonoknak: a „pókok", „ízeltlábuak", „állattan" rendszavaknak, másodszor pedig a lemenőknek: a skorpiók 200 fajtája nevének, ahol esetleg mindenütt értékes anyagot kapna. Viszont nyilván a könyvtárostól sem lehet elvárni, hogy a „skorpió" vezérszónál utalókat készítsen a fentemlített 203 rendszóra. Vagyis az index-katalógus — ha hű marad alapelvéhez, amely szerint minden egyes munkát individuális rendszóval kell ellátnia — a szorosan összetartozó anyagot szükségszerűen

széjjelszórja az alfabetum egész hosszában, azért, mert ez az anyag a nagy összefoglaló és rendszerező munkáktól kezdve a monografiák hosszú skáláján keresztül, egészen a teljesen speciális részlettanulmányokig a különböző karakterű művek nagy tömegében van elhintve, amelyeket mind más és más individuális rendszó illet. Az index-katalógusok nagy része ezen a súlyos hibán úgy próbál segíteni, hogy összefoglaló rendszavak alatt nagyobb csoportokat alkot és ezekbe osztja be a szűkebb tárgykörű munkákat is, s azután a csoportokat szükség szerint szisztematikusan, vagy egy külön alfabetumba sorozott másod-, harmadrendű rendszavakra tagolja. Egészen hybrid megoldás, amely feladva az index-katalógus elveit és céljait, a szisztematikus katalógus eszközeivel dolgozik. Az ellentmondás persze meg is bosszúlja magát: ha egyszer elkezdjük a csoportképzést, hol van a megállás? Csak a háziskorpióról, mezeiskorpióról, sziklaskorpióról szóló részlettanulmányokat nyomjuk be a skorpió rendszó alá, vagy a skorpiókat is elsüllyesszük a pókfélék skatulyájába, vagy még tovább menjünk, esetleg egészen az „állattan" rendszóig? Közös bázist arra vonatkozólag, hogy a különböző tudományterületeken milyen fokig menjünk a tagolásban, illetve a kommasszálásban, nem lehet találni, mivel az egyes tudományágak szisztematikái alig mutatnak rokonságot egymással; de még ha lehetne is ilyen közös fokmérőt találni, az sem volna használható, hiszen a katalógus berendezésének alkalmazkodnia kell a könyvtár anyagához. Az elvszerűség tehát teljesen veszendőbe megy s az olvasó, aki lehetőleg kimerítően akar tájékozódni a könyvtárnak valamilyen kérdést illető anyagáról, tanácstalanul áll a katalógus előtt. Még sokkal tanácstalanabbul, mint azt a fenti példa alapján gondolnók; a zoológiának aránylag stabil szisztematikájához foghatót a legtöbb tudományágban, különösen azonban a szellemtudományokban, nem találunk; a skatulyák sorrendje, egymás alá és fölé rendelése igen gyakran iskola, vagy egyén kérdése.

Vonjuk le a konzekvenciákat. A fentemlített harmadik és negyedik érv — szóval az index-katalógus mellett felhozott döntő érvek — tarthatatlanok. Az index-katalógus sem arra nem képes, hogy egy helyre vonja össze az ugyanarra a tárgyra vonatkozó egész anyagot, sem arra, hogy az eseteknek legalább

nagyobbik részében könnyebben és egyszerűbben vezessen el a keresett könyvekhez, mint a szisztematikus katalógus. Az a kívánság, hogy az „összetartozó" egy helyen vonassék össze, különben is semmitmondó; ha azt értjük alatta, hogy *minden* könyvtárlátogató egyhelyütt találja meg az őt érdeklő kérdésre vonatkozó egész anyagát a köyvtárnak, akkor teljesen abszurd. A tudományos és nemtudományos irodalom egész területét a szempontok légiói a vonatkozások, kapcsolatok olyan sűrű hálójával borítják el, melyet sem katalógusban, sem másképen regisztrálni nem lehet. A kérdés tehát csak az, hogy melyik katalógus bont meg kevesebb és kevésbbé lényeges kapcsolatot, összetartozást és melyik teszi ezt következetesebben és elvszerűbben. Kétségtelenül a szisztematikus, mert ez szempontok szerint tagol és egyesít, míg az index-katalógus a tagolást véletlenül és önkényesen csinálja. Viszont igaz, hogy aki a gyógynövénytermesztést, vagy a fotografálást illetően keres tájékoztatást, vagy minden további szempont nélkül éppen csak szeretne valamit olvasni a harmincéves háborúról, vagy a Himalájáról, az az index-katalógusban fejtörés és előtanulmány nélkül boldogul. Ez azonban csak a népkönyvtáraknál döntő előny; a tudományos könyvtárak látogatóinak nagy többsége nem csak ennyit vár a katalógustól; ezeknek magasabb szükségleteit, kimerítő tájékoztatásra irányuló igényét a szisztematikus katalógus megbízhatóbban és kétségtelenül gyorsabban s egyszerűbben elégíti ki, mint az index-katalógus.

A publikum szempontja után legyen szabad érintenem a könyvtáros, illetve a könyvtári adminisztráció szempontját is: egyszerűbb, gyorsabb-e az index-katalógus készítése, mint a szisztematikusé? A válasz feltétlenül tagadó. Ha a szakkatalógus vezetője tisztába jött az előtte fekvő könyv tartalmával, akkor a munka nehezén már túl van, — megkeresni azt a szakot, illetve szakokat, amelyekbe a könyv belevág, már nem oly nehéz. Az index-katalógusnál csak ekkor kezdődik a munka nehezebbik része: megtalálni a jellemző rendszót, idegen fogalmak jellemzésére megfelelő kifejezést találni saját nyelvén, utánajárni annak, hogy az illető tárgy milyen rendszó alatt szerepelt már a katalógusban és hogy milyen utalások válnak szükségessé, szakcsoportokkal dolgozó index-katalógus esetén megkeresni azt az át-

fogó fogalmat, amely alá a munka besorozandó, — mindez lényegesen megnehezíti és lassítja a dolgát.

Természetesen, ha egy könyvtár annyira jól szituált, hogy megengedheti magának azt a luxust, hogy a szisztematikus katalógus mellett még egy katalógust készítsen, amely talán még több intelligenciát és föltétlenül több munkát föltételez, mint az előbbi, — akkor egyetlen érvet sem lehet felhozni az index-katalógus felállítása ellen. A szisztematikus katalógus mellett az index-katalógus kitűnő szolgálatokat tehet, — kétségtelenül jobbakat, mint a szisztematikus katalógushoz készült rendszó-regiszter, amely csak utalás s így csak kerülő úton vezet a célhoz. Ha azonban választani kell a szisztematikus és az index-katalógus között, a választás véleményünk szerint csak az előbbire eshetik.

Korlátozott anyagi erők mellett is van azonban egy közvetítő megoldás, amely — különösen a katalóguscédulák mechanikus sokszorosítása esetén — említésreméltó munkatöbblettel nem jár s emellett mégis biztosítja az index-katalógus előnyeinek jórészét. Ez a gyakorlati szempontból kitűnő és mégis meglepően ritkán alkalmazott megoldás a Stichwort-katalógus, vagy mondjuk címszavas reál-katalógus. Hogy ennek sincsen magyar neve, az nem meglepő, hiszen egész Magyarországon csak egy ilyen katalógusról tudok: a pécsi egyetemi könyvtár Stichwort-katalógusáról, melyet hat évvel ezelőtt FITZ JÓZSEF állíttatott fel a könyvtárnak általa végrehajtott újjászervezése kapcsán.

A címszavas katalógus szigorúan a címhez, helyesebben a címleíráshoz tartja magát s a címnek, szükség esetén az alcímnek és a címleírás egyéb részeinek — mint a kiadó intézmény neve, részek címei — minden jellemző szavát kiveti külön vezérszóként.

Hátrányai az index-katalógussal szemben, hogy azok a címek, melyek nem jelzik precízen a könyv tartalmát, elsikkadnak benne. Az ilyen könyvek azonban csak igen kis százalékát teszik az anyagnak. Másik hátránya, hogy a könyvek nyelve szerint szétszórja az összetartozó anyagot; azonban ha megfelelő szisztematikus katalógus mellett áll a címszavas katalógus, akkor ennek a hátránynak sincs nagy súlya.

Ettől a két ponttól eltekintve a címszavas katalógus kitűnően ellátja az index-katalógus dolgát. Ami a fő, használata éppoly egyszerű, mint az utóbbié, sőt még egyszerűbb, mert ez a katalógus biztosan elkerüli mindazokat a csökevényes szisztematizálásra csábító kísértéseket, melyeknek az index-katalógus csak a legritkább esetben tud ellentállni. Ezért azután a publikum kisebb igényű része előszeretettel fogja használni a címszavas katalógust, — de még a nagyobbigényűek s a könyvtáros is előnyben fogja részesíteni a szisztematikus katalógus fölött olyan esetekben, amikor egyszerűbb, illetve teljességet nem igénylő tájékoztatásra van szüksége. Emellett olyan előnyei is vannak, melyekkel az indexkatalógus nem dicsekedhetik; így elsősorban az, hogy rögtöni útbaigazítást ad abban a nagyon is gyakori esetben, ha a kereső a szerző nevét nem, csupán a mű címét tudja. Ez az előny a szépirodalmi anyagnál is kitűnően érvényre jut, — tehát annál az anyagnál, amely az index-katalógusban alig helyezhető el célszerűen. Legfőbb előnyét már említettük: nem okoz említésre méltó munkatöbbletet, a szakozó tisztviselő érezhető újabb megterhelés nélkül, jóformán mechanikusan elláthatja főmunkája mellett.

Röviden úgy formulázhatjuk meg a két katalógus-típus egymáshoz való viszonyát, hogy a címszavas katalógus az index-katalógus szolgálatainak legalább 80%-át ellátja annak a munkaáldozatnak 20%-a fejében, amit az index-katalógus igényel. Egyedüli reál-katalógusnak — legalább is a tudományos könyvtárak számára — éppoly kevéssé kielégítő, mint az index-katalógus. Szisztematikus katalógus mellett azonban kétségtelenül megfelelőbb, mint az index-katalógus, — még pedig egyszerűen azért, mert a könyvtári adminisztrációban az ökonómiai szempontnak, az eredmény-áldozat-relációnak éppoly döntő súlya van, mint bármely más adminisztrációban.

DOMANOVSZKY ÁKOS.

NAGYVÁROSI NÉPKÖNYVTÁRAK.*

A falusi népkönyvtár feladata és szerepköre gyökeresen más és lényegesen egyszerűbb, mint nagyvárosi népkönyvtáré. A szinte országosan egyrétű, magán a hely színén meg éppen jól ismerhető olvasóközönség olvasmánnyal táplálása és szellemi vezetése — művelése — alig kérdéses és csaknem egy alapelv szerint történhetik. Nem úgy a nagyvárosban. A lakosság rétegződése itt igen összetett, a műveltség szintje különböző, az igények rendkívül változatosak. A nagyváros polgárát minden áramlat, minden válság — akár szellemi, akár társadalmi — közvetlenebbül éri. A tájékoztatás, az elirányítás a roppant zűrzavarban, amit a nagyváros kulturális életének egésze mutat, — finom és összetett lélektani feladat. S nem kétséges, hogy a nagyvárosi népkönyvtár célja és rendeltetése elsősorban ez. Mindannyian tudjuk, hogy a nagyvárosi ember hajlama, diszpozíciója a művelődésre kitűnő. Alig ismer technikai nehézségeket, kíváncsisága — fölajzottsága — határtalan, szomja kielégíthetetlen. Nyitva áll minden előtt. Kritikai érzéke azonban teljesen fejletlen. S így válogatás nélkül be is fogad — el is olvas — mindent, amit a véletlen, helyesebben a nagyon is számító élelmesség tömegével vet eléje. Ez a tisztára szellemi kérdés így, sajna, a nagyvárosban egészen elvesztette ilyetén jellegét s merőben gazdasági kérdéssé értéktelenedett. A tömegtermelés és nyomában a tömegfogyasztás egyáltalán nem látszik tudatában lenni annak a nagy emberi értéknek, mely ilyenmód veszendőbe megy az olcsóságok e nagy piacán. A modern irodalom-nagyipar, noha termelvénye szellemi fogyasztásra van szánva, csodálatosképp nem művelődési vagy szellemi értékek előállításával foglalkozik. Nem is törekszik erre. Az az iparcikk, mely műhelyéből kikerül s mely esetünkben a „könyv" előkelő és nagymultú

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasás.

címét s külsejét viseli, — bitorolja! — híg pótanyagoknál egyebet alig tartalmaz. Egészen távolesett nagy őseitől. Elfajzott, méltatlan utód. A tapasztalatlan és tájékozatlan — ítélet nélküli — olvasó, akiben a nyomtatott betűnek valami ősi tisztelete él, naív és egyforma hittel nyúl minden után, ami könyv s amiből táplálékot remél. És kapja ezt! Kap ez után. Mert ez tolakszik és nagy hangon kínálkozik. Előttünk, könyvtárosok előtt nem titok, hogy a nagyvárosi embernek merő szórakoztatására szánt ez az álirodalmi termelés, mind számszerűen, mind mennyiségre óriási. (Egy-egy kiadás itt, komoly könyvnél szinte elképzelhetetlen 8—10.000-es példányszámot jelent!)

„Olyan ember, akinek erkölcsi jogosultsága volna könyvek nyomtatására, természetesen mindenkor igen kevés akad", — mondja *Paul Ernst*, a nemrég elhúnyt kiváló német költő és gondolkozó s megállapítása fájdalmasan s fokozottan áll a mi korunkra is.

A jelen szemszögéből — a műveltség szempontjából — ennek az irodalomnak (a detektívregénynek s az álromantikus filléres érzelgőskének, egyszóval ennek a magasabbrendű nagyvárosi ponyvának) haszna vajmi csekély. De kára annál több!

Történelmi távlatból tekintve, még föl kell vetnünk a kérdést: mi marandandót, mi időállót alkotott ez a literatúra, virágzásának immár jó néhány évtizede alatt? Mi értéket, többletet jelentett az emberiség, a nemzet számára? — Bizonnyal semmit! Pillanatnyi izgalmat, életfelejtést, alkalmat az élettől menekülésre adott csupán s néhány elgyötört, rossz órát. S e ponton, bizonyos tekintetben életellenes is ez az irodalom!

Egy 1848-ban névtelenül megjelent s a „Könyvolvasásról" szóló magyar könyvben ezeket a ma is érvényes és időszerű szavakat olvassuk:

„A csupa olvasás, anélkül, hogy általa valakinek helyes oktatást vagy erkölcsi jobbulást nyerni törekedő igaz, eltökélett szándéka legyen, valósággal nem egyéb l e l k i h e n y é l é s-nél; minthogy ilyenkor a lélek, midőn mellette csak idegen észképzeteket hágy elosontani, magát valóban szenvedőleg viseli; és ha ezen észképzetekből semmit sem tud vagy akar magánál föntartani, az egész olvasás nála csak annyit ér, mint egy álomlátás, mely hamar elenyészik."

Legyünk tisztában vele, hogy a lélek életében, a szellem síkján sem történhetik semmiféle visszaélés büntetlenül. És semmi sem nyomtalan! Minden hatás visszahatást szül. Minden hatás s így az olvasmány hatása is eltörülhetetlen nyomot hágy. Ezért minden hatás — minden olvasás — nevelés is egyúttal. Jóra vagy rosszra nevelés, de nevelés. A könyvtáros és főként a népkönyvtáros, ki könyveket bocsát ki az életbe, mindig s múlhatatlanul, szükségkép nevelő. Tőle függ, rajta áll: jóra vagy rosszra nevel-e?

Nem kétséges, hogy a népkönyvtárnak minden körülmény között csak jót kell adnia. Értelme és létjoga ez! Könyvei közül a silányat, az álat, az alacsonyrendűt, az efemer-értékűt, — értékelni kell tudnia! — az ártalmasat eleve ki kell rekesztenie. A modern nagyvárosi ember, a felületes-ízlésű s örömű, a szétesett, az izgaloméhes, az emberségétől eltávolodott, a kollektívum eszméletlen életét élő tömegember készséges kiszolgálásához neki semmi köze. Az ő szerepe sokkal hálátlanabb. Neki, még a maradiság vádjával megbélyegezve is — ó, hányszor éri is ez a vád! — konzervatívnak kell lennie. Mert valóban konzervál is. Értékeket őriz. A nagy kótyavetyében is őrzi az emberiség örök szellemi és esztétikai értékeit. Olyan ő is, mint a Gondolat s a befelé-fordulás jó magányából kilépő pap, ki szószékéről nem árulhat egy gyékényen a krajcáros kalmárral, bármi jól megy is annak sora. A Szellem diadalmas boltíveinek homályában nem űzérkedhetik vásári portékával. S ha tenné mégis, bizony-bizony megérdemelné a korbáccsal kiűzetést!

A talminak, az álnak, a selejtesnek, az irodalom alatti irodalomnak, a könnyű betűnek ilyen roppant mértékű elterjedése idején, a modern életben, korunkban önkéntelenül is fölvetődik a kérdés, nem szükségkép reménytelen-e, hiábavaló-e annak a magasabb nevelő és művelő célokat néző közkönyvtárnak szerepe, mely a kor korcs ízlésével szembehelyezkedik s mint a jónak, a szépnek, a magasabbrendűnek, az elárvult — az elárult — Gondolatnak, a valódi irodalomnak magányos szigete kíván megállni az áradatban? Még ha reménytelen is — szükséges! De nem is reménytelen. A közkönyvtárakba tódulást nem lehet csak gazdasági okokkal magyarázni. A könnyű kíváncsiság s az izgaloméhség mellett a szép, a jó után való vágy is

örök az emberben. A közönség megérzi azt az egészséges, tiszta levegőt, mely a közkönyvtárból feléje árad. Észreveszi, hogy az ő kedvelt s az üzleti életben bizonyára igen tiszteletreméltó irodalmát ott egyáltalán nem becsülik. Megütődik ezen s észbe kap. S rákap a jóra is. S ez már az első lépés. Idegeinek eddigi foglalkoztatása — ajzása vagy zsongítása — után elkezdi immár szellemét is művelni. Ha ezek után megmarad a könyvtárban, — a könyvtárnak máris nyert ügye van. Egy lelket újra elhalászott a valódi műveltségnek. De még a nagyvárosi életnek ez a burjána, a ponyvairodalom, magában hordja végzetét. Máris túlvirágzott. Mindenáron változatosságot kell adnia; újat, egyre újat; de skálája végtelen kicsiny lévén — mert nem maga a végtelen élet, hanem annak csupán egy kis szegmentuma —, elérkezett lehetősége határaihoz. Deklinációja közel. Közönsége lassan mégis ráún. A megtelés, a jóllakottság, a csömör lesz ennek az irodalomnak halála. S a könyvtár örök és változhatatlan értékeivel készen várja ezt a percet. S várja a meglévő mellé megtérő közönségét is.

A nagyvárosi népkönyvtárak könyvforgalmában, mint a tapasztalat mutatja, a szépirodalmi könyvek olvasása van túlsúlyban. Nálunk, a fővárosban, több év átlagát vizsgálva, mintegy 75 százalék. Az ismeretterjesztő irodalom olvasottságát — a külföld példája is ezt mutatja — alig lehet 25 százaléknál feljebb szorítani. De nem is hiba ez. Az irodalmi ízlés nevelését bízvást tekinthetjük a közműveltség tengelyének. A jó szépirodalom olvasását az eszmélkedés, a gondolkozás kezdetének. Nyugati kulturánkban a szellem legnagyobb és legszebb értékei évszázadok óta szépirodalmi alakban jelentkeznek. A Géniusszal való együttlét és társalkodás mindenkor üdülés és haszon mindenki számára. Szélesedés, tágulás, fölemelkedés. S a modern ember számára még egy: kibontása, kiemelése a kollektívumból, elszigetelése a többitől, a Gondolat, a jó magány zárkózottságába és védettségébe. Visszahelyezése abba az állapotba, melyben a lélek a legotthonosabb: az egyedülvalóság gazdag arisztokratizmusába. „Minél jobban elfoglalják a jelen szegényes érdekei az emberek lelkét s éppen mert szegényesek, földhöz is nyomják, — annál parancsolóbb a szükség magasabb, általánosabb érdekek által fölszabadítani azokat e nyomástól,

oly valami által, ami tisztára emberi s ezért nincs alávetve az idő hullámzásainak; s ekkép a megosztott politikai világot ismét a Szép és az Igaz zászlaja alatt egyesíteni", — mondja Schiller „Die Horen" bejelentőjében.

A mai nagyvárosi élet lázas ütemében sorvadó, kopó esztétikai élet-érzést a jó szépirodalom olvasása erősítheti meg újra az emberben. S vezetheti a köznap gyötrő egyformasága, a napnapi munka robotja után magasabb élet-szférába. S a megbolygatott, az egyensúlyavesztett kedélynek szinte a vallásos élménnyel rokon föloldódás és megnyugvás mélységét, békéjét, harmóniáját adja meg.

A jó szépirodalom olvasása az olvasót emberségében rázza meg. Emberségére rázza föl. „A művészet nem a gondtalan élet fényűzése vagy a henyeség édes mulatsága, hanem hatalmas befolyású erő, melynek céljai komolyak, bár eszközei gyönyörködtetők. Testvére a vallásnak és segítségével a nagy világ-cél átszövődik a való életbe", — mondja Goethe.

Hogy a nagyvárosi népkönyvtár itt vázolt hivatását — a jól- és jót-olvastatást — teljesíthesse, természetesen nem elégedhetik meg a mechanikus könyv-osztó szerv szerepével. Nem érheti be azzal, hogy a nagyvárosi ember számára a rengeteg egyéb kusza betű mellé ráadásul még betűt adjon. Neki lényegesen más könyvet kell adnia. Újra föl kell ébresztenie az olvasó ban az olvasásnak az utóbbi időben oly sikeresen elrombolt tiszta szellemi gyönyörét. És, ami oly mélyre szállt alá benne korunkban: a műalkotás tiszteletét, megbecsülését és szeretetét. Bennünk, könyvtárosokban, minden kételytől menten él a hit a kultúra szükségességében. Meggyőződésünk, hogy a kultúra az életet szebbé, szélesebbé, tágabbá, szabadabbá s az embert jobbá, emberebbé teszi s visszaadja neki, nagy devalválódása, tervszerű devalvációja idején, magasabb rendeltetése tudatát; visszaadja őt önmagának.

A nagyvárosi közönségnek széles rétegei használják a népkönyvtárak gondosan válogatott könyvanyagát s veszik igénybe a könyvtárak eligazító, irányító, tájékoztató tanácsait. De addig, míg a közönség egyetemében hitté nem erősödik az a tudat, hogy a közkönyvtárban, melyet a közület tart fönn nagy áldozatokkal és hozzáértő szakemberek vezetnek, a maga tiszta javát

tálalja föl s ott magává épülhet, a nagyvárosi élet roppant őrlése közepette, — a népkönyvtár célja elérve nincs. A könyvtári gondolat terjedését, a bizalom és a hit növekedését a könyvtárak irányában úgy érhetjük el legbiztosabban, ha a megkezdett és jónak megismert útról le nem térünk. A gondosság a válogatásban, a hozzáértés, a felelősségtudat s a magasabb szemlélet azok a tényezők, melyek a nagyvárosi közkönyvtár fönnállását indokolják. A közönség végre is meg fogja érezni a művelődés e közintézeteiből feléje áradó jónak, egésznek, szellemileg egészségesnek bőséges sugárzását. S azt is, hogy a közkönyvtár ellensúlya az álnak és tiszta forrása az igaznak s a valódi műveltségnek.

DRESCHER PÁL.

A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR FESTETT KÉZIRATAI ÉS ŐSNYOMTATVÁNYAI.

A Pécsi Püspöki Könyvtár festett kézirat- és ősnyomtatványgyüjteménye szám szerint nem jelentős. A könyvtárban mindössze három kódexet és két ősnyomtatványt találunk miniatúrákkal és festett ornamentikával, de ezek mindegyike hosszabb tanulmányozást érdemel.

A festett kódexek között időrendben első helyen egy kisméretű francia származású Biblia[1] (No. 1851/689. 16°) áll. A rendkívül fínom, gazdagon díszített kódex a XIII. század elején készülhetett és a párizsi iskola remek, apró gyöngybetűivel íródott. A kódex a Magyarországon őrzött korai francia Bibliák között a legkorábbinak tekinthető, vagy legalább is egyidőben készülhetett a Budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonában lévő, Sárospatakról származott francia Bibliával[2] (Cod. Lat. 45. 4°), de díszítéseit sokkal kiválóbb mester készítette. A pécsi kis Bibliában 112 kis iniciálét találunk, amelyek közül csupán hat figurális ábrázolású, a többi növényornamensekkel, továbbá emberfejű drôleriekkal díszített. A figurális iniciálék sorában az első lap szövegkezdő F betűjében a megszokott, könyvetmásoló szürkekámzsás szerzetest találjuk. Ennek motívuma megismétlődik a Máté-evangélium kezdeténél, ahol a miniátor Máté apostolt glóriás, könyvetmásoló szerzetes gyanánt ábrázolja. Ezenkívül a lantot pengető Dávid királyt, továbbá Krisztus feltámadásának a sablontól eltérő ábrázolását találjuk az iniciálékban. A feltámadó Krisztustól jobbra és balra egy-egy szárnynélküli angyal a töviskoronát tartja. Végül a 4.a lap szövegkezdő I ini-

[1] Könyvkiállítási Emlék, 1882, 105 l., 265. sz.

[2] BERKOVITS ILONA: A Budapesti Egyetemi Könyvtár festett kéziratainak egy csoportja. Magyar Könyvszemle, 1931. évf., 2—3. l.

ciáléjában, egész kis méretekben, a Genezis pompás ábrázolását találjuk. Váltakozó kék és rózsaszín alapon, hét kis ovális medaillonban ábrázolja a miniátor a Genezis apró jeleneteit, amelyeket négyszögletű keretbe illesztett Kálvária-jelenet zár le. A Genesis jeleneteinek a Kálvária-jelenettel való lezáródása — ez a később oly általánossá vált ábrázolási mód — e korban még meglehetősen ritka. A XIII. századeleji francia bibliákban még alig találkozunk a Genezist befejező Kálvária-jelenettel. Így a Budapesti Egyetemi Könyvtárnak előbb említett Bibliájában sem fordul elő. Itt megszokottan az első emberpár teremtésével fejeződik be a Genezis. A pécsi kis Biblia miniátorára jellemző, hogy ornamentális díszítést nem alkalmaz és aranyat egyáltalán nem használ. Ezzel szemben az Egyetemi Könyvtár Bibliájában találkozunk némi lapszéli díszítéssel, mindjárt a 3.a lapon a Genezist tartalmazó I iniciálénál. Aranyat is találunk; a Genezis jelenetei arany alapra vannak festve. A pécsi Bibliában a Genezis jelenetei, az Úr ismétlődő alakja sokkal változatosabb, mint a budapestiben. Viszont mindkét kódexben, az I iniciálében levő Genezis jelenetei két ellentétesen haladó hullámvonal kereszteződésétől alkotott ovális medaillonokba vannak beillesztve.

A XIII. században készült, Magyarországon lévő francia Bibliák közül a fentebb említetteken kívül még a következőket ismertetjük: a Kalocsai Érseki Könyvtárban lévő Biblia (Cod. Lat. Mss. 82. 4°), a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában levő nyolcadrétű Biblia (Cod. Lat. 37) és negyedrétű Biblia (Cod. Lat. 32) és végül a Budapesti Egyetemi Könyvtárban levő Biblia (Cod. Lat. 18).

A Kalocsai Érseki Könyvtár tulajdonában levő Bibliát[1] — miként a kolofónból kitűnik[2] — JÁNOS scriptor másolta IX. vagy SZENT LAJOS idejében (1226—1270) Párizsban. A kódex az 1250-es években készült a XIII. századi párizsi bibliák tipikus modorában. A szöveg kéthasábos. A Genezis ábrázolásán kívül számtalan aranyalapú növényi, vagy groteszk állatdíszítésű kis

[1] Könyvkiállítási Emlék. 106. l. 273. sz. — Egyházművészet Országos Kiállításának Katalógusa. Budapest, 1930. 149. l.

[2] „Bibliam theodoricho regnan te paris ludovicho si non subsannes scripsit bene friso iohs" — majd valamivel lejebb — „Bibliam dirco regnana Paris Luduwico si non subsannes sep."

iniciálét találunk a kódexben. Az 1. a. lap szövegkezdő F iniciáléja aranyalapon könyvetmásoló szerzetest ábrázol. A kódex 3. b. lapján a Genezis tipikus ábrázolása foglal helyet. Aranyalapon, egymás alatt kis, szabályos körökbe illeszkedik a teremtés hét jelenete, amelyek közül a legutolsó az első emberpár teremtését adja. A Kálvária itt is hiányzik. A medaillonok kerete váltakozva piros- és kékszínű, míg az Úr hol kék ruhát és rózsaszín köpenyt, hol pedig megfordítva, rózsaszín ruhát s kék köpenyt visel. Az apró jelenetek kidolgozása igen fínom. Az Úr alakja még nem a megnyúlt, gótikus figura, hanem mint a fentebb említett Bibliákban is, teste zömök, feje az alakhoz viszonyítva nagy, keze kicsiny. Az Úr alakja és beállítása még nehézkesebb, a ruharedők érzékeltetése gyenge, a mozdulatok merevek, esetlenek. De a kompozíció gazdagabb, mint a fentebb említett két Bibliában. A teremtés napjainak különböző eseményeit érzékelteti. A többi kis iniciálében madarat, levéldíszítést, drôleriet, többek között egy emberfelsőtestű, nyilazó kentaurt találunk, míg a lapszéldíszítést szörnyállatok, többek között egy hosszú, megnyúlt testű kutya alkotják.

Csak röviden emlékezünk meg a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában lévő kis, nyolcadrétű francia származású Bibliáról[1] (Cod. Lat. 37), amely fínom pergamenlapon, apró gyöngyírással szintén a XIII. század közepén készült. A kódexnek két iniciáléját kivágták, egyik a 3. a. lapon a Genesis kezdeténél — valószínűleg a Genesist ábrázolta —, a másik a 323. b. lapon, amely szintén figurális lehetett. A kódex egyetlen megmaradt figurális iniciáléja a szöveg F kezdőbetűjében a hagyományos könyvet másoló barát, fekete kámzsában. Ezenkívül a kódexben, számtalan kalligrafikus iniciálé között még öt növényi díszítésű iniciálét találunk.

A Széchényi Könyvtár másik francia, negyedrétű Bibliája[2] (Cod. Lat. 32) a legdíszesebb a Magyarországon található XIII. századi francia bibliák között. A JANKOVICH MIKLÓS gyüjteményéből származó kódex a pompásabb kiállítású és gazdagabban

[1] HOFFMANN EDITH: A Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának illuminált kéziratai. Budapest, 1928. 25. l. (Az Orsz. Széchenyi Könyvtár Tudományos Kiadványai. I.)

[2] HOFFMANN E.: Id. m. u. o.

díszített francia Bibliák modorában készült, a század második felében. A kódexet a Genezisen kívül 65 növényi jellegű, továbbá 57 figurális kezdőbetű díszíti s az utóbbiak témájukban és ábrázolásukban a leggazdagabb francia Bibliák stílusát követik, annak ellenére, hogy a kódex kivitele jóval szerényebb. Aranyalapozás egyáltalán nincs a kódexben. Az első lapon a Bibliákban leggyakrabban előforduló, másolóbarátot ábrázoló F iniciálét itt a kódex egyetlen kalligrafikus iniciáléja pótolja. A Genezis kezdetének I iniciáléjában, miként a kalocsai Bibliában is, hét kerek medaillonban találjuk a teremtés napjainak egyes jeleneteit. Ezek kerete, szintén váltakozva piros-, kék- vagy zöldszínű. A medaillonok azonban nem közvetlenül egymás alatt vannak elhelyezve — miként a kalocsai Bibliánál —, hanem nyugodt lendületű, szabályosan ismétlődő levélornamentika választja el őket egymástól. A medaillonokban a miniátor nem követi pontosan a teremtés sorrendjét, hanem attól önkényesen eltér. A halak és a vizek teremtését elhagyja. A harmadik és negyedik medaillonban némi eltéréssel ugyanazt a jelenetet, a növények teremtését, az ötödikben pedig az állatok teremtését ábrázolja. A Genezis jeleneteit nem az első emberpár teremtése fejezi be — ez a hatodik medaillonban látható —, hanem a megpihenő Úr alakja. A Kálvária-jelenet itt is hiányzik. A miniátor még annyiban is eltér az általánosabb ábrázolástól, hogy az első emberpár teremtését kivéve az Úr mindenütt csupán félalakban jelenik meg, továbbá a sablónos, kerek földgömböt egyáltalán nem alkalmazza attributumként. A Genezis jelenetei mellett az I iniciálé díszítését az alsó lapszélen nagyszárnyú sárkány egészíti ki, amelynek farka nyugodt, román levélornamentikában végződik. A figurális díszítésű iniciálék alapja sötétkék vagy sötétrózsaszín, s nem fínom hálózattal, hanem apró, hármas csoportba osztott fehér pontokkal van díszítve. A figurális kezdőbetűkben az általános ikonográfiai ábrázolásokat — Mózes, Áron, Judit és Holofernes, Eszter, Jób, Dávid, Jeremiás, Habakuk, Jesse fája stb. — találjuk. A díszítések e bősége ellenére a kódex nem elsőrangú mester alkotása. Az alakok kidolgozása kissé nyers. A mozdulatok merevek. a redők nehézkesek, az arckifejezés keményebb. A miniátor általában az élénk színeket kedveli és szívesen alkalmazza a francia miniatúrafestészetben ritkábban használt zöld és piros színeket.

Élesen rajzolt formák, nagy szemek, kemény arcél festése jellemzi továbbá. A régieskedő mester stílusában a századeleji miniált kódexekhez igazodik, még nem érinti a XIII. századvégi francia gótikának és Honoré miniátor művészetének könnyed, nyugtalan lehellete.

A Széchényi Könyvtár e kódexéhez kapcsolódik rokonstílusával a Budapesti Egyetemi Könyvtár francia Bibliája[1] (Cod. Lat. 18), amely szintén még a XIII. század végén készült. A kódex a II. ABDUL HAMID szultántól ajándékozott Corvinákkal együtt került haza. Hogy Corvina volt-e, arranézve semmi nyom, adat nem maradt fent a kódexben. Valószínűbb, hogy nem MÁTYÁS király könyvtárából, hanem egy budai kolostorból jutott a törökök tulajdonába, bár a kódex fínom kiállításánál fogva méltán illeszkedhetett volna MÁTYÁS király könyvtárába. Ha Corvina lenne, bizonyára MÁTYÁS címere díszítené. Másrészt kolostori eredetére mutat tárgya. Tudjuk, hogy a töröktől elfoglalt Budavárában több kolostor volt. A kódex rendkívül megrongált állapotban maradt fenn. A fínom és vékony pergamenlapok legnagyobbrészt teljesen tönkrementek, míg a kis iniciálék csodálatosképen teljes épségükben maradtak meg. A törökök a kódexet díszes bőrkötésbe újrakötötték, minek következtében az amúgyis tönkrement lapok még fokozottabban megrongálódtak. A kötésnél a kódexet körülvágták, amiáltal a szöveg megcsonkult és a fejezeteket jelölő címek teljesen eltűntek. A szétesett lapokat és íveket a legnagyobb összevisszaságban fűzték össze. Mindenekelőtt saját könyveik mintájára, a kódex lapjait fordított sorrendben kötötték be. Vagyis a kódex hátulról kezdődik, balról jobbra kell lapoznunk. Az ép ívek lapjait azonban nem változtatták meg, ennek következtében az egyes íveken belül a lapok rendes sorrendben, jobbról balra következnek egymás után. Jobbról balra lapozva, a kódex a névsorral kezdődik, amit az Apocalypsis követ, majd Szent Pál levelei s az Evangéliumok következnek, míg hátul Mózes, Józsua könyvei, majd Jób, Dániel, a Próféták-könyve sorakozik. Néhol az egyes ívek sorrendjét is fölcserélték. Így például Mózes halála után Józsua halála következik. Hátul-

[1] Említi CSONTOSI JÁNOS: A Konstantinápolyból érkezett Corvinák bibliográfiai ismertetése. Magyar Könyvszemle, 1887. 21 l.

ról az első iniciálé a zsidók egyiptomi kivonulását ábrázolja. A Genezis ábrázolása hiányzik. 75 figurális iniciálé díszíti a Bibliát. Feltűnő, hogy növényi díszítésű iniciálék nem fordulnak benne elő, kalligrafikus iniciálék helyettesítik. Lapszéli ornamentális díszítés is minimális, csak néhol, az iniciálék meghosszabbított szárain fordul itt-ott elő, egész csekély mértékben. Drôleriekkal sem találkozunk. Aranyat csak az iniciálék vékony keretében alkalmaz a miniátor, akinek színei meglepően élénkek és tiszták. Az általánosabb sötétkékkel szemben élénkkéket használ és a rózsaszín is frissebb, élénkebb a megszokottnál. Az iniciálék alapja nincs a francia tipikus vékony hálózattal átszőve, hanem miként a Széchényi Könyvtár Bibliájában (Cod. Lat. 32.) úgy itt is hármasával elhelyezett fehér pontok ékesítik, amelyek között kis, piros pontok tűnnek elő. Az alakok még itt sem gótikusak, bár már vékonyabbak és a ruharedővetés is könnyedebb. A fejek még aránytalanul nagyok, nagyok a szemek is és az arcél kemény. A karcsúbb figurák tartása azért már kecsesebb, kidolgozásuk finomabb. A kódexben a XIII. századi francia bibliák kialakult ikonográfiai sémáit találjuk, amelyek csak néhol térnek el. Általában az ábrázolások egy-két variációja váltakozik a különböző témájú iniciálékban. A sablóntól eltérő a Frigytábla átadásának ábrázolása. Míg a francia Bibliákban általában Jehova a miniatúra jobb felső sarkában, felhők között jelenik meg, olyképen, hogy csak felsőteste vagy feje látszik, addig itt Mózes mellett áll, teljes alakban, jobbjával áldást oszt, balkezében könyvet tart. Ugyancsak ritkább ábrázolását találjuk Eszter királynénak is. A két részre osztott iniciálében felül Eszter a király előtt térdel, míg az alsó felében a felakasztott Hámán látható.[1] RUTH könyvének kezdő iniciáléja pedig eltér a megszokott ábrázolástól azáltal, hogy Noémi nem két, hanem egy gyereket vezet kézenfogva.

A XIV. század első felében készült nagy, folióalakú francia származású Biblia[2] (AA. III. 13. 2°) a Pécsi Püspöki könyvtár leg-

[1] Hasonló ábrázolást lásd: SWARZENSKI G.—SCHILLING R.: Die illuminierten Handschriften und Einzelminiaturen des Mittelalters und der Renaissance in Frankfurter Besitz. Frankfurt a. M. 1929. Taf. XXVI.

[2] Könyvkiállítási Emlék. 105. l. 269. sz. — Egyházműv. Orsz. Kiáll. Kat. 149 l. A Bibliát német származásúnak mondja.

szebb kódexe. A könyvtábla belső borítékán olvasható bejegyzés szerint a kódex 1384-ben ANTAL hainburgi plébános tulajdonában volt.[1] A kódex valószínűleg 1482-ben került Magyarországra, amikor MÁTYÁS király visszafoglalta Ausztriától a határszélen fekvő Hainburgot. Az igen gazdagon díszített kódexben 144 iniciálét találunk, amelyek közül 81 figurális, míg 64 növényi ornamentikájú. Ezenkívül a 4. b. lapon a két írott hasáb között középen a Genezis pompás ábrázolását látjuk. A figurális iniciálék piros vagy kék alapját fekete, fehér, kék, illetve piros hálózat borítja, míg a Genezis jeleneteinél a miniátor gazdag, de egyben régieskedő aranyalapot alkalmaz. A figurális iniciálék jelenetei megfelelnek a korabeli bibliák ikonográfiai ábrázolásainak. Mózes a Sinai-hegyen, a Frigytábla átadása, Judit és Holofernes, Jób, Dávid király lanttal, majd harangokkal, Jónás a delfinnel, Habakuk, Dániel az oroszlánokkal, Hóseás próféta és a kurtizán stb. A Jesse tájának ábrázolása is kialakult típusnak felel meg.[2] De emellett érdekes és ritkább ikonográfiai ábrázolásokkal is találkozunk. Így a 189. a. lapon az „együgyű" (insipiens) egész felöltözötten beleharap a kezében tartott gömbbe s feje, lába, botja, vörös nagy pontokkal van teleszórva.[3] Ritka továbbá az angyal mellett térdeplő Lukács evangélista ábrázolása, az Angyali üdvözlet kialakult ábrázolási módjában,Máté és az Angyal, Jeremiás és a lángokat hányó kancsó, Ezekiel próféta az evangelista szimbolumokkal. De a legsikerültebb és leggazdagabb a Genezis ábrázolása. A keretül szolgáló, párhuzamosan haladó vonalak nem ovális vagy kerek medaillonokat, hanem ferde négyszögeket alkotnak. Az első három jelenetben az Úr oldalnézetben van ábrázolva kis földgömbbel, a negyedik jelenetben könyvvel, az ötödikben halakkal, a hatodik jelenet az első emberpár teremtését, a hetedik a megpihenő Urat ábrázolja. Végül a Kálvária-jelenet fejezi be a Genezist.

A kódex figurális iniciáléi mindvégig egy stílusban készül-

[1] Hanc bibliam ego Anthonius plebanus in Haymburg comparaui die Satturni xv. mens. Octobr. anno dni MCCCLXXX-quarto.

[2] V. ö. SWARZENSKI—SCHILLING: Id. m. Taf. XXVI.

[3] Hasonló ábrázolást lásd: VITZTHUM GEORG: Die Pariser Miniaturmalerei. Leipzig, Quelle—Meyer, 1907. Taf. XXVI. Psalter von Bourbourg. London, British Mus. 30.045.

tek. Az arcok kicsit megnyúltak, profiljuk groteszk, a gesztusok nehézkesek, szögletesek. Az ornamentális díszítés elenyészően csekély, nem a párizsi iskola fleuronné levelei, hanem tüskés csipkézetű gótikus indák. A kódex rokonságot mutat a XIII. századvégi és XIV. századi párizsi munkákkal. Így elsősorban a *Sainte Chapelle*-i *Evangeliarum*-mal[1] (Paris. Bibl. Nat. Lat. 17.326.), nem annyira a miniatúrák felépítésében, mint inkább a figurák típusának rokonsága által. Rokonjegyeket ismerünk fel még a XIV. századi párizsi miniatúrafestészet egyik legkiválóbb alkotásával, V. KÁROLY *Bibliájá*-val[2] (Bible Latine de Charles V. Paris, Bibl. de l'Arsenal. 590.), bár a pécsi kódex kidolgozása korántsem olyan fínom. Rokon továbbá a *genfi Bibliá*-val[3] (Genf, Bibl. publ. Cod. Lat. 6. a.).

A párizsi iskola e termékeivel való rokonság miatt azonban nem szabad a pécsi kódexet párizsi származásúnak tekinteni. A pécsi Biblia az északfrancia miniatúrafestészet terméke. Az északfrancia, közelebbről a normand miniatúrafestészet a párizsi iskola hatása alatt virágzott, de érintkezett az angol miniatúrafestészettel is és ennek erős hatása folytán a párizsi fínom vonalak keményebbé váltak. A pécsi Bibliánál főleg a keményebb rajz, az arcok plasztikusabb kidolgozása, a ruharedők nyugodt, szélesebb esése bizonyítja elsősorban az északfrancia miniatúrafestészethez való tartozását. De pontos analógiákat is találunk az északfrancia miniatúrafestészetben. Így az északfrancia származású *stuttgarti nagy Biblia*[4] (Stuttgart. Kgl. Bibl. Fol. 14.) és a pécsi kódex Genezis ábrázolása rokon, különösképen a Kálvária jelenetében, ahol Krisztus, Mária és János beállítása csaknem azonos. De mindkét Kálvária-jelenet kiváló francia miniátorok azonos témájú nagyobbméretű ábrázolásait követi.[5] A pécsi Biblia az északfrancia kódexek közül a St. Bertinből származó s

[1] Lásd MARTIN, HENRY: La miniature francaise du XIIIe au XVe siècle. Paris et Bruxelles, 1924. G. van Oest. Pl. 4—7.

[2] MARTIN: Id. m. Pl. 21—22.

[3] VITZTHUM: Id. m. Taf. XII.

[4] VITZTHUM: Id. m. Taf. XXII.

[5] Pl. La Somme de Roi. (Paris, Bibl. de l'Ars. 6329), Missel de l'abbaye de Corbé (Bibl. d'Amiens. No. 157), Missel de l'abbaye de St. Vaast d'Arras (Bibl. d'Arras No. 448).

A Pécsi Püspöki Könyvtár AA. III. 13. jelzetű Bibliájának a Genezist ábrázoló kezdőbetűje. (4. b. lap.)

1

2

3

4

1. A Pécsi Püspöki Könyvtár AA. III. 13. jelzetű Bibliájának a Frigytábla átadását ábrázoló kezdőbetűje. (44. b. lap.)
2. A Saint-Omeri Városi Könyvtár No 5. jelzetű Bibliájának Kálvária jelenetét ábrázoló kezdőbetűje. (267. a. lap.)
3. A Saint-Omeri Városi Könyvtár No 5. jelzetű Bibliájának Könyvmásolót ábrázoló kezdőbetűje. (172. b. lap.)
4. A Pécsi Püspöki Könyvtár AA. III. 13. jelzetű Bibliájának Szent Pált ábrázoló kezdőbetűje. (374. a. lap.)

most Saint-Omerben levő Bibliával[1] rokon (Bibl. de la Ville Nr. 5.), elsősorban a témák feldolgozásában, a figurák elhelyezésében s kidolgozásában és az arctípusok csaknem azonos voltában. Nem egy mester készítette a két kódexet, de a pécsi Biblia mestere mindenesetre a st. omeri kódex miniátorának köréhez tartozott. Közel azonos ábrázolásokat találunk a két kódexben. Így a pécsi kódex Genezisében látható Kálvária és a st. omeri kódex Kálváriát ábrázoló iniciáléja. A keresztrefeszített Krisztus alakja mindkét képen pontosan megegyezik, nemcsak a dúshajú, lehajtott glóriás főben és a kissé elhajló törzsben, hanem Krisztus alsó testén lévő kendő redővetésében is.[2] A pécsi kódex Krisztusának testét a st. omeri kódextől eltérően vércseppek borítják. A két kódexben azonos ikonográfiai ábrázolásokat is találunk. Többek között a st. omeri kódexben is megtaláljuk a szárnyas angyal előtt térdeplő Máté és Lukács ábrázolását.[3] A két kódex között azonban nagy eltérés is mutatkozik és pedig az ornamentális és a lapszéli díszítések között. A st. omeri kódex rendkívül gazdag a lapszéleken alkalmazott bibliai, genre- és groteszk-jelenetekben. (Izsák föláldozása, nyilazó, szarvasra vadászó, lantot pergető drôleriek, gereblyét tartó nő stb:) A pécsi kódexben viszont egyáltalán nem találhatók ily ábrázolások, amiáltal a kódex komolyabb, ünnepélyesebb jellegű. Eltérő a két kódexnél továbbá az iniciálék alapozása. Amíg a pécsi Bibliában az iniciálék alapját finom hálózat díszíti, addig a st. omeri Biblia iniciáléjainak egyszerű, egyszínű az alapjuk. A pécsi későbbi, mint a st. omeri kódex, amely mintaképül szolgálhatott a pécsi Biblia miniátorának.

A pécsi nagy Bibliával párhuzamosan foglalkozunk a Magyarországon lévő francia származású Bibliák legpompásabb darabjával, a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában lévő

[1] VITZTHUM: Id. m. 145—146. ll.

[2] Rokon vele a Missel de Rouen (Bibl. de Rouen No. 277) Kálvária jelenetének Krisztus ábrázolása.

[3] A st. omeri kódexről Vitzthum többek közt a következőket mondja: „... Ich kenne keine Bibel in dieser Zeit die so ausgestattet wäre: Das Streben, Geschichten darzustellen, die Art wie die alttestamentlichen Bücher dazu ausgenutzt werden, und das Festhalten an bestimmten ikonografischen Typen ist sehr bedeutsam..."

Cod. Lat. 96 jelzetű Bibliával.[1] Ez, a JANKOVICH MIKLÓS gyüjteményéből származó folióalakú Biblia a pécsi Bibliánál korábbi, a XIV. század legelején készülhetett. A gazdagon díszített Biblia 83 figurális és 82 ornamentális díszítésű iniciálét tartalmaz, amelyeket elsőrendű, a párizsi miniatúraiskolához kapcsolódó miniátor készített. A kódex első és utolsó lapján, továbbá a 236. a. lapon a szöveg tintájától eltérő fekete tintával, a 441. a. lapon pedig piros tintával írott XIV. századi bejegyzés olvasható,[2] amely szerint POZSONYI MIKLÓS bécsi lakos 1399-ben a gemniki kolostornak hagyományozta a kódexet.

A Biblia első lapjának F betűjében a szokásos könyvet másoló szerzetes foglal helyet. Az F betű szára lehúzódik az alsó lapszélig. A díszítés között alul és felül kicsi, pajzsottartó figurákat látunk, továbbá egy vadászt, ki fehér kutyától űzött nyúl felé röpíti nyilát. A 4. a. lapon találjuk a Genezis fínom, kifejező ábrázolását. A jeleneteket magában foglaló I betű felső szélén ugyancsak megtaláljuk a kutya elől menekülő nyúlra nyilazó vadász ábrázolását. A vadásztól balra szétvetett lábakkal egész kicsiny „insipiens" áll, jobbkezében tartott kenyérbe harapva, míg baljában a bunkót tartja. Az I betű alul a francia miniatúrafestészetre annyira jellemző nyugodtan kanyargó indákból hirtelen mereven elágazó tüskésszélű ornamentikával fejeződik be. A Genezis jelenetei ovális medaillonokba illeszkednek. A medaillonok közvetlenül egymás alatt sorakoznak az I iniciálé fínom hálózattal díszített sötétkék alapján. A Genezis első két jelenete a földgömböt tartó Atyaistent ábrázolja. Az ezt követő három jelenet a halak, növényzet és állatok megteremtését, a hatodik jelenet az első emberpár megteremtését ábrázolja, míg a hetedikben a megpihenő Úr alakja látható. Alatta szélesebb keretben, erőteljes hangsúlyt kap a Kálvária finoman megkomponált jelenete.

A kódex díszítéseit elsőrendű párizsi miniátor készítette. A két *Sainte Chapelle*-i *Evangeliarium* (Paris. Bibl. Nat. Lat. 17.326. és Lat. 8892.) és SZÉP FÜLÖP *Breviáriuma* (Paris. Bibl.

[1] FEJÉR GY.: Tud. Gyüjt. 1817. Könyvkiáll.-Eml. 105. sz.. Tört. és Irod. Kiáll. 1902. — HOFFMANN E.: Id. m. 25. l.

[2] Hec biblia e. dom. Troni bte maie vginis in Gemnico testata p Nycolau de Presburg cive wienense MCCCXCIX, VIII. kl. novebris.

Nat. Lat.) szolgálhattak mintaképül.[1] Az alakok megnyúltak, fínomak, az arckifejezések lágyak. A Kálvária ábrázolása külön figyelmet érdemel. Sablónos, de mégis érezzük rajta mesterének erőteljesebb művészi törekvését. Megkapó Máriának gótikus lendületű alakja és riadt gesztusa. Ezzel szemben János figurája egész nyugodt és a kereszten függő Krisztus alakja is nyugodt, harmonikus, szemben az általánosabb összecsukló testű ábrázolásokkal. Mária riadt alakja rokon az 1297 előtt a Châlons sur Marne-i S. Etienne számára készült *Bréviarium* és *Missalé* (Paris. Bibl. de l'Arsenal. No. 595)[2] egész lapot betöltő Kálvária jelenetének Máriájával.

A Pécsi Püspöki Könyvtár kódexei közül legvégül egy kisméretű olasz származású Imakönyvet (I. X. 26. 12°) kell megemlítenünk, amelyet 1838-ban REVICZKY ÁDÁM ajándékozott SZEPESY IGNÁC püspöknek.

E kódex a GIOVANNINO DE'GRASSI művészetében gyökerező és franco-flamand hatásokat befogadó XV. századvégi milánói miniatúraiskola terméke. A kódexben összesen négy egész lapot keretelő ornamentikát és négy díszes figurális kezdőbetűt találunk. A kódex többi lapjaira is ornamentális díszítés volt szánva, s így a szöveget mindenütt széles, üres lapkeret övezi. Az 1. a. lapot számtalan kis aranytallérral telehintett gazdag ornamentika kereteli. Az alsó lapszéldíszítésben középen foglal helyet a kódex ismeretlen tulajdonosának két kis putto által tartott címere: zöld alapon fehér harántpólya, ebben három nefelejts formájú piros virág. A lap felső szélét díszítő ornamentikában egy hátratekintő nyúl s egy színestollú madár van beillesztve. E lap szövegkezdő D iniciáléjában, fodros felhős kék ég alatt a kis Jézust tartó Madonna ábrázolását találjuk. Mária arca nem az idealizált XV. századi olasz szépségideált követi, hanem realisztikus, komoly kifejezésű, VINCENSO FOPPA művészetének hatását árulja el. A Kisded is komoly. Elálló fülek, nagy kezek jellemzik a miniátor formaképzését. A kódex többi ornamentális díszítésében sok aranyozást, kicsiny, „szakállas" aranytallérokat, apró, cirádás

[1] MARTIN: Id. m. Pl. 4—7, 8—9, 18—19.

[2] MARTIN, HENRY: Les Peintres de Manuscrits et la miniature en France. Paris, Henri Laurens. 29 l. Fig. 10.

díszeket, naturalisztikusabb virágokat, puttókat, baglyot, kuporgó nyulat találunk. A művészi iniciálékban a XV. századi északolasz festészet realisztikus modorában készült csontvázfigura, zöldes, hullaszínű, sebtől vérző fájdalmas Krisztus és fodrosfelhős ég alatt glóriás, őszszakállú, szenvedő arckifejezésű férfi (Dávid király?) van ábrázolva. Az iniciálék kerete arany. A kódexben élénkkék, rózsaszín, zöld és sárga színeket alkalmazott a miniátor, s piros szín csak a címer virágain fordul elő.

A Pécsi Püspöki Könyvtár két színezett ősnyomtatványa közül az egyik JOHANN BÄEMLER kétkötetes, folióalakú pergamen *Bibliája* (A. A. 10—11), amely 1466-ban készült Strassbourgban, HEINRICH EGGESTEIN nyomdájában.[1] Az ősnyomtatvány első kötete sokkal gazdagabb a másodiknál. Az első kötet első lapját minden oldalról ornamentika kereteli, amely a megszokott, hegyes, strassbourgi levelekből áll. Alul a díszítés között, egy-egy medaillonban tiarás pápa és fehérsüveges főpap látható. A lap külső, felső szélén virágkehelyből kiemelkedő, gitározó, szárnyas angyal mellképét találjuk. A díszítés levelei közül ezenkívül egy majom s egy madár bukkan elő. Érdekes e lap növényi díszítésű kezdőbetűje, amely francia stílusú iniciálé elnagyolt másolata. Gazdag az ősnyomtatvány 4. a. lapja is. A lap felső és alsó szélén alkalmazott ornamentika a lap oldalaira is elágazik, sőt a két nyomtatott hasábot is középen végigvezetett ornamentika választja el egymástól. Alul, a lap alsó, külső szélén az ornamentikában egy vadember bunkójával egy nyelvét kiöltő oroszlán felé sujt. E lapon találjuk továbbá a kétkötetes Biblia egyetlen önálló miniatúráját, amely piros keretben, sötétkék, halványabbkék virágokkal díszített alapon, zöld mezőn Ádám és Éva bűnbeesését ábrázolja. Középen a piros almákkal megrakott zöld fára koronás, emberarcú kígyó csavarodik. A szőke, hosszúhajú Éva kezében piros almát tart, Ádám szétvetett lábbal áll s jobbkezével az almára mutat. E miniatúra korabeli fametszetet követ, és pedig ALBERT PFISTER *Biblia pauperum*-ának azonos tárgyú metszetét[2] vette mintaképül a miniátor, aki némi

[1] HAIN: 3037. Gesammtkatalog der Wiegendrucke: 4. köt. 4205. Rubrikátorjegyzés 1466 május 24.

[2] SCHRAMM, ALBERT: Der Bilderschmuck der Frühdrucke, I. Bd. Die Drucke von Albrecht Pfister in Bamberg. Leipzig, 1922. Taf. 28. Abb. 196.

változtatásokat eszközölt. Ádám mutató mozdulatát nem találjuk a metszeten, viszont Éva a metszeten keresztbelépő lábbal áll, míg a miniatúrán összetett lábbal. Tulajdonképen a miniatúra és a korai metszet[1] is régebbi miniatúrákban kialakult ábrázolást követ. PFISTER az első német nyomdász, aki már 1460-ban metszetekkel díszíti nyomtatványait,[2] PFISTER háromszor adta ki a *Biblia pauperum*-ot. 1462-ben jelenik meg az első, rövidebb német kiadás, amelyet 34 fametszet díszít,[3] ezt követi 1463-ban ugyanezen munka latinnyelvű kiadása,[4] majd pedig 1464-ben jelenik meg a második német bővített kiadás, amelynek kiállítása az előbbieknél jóval gazdagabb, 44 fametszet díszíti.[5] A pécsi BÄEMLER ősnyomtatvány első kötetében az eddig említett díszítéseken kívül még számos aranyozott alapú iniciálét találunk, amelyekből lapszéleket díszítő növényi ornamentika ágazodik el. Az ősnyomtatvány második kötetének első lapját ugyancsak minden oldalról növényi ornamentika kereteli, amelynek alsó, külső sarkában szökdelő szarvas, míg középen két vadember látható. Ezenkívül még számos lapszélt díszítő ornamentikával ellátott, aranyozott alapú iniciálé szerepel benne. Az ornamentikát itt is, miként az első kötetben, strassbourgi stílű, elnyujtott tölgyfalevelek és virágmotívumok alkotják.

A Pécsi Püspöki Könyvtár másik színezett ősnyomtatványa az 1499-ben, Velencében készült pergamen *Pécsi Missalé*[6] (V. V. 8.). A Missaléban az 1. a. lapon és 113. lapon

[1] E fametszet későbbi változatát lásd GÜNTHER ZAINER 1473-ban, Augsburgban készült „Speculum humanae salvationis" c. nyomtatványában. HAIN. 1020. SCHRAMM: Id. m. 2. Bd. Taf. 44. Abb. 354.

[2] ZEDLER: Die Bamberger Pfisterdrucke u. die 36 zeilige Bibel. Veröffentl. d. Gutenberg Gesellsch. X. XI.

[3] HAIN: 4176.

[4] HAIN: 3177.

[5] PELLECHET: 2387. SCHRAMM: Id. m. I. Bd. 67. l.

[6] Missale Quinqueecclesiense. PANZER: III. köt. 466. l. 2548. HAIN: 11.355, KNAUZ: 23—25. ll. SZABÓ KÁROLY—HELLEBRANT ÁRPÁD: Régi Magyar Könyvtár, III. köt. 52. Könyvkiáll. Eml. 138. l., 57. sz. Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője, 1911. évf., 90—91. ll. SZENTKIRÁLYI ISTVÁN: Missale Quinqueecclesiense és 91—95. ll. SZŐNYI OTTÓ: Missale Quinqueecclesiense. GULYÁS PÁL: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Budapest, 1931, 28. l.

a XV. századvégi velencei miniatúrafestészet stílusában készült ornamentális díszítést, és az 1. a. lapon és 105. a. lapon festett iniciálét találunk. Az 1. a. lap szövegkezdő A iniciáléjában, valódi arany keretben, zöld alapon arannyal árnyékolt vörös ruhában a térdeplő, imádkozó Dávid király (korona nélkül) finom kidolgozású alakja látható, a 105. a. lapon pedig egy vörös alapú, arany S kezdőbetű. Ezenkívül még 8 színezett fametszet-inicialét[1] és 3 színezetlen fametszet-iniciálét[2] találunk az ősnyomtatványban.

SZABÓ KÁROLY öt *Pécsi Missalét* említ: a Pécsi Püspöki Könyvtár pergamen példányát, a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának pergamen és papiros példányát, a Pannonhalmi Könyvtár pergamen példányát és végül az Esztergomi Székesegyház pergamen példányát.[3] Ezzel szemben ma csak négy ismeretes, az Esztergomi Székesegyház pergamen példánya nem található. Viszont a Nemzeti Múzeum pergamen példánya (Inc. 1051) az Esztergomi Székesegyházból származik, amint az a nyomtatvány kézírásos bejegyzéseiből kitűnik.[4] A Pécsi Püspöki Könyvtár pergamen példánya Kassáról származik, míg a Nemzeti Múzeum papiros példánya (Inc. 1049) KLIMÓ GYÖRGY pécsi püspök ex librisét viseli.[5]

A Pécsi Püspöki Könyvtár pergamen példányát összevetve a Nemzeti Múzeum pergamen példányával, megállapíthatjuk, hogy az ornamentális díszítések csaknem azonosak, eltérés csupán az egyes virágmotívumokban, továbbá a színek fölcserélődésében mutatkozik. A metszetek színezése is egyforma, azonosak a színezett és színezetlen metszetek. Továbbá a Nemzeti Múzeum pergamen példányán is az I. a. lapot és 113. a. lapot díszíti az aranytallérokkal teleszórt, gazdag ornamentika. Teljesen egyforma a két festett iniciálé is. A Nemzeti Múzeum

[1] 11. a., 113. a., 121. a., 135. a., 139. b., 144. a., 144. b., 166. a. lapokon.

[2] 9. b., 18. a., 205. b. lapokon.

[3] SZABÓ—HELLEBRANT: Id. m. u. o.

[4] HORVÁTH IGNÁC: A Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtár ősnyomtatványainak jegyzéke. Magyar Könyvszemle. 1894. évf., 171. l. E pergamenpéldány kötésének négy sarokveretén W. K. monogram látható.

[5] Georg Klimó Eppus Quinque Ecclesien 1769.

papiros példánya színezetlen, hiányzik az ornamentális díszítés, de ezáltal hiányzik a két festett iniciálé is, amelyeknek helye így üresen maradt. A Pécsi Püspöki Könyvtár pergamen példányában és a Nemzeti Múzeum papiros példányában megvan a JOHANNIS PAEP mesterjegyét tartalmazó címlap, amely a Nemzeti Múzeum pergamen példányából (Inc. 1051) és a Pannonhalmi Könyvtár pergamen példányából[1] hiányzik. Ezzel szemben a Pécsi Püspöki Könyvtár pergamen példányából és a Nemzeti Múzeum papiros példányából (Inc. 1049) hiányzik a nyomtatvány legszebb dísze, a 112. b. lapot teljesen betöltő Kálváriajelenetet ábrázoló fametszet.[2]

BERKOVITS ILONA.

[1] RÉCSEY VIKTOR: Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a Pannonhalmi Könyvtárban. 66. l.

[2] A metszetet közli: DUC DE RIVOLI: Les Missels imp. a Venise. Paris, 1896.

NOSCE TE IPSUM.

— Kép és motívum világirodalmi vándorútjához. —

A nürnbergi Germanisches Museum rézmetszetgyüjteményének van egy érdekes, ritka darabja.[1] A tizennyolcadik század első negyedéből származik. Főalakja groteszk, meseszerű madár: félig gólya, félig strucc, pöfékelő emberarccal, gólyafejjel. A gólya csőre az ember orrát fogja. Fölírása: *Zupf dich selbst bey deiner Nasen.* Alatta magyarázó vers arról, hogy aki mindenkit kinevet s túlozza mások hibáit, jobban tenné, ha a maga orrát fogná, azaz magábaszállna. Két mellékjelenet egy-egy szólásmondást „dramatizál" (söpörjön mindenki a maga ajtaja előtt; más szemében meglátjuk a szálkát, pedig a magunkéban ott a gerenda).

W. FRAENGER a „gesunkenes Kulturgut" problémakörébe utalja, magában véve szinte érthetetlen allegóriának tartja ezt a rézmetszetet s az antik gemmaművészetben keresi a mintáját.[2] E szerint legközelebb áll hozzá a Silenos-lárvás kakast ábrázoló, mágikus vonatkozású, varázsrontó és áldásthozó gemma. A német művész eredeti ötlettel gólyává változtatta a gemma kakasát, Silenos lárvájából modern emberarcot formált és ezzel az egészet a mágia síkjából átültette a moralizáló allegóriáéba. Csakugyan nem nehéz felfedezni a Silenos-gemma és a rézmetszet kapcsolatát. E kapcsolat mellett szól, hogy a tizenhetedik-tizennyolcadik század fordulóján valóságos gemmadivat uralkodik

[1] Reprodukciója W. FRAENGER tanulmányában: *Deutsche Vorlagen zu russischen Volksbilderbogen des 18. Jahrhunderts* (Jahrbuch für historische Volkskunde, II. Berlin, 1926, 144 l.).

[2] FRAENGER, Deutsche Vorlagen stb. 128 l.

Európában.[1] FRAENGER föltevése és magyarázata mégis erőltetett és bajosan igazolható. Sem a gemmaelemek összeforrasztása és modernizálása, sem allegórikus „átültetése" nem származhatik tizennyolcadik századi művésztől. Mindennek jóval régebben kellett végbemennie. És éppen ezen a ponton kapcsolódik bele a kérdésbe tizenhetedik századi irodalmunk.

A Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtárában találtam egy XVII. századvégi (1689) egyleveles, képes nyomtatványt. Fametszete a német rézmetszet párja: madárcsőrű és madártestű embert ábrázol. Verses része is megfelel a németnek. Az első pillantásra nyilvánvaló, hogy mind a ketten közös tipológiai családba tartoznak, csakhogy a magyar kép archaikusabb, művészi kiképzésében stilizáltabb, vagy helyesebben irreálisabb, allegórikus vonatkozásaiban viszont átlátszóbb, érthetőbb. A madár szakállas arca is közelebb áll a Silenos-lárvához. Ha az évszám nem mutatná is, akkor is lerí róla, hogy jóval megelőzi a németet. S aztán ott van a latin fölírás: Nosce te ipsum . . . , ez tüstént útba igazít, hol keressük a képötlet forrásvidékét.

„Gnothi se auton" — „Nosce te ipsum", — az antik hagyomány hol KLEITONnak, hol THALESnek tulajdonítja ezt a mondást; bizonyos, hogy minden szemlélődés kezdete, az éntudatra, a maga autonómiájának tudatára ébredő ember első megnyilatkozása. A filozofálásra ösztönző, extenzív termékeny ámulat intenzív megfelelője. Joggal került Apollo delphoi templomának bejárata fölé, de bizonyára régibb Apollónál magánál. Otthonos minden égbolt alatt, alkalmazkodik minden éghajlathoz. Jelmondata SOKRATESnek, csakúgy, mint DESCARTESnek, KANTnak vagy KIERKEGAARDnak, SCHOPENHAUERnek. E mondat elemi ereje adhatta a tollat az első önéletrajz- és vallomásíró kezébe. Persze, ahány lélektani helyzet vagy filozófiai álláspont, annyiféle eredményhez vezet következetes alkalmazása: misztikus önmegsemmisüléshez, aszketikus lemondáshoz, stoikus gőghöz, pietista síráshoz, megértő humanizmushoz. (Meglepő, hogy hosszú századok alatt mindössze GOETHE, a legnagyobb ön-

[1] A gemma-irodalomhoz l. FURTWÄNGLER: *Die antiken Gemmen.* I—III. Berlin u. Leipzig, 1900.

Wer selber weder Storch noch Strauß,
Vil närrischer sicht als andre auß.
Doch jederman weist auß zulachen
Die kleine fehler groß zu machen.

Der jedem kan die mängel tragen
Vnd allen Leuthen Fleck anschlagen.
Der mag nur seine Federn rüpfen
Vnd selbst sich bey der Nasen zupfen.

NOSCE TE IPSVM

AZ ki máſt csúfolſz, ide jár!
Meg-tanit téged ez madár.
Orrával orrat ſzofittya,
Mi hiával vólna, láttya.
Felebarátod ne csúfoly,
Tsak a' mi igaz aztat ſzóly.
Egéſz világot meg-tenkints,
Az kit minden ſzeretne, nints.
Attyámfia, akar ki vagy!
Te barátodnak békét hagy.
Végy

Végy példájul ez madarat
És bötsületed meg-marad
Hogy ha néked ez Tanuság
Nem jó, öſsön-meg a Kórság!
Holtat, és a' ki nincs jelen,
Ne csúfoly, mert az ſzemtelen.
Valaki ollyat ſzereti
Mivelni fölét eleiti.
Ha okos vagy ezt meg-tekints:
Minden dolgot jóra fördits

Nyomtatatott: 1689. Eſztendőben.

ismerő, hárítja el magától azzal, hogy megoldhatatlan feladatot ró az emberre.) Csakhamar elhagyja eredetének irodalmi-filozófiai vidékét s akadálytalanul kerül le a szociológiailag-szellemileg mélyebben élő rétegekhez. A „nép" elfogadja, változtatnia, könnyítenie sem kell a tartalmán, annyira magától értetődik. De nem hagyja meg elvont bölcseségnek, mindig konkrét követelménynek érzi, akárcsak egyéb mondásait és szólásait. A „Nosce te ipsum" a középkoron kezdve mind a mai napig a legtöbbet idézett, mindenki számára hozzáférhető közhely. A nagy „Tükrök", „Udvari iskolák" és „Kalaúzok" nem győzik lelkére kötni olvasóiknak. Történetének mégis az a legérdekesebb mozzanata, amikor emblématikus jelmondattá válik a renaissance első diadalmas évtizedeiben.[1]

A renaissance legforradalmibb lépése abban áll, hogy isteni alkotó rangjára emeli az isten képmására teremtett, de passzivitásra ítélt embert. Az embléma szűk helyen, egyetlen formán belül — (jelmondat, kép, magyarázó próza vagy vers) — örökíti meg ezt a rangemelést és száz meg száz allegórikus vonatkozással szövi át az új földi-emberi színjátékot. A maga antropológiai képzeletének szolgálatába állít régi hagyományt, új felfedezést, antik filozófiát és modern természettudományt, humanista költészetet, megújított művészetet: valóságos „Gesamtkunstwerk" kicsinyben. (A barokk idején Isten aztán újra helyet cserél az emberrel a vonatkozások nagy koordinátarendszerében.)

Valamennyi emblémaforma között a leggazdagabb, szellem-

[1] Az embléma-irodalomhoz: PIERIO VALERIANO: *Hieroglyphica.* Basileae, 1556; NIC. CAUSSINUS: *Polyhistor symbolicus, electorum symbolorum et parabolarum historicarum stromata XII. libros complectens.* Coloniae Agrippinae 1623; P. CLAUDE MENESTRIER: *La philosophie des images.* Paris, 1682: P. VERNEUIL: *Dictionnaire des symboles, emblèmes et attributs.* Paris, 1897; K. GIEHLOW: *Die Hieroglyphenkunde des Humanismus in der Allegorie der Renaissance.* (Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, XXXII. Heft 1.) Wien u. Leipzig, 1915; L. v. VOLKMANN: *Die Bilderschriften der Renaissance.* Leipzig, 1923; W. BENJAMIN: *Ursprung des deutschen Trauerspiels.* Berlin, 1928, 166 ll. — H. ROSENFELD: *Das deutsche Bildgedicht.* (Palaestra, 199.) Leipzig, 1935, 46 ll. — V. ö. DÉZSI LAJOS: *Magyar irod. hatás Shakespeare költészetében.* Irodalomtörténet, 1929, 235. ll.

történeti szempontból a legizgalmasabb a „hieroglifikus". Kiinduló pontjául természetesen nem a régi ismeretlen és századokig megfejtetlen egyiptomi hieroglif-rendszer szolgál, hanem a Kr. e. II. vagy IV. századból származó alexandriai ál-hieroglyphika. Ezt a Horapollo nevét viselő, allegórikus szimbólikus rejtvény- és képírást jól ismerik az antik írók. A tizenötödik században Firenzébe kerül a Horapollo kézirata. FASANINI (1527), de még inkább W. PIRCKHEIMER latin fordítása, utánzások révén csakhamar európai közkinccsé válik. Nagy és ismert humanisták foglalkoznak a megfejtésével. Szembeállítják a betűírással. A betűírás csak a maga időpontjának szól, a képírás viszont minden időnek, időfeletti és halhatatlan, az isteni eszme, a minden homályt eloszlató bölcseség képviselője (MARSILIUS FICINUS, PIERIO VALERIANO), a költészet (DELBENNE-OPITZ), minden idők rejtett teológiájának, szellemi elitjének titkos ősnyelve. Ott látni a renaissance és barokk síremlékein, szobrain, diadalívein. Az olasz ANDR. ALCIATUS kialakítja végső formáját, a magyar SAMBUCUS klasszicizálja, PAOLO GIOVIO megírja elméletét (egyik szerény visszhangja a magyar LACKNER KRISTÓF). Virágkora a tizenhetedik század közepére esik. Művelői költők, filozófusok, filológusok, világhíres és ismeretlen nevek hordozói, akik mintegy nemzetfeletti nyelven érintkeznek egymással. A misztikusok, kiliaszták, pánszofok, rózsakeresztesek, költői akadémiák és rendek e nyelv révén egyetlen rejtélyes vagy rejtélyeket sejtető képeskönyvvé varázsolják a „kis" és „nagy világot". Az intellektuális józanokosság kora aztán csak az elvont allegóriát tartja meg az egészből, titokzatos háttér híján: az ő emblémája erkölcsi iskola, megfejthető, szórakoztató rejtvény, „rebus".

Ebből a gazdag, ma még beláthatatlan és kiaknázatlan irodalomból szakadt ki a mi emberarcú emblémánk. Már az antik és gótikus hagyomány ismeri, a renaissance és barokk gyakorlat elég sűrűn alkalmazza az állati-emberi testrészekből összeszerkesztett csodalényeket, groteszk szörnyetegeket, főleg az ezzel együttjáró kimeríthetetlen szimbolikus, allegórikus lehetőségek kedvéért. Innen már csak egy lépés a magyar „Nosce te ipsum"-hoz, amely éppen félreismerhetetlen európai vonatkozásainál fogva többet jelent puszta ízléstörténeti furcsaságnál. „Lesüly-

lyedt" kultúrtermék, de minden elemében megőrizte szellemi őshazájának, antik-modern eredetének jegyeit. Formatörténeti szempontból az a külön jelentősége, hogy tudtunkkal az egyetemes emblémairodalomnak egyetlen magyarnyelvű emléke a tizenhetedik században, hacsak nem sorozzuk ide a *„Tyukodi tartományban támadott, Galliából származandó új prófétá"*-t (Kassa, 1624). Ezenkívül szerény, zárt területen bepillantást enged a kevéssé ismert magyar tömegízlés történetébe, abba az irodalom alatti és irodalom mögötti világba, ahol a népkönyvek, naptárak „Toldalék"-jai képviselik a „magasabbrendű" szellemet.

Valószínűleg felvidéki nyomda terméke. Vásárokon, búcsúkon terjesztették. Külön érdekessége a vers: nyilvánvalóan fordítás, még pedig az ismeretlen német eredetihez gépiesen ragaszkodó, helyenként az érthetetlenségig idegenszerű fordítás. Néha úgy hat, mintha nem is magyar ember munkája volna (Felebarátod ne csúfolj... Valaki ollyat szereti Mivelni fölét eleiti stb.). Versjellegét csak a ritmus menti meg.

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

VERSEGHY FERENCNEK EGY ISMERETLEN KÉZIRATÁRÓL.

Kevés irodalmi emlék bujdosott a kutatók elől oly sokáig, mint VERSEGHY FERENCnek *„A Parnassus Hegyén zengedező Magyar Músának szózati: mellyeket egybe szedte egy Hazafi tulajdon mulatságára 1781 Esztendőben"* című kézirata. VERSEGHY-kutatók[1] ugyan megemlítik, de a kéziratot senkisem látta.

Ez a becses kézirat, mely kétségkívül VERSEGHYnek eredeti kézírása,[2] egy székesfehérvári magánkönyvtárból került a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtárába. A nyolcvanas években még dr. PAUER JÁNOS székesfehérvári püspök és akadémiai tag tulajdonában volt. Az ő engedélyével ismertette dr. OMPOLYI[3] (Mátray Ernő) a *„Magyar Korona"* című napilapban, egy évvel később BOGISICH MIHÁLY[4] akadémiai székfoglalójában megemlíti, sőt közöl belőle néhány dallamot is.

A negyedrétalakú, félbőrbe kötött kéziratos munka VERSEGHYnek tetszetős írásával 200 lapot foglal magában. Az első lapon olvasható: P. EUGENII VERSEGY O. S. P. P. E. (Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae). A szent Pál-rendet, melynek VERSEGHY is tagja volt, a kézirat keltétől három évre, 1784-ben

[1] SÁGHY FERENC: V. F. maradványai és élete. 1825. — CSÁSZÁR E.: V. F. élete és művei. 1903. — MAJOR ERVIN: V. mint dal- és zeneszerző, 1925. — U. a. Újabb adatok V. költői és zeneszerzői működéséhez. — GÁLOS REZSŐ: A magyar műdal kezdete a XVIII. sz.-ban. Irod.-tört. Kl. 1932, 1933.

[2] Ezt a kéziratot a Széchényi-könyvtárban levő eredeti Verseghy-kéziratokkal hasonlítottuk össze. Az eredetiséghez tehát kétség nem férhet.

[3] DR. OMPOLYI: Egy irodalmi becsű kéziratról. „Magyar Korona", 1880 nov. 21. IV. évf., 218. sz.

[4] BOGISICH MIHÁLY: Magyar egyházi énekek a XVIII. sz.-ból. Ért. a nyelv- és széptud.-ok köréből. 1881. IX. 11.

József császár feloszlatta. VERSEGHY tehát 24 éves volt (szül. 1757), mikor ezt a művét megírta. Eredeti szerzeménye kevés benne, inkább idegenből szedegette össze azokat a dallamokat, melyek tetszését megnyerték. E dalok alá írta a korabeli költők (pl. FALUDI) és főleg németből fordított (helyesebben általa átírt) költemények sorait.

A 2. oldalon különben részletesen beszámol a tartalomról. „*A Részeknek és Toldalékoknak Mútató Táblája: 1sö Rész találtatik pagin. 5ta. — Descriptiók. 2dik Rész p. 37. — Poeták Historiáiból. 3dik Rész p. 69. — Ajtatos Enekek. 4dik Rész p. 93. — Külömbfélék. 1sö Toldalék p. 125. — Idegen nyelveken. 2dik Toldalék p. 145. — Újjdon-újjak.*"

Érdekes az előszó is, melyet egész terjedelmében ide iktatunk:

> „Kegyes Olvasó! Talán külömbféle szerzések zürzavarjának mondod e könyvet, ha abba ször-szál-hasigatók módjára tekintesz? Sem rend, sem éppen szorgalmatos kézzel válogatott munkák, sött némellykor el-vetett, és már egisz világ elött meg-avúlt Eneketskék fognak minden bizonnyal szemedbe tünni, ha azt legkissebb betütskére szükségtelenül ki-fogod mereszteni: De, ha ellenben múnkámnak tárgyát meg-halgatod, talán bocsánatot önkint adsz minden fogyatkozásoknak. Némellyeket vagy a magyar nyelvnek gyakorlásáért, vagy a régi vers-szerzőknél találkozó külömbféle indulatoknak magyarázásáért magam szerzettem; másoknak szerzéseit nem másképp, mint magam verseit bé-irtam, mert a fel-jedzésre érdemessebbeknek tartottam, mint tulajdonimat. Mindenekröl közönségessen szólván: sokat egy két szebb versért, vagy ékes és a vers-szerzöknél szokott szóllásért tsonkittás nélkül knöyvembe helyheztettem azért, hogy a hárfámhoz, kaptsoltatni szokott éneklésemmel a külömbféle száj-izeknek külömbféle szerzésekkel elmém fáradsága nélkül kedveskedhessek. Elly! és midön vagy tulajdon, vagy mások múlatságáért fáradozom, meg-ne itilly!"

Minthogy VERSEGHY életrajzírói a „*Parnassus*"-t ezideig nem ismerték, ez a kézirat igen értékes forrásmunkája nemcsak a magyar rokokó-költészetnek, hanem kuriózum a magyar zenetörténet számára is.

VERSEGHYnél különben is óvatosnak kell lenni. Költészetére jellemző, hogy sokszor idegen költők műveit magyarra átdolgozta és sajátjaként adta ki. Ha a jelen kéziratos gyüjteményben előforduló dalokat mint eredeti szerzeményeket jelzi

is, nem bizonyos, hogy valóban tőle erednek és az irodalomtörténészek feladata, hogy e dallamok származását kiderítse.[1]

VERSEGHY a kézirat 4. oldalán közli az „*Elsö Részbe foglalt Enekeknek Mútató Tábláját*". Tizenkét megzenésített verset közöl. A dallamok szoprán-kulcsban vannak írva és sokszor két, sőt több versnek ugyanaz a dallama van. VERSEGHY írásaiban vallotta, hogy a szöveg és a zene közül ez utóbbi a fontosabb, tehát „sokkal tanátsosabb verseket áriára, mint áriát versekre szerezni". Természetes, hogy ezáltal a dallam ritmusára erőszakolt verslábak sántítottak és bizony szegényes hangzású dallamok születtek. Ezt az elméletét a „*Parnassus*" 18. lapján gyakorlatban is jelzi: „Áriák, mellyekre az Elsö, Második, Harmadik, Ötödik, Hetedik, és Nyoltzadik Énekeket tulajdon notájokon kivül lehet énekelni".

A következő, 9. számú „*Hajnal*" című éneknél ezt a jegyzetet olvassuk: „Ezen notára lehet énekelni minden 12 lábu, és négy soru verseket, mellyek a Magyarba éppen közönségessek".

Az I. rész után hat üres lap következik, majd a II. rész mutatótáblája 11 dallamot közöl, „mellybe a régi vers-szerzöktül fel jedzett némelly történetek foglaltatnak". Ezek a következők: 1. *Orfeus*, 2. *Piramus*, 3. *Thizbe*, 4. *Atalanta*, 5. *Ariadne*, 6. *Oenone*, 7. *Penelope*, 8. *Amor és a Halál*, 9. *Amor és a Méhek*, 10. *Venus Vulkán ellen*, 11. *Neptunus Medúza ellen*.

Az itt felsorolt történeteket OVIDIUS *Metamorphosis*-ából merítette és minden dallama alatt jelzi a fabulák számát. Sajátjául csak az 5—11. számú dallamokat ismeri el és kézjegyével („Ver. munkája") látja el.

Hét üres lap után a III. rész következik, „mellybe a Világ mulandóságárúl, és más Ajtatos Enekek foglaltatnak". Ezt a részt ismertette BOGISICH MIHÁLY és VERSEGHYnek négy eredeti dallamát is közli értekezésében.

A mutatótábla ugyan 11 éneket sorol fel, voltaképen még hat énekkel van megtoldva. Ezek: 1. Világ álhatatlansága, 2. Világ múlandósága, 3. Világ tsalárdsága, 4. Sors-választás, 5. Világtól vég-bútsú, 6. Töredelmes szív, 7. Remete, 8. Holo-

[1] MAJOR ERVIN idézett művében felsorolja V. F. hiteles dallamait, de ezt a kéziratot nem ismeri. E sorok írója hívta fel rá figyelmét.

fernes és Júdit, 9. Kristushoz Sz. indulat, 10. Bünöshöz intés, 11. Istenhöz Reménség, és Szeretet, 12. A világtól el-váló Léleknek tusakodási, 13. A Lélek kegyelmet ohajt, 14. A szentekről, 15. Az Oltári Szentségről, 16. Nézd Jézus, 17. Oh! Kik meg világ tengerének, 18. Áldunk téged.

Ezek a dalok a rokokó-stílusra jellemző tánc-ritmusok, egy szótagra több, összekötött hangok és futamokból állanak és ezáltal a dallamoknak nyugtalan mozgást kölcsönöznek. Természetes tehát, hogy a szövegekben foglalt ájtatos hangulatot a zeneművek nem mutatják.

Három üres lap után a IV. rész vegyestartalmú világi dalokat tartalmaz. A sorrend ilyen: 1. Rágalmazó nép, 2. Mostani világ, 3. Remete, 4. Gyanúságnak terhe, 5. Eger Barkótzitól bútsúzik, 6. Nádasdi marsja, 7. Nádasdi koporsó-verse, 8. Fillis Demófoon ellen, 9. Demófoon felel Fillisnek, 10. Themis, és Fortúna, 11. Félelem, és Gyanúság, 12. Anyai Sziv Róma várossa ellen, 13. Reménységnek tsalárdsága, 14. Apollo Dafnishoz, 15. Dafne felel Apollónak, 16. Rósa nimfa, 17. Ki-adó vers.

Mint említettük, VERSEGHY a vers prozódiájával nem igen törődött. Erre vall a 100. lapon egyik jegyzete: „Phillis Panaszi Demophoon ellen. Nótáját lásd. pag. 18. az elsö Részben akár Nro 1. akár Nro 2. ugy mindazonáltal, hogy akármellik nótának 2dik részében az 5dik és 6dik Tactus kétszereztessen."

A 112—122. lapig üres lapok után két toldalék csatlakozik a IV. részhez. Az első toldalék „melly magában némelly külömbféle nyelveken lévő szerzéseket foglal", vegyesen tartalmaz ájtatos és pajkos szövegű dalokat. Az első szám „Töredelmes szív", görög vers, a 2. (Világ múlandósága), 3., 4., 5., 6., 7. és 8. számok latinnyelvű versek (Meg-Váltónk szenvedése, Ájtatos indulat, Töredelmes szív, Remete, Anyai Szív Róma ellen, Kisdedek komédiájára), míg 9—16. számok németszövegű dallamok, köztük néhány pornográftartalmú vers. Ez utóbbiak diákdalok lehetnek, de nincs kizárva, hogy VERSEGHYnek saját szabadszájú verselése.

A II. toldalék ismét magyar versekből áll, „melly ujjdonn ujj Ariákat, és azokra szerzéseket foglal". Az egyes dalok címei: 1. Egy irigy beszédre rövid felelet, 2. Intés Rósához, 3. Helena

álmodozik Parissal, 4. Apollo és Dafne, 5. Apollónak panaszi Dafne futása ellen.

Az énekek basszus kísérettel vannak ellátva és idegen zeneszerzők tollából erednek.

A 162—200. lapig ismét üres lapok következnek. Ezek az üres lapok bizonyítékai annak, hogy VERSEGHY bővíteni akarta gyüjteményét. Úgy látszik, küzdelmes élete és egyéb elfoglaltsága teljesen eltérítették ettől, sőt legnagyobb ellenségének, KAZINCZY FERENCnek gyűlölete irodalmi működésére is bénítólag hatott.

VERSEGHY abban a korban élt, melyben a magyar műzene még gyermekkorát sem élte. Az akkori „gáláns" irodalmi műveltség nem kívánt senkitől mélyebb gondolkodást és megelégedett azzal az általános műveltséggel, mely bátorságot adott arra, hogy a zeneművészethez is hozzászóljon. VERSEGHY tudott hárfán és zongorán játszani. Az idegen művészeti szellem hatása alatt zeneirodalmi munkásságot is fejtett ki, noha *„Rövid értekezések a Musikáról VI énekkel"* című írása nem sokat lendített a magyar zenetudományon. Ami benne eredeti, azt is idegen szerzőktől vette át,[1] ami pedig az övé, az bizony dilettáns munka. A magyar népi zenétől távol áll, sőt lenézi; szidja a cigányokat, de arra nem gondol, hogy a nép körében szállongó dallamok a magyar műzenének alapját képezhetik.

Mindazonáltal VERSEGHYnek írásaiban megnyilatkozó nyugatias műveltsége és vitatkozásaiban felbukkanó eszméi nem múltak el nyomtalanul és a XVIII. századnak ez az értékes és nyugtalan vérű alakja megérdemli, hogy a magyar zeneművészet történetében megfelelő helyet foglaljon el.

LAVOTTA REZSŐ.

[1] SULZER J. G. Allg. Theorie der schönen Künste, 1775.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A mai francia könyvtárosképzés.

A Párizsban 1924-ben az American Library Association kezdeményezésére és igazgatása alatt kialakult École des bibliothécaires célkitűzéseiről és munkaprogrammjáról kimerítő tájékoztatást olvastunk e hasábokon.[1] Az amerikai szellemű, modern könyvtárosiskola nem tudta legyőzni a fennállása elé tornyosuló (elsősorban anyagi természetű) nehézségeket és az 1929 év őszén kezdődő iskolai évben már ki sem nyitotta kapuit.

Az utána következett pár év az előkészítő tárgyalások időszaka volt egy igazán francia, nemzeti, egységes, a mult tapasztalatait és a jelen követelményeit magában egyesítő könyvtárostanfolyam számára. E tárgyalások eredményeképen MARIO ROUSTAN akkori kultuszminiszter 1932. február 22. kelt rendeletében szabályozta és új alapokra fektette a francia könyvtárosképzés vajudó kérdését a hivatalos könyvtárosképesítés bevezetésével.

Az 1932. év tehát fontos és bizonyos fokig korszakos jelentőségű évszám. Ugyanis az újonnan megállapított Diplôme technique de bibliothécaire megszerzése kötelező felvételi feltétel lett a könyvtári tudományos tisztviselők alkalmazásánál, természetesen az egyes könyvtárak szabályzata által eddig is megkövetelt egyéb tudományos címeken felül. Más szóval állami, városi és egyetemi könyvtár tisztviselője csak e diploma birtokosa lehet.[2] A diploma megszerzése szigorú vizsgához van kötve, a vizsgálatra megkövetelt tananyagot pedig a jelöltek részint elméleti előadásokon, részint kötelező könyvtári gyakornoki szolgálat útján sajátítják el.

[1] L. DR. BISZTRAY GYULA: A modern könyvtárosképzés és a párizsi École des Bibliothécaires. Magyar Könyvszemle, 1929 jan.—jún. 15—24. ll.

[2] Idevonatkozó miniszteri rendeletek: a Diplôme de bibliothécaire kötelezővé tétele az állami könyvtárakban, 1932 febr. 22 és módosítása, 1933 jún. 19, az állami támogatást élvező városi könyvtárakban, 1933 ápr. 29 és jún. 23, az egyetemi könyvtárakban, 1933 nov. 29. L. még: Notice sur le Diplôme technique de bibliothécaire, Paris, 1936, 3. l.

I. Elméleti előadások.

Az elméleti tanfolyam egyéves. Az előadások az École Nationale des Chartes épületében, részben a nagymultú intézet tantervének keretein belül folynak és felölelik a könyvtártan három nagy stúdiumát: *a)* a bibliográfiát, *b)* a bibliológiát és *c)* a bibliothökonómiát.

a) *Bibliográfia.* A hároméves École des Chartes első évfolyama I. félévének heti 1 órás kollégiuma (nov. 1-től márc. 1-ig, összesen 16 óra). 1. Bibliográfiák bibliográfiája. 2. Általános és 3. Nemzeti bibliográfiák. 4. Speciális tudományok bibliográfiája francia és a nagyobb idegen nyelveken (történelem, földrajz, irodalom, nyelvészet, jogtudomány, természettudományok).

b) *Bibliológia.* Az École des Chartes első évfolyama II. félévének heti 1 órás kollégiuma (március 1-től július 1-ig összesen 16 óra). 1. Kézirattörténet és kézirattudomány. 2. Könyvnyomtatás és a nyomtatott könyv története, ősnyomtatványok. 3. A tipográfia technikája, a nyomdászat elemei. 4. A könyvkészítés technikája, formátumok stb. 5. A könyv konstitutív részei: cím, bibliográfiai adatok stb. megállapítása, számozás, copyright, a tulajdonjog stb. 6. Illusztráció, fajai, története. 7. A kiadási formák: kötet, rész, sorozat, gyüjtemény stb. 8. A könyvkötés technikája, története.

Az előadásokat az École des Chartes e különleges kettős tanszékének tanára M. CHARLES SAMARAN tartja, a legnagyobb tudományos felkészültséggel és részletességgel, gazdag szemléltető anyag felhasználásával, modern technikai apparátussal. Az óriási anyag folytán, a kis óraszámtól is korlátozva inkább forrásközlő jellegű és utólagos elmélyedő magánmunkát kíván.

c) *Bibliothökonómia.* Ugyanazon épületben, de az Intézet tantervétől függetlenül egész éven át heti egymást követő 2 órában. Előadói a párizsi és vidéki könyvtári élet egyes kiválóságai, mint meghívott előadó szakférfiak. Egyes előadások: a városi könyvtárak, az egyetemi könyvtárak, a népkönyvtárak, a dokumentációs könyvtárak, a külföld nagy könyvtárai. Több hétre terjedő és a könyv kezelését és feldolgozását tárgyaló előadássorozatok: a könyvtárak elhelyezése, építése és bútorozási problémái; a könyvtári anyag növelése; a könyvanyag osztályozása, a katalógusok fajai, a könyvek megőrzése; a katalogizálás fajai, története, technikája; a könyvkölcsönzés és könyvtári szolgálat.

Az előadások az előző két csoport túlságosan elméleti és tudományos feldolgozásával szemben gyakorlatiasabbak, életszerűbbek, a könyvtárosi pálya minden apró gyakorlati részletkérdésére is kiterjednek. Az egyes tárgykörök elsőrendű francia szakértői elmélyedő ala-

posséggal, teljes részletességgel, technikai segédeszközökkel, vetítéssel, bemutatásokkal valóban széleskörű tudást nyujtanak.

II. A könyvtári gyakorlat.

Az elméleti oktatás éve alatt minden hallgató választhat a miniszteri rendeletben kijelölt 33 könyvtár közül egyet vagy többet, hol kötelezőleg legalább három hónapra terjedő gyakorlati szolgálatot végez.[1] Számos előírt melléklettel bíró folyamodvány beadása után a választott könyvtár igazgatósága a jelöltet a könyvtár kebelében rendszeresített gyakorlati tanfolyamra felveszi s neki a gyakorlati idő letelével szorgalmát és képességeit minősítő bizonyítványt állít ki.[2] E sorok írója a párizsi Bibliothèque Nationale-ban nyolchónapos gyakornoki időt töltött, hol a gyakornokok az összes osztályokban meghatározott idő alatt azok életét, feladatait, nehézségeit megfelelő irányítás mellett megismerik, a munka rendes menetében részt vesznek, ezenfelül külön elméleti, de főleg gyakorlati feladatokat végeznek. E gyakorlati szolgálat a legjobban a Bibliothèque Nationale-ban és a Bibliothèque de la Sorbonne-on van megszervezve, ahol a technikai ismereteken kívül különösen súlyt helyeznek a referenc és a dokumentációs szolgálatra, a sajátos könyvtárosi hivatás kifejlesztésére és öntudatosítására, a személyzettel és a közönséggel szemben tanusítandó fellépés és bánásmód elsajátítására.[3]

A tanfolyam és a gyakornoki idő július 1-ével zárul. Minden év következő őszén (november második hétfőjével kezdődőleg), a jelentkezők a közoktatásügyi miniszter által minden évben külön kijelölt vizsgabizottság előtt vizsgálatot tehetnek, mely a képesítő Diplôme de bibliothécairet a sikerrel vizsgázottaknak kiszolgáltatja. A jelentkezés írásban, nemre és korra való tekintet nélkül, de legalább francia vagy ezzel egyértékűnek minősített idegen érettségi s a sikeres gyakornoki működést igazoló bizonyítvány csatolásával történik. A bizottság 12 tagból áll, kik nem lehetnek a tanfolyamon előadó tanárok. A vizsga írásbeli és szóbeli részből áll és különösen az utóbbi nagyon szigorú.[4] Az írásbeli a három előadott elméleti tárgykörből vett egy-egy bibliográfiai, bibliológiai és bibliothökonómiai tétel kidolgozásából és egy gyakorlati, katalogizálási feladat megoldásából áll.[5] A vizsgá-

[1] A gyakornoki időt szabályozó miniszteri rendeletek: 1932 jún. 6, 1934 jan. 26 és nov. 13.

[2] Csak legalább érettségizettek jelentkezhetnek; idegeneknek a hazájukban szerzett oklevelükre francia államérvényességet kell szerezniük.

[3] L. S. DUPUY—BRIET: L'activité bibliographique et documentaire à la Bibliothèque Nationale. Paris, 1933. 16. ll.

[4] 1933-ban 73-ból elbukott 27, 1934-ben 57-ből 22, 1935-ben 53-ból 28.

[5] Szemléltetés kedvéért közöljük az 1933. évi vizsga írásbeli tételeit:

lat a Franciaországban szokásos versenyvizsga. A diplomát nyertek minősítésük szerinti rendbe sorozódnak és az egyes könyvtárakban évente üresedő helyeket rögtön elfoglalják, minősítésük sorrendjében.[1]

Mint az összes könyvtárosképző-tanfolyamokon, a hallgatók itt is túlnyomó számban nők. Az École des Chartes megfelelő évfolyamának hallgatói a harmadik studium, a speciális könyvtártani előadásokra nem teljes számban járnak s a vizsgára sem mind jelentkeznek, de ezek természetszerűleg az elsők közé nyomulnak. Az ő részükre a gyakorlati idő csak 2 kötelező hónap. Idegenek az előadásokat csak rövidebb-hosszabb ideig, töredékesen látogatják. A sok módszertani és általános szempontú hasznos tapasztalat mellett ugyanis maga a tanfolyam óriási anyagával, jellegéből kifolyólag teljesen nemzeti, francia viszonyokra vonatkozó (különösen a bibliográfiai és könyvtörténeti rész). A teljes tanfolyamot az 1935—36. tanévben 4 idegen végezte el. Teljesség kedvéért meg kell még említenünk, hogy az Institut Catholique az 1935—36. tanévben először rendezett az államérvényes vizsgára előkészítő tanfolyamon kívül és azt némileg kiegészítő külön könyvtárosi tanfolyamot. A tanterv elég nagy óraszámmal különösen a népkönyvtárak szempontjait tartja szem előtt. Igazgatója M. GABRIEL HENRIOT, a városi könyvtárak főigazgatója, a Francia Könyvtárosok Egyesületének volt elnöke. Tanítványainak száma 12 volt, kik év végén oklevelet is nyertek, mely azonban semmire sem képesít.

Miután az 1935. év folyamán már a negyedik tanfolyam kapta meg az 1932-ben bevezetett egységes új rendszer szerint kiképzését s az utóbbi négy évben elhelyezett ifjú könyvtárosok már mind e diploma birtokosai, bírálatot is mondhatunk már az új francia könyvtárosképzés felett. Az új rendszernek eléggé sohasem hangoztatható előnye a könyvtárosi képesítés behozatala és a hivatalbalépést megelőző könyvtárosi szakképzettség hangsúlyozása a kiképzés egységesítésével. A tanfolyamon állandóan kidomborodott annak inkább tájékoztató és irányító, semmint teljes anyagot közlő célkitűzése. Nem adhatunk teljesen igazat a HUREPOIX álnéven bíráló és cikkeivel a

1. Mely bibliográfiákat ismer Pasteur, Michelet és Flaubert életére s műveire vonatkozólag? 2. A francia könyv története a XVI. században. 3. Az állam befolyása a városi könyvtárak szervezetére. Katalogizálási feladat: szerzői és tárgyi katalóguscédulák készítése egy francia anonym műről, egy francia különnyomatról, egy sorozatos mű egyik darabjáról, egy XVI. századi latin műről, egy német és egy angol könyvről.

[1] *A tisztviselőket egyévi ideiglenes szolgálat után véglegesítik.* Fizetésük a városi könyvtáraknál évi 19.000—49.000 frank, az egyetemi könyvtáraknál vidéken 16.000—42.000, Párizsban 19.000—62.000 frank.

francia könyvtárosi életben nagy port felvert kritikusnak,[1] ki az École des Chartes-ot túlzott és egyoldalúan tudományos szelleme és tanítási módszerei miatt eleve alkalmatlannak találja a mai könyvtáros képzés szellemi irányítására és azt a Sorbonne és az egyetemi könyvtár részére követeli. Nem mintha e nagymultú, de korántsem multba merevedett intézet a mi védelmünkre szorulna, de le kell szögeznünk, hogy a bibliográfiai tanszék európai hírű tanárának előadásai a tárgyilagos könyvtári szakférfiak szemében is kritikán felül állanak és a modern praktikus követelményeknek is a legnagyobb mértékben megfelelnek. Legfeljebb a már BISZTRAY idézett cikkében is felpanaszolt heti 1 órát keveseljük; a kis óraszámba zsúfolt anyag eddig is túlságosan tömötté tette az előadásokat. Ami az egész tanfolyam szellemét illeti, megítélésünk szerint valóban van bizonyos enyhe fölény a sokkal szélesebb és sokoldalúbb tudományos alapkiképzéssel bíró chartistek részéről a csak könyvtárosoknak készülő jelöltekkel szemben, bár ez a speciálisan könyvtártani gyakorlati előadások során elenyészik. Ez utóbbi előadásoknak talán egyetlen szépséghibája a különböző és egymástól független előadókkal magyarázható ismételgetések. Ellenben tapasztalataink alapján rá kell mutatnunk egy sokkal nagyobb és érezhetőbb hiányra: az alapos elméleti oktatásban részesült jelöltek gyakorlatilag csak a gyakornoki szolgálatuk helyéül választott egy-két könyvtárat ismerik, ha azt alaposan is. Az eddig évente szokásos 2 közös könyvtárlátogatáson és az Illustration bobigny-i nagy telepére való tanulságos kiránduláson kívül a tanfolyamot rendszeresen látogató hallgatók számára intézményesen kellene a vezetőségnek biztosítania minél több párizsi könyvtár meglátogatásának és tanulmányozásának lehetőségét, hogy ezzel a még nem tökéletesen kifejlődött tanfolyam a francia könyvtárosképzés teljesen mintaszerű és időt álló szervének bizonyuljon.

HODINKA LÁSZLÓ.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete első rendes közgyűlése kapcsán 1936. október 2-től 4-ig tartotta Budapesten első országos kongresszusát. A kongresszus üléseit október 2-án a rendes évi közgyűlés vezette be s október 4-én délelőtt a könyvtári és levéltári szakosztályok közös záróülése zárta le. A könyvtári szakosztály két alkalommal ülésezett DR. NYIREŐ ISTVÁN alelnök elnöklése alatt. A két kongresszusi ülésen összesen 12 előadás hangzott el. NYIREŐ ISTVÁN a kongresszus feladatait ismertette. M. BUDAY JÚLIA

[1] Bulletin du bibliophile, 1930—31; 6—13., 52—56., 197—204., 532—536. ll.

a központi katalógusokról, GORIUPP ALISZ a katalógusok sokszorítás-problémáiról, WITZMANN GYULA a könyvtár és a tizedesosztályozás viszonyáról, DOMANOVSZKY ÁKOS a tárgyi címkatalógusról, GLASER LAJOS a térképkatalogizálásról tartott a katalóguskérdések megvitatása során előadást. A második ülésen, melynek tárgya a könyvtárnak, a közönséghez és a tudományos élethez való viszonya volt, szintén hat előadás hangzott el: VARGA OTTÓÉ, a régi egyházi könyvtáraknak a tudományos kutatás szolgálatában vitt szerepéről, VARGA ZSIGMONDÉ a régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentőségéről, KELÉNYI B. OTTÓÉ a könyvtárnak a várostörténeti kutatás szolgálatába állításáról, TRÓCSÁNYI GYÖRGYÉ a parlamenti könyvtárakról, DRESCHLER PÁLÉ a nagyvárosi népkönyvtárakról és BISZTRAY GYULÁÉ a falusi népkönyvtárakról. Az előadásokat követő vita folyamán, melynek vitarendezője ASZTALOS MIKLÓS volt, hozzászóltak az előadásokhoz PUSKÁS ENDRE, ASZTALOS MIKLÓS, MÁTÉ KÁROLY, KEMÉNY GYÖRGY, KÁPLÁNY GÉZA, FITZ JÓZSEF, JOÓ TIBOR, NYIREŐ ÉVA, WINIS NÁNDORNÉ, GARDA SAMU, DÁRDAI-ÁBRIÁNI DEZSŐ, TRÓCSÁNYI GYÖRGY, TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

A kongresszus közös záróülésén, mely előkelő közönség jelenlétében díszes és ünnepélyes külsőségek között folyt le, három előadás hangzott el. PASTEINER IVÁN a magyar könyvtárpolitika útjait és feladatait ismertette, HERZOG JÓZSEF annak a kérdését fejtegette, hogy mi tartozik a levéltárba és mi a könyvtárba, DÁVID ANTAL a könyvtárosok és levéltárosok testületi érdekeit foglalta össze.

A könyvtári szakosztály üléseivel egyidejűleg a levéltári szakosztály szintén ülésezett s három ülésén összesen nyolc előadás hangzott el. A. M.

Könyvtárosképző-tanfolyam. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1936. október 2-án tartott közgyűlése egyhangúan elhatározta, hogy a magyar könyvtárügy előbbrevitele érdekében még az új egyesületi év folyamán könyvtárosképző-tanfolyamot fog rendezni s a tanfolyam tartását a jövőben rendszeresíteni fogja. A közgyűlést követő kongresszuson megalakult könyvtári szakosztály ideiglenes intézőbizottsága november 16-i ülésén foglalkozott először a megrendezendő tanfolyam kérdésével. A tanfolyam szervezeti szabályzatát, tan- és vizsgarendjét DR. FITZ JÓZSEF, az egyesület elnöke dolgozta ki s miután azt a december hó 10-én tartott, az intézőbizottságtól delegált szűkebbkörű bizottságnak ülése örömmel tette magáévá, az ugyanazon nap délutánján tartott szakosztályi ülés a tanfolyamnak 1937. február 1-ével kezdődő megtartását egyhangúan határozattá emelte és az elnök által kidolgozott szabályzatokat külön köszönete kifejezése mellett elfogadta. Ezt követően megalakult a tanfolyam

rendezésében résztvevő budapesti közkönyvtárak igazgatóiból a tanfolyam vezetősége. A tanfolyam fölötti felügyeletet PASTEINER IVÁN, a közgyüjtemények országos főfelügyelője vállalta el, a tanfolyam ügyvezető igazgatója pedig GULYÁS PÁL ny. múzeumigazgató, egyetemi c. rk. tanár lett. A február 1. és március 23. közt tartandó tanfolyamon 99 elméleti és 125 gyakorlati órán 14 tárgykörből nyernek a jelentkező hallgatók szakoktatást. A legszélesebb nyilvánosságúnak tervezett tanfolyam első előadása február 1-én délben 1 órakor volt a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának Baross-utca 13. szám alatti előadótermében. A tanfolyam felkért előadói FITZ JÓZSEF, DÁVID ANTAL, M. BUDAY JÚLIA, GORIUPP ALISZ, ASZTALOS MIKLÓS, WITZMANN GYULA, GULYÁS PÁL, GERGELY REZSŐ, MÁTÉ KÁROLY, KNER IMRE, LESKÓ BÉLA, HALÁSZ GÁBOR és TRÓCSÁNYI ZOLTÁN. A gyakorlatok az Orsz. Széchényi Könyvtárban, az Egyetemi Könyvtárban, az Orsz. Bibliográfiai Központban, a Fővárosi Könyvtárban és a Technológiai Könyvtárban történnek s a gyakorlatok vezetőit az egyes intézmények igazgatói jelölik ki. A tanfolyam hallgatói szakszerű vezetés mellett megtekintik még a Magyar Tudományos Akadémia, a m. kir. Statisztikai Hivatal, az Országgyűlés, a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium és a Technológiai Múzeum könyvtárát, valamint egy könyvkiadó és nyomdai üzemet is. A. M.

A Magyar Bibliofilek Szövetségének megalakulása. Folyó évi január hó 23-án tartotta alakuló közgyűlését a *Magyar Bibliofilek Szövetsége*. BISZTRAY FARKAS FERENC, mint az Előkészítő Bizottság szószólója, ismertette röviden az egyesület célkitűzéseit. Céljuk — amint mondotta — elsőrendű, szépkiállítású s egyben belsőleg, tartalmilag is értékes, a külsőt feltétlenül megérdemlő könyvek forgalombahozása; nem tömegek megnyerése, hanem kiválasztottak ízlésének igazán jó és szép könyvek élményével való kielégítése.

A megalakulás kimondása és az alapszabályok elfogadása után a tisztikar megválasztására került a sor, mely a következőképen alakult meg: elnök: UGRON GÁBOR v. b. t. t., a Magyar Irodalmi és Művészeti Tanács elnöke, társelnökök: BETHLEN MARGIT grófnő író, DR. FITZ JÓZSEF az Orsz. Széchényi Könyvtár főigazgatója, alelnökök: GERGELY REZSŐ a Magyar Könyvkereskedők Egyesületének elnöke, DR. BRÓDY LÁSZLÓ a Hungária Hírlapnyomda vezérigazgatója, DORMÁNDY LÁSZLÓ a Pantheon Irodalmi Intézet vezérigazgatója, ügyvezető alelnök: BISZTRAY FARKAS FERENC, titkár: DR. GYŐRY JÁNOS, jegyzők: DR. ASZTALOS MIKLÓS és DR. JAJCZAY JÁNOS, háznagyok: DR. MIHALIK SÁNDOR és REITER LÁSZLÓ, pénztáros: DR. FALUHELYI ISTVÁN, ellenőrök: HUBAY ILONKA, DR. ORTUTAY GYULA és DR.

VOITH PÁL, ügyész: DR. BEER JÁNOS, művészeti előadók: DR. GENTHON ISTVÁN és DR. KAMPIS ANTAL. Intézőbizottság: ügyvezető, titkár, ügyész és a választmányból delegált két tag: KAESZ GYULA és KNER ALBERT.

A tervezett évi négy kiadvány elseje, Cs. SZABÓ LÁSZLÓnak: Egy gondolat bánt engemet című, FÁY DEZSŐ által illusztrált elbeszélése, már meg is jelent. Nem térhetünk ki ehelyütt a mű tartalmi méltatására; külseje szerint nemes, kifinomult bibliofil-ízlésre vall.

Mindazok, akik a könyvet becsülik, érdeklődéssel néznek a Szövetség működése és második kiadványa elé. (Hír szerint SZABÓ LŐRINC Repülő-ciklusa, vagy MÁRAI SÁNDOR elbeszélése következik.)

JÉKELY ZOLTÁN.

Külföldi könyvtárosok tanulmányútja Magyarországon. — 1936-ban négy ismert külföldi vezetőkönyvtáros látogatta meg a magyar könyvtárakat. Húsvét táján 10 napig nálunk tartózkodott JOHN D. COWLEY, a londoni egyetemi könyvtárosiskola igazgatója, ki az angol könyvtárosegyesület megbízásából tanulmányozta a magyar könyvtárügyet Budapesten, Sopronban, Debrecenben és Pannonhalmán. Érdekes volt tapasztalatairól beszélgetni vele. Leginkább az Orsz. Széchényi-Könyvtár adrémaüzeme ragadta meg a figyelmét. Az adréma, melyet Angliában nem ismernek, nézete szerint a legidőtakarítóbb és nagy lehetőségeket nyujtó sokszorosítóeszköz. Csodálkozott, hogy a magyar könyvtárak egy részében még a helypazarló multszázadi nagyalakú katalógus cédulaalakot használják. A magyar könyvtárak közt leginkább a Fővárosi Könyvtár nyerte meg tetszését. Tapasztalatairól cikkben számolt be, melyet Folyóiratszemlénkben ismertetünk. — Húsvét után itt járt DR. H. PRAESENT a lipcsei Deutsche Büchereitól. Az adrémát középnagyságú könyvtárakban a legjobb sokszorosítóeszköznek tartja, de nagy könyvtárak (évi 50.000 kötetnél nagyobb gyarapodással bíró könyvtárak) csak a „Titeldruck"-kal boldogulhatnak. — A Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának budapesti ülésezésein résztvett DR. I. COLLIJN, a svéd állami könyvtárak főigazgatója és a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségének tb. elnöke, valamint DR. T. P. SEVENSMA, a Nemzetek Szövetsége genfi Könyvtárának igazgatója és a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségének főtitkára. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete ebéden látta vendégül a két nagynevű könyvtárost s könyvtárosaink a velük való érintkezésben sokat nyertek, főként rendszeres csereforgalom létesítésével. COLLINJ dr.-tól a csere révén az Orsz. Széchényi Könyvtár két magyarvonatkozású ősnyomtatványt kapott, melyek egyike eddig teljesen ismeretlen volt, másikából eddig csak egyetlen példányt ismertek. —.—

Irodalomtörténeti kiállítások a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtárában. Az Országos Széchényi-Könyvtár olvasótermében vezető folyosóján 1935 óta rendez alulírt irodalomtörténeti jellegű kiállításokat. A BATSÁNYI JÁNOS-, KISFALUDY SÁNDOR- és MADÁCH-könyvtáraknak kiállításáról részletes beszámolót a Könyvtári Szemle (I. évf., 135. l.) közölt. A JUSTH ZSIGMOND-könyvtárának anyaga aránylag kevés volt s ezért a kiállító a tárlókban összegyüjtötte még a fiatalon elhúnyt íróra vonatkozó korabeli irodalmat is. Ugyanebben az évben még a GRÓF SZÉCHÉNYI ISTVÁN- és KOSSUTH LAJOS-könyvtárának értékesebb és jellemzőbb darabjait tettük a látogatók tanulságára közszemlére a tárlókban. Előbbi könyvtárának különösen gazdag (külföldi és hazai) nemzetgazdasági és romantikus irodalmi (BYRON, HUGO, VÖRÖSMARTY) termékeiből lehetett bőven válogatni. Könyvtárának azonban főbecse: a teljes Széchényi István-irodalom, a legnagyobb magyar minden munkájának első kiadása. Ezek között is a legértékesebb a Kelet Népe 1841-es editio princepsének Crescentiához szóló dedikációja. Kossuth-könyvtára nem ilyen homogéngyüjtés eredménye: értékben is mögötte áll a Széchenyiének. Inkább csak nagy íróink Kossuthnak szóló dedikációi az értékesek és megható dokumentumok benne.

Az elmult évben három kiállítást rendeztünk. Nem tartozik ugyan az irodalomtörténet keretébe, de nem követünk el határsértést, ha az *exlibris*-kiállítást is az „irodalomtörténetiek" között könyveljük el. Elsősorban a két superexlibrist kell kiemeljük: a VIZEKI-TALLIÁN-családét és a nagy magyar historikus, ISTVÁNFFY MIKLÓS könyvtárának ritka példányát. A régi magyar exlibrisek közül említsük még meg: az alapító SZÉCHÉNYI FERENCét, APPONYI SÁNDORét, HORVÁT ISTVÁNét, CHORINSZKY IGNÁCét, a CSEKONICS- és PUKY-családokéit. Az újabbak közül a *Nemzeti Múzeum* olvasótermének exlibrisét, a SZEMLÉR MIHÁLYét, a kiállítás legszebb darabját BENCZUR GYULA sajátmaga készítette exlibrisét, a KOSZKOL, CONRÁD GYULA, FÁY DEZSŐ, VADÁSZ ENDRE, GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN, HARANGHY, DIVÉKY, GARA ARNOLD, HELBING, JASCHIK, KOZMA LAJOS és VÉRTES MARCELL exlibriseit. Egy teljes tárlót BUDAY GYÖRGY szélesskálájú és érdekes lapjainak szenteltünk. A modern exlibrisek közül kiemelkedtek még DOMANOVSZKY SÁNDOR és CSÁSZÁR ELEMÉR könyvtárának exlibrisei. A tematikus lapokból érdekesek voltak a világháborús, az irredenta, a Göre Gábor és a jezsuita darabok. Ki volt állítva még a rengeteg külföldi exlibris között a berlini Preussische Staatsbibliotheké és BAYROS egypár magyarvonatkozású gyönyörű képe.

A következő a magyar írók és költők dedikációi-

nak és autogrammjainak a kiállítása volt. Ezek közül a legérdekesebbeket emeljük ki: ilyen Martinovics Ignác Memoires Philosophiques, ou la nature devoilée-jának (1788) dedikációja „Á Monsieur Etienne le Comte d'Illésházy". A kiállított értékes munkák között szerepelt Csokonainak egyetlen példányban megmaradt költeménykötete: A szépség ereje a bajnoki szivenn, melyet a költő a következő verses prózai ajánlással adott át Lillának „Elfelejthetetlen Angyalom! Vedd ezt a kis könyvet azzal a szívvel, amilyennel ajánlom s emlékezz meg írójáról, aki miattad siet a halálhoz, akit Te hidegebben fogadsz, mint sem érdemlené. Élj vigan! — Csokonai." A dedikált példányok között szerepelt Vörösmarty ajánlása Fáyhoz, Arany János Fraknói Vilmoshoz. Itt láthattuk Kazinczy, Jókai, Reviczky (Justh Zsigmondhoz), Petelei, Vajda János, Kiss József, Endrődi Sándor, Ady Endre és Mikszáth dedikációit, utóbbi A jó palócokat „Az Ország-Világnak szíves ismertetésül" küldte. Ki voltak még állítva Gárdonyi Géza sajátkezű jegyzetei az Isten rabjai első kiadásához és ugyancsak Gárdonyinak kedvesen dedikált Áprilise „Szinnyei bácsinak", a Magyar Írók halhatatlan Szinnyei Józsefének, akinek Komócsy József a Szerelem Könyve című divatos versfüzérét a következő verses dedikációval küldte meg:

„Könyvek között töltöd egész élted;
Minden vércsepp benned betűvé lett.
Ha szívedben egy üres lap lenne,
Adj nekem is egy kis helyet benne! . . ."

Legutóbbi kiállításunkat a magyar klasszikusok első kiadásai-nak szenteltük. A Zrinyiász-tól Ady Új verseei-ig: ennek a háromszáz évnek legértékesebb irodalomtörténeti jelentőségű kiadásaiból válogattuk össze a 100 legfontosabb munkát. Balassa Bálint Istenes versei, Báróczi, Bessenyei, Csokonai, Berzsenyi, Dugonics, Révai Miklós, Kazinczy, Szentjóbi Szabó, Gvadányi, Fazekas Mihály, Katona József, Petőfi, Vörösmarty, Arany, Tompa, Vajda János, Kemény, Eötvös, Jókai, Gyulai, Reviczky, Mikszáth, Beöthy, Gárdonyi és végül Ady Endre műveinek első, illetve ha az nem volt második kiadásai.

Kozocsa Sándor.

Két régi magyar nyomdász halálának ideje. — Csáktornyai János debreceni nyomdász mh. 1595. nov. 25. (Id. Szathmári Baka Péter naptári följegyzései szerint, melyeknek másolata megvan a debreceni egyetem egyháztörténelmi szemináriumának könyvtárában.) — Heltai Gáspár ifj. kolozsvári nyomdász mh. 1628. október 10. (Enyedi György „Explicationes locorum . . ." című művének Ráth-könyvtári példányában följegyezve.) Zoványi Jenő.

Goethe mint könyvtárhasználó. Mikor GOETHE 1775-ben Weimarba került, a hercegi könyvtár egyike volt Németország legjobb, legnagyobb könyvtárainak. Annak az óriási tudás- és ismerettömegnek, amit hosszú élete alatt magába gyüjtött, jelentős részét ez a könyvtár szolgáltatta. Ötvenhét esztendei weimari tartózkodása alatt sűrűn használta a hercegi könyvtárt, melynek keletkezése a XVI. századba nyúlik vissza. Hogy a német GOETHE-kutatásnak kezére járjon, a könyvtár mai vezetősége egykori kölcsönjegyzékek alapján hatalmas könyvben adta ki a GOETHE által kölcsönvett könyvek időrendi jegyzékét.[1] A jegyzék felületes szemlélete is arról győz meg, hogy ez a hihetetlenül sokoldalú szellem szüntelen tevékenységben és fáradhatatlan tanulásban és olvasásban igyekezett fölépíteni „léte piramisát". A könyvtáros számára a kölcsönvett könyveknek ez a jegyzéke lényegesen többet jelent merő könyvcímeknél. Az alkotónak, a költőnek és a tudósnak egész élete munkája úgyszólván nyomon kísérhető ebben a jegyzékben. Itt látjuk, milyen behatóan foglalkozott élete második felében Faustja anyagával, nyomait látjuk a Reineke Fuchs, az Achilleis, a Benvenuto Cellini, a Költészet és valóság tárgyaival való foglalkozásnak. Keleti tanulmányaiból a Nyugat-keleti diván nőtt ki később. Sűrűn használ kosztűmkönyveket, melyek színházi intendánsi működésével függtek össze s melyekre, mint az udvari ünnepélyek s álarcos mulatságok rendezőjének volt szüksége. A kölcsönjegyzékekben legsűrűbben a színtannal találkozunk. Utolsó kölcsönvett könyve is, egy héttel halála előtt, e tárgykörbe vág. A könyvek visszaadásában a könyvtárügyeknek sok időn át főfelügyelője s ez az egyébként rendszerető szellem nem tanusított mindenkor túlzott pontosságot. Gyakran évekig voltak kint nála könyvtári könyvek. Különösen olyan könyveket tartott magánál hosszabb ideig, melyeket sűrűn szeretett nézegetni. ECKERMANN-nal való beszélgetéseiből látjuk, milyen kedve telt mindig metszetek nézegetésében. Neki magának is volt jelentős metszetgyüjteménye és mindig volt nála a hercegi könyvtárból is néhány metszet-théka és metszetes könyv. „Ne múljék nap, hogy valami szépet ne lássak!" — ez volt jelmondata s szelleme és esztétikus életszemlélete frisseségét nem szűnt meg tudatosan ápolni egész életében. A weimari könyvtár mellett sűrűn használta még a jénai és a göttingai egyetemi könyvtárakat. D. P.

[1] GOETHE, als Benutzer der Weimarer Bibliothek. Ein Verzeichnis der von ihm entliehenen Werke. Bearb. v. Elise von Keudell. Hg. v. Prof. dr. Werner Deetjen. Weimar: Hermann Böhlaus Nachf. 1931. XIII, 391 p.

HALOTTAINK

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének első évzáró közgyűlésén az elnöki beszámoló máris három könyvtáros-halott emléke előtt áldozott. Az 1935—36-os esztendőben a halál fájdalmas aratást végzett a magyar könyvtárosok kisszámú társadalmában. A magyar könyvtári élet három kimagasló alakját veszítettük el közel egymásután sorainkból, akik mindannyian lelkes hívei és eredményes előmozdítói voltak Egyesületünk törekvéseinek is. ERDÉLYI PÁL, JAKUBOVICH EMIL, BIBÓ ISTVÁN neve összeforrt azokkal a törekvésekkel, amelyek többévi munka után végre életrehívták Egyesületünket. JAKUBOVICH EMIL éveken át volt lelkes és szorgalmas tagja annak a szűkkörű bizottságnak, mely az Egyesület alapításának gondolatát felvetette, ápolta és eljuttatta a megvalósuláshoz. ERDÉLYI PÁL, aki a magyar könyvtáros-társadalom egyik Nesztora volt, az Egyesület alakuló közgyűlésén viselte a korelnök tisztjét s mint maga mondta: könyvtáros-életének egyik legszebb eredményének tartja, hogy ő mondhatja ki az Egyesület megalakulását. BIBÓ ISTVÁN tagja volt Egyesületünk választmányának s bár távol élt a fővárostól, Egyesületünk kibontakozó munkáját mindig nagy és megértő figyelemmel kísérte. Váratlan haláluk nagy veszteséget jelent fiatal Egyesületünk számára, mert áldozatos készségük, odaadó munkásságuk tovább is nagy támogatást jelentett volna az Egyesület megerősödése szempontjából.

ERDÉLYI PÁL DR. 1864. február 12-én született Sárospatakon s fia volt Erdélyi Jánosnak, a mult század 40-es, 50-es éveiben oly nagy szerepet játszó tudósnak és írónak. A szülői házból hozta magával a magyar kultúra ügyének azt az alázatos megbecsülését, amelylyel aztán egész életén át a magyar művelődés, közelebbről a magyar könyvtárügy szolgálatában állt. 1886. júliusában állt a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának szolgálatába, ahol közel másfél évtizeden át dolgozott. Ebben az időben, különösen 1892. előtt, belső munkatársa volt a Magyar Könyvszemlének. Fiatal szakirodalmunk sokat köszönhetett mindig értékes és érdekes tanulmányainak. 1900. augusztusában lett a kolozsvári Tudományegyetem könyvtárának igazgatója, s az maradt mindaddig, mígnem az Erdélyt megszálló idegen hatalom erőszakkal el nem mozdította a könyvtár éléről. Az alatt a közel két évtized alatt, míg az egyetemi könyvtár élén állt, fáradhatatlan lelkesedéssel és nagy hozzáértéssel, valamint különösen értékes szervezőkészséggel a kolozsvári egyetemi könyvtárból mintaképül szolgálható intézményt teremtett. Az 1910-es évek-

ben elkészült új könyvtárépület a maga idejében úgyszólván páratlanul állt a kontinensen s a modernül fölszerelt épületben őrzött nagybecsű anyag tiszteletreméltóan gyorsan és megértő körülmények között állt a királyhágóntúli országrész legszélesebb olvasóközönségének rendelkezésére. ERDÉLYI PÁLnak fájdalmas emberi sors jutott osztályrészül akkor, amidőn az idegen hatalom kényszere folytán egy élet teremtő munkájának gyümölcsétől fosztatott meg s kényszerült arra, hogy vándorbotot véve kezébe, új otthon után nézzen. Teremtő, szervező és alkotó könyvtáros volt s ilynemű munkája mellett mindíg tudott időt szakítani arra, hogy behatóan és eredményesen művelje közelebbi szaktudományát, a magyar irodalom történetét. Halála egyaránt fájdalmas veszteség mind a magyar könyvtárügynek, mind a magyar tudománynak. Egyesületünk és a Magyar Könyvszemle belső kapcsolatai folytán különös kegyelettel fogja el nem múló emlékét őrizni.

JAKUBOVICH EMIL DR. 1883-ban született a győrmegyei Aszszonyfán. Bár az egyetemen a jogi karra iratkozott be, a történettudomány iránt érzett meleg érdeklődése az árpádkori történelem és a magyar nyelvtörténet tanulmányozása felé irányította. Elmélyülő tudományos hajlamának engedve lépett még mint szigorló jogász a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának szolgálatába s annak élete utolsó pillanatáig rajongó s a könyvtár anyagában mélyen elmerülő tisztviselője volt. Szolgálatának legnagyobb részét a könyvtár levéltári osztályában töltötte, ahol a becsülettel elvégzett hivatalos munka mellett elmélyíthette és kiszélesíthette köztörténeti és nyelvtörténeti ismeretanyagát. Már évek óta élén állt az időközben az Országos Levéltár épületébe költöztetett Levéltári Osztálynak, amidőn 1932. tavaszán az Országos Széchényi-Könyvtár igazgatója lett. Igazgatói működése alatt különös gonddal gazdagította a könyvtár kézirattári anyagát s ő szerezte meg többek közt a Teleki-kódexet, a Nicholsburgi rovásírásos ábécét és a Telegdi-féle Rudimenta legrégebbi ismert kéziratát, az úgynevezett Ernst-kódexet s ő kezdeményezte még az úgynevezett Admonti-kódex megszerzését is. A békekötés óta nagy energiával foglalkozott a bécsi közgyüjteményekben levő magyar kódexanyag visszaszerzésének kérdésével s könyvtári élete legnagyobb eredményének azt a pillanatot érezte, amelyben a velencei egyezmény értelmében a magyar mult számunkra oly felbecsülhetetlen értékű kódexemlékei végre elfoglalhatták helyüket az Országos Széchényi-Könyvtár tárlóiban. Az új Magyar Nemzeti Múzeum-i törvény végrehajtása folytán 1934. őszén az Országos Levéltár diplomatikai osztályának vezetésével bízatott meg, itt fejtette ki eredményes működését tragikus váratlansággal bekövetkezett

haláláig. JAKUBOVICH EMIL tudományos munkálkodása folyamán majdnem mindig közvetlen kapcsolatban maradt azzal az anyaggal, amellyel mint tisztviselő is foglalkozott. Ennek következtében az Országos Széchényi-Könyvtár anyagának tudományos feldolgozása és közlése nagyon sokat köszönhet neki. A magyar nyelvemlékeknek, azok íróinak, az Anonymus-kérdésnek, a Képes Krónikához kapcsolódó kérdéseknek, a rovásírás hiteles emlékeinek mélyen szántó búvárlatai alapján írt kiváló tanulmányainak egyrésze a Magyar Könyvszemle hasábjain látott napvilágot s így JAKUBOVICH EMILnek és folyóiratunknak belső kapcsolata örökké maradandó értékekkel gazdagította tudományos köztudatunkat, hisz JAKUBOVICH munkássága nélkül árpádkori művelődéstörténeti képünkben hatalmas hézagok tátonganának. A könyvtárnak rajongó hitű szolgálója, a tudománynak alapvető eredményeket nyujtó művelője volt s így méltán borította fájdalmas halála mély gyászba az Országos Széchényi-Könyvtárat éppúgy, mint a magyar történettudomány és nyelvtudomány művelőinek táborát. De JAKUBOVICH ezenkívül ragaszkodó barát, mélyen érző szívű ember, példaszerűen jó kolléga volt s így emlékét még azok is változatlan kegyelettel fogják megőrizni, akik véle csak mint emberrel kerültek összeköttetésbe.

BIBÓ ISTVÁN DR.-t 1935. szeptember 10-én, 58 éves korában ragadta el körünkből a halál. Egy évtizedig állt az ideiglenesen Szegeden elhelyezett m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem könyvtárának élén, hová egy kultúrpolitikai és közigazgatási tapasztalatokban gazdag hivatali pálya megfutása után került. Az ideiglenesen új otthonra lelt, de minden egykori anyagi felszerelését elveszített egyetem könyvtárának újra való megszervezésében és megteremtésében nagy szerep jutott BIBÓ ISTVÁN fáradhatatlan szervezőkészségének. Mint egyetemi könyvtári igazgató kezdett foglalkozni irodalmilag is könyvtárpolitikai, könyvtárracionalizálási kérdésekkel. Emellett azonban széleskörű érdeklődésének megfelelően tovább is foglalkozott azokkal a filozófiai és etnológiai tudományos problémákkal, amelyeknek eredményes és általánosan megbecsült munkása volt. Különösen nagy érdeme, hogy minden energiáját belevetve, hathatósan előmozdította az Alföld-kutató mozgalom tudományos megszervezését, melynek a tudományos eredményeken túlmenő gyakorlati, szociálpolitikai, gazdaságpolitikai, tanyahigiéniai stb. eredményei a maguk teljességében még csak a jövőben fognak megnyilatkozni: példát mutató bizonyságául annak, hogy az emberi véges életben elvetett becsületes munkának magjából az egykori ember fizikai elenyészése után is teremnek a köz számára gyümölcsök. Az erdélyi hegyek közül került az Alföld végtelen rónájára s rövid évtizedes szegedi munkálkodásával

eltörölhetetlenül bevéste nevét arra a márványtáblára, melyre az Alföld nagy barátainak és munkásainak neve vésetik fel. Korai elmúlása súlyos veszteség a szélesebb értelemben vett köznek éppúgy, mint a magyar könyvtáros-társadalom számára is, s kegyeletes emlékezésünk nem hervadó koszorúját helyezzük BIBÓ ISTVÁNnak sírjára.

ASZTALOS MIKLÓS.

ISMERTETÉSEK

A román Bibliotheca Bibliologica.

Ioachim Crăciun: O *stiinţă nouă, Bibliologia în învăţământul universitar din România.* (Új tudomány, a könyvtan a romániai egyetemi oktatásban.) Kolozsvár, 1933, 8°, 26 l. *Bibliotheca Bibliologica* sorozat 1. száma.

A szerzőnek, aki a kolozsvári egyetemen a könyvtan megbízott előadója s egyúttal a Bibliologiai Könyvtár c. tanulmánysorozat szerkesztője, ez a munkája eredetileg mint az egyetemi oktatásba újonnan bevezetett könyvtani előadások megnyitása hangzott el. Fontossága abban áll, hogy vázlatos, de a fontos kérdésekre kiterjedő képet nyujt a romániai könyvtudomány mai állásáról és hiányosságairól. Leszögezi, hogy a könyvvel való tudományos foglalkozás tulajdonképen még a kezdet kezdetén áll az egész országban s bár a bukaresti Levéltárosi és Paleográfiai Iskola már 1925-ben megszervezte könyvtártudományi előadássorozatát, a közönség szélesebb rétegei, sőt maga az egyetemi hallgatóság sem vett még tudomást erről az új tudományágról, pedig ez a nyugati kultúrállamokról nem is beszélve, az összes Romániával szomszédos országokban már be van vezetve az egyetemi oktatásba. Annál inkább ideje, hogy Romániában is sor kerüljön erre, mivel a könyvvel való bánás nem csupán könyvtárosi szaktudás dolga, hanem tulajdonképen mindenféle tudományos munkának előfeltétele és technikája.

Könyvtörténet szempontjából Macarie barát XVI. századi szláv könyvnyomdájától Iorga könyvkiadói és nyomdászati működéséig a román nyomdatörténetben még kiáltó hézagok tátonganak, amit csak hosszas kutatás tudhat majd pótolni. Hasonlóképen komoly kívánalmakat hagy hátra a román bibliográfia mai helyzete is. Elsősorban az egységes módszer hiányzik, ami még a meglevő jószándékú, de gyakran elhibázott munkák értékét is kérdésessé teszi. Bár Vasilie Popp 1838-i első román könyvészeti művétől egészen a Bianu-Hodos-féle nevezetes régi román könyvészetig hosszú sora jelent meg a különféle bibliográfiáknak, mégis olyan tennivalók várnak még elvégzésre, mint

a kurrens román könyvészet, melynek hiányát SCHNEIDER méltán veti Európában egyedül a román tudományosság szemére. De nincsenek a külön tudományágaknak sem bibliográfiai, s amire a legnagyobb szükség lenne, a román bio-bibliográfia sem készült még el. Erre az utóbbira nézve, mint követendő példát, a SZINNYEI 14 kötetes Magyar Írókját állítja a román kutatók elé. A legsürgősebben megoldandó feladatoknak az International Bibliography of Historical Sciences-t követő módszer bevezetését és egy egyetemi bibliográfiai intézet felállítását tartja, mely utóbbiban a diákok és a vezető professzorok közös munkájaként megszülethetnek a várva-várt szakbibliográfiák. A szorosabb értelemben vett könyvtártudományban a történeti kutatás nagy részét IORGA már elvégezte. A mai óromániai könyvtárak kivétel nélkül a XIX. századból származnak. A CANTACUZINO-, BRÂNCOVEANU-, MAVROCORDAT-fejedelmi könyvtárak éppúgy, mint URECHE, COSTIN historikusok régi könyvtárai ma már nem állnak fenn. A mai Románia területén egyedül Erdélyben vannak többszázados multra visszatekintő könyvtárak, melyek azonban kevesebb román érdekkel bírnak, minthogy magyar és szász intézmények birtokában vannak. Hasonlóképen az egyetlen igazán korszerű könyvtárépület is Erdélyben, Kolozsvárt van, még a régi magyar egyetem építménye. A gyakorlati könyvtártudományban is sok tennivaló vár munkás kezekre. Eltekintve attól, hogy a könyvtárak kezelését, a közönség zavartalan kiszolgálását a mai szakképzettség nélküli könyvtárosgeneráció nem képes kifogástalanul elvégezni, a közkönyvtárakra vonatkozó törvények sem állnak a kor színvonalán. Míg például Németországban egyetlen olyan könyvtár van, amelyik a törvényes kötelespéldányok megőrzésével foglalkozik, addig Romániában 10 intézményre hárul ez a feladat, amelynek természetesen elsősorban anyagi feltételek hiánya miatt nem tudhatnak eleget tenni. Könyvtárosképző-tanfolyamok, új kötelespéldánytörvény, modern könyvtárépületek és számtalan más elvégeznivaló van még ezen a téren. A román tudomány akadálytalan fejlődését csak a kellő színvonalon megszervezett könyvtárkultúra biztosíthatja — fejezi be a szerző tanulságos írásművét.

Carol Göllner: *Anul revoluţionar 1848 în principatele române. O contribuţie bibliografică.* (Az 1848-as forradalmi év a román fejedelemségekben. Bibliográfiai adalékok.) *Bibliotheca Bibliologica*, 2-ik szám. Kolozsvár, 1934, 8°, 18. l.

Az 1848-i forradalmi események az egész Dunavölgyét lázba hozták. A két román fejedelemségben csak úgy mint Magyarországon, Csehországban, Lengyelországban és másutt a francia szabadságeszmék terjesztői csak az alkalmas pillanatot várták a megmozduláshoz és ez

a pillanat a párizsi események hatása alatt 1848 elején elkövetkezett. A román forradalmak közelről sem voltak olyan nagy horderejűek, mint a magyar szabadságharc; előkészület, anyagi és politikai támasz hiányában a török és orosz hatalmak csakhamar elfojtották őket, de ezen rövid idő alatt is alkalom került a magyar és román nemzeti mozgalmak különféle kapcsolódásaira. KOSSUTH levelezése BĂLCESCUval, a havaselvi forradalmi bizottság békítőkísérletei a magyarság és az erdélyi románok között, majd később a román emigráció sűrű kapcsolatai magyarokkal, mind olyan momentumok, amelyek természetszerűleg közelről érdeklik a magyar kutatókat is. GÖLLNER munkájában találunk nem egy könyvcímet ezekre a kérdésekre vonatkozólag is. De nem hallgathatjuk el, hogy ez a bibliográfia, minthogy eredetileg egy részletkérdés könyvészete volt és a szerző csak utóbb egészítette ki bővebb szempontok szerint, úgylátszik a kiegészítés egyoldalúsága miatt, különösen magyar vonatkozásokban meglehetősen hiányos. A rövid előszóban a könyvészet összeállítója maga sem tisztázza elég világosan célját, hogy tudniillik teljes bibliográfiát akar-e adni, vagy csak kiegészíteni már meglevő, de általa sajnos, nem idézett munkát? Amennyiben az utóbbi volt célja, értékes adalékokat szolgáltatott a kérdés irodalmához, ha azonban az előbbi, munkája további kiegészítésre vár.

Ioachim Craciun: *Activitatea stiinţifică la Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj în primul deceniu. 1920—1930.* (Tudományos munkásság a kolozsvári I. Ferdinánd király-egyetemen az első évtizedben.) *Bibliotheca Bibliologica,* 3. sz. Kolozsvár, 1936. 8°, 322 l.

Terjedelmes bibliográfiában közli a szerző a kolozsvári egyetem tanárainak és egész tanszemélyzetének tízévi tudományos munkásságát. Ezek szerint az említett idő alatt az egyetemi szerzők tollából 5166 kisebb-nagyobb publikáció látott napvilágot, az egyetemi tanárok 46 folyóiratot szerkesztettek, 1837 munka ezek közül nem román nyelven jelent meg. A fakultások közül az orvosi és a bölcsészeti vezetnek, amennyiben az előbbinek különösen külföldi publikációi majdnem elérik az ezres számot. Magyar szempontból elsősorban érdekes az egyetem keretén belül még működő, illetve a tíz év alatt működött magyar tanárok, munkavezetők, asszisztensek műveinek felsorolása, itt elsősorban BOTH ERNŐ, BUDAY ÁRPÁD, DIENES-GÖTZ IRÉN, ELEKES MIKLÓS, FERENCZI SÁNDOR, FERENCZI MIKLÓS, KELEMEN LAJOS, KOVÁCS ISTVÁN, KRISTÓF GYÖRGY, NYÁRÁDY GYULA, PÉTERFI MÁRTON, ROSKA MÁRTON, ROTH MARCELL, ORIENT GYULA jönnek számításba. Nem kevésbbé lényegesek a jogi kar professzorainak az erdélyi jogi életre vonatkozó cikkei és könyvei, de a legnagyobb érdeket

mégis a bölcsészeti kar professzorainak és tanszemélyzetének magyarvonatkozású munkái kelthetik. O. GHIBU, a pedagógia professzora az erdélyi katolikus státus ellen folytatott kérlelhetetlen, minden eszközt igénybevevő harcáról nevezetes, munkái jórésze ezzel a kérdéssel és Erdély romanizálásával foglalkozik. ST. BEZDECHI, a görög nyelv tanára kiterjedt fordítói munkássága mellett OLÁH MIKLÓS életének és műveinek is szentelt néhány cikket. V. BOGREA a latin nyelv néhai tanára egész életében figyelemmel kísérte a magyar klasszika-filológia eredményeit, amire mutat Ponori Thewrewk Emilről írt megemlékezése is. GH. B. DUICA, a román irodalom nemrég elhúnyt kiváló kutatója az erdélyi román irodalom vizsgálása közben gyakran mutatott rá magyar kapcsolatokra, magyar vonatkozású munkássága egyébként főleg kultúrpolitikai, nem mindig barátságos beállítású cikkekre szorítkozik. KISCH GUSZTÁV, a német nyelv és irodalom tanára, Erdély nyelvtörténetével foglalkozva több munkájában kitért ennek magyar kérdéseire. I. CRĂCIUN, bibliológiai előadó tanár Szamosközy történeti munkásságáról írt könyvet. LUPAS JÁNOS az újabbkori román történet tanára különösen sok magyar érdekű kérdésre tér ki rendkívül kiterjedt tudományos munkássága során. Így OLÁH MIKLÓS, CSÁKI MIHÁLY, BARCSAY ÁKOS, RÓBERT KÁROLY nevei szerepelnek egyes művei címeiben, külön írt a dubnici krónikáról, azonban román történeti vonatkozású műveiben is, különösen az erdélyi kérdésekkel kapcsolatban, a magyar történetben alapos jártasságot bizonyít. Munkássága megérdemelné a magyar nézőpontból történő részletesebb ismertetést is. Magántanára, V. MOTOGNA is igen gyakran ír erdélyi magyar történeti témákról. A régészeti intézet vezetője, D. M. TEODORESCU és tanszemélyzete, C. DAICOVICI, néhai MATEESCU, ROSKA MÁRTON, FERENCZI SÁNDOR, KOVÁCS ISTVÁN Erdély őskori, római és népvándorláskori emlékeinek feltárásával foglalkoznak. Munkásságukból kiemelhető a hunyadmegyei dák várakban végzett kutatás és Sarmisegetuza további kiásása.[1]

Sajnálatos, hogy a munkát megelőző előszó nem szorítkozik a tárgyaláshoz hasonlóan a tények szigorúan tudományos, objektív megállapítására, hanem a magában sohasem bizonyító statisztikai módszert felhasználva arra, hogy a kolozsvári magyar és az annak helyébe lépett román egyetem tudományos munkásságát összehasonlítsa, a publikált munkák számbeli fölényéből a román egyetem magasabbrendűségére következtet. Az ilyen propagandaízű bevezetésnek nem lehet helye egy komoly tudományos munkában és csodáljuk az egyébként

[1] Nyelvészi körökben ismert N. DRĂGANU-nak, a régi román irodalom tanárának munkássága; legutóbbi nagy terjedelmű, sokat vitatott művében éppen a magyarországi románság középkori előfordulásait tárgyalta.

komoly szerzőt, hogy ha már mindenáron kiadásra szánta ezt az írását, miért nem külön füzetben jelenttette meg? MAKKAI LÁSZLÓ.

Nagy Zoltán: *A magyar litográfia története a XIX. században.* (A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem Művészettörténeti és Kereszténytörténeti Intézetében készült doktori értekezés.) Budapest, 1934. 8-r. 136 l. 16 kép. Címlap: JEGES ERNŐ.

A *litográfia (kőnyomás, kőrajz)* története eddigelé csak kevesek által művelt s jóformán csak kezdetein megmunkált (ISOZ, SIKLÓSSY) területe a magyar kultúrhistóriának. Pedig méltán érdemelne több figyelmet, már csak eleven időszerűségénél fogva is, hiszen a reklámtechnikának, a plakát előállításának máig, sőt ma igazán szinte kizárólagos eszköze a kőnyomógép. Nem is szólva arról a szerepéről, amelyet az elmúlt évszázad folyamán hazánkban betöltött. Évtizedek teltek el úgy, hogy a kőnyomat úgyszólván egyedül szolgálta ki közönségünk kulturális igényeit. Kőrajzokon elevenedtek meg az első hazai lóversenyek jelenetei, első karrikatúráink s kőnyomással készültek első bélyegeink is. A litográfia története valóban jóval több, mint csupán magának az iparágnak, a szakmának története. Egy darab divattörténet, egy jó rész tájrajz s egy darab művészettörténet; bizonyos, hogy a művészi ízlés megíratlan fejlődéstörténetében előkelő hely illeti meg.

S éppen, mert ilyen sokrétű, sok mellékvágányra futó stúdium, tartjuk szerencsés gondolatnak, hogy NAGY ZOLTÁN nyúlt hozzá, ki a művészettörténész iskolázott ízlésével, biztos szemével igazodik el a sok szempont között, e mellett azonban a szakmabelit sem hanyagolja el. Sőt, a különböző nyomási eljárások ismertetésével kezdi s csak ezután veszi sorra azokat a külföldi — túlnyomólag osztrák — műiparosokat és művészeket, akik a magyar képzőművészeti életre — főként a műpártolás és műkelendőség alakulására — jelentősebb hatással voltak: FRANZ JASCHKET, FISCHERT, HERINGET, FRANZ EYBLT, KRIEHUBERT s a két ALTOT, a Dunavölgye és Pest-Buda festői szépségeinek első propagálóit, kiknek működése végighúzódik a századon. RICHTER FÜLÖP ANTAL és SCHMID JÁNOS, az első magyar mesterek, a témaválasztásban — minden kiválóságuk mellett — még passzívak: nem kívánnak nevelni, irányt szabni; műveik témáját a korigény, a minél nagyobb kelendőségre való törekvés determinálja; elsősorban a közönség spontán igényeire építenek. Fordulat következik azonban a WALZEL FRIGYES ÁGOST által 1836-ban átvett Trentsensky-féle üzem működésével. Igaz, hogy a kiváló WALZELnek e tekintetben olyan baráti kör állott segítségére — élén SZÉCHENYI ISTVÁN és SÁNDOR MÓRIC grófokkal, KOSSUTH LAJOSsal, EGRESSYvel és LENDVAI MÁRTONnal —, aminővel szakmabeli az idő tájt egyáltalán nem, de meg

azóta is alig dicsekedhetett. A *kromolitográfiai (színes kőnyomás)* eljárásokra újonnan berendezett üzemek bekapcsolódása csak még fokozta kőnyomóiparunk munkaütemét s különösen történeti és családi mellképek irányában támasztott érdeklődést. A század derekán működő VIETORISZ ANTAL, GRIMM VINCE és SZERELMEY mesterek teljesítménye már a kőnyomásban rejlő lehetőségek határán mozgott, amidőn a szabadságharc bukását követő időszakban szinte megrekedt. A századvég közeledtével a művészek s a közönség érdeklődése lassan történelmi multunk felé fordul; ezzel az irányzattal azonban kőnyomóiparunk már nem tudott lépést tartani, mert „természeténél fogva sem felelt meg nagyobb kompozícionális feladatoknak", — ahogy NAGY ZOLTÁN művének utolsó, a stílusfejlődés rajzát nyujtó fejezetében találóan állapítja meg (61. l.).

A dolgozatot a Pest-Budát ábrázoló kőrajzok jegyzéke, általános és szakirodalmi rész, végül lexikon egészíti ki, melybe a szerző hangyaszorgalommal hordta össze 182 kőnyomdász és kőrajzoló életrajzi adatait, műveinek jegyzékét s a vonatkozó irodalmat. Sajnálattal kell azonban megállapítanunk, hogy a kőrajzok formátumát és nagyságát csak elvétve itt-ott adja meg, ami erősen csökkenti a lexikon használhatóságát, mert tévedéseknek tesz ki mindenkit, akinek a tengernyi művészietlen tömegárú között valami keresnivalója akad. Ettől a kis hiányosságtól eltekintve azonban a kőnyomás történetének ezen első összefoglaló előadására elmondhatjuk, hogy méltó magának a világszínvonalon álló magyar iparágnak hagyománydús multjához. SUPKA ERVIN.

Az új Könyvek Könyve. — 173 író, művész, tudós vallomása olvamányairól. — Összegyüjtötte és bevezetéssel ellátta KŐHALMI BÉLA. (Gergely R. kiadása. Budapest, 1937.) 398 l.

KŐHALMI BÉLA vállalkozása nem az első ilyen természetű munka irodalmunkban. Szintén az ő gondozásában már 1918-ban jelent meg egy azonos célkitűzésű kötet (Könyvek Könyve). A legelső ilyen mű azonban KŐHALMI első kiadványát is jóval megelőzte. GYALUI FARKAStól származik az ötlet, aki „Legkedvesebb könyveim" címmel, 1903-ban bocsátotta ki az első magyar munkát, amelyben az akkori reprezentatív íróink ankétszerűen nyilatkoznak olvasmányaikról. A jelen gyüjtemény azonban minden előzőt felülmúl a megszólaltatott írók, művészek és tudósok nagy számával. „Az új könyvek könyve" méltatása, tárgyánál fogva, irodalom-, műveltség- vagy ízléstörténeti szempontokat igényelne. Mi ezen a helyen nem terjeszkedhetünk ki ezekre a szempontokra, de a kötet végső konklúziója joggal érdekelheti a Magyar Könyvszemle olvasóját is. KŐHALMI ugyanis egy úgynevezett olvasmánystatisztikát csatol gyüjteményéhez. Ez az olvasmánystatisz-

tika betekintést nyujt arra, hogy mit olvastak és milyen művek voltak mai íróink, művészeink, tudósaink fejlődésére elhatározó befolyással.

Az ankéton résztvevő 173 író, művész és tudós olvasmányai a nyilatkozatokban való megemlítések száma szerint a következő névsort adják. (Kőhalmi tanulságos statisztikájából közöljük a legtöbb megemlítéssel szereplő írók névsorát.) A statisztika élén Ady Endre szerepel, 68 megemlítéssel, utána Tolsztoj 58-cal, azután Dosztojevszkij 57, Arany János 54, Goethe 47, Shakespeare 43, Biblia, Anatole France, Jókai 39, Babits Mihály 36, Thomas Mann 35, Flaubert 32, Petőfi 30, Dickens, Móricz Zsigmond 26, Vörösmarty 25, Heine, Ibsen 23, Dante, Nietzsche, Plato 22, Baudelaire, Aldous Huxley, Madách, Szabó Dezső 21, S. Freud, Kosztolányi Dezső, Mikszáth, Schopenhauer 20, Kemény Zsigmond 19 említéssel. Tolnai Gábor.

Az 1935-ik év irodalomtörténeti munkássága. — Összeállította Kozocsa Sándor. — Budapest, 1936. Pallas-ny. 56 l. 8-r. Irodalomtörténeti Füzetek 58. sz.

Kozocsa Sándornak az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben periódikusan megjelenő bibliográfiája, az idén negyedik alkalommal, különlenyomatban is megjelenik. Az irodalomtörténeti kutatás számára nélkülözhetetlen füzeteiről ezeken a hasábokon már részletes bírálat jelent meg. Most csupán kiegészítésképen jegyezzük fel, hogy Kozocsa minden évben igyekszik bibliográfiáját könnyebben kezelhetővé tenni. Különféle utalásokat tartalmaz s szűk terjedelmi keretei ellenére nemcsak a hazai hírlapokat és folyóiratokat dolgozza fel; találunk bibliográfiájában külföldön megjelent magyarvonatkozású tanulmányokra való hivatkozásokat is. Persze, ezen a területen még megközelítő teljességről sem lehet szó. Idei feldolgozásában mint érdemleges újítást megemlítjük, hogy repertóriuma legelején külön címszavak alatt összefoglalja a megszállott Felvidék, Délvidék és Erdély irodalmára vonatkozó cikkeket. Hasonlóan külön címszó alatt találjuk meg néhány, az év folyamán feltűnően sokat emlegetett kérdés irodalmának jegyzékét: mint például a Rákóczi-jubileum. Helyeselhető újításához csupán az a megjegyzésünk, hogy külön címszó alá erős kiválasztással, csak a feltétlenül ide kívánkozó kérdések veendők fel. Semmiképen sem tartozik ide az efféle címszó, mint: az Uj Idők negyven éve. Ilyen körülmények között ugyanis igen sok irodalmi jelenség kívánkozik még ebbe a fejezetbe. Tolnai Gábor.

FOLYÓIRATSZEMLE 1936.

(Rövidítések: *AB:* Archives et Bibliothèques, Paris, II. évf. 1—2. sz. — *ABI:* Accademie e Biblioteche d'Italia, Roma, 1936. — *ABM:* Achives, Bibliothèques et Musées de Belgique, Bruxelles, XIII. évf. — *B:* La Bibliofilia, Firenze, XXXVIII. évf. — *BB:* Bulletin du Bibliophile, Paris, XV. évf. — *BCh:* Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, Paris, XCVII. évf. 1—3. sz. — *BNY:* Bulletin of the New York Public Library XL. évf — *IDC:* Institut International de Documentation: Communications, Paris, III. évf. 1—2. sz. — *LAR:* The Library Association Record, London, XXXVIII. évf. — *LJ:* The Library Journal, New York, LXI. évf. — *LQu:* The Library Quarterly, Chicago, VI. évf. — *Ph:* Philobiblon, Wien, IX. évf. — *RB:* Revue des Bibliothèques, Paris, XLVI. évf. 1. sz. — *ZBF:* Zeitschrift für Bücherfreunde, Leipzig, XL. évf. — ZBW: Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LIII. évf.

A beszámolóban a rövidítést követő szám az idézett cikk kezdő lapszámát jelzi.)

Miről írtak 1936-ban a külföldi könyvtártudományi folyóiratok? Milyen eseményekre, milyen könyvekre figyeltek fel, milyen eszméket vetettek fel ők maguk? Mindegyiknek megvan a saját érdeklődési köre, az AB-t a világ könyvtári mozgalmainak a dinamikája, az IDC-t mindig csak a „dokumentatio és cooperatio", az egységesítés, a központosítás, az LJ-t a könyvtár nevelő hatása, a LQu-t az olvasó és könyvtár viszonya, a ZBW-t a könyvtár anyaga általában, az ABI-t az olasz könyvtárügy, a BNY-t kizárólag a saját könyvtárának anyaga és munkája, a Ph-t a kuriózum érdekli és így tovább. Mindegyiknek saját világa, szelleme van s mégis valamennyinek közösek a témái, csak a felfogásuk más. S ezek a felfogások, sőt nagyrészt a témák is, milyen gyökeresen mások, mint voltak még néhány évvel azelőtt. A könyvtári világ forrong, a könyvtárak új gyüjtőkörök és új módszerek közt küszködnek. Az öreg könyvtárosok aggódva kérdik, hova fognak vezetni ezek az új jelszavak, a documentatio, a cooperatio, a mikrofilm, a katalogizálási szabályok nemzetközi egységesítése, a világszakrendszer, a kölcsönzési központok s a Nemzetközi Együttműködés Bizottsága által szabaddá eresztett többi csodabogár? Ki hallott mindezekről a világháború előtt? Nem kár a szép régi könyvtárakért?

Halljuk, mit mondanak a főbb problémákról.

1. Milyen irányban haladnak a könyvtárak?

M. GODET (Nouvelles conceptions du rôle des bibliothèques: AB. 97.) a varsói könyvtárosvilágkongresszus elnöki megnyitójában kevés reménnyel, komoran néz a jövőbe. A humanizmust háttérbe szorította a specializálás, a művelt embert a technikus, az elmélyedő tanulmányt a felületes gyors információszerzés, a könyvet a folyóirat („c'est le livre en mouvement"), a folyóiratot az illusztrált hetilap, azt a napilap, s a napilap is reggeli, déli és esti kiadásokban jelenik meg, feltéve, hogy él a képtáviratozás áldásaival, mert ha nem él velük, akkor megbukik. Könyv és folyóirat a könyv-

tárban hovatovább fölösleges és porosodó raktártöltelék lesz. A könyvtár új gyüjtőköröket kap, jövő gyüjtésének tárgya a mikrofilm és a gramofonlemez. Az olvasótermeket vetítőkamrák és párnázott gramofonhallgatókamrák fogják felváltani. A raktárakat le lehet csukni és lepecsételni, mert a könyvtár nem arravaló többé, hogy olvassanak benne, hanem hogy dokumentációs irodája rögtöni felvilágosításokat adjon. A katalogizálás megszűnik, a katalógusokat betűrendbe helyezett újságcikk-kivágatgyüjtemény fogja helyettesíteni s ebben el kell helyezni a képtáviratokat is. A könyvtár új feladata, hogy mindig aktuális legyen s a legfrissebb dolgokról is felvilágosítást kell adnia. A személyzetéből a régi könyvtáros eltűnik s munkakörét átveszi az újságíró. A dokumentalisták szerint ez a természetes fejlődés. Az államok kötelespéldánytörvényeikkel gondoskodtak arról, hogy a könyvtárak el legyenek látva a nemzeti dokumentációs anyaggal s a könyvtáros értékes könyvek helyett most inkább üzleti jelentéseket, egyesületi névjegyzékeket, moziplakátokat stb. gyüjt. A könyvtárosnak természetesen alkalmazkodnia kell az új kor szelleméhez, de ha a régi könyvtár eszméjét meg akarja menteni, térjen vissza annak eredeti követelményeihez: válogassa meg jobban az állományát, tisztelje az irodalmat, csináljon a könyvtár sajátos lehetőségeinek kihasználásával propagandát a régi értelemben vett jó könyveknek. Ezáltal irányítsa az olvasókat, irányítsa őket vissza az ősi könyvtárgondolathoz.

A könyvtárügy sorsfordulatáról általában a különféle könyvtárosegyesületek kongresszusainak elnöki megnyitói elmélkednek. E. A. SAVAGE (Public libraries in a changing world: LAR 271) az angol egyesület elnöki székében figyelmeztet az új kor szelleméhez való alkalmazkodásra. Az angol könyvtárügyet az Edwards-Act szabályozta 1850-ben. Alapgondolata az volt s ma is az, hogy a könyvtár a felnőttek továbbművelésére való. De 1850 körül évente 1000 angol könyv jelent meg. 1935-ben viszont 10.000. És 1850-ben az emberek átlaga nem volt oly művelt, mint ma. Ma sokkal nehezebb továbbművelési vágyukat kielégíteni. 1850-ben sem a költségvetés, sem a férőhely biztosításakor még csak nem is álmodtak a bekövetkezett fejlődésről. Megnőttek az igények, megváltozott a könyvek értékelése s megváltozott a követelmény a könyvtárral szemben. Nehéz vele lépést tartani. Jó ítélőképességű, a tudományszakokban jól tájékozott tisztviselőkre van szükség. A könyvtár nem tud mindent megvenni, ezért a könyvtári munka súlypontja a könyvek jó megválogatására, a helyes gyarapítási politikára esik.

G. LEYH (Stellung und Aufgabe der wissenschaftlichen Bibliothek: ZBW. 473) a német könyvtároskongresszus elnöki megnyitójában a gyüjtőkörök revízióját követeli. A kötelespéldányok és adományok tervszerűtlen és öntudatlan gyüjtési mániába sodorták a könyvtárakat, melyek hovatovább makulatúraraktárak színvonalára sülyednek. Válogatás nélkül, egyre csökkenő ítélőképességgel és az értelmi öntudat elsatnyulásának szembetűnő jelei közt gyüjtenek és egyre szakszerűtlenebbé válnak azáltal, hogy jót-rosszat, az értékest és a semmit egyforma szakszerűséggel kezelik. A katalogizáló tisztviselő nem ismer értéktelen irodalmat s a katalógus öncélú, titkos, hieroglifikus tudománnyá válik. A rettenetes férőhelyprobléma veleje az, hogy helyet kell teremteni eleve holtan született, soha senki által nem használt irodalomnak. Az állománystatisztika milliós kötetszámaival merő csalás: a könyvtárak a milliós kötetszámmal sem tudják a tudományos kutatást megfelelően kiszolgálni, mert darabszámokat gyüjtöttek értékek helyett. Könyvrokkanttárak, melyekbe a könyv nem használati tárgyként, nem a tartalma miatt jutott, hanem azért, mert megjelent és beszolgáltatták. A katalógusokat, melyek ma már nem csupán a könyvtárosoknak, hanem a könyvtári közönségnek is eszközei, a kornak megfelelően meg kell újítani, de az elhalt, hasznavehetetlen anyag katalógusainak megújítása értelemnélküli időfecsérlés. A könyvtárak beteggé gyüjtötték magukat s a gyógyulás

útja az lesz, ha a köztudat a könyvtermelés csökkentésének szükségét felismeri, ha a könyvtárak fejlesztésének alapja ismét a vásárlás lesz s az adományokkal és kötelespéldányokkal szemben a teljesen független válogatás joga illeti meg őket.

Amerika bizakodó. A könyvtár céljairól, feladatairól sokkal határozottabb a felfogása, mint Európáé. A könyvtár — írja M. I. FERGUSON (Libraires yesterday and today: LJ. 871) — az iskola folytatása; a felnőttek iskolája. S miután iskolántúli tanulás mindig lesz, könyvtárak is mindig lesznek. Amerika céltudatosan neveli a könyvtárlátogatókat. Már a gyermekeket hozzászoktatja a könyvtárhoz. Minden nyilvános könyvtárnak van gyermekosztálya, gyermekolvasóhelyisége, mesedélutánokat rendez stb. A látogatót még mint gyermeket hódítja meg, a felnőttet pedig előzékeny kiszolgálásával tartja bűvkörében. Ha nincs kedve a továbbképzésre, szépirodalmat ad neki időtöltés céljára. Ha nem jön könyvtárba, a könyvet a lakására viszi. Ha eljön a könyvtárba, a kért könyvet perceken belül kezébe adja. („Aki bizonyos európai könyvtárakban könyvet kér és azt reméli, hogy még ugyanazon a napon megkapja, az csodát remél.") Ha nem tudja milyen könyvre van szüksége, a minden elképzelhető keresési szempontnak megfelelő kartotékkatalógusok, melyek címkartonjait az ország valamennyi könyvtára számára a kongresszusi könyvtár nyomatja, nyomban felvilágosítják. A technikai „up to date" a könyvtár továbbfejlődésének és jövőjének egyik legbiztosabb alapja.

L. R. WILSON (The next fifty years: LJ. 255) ezt a legbiztosabb alapot abban látja, hogy az amerikai könyvtárosnak könyvtárfilozófiája van. A lényege az, hogy a demokrácia főpillére az egyéni műveltség, ezt pedig az ifjúkorban megadja az iskola, s azon túl a könyvtár. A könyvtár olyan közművelődési intézet, melyben olvasás segítségével továbbképezheti magát az ember. Olyan anyagot gyüjt, mely erre a továbbképzésre, más szóval a társadalom demokratizálására alkalmas. A továbbfejlődés egyre újabb anyagot vet felszínre s ennek felismerésére és rendszerezésére a könyvtárnak jól válogatott és jól képzett személyzetre van szüksége. — Ugyancsak L. R. WILSON az amerikai könyvtároskongresszus elnöki megnyitójában (Restudying the Library Chart: LJ. 391) megjelöli a legközelebbi feladatokat is: minél nagyobb népesség számára könyvtárakat megnyitni s azokba az eddig könyvtár nélkül élőket bevonni; könyvtári központok létesítése s ezekből a vidéki és kerületi könyvtárakkal való együttműködés (cooperatio) irányítása; szorosabb kapcsolat a törvényhozással, a könyvtári szolgálat kibővítése és a standardkönyvállomány megújítása anyagi feltételeinek biztosítására. — W. C. EELLS (The center of population of higher educational libraries in the U. S. 1870—1930: LQu. 175) statisztikai táblázatokból következtet a könyvtárhálózatok kiépítésének helyes módjára. Ennek a népsűrűséghez és a közlekedési hálózathoz kell igazodnia. — P. J. FIHE (Have libraries lost leadership in adult education?: LJ. 218) aggódva kérdi: nem siklik-e ki a felnőttek művelése a könyvtárak hatóköréből? A könyvtárakban egyre több könyv hiányzik, vagy azért, mert a könyvtár nem tudta beszerezni, vagy pedig, mert kölcsön van. A könyvtárlátogatók száma ugyan egyre nő, de a könyvtárak egyre kevésbbé tudják őket kielégíteni. A kölcsönzés divatos központi szervezése, a cooperatio, nehézkes ügymenete miatt a könyvek kiadása lassúbb, távolmaradásuk hosszabb. Az adminisztráció képtelen lépést tartani az irodalmi és tudományos túltermeléssel, valamint a túlintellektualizált városi lakosság szellemi érdeklődésével. Több mozgékonyságot kérünk!

2. A könyvbeszerzés.

A 148 éves mottó: „kevés a pénz, kevés a férőhely, kevés a személyzet" (J. G. SCHELHORN: Anleitung für Bibliothekare und Archivare. Ulm 1788). A franciák — éppúgy mint mi — elsősorban azt nézik, mi van a

németeknél? Az AB (131) összehasonlító adatokat közöl a porosz könyvtárak könyvvásárlására szolgáló évi javadalmairól. A berlini Állami Könyvtár (el nem felejtendő, hogy kötelespéldányokat kap) 1935-ben könyvvásárlásra fordított 273.000 márkát. A 10 Egyetemi Könyvtár (el nem felejtendők a Deutsche Notgemeinschaft küldeményei és annak kitűnően megszervezett csereforgalma) együtt 608.000 márka állami dotációt kapott könyvek beszerzésére: a boroszlói 99.000, a bonni 80.000, a münsteri 77.000, a göttingai 66.000, — a legkevesebbet a berlini, 36.000 márkát, mert ez *egy* épületben van elhelyezve az Állami Könyvtárral.

F. RIDER (Library cost accounting: LQU. 331) statisztikai táblázatok segítségével állapítja meg, hogy a könyvtári költségvetés átlagban milyen tételek közt oszlik meg.

G. REINCKE (Bibliothekarische Betrachtungen zur gegenwärtigen deutschen Buchproduktion: ZBW. 538) a kötelespéldányok könyvtári gyarapodásértékéről mondja el megszívlelendő megfigyeléseit. A kötelespéldánytörvények célja az, hogy az állami könyvtárak gyarapodási költségeit csökkentsék. De a gyarapítás nemcsak abban áll, hogy a könyvet beszerezzük, hanem abban is, hogy katalogizáljuk, köttetjük, elraktározzuk és használatba bocsátjuk. Csak akkor válik gyarapodássá, ha a könyvtárban használhatóvá válik. 1935-ben a német könyvek átlagára 4 márka volt, a berlini Állami Könyvtárba kerek számmal 10.000 kötelespéldányt szolgáltattak be, ezek együttes értéke tehát 40.000 márka. Kötetlen volt 5000, köttetésük 15.000 márkába került. A katalogizálás és annak sokszorosítása, az ehhez szükséges kartonok, kartotékfiókok stb., költsége könyvenként 1.50 M. — ez 10.000 kötelespéldány után újabb 15.000 márka. Raktározásra nem kellett költeni, mert a könyvtár vasraktáraiban még van férőhely. A 40.000 márkát érő kötelespéldányokhoz a könyvtárnak tehát 30.000 márkával, vagyis az értékük 75%-ával kellett hozzájárulnia. E könyvek közt azonban sok olyan van, melyet aligha fognak valaha használni, s melyet ennélfogva nem lehet gyarapításnak, hanem inkább a drága férőhely méltatlan bitorlásának tekinteni. A könyvtár akarva-nemakarva olyan „ingyen" könyvekhez jut, melyeket szabad akaratából nem szerzett volna be.

A. v. HARNACK (Über Randbemerkungen in Büchern: ZBF. 9) jegyzetekkel ellátott könyvek értékeléséhez ad támpontokat.

H. LUTZ (Überlegungen zum Dissertationentausch: ZBW. 695) az egyetemi kiadványcsere jogát az egyetemi könyvtáraknak óhajtja fenntartani.

L. WHITE (The buying and binding of fiction: LAR. 339) a szépirodalmi művek beszerzésére állapít meg szempontokat.

S. BLISS (How libraires say „thank you". LJ. 481) az ajándékokért küldött köszönőformulákat ismerteti.

A. JÜRGENS (Echange des doubles: AB. 129) a berlini Reichsaustauschstelle központi duplumcsere-eljárásáról számol be.

3. *Katalogizálás.*

M. VINCENT (Paradoxes sur le catalogue: ABM. 126, kivonatban) azt ajánlja, hogy katalogizálási szabályzat szerkesztésénél induljunk ki a cédulabeosztás szabályozásából. A katalógus készítésében a kutató, nem pedig a címleíró pszichologiájára kell támaszkodni. A betűrendes katalógus cédulabeosztásában nem betűről-betűre, hanem szóegységről-szóegységre kell haladni. A szisztematikus katalógus nem tudományos, hanem filozófiai rendszer s ezért nincs jelentősége. A könyvtár ideális könyvkutató eszköze a betűrendes tárgyi katalógus; ebben lehet a leggyorsabban megtalálni a keresett címet. De jó tárgyi utalók kellenek hozzá. A legjobb egyesíteni a betűrendes szerzőkatalógussal, ahogy ezt az amerikai könyvtárak és a Vatikáni Könyvtár teszi. A szakszerinti felállítás, éppúgy mint a szisztematikus katalógus, idejét multa: át kell térni a numerus currensre. A katalógusszabályok ország-

gonként egységesítendők, hogy kollektív központi katalógusokat lehessen felállítani. Ez csak hatalmi szóval történhetik, olyképen, hogy a kormány az ország vezető országos, nemzeti vagy állami központi könyvtárának katalogizálási szabályzatának követését a többi könyvtárnak is előírja.

VINCENT hitét a betűrendes tárgyi katalógus üdvözítő voltában G. LEYH az előbb idézett elnöki megnyitójában nem osztja: „mi, könyvtárosok, ma már nyíltan bevalljuk, hogy még nem fedeztük fel a tárgyi katalógus címszavai megválasztásának helyes rendszerét és elveit". (ZBW. 474.)

J. SANTINELLI-FRASCHETTI (La parola d'ordine delle opere anonime: ABJ. 1935. decemberi füzetében) ugyanezt a nehézséget látja a szerző megnevezése nélkül megjelent művek címszavának megválasztásában.

C. P. HUYSERS (Vergleich deutscher und holländischer Einheits ABC-Regeln: IDC. II.) a cédulabeosztáskor követendő betűrendproblémák egységes megoldását kívánja.

H. E. BLISS (Some reflections on corporate names: LQu. 263), S. C. BRADFORD (The cataloging of publications of societies and corporate bodies: IDC. II.) és M. L. SPALDING (League of Nations documents: LJ. 747) a testületi kiadványok katalogizálásához keres egységes elveket.

C. WALTHER (Richtlinien für alphabetische Kataloge periodischer Schriften: IDC. II.) a folytatásokban megjelenő kiadványok, B. MENKES (Indexing the „Responsa": BNY. 9) a bölcs rabbik kérdés-felelet könyveinek, C. R. CRONE (The cataloguing and arrangement of maps: LAR. 98) a térképek könyvtári nyilvántartásának elveivel foglalkozik.

C. LEBRUN (Proposition de regles catalographiques internationales concernant le film éducatif: IDC. II.) egy új gyüjtőkör anyagának, a filmnek a katalogizálására ad javaslatokat.

A. F. WOOD és E. HOLCOMB (A symposium concerning union catalogs: LJ. 90) a központi katalógusok kívánalmait vizsgálja.

S. DE RICCI (Sur l'unification des fiches de catalogue dans les bibliothèques françaises: RB. 78) ajánlja, hogy a francia könyvtárakban vezettessék be a nemzetközi cédulaalak, valamint a porosz mintájú katalóguscédulanyomás (Titeldruck).

4. *Szakozás, decimálás.*

B. SARACENI-FANTINI: Catalogo per soggeto e catalogo sistematico. Nuove proposte (ABI. márc.).

S. RUNGE: Wege und Möglichekeiten gemeinschaftlicher Sachkatalogisierung (ZBW. 552) és ugyane szerző jelentése a német könyvtároskongresszuson: Ausschuss für Sachkatalogisierung (ZBW. 584).

F. PRINZHORN: Richtlinien für die Herstellung und Ordnung von Sachregistern (IDC. II.).

L. M. KERN: Die Anwendung der Dezimalklassifikation einer volkswirtschaftlich-statistischen Fachbibliothek (IDC. II.).

F. DONKER-DUYVIS: 9-th report on the International Committee of Decimal Classification (IDC. II.).

E. LANCASTER JONES: The evolution of a cooperative classified bibliography of science and technology (IDC. II.).

W. ASHWORTH: The Dewey classification of physical literature. A practical code. (LAR. 383.)

5. *Könyvkölcsönzés.*

A. BOSELLI: Prestito internazionale. (ABI. I.)

KLAIBER (Frankreich: ZBW. 724) ismerteti a kölcsönzés új rendjét Franciaországban. 1922-ben a párizsi Nemzeti Könyvtár hatásköre alá tartozó központi kölcsönzést lebonyolító szerv alakult, a „Service central de prêts", mely a könyvtárak közti kölcsönzést közvetítette. Ha egy dijoni

könyvtár egy besançoni könyvtárból könyvet akart kikölcsönözni, akkor nem fordult a besançoni könyvtárhoz, hanem Párizsba írt az említett intézménynek s ez írt aztán Besançonba. A forgalom azonban nagy volt, a Service central nem bírt vele. Ezért most enyhítettek az 1922. évi rendelkezéseken, melyek ezentúl csak kéziratokra, ősnyomtatványokra és egyéb ritkaságokra vonatkoznak, míg közönséges nyomtatványokat a könyvtáraknak ismét szabad közvetlenül kérni egymástól. Külön egyezmények esetén ez a külföldi forgalomra is vonatkozik. Németországgal a kölcsönzést a berlini francia követség közvetíti, de ez viszont csak a berlini Állami Könyvtáron át. A francia követség közvetlenül állhat érintkezésben ezzel a német könyvtárral, a párizsi német követség pedig szintén közvetlenül, a francia külügyminisztérium mellőzésével fordulhat a párizsi Nemzeti Könyvtár igazgatóságához, mely az alája tartozó Service centralnak a megfelelő utasításokat adja. Ez az 1936. január 8-án kelt francia kormányrendelet arra kényszerítette a német közoktatásügyi minisztériumot, hogy a maga részéről is intézkedjék: az összes német könyvtárak csak a porosz Állami Könyvtár útján kérhetnek Franciaországból könyvet kölcsön, az Állami Könyvtárnak pedig megengedi, hogy ilyen esetekben a minisztérium megkerülésével közvetlenül fordulhasson a berlini francia követséghez, mely a kölcsönkérelmeket a hivatalos út további állomásaira továbbítja.

G. L. BURTON (A method of correcting errors: LAR. 344) a térítvénykezelésben és a kölcsönzési reklamálásokban elkövetett tévedések helyrehozásáról értekezik.

6. *Olvasótermi használat.*

K. D. METCALF (Notes on variation in the amount of use of the Reference Department of the Ney-York Public Library: BNY. 907) levonja az olvasótermi használat 40 évi statisztikájának tanulságait. Az olvasók száma általánosságban folyton emelkedik. A newyorki Nyilvános Könyvtárban 1896-ban 100.000 olvasó 300.000 művet használt, 1935-ben pedig több mint 2 millió olvasó 4,300.000 művet. Az állandó emelkedés következményeként ma az olvasóterem látogatását csak azoknak engedik meg, akik az ott felállított anyagot kutatási vagy művelődési célból akarják használni, de például keresztrejtvényeket fejteni tilos. Újabb szépirodalmat és ritkaságokat nem bocsátanak olvasótermi használatra. A látogatásban időnként visszaesések mutatkoznak. Az állandó emelkedés oka a lakosság növekedése és a könyvtár használhatóságának folytonos javítása, jó hírnevének terjedése; az időnkénti visszaesést és emelkedést pedig befolyásolja az időjárás változása (rossz időben több a látogató), a gazdasági helyzet (rossz viszonyok közt több az olvasó), és a politikai helyzet (nyugtalan, háborús időben kevesebb az olvasó).

K. BROWN a BNY. 1935. és 1936. évfolyamaiban folytatólagosan kalauzszerűen ismertette és jellemezte az olvasóterem állományát. (A guide to the reference collections of the New-York Public Library.)

F. S. SMITH (Reference library policy in London libraries: LAR. 136) szellemes útmutatást ad segédkönyvtárak berendezésére. Osztálysegédkönyvtárakba és különgyüjtemények kutatóhelyiségeibe csak segédkönyveket szabad beállítani (olyan könyveket, melyek nem olvasásra vannak szánva, hanem melyekben gyors felvilágosítást keresünk); szövegkiadások nem valók oda. De az olvasóterembe segédkönyvek is, de szövegkiadások is valók, még pedig azok, melyeket az olvasók ott rendszeresen használnak.

7. *Felvilágosító szolgálat, dokumentáció.*

A. PREDEEK (Noch einmal die Dokumentation: ZBW. 502) elismeri, hogy a dokumentáció kezd a viccelőknek és karikatúristáknak kedvenc témája lenni. Először volt a szó, ezrek ajkán él, harci jelszó, ezrek lel-

kesednek érte, de a fogalma még tisztázatlan. Hágában van egy Institut International de Documentation (IID), Párizsban van egy Union Française des Organismes de Documentation (UFOD), a madridi nemzetközi könyvtároskongresszus állandó bizottságot választott a dokumentáció megszervezésére és a Nemzetek Szövetségének párizsi intézménye, az Institut International de Coopération Intellectuelle (ICI), a dokumentáció érdekében iratokkal és kiadványokkal árasztja el a világ tudományos intézeteit. Végül is valaki az IID-nél javaslatot nyujtott be a „dokumentáció" kifejezés szabatos megmagyarázására, az UFOD is hozzáfogott egy „Vocabularium" szerkesztésébe, az ICI pedig bejelentette, hogy új „Guide"-t ad ki, mely nemcsak programmot, hanem definíciókat is fog adni. Eddig a következő meghatározások közt válogathatunk: „a dokumentáció az emberi tevékenység szimbólumainak materializációja" (P. OTLET); „dokumentáció az a szervezett tevékenység, mely a kutatónak a kívánt dokumentumokat rendelkezésére bocsátja" (I. GERARD, az UFOD elnöke); „dokumentáció alatt bizonyos célra szükséges dokumentumok előteremtését értjük" (A. PRINS, az IID elnöke); dokumentum lehet bármely tárgy, mely felvilágosításra vagy bizonyításra alkalmas; dokumentáció a dokumentumok összeállítása; dokumentalista a szakértő a dokumentációban; dokumentációs hely a dokumentumok lelőhelye; dokumentációs központ a dokumentáció közös (nemzetközi) irányítására szolgáló szerv; osztályai részint a gazdasági és tudományszakok szerint tagolt felvilágosító osztály, részint pedig a kiadványokat szerkesztő és kiadó osztály; a dokumentáció egységes rendszerezésének eszköze a decimális szakkatalógus. Mindennek oka és értelme pedig: ma a könyvek és folyóiratcikkek tömege annyira megnőtt, hogy a kutató egymaga már nem tájékozódhatik benne s minden erre irányuló kísérlete nagy időveszteséggel jár. A dokumentalitsák feladata, hogy ezt az idejét megtakarítsák. Magyarán mondva, a valamely munkához szükséges forrásanyagot a kutató helyett állítsa össze a könyvtáros, a kutató aztán majd csak írni fog. Régi dolgok új név alatt. A könyvtárak eddig is rendszerezték az anyagot szakkatalógusok készítése által, felvilágosítással szolgáltak (ezt a tevékenységüket a dokumentálás kitalálása előtt reference-szolgálatnak nevezték) s az óhajtott anyagot a kutató rendelkezésére bocsátották. Ami a lényeges az új törekvésben, az a nemzetközi megszervezése és az egységes módszerek keresése. Csakhogy az a nemzetközi megszervezés és a módszerek egységesítése rengeteg költségbe kerül. A dokumentációra való berendezkedés csak akkor jogosult, ha *sok* használója van. De egyelőre úgy fest a dolog, mintha az államvasutak igazgatósága lakatlan vidékeken sűrű állomáshálózatot létesítene és sok vonaljáratot tartana fenn, noha csak nagyritkán száll be egy-egy utas.

F. PRINZHORN (Der Stand der Dokumentation auf den einzelnen Fachgebieten in Deutschland: ZBW. 588) a német könyvtároskongresszus elé terjesztett szakbizottsági jelentésében a dokumentáció terén a legfontosabb tennivalót a folyó irodalmat referáló szakfolyóiratok szerkesztőinek és a könyvtárak bibliográfiai tisztviselőinek együttműködésében jelöli meg.

Egyéb figyelemreméltó hozzászólások:

E. GUERRIER: The measurement of reference service (LJ. 529).

E. GARNETT: Reference service by telephone (LJ. 909).

M. SILVERTHORN: Reference service from the viewpoint of a branch librarian (LJ. 309).

E. R. J. HAWKINS: Information not obtainable in books (LAR. 338: hogyan kell felelni kérdésekre, melyekre közvetlen adatot könyvben nem találunk. Érdekes példákkal).

H. BUTTE: Familienkunde und Bibliotheken (ZBW. 556).

K. HUNGER: Familiendrucksachen aus der Zeit des ausgehenden XVIII. Jahrhunderts (ZBF. 67).

8. A könyvtár propagandája.

Mottó: „minél több olvasó és minél több olvasott könyv!"

L. R. Mc COLVIN: The library and leisure (LAR. 329: a könyvtár berendezése és kiszolgálása legyen olyan, hogy az emberek szeressék szabad idejüket ott tölteni).

W. S. HOOLE: Suggestion cards (LJ. 718: a könyvtár az egyszerű szerzeménylistákon kívül küldjön szét a könyvkereskedők módjára figyelmeztető levelezőlapokat: „Uram, ha még nem olvasta volna az alábbi című könyvet, folyóirati cikket, felhívom rá szíves figyelmét!").

T. M. GARDNER: The enquiring librarian (LAR. 459: kérdőív az olvasóhoz: milyen könyvet nem tartott jónak könyvtári olvasmányai közt? Milyen úton jutott hozzá s mennyiben volt ez a könyvtár hibája? A kérdőív szempontokat keres a helyes válogatáshoz).

W. C. HAYGOOD: The New-York Public Library survey (BNY. 1026: statisztika céljából kérdőíveket körözött a könyvtár olvasói közt: milyen könyvtárakat látogat, milyennek találta a kiszolgálást, mit szeret olvasni, megkapta-e amit kért, használja-e a katalógust, mennyiben kellene azt javítani, szokott könyvet, újságot, folyóiratot vásárolni s milyeneket, milyen árban; milyen iskolát végzett, mi a foglalkozása? A feleletek tanulságai közé tartozott az is, hogy Amerika legolvasottabb írója Sinclair Lewis).

H. WILSON: Service (LAR. 341: a rideg, szabályszerű tömegkiszolgálás helyett az olvasót egyéni kiszolgálásban kell részesíteni, figyelembe kell venni egyéni hajlamait, szokásait).

E. A. SAVAGE: Personal service in the home-reading library (LAR. 507: szintén az egyéni kiszolgálást követeli. A könyvtár alkalmazkodjék az olvasó természetéhez).

L. W. WATT SMITH: Making the unpopular book attractive (LAR. 364: a könyvtár a népszerűtlen könyvet is vonzóvá teheti. Ez különösen ifjúsági könyvtárakban fontos).

I. S. MORGAN: Books and the unemployed (LAR. 144: a könyvtár hódítsa meg olvasókul a munkanélkülieket).

M. C. STANLEY-SMITH: Personal contacts with rural readers (LAR. 369).

H. E. RIDGWAY: Community studies in reading (LQu. 1: olvasmányi statisztikákkal puhatolja az olvasóközönség hajlamait).

L. CARNOVSZKY: Book collections, library expenditures and circulation (LQu. 34).

I. H. FOSTER: An approach to fiction through the characteristics of its readers (LQu. 124).

W. H. CARLSON: Preparers of the mind and heart (LJ. 182: a könyvtár a politikai propaganda szolgálatában).

9. A könyvtárak együttműködése.

PH. T. M. CORBETT: Cooperation between schools and libraries (LAR. 361).

C. B. JOECKEL: A „little capital" for libraries in Chicago (LQu. 221: központi könyvtárak és fiókkönyvtárak együttműködéséről. Ugyanerről szól angol szempontból a következő is).

R. IRWIN: Planning and lay-out of county library headquarters buildings (LAR. 311: a cooperatiót már az épület és berendezése tervezésénél is vezetőszempontul választja a központi könyvtár, mely elsősorban mindig elosztó könyvtár).

E. T. KIRWAN: A statistical turn of mind (LJ. 674: kérdőív-mintákkal az egységes könyvtári statisztika hasznáról és módosítása szükségéről).

10. *Fényképezés és mikrofilm.*

1931-ben a párizsi Société des editions sur films des bibliothèques de France a világ nagyobb könyvtárainak ajánlatot küldött, hogy rendelésükre a francia könyvtárak bármilyen kéziratáról vagy nyomtatványáról vetíthető mikrofilmet szállít laponként 0·06 dollár (kb. 30 fillér) árban. Ezzel az ajánlattal új távlatok, új lehetőségek meglepő kombinációi nyíltak meg a könyvtárosok előtt, egyre többet vitatkoztak róluk, 1936-ban már a tanulmányok egész áradata foglalkozott velük s a könyvtári fényképezés a konferenciák és könyvtári kongresszusok egyik főtémája lett.

J. HUBERT et CH. PERRAT (La photographie au service des archives et des bibliothèques: AB. 7) azzal kezdi fejtegetését, hogy ma már nemcsak klisék készítése céljából, vagy hiányok pótlása végett fényképezünk, hanem a fénykép a dokumentáció egyik főeszköze lett. Emellett fontos szerepe van kéziratok — különösen a palimpsestek — meghatározásánál, felderítésénél. A technikai eljárások ismertetése után áttér a mikrofilmre, mely a hiányzó könyveket pótolni fogja s a fényképezett katalógusra, mely a mai katalógizálási rendszert gyökeresen át fogja alakítani s végül a könyvtári fényképezés szabályozására tesz javaslatot.

Az IDC. 1936. évi első füzetét teljesen a könyvtári fényképezésnek szenteli. Tíz tanulmányt közöl róla, — íme az érdekesebbek:

A. BARGILLIAT: Le microfilm.

L. BENDIKSON: Some phototechnical methods for the preservation and restoration of the contents of documents.

G. VAN ITERSON: On the preparation and reading of microreproductions of printed matter.

H. JOACHIM: Die photographische Registrierung im Dienste der Betriebsorganisation.

C. MUNTERS: Photomikrographie in der Verwaltung.

W. SALCHOW: Karteikarte mit losen Kleinbildern oder Filmen.

Az angolokat és amerikaiakat érdekli leginkább az új probléma. Igen érdekes cikkek:

E. F. PATTERSON: The application of small scale photography to library purposes (LAR. 347).

K. D. METCALF: Micro-copying on photographic films (LJ. 10).

L. BENDIKSON: A cycle of ultra-violet light sources for various use (LJ. 16: a palimsestfotografálásról).

N. F. BEARDSLEY: The photography of altered and faded manuscripts (LJ. 96).

L. RANEY: Reading miniature photo-copy (LJ. 136).

V. E. PRATT: The micro copy film situation (LJ. 260).

R. B. HASELDEN: A note in the use of polarized light for the examination of manuscripts and printed books (LJ. 906).

R. H. CARRUTHERS: Seventy millimeter paper and its place in photographic reproduction (LJ. 912).

Azonban álljon itt a teljesség kedvéért a német G. LEYH véleménye is (ZBW. 478): „Csak fényképész hiheti, hogy a modern könyvtárak legfőbb nehézségét, a férőhelyhiányt megoldhatja a mikrofilm s hogy a jövőben egy egész könyvtár elférhet majd egy szivarskatulyában."

11. *Könyvkötés.*

A LJ.-nak minden számában önálló rovata van a könyvkötésnek: Bookbinding news for librarians.

Technikai tanácsokat és felvilágosításokat ad C. L. STERLING (Homemade pamphlet bindings: LJ. 402) és I. ARCHER (A ten-year test of bindings: BNY. 97). Az utóbbi tízévi megfigyeléseinek tanulságait abban foglalja

össze, hogy a legjobb könyvkötészeti anyag a Németországban és Angliában készített maroquinbőr; a bőrt állati vagy növényi zsírokkal kell kezelni, ásványi zsiradékok ártanak a bőrnek; de árt a bőrkötésnek és különösen az aranyozásnak az állandó kenegetés is.

Két szellemes kötésesztétikai elmefuttatást írt F. VANDÉREM: De la rareté des originales brochées et des originales en reliure d'époque (BB. 1) és: Les reliures postérieures (BB. 49). Azt kérdi, miért nem kötik az utólag kötendő könyveket a szerző korának megfelelő kötésbe? Az anakronisztikus kötéseket azzal magyarázza, hogy a tulajdonosok nem tudnak a saját koruk divatjának ellentállni.

A könyvkötéstörténeti tanulmányok közt első helyen áll R. BRUN Guide de l'amateur de relieures anciennes-je (BB minden számában, folytatva az 1935. évfolyamban kezdett és 1937-ben még folytatandó dolgozatát). Részletes kötésleírások, az anyagot csoportosította, a csoportokhoz jellemző bevezetéseket írt.

F. P. SCHMIDT (Sechsfachbände: ZBW. 154) a barokkor kötéskuriózumait ismerteti; G. PRAUSNITZ (Ein alter Buchdeckel des Metropolitan Kapitels St. Veit in Prag: ZBW. 16) a makulatúrakutatáshoz szolgáltat adalékot. A newyorki Nyilvános Könyvtár kötéskiállításán bemutatott XIX. századi angol kiadói könyvkötések jegyzékét (kb. 150 kötés) a BNy. 655. közli (English publisher's bindings 1800—1900).

R. H. CARRUTHERS és H. B. WEISS (Insect pests of books: BNy. 739, 827, 831, 985, 1049) bevezető tanulmánnyal ellátott bibliografiát közöl a könyveket és kötéstáblákat pusztító rovarokról. A szerzők 493 a könyvskorpiókkal és könyvszúval foglalkozó könyvet írnak le, tartalmukat is röviden ismertetik s két mellékelt tábla 17 fajta könyvszút és könyvskorpiót, két további tábla pedig rovarok által elpusztított könyvek képét mutatja.

Értékes könyvkötések nyilvántartása tárgyában J. HOFFMANN (Ausschuss für Bucheinband-Katalogisierung, Bericht über das Ergebnis der Rundfrage vom März 1936: ZBW. 588) tett jelentést a német könyvtároskongresszuson.

12. A könyvtárépület, technikai berendezése, új találmányok.

Erről a tárgykörről legtöbbet a LJ. mond. Állandó rovata van (New buildings and equipment), melyben többszáz épületről, új berendezési tárgyakról, könyvtári gépekről és egyéb technikai segédeszközökről szól. Cikkei közül külön megemlítést érdemel PH. J. TURNERÉ (Some recent library buildings in England: LJ. 565), miután ma a könyvtárépítés terén Anglia vezet. — A LAR több kisebb-nagyobb tanulmányt szentel az új angol könyvtárépületek terveinek. A legfontosabb az oxfordi Bodleian Könyvtáré (H. E. CRASTER: Bodleian Library extension. Plans of the new building: LAR. 185). Építése 1936 decemberében megkezdődött, 1939-ben fogják befejezni; acélpalotájában ötmillió kötet számára lesz hely.

S. DANAILOV (Das neue Gebäude der U. B. Sofia: ZBW. 452) a szófiai egyetemi könyvtár 1934-ben megnyilt új épületének tervrajzát magyarázza. Hármas tagoltsága szerencsésen valósítja meg a könyvtárépítés modern elveit: nyilvános helyiségek, hivatali helyiségek és raktárak háromszög szárai alakjában különülnek el, de a központi fekvésű katalógusterem és kölcsönzőhelyiségen át a legrövidebb utak kötik őket egymással össze.

Egyebütt toldás-foldás folyik, új szárnyakat építenek vagy meglévő helyiségeket alakítanak át. Norvégia főkönyvtára, az oslói egyetemi könyvtár 1933-ban kapott új szárnyat, melyben az igazgatási hivatali helyiségeket rendezték be s azonkívül a Björnson dísztermet, a költő kéziratait, leveleit, nyomtatott munkáit, arcképeit és kivágott újságcikkeit tartalmazó tárlókkal és szekrényekkel. A norvég képviselőház megszavazta az ezzel párhuzamosan, a törzsépület másik oldalán építendő szárny költségeit is. Ebben lesz a

nagy olvasóterem és egy hatemeletes raktár (A. JÜRGENS: Umschau aus und über Bibliotheken: ZBW. 667).

Tanulságosan magyarázza H. NAUBERT és E. KÄSTNER (Der Umbau der L. B. Dresden: ZBW. 239), a drezdai Országos Könyvtár átépítésében követett elgondolásokat és az elvi követelményeknek a helyi adottságokkal való összeütközését és kiegyenlítését.

A berlini Állami Könyvtárt 1935 júliusában három és fél hónapra bezárták s nagy olvasótermét átalakították, hogy újabb és nagyobb kézikönyvtárt lehessen benne felállítani.

A prágai Nemzeti Egyetemi Könyvtár új kéziratolvasóterme 1936 februárjában nyilt meg. Fényjelzőkészüléke van, mely a felügyelő tisztviselőt a terem látogatóinak be- és kilépésére figyelmezteti (ZBW. 179).

A berendezés technikai újítására három amerikai cikk figyelmeztet:

E. M. FAIR: Inventions and books; what of the future? (LJ. 47).

R. W. HENDERSON: Bookstack planning with the cubook (LJ. 52).

R. H. PARKER: The punched card method in circulation work (LJ. 903).

(Következő számunkban folytatjuk.) *F.*

RESUMÉ — INHALTSANGABE.

Iván Pasteiner: *Les Bibliothèques Universitaires.* Le rapporteur traite quelques problèmes actuels de nos Bibliothèques Universitaires, problèmes concernant leur organisation, leur rôle dans l'enseignement supérieur, leur manque de place et la question de leur dotation.

Il fait connaître l'organisation des quatre bibliothèques de l'Université, bien différente l'une de l'autre: à Budapest et à Szeged, c'est le directeur qui supplée aux affaires de la bibliothèque, tandis qu'à Pécs la même tâche est accomplie par le directeur, la Commision de la Bibliothèque, le recteur et le Sénat et enfin — à Debrecen — par la Commission de la Bibliothèque toute seule. Il serait pourtant désirable d'assurer au directeur de chacune des bibliothèques le droit d'initiative et la responsabilité tout en gardant l'autonomie de l'Université.

Les Bibliothèques Universitaires devraient contribuer plus efficacement au travail de l'enseignement supérieur. Il serait utile de serrer les rapports qui existent parmi les Bibliothèques des Universités et celles des instituts universitaires. Les bibliothécaires des instituts devraient passer quelques temps dans la bibliothèque de l'Université et en même temps un catalogue sur fiches embrassant les nouvelles acquisitions des instituts devrait être dressé dans la bibliothèque de l'Université respective d'où résulterait une coopération parfaite au sujet des nouveaux achats.

Le peu de place, dont disposent nos bibliothèques, impose la nécessité d'un choix du matériel reçu par don. Enfin il serait désirable que le dotation des bibliothèques constitue une tranche nettement délimitée du budget global des Universités et qu'elle se rapproche, autant que possible, de la dotation d'avant-guerre.

Ottó Varga: *Alte katholisch-kirchliche Bibliotheken.* In Rumpfungarn gibt es 105 katholisch-kirchliche Bibliotheken, welche im Besitze der Dioezesen und Priesterseminarien, hauptsächlich aber der Klostergemeinschaften sind. Nach Angaben der Bibliothekstatistik des Jahres 1930 ist der Bücher-

bestand der kirchlichen Bibliotheken 1,364.000 Bände, wovon cca 3200 Bände Incunabeln und 6500 Bände Handschriften sind. Inhaltlich sind die Bücher zum bedeutenden Teile theologische Werke. Für diese hat nicht nur die sich erneuernde theologische Wissenschaft ein Interesse, sondern sie bilden auch eine, noch fast gar nicht beachtete Quelle der Geistesgeschichte. Die in den kirchlichen Bibliotheken enthaltene nicht-theologische-wissenschaftliche Werke, hauptsächlich die grossen Serien verschiedener, sonst schwer zugänglicher Zeitschriften bilden eine willkommene Arbeitsgelegenheit für Wissenschaftler der ungarischen Landstädten. Was die bibliothekarische Bearbeitung der kirchlichen Büchersammlungen betrifft, können wir feststellen, dass oft mit Eifer, aber nicht immer mit genügender bibliothekarischer Schulung gearbeitet wird.

Ákos Domanovszky: *Catalogue analytique et catalogue par mots typiques (Stichwortkatalog).* La différence essentielle entre catalogue analitique („Schlagwortkatalog") et catalogue par mots typiques („Stichwortkatalog") peut être résumée en ceci que le dernier rend pour 80% les mêmes services que le premier, tout en exigeant seulement 20% du travail nécessaire pour dresser un catalogue analytique. Aucun des deux n'est complètement satisfaisant, s'il est le *seul* catalogue méthodique d'une bibliothèque d'ouvrages scientifiques, mais, si la bibliothèque possède aussi un catalogue systématique, le catalogue par mots typiques représente un auxiliaire très précieux, par la simple raison que dans l'administration des bibliothèques le point de vue économique, c. à. d. la relation entre l'effort demandé et le résultat obtenu, a autant d'importance que dans n'importe quelle autre branche de l'administration.

Pál Drescher: *Bibliothèques populaires dans les grandes villes.* M. Paul Drescher, bibliothécaire, directeur des succursales de la Bibliothèque Municipale de Budapest donne un court et vigoureux programme d'idées des bibliothèques populaires d'une grande ville moderne. Il déclare la guerre à la production sous-littéraire, à cette littérature du jour, qui inonde les boulevards d'une capitale d'opuscules sans valeur et toujours sans responsabilité morale. Au nom du bon goût, au nom du progrès, au nom de l'Eternel Beau il faut faire la guerre à tout livre propre à avilir et à corrompre le bon sens, le goût et le respect de soi-même chez le lecteur. L'auteur développe l'axiome, que le bon bibliothécaire n'est pas seulement fonctionnaire, mais qu'il doit être le directeur spirituel de ses clients. Il lui incombe de contrôler toute production littéraire pour savoir en choisir des œuvres considérables, propres à éduquer et le goût et l'amour du Beau. L'Art — dit Goethe — est la sœur de la Religion c'est avec son aide que l'idée de l'Univers embrasse la vie réelle.

Ilona Berkovits: *Les manuscrits et les incunables enluminés de la Bibliothèque Épiscopale de Pécs.* L'auteur fait connaitre les manuscrits enluminés et les incunables de la Bibliothèque épiscopale de Pécs. Le plus ancien est une petite Bible parisienne qui date du commencement du XIIIe siècle. A propos de ce manuscrit l'auteur s'occupe aussi des Bibles d'origine

français du XIIIe siècle conservées à la Bibliothèque archi-épiscopale de Kalocsa, à la Bibliothèque de l'Université de Budapest et à la Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois. — Le plus beau manuscrit enluminé de la Bibliothèque épiscopale de Pécs est une Bible d'origine française du XIVe siècle, ouvrage de miniaturistes normands. Il peut être rapproché de la Bible de Saint-Bertin, actuellement à Saint-Omer, surtout en ce qui concerne l'exécution de ses sujets et l'identité presque totale des types de visage. Il n'y a qu'une Bible d'origine française du XIVe siécle en Hongrie qui soit plus achevée du point de vue artistique: celle de la Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Parmi les manuscrits de la Bibliothèque épiscopale de Pécs l'auteur décrit encore un petit livre de prières italien, produit l'école milanaise de la fin du XVe siècle. Les deux incunables enluminés de la bibliothèque sont la bible en deux volumes de Johann Bäemler (Strassbourg, Eggestein, 1466) et le „Missale Quinqueecclesiense" (Venise, 1499).

József Turóczi-Trostler: *Nosce te ipsum. — Zur Weltgeschichte eines Bild- und Versmotivs.* WILHELM FRAENGER beschreibt und deutet in seiner ausschlussreichen Studie „Deutsche Vorlagen zu russischen Volksbilderbogen des 18. Jahrhunderts" *(Jahrbuch für historische Volkskunde II. 1926)* einen Kupferstich aus dem Leopold'schen Kunstverlag vom Anfang des 18. Jahrhunderts (Vogel mit dem Brustgesicht), indem er sein Vorbild in der antiken Gemmenkunst (Silenos—Hahn) zu finden glaubt und die Umgestaltung des Hahnes zum Storch den deutschen Kupferstecher vollziehen lässt. Verfasser zeigt dagegen an der Hand eines ungarischen Einblattdrucks (1689), das in Wort und Bild dasselbe Motiv in altertümlicherer Ausführung behandelt und vermutlich auf eine deutsche Vorlage zurückgeht, dass solche Umgestaltung im Bereiche humanistisch-barocker Emblematik vor sich gehen musste. Er stellt zugleich das Ganze in einen grösseren ideengeschichtlichen Zusammenhang.

Rezső Lavotta: *Sur une oeuvre inconnue d'un écrivain hongrois du XVIIIe siècle.* La Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois conserve un manuscrit qui permet un coup d'oeil sur l'esprit du rococo hongrois au XVIIIe siècle. Verseghy est un représentant typique de cette époque. Son ouvrage cité ne contient pas uniquement de poémes et de mélodies inédits, mais aussi quelques vers chantés en son temps et c'est ce qui détermine la valeur du manuscrit du point de vue de l'historie littéraire.

Tous les airs sont des airs de danse, très caractéristiques pour le style rococo et même les mélodies composées sur des textes ecclésiastiques sont loin d'évoquer un état d'esprit pieux; aussi sont-elles loin du style populaire hongrois.

Quand-même, la culture européenne de Verseghy qui se manifeste dans tous ses ouvrages, ainsi que les idées qui se remarquent dans ses discussions, n'ont pas passé sans laisser de trace et cette personalité si intéressante du XVIIIe siècle mérite d'occuper la place qui lui convient dans l'histoire de la littérature et de la musique hongroise.

A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán szerkesztő.

25.184. — K. M. Egyetemi Nyomda Bpest, Múzeum-krt 6. (F.: Thiering R.)

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK KÖZLÖNYE

MEGJELENIK
ÉVENKÉNT NÉGY FÜZETBEN
HÚSZ ÍV TERJEDELEMBEN

ÉVI ELŐFIZETÉSI ÁRA
40 PENGŐ

Megrendelhető a
Magyar Könyvszemle kiadóhivatalában
Budapest VIII, Múzeum-körút 14.

TELEFON: 1—332—23

TARTALOM.

Lap

Pasteiner Iván: Az egyetemi könyvtárak 3
Varga Ottó: A régi egyházi könyvtárak 12
Domanovszky Ákos: Index-katalógus, címszavas katalógus 19
Drescher Pál: Nagyvárosi népkönyvtárak 29
Berkovits Ilona: A pécsi Püspöki Könyvtár festett kéziratai és ősnyomtatványai 35
Turóczi-Trostler József: Nosce te ipsum 50
Lavotta Rezső: Verseghy Ferencnek egy ismeretlen kéziratáról . .. 57
Kisebb közlemények: HODINKA LÁSZLÓ: A mai francia könyvtárosképzés. — A. M.: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. — A. M.: Könyvtárosképző-Tanfolyam. — JÉKELY ZOLTÁN: A Magyar Bibliofilek Szövetségének megalakulása. — —.—: Külföldi könyvtárosok tanulmányútja Magyarországon. — KOZOCSA SÁNDOR: Irodalomtörténeti kiállítások a Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárában. — ZOVÁNYI JENŐ: Két régi magyar nyomdász halálának ideje. — D. P.: Goethe mint könyvtárhasználó. — ASZTALOS MIKLÓS: Halottaink. (ERDÉLYI PÁL, JAKUBOVICH EMIL és BÍBÓ ISTVÁN.) 62
Ismertetések: A román Bibliotheca Bibliologica 1—3. sz. (Ism. MAKKAI LÁSZLÓ.) — NAGY ZOLTÁN: A magyar litográfia története a XIX. században. (Ism. SUPKA ERVIN). — KŐHALMI BÉLA: Az új könyvek könyve. (Ism. TOLNAI GÁBOR). — KOZOCSA SÁNDOR: Az 1935-ik év irodalomtörténeti munkássága. — (Ism. TOLNAI GÁBOR.) 77
Folyóiratszemle 1936. (F.) 84
Résumé — Inhaltsangabe 94

LXI. ÉV. HARMADIK FOLYAM 1937. ÁPR.—JÚN.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1937. évi folyam * II. füzet*

BUDAPEST
KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1937

A Magyar Könyvszemle

Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

DOMANOVSZKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FARKAS GYULA, berlini egyetemi tanár, a berlini Magyar Intézet igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NAGY MIKLÓS, a Képviselőházi Könyvtár főigazgatója, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, SZABÓ BÉLA, min. tanácsos, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SULICA SZILÁRD, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF, ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, TETTAMANTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

PARLAMENTI KÖNYVTÁRAK.*

Minden, legalább bizonyos mértékben nyilvános könyvtár eredményes működéséhez szükséges, hogy az a kép, amely róla az olvasóközönségben, más könyvtárak vagy kulturális intézmények vezetőiben él, helyes legyen. Meg kell időről-időre mutatnia magát, be kell számolnia működéséről, hogy tudják róla, milyen kulturális hivatás betöltésére vállalkozott, milyen olvasóközönséghez fordul, milyen igénnyel léphetnek fel vele szemben, milyen könyvanyag az, amelynek meglétére számítani lehet sajátos célkitűzéseinek ismerete mellett. Különösen áll ez ma a parlamenti könyvtárakra, amelyek eddig legszűkebbkörű olvasóik szolgálatát tartva szem előtt, ezt a felvilágosító munkát kifelé elhanyagolták, aminek következtében nem egyszer a megérdemeltnél erősebb kritikában volt részük, fejlesztésüket felesleges fényűzésnek tekintették s még létjogosultságukat is kétségbevonták olykor. Oka volt ennek a meg nem értésnek, hogy ezeknek a mult század folyamán keletkezett új könyvtáraknak belső szolgálati rendje, könyvtártechnikai berendezése sokszor nem volt oly tökéletes, mint régebbi könyvtáraké; könyvtárnokai elsősorban állami tisztviselők voltak, akik nem egyszer véletlenül, mert ott volt üresedés, kerültek egy tudományos intézmény szolgálatába; az elmélet embere gyanakodva nézett a katexochén cselekvő embernek, a politikusnak könyvtárára; egyesek a parlamentarizmus elleni kritikákat a parlamenti könyvtárakra is kiterjesztették; a történeti-filológiai képzettségű könyvtárnok bizalmatlan volt a modern könyvtárnokkal szemben, aki nem ősnyomtatványok és kódexek légkörében élt, hanem hivatás-

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

szerűleg az új, a legújabb könyvet kereste; a nyilvános közkönyvtárak által elkényeztetett olvasó indokolatlannak tartotta a kisebbforgalmú és egyre értékesebb könyvanyaggal rendelkező, fejlődő, nem nyilvános könyvtárnak vele szemben érvényesülő korlátozó intézkedéseit stb. stb.

Ezeknek a tudományos közvéleményben és az olvasóközönségben élő véleményeknek, amelyek legtöbbször a tények nem teljes ismeretén, olykor rosszindulatú megítélésén alapultak, helyreigazítására alkalmas adatokat tartalmaztak azok az egyes parlamenti könyvtárakról szóló nyomtatott katalógusaikhoz írt előszavak formájában, könyvtártani folyóiratokban vagy művekben megjelent történeti áttekintések, amelyek teljes világossággal és egyöntetűséggel határolták el a parlamenti könyvtárak sajátos rendeltetését, gyüjtési területét, a többi könyvtáraktól eltérő belső szolgálatát. A könyvtártan és politika elméleti művelői azonban egészen a legutóbbi időkig megfeledkeztek erről a könyvtár-típusról, úgy, hogy pl. a MILKAU által szerkesztett nagy kézikönyvben pár szót kap csupán; LADEWIG a berlini Reichstag és Landtag könyvtárairól, mint negyedfokú tudományos könyvtárakról emlékezik meg (ide sorolja például az egyetemi könyvtárakat is) s valóban megállapításai nagyban és egészben helytállók a fejlődés bizonyos fokát már elért parlamenti könyvtárakat illetőleg, — egyébként legfeljebb, ha a hatósági könyvtárakkal együtt, mint szakkönyvtárakról történt róluk említés. Ez annyival inkább különös, mert mint látni fogjuk, Európában ma már ezt a könyvtár-típust közel 30 fejlődő és életképes középkönyvtár képviseli.

Ezek a könyvtárak a XIX. század folyamán a nyilvános diskusszió elvén alapuló parlamentárizmussal együtt fejlődtek; együtt az emberi fejlődésbe s az intellektus hatalmába vetett hittel, együtt a demokratikus társadalommal.

Csak futólag emlékezünk meg az 1800-ban alapított washingtoni Library of Congressről, amely szerény parlamenti könyvtárból a könyvtári célokra hatalmas összegeket áldozó Egyesült Államok többmillió kötetet számláló, pompás palotában elhelyezett nemzeti könyvtára lett. A továbbiakban kizárólag az európai parlamenti könyvtárakra leszünk tekintettel. Az 1933. évi Minerva 27 olyan könyvtárt tart nyilván, amelyek parlamenti

könyvtáraknak minősítendők. Néhány adatot közlünk: a francia képviselőház könyvtára 1796-ban alakult — állománya 300.000 kötet. Az olasz képviselőház könyvtára (1848) 300.000, a berlini Reichstag könyvtára (1872) 265.000, a francia szenátus könyvtára (1818) 250.000, a görög képviselőház könyvtára (1875) 250.000, a belga parlament könyvtára (1843) 150.000, az olasz szenátus könyvtára (1848) 148.000, a magyar országgyűlés könyvtára (1866) 1933. év végén 138.740 kötettel rendelkezett (ma több, mint 150.000 kötetet számlál állományában). Több, mint 120.000 kötetből áll a berlini s a müncheni Landtag s a stockholmi Riksdag könyvtára — rendkívül gyorsan fejlődött a hatalmas budgettel dolgozó prágai parlamenti könyvtár, amelynek ma már több mint 90.000 kötete van, valamint a helsinkii parlamenti könyvtár is, hasonló kötetszámmal. (A belgrádi parlamenti könyvtárnak 3.500 kötete van s a bukaresti parlamenti könyvtárra vonatkozólag adatokat nem tartalmaz a Minerva említett évfolyama.) Meg kell emlékeznünk végül az itt tárgyalt típushoz tartozó Népszövetségi Könyvtárról (1920) is, amely fejlődésének mértékével az összes európai parlamenti könyvtárakat felülmúlva, 1933-ban, 13 évi fennállás után, már 150.000 kötetet tart nyilván.

Ezeket a könyvtárakat abból a célból alapították, hogy a törvényhozónak, törvényhozói munkájának gyakorlása közben segédeszközöket szolgáltassanak, amint egy kedvelt hasonlat mondotta: a parlamenti viták fegyvertárát képezzék. Elsősorban törvénytárakat és rendelettárakat szereztek be, amihez járult kezdettől fogva az eleinte időről-időre, majd rendszeresen megállapított budget mértéke szerint a jogi és történeti anyagnak gyüjtése is. Abban az arányban, ahogy az állami beavatkozás mértéke nő, bővül természetszerűleg a parlamenti könyvtárak gyüjtési területe is. A fokozódó kívánalmaknak annál könnyebben tudnak eleget tenni, mert a saját költségvetésüket önmaguk megállapító parlamentek, különösen, ha az elnöki méltóságot könyvszerető és könyvpártoló személyiség tölti be, könnyen elő tudják teremteni a fedezetül szolgáló összegeket. Idővel ingyen jutnak a hivatalos kiadványokhoz, örökségképen megkapják egyikmásik politikus rájuk hagyott könyvtárát; majd az 1886. évi és 1923-ban megerősített és kibővített brüsszeli egyezmény csere-

viszonyt létesít a parlamenti nyomtatványok gyüjtésének lehetővé tétele céljából az egyes parlamenti könyvtárak között. Végül van parlamenti könyvtár, amely a kötelespéldány előjogában is részesül, (amelyet természetesen a nyomtatványok egész területére vonatkozólag nem vesz igénybe), míg a többiek, ennek megszerzését most iktatják törekvéseik sorába. (Magyar törvények: 1922 : XX. tc., 1929 : XI. tc,. 9300/1935. V. K. M. R.)

A pár évtizedes könyvgyüjtés eredményekép ezekben a könyvtárakban olyan nagy értéket képviselő könyvanyag van együtt, amely egyfelől más könyvtárakban egyáltalában nem található meg, másfelől olyan cél szempontjai szerint gyüjtetett, amelynek elsőrendű kulturális jelentősége van minden államon belül. Megtalálhatók elsősorban minden országnak saját törvény és rendelettárai, országgyűlési nyomtatványai, a multra vonatkozólag is a lehető legnagyobb teljességre való törekvéssel. Hivatalos lapok gyüjteményei, költségvetések és zárszámadások, külföldi államoknak a csereviszony útján megküldött nyomtatványai (amelyek egyébként, kivéve egy pár vezető állam nyomtatványait, elsősorban törvénytárait és költségvetéseit, legnagyobbrészt holt anyagot képviselnek — s a feldolgozás, még azokban a könyvtárakban is, ahol ez a leggondosabban történik, csak egész külsőleges lehet, míg a tartalmi feldolgozásról már az anyag nagyságára s a támasztott nyelvtudási igényre való tekintettel is le kell mondani). A felsorolást folytatva: diplomáciai okmánytárak, a Népszövetség kiadmányai, a Smithsonian Institution által küldött sokoldalú gazdag anyag; ezeken kívül a közjog és közigazgatásjog egész anyaga (különös figyelemmel kísért részproblémák: parlamenti jog, választójog stb.). Nemcsak az egyes nagyobbjelentőségű törvények magyarázatos kiadásai, hanem a jogtudomány egész területe, a társadalomtudományok, a történelem, de ezenkívül a filozófiai tudományok reprezentatív művei is. A politikai és társadalmi mozgalmak irodalmát szükségképen itt kell találnunk, a demokratikus fejlődés ideje alatt azért, mert ennek a rendszernek meggyőződése szerint egyik párt sem volt a politikai bölcseség kizárólagos birtokában, a totális állam parlamenti könyvtárában pedig, hogy az ellenséges ideológiák ismerete mellett könnyebben lehessen azokkal szemben a küzdelmet felvenni. A felsorolásból kitűnőleg

ezek a könyvtárak gyüjtenek mindent, ami szellemtudomány, a jogi és társadalmi tudományok különös előnyben részesítésével, sőt a technika mai fejlettsége és az egész modern életet meghatározó döntő befolyása mellett szükségképen még technikai munkák is egyre inkább helyet kérnek maguknak a parlamenti könyvtárakban. Ez a gyüjtés természetesen a leggondosabb válogatást igényli, mert hiszen csak az egy évi német könyvtermelés a jogi és államtudományok területén, 1928-ban kiszámított átlag szerint 35.000 márkát tett ki.

Amidőn a parlamenti könyvtárak helyét a többi könyvtárak rendszerében ki akarjuk jelölni, tisztában kell lennünk azzal, hogy az így nyert megállapítások a parlamenti könyvtárakra általánosságban érvényesek s minden egyes könyvtár csak valamely adott állam összes kultúrintézményeinek funkcióösszefüggéséből érthető meg maradéktalanul. Az élő és ható könyvtárak típusokba osztása — különösen az olvasóközönséghez és tudományos világhoz való viszonyában — egyfelől kultúrszociológiai, másfelől szellemtörténeti feladat. A könyvtárak valamely általános, illetőleg részleges tudományos vagy művelődési cél szellemében gyüjtött és rendezett olyan könyvgyüjtemények, amelyek rendszerint a cél szelleme szerint dolgozó könyvtárnokok közvetítésével állanak a hozzájuk forduló rendelkezésére. A sajátos cél szolgálatában a könyvtárnok könyveket válogat, gyüjt, feldolgoz, megőriz, előkészít és olvastat, — az olvasó az olvasás tényével s az abból folyó haszon (tudományos adat, ismeretszerzés, művelődés, lelki nemesedés) által hat a cél teljesedése irányában, másfelől pedig a maga igényeivel, magatartásával irányítja a könyvtárnokok munkáját. Ez az azonos cél szellemében való egymásrahatás teszi ki a könyvtár életét. Van tehát egy cél, amelynek a könyvtár egész életét irányítania kell, ez határozza meg végső fokon közönségéhez és a többi kulturális intézményhez való viszonyát is. Van tehát egy olyan könyvanyag minden könyvtárban, amely nemcsak „ott van", hanem oda tartozik, ott kell lennie, számítanak rá, hogy ott legyen, — van igazi olvasó s a cél szolgálatának hivatás tudatában élő könyvtárnok, — van igazi használata a könyvtárnak, a kitűzött cél szerinti. Ezeknek a tényezőknek időnkénti szerencsés konstellációja adja minden könyvtár végső létokát és értelmét.

A parlamenti könyvtárak a XIX. század folyamán kifejlődött nemzeti államok központi politikai könyvtárai — a kifejezést KIRSCHNERnek, a Reichstag főkönyvtárnokának tanulmányából veszem — s mint ilyenek, elsősorban az őket fenntartó, a törvényhozói hatalmat jelentő, a legfőbb politikai irányítást gyakorló parlamentek, — azután pedig valamely adott nemzet problémáinak megértését, jobb jövőjét irodalmilag munkálóknak s végül e törekvéseket utólag elméletileg feldolgozóknak könyvtárát képezik. Míg egy nemzeti könyvtár elsőrangú feladatának a nemzet könyvanyagának múzeális megőrzését tekinti, vagy egy nyilvános közkönyvtár a közművelődés céljait szolgálja, addig a parlamenti könyvtár célja, hogy valamely nép politikai életének, társadalmi problémáinak megértéséhez, jobb politikai berendezésének, vagy egyes kérdések jogilag való szabályozásának céljaihoz anyagot szolgáltasson, a törvényhozás s a politikai irányítás előjogait gyakorlók számára. Ez az a legmélyebben fekvő cél, amelynek már nemcsak a parlament, hanem az állam is csak eszköze. S ez a magyarázata, hogy a könyvtárak a parlamentárizmus intézményének háttérbe szorítása ellenére is tovább fejlődnek, amint azt Róma és Berlin példája igazolja.

Ezzel a meghatározással túlhaladtuk azt az álláspontot, amint hogy a tényleges fejlődés is rég túljutott rajta, amely a parlamenti könyvtárakat kizárólag a törvényhozók s a legszűkebb értelemben vett törvényhozás céljait szolgáló könyvtáraknak tekinti. A jogi könyvtár, — a legtágabb értelemben vett, elméleti és gyakorlati politika tudományos szakkönyvtárává fejlődött, amelynek feladata egyben a legmagasabb értelemben vett politikai műveltség céljait is szolgálni. Az előző elgondolás még hitt az ad hoc törvényhozó lehetőségében, ez utóbbinak alapján az a meggyőződés él, hogy az igazi törvényhozónak állandó, soha nem szűnő éberséggel kell nemes értelemben vett politikai beállítottságú szellemiségét ápolnia s állandó táplálékkal ellátnia. Ennek a célnak a szolgálatában mindaddig lesz minden kultúrállamon belül hivatása tudatában munkálkodó könyvtár, amíg egy nép politikai sorsáról maga akar gondoskodni és ehhez a művéhez fel akarja használni az emberi tudást is.

Az így kitűzött feladat értelmében gyüjti minden parlamenti könyvtár azokat a műveket is, amelyek más államoknak (népeknek) hasonló törekvéseit tárgyalják, mert mint példákból, azokból okulnia kell az egyre jobban összefüggő és egybefonódó Európában. Így az egyes parlamenti könyvtárak elsősorban azt a könyvanyagot tartalmazzák, amely saját államuk politikai berendezkedéseit, törvényeit, népeit, politikai és társadalmi törekvéseit, stb. tárgyalja (köteles példány fontossága). Másodsorban az egy kultúrkörön, politikai hatószférán belül lévő államok hasonló tartalmú könyveit. Így ezek a teljes tudományos gondossággal gyüjtött és feldolgozott könyvtárak együtt, elsőrangú forrásanyagot tartalmaznak az európai államok jog- és alkotmány-, politikai és diplomáciai történetét kutatók számára.

Ha valaki túlságosan tágnak vagy elvontnak találná a fenti célkitűzést, úgy azt kell felelnünk, hogy valamely intézmény szellemi meghatározó elvének felkutatása nem merülhet ki a logificatio post facta igénytelen szerepének vállalásában, hanem a csak organikus, reflexió nélküli fejlődés bizonyos pontján meg kell kísérelnie a különlétet igazoló, az arra jogosító legmélyebb lényegnek feltárását, az abból folyó kötelezettségek levonását. A fenti megállapításon az a tény sem változtat, ha egyes parlamenti könyvtárak az itt kijelölt célnak akár az anyagi eszközök, akár a megfelelő személyzet hiányában vagy a fejlettség még kisebb foka következtében nem tudnak teljes mértékben megfelelni, mint ahogy nem változtat az sem, ha olvasóik nem ezen fentjelzett rendeltetése szerint használják.

Ennek a központi politikai könyvtárnak egész belső könyvtári politikáját és szolgálatának berendezését legszűkebb olvasó közönségéhez a parlament (a törvényhozó testület) tagjaihoz való viszonya határozza meg. A szolgálatot elsősorban a lehető gyorsaságra való törekvés jellemzi. Ebből a célból a könyvtártechnika legmodernebb elvei szerint kell dolgoznia, hogy a könyvbeszerzés és feldolgozás gyorsaságát minél inkább fokozza. A parlamenti könyvtár olvasójának a legújabb könyvanyagra van munkája közben szüksége s a jó parlamenti könyvtárnok naponként várja azt a legújabb könyvet, amelyik lényegest mond valamilyen égető politikai vagy társadalmi problémát illetőleg,

vagy legalább valamilyen részproblémának jobb jogtechnikai megoldásához segíthet hozzá.

A rendelkezésre álló könyvanyag gazdagabbá tétele céljából a csereviszony fejlesztésén és javításán kívül azért törekszik, — más okokat is figyelmen kívül hagyva — a köteles példányok előnyének megszerzésére, mert így valamely népnek összes politikai megnyilatkozásai együtt lesznek ezekben a központi politikai könyvtárakban, e területen nem kell a legjobbat keresve válogatnia, hanem mindent együtt őrizhet gyüjteményében. Másfelől ezáltal megoldást nyer a szépirodalmi művek gyüjtésének problémája is, ami azért fontos, mert különösen az utóbbi időkben megvolt a hajlandóság annak a politikai hatékonyságnak és társadalmi jelentőségnek lebecsülésére, amelyet a szépirodalom jelent.

A parlamenti könyvtárak (így a németbirodalmi, a szász, magyar, görög, stb.) különösen a háború előtti időkig adtak ki értékes nyomtatott katalógusokat, amelyeket azonban a háború óta egyre inkább felvált, — különböző, vita tárgyát képezhető okokból is — a havonként vagy nagyobb időközönként megjelenő, sokszor csak litográfiai úton előállított szaporulati jegyzékek kiadása.

Az olasz parlament kiadásában, de nem kizárólag annak szerkesztésében megjelenő 2—3 vaskos kötetből álló *Bolletino* minden félév végén nem csupán a beszerzett új könyvek címjegyzékét adja, hanem a könyvtárba járó folyóiratokat is kicédulázza, — beszámol az elmúlt félév jelentősebb politikai eseményeiről, egész részletesen az olasz törvényhozásról, valamint bő ismertetés keretében a jelentősebb államok legújabb, rájuk nézve érdekkel bíró törvényhozásáról. A francia parlamenti könyvtár szerkesztésében és kiadásában megjelenő *Bulletin*, betűrendes tárgyi címszók alatt dolgozza fel a fontosabb külföldi államok törvényeit és rendkívül gondosan a currens folyóiratok és napilapok cikkeit is.

Ezek a kiadványok bizonyságai annak, hogy a parlamenti könyvtárak olvasóikhoz való viszonyaikban nem elégszenek meg azoknak a feladatoknak gondos ellátásával, amelyek a könyvtár rendeltetéséből folynak, mint amilyenek a könyvtárt érdeklő új könyvanyag legteljesebb gonddal való figyelemmel

kísérése, az olvasóktól kapott kisebb és nagyobb meghatározott feladatok gyors ellátása, vagy a tárgyalás alá kerülő törvényjavaslatok előkészítése stb., hanem ezeken kívül céljának tekinti egyre fokozódó mértékben olyan dokumentációs anyag gyüjtését, bibliográfiai munkálatok elvégzését, publikálását, amelyek lehetővé teszik a törvényhozás tagjai számára a külföldi parlamentek munkájának állandó figyelemmel kísérését is.

A vázlatosan említett feladatokon kívül, a politikai művelődés eszméjét szolgálja akkor, amidőn anélkül, hogy passzív könyvtári politikáját feladná, felhasználva azt a személyesebb természetű viszonyt, ami egy nem nyilvános könyvtár tisztviselői és olvasói között van, igyekszik az érdeklődők figyelmét az érdemesnek tartott könyvekre felhívni. Annak a ténynek felismeréséből kifolyólag viszont, hogy az egyes könyvtárakban az olvasók túlnyomó százalékban az utolsó tíz év könyvanyagát veszik igénybe, amely jelenség fokozottan érvényesül a mondottakból kifolyólag a parlamenti könyvtárakban, célszerű a legújabban beszerzett könyveket bizonyos időn keresztül a kézikönyvtárban megfelelő módon kiállítani, hogy az olvasók azokat kézbevehessék s ne csak címek alapján legyenek az új beszerzésekről tájékoztatva. (Nem tekinthető azonosnak a szabadpolc rendszerrel, különböző okokból!)

A Madridban és Barcelonában 1935. évben tartott második nemzetközi könyvtárügyi és könyvészeti kongresszus elhatározta, hogy megszervezi a parlamenti könyvtárak nemzetközi állandó bizottságát, amely hivatva lesz arra, hogy az egyes parlamenti könyvtárak vezetői között állandó kapcsolatot létesítsen közös problémák megtárgyalása céljából. Ez a bizottság, mely a szakkönyvtárak albizottságának egyik alcsoportja, kérdőívvel fordult az összes parlamenti könyvtárakhoz, amelyben különböző szükségesnek tartott javaslatokat terjesztett elő. Felvetette azt a kívánságot, hogy a kisebb államok könyvtárai minden ülésszak végén adjanak ki a törvényhozás munkájáról francia nyelvű összefoglaló áttekintést, mint amilyet Csehszlovákia és Lengyelország (újabban Románia) máris ad ki, lehetőleg azonos formátumban és a mutatók szerkesztési elvének egyformasága mellett. Szükségesnek tartja a népszövetségi könyvtárnak, mintegy központi parlamenti könyvtárrá való fejlesztését, ahol az egyes

parlamentek kiadványai hiány nélkül meg lennének. Szorgalmazza, hogy a hivatalos kiadványokról nyomtatott jegyzék jelenjen meg és azokat összpontosítva árúsítsák. Szükségesnek jelenti ki, hogy a parlamenti könyvtárak az általános adminisztrációtól teljesen elválasztva, mint tudományos intézmények a törvényhozó testület közvetlen ellenőrzése alá kerüljenek.

Legtöbb figyelmet érdemel az említett albizottságnak a jogi dokumentáció egységesítésére vonatkozó javaslata. Ez a terv abból a meggondolásból indul ki, hogy az egyre nagyobb terjedelművé váló, állandó pótlásokkal ellátott törvény- és rendeletanyagot áttekinteni ma már jóformán lehetetlen. Éppen ezért egy olyan jelzési módot kellene lehetőleg az összes államokban azonosan keresztül vinni, amelynek alkalmazása mellett ugyanazon szám alatt együtt lenne valamely kérdésre vonatkozó egész törvényanyag, a legújabb éppúgy, mint az előzmények. A hivatalos lapban pl. minden törvény vagy rendelet kapna egy szisztematikus számot s az egyes törvényekről készült azonos formátumú különlenyomatokra csoportonkint elő lehetne fizetni. Ideális megoldás volna, ha ezek a későbbi kiegészítő lapok valamelyik kérdés teljes kodifikációjához csatlakoznának (javasolják egyebek közt a hivatalos lapok és törvénytárak formátumának normalizálását is), amennyiben pedig ez nem volna lehetséges, az első lap felsorolná a kérdéses jogterület akkori állását s a lapok az ellenőrzés megkönnyítése céljából folytatólag lennének számozva.

Parlamenti könyvtáraknak a hatósági könyvtárakhoz (miniszteri könyvtárakra kell elsősorban gondolnunk) való viszonyát vizsgálva, elsősorban helyesbíteni kell az eddig általánosan elfogadott azt az osztályozást, amely a parlamenti könyvtárakat a hatósági könyvtárak közé sorolta, bár kétségtelen, hogy nagyon sok rokonvonás van közöttük. Az elnevezésben rejlő pontatlanságtól eltekintve (a parlament nem hatóság), amint látjuk, a parlamenti könyvtárak, bár tudományos szakkönyvtárak, de rendkívül átfogó érdeklődéssel és gyüjtési területtel: politikai szellemtudományi könyvtárak. A hatósági könyvtárak kifejezetten szakkönyvtárak, amelyek egy szűk területre irányítják figyelmüket stb. (A különbségek felsorolását mellőzve még csak egyet emelünk ki: a német hatósági könyvtár pl. aktív: olvastat.

A hatóság tisztviselői közt a fontosnak tartott új könyvek, vagy folyóirat cikkeket az illetékes fórum körözteti, amelynek elolvasását az illető tisztviselőnek a kísérő aktaszerű fedőlapon igazolnia kell.) E könyvtártípus egyébként különösen Németországban rendelkezik nagyértékű képviselőkkel s így érthető, hogy ott a parlamenti könyvtárak és a hatósági könyvtárak megkísérelték az együttműködés szabályozását. Munkaközösségeket (Arbeitsgemeinschaft) alakítottak a birodalmi, a porosz, a szász, majd az ő példájuk alapján az osztrák hatósági, illetőleg parlamenti könyvtárak, anélkül azonban, hogy különösebb eredményt el tudtak volna érni. Az osztrák munkaközösség éppen ezért hamar meg is szűnt és helyére egy lazábban szabályozott együttműködés lépett a parlamenti könyvtár, a közgazdasági és társadalomtudományi anyagot gyüjtő könyvtárak között. Annyi kétségtelen, hogy a parlamenti könyvtáraknak érdeke a minisztériumi könyvtárakkal való együttműködés, amit egy példával illusztrálhatunk. A parlamenti könyvtár nem vásárolja meg pl. egy vámtarifa-tárgyalás alkalmával a külföldi államok vámtörvényeit és tarifáit, hanem a parlamenti tárgyalások idejére azokat kölcsön kéri a vonatkozó hatósági könyvtártól. Ilyenmódon mentesül rendkívül költséges könyvek megvásárlásától, amelyeket később állandóan kiegészíteni úgy sem tudna s így azok, mint kisértékű holt anyagok, hevernének a magazin állványain. A hatósági könyvtárakkal való együttműködés előfeltétele természetesen, már amennyiben valamely államon belül azok fenntartása vagy felállítása szükséges és feladataikat már meglévő könyvtárak ellátni nem tudnák, hogy azok a kor színvonalán álló modern könyvtárakká fejlődjenek.

Bár a parlamenti könyvtárak nem nyilvános könyvtárak, nem zárkóznak el attól, hogy kutatók igénybe vegyék gazdag könyvanyagát. Az egyes könyvtárak szervezeti szabályai szerint a parlament tagjain kívül a könyvtár ingyenes látogatására igényt tarthatnak minisztériumi tisztviselők, bírák, egyetemi tanárok, más könyvtárak tisztviselői s majdnem mindenütt könyvtárigazgatói engedély alapján azok, akik igazolni tudják, hogy kutató munkájukhoz anyagot csak a parlamenti könyvtárban találhatnak. A porosz Landtag könyvtára például 18 ülőhelyes nyilvános olvasót tart fenn azért, hogy doktori disszer-

tációikat író egyetemi hallgatók a szükséges jogi munkákhoz hozzáférhessenek. A nyilvánosság problémáját a parlamenti könyvtáraknak a fejlődés bizonyos fokán egyre nagyobb gonddal kell figyelnie és megoldania. Az olvasóközönség, amely helyet kér a parlamenti könyvtárakban, hivatkozik arra, hogy ezek a könyvtárak közpénzekből gazdagodtak és jogot formálnak azok használatára. Másfelől ezen formai érvelésen kívül rámutat arra, hogy bizonyos anyaghoz csak a parlamenti könyvtárakban juthatnak hozzá. Nyitott kapukat döngetnek. — Maga az intézmény, amely valamikor „hivatal" volt csupán, szerény eszköz egy fel nem ismert és át nem élt cél szolgálatában, — a fejlettség egy bizonyos fokát elérve maga is törekszik arra, hogy olvasói legyenek, könyveit minél többen és a legarravalóbb közönség olvassa. Erre készteti fentebb ismertetett sajátos célkitűzése is. Előrelátható azonban, hogy a parlamenti könyvtárak politikájának irányításában két elgondolás fog ütközni, két könyvtárnoktípus fogja a maga igazát vitatni, az egyik, amelyik azt mondja, hogy a parlamenti könyvtárak kizárólag a törvényhozók rendelkezésére állanak és egy megfelelő időben kézbeadott könyv haszna igazolja azt a politikát, amely az intézmény minden energiáját maradéktalanul a törvényhozók szolgálatába állítja. A másik elgondolás szerint a parlamenti könyvtár a törvényhozás szolgálatát is jobban tudja ellátni, ha a nagyobb közönséggel való érintkezés következtében elevenebb lesz és erejét naponként jelentkező könyvtári problémák megoldásával gyakorolni és fejleszteni fogja. Az nyilvánvaló, hogy a fokozottabb nyilvánosságra való törekvés mellett sem szabad soha elhomályosulni annak a ténynek, hogy a parlamenti könyvtárak elsősorban a törvényhozás számára rendeltettek s így a nyilvánosság korlátozásának azonnal be kell következnie, amidőn valamilyen érdek (például az épület biztonsága) azt követeli. Ezeket a korlátozó intézkedéseket természetesen a legteljesebb tapintattal kell foganatosítani, mert hogy egy adattal szolgáljunk arra vonatkozólag, milyen kényes probléma a könyvtárak és olvasóközönség közötti viszony, utalunk arra, hogy például vannak, akik a parlamenti könyvtárt azért nem kívánják igénybe venni, mert nem szívesen látogatnak olyan könyvtárt, ahol ők magukat másodosztályú olvasóknak érzik. Ez az olvasóközönség

homogeneitásának problémája a könyvtárpolitika szempontjából s a mi esetünkben például érveket szolgáltathat a nyilvánosság kiterjesztése ellen. A megoldás azonban egyszerű: a nyilvános olvasók teljes elkülönítése.

Természetes, hogy egy parlamenti könyvtár nem csinálhat propagandát nyilvános olvasója számára. Az egyetlen helyes út az lehet, ha könyvtárak, tudományos intézetek, egyetemi tanárok odaküldik azokat a kutatókat, akik számára a kutatási anyag legjobban a parlamenti könyvtárakban van együtt. Aktívabb könyvtárpolitikát annyiban folytathatnak ezek a könyvtárak, hogy könyvtárnokaik résztvesznek az egyes tudományos társulatok életében, esetleg folyóiratok szerkesztésében, ami által könyvtáron kívül is módjuk van azt a szerepet betölteni, amelyet *Ortega y Gasset* a mai kor könyvtárnokának kijelölt: olvastatni és egyben válogatni, szűrőnek lenni a könyvek áradata és az olvasóközönség között. Mondani is felesleges, hogy ezt a munkáját is éppúgy, mint egész könyvtárnoki hivatását a napi politikától teljesen távol kell végeznie.

Végül természetes, hogy ezek a politikai központi könyvtárak az egyes országok fontosabb problémacsoportjaival kapcsolatos dokumentációs munkába bevonhatók, ott felhasználhatók. Konkrét feladatok felsorolását mellőzve, hangsúlyoznunk kell azonban a felesleges és semmi különösebb jelentőséggel nem bíró bibliográfiák elszaporodását látva, de saját viszonyainkat is szem előtt tartva, hogy nemzeti kulturális érdek e téren is az azonos törekvéseknek a leghivatottabb intézmény körül való csoportosítása, mert egy célnak több rokonintézmény által való művelése, ha az nem irányítottan történik, az erők szétforgácsolását, nem pedig az eredmény sokoldalúságát és gazdagságát jelenti. Ez a terv nélküli munka ma már könnyebben elkerülhető, amennyiben könyvtárakról van szó, mint a multban, mert nem indokolatlan optimizmus annak megállapítása, hogy a könyvtárak közötti vetélkedést egyre inkább egészséges és szolidáris együttműködésre való készség váltja fel.

TRÓCSÁNYI GYÖRGY.

Irodalom.

LADEWIG, PAUL: Politik der Bücherei. Leipzig, 1912.
LADEWIG, PAUL: Die Bibliothek der Gegenwart. Leipzig, 1923.
MILKAU, FRITZ: Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Hrsg. von —. II. Bd. Bibliotheksverwaltung. Leipzig, 1933.
MÜLLER, HUGO: Behördenbibliothek. Hrsg. von—. Berlin, 1925.
FUCHS, WILHELM: Juristische Bücherkunde. 3., abermals stark verm. u. verb. Aufl. d. „Juristischen Literaturführers u. bibliographische Technik für Juristen". Linz a. d. Donau, 1928.
PREDEEK, ALBERT: Das moderne englische Bibliothekswesen. Leipzig, 1933.
VORSTIUS, JORIS: Grundzüge der Bibliotheksgeschichte. Leipzig, 1935.
Library of Congress and its activities, The—. Washington, 1926.
HEADICAR, B. M. A manuel of library organization. London, 1935.
ORTEGA Y GASSET: Der Beruf des Bibliothekars. Europäische Revue, 1935.
TOBOLKA, ZDENEK V.: De quelques problèmes relatifs aux bibliothèques parlementaires. Rapport préparé pour le IIe Congrès international des bibliothèques et de bibliographie.
Comité des bibliothèques parlementaires —: I—IV. Résolution. Madrid, 1935.
I—II. rapports de la Commission Provisoire pour la Rationalisation de la Documentation Juridique.
Actes du Comité International des Bibliothèques. 8me Session Madrid—Barcelone 19—20, 30 mai 1935. La Haye, 1935.
Minerva. Jahrbuch der gelehrten Welt. 31. Jg. 1933. 1. Abt. 1—2. Bd. Berlin—Leipzig, 1933.
Minerva-Handbücher. Erg. zu „Minerva", Jahrb. d. gelehrten Welt. 1—2. Bd. Berlin—Leipzig, 1929, 1932.

A FALUSI NÉPKÖNYVTÁRAK.*

Ha a könyvtárakat a legcélszerűbbnek látszó felosztás szerint egyetemes vagy nemzeti jellegű tudományos könyvtárakra, szakkönyvtárakra és közművelődési könyvtárakra különítjük, akkor a legutóbbi csoportnak, vagyis a közművelődési könyvtáraknak bizonyos válfajaiban ismerjük föl a népkönyvtárakat.

Népkönyvtár és közművelődési könyvtár csak név- s legfeljebb fokozat szerint különbözik egymástól. Az elnevezésbeli különbség pedig már csak azért se tévesszen meg senkit, mert mind külföldön, mind hazánkban legalább tízféle elnevezés használatos a szóbanforgó fogalom megjelölésére. Ipari államokban munkáskönyvtáraknak, agrárállamokban gazdakönyvtáraknak nevezik őket. Egyes államokban, mint például Belgiumban a „bibliothèque publique" kifejezés használatos, nehogy a „populaire" jelző esetleges pejoratív értelmezése visszatartsa e könyvtárak használatától az értelmiséget, mert a népkönyvtári olvasó nem jelent szükségképen népi olvasót. Röviden tehát: a népkönyvtár gyüjtőfogalom. A közművelődési könyvtárak legszélesebbkörű kiágazásait értjük alatta, amelybe munkáskönyvtár, gazdakönyvtár, egyesületi, ifjúsági, levente- és gyermekkönyvtár, valamint vándorkönyvtár egyaránt beletartozik.

A népkönyvtáraknak, a kultúraterjesztés ez eddig kevéssé ismert, szerény eszközeinek jelentősége a világháború utáni másfél évtizedben nyomult előtérbe. A népkönyvtárügy már több mint egy évszázados multra tekinthet ugyan vissza, de mai lendületét és helyzeti energiáját kétségtelenül a háború utáni tömegszervezeteknek, a nemzeti gyökereket vert közösségi gondolatnak köszönheti. Elég az olasz Dopolavoro-szervezetre vagy a

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasás.

németországi népművelési szervezetekre utalnunk. Nálunk ez egyetemes áramlat legfőbb kulturális eredményeit, az 1920-as évek derekán, 5000 új népiskola felépítése és ugyanekkor az iskolánkívüli népművelés állami megszervezése jelenti.

Hazánkban a népkönyvtári gondolat — közművelődési könyvtárak formájában — a mult század utolsó negyedében jelentkezett. Vidéki kultúregyesületeknek, falusi olvasóköröknek tagjaik részére beszerzett könyvgyüjteményei képviselik a kezdetet. 1882-ben a községek hivatalos felszólítást kaptak népkönyvtáralapításra. Az állam mintegy felülről jövő nyomással igyekezett siettetni a túlkényelmesen terjeszkedő közművelődési mozgalmat. Társadalmunk azonban nem bizonyult elég nagykorúnak ahhoz, hogy közművelődésének e nagyfontosságú alapjait magától megteremtse. Végül az államnak kellett kezébevennie a népkönyvtárak ügyét s az 1897-ben létesített Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Felügyelősége szervezetében a népkönyvtári mozgalomnak is országos keretet adott. A MKOT a világháborúig 1457 népkönyvtárt alapított. Működésével egyidőben a földmívelésügyi minisztérium is foglalkozott népkönyvtárak felállításával, amennyiben 1898-ban gazdasági jellegű népkönyvtárakat kezdett létesíteni és 1913-ig 3815, átlag 120 kötetből álló, gazdasági könyvtárt alapított. Mindezeken kívül a honvédelmi minisztérium is létesített népkönyvtárszerű gyüjteményeket a honvédlegénység és az altiszti olvasókörök részére. Az országon kívül élő magyarság népkönyvtári ellátását a Julián Egyesület végezte s végzi ma is dícséretesen.

A világháború nemcsak hogy lezárta, hanem valósággal elsöpörte ezt a periódust. Az elszakított területekkel a népkönyvtárak ezreit vesztettük el; ami megmaradt, a háborús zavarok és az idegen megszállások következtében úgyszólván használhatatlanná vált.

1923-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a népkönyvtári szervezetet új alapokra fektette. Megszüntette a MKOT-t és a népkönyvtárügyet az ugyanazon évben létesített iskolánkívüli népművelés közvetlen gondozásába utalta. Ez alapítja és fejleszti, a törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságok közreműködésével, a népkönyvtárakat és a régiek

töredékes könyvállományát — amennyire lehet — ismét használatba helyezi. 1927-ben a VKM. mintegy 650.000 pengős befektetéssel 1500 új népkönyvtárt állított fel. Ezeknek száma máig 1629-re emelkedett. Az 1500 népkönyvtár szétosztása a vármegyék és városok nagyságához s lakosságának lélekszámához mért arányban történt, elsősorban azonban a falvakat és tanyákat juttatta népkönyvtárakhoz. Az új népkönyvtárak négy típusra oszlanak, úgymint: nagy, közép, kis és tanyai könyvtárakra. Jellegében valamennyi azonos, csak a könyvek színvonala és kötetszáma tekintetében van köztük különbség. Ma a kötetszám az egyes típusok szerint: 360, 250,, 210 és 200. — Ugyancsak a kultuszminisztérium, illetőleg annak népművelési ügyosztálya alá tartoznak a MKOT által alapított népkönyvtárak maradványai, továbbá a közművelődési és ifjúsági körök könyvtárai. — 1925-ben a Földmívelésügyi Minisztérium, háborúelőtti könyvtárairól lemondva, újból megkezdte gazdakönyvtáralapító tevékenységét. A gazdakönyvtárak száma ezidőszerint 1227.

Rátérve a népkönyvtárügy legfőbb problémáira, *az alap: a népkönyvtári országos hálózat,* első tekintetre kedvezőnek tűnik föl. Hiszen csupán az 1629 új népkönyvtárt és 1227 új gazdakönyvtárt számlálva, 2856 népkönyvtárral rendelkezünk. Tekintve, hogy Csonka-Magyarország 3400 községből áll, népkönyvtári szempontból mindössze 550 helység látszik ellátatlannak, ezekben viszont régi népkönyvtárt vagy közművelődési könyvtárt feltételezhetünk. Sajnos, a valóságban sokkal kedvezőtlenebb a helyzet. Tudni kell ugyanis, hogy az 1629 új népkönyvtár mindössze 1280 község ellátottságát jelenti, mert a nagyobb községekben, városokban és tanyaközpontokban több népkönyvtár van elhelyezve. Figyelembe veendő, hogy a régi népkönyvtárak és egyesületi könyvtárak kötetszám tekintetében rendkívül szegényesek, tartalom tekintetében pedig erősen elavultak, ezeket tehát alig lehet amazokkal egy kategóriába vonni. A földmívelésügyi minisztérium újalapítású gazdakönyvtárai csak részben tekinthetők teljes népkönyvtáraknak, mert nagyobbik felük csupán mezőgazdasági szakkönyvekből áll és ezek is a többi népkönyvtártól függetlenül létesíttetnek, igen sokszor azokkal azonos helységekben. Ilyen körülmények között

nem csoda, ha községeink több mint felerészben népkönyvtári szempontból még mindig ellátatlanok. Olyan államban, amely teljesen kiépített népkönyvtári hálózattal bír, a kétféle alapítás nem okozhat gondot. Ám létesüljenek újabbnál-újabb népkönyvtárak ugyanazon községekben, minél több jó könyv árad a falvakba, annál inkább megtermékenyül ama bizonyos szellemi ugar. Mi azonban ettől az eszményi állapottól még nagyon messze vagyunk! Elsőrendű fontosságú volna tehát végre-valahára a népkönyvtáralapítás ügyét közös nevezőre hozni, s az országos hálózat céltudatos kiépítését biztosítani. A kérdés racionális rendezése leginkább a megvalósítás előtt álló népművelési törvénytől remélhető. Addig is, amíg a végleges rendezés megtörténik, kívánatosnak látszik, hogy a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete a népkönyvtárakkal való foglalkozást a legszorosabban kapcsolja be munkaprogrammjába.

Minthogy a népkönyvtárak egységes központi igazgatásának ügye ezideig rendezetlen, a népkönyvtárak legfőbb gondja pedig a kultuszminisztériumra nehezedik, e főhatóság átmeneti megoldással igyekszik előbbre vinni az említett feladatot. Évégből 1935 őszén országosan bevezette az úgynevezett vándorkönyvtár-intézményt, amely hazánkban nem egészen ismeretlen, mert annakidején a MKOT is létesített vándorkönyvtárakat, továbbá a fővárosban és néhány törvényhatóság területén az újabb időkben is működtek ilyenek. A vándorkönyvtár — mint köztudomású — kisebb, rendszerint 30-tól 100 kötetig terjedő könyvgyüjtemény, amely ládába, szekrénybe foglalva, vagy pedig külön e célból berendezett kocsira, esetleg autóra fölszerelve (ez az úgynevezett bibliobus), a kulturális gócpontoktól távoleső falvak, tanyák, telepek lakóit szabályos időközökben megfelelő olvasmányokkal látja el. A hiányos népkönyvtárhálózatú államokban a vándorkönyvtárak igen jól beváltak és nagy népszerűségre tettek szert. Európa számos államában meghonosodtak (Németország, Ausztria, Olasz- és Franciaország, Belgium, Dánia, Lengyel- és Oroszország stb.). A svájci Bibliothèque pour Tous szervezete nem egyéb, mint néhány nagy központból irányított vándorkönyvtár-hálózat. De találunk vándorkönyvtárakat az Északamerikai Egyesült Államokban, Mexikóban, Japánban és Indiában is.

A hazai vándorkönyvtár-szervezet lényege a következő: A kultuszminisztérium elrendelte a népkönyvtárak szépirodalmi anyaga egy részének, a még 1927-ben adományozott, tehát azóta már kellőleg kiolvasott szépirodalmi könyveknek (könyvtáranként kb. 80—90 kötet) a könyvtárakból való kiemelését; ezt a könyvanyagot a népkönyvtárak a szomszédos, könyvtárilag ellátatlan két-három község, tanya vagy telep rendelkezésére kötelesek bocsátani egy-egy évi használatra.

Mivel a népművelés, illetőleg közművelődés céljait a szépirodalommal együtt az ismeretterjesztő művek is szolgálják, amelyeket azonban állandó használatuk miatt eredeti letéti helyükről elmozdítani, vagyis vándorkönyvtárrá átszervezni nem lehet, — egyidejűleg megkezdődött a népkönyvtárral még nem rendelkező községeknek úgynevezett törzskönyvtárral való felszerelése. A törzskönyvtár kb. 50 kötetnyi, kizárólag ismeretterjesztő művekből álló válogatott könyvsorozat, amely a könyvtártalan községekben nyer állandó elhelyezést s a tisztán szépirodalmi jellegű vándorkönyvtárak kiegészítéséül szolgál. Más kedvezőbb és gyorsabb megoldás híján tehát az lesz a hazai népkönyvtárhálózat kiépítésének módja, hogy mindenekelőtt könyvtártalan községeink szereltetnek fel törzskönyvtárakkal s mindaddig, míg ezek a törzskönyvtárak többéves gyarapítás után a teljes népkönyvtári szintre nem emelkednek, e községek lakosságát a vándorkönyvtárak látják el szépirodalmi olvasmánnyal. Ha tudjuk, hogy egy törzskönyvtár 150 pengőbe kerül, míg ezzel szemben egy teljes népkönyvtár könyveinek beszerzési ára mintegy 450 pengő, könnyű kiszámítani, hogy a vázolt elgondolással országos népkönyvtári hálózatunkat éppen háromszor kevesebb idő alatt lehet kiépíteni, mint teljes könyvállományú népkönyvtárak létesítése esetén. Így is előreláthatólag 12—14 évi rendszeres munkára van szükség.

Itt merül fel a népkönyvtárak anyagi bázisának és fenntartási költségeinek kérdése. Mily módon teremtik elő az egyes államokban a népkönyvtárak létesítéséhez és fejlesztéséhez a szükséges anyagi eszközöket?

A legtöbb országban a népkönyvtárak felállítása állami és hatósági szervekből indul ki, de az állam rendszerint csak kezdeményező lépést tesz vagy kisebb-nagyobb támogatást nyujt;

a népkönyvtárak továbbfejlesztése már inkább a közületek (városok, községek, közművelődési és könyvtáregyesületek, ipari vállalatok stb.) vállaira hárul. Legszerencsésebb helyzetben azok az államok vannak, amelyekben külön e célból létesített törvény karolja fel a népkönyvtárakat. Eddig öt európai államnak van népkönyvtári törvénye, ezek a törvényhozás éve szerinti sorrendben: Csehszlovákia 1919, Belgium 1921, Finnország 1928, Dánia 1930 és Svédország 1930.

Sajnos, a mi társadalmunkban sokkal kevesebb a mecénási hajlam, hiszen éppen a társadalom részvétlensége miatt terheli a népkönyvtárak ügyének gondozása is az államot. Mégis, újabban az állami központi támogatáson kívül maguk a közületek is kiveszik némileg részüket az anyagi hozzájárulásban, minthogy a törvényhatósági népművelési bizottságok rendeletileg kötelezettek arra, hogy a népművelési célokra rendelkezésükre álló összegek bizonyos hányadát népkönyvtáralapításra és fejlesztésre fordítsák. Örvendetesek az így elért eredmények, de azért még mindig csak szerény kezdetnek tekinthetők.

A szervezeti kérdések körvonalazása után szólanunk kell még népkönyvtáraink *könyvállományáról, működéséről* és *személyzeti problémáiról.*

A népkönyvtárak hivatása — a közművelődés céljainak megfelelően — az, hogy a legfontosabb elméleti és gyakorlati ismereteket népszerű feldolgozásban a legszélesebbkörű olvasóközönséghez juttassák, azokat terjesszék és elmélyítsék, továbbá, hogy ezt a közönséget nemesen szórakoztató, nevelő értékű olvasmányokkal ellássák. Újalapítású népkönyvtáraink állománya arányosan oszlik ismeretterjesztő és szépirodalmi művekre. Az előbbi felöleli a tudományok és ismeretek legfőbb területeit, az utóbbi a magyar szépirodalom válogatott termését foglalja magában, de emellett a külföldi szépirodalom számos értékével is találkozunk itt magyar fordításban.

A népkönyvtári alapanyag összeállítása megközelítőleg sem okoz annyi gondot s nem kíván annyi körültekintést, mint a további gyarapítás, mert azt már egy leszűrődött könyvkészletből lehet összeválogatni. A további gyarapítást azonban a napi könyvtermés kavargó áradatából kell kihalászni, szigorúan ügyelve a népkönyvtárak sajátos szempontjaira. Nincs nagyobb

veszedelme egy könyvtárnak, mint az esetlegességeknek kiszolgáltatott gyarapítás. Az ilyen könyvtárt menthetetlenül utóléri az elszürkülés, beporosodás, a lassú, de biztos halál. Ezenkívül számos közművelődési, valláserkölcsi, társadalmi és nemzetnevelési szemponttal kell számolni a népkönyvtárak könyvellátásánál. A veszélyeket elkerülendő, általában mindenütt csak szakemberek vagy bizottság által előre megbírált és alkalmasnak talált könyvekkel szabad gyarapítani a népkönyvtárakat. Az alkalmas műveket tájékoztatásul jegyzékbe foglalják. Nálunk a multban GULYÁS PÁL magyarázatos „Népkönyvtári címjegyzéke" végezte, ma pedig a kultuszminisztérium hivatalos népkönyvtári címjegyzékei végzik ezt a feladatot. Újabban egyre általánosabbá válik az a gyakorlat, hogy a népkönyvtári szervezetek igazgatási központjai maguk gondoskodnak megfelelő kiadványok iratásáról és kibocsátásáról. A népkönyvtári könyvellátásnak aránylag ez a legszerencsésebb megoldása, mert ily módon a népkönyvtárak nincsenek kiszolgáltatva a napi könyvtermelés és könyvpiac esetlegességeinek és a kényszerbeszerzéseknek. Így rendkívül eredményesnek bizonyult legfőbb népművelési szervünk azon kezdeményezése, hogy „*A Magyar Népművelés Könyvei*" c. alatt ismeretterjesztő kiadványsorozatot indított meg. De mind a mai napig hiányzik egy olyan kiadványsorozat, amely ugyanezen ismereteket s egyúttal a válogatott szépirodalmi olvasmányokat olcsó füzetekben, mintegy „nemes ponyvaként" juttatná el a nép legalsó rétegéhez, az olvasók százezres tömegeihez. A népművelés munkásai hosszú idő óta érzik egy ily vállalat égető hiányát s meg vannak róla győződve, hogy az már nem késhet soká. A vállalathoz persze majd írók is kellenek, akik nemcsak az egyszerű ember lelkét ismerik, hanem azt a rendkívül kényes rezonanciát is, amelyet a kultúra alacsonyabb lépcsőin szokott kiváltani a nyomtatott betű...

A népkönyvtár annál eredményesebben tölti be kulturális és ezzel szinte egyenrangú szociális hivatását is, minél alkalmasabb helyiségekkel rendelkezik. Ebből a szempontból egyes államok mintaszerű helyzetben vannak. Angliában, Németországban, Japánban s másutt a népkönyvtárak saját hajlékukban nyernek elhelyezést, külön olvasóteremmel és folyóirat-olvasóval. Ezekkel szemben a legtöbb államban, így Franciaországban, Ausztriá-

ban és nálunk is, a népkönyvtárak iskolák, hivatalok (községháza) vagy egyesületek vendéglátására vannak utalva. Legtöbb helyen a népkönyvtár: egyetlen állvány vagy szekrény, a katalógus: egy füzetbe írt könyvjegyzék. Hazánkban 2626 kultúrház és kultúrterem található ugyan, de ebből igen kevés alkalmas a könyvtári igények kielégítésére. A megfelelő helyiséghiány az oka annak is, hogy népkönyvtáraink folyóiratokat nem járathatnak, minthogy a kurrens folyóiratokat a közönség csakis olvasóteremben használhatja. Így tehát népkönyvtáraink használata kizárólag a könyvkölcsönzésre szorítkozik. Itt említem meg, hogy a könyvtári órák mindenütt a lakosság szabadidejéhez igazodnak és hogy népkönyvtáraink használata kezdettől fogva díjtalan, ami nem minden államban általános, például Ausztriában sem. De nálunk, falusi népünk nagy szegénysége miatt, a legcsekélyebb díjfizetési kötelezettség teljesen elnéptelenítené a könyvtárakat.

A felsorolt bajok és akadályok ellenére népkönyvtáraink használata élénk, forgalmuk örvendetes. Az újalapítású népkönyvtárak 1934—35. tanévi forgalmi statisztikájából kiemelem a következő adatokat: 1616 új népkönyvtárunk 408.616 kötetes állománya 747.101 kötetes forgalmat ért el, vagyis a kötetállomány 1·8-szoros kihasználását, ami megfelel a nyugateurópai átlagnak. A könyvtárakat 259.859 olvasó látogatta, ami az ország lakosságának közel 3%-át jelenti. (Németországban a falusi lakosság népkönyvtári részvétele 5—10%.) A legolvasottabb művek a világháborúra vonatkozó munkák, útleírások, gazdasági és történelmi művek, a szépirodalomban Jókai, Gárdonyi, Gulácsy.

Utoljára maradt, bár nem utolsó kérdés, a népkönyvtárak kezelőinek ügye. Népkönyvtáraink kezelői nagyrészt a tanítóság köréből kerülnek ki, ritkábban pap, jegyző, gazdaegyleti titkár a kezelő. Teendőiket a rendeleti úton kiadott Népkönyvtári szabályzat előírása alapján végzik, hol önként, hol hivatali megbízásból vállalva a munkát, többnyire díjtalanul, mert csak néhány törvényhatóság van abban a helyzetben, hogy a legszebb sikert elért néhány népkönyvtárkezelőt évente nagyon szerény (mintegy 50—100 P) jutalomban részesítse. E könyvtárkezelők a könyvtári jártasságot szinte kizárólag gyakorlat útján szerzik

meg; azonban némi könyvtártani ismeretet az évenként tartani szokásos népművelési előadóképző-tanfolyamokon is elsajátítanak. Nyilvánvaló, hogy a népkönyvtárak fejlődése és általában a könyvtárügy szempontjából is rendkívül fontos és kívánatos, hogy a kezelők a jövőben a könyvtártan elemeit elsajátítva foglalják el ezt a tisztséget, és természetesen némi javadalmazásban is részesüljenek. A Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete a népkönyvtárakról szóló egyik kiadványában (Bibliothèque populaire, megjelent 1933-ban) igen szépen világítja meg a népkönyvtárkezelők munkájának jelentőségét: „A népkönyvtárnak nemcsak értéke függ a könyvtárostól, hanem létezése is. Láttunk elpusztulni népkönyvtárakat, nem a közönség közönye, hanem a könyvtáros hozzánemértése miatt. A népkönyvtár kezelője valóságos társadalmi hivatást tölt be. Az olvasót, vele fennálló közvetlen kapcsolatában, meg kell értenie, ízlését, gondolkozását pedig vezetnie és nevelnie kell. Reá vár az iskola szerepének folytatása, mert igen gyakran ő az egyedüli szellemi irányítója az olvasónak. Javasolja a kiadvány, hogy úgy, mint Belgiumban, célszerű volna minden államban bevezetni a tanítóképzők tanmenetébe a könyvtártani alapismereteket s a tanítóképezdei növendékeket tanulmányi idejük alatt a városi közkönyvtárakban bizonyos könyvtári előismeretekkel ellátni, mert a legtöbb népkönyvtárkezelő közülük kerül ki.

Igaz, hogy a könyvtárosképzést mindenekelőtt tudományos könyvtáraink számára kell megoldani, de a feladatok sorából a népkönyvtári kezelők képzésének problémája sem zárható ki. (Egyelőre persze csak rövid kurzusokra gondolok.) A könyvek szeretetére, a könyvtárak megismerésére, használatára és megbecsülésére ők tanítják, ők vezetik rá a legszélesebb körű tömegeket. Várhatjuk-e a könyvtári gondolat elmélyülését, ha nem gondoskodunk olyan társadalomról, amely a könyv és a könyvtár — illetőleg az ezekből kisugárzó magasabbrendű szellem — megbecsülésében nevelkedett?

A népkönyvtárak, közművelődésünk e szerény, de jelentős műhelyei, nemcsak segítőtársai, hanem alapjai lehetnek ennek a kívánatos fejlődésnek.

BISZTRAY GYULA.

A MAGYAR NEMZETI MŰZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK BESSARION-CORVINÁJÁRÓL.

Nem mindennapi kézirattal gyarapodott az Orsz. Széchényi Könyvtár 1936-ban, mikor is csereképen megszerezte FARAGÓ JÓZSEF antiquáriustól a nagymultú és nagynevű göttweigi bencés kolostor tulajdonában volt Corvin-kódexet, mely BESSARION kardinálisnak (1403—1472) három theológiai művét tartalmazza. És pedig a magyarázatokat SZT. JÁNOS evangéliumához, „*De ea parte evangelii vbi scribitur si evm volo manere, qvid ad te*" címmel, — az „*Epistola ad Graecos*" című művet, mely a görögöket a római egyházzal való únióra biztatja, — s végül az Oltáriszentségről szóló dogmatikai tanulmányt, melyben szintén azt bizonyítja, hogy görögök és rómaiak lényegében egy tant vallanak az Eucharistiára vonatkozóan. Legújabb Corvin-kódexünk nem tartozik MÁTYÁS királynak a művészi becsű, vagy pompás kiállítású, tehát külsejükkel értékes könyvei közé. Az egyszerűbb, a budai könyvtár könyvkötő-műhelyében készült barna bőrkötésű típushoz tartozik, melynek pergamenje és írása, főkép miniálása jelentéktelen. Egyszerűbb piros-kék-zöld-fehér színben tartott és aranyozott címlap-iniciáléiban, díszítményeiben nincs más figurális ábrázolása, mint a címert tartó két putto. A címlap margóit az ismert flórenzi inda-fonat ornamens díszíti. Corvina-voltát kellőképen igazolja a mindkét bekötési táblára rápréselt magyar címer (négy mezőre osztott pajzs, a jobb felső és bal alsó mezőben a magyar pólyás címerrel, a bal felső és jobb alsó mezőben a cseh oroszlánnal), s még sokkal inkább a címlap alsó margójára festett magyar címer (Bibliotheca Corvina, Bpest, 1927. p. 78., no. I/a): négy mezőre osztott pajzs, a jobb felső mezőben és a bal alsó mezőben a magyar pólyás címerrel, a bal felső és jobb alsó-

A Bessarion-Corvina címlapja.

A Bessarion-Corvina kötésének hátsó táblája.

ban a cseh oroszlánnal, a szívpajzsban MÁTYÁS hollós családi címerével, valamint a bal margó közepére miniált hollós családi címerrel.

Érdekesebb a kódex tartalma és írójának, BESSARION kardinálisnak személye miatt. JOHANNES BESSARION sokoldalú, jelentékeny tudós: humanista, theológus, filozófus is volt, amellett kiváló egyházpolitikus, a görög és római egyházak úniójának híve és harcosa, ki a flórenzi zsinaton (1439) — bár csak elvben — létre is hozta a két egyház egyesülését, anélkül azonban, hogy ez egyezménynek a gyakorlatban bármi jelentősége is lett volna, vagy akár csak a két egyház közötti áldatlan és Konstantinápolynak mohamedán kézre jutásával megpecsételt versengést és gyűlölséget megszüntetni tudta volna. Az únió előfeltétele lett volna BESSARIONnak, a görög embernek főcéljához, a török elleni védelemhez.

BESSARION az únió érdekében nemcsak politikailag és diplomáciailag dolgozott, hanem a tudomány fegyvereivel is, és elméletben is ki akarta mutatni, hogy a két egyház között dogmákban sincs különbség, nemcsak a török elleni küzdelem nagy és súlyos kérdésében. Már t. i. a régi görög egyházatyák és a latin egyház tanításai között. Főképen DAMASCENUSra, NAZIANZI SZT. GERGELYre, ARANYSZÁJÚ SZT. JÁNOSra, NAGY BASILIUSra hivatkozik, s érdekes, hogy mindez írók, ill. egyházatyák egyes művei megvannak a Corvinának még máig is fennmaradt maradványai között is. (NAZIANZI SZT. GERGELYé csak említésből ismeretes. Bibl. Corvina. Bpest, 1927. 26, 80, 81. ll.) Jeléül annak, hogy MÁTYÁS theológiai kérdések iránt is érdeklődött, amit különben egy róla szóló s GALEOTTO által fenntartott anekdóta is bizonyít.[1]

A BESSARION-Corvina jelentőségét növeli az a tény is, hogy MÁTYÁSt — ezek szerint — érdekelhette a két egyház viszonya is, és érdekelhették a keleti egyház tanai is, és pedig nem csupán az únió — a hathatós török elleni védelem előfeltétele — miatt. Hiszen hazánkban már ekkor is nagyszámban laktak a keleti egyház hívei, nem is szólva a balkáni kapcsolt területek tisztán

[1] Ld. HORVÁTH JÁNOS: Az irodalmi műveltség megoszlása. Bpest, 1935. 120—121. és HUSZTI J.: Platonista törekvések Mátyás udvarában. Minerva, 1925. 44—45.

orthodox lakosságáról. A görög, balkáni egyházak követőinek problémája már NAGY LAJOSnak is sok gondot okozott. Kétségtelen, hogy BESSARION műveinek nemcsak írójuk politikai és egyházpolitikai jelentősége, s nem is csak az antik filozófia kutatásában (ARISTOTELES—PLATO vitában) szerzett nagy érdemei[1] nyitottak utat MÁTYÁS könyvtárába. Legutóbb HORVÁTH JÁNOS mutatott utat arra, hogy hogyan lehet a Corvinákat tartalmi szempontból is felhasználni a magyar irodalom- és általában szellemtörténeti kutatáshoz. Ezen az úton még igen sok eredmény kecsegtet, s ha a művészettörténet az utóbbi félszázad — CSONTOSI által kezdeményezett — munkásságában a Corvina-kutatás külső tanulmányozását a tudomány mai színvonalán — legalább is egyidőre — le is zárta, a tartalmi szempontokból való feldolgozás előtt még sok munka áll. Mert MÁTYÁS az ő könyveit nem külsejükért, legalább is nemcsak külsejükért gyüjtötte: hiszen még a fennmaradt darabok között is több a dísztelen, művészetileg mit sem jelentő darab a díszesnél, pláne művészi becsűnél. Szöveg-emendáció pedig van a legdíszesebb Corvinákban is, pl. a Múzeum (modénai) SZT. JEROMOS-kódexében is, s a Bécsből kapott PHILOSTRATOS-kódexben is. Jeléül annak, hogy tulajdonosaik, olvasóik előtt, ezen díszkéziratoknak tartalma, szövege is fontos, nem csak illuminációk. Kivétel talán csak a misekönyvek, s egyéb egyházi szerkönyvek, melyek egy királyi könyvtárban valóban csak dísztárgyak lehettek. Ámbár nem lehetetlen, hogy MÁTYÁS érdeklődött az egyházi szertartások iránt, ismerni akarta legalább a misekönyvnek szövegét, s nem csupán a fényes illuminációk vallásos tárgyú képeiből kívánt vallásos ihletet nyerni, ami pl. a sokszor olvashatatlanul apróbetűs Biblia pauperumok, horae-k feladata. Ezek gyüjtésénél vallási és művészi gyüjtő szempontok egy úton haladnak.

Igaz, a XV. századbeli könyvtermelés díszkéziratainak, de az egyszerűeknek is szövege — ez eléggé ismeretes — ma, előttünk több szempontból értéktelen. Mindenekelőtt, ha a modern filológiai módszerek követelményeinek megfelelő, helyes, az eredetihez legközelebb álló szöveget akarjuk helyreállítani és ki-

[1] Ld. HORVÁTH i. m. 131—132. és HUSZTI i. m. Minerva, 1924. 165. kk. ll. és passim.

adni, s általán a legjobb, a leghívebb szöveget tanulmányozni. A modern kutató előtt — legyen az valamely klasszikus auktor műve, vagy valamely középkori scholasztikus tudósé —, nincsen is más cél, mint ilyen, helyes szövegek tanulmányozása. Azonban már a humanizmus történetének, a magyar klasszika filológia történetének, vagy általán a középkori írásművek történetének és az európai és magyar szellemtörténetnek kutatói előtt bírhat — úgy véljük — némi jelentőséggel az is, hogy micsoda szövegekben olvasták, illetőleg minő szöveggé rekonstruálták a humanisták bálványozott mintaképeik, az ókori görög-latin írók, vagy a XVI. század nagy vallásharcait megelőző évtizedek theológusai a középkori egyházatyák és írók műveit, vagy a Bibliát! Az „értéktelen" szöveg vádja a Corvinák tanulmányozását tartalmi szempontból űző kutatók előtt csupán ezek között a korlátok között áll meg.

Teljesen elesik ez a vád a BESSARION-Corvinával szemben. BESSARION e három műve nemcsak egykorú a kézirattal, hanem a kéziratban MÁTYÁS címere alatt a címlapnak mind az alsó, mind a bal margójára festett, jelenleg is látható címer alatt világosan kivehető egy másik címer, mely piros mezőben arany kettős-keresztet ábrázol, felette bíborosi kalappal. Minthogy ez BESSARION címere volt, kétségtelen, hogy kódexünk BESSARION tulajdonában volt. Kétségtelen tehát az is, hogy a szöveg az ő intencióinak megfelelt, vagyis a leghelyesebb szövegnek tekinthető. A kódex tartalmát képező, már fentebb leírt művek oly problémákat tárgyalnak, melyek a XV—XVI. század fordulóján nemcsak a tudományos, hanem vallási, egyház- és profán-politikai küzdelmeknek középpontjában állottak. Ezért került kiadásra is a görögökhöz írt levél és az Eucharistiáról szóló értekezés, és pedig 1513-ban, éppen írójuk nagy tekintélye, s a művek aktualitása miatt. A kiadást kódexünknek, az akkor még a budai könyvtárban lévő, s onnan, mint a kiadás bevezetése mondja: „Alsó-Pannónia poros könyvtárából előkutatott" Corvinának szövegéből készítette ÁGOSTON olmützi prépost, II. ULÁSZLÓ királyunknak, aki egyúttal cseh király is volt, Budán működő cseh kancelláriájának alkancellárja. Ő küldte el a kódexet is, vagy talán másolatát (?) VADIANUSnak, ez a strassburgi SCHURER-féle könyvnyomtató-műhelynek, s az 1513. december havában a sajtót el-

hagyott BESSARION-kiadás szövege — ez kétségtelenül megállapítható a kézirat és a nyomtatvány szövegének összehasonlításából — híven követi Corvinánk szövegét. Sőt annak emendációit is, pl.: ff. 31, 31', 33. A kódex már 1530-ban FABER JÁNOS bécsi püspök birtokában volt, mint arról FABER közismert exlibrise az első bekötési táblában és a 2. beiratlan f. bejegyzése tanuskodnak. Tehát a kódex a budai könyvtárban maradt a kinyomtatás után is, mert FABERhez, I. Ferdinánd titkárához Budáról, bizonyára a király ajándékából kerültek a Corvina darabjai. Tőle — többi könyveivel — a bécsi egyetem Szt. Miklós collégiumának könyvtárába került, s valószínűleg innen közvetlenül a göttweigi bencésekhez.

A kódex leírása, egyúttal mutató az Orsz. Széchényi Könyvtár középkori kéziratainak leíró katalógusából, mely rövidesen, remélhetőleg már a folyó év őszén sajtó alá kerül. Felkérjük a középkor, s a kéziratok tanulmányozóit, hogy e leírásra, tehát a katalógusra vonatkozó észrevételeiket az Orsz. Széchényi Könyvtár kézirattárával közölni szíveskedjenek. Minden kifogást vagy egyéb észrevételt köszönettel veszek.

438. Membr., saec. XV., ff. 56 + 1, 28·5 × 20 cm. — Lit. init ornam. — H. — Tegum. saec. XV.

ff. 1—17. „**Bessarionis** *episcopi thuscvlani cardinalis nicaeni, de ea parte evangelii, vbi scribitvr si evm volo manere, qvid ad te.*" Text.: *Cvm nuper sacrum euangelium Iohannis euangeliste in eius festiuitate latine legeretur* × *quid ad te : tu sequere me. Finis Deo gratias Amen. Leonardus Job scripsit.*" (Migne; P. G., CLXI., 623—640.)

f. 17' vacuum.

ff. 18—26. „**Bessarionis** ... *epistola ad graecos.*" Text.: „*Bessarion ... Voluissemus profecto dilecti fratres* x *fruamur eterna. Amen. Finis Deo gracias. Amen. Leonardus Iob scripsit.*" (= Migne; P. G., CLXI., 481—490, et: Bessarionis Oratio de Sacramento Eucharistiae ... Eiusdem Epistola ad Graecos. Argentorati, ex aedibus Schurerij, Men. Decemb. An. D. M. D. X. III., — cf. notam Epistolae ad Graecos adiunctam „*Ex libro syncerae fidei transcripta, qui in Bibliotheca Budensi,*

Pannoniae inferioris habetur, Cura Augustini Moraui, viri doctissimi."

f. 26'. vacuum.

ff. 27—55'. „**Bessarionis** ... *de sacramento evcharistiae & qvibus verbis christi corpvs conficiatvr. [S]acrum diuinumque est eucharistie mysterium* x *non erubescant.*" (= Migne; P. Gr., CLXI., 493—526. — cf. ed. cit., — cf. notam citatam.)

Prov.: Italia, Florentia. — Poss: Cardinalis Bessarion. (Cf. arma eius sub illis Matthiae I. regis Hungariae.) — Matthias I. (Corvinus) rex Hungariae. (Cf. arma eius in marginibus f. 1.-i. = Bibl. Corvina. Bpest, 1927, p. 78, no. I/a, et ambobus tegumentis impressa = ibid., p. 79, no. XIV/a. — Jos. Faber, episcopus Vindobonensis. (cf. schedulam, impressam, interiori parti tegumenti anterioris adglutinatam an. 1540.) — Bibl. Collegii s. Nicolai studii Vindobonensis, (cf. schedulam citatam, et notas ff. 2 et 56: „*Liber est ... Doctoris Joannis Fabri, Episcopi Viennensis proprijs & non Episcopatus peccunijs emptus, & post mortem ipsius in bibliothecam collegij suj Diuj Nicolaj ad usum inhabitantium studentum & studiosorum iuxta suam ordinationem collocandus. Actum X. Januarij Anno a Christo nato M. D. XL. Ex singularj mandato ex proprio ore ipsius ... Episcopi Viennensis. Christophorus Seyfrid.*" — (Cf. etiam: Aschbach, Jos.; Gesch. d. Wiener Universität. Wien, 1888, Bd. III., p. 55, nota 2. et pp. 314—322.) — Monasterium O. S. B. Gottwicense. (cf. sigillum eius ff. 1, 2, et 56 impressum.) — Jos. Faragó. — Kézirattári Növ. Nap. 1936, 1.

BARTONIEK EMMA.

KI VOLT AZ ELZEVIREK MAGYAR RESZPUBLIKÁJÁNAK KOMPILÁTORA.

Több mint háromszáz éve, 1634-ben jelent meg Leydenben az ELZEVIREKnek — Bonaventurának és Ábrahámnak — méltán híres nyomdájában a *Respublica et Status Regni Hungariae* című könyvecske, mint a *Reipublicae* gyüjtőcímű vállalkozás egyik darabja. Mint a Magyar Könyvszemlében ezt a különben közismert tényt GULYÁS PÁL egyízben erről a vállalkozásról már megírta: „a reszpublikák nagyrésze régebben megjelent művek újra való, néha változatlan, de igen gyakran módosított (rövidített, új adatokkal, sőt egész fejezetekkel bővült) lenyomata; egy másrészük ellenben különböző munkák kivonataiból összeállított kompiláció. A kompilátor nincs mindig megnevezve."[1] A magyar Reszpublika kompilátora több mint három évszázadon át megőrizte névtelenségét. Nem fedte fel személyét sem GULYÁS, sem az ELZEVIREK nyomdai és kiadói tevékenységével behatóan foglalkozó CH. PIETERS, A. WILLEMS és É. RAHIR.[2] HANER GYÖRGY már 1798-ban tisztázta, hogy a magyar Reszpublika kompilátora milyen forrásokból merített. Rámutatott arra, hogy a könyvecske minden egyes fejezete, sőt még a bevezető verstöredék is, idegen

[1] GULYÁS PÁL: Az Elzevirek Reszpublikái és rokonkiadványok a M. N. Múzeumban. M. Könyvszemle. 1912. 115. l.

[2] PIETERS, CHARLES: Annales de l'imprimerie Elsevirienne, ou Histoire de la famille des Elsevier et de ses editions. Gand, 1885 l., WILLEMS, ALPHONSE: Les Elzevier Histoire et annales typographiques. Bruxelles, 1880., RAHIR, ÉDUARD: Catalogue d'une collection unique de volumes imprimés par les Elzevier et divers typographes Hollandais du XVIIe siècle. Paris, 1896.

írók szellemi terméke s a névtelenség jótékony homályába húzódott kompilátor FILITZKI, REICHERSDORFF, WERNHER, ENS, ARTHUS és SCHOEDELIUS szövegét vette át. A könyvecske tartalmának ismertetése után HANER meg is bélyegezte a kompilátor eljárását, írván, hogy a kompilátort, aki a szerzők nevét oly gondosan elhallgatta, semmiképen sem lehet a csalárd plágium vádja (a turpissimo plágii [!] crimine) alól felmenteni.[1] A plágium vádja is közel másfél évszázados már, csak a vádlott személye maradt tovább is ismeretlen. A következőkben azonban — úgy vélem — sikerül a kompilátor három évszázados inkognitóját lelepleznünk.

Az ELZEVIREK reszpublikái mindig mint nyomdatermékek érdekelték a közönséget és a kutatókat is s belső értékük soha nem került a közelebbi érdeklődés homlokterébe. Ezzel magyarázhatjuk azt is, hogy, bár a magyar Reszpublika maga szolgáltat útmutatást arra nézve, hogy miként találhatunk rá kompilátora személyére, ezt az útmutatást eddig senki sem hasznosította. Eredetiben idézzük ezt a kiindulási pontot, az A_2 jelzetű levél verzóján található s a könyv olvasójához intézett rövidke, névtelen bevezetést:

„Post Germaniam absolutam, Candide Lector, Descriptionem, Historiam, et Statum Regni Hungarici nunc damus. Quae tria in ejusmodi operibus necessario conjungenda putamus. Repetere enim non libet quam frugifera quamque salubris sit cognitio rerum, cujus eximia quidem pars commemoratio tum antiquitatis, tum recentiorum saeculorum, hoc est, memoriae temporum, locorum, hominum, rerum gestarum. Rerum autem, quae hic dicuntur, veritatem aliorum autorum fide praestamus. Laborem ergo hunc nostrum acceptum omnibus futurum non dubitamus. Brevi, si vitam nobis Deus et otium fecerit, accuratissimam REGNI BOHEMICI descriptionem procudemus, ne quid hic amplius desiderent harum rerum studiosi."

Összegezzük fenti szöveg tanulságait. A bevezetés névtelen szerzője elmondja, hogy miután bevégezte Germaniát, most a magyar királyság leírását, történetét és állapotát adja. Majd hangoztatván a mult ismeretének gyümölcsöző hasznát s büszkélkedvén hitelességével, azzal végzi, hogy kilátásba helyezi a cseh királyság leírását is, még pedig rövidesen, ha arra az Isten neki életet és időt ad.

[1] HANER, GEORG: De scriptoribus rerum Hungaricarum et Transsilvanicarum saeculi XVII. Cibinii, MDCCXCVIII., II. köt. 91. l.

Ha feltételezzük, hogy ezt az előszószerű bevezetést nem a nyomdász-kiadó, hanem a kompilátor írta, akkor feltételezzük ezzel azt is, hogy a német, a magyar és a cseh kötetnek ugyanaz a szerzője, illetve kompilátora. Valószínűsíti ezt a feltevést az a külső körülmény, hogy mind a *Respublica et Status Imperii Romano-Germanici*, mind a *Respublica et Status Regni Hungariae*, mind a *Respublica Bohemiae* egyazon évben, 1634-ben látott elsőízben napvilágot.

Azonban bárki felhozhatja azt az ellenvetést, hogy az idézett szöveg nem a kompilátornak, hanem a két ELZEVIR-rokonnak a bevezető szózata s kiadói tevékenységük legközelebbi eseményeit jelenti be. Ez az ellenvetés igen tetszetős is lenne, ha nem cáfolná meg egy figyelemreméltó körülmény. A német-római birodalommal foglalkozó kötetnek ugyanis két ilyen előszószerű ajánlása, illetve bevezetése van. Az első szabványos ajánlás KÁROLY LAJOS pfalzi gróf, római szentbirodalmi választófejedelem, bajor herceghez. Ennek aláírói ELZEVIR BONAVENTURA és ÁBRAHÁM. A másik bevezetés pedig az olvasóhoz szól, mint a magyar kötetben is. Ennek a magyar kötet szövegénél alig valamivel hosszabb bevezetésnek stílusa arra vall, hogy a két szövegnek azonos a szerzője. Ebben a szövegben is előfordul, hogy a harmadik kötetet arra az esetre ígéri a névtelen szövegező: „*si vitam Deus et otium fecerit*".

Alig hihető, hogy ha ennek a második bevezető szövegnek is a nyomdász-kiadók volnának a szerzői, ne írták volna azt alá akkor, midőn az első bevezető szöveget, az ajánlást aláírták. De alig hihető az is, hogy a nyomdász-kiadók következetesen az életüktől és ráérő idejüktől tették volna függővé, hogy kiadói tervüket meg tudják-e valósítani. Ezt egy annyira megalapozott és ebben az időben oly folyamatosan működő vállalatnál, mint az ELZEVIREKÉ, nem tételezhetjük fel. Itt a vállalat valamelyik tulajdonosának a halála nem befolyásolhatta a tervbe vett művek megjelenését.

Nem hihető, hogy a szöveg nyomdai gondozója, a korrektor írta volna a magyar és a német Reszpublika elé a két egyező stílusú s lírai hangulatú bevezető szöveget, mert hiszen a korrektor ráérése és élet-halála szintén nem olyan körülmény, amely bizonyos tervbe vett kötetek megjelenését elodázhatná.

Kiadni készült művek megjelenését az ELZEVIR-nyomdában csak az akadályozhatta meg, ha a szerzőt akadályozta meg halála, vagy másirányú elfoglaltsága a kézirat elkészítésében.

De van egy olyan külső körülmény, amely arra mutat, hogy a német és a cseh kötetnek tényleg egyazon ember volt a szerzője, illetve kompilátora. A német kötetet ELZEVIRÉK — mint láttuk — KÁROLY LAJOS pfalci grófnak ajánlották. A cseh kötetet annak szerzője a rajnai pfalci grófságból cseh királyi méltóságra jutott FRIGYES két fiának, RUPERT és MÓR pfalci grófoknak, bajor hercegeknek ajánlotta.

A cseh kötet szerzőjét ismerjük. Meg van nevezve a címlapon *(Respublica Bohemiae* A. M. PAULO STRANSKII *descripta)* és odaírta a nevét az ajánlás alá is: M. PAULUS STRANSKY. A cseh nemzeti érzéséért száműzetésben bolyongó STRANSKYt meleg hódolat fűzte a pfalci házhoz, ahhoz a dinasztiához, amely vállalkozott másfél évtizeddel előbb arra, hogy a cseh szabadságmozgalom élére álljon s amely maga is majdnem annyit vesztett emiatt, mint a cseh nemzet. Ha nem STRANSKY írta volna a német kötetet, aligha ajánlották volna az ELZEVIREK a német kötetet oly német választófejedelemnek, aki a pfalci ház tagja volt.

A magyar és német kötetnek egy kézből származó bevezetőszövegét — szerintünk — csak a kötetek szerzője írhatta. Abból a körülményből pedig, hogy a magyar, német és cseh kötet egyazon évben jelent meg s hogy a német és cseh kötet egyaránt a pfalci ház tagjainak van ajánlva, arra következtettünk, hogy a három könyvnek tényleg egyazon ember a szerzője. De van még egy külső támpontunk arra nézve, hogy megerősödjünk azon feltevésünkben, amely szerint a magyar és a német kötetnek egyazon ember a szerzője, helyesebben a kompilátora. Az ELZEVIREK reszpublikái ugyanis, ha nem egy ember eredeti művét tartalmazzák, hanem kompilációk, akkor közölni szokták a kompilált szövegrészek eredeti szerzőjét. Azonban a névtelenül megjelent német és magyar Reszpublika kompilátora egyaránt elhallgatja forrásait mind a német, mind a magyar kötetben.

Pontosan felsorolja például a felhasznált szövegrészek szerzőit a P. SCRIVERIUS gondozásában 1629-ben megjelent Respublica Romana; a JOH. DE LAET-féle, szintén 1629-ben megjelent

Hispania; az 1626-ban *névtelenül* megjelent Respublica Galliae; az 1641-ben szintén *névtelenül* napvilágot látott Portugallia; az 1625 és 1641 közt háromszor is megjelent s SMITH TAMÁS nevét viselő *Respublica Anglorum* című mű. A felsorolást tovább folytathatnám, de már ez is elég igazolása annak, hogy a forrásoknak a többi Reszpublika-kötettől elütő elmaradása a magyar és német Reszpublikánál a közös kompilátor, a közös sajtóalárendező azonos eljárásának következménye lehet.

Nem mehetünk el szó nélkül amellett a körülmény mellett sem, hogy bár az ELZEVIREK reszpublikái nagyrészt ugyanarra a kaptafára készültek[1] — amint ezt FRICK már negyven évvel ezelőtt megállapította volt —, a német, magyar és cseh kötetek szerkezeti felépítése mégis sokkal több közös vonást mutat, mint általában az egyéb kötetek. Ezt eddig senki sem méltatta figyelemre. Különösen feltűnő mindhárom kötetben az, hogy a kötetek összeállítóját fokozottabb mértékben érdeklik a közjogi természetű vonatkozások, mint a többi elzeviri reszpublikák szerzőit.

Mindezek alapján végül is azt kell mondonunk, hogy a magyar kötet élérő idézett szöveg a kötet kompilátorának mondanivalóit tartalmazza s hogy a német, a magyar, majd a cseh kötetet egyazon ember írta, aki pedig a cseh kötetben megnevezett cseh származású PAULUS STRANSKYval azonos.

Ezt az álláspontot nemcsak mi képviseljük. A *Hamburgische Bibliotheca Historica* című vállalat szerzői ezt már 1729-ben megállapították, megállapításuk azonban nem vált köztudomásúvá. Ők szószerint ezt írják: „*Es ist eben der Autor welcher Rempublicam et Statum Imperii Germanici beschrieben hat, das meldet er selber im Anfange seiner Kurtzen Praefationen, und am Ende derselben verspricht er auch eine accurate Beschreibung des Königreichs Böhmen.*"[2]

PAULUS STRANSKY a német és a magyar kötetnél megőrizte névtelenségét, a cseh kötetnél azonban büszkén tette azt le.

[1] V. ö. FRICK, GEORG: Die Elzevirschen Republiken. Zeitschrift für Bücherfreunde. 1897/98. 609—617. 11.

[2] Hamburgische Bibliotheca Historica, des studierenden Jugend zum Besten gesammten getragen. Die neunte Centuria. Leipzig, 1729. 216. l.

Könyvét a szerencsétlen sorsú *„téli király"*, V. FRIGYES két fiának ajánlotta, akik közül az egyik Csehországban született s a másik pedig fogságba esett. Ezt a könyvet a bujdosásra kényszerült STRANSKY valósággal propagandául szánta a cseh ügy érdekében, ami nemcsak ajánlásából, de még inkább könyve záró-szavaiból is világosan kicseng. De elárulja ezt a mű hangja is, amely nem titkolja STRANSKY gyűlöletét a Habsburg-házzal és a katholikus egyházzal szemben. Könyve ennek megfelelően nagy közkeresetnek is örvendett, mert a *Respublica Bohemiae* kilenc évvel utóbb (1643) újra megjelent. 1713-ban Amsterdamban újabb kiadást ért el s 1719-ben Frankfurtban negyedszer is közreadatott, ekkor folió formában. Ez utóbbi alkalommal MELCHIOR GOLDASTUSnak *„Commentarii de Regno Bohemiae"* című műve második kiadásának második kötetében látott napvilágot. GOLDASTUS negyedrét alakú első kiadása 1627-ben jelent volt meg. Sőt a XVIII. század végén átdolgozva németül is kiadták STRANSKY művét s 1893-ban cseh fordításban is megjelent.

Ki volt ez a PAULUS STRANSKY, a cseh kötet bevallott szerzője és a német s magyar kötetek névtelenül maradt kompilátora?

A cseh irodalomtörténeti kutatás megállapításai alapján ma ezek az általánosan ismert lexikális ismeretek STRANSKYról: született 1583-ban Zapské Stranceban. Iskoláit Prágában végezte s ott avatták 1607-ben a szabad művészetek mesterévé. Főiskolai tanulmányainak befejezése után tanítói pályára lépett. Pályája szép lendülettel indult meg, mert 1609-ben már rektor volt a leitmeritzi iskolában. A XVIII. századi nem csehországi források valószínűleg erre a körülményre alapíták azt az egybehangzó állításukat, hogy STRANSKY Leitmeritzben is született volna.

STRANSKY, vagy latinosan STRANSKIUS tulajdonképen PAUL DE SAPENSKA névre hallgatott s nemesi családból származott.

A törekvő ifjút nem elégítette ki pályája s midőn nőül vette a gazdag ZLATOHLAVEK JÁNOS özvegyét, ott hagyta addigi működése színterét és a város szolgálatába lépett. 1614-ben már a városi tanács tagjai közt szerepel. Erős jogi érdeklődésének lehetett az eredménye, hogy új pályáján a városi ügyész teendőit látta el.

Éles protestáns állásfoglalása tette a nevét szélesebb körben ismertté. 1617-ben két tanácstag társával Prágában kilenc napon át fogságot is szenvedett, mert a leitmeritzi tanács megtagadta volt két katolikustól a városi polgárjog megadását. A következő évben élénk szerepet játszott a protestáns rendek mozgalmaiban s őt bízták volt meg, hogy egy sérelmi ügyben megszövegezze a császár elé terjesztendő panasziratot.

A cseh felkelésben különösebb szerepet nem játszott. Tudjuk, hogy pfalci FRIGYES mellé állt, de különösebben nem exponálhatta magát, mert a fehérhegyi csata után is Csehországban maradhatott, sőt tovább viselhette városi hivatalát is. Azonban vagyona $^{4}/_{6}$-od részének elkobzásától így sem menekült meg s amikor az erőszakos visszakatolizáló mozgalom megindult Csehországban, a Leitmeritzbe kiküldött kapucinusok megállapították STRANSKYról, hogy a katolicizmusnak legveszélyesebb ellensége. Felszólításuknak, hogy térjen vissza a katolikus egyházba, nem tett eleget, mire 1627 július 21-én kiutasították Csehországból. Vallásos meggyőződéséből kifolyólag még száműzetése első éveiben is voltak kellemetlenségei, mert mint cseh testvér, több ízben ellentétbe került a lutheránusokkal.

Száműzetése alatt huzamosabb ideig élt Drezdában, Lipcsében és Freyburgban, mígnem végül Thornban telepedett le. Főleg a nagyon elterjedt cseh Reszpublikának köszönhette, hogy 1647-ben thorni tanárrá lett. A thorni, méltán híres gimnáziumnak 12-ik tanára volt s utóbb az intézet vizitátoraként szerepelt. 74 éves korában húnyt el s 1657 február 28-án helyezték örök nyugovóra.[1]

Míg a cseh irodalomtörténet s ennek kapcsán a cseh lexikográfia csak a cseh Reszpublikát ismeri STRANSKY munkái közül és sem egyéb kéziratáról nem tud, sem a német és a magyar Reszpublika szerzőségét nem állapította meg, addig több XVIII. századi lexikális mű még egy kéziratban fennmaradt művéről is

[1] OTTŮV SLOVNÍK NAUČNY. Praga, 1906. 11. és ZERNEKE, J. H.: Historiae Thoruniensis naufragae tabulae. Oder Kern der Thornischen Chronike. Thorn, 1711. 262. l.; ZERNEKE: Summarischer Entwurff der Geehrten und Gelehrten Thorns. Thorn, 1712. 35. l.; ZERNEKE: Das Bey denen Schwedischen Kriegen Bekriegte Thorn. Thorn, 1712. 211. l.

tud. Egy 1741-ben napvilágot látott lexikonkötet azt írja, hogy STRANSKYnak van még egy műve a cseh Reszpublikán kívül, a DE MAJESTATE BOHEMIAE, azonban ez a lexikon megjelenéséig nem került nyomdába. Ennek a lexikonnak a szerzője éppúgy HARTNOCK *Preussiche Kirchen-Lexikon*ára támaszkodik, mint CH. G. JÖCHER is, amikor STRANSKYról ír s így érthető, hogy szövegük, némi stiláris eltéréstől eltekintve azonos tartalmú.[1]

Igen valószínű, hogy STRANSKY vándorlása közepette, ha erről forrásaink nem is szólnak, Hollandia közelébe is eljutott, vagy talán magában Leydenben is megállapodott pár hónapra. Ezalatt került összeköttetésbe az ELZEVIREKkel, vállalta el a német és magyar kötetek összeállítását és írta meg a cseh kötetet. STRANSKY a három kötet közül utolsónak megjelent cseh kötet ajánlását 1633. november 5-ről keltezte. Valószínű tehát, hogy ekkor már mind a három könyv kéziratával készen volt.

Nem volna érdektelen a STRANSKYra vonatkozható levéltári anyagnak Leydenben és Thornban lappangható részét felkutatni, amely biztosabb feleletet adna arra a kérdésre, amelyre most, bár kellően indokolt, de mégis csupán feltételezett választ tudtunk adni.

A STRANSKYval való foglalkozás már azért sem volna érdektelen, mert a leydeni egyetemnek voltak magyar hallgatói is — mégpedig az 1633—34-es években is[2] — s érdekes volna tudni, hogy kik kerülhettek és kerülhettek-e Leydenben személyes kapcsolatba STRANSKYval. Tudjuk azt is, hogy a thorni gimnáziumnak — különösen az 1670-es évektől kezdve — nagy vonzó ereje volt a magyarokra s érdemes volna tudnunk, hogy a magyar Reszpublika kompilátora nem került-e thorni működése alatt közvetlen összeköttetésbe a külföldjáró

[1] Grosser vorständiges Universal-Lexikon. XL. köt., 671. hasáb és JÖCHER, CH. G.: Allgemeines Gelehrten-Lexikon, IV. köt. 866. hasáb.

[2] SZABÓ-HELLEBRANT ezekben az években több leydeni magyar hallgató ottani nyomtatványát ismeri, így JENEI G. ISTVÁNét, TOLMÁCSI M. GYÖRGYét, GÉRESI B. MIHÁLYét és TÁLYAI Z. MÁRTONét. Ezekben a nyomtatványokban mint leydeni hallgatók szerepelnek még: HAPORTI K. ISTVÁN, HUSZTI ŐSZ ANDRÁS, KERESZTURI ISTVÁN, TARCALI PÉTER, TASNÁDI H. ISTVÁN, VÁCZI P. JÁNOS, VÁRI PLATUS ANDRÁS, VÁRI MIKLÓS és VERÉCZI S. FERENC.

magyar diákok egyik töredékével, azokkal, akik már korábban el-elvetődtek Thornba.

Valószínű, hogy megállapításunk alapján a cseh szempontból egyáltalában nem jelentéktelen STRANSKY személye ismét a cseh irodalomtörténeti kutatás érdeklődése körébe fog kerülni, amely esetben remélhető, hogy ez az újabb kutatás magyar vonatkozású részeredményeket is fog hozni.

ASZTALOS MIKLÓS.

A MODERN MAGYAR KÖNYVILLUSZTRÁCIÓ.

Emberek, népek és fajták kihalnak és eltűnnek a történelem színpadáról, de szellemük tovább él, mert él az írás és általa él a gondolat.

Az emberi szellem legjobb, legbiztosabb hordozója és megőrzője a könyv, mert sok példányban készülvén, nincs annyira kitéve a pusztulásnak, mint az emberi alkotás egyéb hordozói.

Gutenberg nagyszerű feltalálása óta az emberi gondolat szabad szárnyakon repül palotákba és viskókba.

De az embert nemcsak a könyv tartalma érdekli, hanem annak külső köntöse és belső kiállítása is: a könyv borító-, illetve címlapja, kötése, belül pedig a betűk rendszere, a sorok ritmusa, a szövegkép elosztása, a lapok szerkezete, mondhatni architektúrája, s a szöveg tartalmához és tipográfiájához alkalmazkodó illusztráció, egyszóval a könyv egész előállítása, a könyv művészete is. És ha ez megnyerte tetszését, akkor saját könyvjegyével — ex-libris — látja el, hogy ezáltal is kifejezésre juttassa szeretetét, az írás szelleméhez és a külsőleg is szép könyvhöz való ragaszkodását.

A szépen előállított könyv évszázadok óta féltett kincs. Amíg azonban a miniatúrákkal ékesített és kézzel írt kódex csak kevesek öröme lehetett, addig a nyomtatott könyv az emberi művelődés terjedését széles körökben biztosítja, amiben az ugyancsak sok példányban előállítható fa- és rézmetszet is segítségére van.

Kifejezetten könyvművészetről azóta beszélhetünk, amióta az író, a nyomdász, s a rajzoló-művész egységes munkájából születik meg a több példányban nyomott könyv, a legkollektívebb s éppen ezért legszociálisabb művészi alkotás. Az első ilyen könyvektől

máig a könyvművészet sokat, s mindig a kor szelleme, ízlése és művészi törekvései, stílusai szerint változott. Kezdettől fogva az volt a könyvművészek, kiadók, nyomdászok, szerzők és rajzolók vágya, hogy a könyv tartalma és díszítése egységes szellemben foganjék. Más szóval az eszmei cél az volt, hogy sem az illusztráció, sem pedig valami más külső eszköz ne uralkodjék el a nyomtatott szövegen. Általános elv volt, hogy az illusztráció nem lehet önálló kép; nemcsak tárgyánál, de rendeltetésénél fogva sem. És tagadhatatlan, hogy ezt a célt leginkább az ősnyomtatványokban érték el. Később mindjobban felborult a helyzet, míg a XIX. század második felében teljessé válik a zűr-zavar. Ennek a kornak a „könyvművészetét" általában az illusztráció nagyhangúsága jellemzi. A rajzoló szabadkezet kapott, s nem törődött többé a nyomtatás jellegével, sőt olykor arról is megfeledkezett, hogy a szöveghez is alkalmazkodnia kellene. Kivívta magának az illusztráció öncélúságát. És a közönség is gazdagon illusztrált, „pompás kötésű", „díszkiadványokat" igényelt. Az üzlethajhászó könyvkiadás pedig a teljesen ki nem csiszolódott kispolgári ízléshez igazodott. A régi, jól bevált, művészi sokszorosító eljárások, a fa- és rézmetszet, valamint a litográfia háttérbe szorultak a tisztán mechanikai jellegű, újabb, kémiai és fizikai törvényeken alapuló eljárások mellett, s ha alkalmazták is őket, emezeknek a naturalista, aprólékos, saját természetükkel ellenkező modorát vették fel, hogy mást ne is említsünk, mint a századvég színes facsimile-fametszetét.

A századeleji művészi forradalmak a könyv művészi előállításának a terén is lényeges változásokat hoztak. S ma, amikor a multat tagadó forradalmak után a „nagy művészetek" is sok tanulságot merítenek a korábban lenézett multból, a nyomdászok és illusztrátorok is nem egyszer húznak hasznot az ősi törvényekből és példákból.

Nehéz volna röviden meghatározni a „szép könyv" fogalmát, a könyvművészet esztétikai elvét. Mert nem lehet arra esküdni, hogy az a könyv szép, amelyben szigorúan betartják a nyomtatás, a szedés és az illusztráció formai egységét, s az egésznek a könyv tartalmával való harmóniáját. Ez az elv éppúgy túlzásokra vezetne, mint ahogy túlzásokra vezetett az ellenkező megoldás, vagyis az illusztráció uralkodó tendenciája. Bizonyos,

hogy művészi lehet ez is, az is, azonban korunk harmóniára vágyó lelkiségének az előbbi mégis jobban megfelel.

Szellemi, vagy új művészi korszakok kezdetét nem lehet határozott dátumokhoz kötni. Tudjuk, hogy a modern művészeti s éppenúgy a nyomdászati törekvések is mélyen a háború előtti évekbe nyúlnak vissza. Mégis, amikor a modern magyar könyvművészet kezdeteiről beszélünk, akkor nem feledkezhetünk meg néhány évszámról, mint a Magyar Bibliophil Társaság (1920), a „Magyar Könyvbarátok" intézményének létrejöttéről (1925), az Erdélyi Szépmíves Céh (1924) megalakulásáról. A Bibliophil Társaság évenkint rendezett, régi és új könyvészeti és grafikai kiállításaival, pompás kiadványaival, s az „év legszebb könyvei" kitüntetésével buzdítóan hatott a kiadókra, nyomdákra, grafikus művészekre s a közönség ízlését is jótékonyan befolyásolta. Különösen ez utóbbi vonatkozásban, a nagyobb rétegű közönség nevelésében, ízlésének csiszolásában jelentős és szerencsés a Könyvbarátok több kiadványa. Míg az előbbi célja a kisebbszámú és kifinomult ízlésű bibliofílek igényeinek a legyezgetése, addig utóbbi a tágabb értelemben vett közönségre akart hatni. Az Erdélyi Szépmíves Céh nem egy kiadványának viszont az az érdeme, hogy tisztán tipográfiájával, egyszerű megjelenésével, franciás könnyedségével vállalja az erdélyi magyar írók nagyszerű tartalmiságának a keretét.

A mai magyar könyvművészetben ismét feltámadt a fametszet becsülete. Aminek többek között, de talán legfontosabb oka, hogy a korízlés felélesztette az ősnyomtatványokkal való rokonszenvet, mert korunk felfogása szerint ezek egyszerűségében, nemes finomságában rejlik a legtöbb művészi erő. Ez az úgynevezett korszimpátia, ami a szellemi és művészi élet minden más területén is megnyilatkozik a középkor felé. A könyvnyomtatás feltalálása idején pedig a mozgatható betűkkel nyomott szövegnek fegyvertársa, sőt tejtestvére volt a fametszet. De oka az is, hogy korunknak legszebb tulajdonságai közé tartozik az egyszerűségre törekvés és az alapigazságokhoz való visszatérés. A két legegyszerűbb, legősibb szín, a minden színek alapja és uralkodója pedig a fehér és a fekete: a nappal és az éjjel. Lehet-e ezt a két színt jobban, életteljesebben szerephez juttatni, mint éppen a fametszet által? Semmiképen.

Az úgynevezett bibliofíl könyvek jelentékeny részét manapság fametszetek díszítik, amit az előbbieken kívül még az is érthetővé tesz, hogy a fehér-feketevonalas fametszet illeszkedik legsímábban a könyv „kolorizmusába", s technikailag is a legegyszerűbben, a szöveggel egyszerre kezelhető, tördelhető és nyomható. De van ennek még egy harmadik, bár szintén fontos, anyagi természetű oka, amiről később szólunk.

Már a háború előtt is találkozunk olyan jelenségekkel, amelyek ennek a legrégibb, legnemesebb grafikának a megújhodását sejtetik. Külföldi példáktól eltekintve, de a lengyel SKOCZYLAS WLADISLAW fontos szerepét kiemelve, csupán a magyar fejlődéssel törődünk.

Alig hihető, s első pillanatra különösnek látszik, hogy a magyar fametszet újjászületése szoros kapcsolatban van azzal az építészeti törekvéssel, amit LECHNER ÖDÖN indított el, s melynek utána való legjobb képviselői közé tartoztak: KÓS KÁROLY és KOZMA LAJOS. Ennek a népies díszítésű építő stílusnak sokkal jelentősebb megfelelője volt ebben az időben, s az ma is BARTÓK és KODÁLY népzene-gyüjtése, hogy az írók és költők hasonló törekvéseiről ne is szóljunk.

KÓS KÁROLY elsősorban is építész, majd később ez a foglalkozása is háttérbe szorul irodalmi működése mellett. Talán üres óráinak kitöltésére szánta azokat a könyvillusztrációkat, amelyek mégis nagy szeretetről beszélnek. Építészetében is fontos szerepe van azoknak a tulajdonságoknak, amelyek a fa anyagában, mint stílusmeghatározó törvények uralkodnak. Gondoljunk csak a budapesti Állatkertben készített, fából összerótt madárházaira, vagy legelébb is sztánai „magányára", arra a kis villára, amelyben elvonultan szövögeti építész-álmait, írja remek művelődéstörténeti tanulmányait (*Erdély*, 1929) és hatalmas távlatokat nyujtó, régi korokat megelevenítő regényeit (*Országépítő*, stb.) s amelyekhez olykor maga készít finom, vonalas, nem egyszer színes illusztrációkat. A székelységnek ősi anyaga a fa: az erdélyi művészek nagy részén kiütközik ennek tudatalatti hatása, a grafikus jelleg. Már 1909-ben jelent meg az ő tollrajzillusztrációival ellátva az „*Attila Királról Ének*" című rege, míg a Szépmíves Céh kiadásában megjelent „*Erdély*" című művének

színes, többnyire az erdélyi építészet és népviselet köréből vett fametszetei az erdélyi grafika újabb állomása.

Mellette, s vele körülbelül egyidőben készít illusztrációkat a gyomai KNER-nyomda részére, ugyanennek az építészeti iránynak egy másik képviselője, KOZMA LAJOS. Ő még ma sem maga vési dúcait. Erre a célra külön segédet nevelt magának. Működésének csúcspontja a háború alatti és közvetlen utáni évekre esik. Stílusa, Kóséhoz hasonlóan, a népművészet formavilágával rokon, azzal a kis különbséggel, hogy KÓS rajzaiban még több az elnyujtott vonalak szecessziós jellege, míg KOZMA inkább tömzsi alakokból alkotja kompozícióit, melyek közül kiemeljük az ADY *„Margita élni akar"* című versciklusához készített, mélyen átérzett illusztrációit, amelyekben ADY testvérlelke szólal meg.

A háború előtti és alatti nemzedék könyvillusztrátorai közül meg kell emlékeznünk CONRAD GYULÁról, aki inkább rézkarcoló, mint fametsző, a KOZMA nyomdokain haladó GARA ARNOLDról, valamint a többnyire külföldön, Svájcban élő DIVÉKY JÓZSEFről, akinek FAZEKAS *Ludas Matyi*jához és GVADÁNYI *Peleskei nótárius*ához (Békéscsaba, Tevan, 1916, 1918) készült illusztrációi még népiesebbek, mint KOZMÁéi vagy KÓSéi, viszont ezek a művek már tartalmuknál fogva is több népiességet igényeltek a hű illusztrátortól.

Azt hinné az ember, hogy a világháború ezen a téren is nagy megszakadást hozott létre, pedig nem, hiszen, amint látjuk, az első fametszetekkel díszített könyvek éppen ebben az időben jelentek meg, s hozzá két vidéki nyomdában. Bizonyos az, hogy a világháború okozta gazdasági visszaesés következtében a könyv anyaga, elsősorban is a papír fokozott mértékben megdrágult, sőt azokat a papírokat, amelyek a különböző fényképezési, valamint nyomdatechnikai sokszorosító eljárásokhoz okvetlenül szükségesek voltak, egyáltalán nem lehetett beszerezni. A fametszet most egyszerre a legolcsóbb eljárások közé került, hiszen a nyomatokhoz itt nem szükséges finom papírfajták alkalmazása, — erre a célra egészen egyszerű, regénynyomó papírfélék is megfeleltek.

Egyébként azonban nagy visszaesést jelent a háború: széleshullámú könyvkiadásról, s hozzá még széleskörű könyvművé-

szetről túlzás lenne beszélni; a háború után is jó néhány évnek kellett eltelnie, amikor a korábbi csirák helyén új bimbók bújnak elő, amelyekből aztán lassan már egy-egy virág is feslik.

A 20-as évek táján erős lökést kap a grafika, ami azonban egyelőre nincs kapcsolatban a könyvvel. OLGYAI mester iskolájában, a Képzőművészeti Főiskolán kap lábra, nem is annyira a fametszés, mint inkább a rézkarc. Egy azóta már közismert magyar festő, az akkor még igen fiatal SZŐNYI ISTVÁN igézte meg növendéktársait, köztük ABA-NOVÁKOT, VARGA NÁNDORT, majd ISTÓKOVICSOT, BARCSAY JENŐT, hogy csak a legismertebbeket s legjobbakat említsük. Mellettük még sokan hatása alá kerültek, illetve az ő és közös mesterük, OLGYAI irányításával REMBRANDT világához fordultak vissza. És ekkor úgy látszott, hogy a 20-as évek uralkodó grafika-műfaja a rézkarc lesz. Alig egy-két művész, mint az akkor még ugyancsak fiatal, ma már végleg Erdélyben élő NAGY IMRE, foglalkozott fametszéssel. Ők azonban valamennyien elfordultak a rézkarctól, s a festészet múzsáját keresték fel, hogy további pályafutásukhoz ihletet nyerjenek. Rézkarcot már csak elvétve nyujtanak, s így a rézkarc divatja is ellanyhult, noha ma is számos egészen kiváló művelője van. Egyedül VARGA NÁNDOR maradt hű a grafikához, az ő működéséről azonban később szólunk, mert ez nem annyira egyéni alkotásaival, mint inkább nevelésével kapcsolatos. Ő kapta meg OLGYAI VIKTOR örökét, s ma egészen kiváló újabb grafikus-nemzedéket nevel a főiskolán, ennek szentelve idejének nagy részét, s a maga művészi életét is háttérbe szorítja.

A rézkarc fellendülésével egyidőre esik a Magyar Bibliophil Társaság megalakulása (1920) és a mi szempontunkból való jótékony működésének megindítása. Elsősorban is az 1924-ben rendezett s a fametszettel díszített könyv történetét bemutató kiállítását kell megemlíteni. Nem lehet azt állítani, hogy ez a kiállítás, mint isteni szikra keltette életre a fametszés divatját, de hogy sok tanulsággal szolgált a kiadók és nyomdák részére, hogy a közönségben rengeteg vágyat ébresztett, s a művészeket is buzdította, egyszóval, hogy a már többször célzott újjászületéshez nagy mértékben hozzájárult, azt senki sem vonhatná kétségbe. Ma még olyan közel vagyunk ezekhez az évekhez, hogy a sok

indítóok közül bajos volna kiválasztani a legfontosabbakat, pontosan megrajzolni a fellendülés hátterét, de egy-két fát már nyugodtan odafesthetünk a kép ködös távlatába.

A Bibliophil Társaság által rendezett kiállítások célja természetesen nem annyira a fametszet történeti megismertetése, avagy propagálása volt, hanem a szép könyv szeretetének ápolása. Ezt a célt szolgálta másik szép kiállításaival, *„A XX. század könyvművészeté"*-vel (1921), *„A magyar szépliteratúra virágoskertjé"*-vel (1925), s nem utolsósorban saját kiadványaival is, melyek közül kiemelkedik HOFFMANN EDITH: *Régi magyar bibliophilek* című könyve, az I. és II. *Évkönyv* és RIEDL: *Magyarok Rómában* című könyve.

Most pedig nagy várakozással tekintünk az újonnan alakult Magyar Bibliofil Szövetség működése elé. Legújabb kiadványa, SZABÓ LŐRINC *Reggeltől estig* c. versciklusa erre jogosít bennünket.

Már 1922-ben kiadta a Bibliophil Társaság a *Telamon és Diomedes szép históriája* 1578-ból való HELTAI-kiadásnak hasonmását. Az előállítást az Egyetemi Nyomda végezte: 1924-ben pedig ILOSVAI *Toldi*ját jelentette meg új kiadásban. Ezzel a két kiadvánnyal, nem kevésbbé a már idézett *„A magyar szépliteratúra virágoskertje"* kiállításával, a magyar könyvkiadás és könyvnyomtatás legszebb példányainak a bemutatásával ismét csak a bibliofilia barátait növelte. A nyomdászoknak is sok tanulsággal szolgált, éppúgy, mint GULYÁS PÁLnak a Széchényi-Könyvtár kiadásában megjelent *„A magyar könyvnyomtatás a XV—XVI. században"* című hatalmas kétkötetes munkája is. A könyv kultuszát szolgálja a *Magyar Szemle Kincsestára*-sorozatban FITZ JÓZSEFtől megjelent *„A könyv története"*, melynek amatőr különnyomata s nemes, egyszerű kötése méltán érdemelte ki a Bibliophil Társaság 1931. évi kitüntetését, miszerint az év három legszebb könyve közé sorozta. A *Telamon-históriá*hoz hasonló természetű, a XVI. század művészi kultúráját, a kódexek világát idézi fel RÁSKAI LEA dömés apácának *Halál-himnusz* fordítása. A könyv előállításáért minden bibliofil ember hálás lehet a Hungária-nyomdának. Sok más, rokon elgondolású kiadás közül még egyről emlékezünk meg. Már az idén látott napvilágot az Officina Képeskönyvek első kötete: *A régi Pest-Buda.* Ínyenc munka, különösen a város multja iránt érdeklődőknek.

WALDAPFEL IMRE igen ügyesen válogatta össze a régi leírásokat és metszeteket, amelyek most igen ízléses együttes kiadásban jelentek meg.

De közben más intézmények is fejtettek ki hasonló természetű munkálkodást: meg kell elsősorban említeni a Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának HOFFMANN EDITH által rendezett kiállításait; a Nemzeti Szalon, az Ernst-Múzeum és egyéb kiállítási társaságok, valamint művészegyesületek is nem egy olyan kiállítást rendeztek, amelyek a grafika elterjedését szolgálták. Érdemes működést fejtett ki a sajnos, időközben megszűnt „*Magyar Grafika*" folyóirat. De nem feledkezhetünk meg arról a nemes versenyről sem, amely a 20-as évek közepétől kiadóvállalatainkat, az Amicust, a Hungáriát, Bisztrai Farkas Ferencet, a Könyvbarátokat és a nyomdákat, a Kner-, Tevan-, Hungária-, Globus-, Löbl-, Egyetemi és Biró-nyomdát áthatotta. Egyes kiadók és nyomdák azóta megszűntek, újabbak keletkeztek, vagy pedig régi nyomdák elevenedtek meg, s ma tevékeny szerepet játszanak a könyvművészet irányításában, mint a Révai, az Athenaeum, a Franklin-Társulat, a Nyugat kiadóvállalat, hogy csak a legkiválóbbakat említsük. Valami azonban még ma is fájdalmasan hiányzik — és ez nem más, mint a művészi tömegkönyv. Kétségtelen, hogy vannak vállalatok, amelyek ma is pompás bibliofil-könyveket nyujtanak a közönség elé, a szépen illusztrált, fametszetekkel díszített könyvben is bővelkedünk, de nem látjuk a magyar könyvpiacon azt a könyvtermelést, ami az angolokat, németeket, olaszokat, leginkább is a franciákat jellemzi. Számos jószándékú törekvést láttunk ezen a téren is: nem egy kiadó-, illetve nyomdavállalat próbálkozott ennek a sajátosan magyar tömeg-könyvtípusnak a megteremtésével, de — a siker még hátra van. Így szólhatunk az Athenaeum közkedvelt kétpengős regényeiről, az Erdélyi Helikon és a Révai közös kiadványairól, a Franklin külföldi szépirodalmi sorozatairól, vagy a Magyar Szemle könyveiről és Kincsestáráról, leginkább pedig a Könyvbarátok illetménykötetéről és kis-könyvbarát könyveiről az Egyetemi Nyomda előállításában, de ezek — ahány, annyiféle típus — és főképen nem olcsók. Egyszóval hiányzik a nemes értelemben vett, irodalmi és művészi szempontból is becses „ponyva". Ez egyelőre csak jámbor óhaj, hacsak

az egyes újságok „sárga", „kék" és egyéb színű, színtelen és értéktelen „ajándék", vagy 10—20 filléres termékeire nem gondolunk.

Ezek azok a lehetőségek, amelyek nyomán, aránylag rövid idő alatt olyan grafikus, elsősorban fametsző gárdánk alakult ki, amelynek nem egy tagja a külföldön is elismert művész és közkedveltségnek örvend. KOLOZSVÁRY SÁNDOR, FÁY DEZSŐ, GRÓF JÓZSEF, KNER ALBERT, REITER LÁSZLÓ, VÉGH GUSZTÁV, GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN, MOLNÁR C. PÁL, DALLOS HANNA, BUDAY GYÖRGY, GY. SZABÓ BÉLA és még sokan mások, könyvművészetünket talán nem is remélt magaslatra emelték. KOLOZSVÁRY SÁNDOR a TEVÁN-nyomda belső munkatársának számít, s az összekötő szerepét játsza az első és második generáció között. Legfontosabbak KISFALUDY SÁNDOR *Regéi*hez, KISFALUDY KÁROLY *Tollagi Jónás*ához, valamint VOLTAIRE *Candide*jéhez készült, aránylag kisméretű illusztrációi. Újabban készült fametszeteiben természetesen ő is a legmodernebb stílust képviselők közé számít, s nem egy metszetén a német expresszionizmussal való rokonságról tesz tanuságot.

A háború utáni évek egyik első, sokat foglalkoztatott fametszője FÁY DEZSŐ, akinek DANTE *Divina Commediá*jához és RIEDL FRIGYES *Magyarok Rómában* című művéhez készült illusztrációi meglepnek finomságukkal, könnyedségükkel, az olasz primitív festőkre emlékeztető bájukkal és elbeszélő naívságukkal. Rajza eleinte festői jellegű, később mind egyszerűbb és vonalasabb lesz, tehát jobban alkalmazkodik a „szövegkép" vonalas, szürke „tónusához". Azáltal is megközelíti az illusztráció ideális követelményeit, hogy kompozíciói aránylag kisméretűek, s jól elférnek a szövegbe tördelve.

KNER ALBERT munkássága ma már teljesen a nyomdászat terére szorul, s korábban is inkább csak egészen tipográfikus jellegű, dekoratív fametszeteket készített. Hasonló elgondolás vezette, talán még fokozottabb mértékben REITER LÁSZLÓ-t, akinek mértani jellegű fametszet-kompozícióit még építész-volta is magyarázza.

Az újabb generációnak négy egészen kiváló fametsző adja meg az összetartozás bélyegét. GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN, MOLNÁR C. PÁL, BUDAY GYÖRGY és GY. SZABÓ BÉLA tekinthetők a legjobb magyar könyvillusztrátor-fametszőknek, jól-

lehet már lényeges korkülönbségek választják el őket egymástól. Mellettük mások is vannak, akik átrándulnak olykor a fametszet virányaira, azonban ez ritkaság számba megy. Így meg kell említeni az Erdélyben élő NAGY IMRÉt, aki elsősorban festő, de némely fametszetében is meglepő eredményt mutat fel, úgy technikai felkészültségével, mint mély lelki tartalmiságával. Illusztrációkat azonban nem igen készít. A tragikus küzdelmek aléltsága vitte a halálba a modern magyar festészet egyik kiváló alakját, az olykor a fametszet nyelvén is megszólaló DERKOVITS GYULÁt. Elsősorban festő volt: azon keresztül is élő, nyugtalan, szenvedő forradalmár, aki „1514"-et illusztráló fametszetsorozatában döbbenetes erővel szólaltatja meg a magyar történelem eme egyik legszomorúbb eseménygörgetegét. Komponálásában, meggyőződésének, hitének őszinteségében és mesteri technikájában páratlan művészlelke szól.

MOLNÁR C. PÁL is festőnek indult és az is maradt máig, jóllehet az utóbbi években munkásságának jó részét fametszéssel töltötte. Első könyvillusztrátori tevékenységét KELETI ARTÚR *Angyali Üdvözlet*ével kapcsolatban fejti ki (1927), de ekkor még nem ő véste fába a rajzokat. A következő évben Rómába megy, ahol, mint a Római Magyar Intézet ösztöndíjasát éri az első nemzetközi kitüntetés: az 1929. évi monzai nemzetközi iparművészeti kiállításon aranyérmet kap fametszeteire. Valószínűleg ez buzdíthatta arra, hogy több időt szenteljen ennek a nemes műfajnak. Rómában több önálló lapot készít (*Bikaviadal, Ölelkezés, Csók* stb.), majd 1930-ban a newyorki Limited Editions Club megbízására illusztrálja *Assisi Szent Ferenc Virágoskert*jét (The Little Flowers of Saint Francis of Assisi). Ez a hatalmas mű 1932-ben jelent meg, az illusztrációk tökéletesen simulnak a *Fioretti* tartalmához éppúgy, mint a könyv pompás tipográfiájához. Ma már keresett ritkaság. 1931-ben jelent meg az Egyetemi Nyomda előállításában TORMAY CECIL *Magyar Legendárium*ához készült fametszetsorozata (Könyvbarátok). Számos más könyv és az önálló lapok hosszú sora mellett csupán *Cyrano*jának és a JÁNOSI JÓZSEF S. J. *Mária*könyvéhez készült illusztrációit említjük még, amelyek fametsző stílusának új fázisát jelentik be: mintha felhagyna a korai primitívekre emlékeztető, s kétségtelenül az olasz trecentisták és

FRA ANGELICO hatása alatt kifejlődött stílusával. Itt drámaibb lesz, amit különösen a *Mária-ciklus* egyik-másik jelenete kíván meg, de formailag is keményebb, darabosabb lesz.

Molnár C. Pál: Fametszet Szabó Lőrinc: Reggeltől estig c. versciklusához.

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN fametszet-stílusa inkább festői jellegű, látszik rajta többek között az is, hogy sokat szívott magába a rembrandti grafika levegőjéből. Kissé barokkos, különösen első, biblikus tárgyú metszetein. Később leegyszerűsödik, de — könyvillusztrációval ekkor is ritkán foglalkozik. A könyvhöz azonban mégis sok köze van: ma őt tekinthetjük egyik legjobb exlibris-grafikusunknak, — erről azonban később szólunk.

BUDAY GYÖRGY talán egyetlen magyar művész, aki minden más eszközt félretéve, kizárólag fametszetein — no, meg írásain

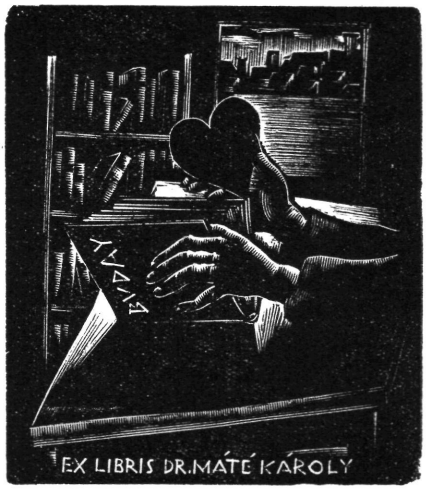

Buday György :
Dr. Máté Károly könyvjegye.

keresztül fejezi ki magát. Essay-ivel most nem foglalkozunk. Teljesen félretette az ecsetet, amit eleinte szívesen forgatott

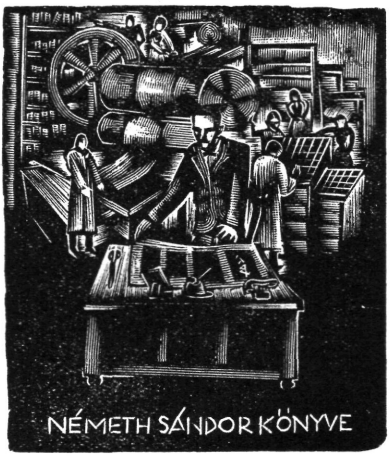

Buday György :
Németh Sándor könyvjegye.

kezében. Fametszetei csaknem kizárólag könyvillusztrációk. Igen eredeti egyéniség, akinek stílusa saját útjain bontakozott ki: tipikus autodidakta, azoknak sok hibája nélkül, de magában hordozza nem egy erényüket. Páratlan intuicióval, s az

őszinteségnek ritka nagy mennyiségével rendelkezik. Ami úgy formailag, mint tartalmilag is kiütközik fametszeteiből. Már tárgyait, helyesebben az illusztrálandó könyvet is így választja

Buday György: Illusztráció Az Ember Tragédiájához.

meg. Első fametszetsorozata a *Boldogasszony búcsú*ja, amelyet 1931-ben sorozott az év három legszebb könyve közé a Bibliophil Társaság. Ez a könyv az első magyar szövegnélküli regény. A szegedalsóvárosi havi (augusztus 15. hóesésről!) búcsúnak, a

szegedi nép e csudás szeretetünnepének, a Boldogasszony misztikus tiszteletében való testvéri egyesülésnek, ennek a sajátos népi és magyar vallásosságnak meggyőző erejű illusztrálása. Szereti a

Gy. Szabó Béla : Patak. Könyvillusztráció.

misztikumot: talán ez vonzotta kezdettől fogva a nép világa felé, vagy pedig a néppel való foglalkozás keltette fel benne ezt az érdeklődést? Talán nem is fontos: bizonyos, hogy a népi balladákhoz (ORTUTAY GYULA: Mondotta . . ., ARANY JÁNOS balladái) alkotott fametszetei tele vannak szociális tartalommal; a nép segítni akarásának a vágya lüktet bennük; s a nép mély-

séges lelki világába való beleélés elfeledteti velünk egy-két technikai fogyatékosságát, amelyek későbbi metszetein mind ritkábbak lesznek. Egyik legszebb metszetsorozata a székely népballa-

Gy. Szabó Béla: Dr. Bertalan István könyvjegye.

dák illusztrálása, melyek az Egyetemi Nyomda kiadásában, pompás tipográfiájában jelentek meg (Egyetemi Nyomda, 1935.) ORTUTAY szerkesztésével és előszavával. Ugyancsak ORTUTAY-val közös műve az 1936-ban KNER-nél kiadott *Nyíri és rétközi parasztmesék*. A meséket ORTUTAY GYULA gyüjtötte, s látta el bevezető tanulmánnyal. Ő pedig a fametszeteket véste remekbe. Ez a két könyv az újabb magyar bibliofiliának kétségtelenül fon-

tos határköve. Ma már szinte lehetetlen megszámlálni fametszeteit: az ex-librisek, önálló lapok, kis röpke jellegű grafikák, kisebb jelentőségű illusztrációk hosszú sorát. De meg kell említenem még az *Ember tragédiájá*hoz készült fametszeteit: BUDAY már a szabadtéri játékok alkalmával nagyszerű színpadterveket készített MADÁCH hatalmas művéhez, s most — vésőjét használta fel, hogy csodálatának újabb kifejezést adva, ismét bebizonyítsa a legkomolyabb feladatokra való rátermettségét is.

BUDAY GYÖRGY Erdélyből, Kolozsvárról került Szegedre. Messzire vezetne, ha ki akarnók mutatni azokat a szálakat, amelyek őt ma is sok tekintetben Erdélyhez fűzik. De nem mulaszthatjuk el ezeknek a szálaknak a kibogozását GY. SZABÓ BÉLÁnál, aki őseredetien székely ember, aki ma is ott él. Művészi kialakulásában másoknál is sokkal nagyobb szerepe van székely származásának és annak, hogy mérnöki pályára készült. Éppen róla szóló kisebb tanulmányomban (Magyar Exlibris-gyüjtők és Grafikabarátok Egyesülete Évkönyve, 1937) foglalkoztam az erdélyi művészek grafikus látásának a kérdésével, s ott rámutattam arra, hogy ő is ezt az ősi tulajdonságot hozta magával, mégpedig fokozott mértékben, nagyszerű tehetséggel. Grafikus látását csak növelte a műegyetem vonalzókultusza. Kezének életéhez hozzátartozik a vonal. Első nagyobb munkája NYIRŐ JÓZSEF *Kopjafák* című elbeszélés-gyüjteményének illusztrálása volt (Román-kiadás). Az illusztrációk szépen símulnak a *Kopjafák* drámai feszültségéhez. Egyik-másikon alig van még néhány vonal, sok a fekete folt, csak éppen sejtjük az alakokat, némelyiken azonban már bátrabban kezeli a vésőt, több teret enged a fehér-fekete ellentét küzködésének. KOMÁROMI JÁNOS *Zágon felé* c. könyvét illusztráló fametszetein szabadjára engedi elbeszélő kedvét. A korábbi metszeteken rendszerint csak egy-két alakot ad, míg ezeken az aránylag kisebb méretű dúcokon már sokalakos jeleneteket vés. Komponáló készsége, rajztudása, s a véső biztosabb kezelése csak fokozódik a TOLLER *Fecskék könyvé*ben, valamint a FLORIÁN TIBOR *Felhők alatt — Felhők fölött* könyvében megjelent metszeteken. Kétévi küzdelmes út végállomását jelzi az 1935-ben megjelent *Liber Miserorum*. Nagylélekzetű, több fejezetre osztott szövegnélküli képregény. A nyomorultak életregénye, sejtelmes, döbbenetes ábrázolása. A könyv

kiállítása minden bibliofiligényt kielégíthet — meg is kapta a Bibliophil Társaság kitüntetését: 1935-ben került az év öt legszebb könyve közé.

GY. SZABÓ BÉLA a fametszetnek minden ágát szeretettel műveli. Könyvillusztrációk mellett számos önálló lapot készített, s nagyon kedveli a színes fametszetet, amiben már nagy jártasságra tett szert, s úgy mellékesen, jóllehet eléggé felkészülten, ex-libriseket is készít, melyek között nem egy valóban pompás darab találkozik és újabban nagy sikert aratott egy-két borítólapja.

Az ex-libris művelésére alakult néhány évvel ezelőtt Budapesten a Magyar Ex-libris Gyüjtők és Grafikabarátok Egyesülete, amely ezen rövid idő alatt is több értékes kiadványnyal kedveskedett a közönségnek. Ezek között szerepelnek GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN *Könyvjegyei.* Valamennyi fametszet. Stilusának jellemző vonása itt, hogy egymáshoz símuló, de nyugodt fehér-fekete foltokkal komponál, akár alakos, akár pedig dekoratív megoldású könyvjegyről legyen is szó. Nagy ötletességről, biztos technikai felkészültségről tanuskodnak.

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN-non keresztül juthatott el az ősi magyar városba a könyvnek az a nagy kultusza, a grafikának az a nagy szeretete, amely az elmúlt években Debrecenben fellángolt. Sajnálattal állapítottuk meg korábban, hogy a Magyar Grafika c. folyóirat megszűnt. A hős debreceniek most Magyar Ex-Libris címmel új grafikai lap kiadására vállalkoztak, amely második évfolyamában van. S reméljük, hogy a debreceniek szívósságával fognak kitartani mellette, s kikényszeríteni úgy a többi vidéki magyar várostól, mint a fővárostól, hogy ezt a nemes megmozdulást támogassák. A mozgalomnak G. SZABÓ KÁLMÁN mellett másik lelkes, vezető tagja BEREI SOÓ REZSŐ botanikus professzor, aki már régóta nagy barátja a grafikai művészeteknek.

De nemcsak, hogy folyóiratot adnak ki, hanem már eddig is több kiváló tehetségű grafikust, rézkarcolót és fametszőt neveltek fel, akik közül VADÁSZ ENDRE inkább rézkarcművész, de néhány fametszetet is vésett. Újabban végleg Pestre költözött. Másik kiváló fametsző tehetségünk MENYHÁRT JÓZSEF, akinek fametszetei elmélyülő szociális érzékről, őszinte élményszerűségről és gondos technikai felkészültségről tanuskodnak. A GÁBORJÁNI

Szabó köré sorakozó kis csoport méltó folytatója lehet az egykori debreceni rézmetsző diákoknak, Erős Gábornak és társainak.

A fiatalabb grafikus generáció most bontogatja szárnyait a különböző művészeti iskolákban, elsőbben is a Képzőművészeti Főiskolán, ahol a magyar grafikának egyik legkiválóbb felkészültségű művelője, a székely származású, elmélyült lélekkel alkotó Varga Nándor irányításában a legjobb kezekben érezzük a fiatalokat. Az általa vezetett grafikai osztály ma nem elégszik meg azzal, hogy réz-, fa-, linó-metszeteket, rézkarcokat, stb. készítenek, — Varga Nándor bevezeti őket a nyomdászmesterségbe is. Az osztály kis, szegényes házinyomdáján a növendékek szorgalmából, s a kiváló mester szeretetéből születik meg minden tavasszal a grafikai osztály évkönyve, amely már eleve rászoktatja a fiatal grafikusokat hogy a tipográfia követelményeire tekintettel legyenek, de metszeteik lenyomásának, sokszorosításának minden fogására is megtanítja őket. Azért fontos ez a módszer, mert így maguk a művészek is megtanulják a technikát, s nemcsak művészetnek, hanem mesterségnek is tekintik foglalkozásukat. Ez a tevékenykedés a harmincas évekre esik, s ez alatt az idő alatt nem egy kiváló tehetség forrt ki Varga Nándor féltő irányítása mellett: Patay Mihály egyike a legtehetségesebbeknek, aki elsősorban fa- és linómetszeteket csinál, jóllehet, mint Aba-Novák tanítvány, a festészet terén is ígéretes tehetség. Hozzá hasonló modorban dolgozik Élesdy István: finoman megrajzolt, gondosan kivésett metszeteikben gyakran még túlteng a fekete. Néhány évvel ezelőtt hagyta el a Főiskolát, s úgy látszik egyben a művészetet is László Gyula, aki a vésőt a népvándorláskor kutatásójával cserélte fel. Mindenesetre a grafika terén is volt mondanivalója: ottléte alatt egész kis kör alakult ki körülötte. Ebbe a csoportba tartozott Iván Szilárd, Varga Nándor másik kiváló tanítványa, aki azonban ügyesen kibontakozik mindenféle hatásból, s úgy látszik még sokat fog nyujtani a magyar grafikának. Rajtuk kívül még több fiatal művészről kellene szólni, de nem szóltunk nem egy olyan fametszőről, könyvillusztrátorról sem, aki pedig már régen „beérkezett", s több jelentős alkotást hozott létre.

VITÉZ NAGY ZOLTÁN.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A régi magyar budai nyomtatványok kérdése. BALLAGI ALADÁR *Császári kormányzat Budán és Pesten* című értekezésében (*Élő tanítások*, Cegléd, 1934, 575—576. l.), összegezve a régi, 1711 előtti Buda nyomdaviszonyaira vonatkozó előző kutatásokat, tévedésnek mondja azt a megállapítást, hogy Budán 1473-tól, a budai krónika megjelenésétől, 1724-ig, LANDERER JÁNOS SEBESTYÉNig nem volt nyomda. Kutatásai során ugyanis egy ismeretlen német, egy hollandus, egy magyar és egy latin nyelvű „műre bukkant, melyek mindenike 1688-tól 1708-ig Budán került ki a sajtó alól". BALLAGI ALADÁR abból, hogy „O f e n", „B u d a e" keltezésű nyomtatványok vannak ebből az időből, arra következtetett, hogy Budán ekkoriban nyomda is volt.

KELÉNYI B. OTTÓ *Budai impresszumos nyomtatványok 1688—1708* (*Tanulmányok*, kiadja a Fővárosi Könyvtár, III. 17. l.) című értekezésében kétségbevonja BALLAGI ALADÁR megállapításának helyességét, mint alább látni fogjuk, nem egészen alaptalanul, és GÁRDONYI ALBERT megállapítását fogadja el, mely szerint Buda visszafoglalása után „1724-ben LANDERER alapította Budán az első nyomdát". KELÉNYI az impresszumot nem tartja döntő bizonyítéknak, ami részben érthető, mert már ebben a korban is jelentek meg nyomtatványok költött nyomdahellyel, hamis impresszummal. Fontosnak tartja a kérdés eldöntése szempontjából azt, hogy Buda e korbeli nyomdatörténetére egy adatunk van, az is negatív értékű, mert arról tanuskodik, hogy HEYLL QUIRINUS würtzburgi nyomdász 1689-ben nagy nyomdájával Budára akart költözni, azonban sem támogatást, sem privilégiumot nem kapott s ezért e szándékától elállott. (TAKÁTS SÁNDOR: *Egy budai könyvnyomda felállításának terve.* MKszemle, 1905, 350—353. l.)

TAKÁTS SÁNDOR, GÁRDONYI ALBERT, BALLAGI ALADÁR és KELÉNYI B. OTTÓ cikkei és tanulmányai után bizonyosnak látszik, hogy HEYLL QUIRINUS würtzburgi nyomdásznak nem volt nyomdája Budán. Lehetett azonban másnak, akinek a nevét nem tudjuk. Hány olyan régi nyomtatvány maradt fönn, amelynek nyomtatóját nem ismerjük!

HEYLL nélkül is nyomtathattak könyveket Budán. S úgy látszik, nyomtak is. Ezek közül az egyik a „*Mahometische Klag-Schrifft ... Gedruckt zu Ofen in der Teutschen Truckerey*" (1688), a másik „*Elementa Gramaticae Latinae ... à Georgio Molnár ... Budae, 1708*" volna. BALLAGI úgy véli, hogy HEYLL esetleg egy kézisajtóval lerándult Budára. Itt körülnézett s tapasztalván, hogy nem neki való klíma alá került, egy-két apróság kinyomatása után visszament hazájába. Tehát „esetleg" ő nyomtatta a *Klag-Schrifft*-et. KELÉNYI szerint valószínűtlen, hogy HEYLL, aki „csak 1689-ben nyujtotta be az udvari kamarához folyamodványát, mely őt 1690-ben értesítette az elutasító végzésről", már 1688-ban megtelepedett volna „a szétrombolt Budán". — Nézetem szerint erről felesleges vitatkozni, mert a *Klag-Schrifft*-et nyomtathatta bárki, aki az újjáépülő városban ezzel a mesterséggel szerencsét mert próbálni. Egy ilyen kis, kétlapos nyomtatványhoz elég volt néhány kiló betű, amelyet bármely vállalkozó szellemű nyomdászlegény elhozhatott a hátán Budára. Az sem bizonyít a *Klag-Schrifft* budai eredete ellen, hogy ennek betűi és ugyane korból való augsburgi nyomtatványok közt „feltűnő h a s o n l ó s á g o t állapíthatunk meg" (KELÉNYI, 7. l.), mert a hasonlóság nem bizonyíték. De ha azonosságot tudnánk megállapítani, akkor is fel lehetne tételeznünk azt, hogy a *Klag-Schrifft* betűi az augsburgi betűkészletből kerültek Budára. A betűket, — minthogy betűöntő-műhely kétségkívül nem volt Budán —, kellett valahonnan hozni, s hozhatták volna akár Augsburgból is. — Sőt azt sem tartom érvnek a *Klag-Schrifft* budai származása ellen, hogy efféle gúnyverseket a szultán és francia király ellen Magyarországon nem írtak: kinyomtathatták itt, akár idegen kéziratból, akár egy már külföldön megjelent nyomtatvány után.

Nem akarom én itt KELÉNYI B. OTTÓnak nagy körültekintéssel összegyüjtött és lelkiismeretes gonddal feldolgozott apparátusát pontról-pontra ismertetni. Nem állítom, hogy föltevése a költött nyomdahelyet illetően alaptalan, viszont értekezése végén maga is érzi, „hogy az eddig ismert budai impresszumos nyomtatványok budai eredetének megcáfolására ismertetett bizonyítékok nem kimerítők" (15. l.). A kérdés tehát lezárva nincs. KELÉNYI-nek, aki a *Klag-Schrifft*-tel kapcsolatban oly mélyreható kutatásokat végzett eddig, tovább kellene gyüjtenie az érveket a *Klag-Schrifft* budai eredete ellen.

A másik vitatott budai nyomtatvány „*Elementa Grammaticae Latinae ... à* GEORGIO (helyesen Gregorio) MOLNÁR ... *Budae, 1708*". KELÉNYI szerint B u d a itt is költött nyomdahely, az *Elementa Grammaticae* másutt jelent meg. Érve gondolkodóba ejtő: „Molnár Gergely grammatikája különleges református tankönyv". Budán pedig az isko-

lák a jezsuiták kezében voltak: „... bajos feltételezni, hogy akadt volna olyan vállalkozó, aki oly tankönyvet nyomtatott volna, amelyeknek a helyi iskolákban helye nem lehetett". Az érv erős, de talán mégsem döntő. Felvethetjük viszont azt a kérdést, hogy a kiadó a református tankönyvre miért hamisította a különlegesen katolikus város, a jezsuita oktatás egyik központjának a nevét. Hiszen ezzel a református iskolákban a könyv hitelét rontotta volna, sőt, hogy a valódi „B u d a e" impresszumot rátette, ezzel rontotta is. — Hátha mégsem kizárólag a református iskolák használták ezt a kipróbált, sok kiadást ért, jó tankönyvet? Vagy hátha éppen e könyv budai megjelenése azt bizonyítja, hogy Budán volt református iskolázás is. A kiadás szép, címlapja ékes, betűi változatosak. Valóban nem úgy hat, mintha valami szegény vándornyomdász próbált volna vele szerencsét.

A harmadik nyomtatvány, a *„Jettczŏ Kŏnyuetſke"* kérdésében is lehet vitatkozni. Ez a *Jettczŏ Kŏnyuetſke* csak címének első sorában magyar, a továbiakban hollandus nyelvű. Címe egész terjedelmében a következő:

Jettczŏ Kŏnyuetſke / az Kibemindennapi dolgokat irunck; DAT IS / Wonderen, en Onvervalſten, / ITALIAANSCHEN / WAAR-SEGGER, / Of Prognoſticatie, Op't Schrikkel-Jaar 1688. / Beſchreven door den Verlichten Propheet, / PATER MARCUS d'AVIANO, / Capucyner Monik, Profeſſor der Mathematiſche, dat is Magiſche-Konſt, / tot Venetien, Vermaart door Wonderdaden, Voorſeggingen, ende / Heyligheydt. / Gecalculeert op de hoogte van Buda, op den nieuwen ſtijl. In Nova fert animus, mutatas dicere formas etc. Ovid. / Daar ouw' Jaaren, Pzaat nieuw' Maaren. / Gedrukt tot Buda, in de Hungerſche Taale, / By HANS BERGSTEIN, uyt des Autheurs eygen ſchriften / Vertaalt door TACITUS IGNORAMUS, O. P. P.

Kelényi szerint az impresszum csak „az állítólagos magyarnyelvű nyomtatványnak mondja meg nyomdai helyét és műhelyét", (Gedrukt tot Buda, in de Hungersche Taale, azaz nyomatott Budán, magyar nyelven), — „a holland nyelvű nyomtatványról azonban csak azt állítja, hogy azt Tacitus Ignoramus O. P. P. fordította" (uyt des Autheurs eygen Schriften Vertaalt door T. I.). Ez igaz, azonban miért mondja meg a budai nyomdász nevét? (Hans Bergstein). Kitalált a költött nyomdahely számára egy nyomdásznevet is? Kelényi szerint „biztosnak vehetjük, hogy egy Bergstein nevű nyomdász nem volt soha Budán, legkevésbbé az 1688-ik évben".

Amint látjuk, itt két nyomtatványról van szó. Egy hollandus nyelvűről, melynek címlapját fennebb leírtuk és egy magyar nyelvűről, amelynek címét, megjelenési idejét és nyomtatójának nevét a hollandus nyelvű nyomtatvány címlapjának a szövegéből tudjuk meg. BALLAGI elhiszi, hogy mind a kettő budai nyomtatvány. KELÉNYI szerint a hollandus nyomtatvány nem budai, hanem haarlemi nyomdatermék, melyet valószínűleg ABRAHAM CASTELEYN haarlemi nyomdász nyomtatott. A hollandus könyv betűtípusait ugyanis megtalálta e nyomdász kiadványaiban.

Magam is azt hiszem, hogy 1688-ban, a vár visszafoglalása után két évvel Budán nem nyomtak hollandus jövendőmondót. Kinek nyomtak volna? Annyi hollandus katona nem lehetett Magyarországon, hogy érdemes lett volna számukra jövendőmondót, vagy bármit is nyomtatni. A hollandus nyomtatvány címlapjának magyarnyelvű szavai valóban nem bizonyítanak magyar, vagy budai eredete mellett; ezek szolgálhatták azt a célt, hogy „ezzel is kifejezésre juttassák a közölt jövendölések misztikus voltát" (KELÉNYI, 11. l.). A szerző valahol egy magyar „notesz"-en láthatta ezt a címet, és misztikus, érthetetlen szavakra lévén szüksége, lemásolta s a jövendőmondó könyvön felhasználta.

A negyedik nyomtatvány volna a *Jettczö Kőnyuetſke* magyar kiadása, amelyet a hollandus címlap tanúsága szerint Budán, magyar nyelven HANS BERGSTEIN nyomtatott. (VIDOR MARCELL hollandus szakértő, hollandus versek műfordítója, megnyugtatott, hogy a szöveg valóban ezt jelenti.) KELÉNYI azonban azon az alapon, hogy a „*Jettczö Kőnyuetſke* tartalmához hasonló műre ... irodalmunkban nem találunk", nem hiszi, hogy ez a magyar nyomtatvány valaha is megjelent. Nézetem szerint *Jettczö Kőnyuetſke* című magyar könyv, kalendárium, notesz, nyomtatvány (esetleg beíró zsebkönyv) volt, mert ezt a címszöveget a hollandus fordító nem kaphatta a levegőből, nem találhatta ki. Ezt le kellett másolnia valahonnan.

Ami a legfeltűnőbb az egész kérdésben: itt azzal a különös esettel állunk szemben, hogy az 1688—1708 közötti időből ismerünk három olyan nyomtatványt (a negyediknek csak a rövid címét), amelyeken O f e n, B u d a impresszumot találunk. Az egyik német nyelvű, a másik latin, a harmadik hollandus. Ezek nyomdászai (mintha csak összebeszéltek volna), valamennyien B u d a nevét hamisították nyomtatványaikra, illetőleg a hollandus az állítólagosan megjelent magyar nyomtatványra. Ez meglepő jelenség és alig hihető.

KELÉNYInek BALLAGIval szemben teljesen igaza van abban, hogy a hollandus nyomtatvány, amely n e m v a l l j a m a g á t

budai nyomtatványnak, kétségkívül nem budai, hanem hollandiai nyomtatvány. Az ennek címlapján említett „*Jettczó Kónyuetlke* azonban, amelyről a hollandus nyomtatvány címlapja azt állítja, hogy Budán, HANS BERGSTEIN nyomtatta, továbbá a KLAG—SCHRIFFT- és MOLNÁR-féle *Grammatica*, melyek O f e n, B u d a impresszummal jelentek meg, amíg be nem bizonyíttatik róluk, hogy másutt nyomattak, a fentiek alapján budai nyomtatványoknak tekintendők.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Misztótfalusi Kis Miklós újonnan felfedezett egyik legrégibb kolozsvári nyomtatványa. Az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában eltemetett egy XVIII. század eleji, még a Jankovich gyüjteményéből származó ismeretlen szerzőjű, latinnyelvű kéziratnak *(Ms. Quart. lat. 643.)* lapjai közül a szerencsés véletlen MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓSnak, a régi idők legnagyobb magyar nyomdászának eddig ismeretlen s talán legrégibb kolozsvári nyomtatványát hozta napvilágra: CLAUBERG *Logica contracta*-jának egy 1694. évi kiadását. A gyönyörű betűkkel készült kicsiny [2] + 93 + [1] lap terjedelmű nyomtatvány a nála sokkal nagyobb 52 quart levél terjedelmű, latinnyelvű, cím és szerző nélküli kézirat lapjai közé volt befűzve s eltekintve címlapjának kisebb sérüléseitől, teljesen hiánytalanul maradt fenn. A kéziratot figyelmesen olvasva, azonnal szembetűnik, hogy az nem más, mint glosszáriuma, illetőleg részletes kommentárja magának a nyomtatványnak, mely utóbbinak teljes címleírása a következő: JOHANNIS CLAUBERGII // SS. Theol. & Phil. Professoris // in Universitate Duysburgensi, // LOGICA // CONTRACTA. // [Fametszetű embléma.] CLAUDIOPOLI // Transsylvanorum, // Ex Officina NICOLAI KIS M. TOTFALUSI. // Anno M. DC. XCIV. 12 r.

MISZTÓTFALUSI nyomtatványainak időrendi sorrendjét még senki sem állapította meg. Tudjuk, hogy visszatérvén Hollandiából, 1690 körül telepedett le Kolozsvárott, ahol a könyvnyomtatást is hamarosan megkezdette.[1] Hogy mikorra tehető annak dátuma — mint életírója, DÉZSI LAJOS írja — nem tudjuk pontosan meghatározni: azt sem tudjuk, melyik volt az első kiadványa. Ő maga nem említi és sok állítólag el is veszett az általa kiadott művekből.[2] Annyi bizonyos, hogy nyomdája 1694-ben már javában működött, erről az évről datálódnak első kolozsvári nyomtatványai. Az 1694. évből FERENCZI

[1] NOVÁK LÁSZLÓ: A nyomdászat története. III. 65. l.

[2] DÉZSI LAJOS: Magyar iró és könyvnyomtató a XVII. században. 120. l.

összeállítása[1] szerint 8 nyomtatványát ismertük eddig, ezek közül 3 magyar, a többi latin nyelvű. Lehet azonban s valószínű is, hogy az 1694. évre szóló kalendáriuma még az előző évben készülhetett.

Ha tipográfiailag összevetjük az újonnan felfedezett nyomtatványt MISZTÓTFALUSI egyéb, a Széchényi Könyvtárban őrzött 1694. és 1695. években megjelent latin nyelvű nyomtatványaival, úgymint PÁRIZ PÁPAI FERENC: *Tristium levamina* (RMK II. 1776.), a *Disciplina ecclesiastica* in usum Ecclesiarum Unitariarum in Transylvania dispersarum conscripta (RMK II. 1777.), valamint az 1695-ben megjelent NÁDUDVARI PÉTER *De peccati natura propagatione atque speciebus* című disszertációjával (RMK. II. 1796.), a következőket állapíthatjuk meg. A *Tristium levamina*-t kivéve, mely APAFI dicsőítésére készült s nagyobb és díszesebb kurzív betűkkel lett nyomva, a többi nyomtatványok alapszövegének betűtípusai (kurrens és kurzív betűk egyaránt) mondhatni azonosak mind egymásközt, mind a *Logica contractaé*ival. A címfeliratok betűi ugyan elég különbözők, de nem mutatnak olyan sajátosságokat, amelyekből bizonyos fejlődési sorrendet lehetne megállapítani. Ezzel szemben az impresszumban azonban bizonyos figyelemre méltó fejlődés nyilvánvalóan észlelhető, amely időrendi megállapításokra felhasználható. Így az 1694. évben készült valamennyi ismert latin nyelvű nyomtatvány impresszumában, az újonnan felfedezett *Logica contracta*-t is beleértve, MISZTÓTFALUSI nevét még a következőképen írja: „Ex Officina NICOLAI KIS M. TÓTFALUSI". 1695-től kezdődőleg azonban már mindig következetesen „Ex Officina NICOLAI KIS DE M. TOTFALU" szerepel az impresszumban. Azonkívül — s ami épp különös figyelmet érdemel — a *Logica contracta* impresszumában nem egyszerűen C l a u d i o p o l i s a nyomda helyének megnevezése, mint KIS MIKLÓS egyéb összes latin nyelvű nyomtatványain, hanem részletesen kiteszi „C l a u d i o p o l i T r a n s s y l v a n o r u m", jelezni akarván nyilván azt, hogy az eddig külföldön működött nyomdász most az erdélyi C l a u d i o p o l i s-ban nyomtatja ezt a kiadványát. Nincs kizárva tehát, hogy ez a nyomtatványa megelőzte az összes többi latin nyelvű nyomtatványát is, különben nem találnánk magyarázatát annak, hogy miért éppen ebben az egyedüli nyomtatványában tette ki az impresszumban C l a u d i o p o l i mellé a „T r a n s s y l v a n o r u m" jelzőt.

Már most ami magát a művecskét illeti, melynek eddig egy ugyancsak MISZTÓTFALUSI nyomdájából kikerült későbbi 1700-as kiadása

[1] FERENCZI ZOLTÁN: A kolozsvári nyomdászat története. 65. l.

volt ismeretes (RMK II. 1994.), JÖCHER nyomán RÉGENI MIHÁLYnak szokták tulajdonítani.[1] RÉGENI MIHÁLY kolozsvári születésű, szász nemzetiségű filozófus volt, akinek életrajzi adatairól elég keveset tudunk.[2] Az 1684—1690-es években Németországban járt, ott harmincéves korában, Lipcsében felekezetet cserélt, az unitárius vallásról a lutheránus hitre tért át. Ugyanott ismerkedett meg a claubergiánus-cartesiánus filozófiával. Ennek szellemében két művet is írt, mindkettő Lipcsében jelent meg, 1689-ben. Az egyik a JOHANNIS CLAUBERGII *Elementa logicae Cartesianae*, RÉGENI önálló műve, a másik a CLAUBERG *Physica*jából tankönyv céljából összeállított *Physica contracta* (RMK III. 3565. és 3566.). De Kolozsvárott két kiadásban, majd később 1721-ben, Nagyszebenben BARTH nyomdájában megjelent claubergiánus *Logica contracta* legnagyobb valószínűség szerint nem RÉGENI alkotása. Egyrészt azért, mert a művecske egyik kiadásán sem szerepel neve, másrészt ez a CLAUBERG-féle *Logica contracta* a JOH. HENRICUS SUICERUS által tankönyvnek készült claubergiánus *Ontosophia* 1694-ben, Zürichben megjelent kiadásának függelékeként is napvilágot látott[3] s így valószínűleg SUICERUSnak alkotása az is. RÉGENI MIHÁLYról ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR azt írja,[4] hogy 1690-ben már visszatért Kolozsvárra, ahol az unitáriusok főiskoláján tanított. Tudvalevő, hogy MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS is ugyanekkor telepedett le Kolozsvárott s így kerültek egymással kapcsolatba. TÓTFALUSI egyébként az unitáriusok *Disciplina ecclesiastica*-ját is kinyomtatta, mint fentebb láttuk. Ugyanakkor nyomathatta RÉGENI 1694-ben MISZTÓTFALUSI által a tanítás vezérfonalául szolgáló tankönyvként ezt a nem ugyan az ő tollából származó, de az ő felfogásainak megfelelő *Logica contractát*, mely elég sokáig szolgálhatott az unitáriusok iskolájában kézikönyvül, miután, mint fentebb említettük, 1700-ban újra nyomták s 1721-ben még egy harmadik kiadást is ért el.

E művecske most felfedezett 1694-es kiadásának egyetlen eddig ismert s a Nemzeti Múzeumban őrzött példánya SZENT-ÁBRAHÁMI LOMBARD MIHÁLY, kolozsvári unitárius tanár s későbbi püspök tulaj-

[1] JÖCHER III. 2044. l.; SZABÓ KÁROLY II. 542. l.; TURÓCZI-TROSTLER: Magyar cartesiánusok. 38. l.

[2] SZINNYEI XI. 669. l.; TURÓCZI-TROSTLER i. m. 33. l.

[3] JOHANNIS CLAUBERGII Ontosophia, quae vulgo metaphysica vocatur, notis... illustrata, a JOH. HENRICO SUICERO. In calce annexa est CLAUBERGII logica contracta. Tiguri, typs D. GESNERI, 1694. 8r. 329., 68. l. V. ö. Cat. gen. des livres impr. de la Bibl. National. XXIX. (1907.) 738. h.

[4] ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR: Unitária vallás történeti Erdélyben. 158. l.

donában volt, az ő sajátkezűleg aláírt neve található a címlapon. Egybevetve ezt az aláírást magával a nyomtatvánnyal egybefűzött latin nyelvű kézirat írásával, valamint SZENT-ÁBRAHÁMI MIHÁLYnak a Nemzeti Múzeumban őrzött egyéb ismert eredeti kéziratairól, azt láthatjuk, hogy ezek írása a legpontosabban megegyezik. Így hát nyilvánvaló, hogy ez a nyomtatvány kommentárját képező kézirat, mely 1708. március 14—15-i keltezéssel van ellátva, maga is SZENT-ÁBRAHÁMI tollából való, aki valószínűleg még kolozsvári főiskolai hallgató korában készítette tankönyvéhez ezt a glosszáriumot s fűzte vele egybe.

SAJÓ GÉZA.

Újabb adalék a XVI. századi magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem történetéhez. GULYÁS PÁL nagy könyvnyomtatástörténeti munkájában foglalkozik a XVI. századi nyomtatványok terjesztésének kérdésével is.[1] Művében összegezi az idevágó irodalmat. Tőle tudjuk, hogy a nyomtatványok forgalombahozatalával elsősorban maguk a könyvnyomtatók, azután a könyvkötők s végül a könyvkereskedők foglalkoztak. De igen gyakran — természetesen itt kizárólag vallásos könyvekre kell gondolni — hivatásszerűen árusítottak könyveket a reformáció és ellenreformáció harcos terjesztői, maguk a papok is. Rajtuk kívül közreműködtek a sajtótermékek értékesítésénél a szerző és könyvnyomtató rokonai, barátai és pártfogói is. Így BORNEMISZA PÉTER könyveinek árusítására MÁRIÁSSY FERENC is vállalkozott. A könyvterjesztés még nem volt megszervezett foglalkozás, hanem ügye mindenkinek, aki szívén viselte az eszmét, amelyet a könyvek képviseltek.

A könyvkereskedelem őskorában még *szabott, bolti ára* sem volt a nyomtatványoknak. Olyan összegért árusítottak, ahogy lehetett, a körülményekhez igazodva. A tizenhatodik századbeli könyvek előállítási költsége, párhuzamba állítva a közszükségleti cikkek értékével és a könyvek eladási árával, néhány példával megvilágítva a következő képet mutatja: BORNEMISZA ötkötetes postillájának előállítási költségét maga a szerző 1000 forintra becsülte. Ugyanekkor a tyúk darabját 1 fillérért, a marhahús fontját 2 fillérért vesztegették. Néhány XVI. századi nyomtatvány becsértéke pedig GALLEN JÁNOS 1583-ban elhalt kassai könyvkereskedő hagyatéki leltára szerint ez volt: Heltai *Száz fabulája* (RMK I. 58.) három példányban 1 frt 32 dénár; *Chronicája* (RMK I. 118.) fűzve 1 frt 18 és ½ dénár, kötve

[1] A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Bp., 1931. 252—253. l.

1 frt 50 dénár; WERBŐCZI Hármas könyvének úgy a latin (RMK II. 130.), mint a magyar (RMK I. 87.) kiadása 1 frt; Ponciánus históriája (RMK I. 192.) hét példánya 1 frt 70 dénár; Salamon és Markalf (RMK I. 133.) 10 dénár.[1] — A XVI. századi magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem irodalma legújabban néhány becses adattal gazdagodott, melyeknek nyilvántartását a következőkben adjuk.

Egy évvel ezelőtt az Országos Levéltárba került a MÁRIÁSSYak márkusfalvai levéltára. Itt fedezett fel SCHULEK TIBOR négy BORNEMISZA PÉTERrel kapcsolatos levelet és magyarázó jegyzetekkel kísérve, nemrég tette közzé.[2] Az első levél magától BORNEMISZÁTÓL származik, a másik három BORNEMISZA özvegye, GYÓTAI ERZSÉBET diktálása. Az első kettőnek címzettje MÁRIÁSSY PÁL Szepes vármegye alispánja, az utóbbiaké PÁL fia, MÁRIÁSSY FERENC. A levelek keltezése: 1580, 1585, 1589, 1595. Közülük kettőt, a két utóbbit és egyúttal a jelentéktelenebbeket, húsz évvel ezelőtt IVÁNYI BÉLA kivonatosan már ismertette.[3]

Az első misszilisből mindenekelőtt megtudjuk, hogy BORNEMISZA műveinek terjesztésénél nemcsak MÁRIÁSSY FERENC, hanem már előbb apja Pál is segédkezett. — Ez az a MÁRIÁSSY PÁL, akit BORNEMISZA 1584-i postillája bevezetésében „sógorának" nevez. — Megtudjuk továbbá, hogy BORNEMISZA nyomdájából az eddig ismert 1582-re szóló (RMK I. 196.) kalendárium előtt is minden bizonnyal került ki naptár. Valószínűleg nyomdásza MANSKOVITH (FARINOLA) BÁLINT neve alatt. Utalást találunk BORNEMISZA bibliakiadási tervére is, amelynek megvalósítására 4000 frt-ra lett volna szüksége. De ebből, mint ismeretes, sohasem lett semmi. A II. levél tanúságot tesz arról, hogy BORNEMISZA halálának éve 1584 volt, SGHULEK szerint ez év március 25 és június 24-e közé eshetett. BORNEMISZA sajátkezű levelében találunk adatokat könyveinek f o r g a l m i á r á r a vonatkozólag is. Az öt postillakötetet 10 frt-ra tartotta, de hozzájárul ahhoz is, hogy esetleg 8 frt-ért adják el. Az öt kötetből pedig külön kettő (IV. és V. kötet.) eredetileg négy frt-ért ment, de most hajlandó 3 frt-ért is adni. „Az előtt egyebek ítéletiből tíz forintra röndöltem csak az öt könyvet. Ottan kegyelmed nyolcra bocsássa. Ha kedig nímelynek azis soknak tetszenék, szintén mint magáéból engedhet kegyelmed, hogy

[1] GULYÁS PÁL: I. m. 254—255. l.

[2] Ismeretlen BORNEMISZA-levelek. Protestáns Szemle, 1937. február, 52—61. l.

[3] A márkusfalvi MÁRIÁSSY-család levéltára. 1243—1803. Közlemények Szepes Vármegye Multjából, 1917.

azt adja, az mint akar... Az, mely két könyvet most vittek, ha másnak kell, csak három forintért adja az kettőt kegyelmed, jóllehet itt négyért járt."[1] Az árleszállításra BORNEMISZA szűkössé vált helyzete szolgáltatta az alkalmat. Ezek az adatok u. i. abból az időből származnak, midőn Ördögi Kísértetek c. műve miatt egyházi bíróság elé állítják és pártfogóit elveszítve, egyedül BALASSA ISTVÁNra, BALASSA MENYHÁRT fiára támaszkodhatik.

TOLNAI GÁBOR.

A sajtóhibák történetéhez. A sajtóhiba olyan régi, mint a könyvnyomtatás s a régi időkben sokkal sűrűbben fordult elő a könyvekben, mint manapság. Egy-egy nagyobb régi könyvben százakra rúg a szerző által a könyv kinyomtatása után észrevett sajtóhibák száma, amelyeket a könyv végén szokásban volt egyenként felsorolni és kiigazítani. „A könyvnyomtatónak megvan, mondhatnók, a maga külön r o v a t a, a végszó, amelyet az olvasóhoz (Ad lectorem candidum) intéz" — írja MÁTÉ KÁROLY *A könyv morfológiája* c. jeles tanulmányában (47. l.). A régi magyar könyvek nyomtatói ebben a rovatban a legkülönbözőbb okokkal mentegetődznek a hibákért: „e l s ő m u n k á n k", „s i e t s é g ü n k b e n l ö t t e k a v é t k e k", „a k ö n y v n y o m t a t ó m a g y a r n y e l v e t n e m t u d", — olykor amiatt panaszkodnak, hogy nincs jó korrektoruk, vagy hogy a szerző „n e m v o l t h e l y b e n". (MÁTÉ 47—48. l.)

A XVIII. századbeli könyvek alaktanilag ugyanolyanok, mint a régi magyar könyvek s ezekben a sajtóhibák rovata éppúgy megvan, mint a régebbiekben. Például MAROS VÁSÁRHELYI BABA FERENTZ CAMPEGIUS VITRINGA műve fordításának, a „*Lelki Élet*"-nek (Francofurtum, ny. SCHWARTZ JÁNOS 1722) a végén, felsorolván a sajtóhibákat, ezt írja: „Ezeken kívül a' mi hibátskák a' nyomtatásban kiváltképen az elsö egy-néhány árkoſokon eſtenek, azokat az okos Olvaſó magától is könnyen meg-jobbíthatja... Az elſöbb árkoſokban az *i* betü körül nem vóltunk eléggé vigyázók: az *ö* és *ü* betüknekis a' pontotskáik, azoknak alkalmatlan vóltok miatt nem mindenütt látſzanak elég világoſon. De mind ezek az okos Olvaſót méltán nem kéſedelmeztethetik." — CSUZY ZSIGMOND *Evangeliomi Trombita* (Poſonban, ny. ROYER JÁNOS PÁL, 1724): „Az nyomtatásban eſett fogyatkozáſokat pedig, ha mindeneſtül fogva nem-is, nagyobb részrűl, a' következendő tábla mútattya-meg. Mellynek-is ſokaságát,

[1] I. h. 54—55. l.

ſenki ne-cſodállya; mert magam mindenkor mellette nem-lehettem; a' nyomtato pedig, ſe deákúl, ſe magyarúl egy-általlyába ſemmit-ſem túdott." — Utána következik az „Errata Typographica hujus Operis Cathechetici, — Tabula ſeu Cathalogus Erratorum", összesen 446 sajtóhiba kiigazítva. — OSTERWALD FRIDERICH JÁNOSnak *A' Keresztyének között ... uralkodo Romlottságnak Kutfejeiről* c. munkájának névtelen szerzőtől való fordítása (Debreczenben, ny. MARGITAI JÁNOS, 1745): „Jóllehet eléggé igyekeztűnk rajta, hogy e' Munka mennél nagyobb vigyázással jőne-ki: mindazonáltal tsak ugyan el-nem kerűlhettűk, hogy a' Nyomtatásban némelly Hibák ne eſtenek légyen. (Következik a „Hibák" felsorolása.) ... Lehetnek talán még egyéb apróságok: de a' mellyek úgy reménylem ſenkit nem fognak megakadályoztatni. Légy jó egésségben." — MARÓTHI GYÖRGY: *Arithmetica* c. művének (Debretzenben, ny. MARGITAI ISTVÁN, 1763) végén ezt olvassuk: „Hogy némelly *Hibák* eſtek e' Könyvben, arrol nem ſzűkség ſok beſzéddel botsanatot kérnűnk: mert ez az illyen munkában majd el-kerűlhetetlen; kiváltképen a' ſok apró tseprő foglalatosságok között. A' Hibák ezek léſznek igazitásra valók." H. GY. TS. P. (Horváth György tsászári prédikátor) *Természetnek* és *Kegyelemnek Oskolája* (Győrbe, ny. STREIBIG GERGELY JÁNOS, 1775) könyve végén a sajtóhibák kijavítását a következő szavak vezetik be: „Az Auctornak távol létele miatt a' nyomtatásban esett nevezetessebb Hibákat ezen Kőnyvben igy kell meg-igazitani." — P. HERMOLAUS csak ennyit mond, minden magyarázkodás nélkül: „A' Nyomtatáſi gántſokat így jobbítsd", — pedig ő is hivatkozhatott volna arra, hogy a könyvnyomtató nem tud magyarul, mert *„Boldog Halálra el-kéſzitő Imádságok ..."* c. műve Bétsben, 1789-ben, HRASCHANZKY JÓSEFnek Betűivel jelent meg, 1789-ben. — ANDRÁD SÁMUEL *Elmés ... Anekdoták* c. művében, amely Bétsben, 1789-ben jelent meg (a nyomdász megnevezése nélkül), már igen bölcsen arra az álláspontra helyezkedik, hogy nem kell a sajtóhibákat kijavítani. „Egéſſz igyekezettel ... vóltam azon — írja az E'ölljáró Beszédben —, hogy ſemmi hiba ne eſſék ebben a' Könyvetskében; de még-is leg-alább a' typographus-i hibákat el nem lehetett tökéletesen kerülnöm. Melyen nem lehet tſudálkozni, mivel a' betü-ſzedőm még egy ſzót ſem tud Magyarul. A' könyv-nyomtatói hibák mindazáltal olyan kitſinek, hogy nem érdemlik különöſön fel-tétetni a' Könyv végén a' kelletlen ſzokott Erratakba; mert akármely E. Olvaſó-is azokot intés nélkül igen könynyen meg-jobbithatja, és ugy olvaſhatja, a'mint nyomtatni kellett vólna." (I. XXIX. l.) — TORMÁSSI JÁNOS *Egynehány Prédikátziók* c. művében (Pesthenn, ny. PATZKÓ FERENTZ, 1791) a hibaigazításra

e szavak hívják fel a figyelmet: „E' Könyvben eſett hibákat e' ſzerént kell meg-jobbitani." — B. H. P. (BETLENI HARI PÉTER) ... *Szabad Gondolkodásai* (Bétsben, ny. a' Tsáſzári Királyi Süket-Némák Typografiájában, 1789) c. művében: „Igazitni-való ki-tetſzöbb hibák." — MÉSZÁROS IGNÁTZ: ... *Magyar Szekretariusában* (Pesten, ny. TRATTNER MÁTYÁS, 1792): „A' nyomtatásban esett hibák. — Azoknak megjobbítások" (kéthasábosan). — GRÓF VERRI SÁNDOR: *Római Éjszakák* Fordította Tótfalusi Kováts Antal (Kolosváron, ny. a' kir. Lyceum, 1823): „Nyomtatásbeli Hibák."

A magyarországi latinnyelvű könyveknek természetesen szintén megvolt ez a rovata: az *Iter Oeconomicum* ... Ab ... *Joanne Lyczei* (Tyrnaviae Typis Academicis; Anno 1707) végén külön fejezet a „*Sphalmata.* Per decursum Itineris Oeconomic. comiſſa, legenda ſubſequenti modo: p. Paginam, l. Lineam denotat ..." S a hibák felsorolása után ezt olvassuk: Si praeter ſpecificata in plure adhuc Lector inciderit in hocce opere Sphalmata, Correctori venia dabitur; cui debitam attentionem in corrigendo, praeſentium temporum, non rarò minuebat viciſſitudo." — De a legtöbbször csak egyszerűen „Errata", vagy „Errata, Correcta" cím alatt sorolják fel a sajtóhibákat (például M. SZENTIVANY: *Ratio Status Futurae Vitae,* Tyrnaviae, 1699), vagy „error — corrig". *(Elementa Jurisprudentiae Hungaricae,* S. Patakini, 1817), vagy „Errata praecipue corrigenda" (M. BEL: *Compendivm Hungariae Geographicvm,* Posonii et Cassoviae, 1779).

Az idézett adatokból látjuk, hogy a sajtóhibákat többféle okkal próbálták megmagyarázni, már a régi magyarok korában és a XVIII. században is. Többek között az idegennyelvű szedőre is próbálták áthárítani a felelősséget, de ez ritkább esetekben fordult elő. Különben az idegennyelvű szedő is végzett hibátlan munkát.

A Magyar Sajtó 1864. évfolyamában két tárcacikk is foglalkozik a sajtóhibák kérdésével. A december 5-i számban PETHEŐ DÉNES azt írja: „Szedőink nagy része nem tud magyarul; de ez még hagyján volna, az ügyes szedő oly nyelven is képes dolgozni, melyen nem tud. L...r az én kéziratom után négy évig szedett, egy betűt sem tud magyarul s mégis ritkán volt oly kevés sajtóhibám, mint őnála." A december 21-i számban viszont „Egy öreg nyomdász" elmélkedik a sajtóhibákról, aki egyenesen az idegen szedőket és nyomdatulajdonosokat teszi felelőssé a sok hibáért: „... de nálunk hanyadik nyomdatulajdonos született magyar? S nemde nyomdavezetőik (!) is többnyire németek ..." — írja az öreg nyomdász, majd így folytatja: „Ha tehát azt akarjuk, hogy lehetőségig hibátlanul állítsuk ki magyar nyomtatványainkat: grammatikát végzett magyar fiúkat kell föl-

fogadni betűszedő tanítványnak." De a sajtóhibákért a szerző is felelős: „ritka író lehet saját művének korrektora, mert figyelme ... ismét meg ismét a szöveg folyamára szalad, a betűhibák pedig közben szépen elcsúsznak szeme elől."

A sajtóhibák ellen a legbiztosabb védelem — a gondos korrektúra: csak teljesen hibátlan szöveget szabad imprimálni.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Az első „teljes" Puskin-kiadás. A *Russzkij Bibliofil* c. könyvészeti folyóirat 1911-ben elhatározta, hogy időnként külön számokat fog kiadni, amelyeket kizáróan egy-egy orosz írónak szentel. Első ilyen külön számában PUSKIN műveinek különböző kiadásaival, illusztrációival, PUSKIN rajzai- és kéziratával foglalkozott. Most, amikor a nagy orosz költő halálának százéves fordulója alkalmából újra nagy érdeklődés támadt művei iránt, röviden megemlékezünk erről az ízléses kiállítású PUSKIN-füzetről, melyről annak idején a mi folyóirataink nem vettek tudomást. (St. Pétersbourg, 1911. 4°. 110 l.)

Egyik cikkében VL. ANDERSZON PUSKIN műveinek halála utáni első teljes kiadásáról ír tanulmányt. — PUSKIN halála után (1837) néhány hónappal az összes orosz kormányzók hivatalos értesítést kaptak a belügyminisztertől, hogy az orosz irodalom nagy költőjének halála mélyen meghatotta az egész orosz társadalmat, magát az uralkodót is, aki a költő családját elhagyatottságában elhalmozta bőkezűségével, gyámokat rendelt ki az árvák mellé, akiknek feladatává tette, hogy a költőnek addig nyomtatásban megjelent műveiből teljes kiadást rendezzenek sajtó alá. Aztán megjelent az előzetes értesítés a tervezett kiadásról a főbb udvari méltóságok (a főpohárnokmester, az istállómester), egy kamarás és ZSUKOVSZKIJ költő, államtanácsos aláírásával, majd a körlevél az összes hatóságok fejeihez.

Az eredetileg hat kötetre tervezett összkiadás nyolc kötetben jelent meg, PUSKIN metszett arcképével és névaláírásával, majd még három pótkötetet adtak hozzá s az első teljes PUSKIN-kiadás 1841-ben fejeződött be.

A kritika kedvezőtlenül nyilatkozott az összkiadásról: a kötetek kiállítása ízléstelen, nyomása hanyag, tele megbocsáthatatlan sajtóhibákkal, a versek s prózai művek elhelyezése rendszertelen benne, — olvassuk az egyik bírálatban. – Méltatlan a kiadás PUSKIN emlékéhez, — mondja a másik; — nincsenek benne jegyzetek, magyarázatok, nincs meg az egyes művek megjelenésének kronológiája. A kötetek alakja esetlen, papirosa szürke. Rossz a szerkesztése, rossz a nyomdai kiállítása, de ami a legnagyobb baj, nem is teljes, — mondja a harmadik. Nagy harc folyt e kiadás körül méltánylói és szigorúan

ítélői között. Talán e nagy lárma is hozzájárult egy KIRJEEV nevű gazdag ember azon elhatározásához, hogy megvásárolja e kiadás összes példányait és kivonja a forgalomból, vagy odaajándékozza a gyámságnak azzal a kötelezettséggel, hogy megsemmisíti, mert ez a kiadás nem méltó PUSKIN emlékéhez. Szándéka monumentális PUSKIN-kiadást rendezni sajtó alá, a korrektúrát jeles irodalmi emberekkel végeztetni el.

Arról a röviden ismertetett tanulmány szerzője, VL. ANDERSZON nem beszél, mi lett a folytatása ennek az ajánlatnak. Úgy látszik, a nagylelkű terv — terv maradt.

Ez a bibliofil-füzet azonban, amelyet PUSKIN emlékezetére adott ki a *Russzkij Bibliofil*, tartalmával, elegáns kiállításával, jó papirosával, pompás reprodukcióival minden tekintetben „méltó PUSKIN emlékéhez".

ISMERTETÉSEK.

Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Herausgegeben von FRITZ MILKAU. Erster Bd. *Schrift und Buch.* — Zweiter Bd. *Bibliotheksverwaltung.* Leipzig, 1931—1933. Harrassowitz, (n8r. XIX. 876 — XV. 732.)

MILKAU, a mai tudományos könyvtárügy egyik legkimagaslóbb alapvetője, a nagy szervező és lelkes könyvtáros, életének legutolsó és bizonyára legszebb munkájaként azt a nagy célt tűzte maga elé, hogy a legjobb német szakférfiak, nagyobbrészt vezető egyéniségek, segítségével összeállítsa a könyvtártudomány enciklopédiáját; azt a művet, mely az első nagyobb áttekintését adja a könyvtártudomány főkép az utolsó három-négy évtizedben hatalmassá növekedett nemzetközi irodalmának; azt a művet, melyet — a GRAESEL 1902-ben megjelent és ma már nem eléggé kimerítő s egyébként is elfogyott kézikönyve után — minden ország könyvtárosai egyformán vártak és amelynek megírása sokkal terjedelmesebb feladattá vált, mintsem arra bármely kiváló szakember egyedül vállalkozhatott volna.

De a huszonhét tudós munkájaként ma már nagyobb részében készen álló nagy mű befejezését a szerkesztő nem érhette meg. Röviddel a második kötet megjelenése után, melynek előszavában már több kitűnő munkatársát kellett elbúcsúztatnia, az ő kezéből is kiesett a toll. A könyvtártudomány kézikönyve, e szerény cím mögé rejtőző nagy ismerettár, azonban semmi esetre sem marad befejezetlenül és MILKAU úttörő munkájának emlékét bizonyára sokáig fogja hirdetni újabb és egyre tökéletesedő kiadásokban is.

Szaktudásunknak ilyen rendszeres, nagy összefoglalása eleddig még egyetlen nyelven sem jelent meg. Kétségtelen azonban, hogy az idevágó ismeretek még e három igen terjedelmes kötetben sincsenek teljesen kimerítve, ami már abból is kitűnik, hogy az egymást követő tanulmányok inkább összefoglaló, mint részletező jellegűek. Példaképen csak az írástörténeti részt említem meg, melyben a szerző az egyiptomi írásnak alig négy oldalt, a kínainak mindössze fél oldalt szánhatott, holott bizonyára tízannyira is lett volna mondanivalója.

Ezért szükségét látta, hogy valamennyi fejezetben egész sorát ismertesse az önállóan vagy folyóiratokban megjelent ama fontosabb közleményeknek, melyek a felvetett kérdésekkel bővebben foglalkoznak. Így az aprólékos kidolgozás helyett a szakirodalom legjava bibliográfiáját kapjuk meg, ami minden további kutatást nagy mértékben segíthet elő. Az eddig megjelent kötetnek mind a huszonnyolc fejezete külön részletes ismertetést igényelne, annál is inkább, mert mint minden szerkesztett műnél, az egyes szerzők feldolgozásmódja és fejezeteik értéke nem lehet egyenlő.

Az első kötet természetesen az írás és könyv történetét foglalja össze. A szerkesztő pároldalas előszava után, mely a könyvtártudomány, valamint e mű célkitűzéseit ismerteti, mintegy bevezetésül *A nyelvek és kapcsolataik* címen H. SCHNORR v. CAROLSFELD tekinti át könyvtári szempontból a nyelvtudomány és könyvtártudomány határkérdéseit és átírásai főelveit.

Az írás és fejlődése című és talán a kötet egyik legsikerültebb fejezete A. BÖMER műve, mely a tulajdonképeni írástörténet mellett az íróanyagok és a könyv kialakulásával, a másolók szerepével, valamint a görög és latin paleográfia főkérdéseivel is foglalkozik.

A könyvfestés fejezetében A. BOECKLER az ókor és középkori kéziratok művészeti jelentőségét tárgyalja, míg az e kéziratok gyüjteményi szakismeretét *Általános kézirattan* címen K. LÖFFLER és a papirosra vonatkozóan pedig K. PREISENDANZ foglalják össze.

A nyomtatott könyv történetét 1600-ig E. v. RATH, 1600-tól máig J. RODENBERG, *az illusztrálás művészettörténetét* pedig a XVII—XVIII. században H. WEGENER, illetve a XIX—XX. században J. RODENBERG több mint 330 oldalon tárgyalják. Bár az adatok óriási halmaza miatt e fejezetek áttekintése kissé bonyolult, de ügyes csoportosításuk miatt mégis aránylag könnyű tájékoztatást nyujtanak az egyes kérdések kutatóinak.

A könyvkötészet történetét a XIX. század közepéig elég szerencsésen M. J. HUSSUNG foglalja össze; *a könyvkereskedelem történetét* úgy a fejlődés, mint a mai szervezet kitűnő ismertetésével E. KUHNERT adja; *A könyvkötészet elmélete és története* című fejezetben G. SCHNEIDER szűri le nagy művének végeredményeit, végül *a tudományos akadémiák* történeti fejlődését és tudományszervező szerepét A. HARNACK ismerteti.

A könyvtárak működését ismertető második hatalmas kötetben *a könyvtárépület és berendezés* főszempontjait G. LEYH részletezi egyrészt a történeti fejlődés és az utolsó 80 év könyvtárainak ismertetése, másrészt az újabb elméletek alapján a jövő szempontjából.

A gyarapítás fejezete E. GRATZLtől a *beszerzés* különböző módjait és nyilvántartását, E. KUHNERT cikke *a fölöspéldányokat* tárgyalja, *a könyvanyag bekötéséről* és *tulajdonjog megjelöléséről* pedig O. GLAUNING tájékoztat elég részletesen.

A címtározás általános szempontjait, valamint a betűrendes szak- és tárgyi címtárak célját és fejlődését, alaki és nyomdai kérdéseit, valamint a központi címtárak feladatát és jövő törekvéseit R. KAISER ismerteti, *a könyvek elhelyezéséről és beszámozásáról* G. LEYH tájékoztat fejlődéstörténeti alapon.

A könyvhasználat sokirányú feladatáról, a könyvtárközi kapcsolatokat is szemmel tartva G. ABB ad világos képet, míg *a könyvtárak tájékoztató szerepét* H. UHLENDAHL ismerteti az egyes nemzetek gyakorlata szerint.

A könyvtári különgyüjteményekről szóló fejezetben H. DEGERING *a kéziratosztály*, N. FISCHER *a térképosztály*, J. WOLFF pedig *a zeneosztály* feladatait és ügymenetét tárgyalják, míg a szak-, illetve a *korlátolt gyüjtésköru könyvtárak* szempontjairól P. TROMMSDORFF és G. NAETEBUS tájékoztatnak. Éppígy külön fejezetben szólnak S. LEYH, O. SCHLAUNING és H. TREPLIN *a könyvtárstatisztikának, a könyvtár és a közönség kapcsolatainak*, valamint a *könyvtári jognak* sokféle részletkérdéséről.

A tizennegyedik fejezet jelentőségét, melyet *A könyvtár és emberei* címmel maga a nagytudású szerkesztő írt, külön is szeretném hangsúlyozni. MILKAU e hosszú tanulmányában egész élettapasztalatát szűrte le, hogy a sokirányú könyvtárosi munka felelősségteljességét, valamint az egyes nemzetek könyvtárosképzésének fejlődését és eredményeit kellőképen megvilágítva a jövő érdekében, mintegy végrendeletszerűen, adjon irányelveket az igazán rátermettek kiválasztására és kiképzésére. Végül *a könyvtárak nemzetközi kapcsolatait* és annak jövő lehetőségeit. H. A. KRÜSS ismerteti világos okfejtéssel.

Reméljük, hogy a még hátralevő harmadik kötet, mely a könyvtárak történetét, a közművelődési könyvtárak fejlődését, célját és ügymenetét ismerteti, valamint a részletes tárgymutatót tartalmazza, nemsokára szintén megjelenik és így e nagy mű hamarosan teljessé válhat. Megállapítható, hogy a bírálat az első két kötetet általában igen kedvezően fogadta, aminthogy egy ilyen hatalmas vállalkozásnál, melynek kezdeti és szerkesztési nehézségei közismertek, a részlethiányoknak — melyek az újabb kiadásokban most már könnyűszerrel kiküszöbölhetők — el kell törpülniök a nagy eredmények mellett. Valószínű, hogy e kiváló mű a következő évtizedben fordításokban is meg fog jelenni és hasonló enciklopedikus kiadványoknak szolgál

majd példaképül. Különösen kiválónak kell tartanunk ugyanis szerkesztésmódját, a fejezetek szerencsés csoportosítását, áttekinthetőségét, valamint a mű remek kiállítását. Szükségesnek látszanék azonban, hogy az újabb kiadás bővebben legyen illusztrálva és az egyes fejezetek, melyek egyébként is igen terjedelmesek, önálló kisebb alakú kötetenként jelenjenek meg, minek folytán egyrészt az elavulók könnyebben pótolhatók lennének, másrészt a mű kezelése is célszerűbb volna.

Bizonyára a magyar könyvtárosok is nagy haszonnal forgathatják e szépen és általában jól megírt köteteket, noha ez alkalommal is elkedvetlenítő, hogy a hazai eredményekről, melyek pedig sok tekintetben méltóan sorakoznának a külföldiek mellé, még e tárgyilagosan szerkesztett műben is vagy semmi, vagy csak kevés és jórészt téves említés történik. De amint ez nagyrészben a mi hibánk, a mi fedadatunk az is, hogy az újabb kiadásban e hiány kellő felvilágosítások megadásával minél jobban kiküszöböltessék.

Kívánatos volna, ha ezen alapvető mű nálunk sem maradna hatástalan. De legszükségesebbnek azt tartanám, ha vagy a legfontosabb fejezetek lefordítása révén, vagy talán — legalább részben — még inkább az azok figyelembe vételével megírandó magyar szakkönyvsorozat útján mi is mielőbb kiadhatnánk a magyar könyvtárosok kellő szakképzettsége érdekében a könyvtártudomány magyar kézikönyveit. NYIREŐ ISTVÁN.

Breyer Mirko: *Südslavische Rara et Rarissima.* Wien—Leipzig—Zürich, 1937. 39 l. 8°.

A horvát irodalomtörténet érdemes agg művelője, hosszú időkön át Zágráb egyetlen tudományosan képzett antikváriusa, jelen kis munkájával minden bibliofilt őszinte hálára kötelezett. A XV. és XVI. század délszláv nyomtatványait mutatja be a filológus és a bibliográfus pontossága mellett 37 szép reprodukcióval is. Olyan világ ez, mely a nyugaton is alig ismeretes. A könyvecske sok magyar vonatkozása miatt bennünket különösen érdekel.

A legrégibb horvát nyomtatvány egy 1483-ból való, Velencében készült glagolita misekönyv. Az ezt megelőző kéziratos glagolita misszálék közül kettőnek van magyar kapcsolata. NAGY LAJOS egyik udvarfia, NOVAK nemes úr, számára 1368-ban készült egy ilyen pergamen kódex. VUKČIĆ HRVOJE spalatói herceg 1405-ben írt glagolita misszáléja állítólag MÁTYÁS király könyvtárába került. Bizonyos az, hogy 1889-ben a török szultán Corvina-ajándékával került hozzánk vissza és 1891-ben JAGIĆ WICKHOFF és THALLÓCZY szerkesztésében látott napvilágot. A legrégibb, horvát területen nyomatott glagolita misszálé a zenggi 1494-ből való misekönyv, melynek egyetlen

ismert példánya a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őriztetik. Ezt ASBÓTH OSZKÁR mutatta be a szlavisztikának, amit BREYER nem említ. Ezután a gótbetűs horvát inkunábulumokat tárgyalja. A legrégibb közöttük a spalatói BERNARDINUS fráter 1495-ben Velencében nyomatott *Lectionariuma*. A horvát bibliográfus megismertet bennünket a fiumei glagolita-nyomtatványokkal is, majd a legrégibb szerb nyomtatvánnyal, a cetinjei Oktoihhal (1494), mely az akkori montenegrói uralkodóház, a CRNOJEVIĆEK, címerével van díszítve. A montenegrói VUKOVIĆ BOŽIDAR vajda a török elől menekülve Velencében szerb nyomdát alapított, mely 1519—38 között működött. A legrégibb belgrádi szerb nyomtatvány 1552-ből való. Egy evangélium, melyet a ragúzai GUNDULIĆ TROJÁN készített. Bosznia külön írásával, a horvát cyrillicával, vagy bosančicával 1512-ben Velencében készült az első nyomtatvány, egy katolikus imakönyv.

A XVI. században virágzásnak indult dalmáciai horvát irodalom termékeinek csak kis része látott a maga korában nyomdafestéket. A sok másolat kielégítette az olvasóközönség igényeit. A nyomtatott művek túlnyomólag Velencében készültek. Itt adták ki LUCIĆ HANNIBAL műveit (1556, 1585). BREYER elmulasztja megemlíteni, hogy LUCIĆ legfontosabb műve, az első horvát világi tárgyú dráma, a *Robinja* (A rabnő) magyar hősök nevéhez fűződik. Magyar tárgyú KRNARUTIĆ *Vazetje Szigeta grada* című kis eposza (1584) is, a Szigeti veszedelem első horvát feldolgozása. BREYER az eposz forrásául BUDINA SÁMUEL krónikáját jelöli meg, holott 1912 óta ki van adva ČRNKO eredeti horvát műve, melyből BUDINA a maga nem éppen hű latin fordítását készítette és a horvát irodalomtörténet azt is kimutatta, hogy KRNARUTIĆ ČRNKO műveit használta. KRNARUTIĆ és a Zrínyiász kapcsolatáról sem BREYER, sem a horvát irodalomtörténet nem tud, pedig a Zrínyiász horvát fordításban is megjelent. Velencében adta ki (1595) a sebenicói VERANTIUS FAUSTUS, később csanádi püspök, ötnyelvű (latin-olasz-német-horvát-magyar) szótárát, az első horvát szótárt. A munka végén egy öt lapnyi függelék van ilyen címen: *Vocabula dalmatica* (értsd horvát), *quae Ungari sibi usurparunt*.

A szlovén irodalom legrégibb nyomtatványai TRUBAR PRIMUS reformátori működésével állanak kapcsolatban. 1550-ben két kis szlovén katekizmust adott ki Tübingenben. E városhoz fűződik TRUBAR és követői jóformán egész munkássága. Az említett két könyvben ugyan azt olvassuk: „gedruckt in Sybenbürgen durch den Jernei Skuryaniz", de csak a cenzúra félrevezetését célozta. Tübingenben latin-, cirill- és glagolitabetűs horvát nyomtatványok is jelentek

meg, melyek szintén Luther tanait terjesztették igen kevés sikerrel. Egyik ilyen Tübingenben tevékenykedett horvát reformátor, az isztriai CONSUL ISTVÁN, HANS von WEISPRIACH meghívására 1568—1579 között a mai Burgenlandban, Kismartonban és vidékén működött mint prédikátor az ottani horvátok között. A horvát reformáció egy másik ága a szigetvári hős fiának, ZRÍNYI GYÖRGYnek, Nedelišćén, a Muraközben alapított nyomdájához fűződik. ZRÍNYI nyomdásza a lengyel eredetű, de bécsi származású HOFFHALTER RUDOLF volt, aki előzőleg több éven Magyarországon próbált szerencsét mint protestáns vándornyomdász. A rövid életű nedelišćei nyomda termékeiből BUČIĆ MIHÁLY horvát kálvinista prédikátor két műve cím szerint, PERGOŠIĆ IVÁN Werbőczy-fordítása (1574) meg négy példányban ismeretes.

Megemlékszik BREYER a Horvátország számára idegenben készült latin ősnyomtatványokról is. Az első *Breviarium Zagrabiense* Velencében készült (1484), Rómában és Pesten őriztetnek példányai. E breviárium második kiadásának (1505), mely szintén Velencében készült, egyetlen ismert példánya a pesti ferences-kolostor birtokában van.

Füzete záradékában felsorolja BREYER azokat, akik munkájában segítségére voltak. Itt is akad magyar vonatkozás: a horvát tudósok hosszú sorában egy magyar kroatista is szerepel: e sorok szerény írója. BAJZA JÓZSEF.

Pais Károly: *A két Kisfaludy Sándor.* Simon és Garab könyvnyomdája, Cegléd, 1937. 8°. 53 + 3 sztl. l.

PAIS KÁROLY értekezése, mely a „literátor" és a „patrióta költő" KISFALUDY SÁNDORról szól, a könyvészt két szempontból érdekli. Bevezetésében KISFALUDY SÁNDOR műveltsége megszerzésének állomásaival, irodalmi ismereteivel, a „Könyvbéli Virágok"-kal (idézetgyüjteményével) és könyvtárával foglalkozik. A vonatkozó irodalom alapos ismeretével s a KISFALUDY SÁNDOR műveiben előforduló hivatkozások, a „Könyvbéli Virágok" c. idézetgyüjteménye és CSÁSZÁR ELEMÉRtől kiadott könyvtárjegyzéke alapján állapítja meg, hogy olvasmányai a klasszikus költők, a magyar irodalom, Bécsben a német írók, a francia fogságban PETRARCA és a francia szerelmi költészet, szabadulása után főként német munkák. Az angol irodalommal kevesebbet foglalkozott, de SHAKESPEARET ismerte s a „Könyvbéli Virágok"-ban találunk SHAKESPEARE-idézetet is. Valószínű, hogy olvasója volt MÜLLER FERENC győri könyvkötő „Olvasó Kabinét"-jének, mely 1789 őszén nyílott meg. — *A „literátor"*-ról szóló fejezetben pedig érdekes és tanulságos példáját látjuk annak, mi módon lehetséges helyesírási megfigyelések alapján megállapítani egy író kéziratának keletkezési

évét. KISFALUDY SÁNDOR korában ugyanis kétféle magyar helyesírás volt: a jottista *(j, tz, ts, látja, tzél, tsak)* és ypsilonista *(y, cz, cs, láttya, czél, csak)*. KISFALUDY SÁNDOR életének egyes korszakaiban felváltva ypsilonista és jottista. A levelek és a Gazdasági napló alapján PAIS KÁROLY megállapítja, hogy 1806-tól kezdve csatlakozik a VERSEGHY-féle helyesíráshoz, s ettől kezdve *y*-t, *cs*-t és *cz*-t ír, tehát a *Két szerető szívnek története*, mely következetesen ypsilonista, nem keletkezhetett 1806 előtt.

A helyesírásnak kormeghatározó szerepe nemcsak kéziratoknál, hanem — mint ismeretes — régi könyveknél is döntő jelentőségű.

TR. Z.

Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei. 2—5. füzet.

A stuttgarti *Weltkriegsbücherei* Németországnak legnagyobb tudományos intézete, amely kizárólag a világháborúval kapcsolatos történeti forrásanyag gyüjtésével és hozzáférhetővé tételével foglalkozik.

A világháború történetét, előzményeit és következményeit tárgyaló könyvek, folyóiratok, röpiratok, térképek, plakátok gyüjtésével foglalkozik s eddig több mint 75.000 ilyen vonatkozású könyvet, mintegy 5000 lezárt folyóiratot, 2150 németországi és külföldi hírlapot s emellett számos térképet, röpiratot, plakátot s egyéb háborús dokumentumot gyüjtött össze.

Az anyag feldolgozása a kutatók feladata, de a könyvtár igazgatósága is elősegíti a világháborúhoz fűződő rengeteg kérdésben való eligazodást, mert bibliográfiai munkásságával sajátos szakkönyvészeteket állít össze egy-egy idevágó problémáról.

Az összegyüjtött hatalmas anyag nem teljes, de viszonylag annak tekinthető az egyéb könyvtárak hasonló természetű gyüjteményeinek jóval kisebb volta miatt. Ha tehát anyagát szakkatalógusokban dolgozza fel, ezek a részletszakkatalógusok már-már bibliográfiától megkívánható mértékben gazdagok és teljesek s ezért a könyvtárban való útmutatástól elvonatkoztatva önmagukban is értékek s mint bibliográfiák is használhatók.

1934-ben kezdte el a könyvtár anyagának ilyen részlet-szakkatalógusok formájában való ismertetését. Ezek a katalógusok negyedévenként jelennek meg *Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei* sorozatcím alatt. Az első ilyen füzet, amelyből azóta második kiadás és pótlás is jelent meg, Lengyelországgal foglalkozik. Ez a kellendőség jelzi, hogy a katalógusokat a könyvtártól messze is lehet használni, mint történeti szakkönyvészeteket. A következő

négy füzet, amely 1934 júliusától 1935 áprilisáig jelent meg, közelről érint bennünket magyarokat. A Doppelheft 2/3. jelzésű füzet (VIII + 136 lap) *Bibliographie zur Geschichte Österreich-Ungarns im Weltkrieg 1914—1918* címmel jelent meg. A 4-es jelzésű füzet címe: *Bibliographie zur Geschichte Österreich-Ungarns 1848—1914* (6 + 74 lap), az 5. füzeté *Bibliographie zur Geschichte der Nachfolgestaaten* (6 + 100 lap). Az utolsó füzetből azóta már megjelent a második és bővített kiadás.

A három bibliográfia mintegy 9—10.000 mű címét sorolja fel nagyon ügyes szakcsoportosításokban. Minden füzet először a kérdés könyvészetét sorolja fel, majd a kérdésre vonatkozó alapvető aktaközleményeket és az összefoglaló előadásokat. Ezt követi azután a kérdésnek különböző részletmegvilágítása.

Sajnos, a könyvtárnak több mint 600 darabot kitevő, igen becses s nem egyszer igen ritka magyarnyelvű világháborús könyve könyvészetileg még nincs feldolgozva s ezért az hiányzik az osztrák-magyar világháborús történet füzetéből. Hasonlóképen mellőztetett a nyelv kevesek által ismert volta miatt a magyar anyag zöme a másik két füzetből is. Így, bár magyar szerzőjű és magyar vonatkozású anyag most is szép számmal van az említett füzetekben, az majdnem kizárólag idegennyelvű.

Ezen a hiányon azonban segiteni akar a könyvtár. Az egyik füzet előszavában bejelenti, hogy mivel a könyvtár magyarnyelvű anyaga igen nagytömegű és igen jelentős természetű, feldolgozása után közre fogja adni annak jegyzékét is *Bibliographie ungarischer Werke zur neuesten Geschichte Ungarns* címmel. Ismerve a magyar történeti könyvtár tátongó hiányait, nem leplezett várakozással nézünk a beígért füzet megjelenése elé.

Az eddig megjelent füzeteknek jól használható mutatói vannak, amelynek alapján az egyes címeknek szerzője és tárgya szerint is könnyen el lehet igazodni a könyvészet nagy és gazdag címanyagában. A magyar könyvtárakból többnyire hiányzó füzetekre, amelyekre referensszolgálat közben sűrűn lehet szükség, felhívjuk az érdeklődők figyelmét. ASZTALOS MIKLÓS.

A rézmetszettel díszített könyv. *A Magyar Bibliofil Társaság nyolcadik kiállitása. Rendezte és a katalógust szerkesztette* DR. DRESCHER PÁL.

Különösen hangzik: a könyv szépsége egy százada, tehát azóta romlott, amióta az ismeretek utáni vágy a legmagasabbra felfokozódott. A mérhetetlen tudásszomj csak a könyvtechnikát serkentette,

amellyel azonban a könyv, mint esztétikai produktum, nem tudott lépést tartani. Ez pedig annyira igaz, hogy ma, ha régi könyv: Elzevir, Aldus stb. kerül kezünkbe, legtöbbször az első csodálatunk a mű szépségének szól. A mi könyveinkkel leszállt az igényünk s éppen úgy, mint az iparművészetnél mondjuk, szépnek minősítjük már akkor is a most készült nyomtatványt, ha az „funkcióját" teljesíti. Megelégszünk a könyv külsejét illetőleg a tárgyiassal, azaz a féligmeddig jó papírral, az olvasható betűvel, az értelmesen tördelt szöveggel stb. A ma ritkán készülő igazán szép könyvet fényűzésnek tartjuk, amelyet csak a „bibliomániás" vásárol. Az utókor a mi könyvkultúránk, de különösen a közelmult nyomdai termékei révén szomorú képet alkot majd rólunk. Bár az irányzat — valljuk meg — javuló, mert már észrevesszük a hibákat. A Magyar Bibliophil Társaság érdemei elvitathatatlanok, egyrészt szinte általa teremtődik meg nálunk a szép könyv, másrészt kiállításaival rámutat a mult emelkedett könyvkultúrájára.

A célt a Magyar Bibliophil Társaság nyolcadik kiállítása teljes mértékben szolgálja. DRESCHER PÁL, aki az anyagot egybegyüjtötte, tanulságossá tudta tenni a bemutatót. Megfigyelhettük a rézmetszés szerény elindulását, amely a könyvnél eleinte a címlapon jelentkezett. Viaskodik az erőteljesebb fametszettel, frontispice lesz és csak lassan hódítja meg a belső teret. A maratott, metszett vonal később mint melódia kíséri a szöveget — már-már egyenlő a grafikus és a mű szerzője —, melyhez csak egy lépés kell s elnyomja a könyv tipográfiáját, hogy a könyvön belül mint képsorozat — legyen az veduta, háborús história, arcképgaléria — mondanivalóját most már akár szöveg nélkül, képeskönyvként, egész öncélúan közölje. Végigkísérhettük a XVIII. század legvégén meginduló hanyatlást, az empirekorban való szemmel látható sorvadást, a XIX. század harmincas éveiben beálló dekadenciát, amely napjainkig csak süllyedt.

A modern könyvben a rézmetszetnek már nincs mondanivalója, nem tud a műhöz organikusan kapcsolódni. Például egészen jellegzetes, hogy alig egy-két magyar rézmetszetes könyv készült 1900 óta. Ez azonban nem magyar sajátosság, nem jobbak a viszonyok külföldön sem. Szinte döbbenetes, ha egy újabb rézkarccal díszített könyvet valamely régibb munkával hasonlítunk össze. Még akkor is szembetűnő a hanyatlás, ha valamilyen XVIII. századi, nem is elsőrangú mester mellé állítjuk az új művészet legnagyobbjait: MANET-t, COROT-t vagy PICASSÓt.

Oh, mennyire értette például az *Architettura e prospettiva* című munkájában PIRANESI, hogy a kéziratot „áttegye" illusztrációvá és

PIAZZETTA mennyi mindent tud közölni velünk TASSO szövege mellett anélkül, hogy ezzel vetélkedni akarna, vagy tolakodóvá válna. És ha a franciáknál, ahol a XVIII. században kongeniális társa az írónak az illusztrátor, figyeljük meg, hogyan egészíti ki PICART RABELAIST, BOUCHER BOCCACCIÓT, MOREAU METASTASIÓT, EISEN MARMONTELT, OUDRY LAFONTAINET, DAULLÉ RACINET. A klisékhez szokott szemünk áhítattal és csodálattal merül el a vonal, pont, a folt és forma szépségeiben. Elragadó ezeknek a franciáknak a technikája, de ezen túl egész biztosan abban rejlik varázslatuk, hogy az a szellemiség, világszemlélet, amely az illusztrációkból sugárzik s amelyet soha el nem érhet semmiféle újabb fotoeljárás, mély hatást vált ki bennünk. Természetesen a könyvillusztrációkból vonzóan áradó atmoszféra nemcsak a francia rézkarcolók, rézmetszők sajátossága. A kiállítás rendezője értette a módját, hogy az olasz, német, angol, németalföldi, spanyol könyvkultúrából is ízelítőt adjon. Sőt a magyar rézmetszéssel illusztrált könyv is szóhoz juthatott ezen a bemutatón. Legtöbbször érdesen, naivan kivitelezett képek kísérik a könyveket, mégis minden primitívségük mellett lebilincselők. ULRICH HENRIK, SZELEPCHÉNY GYÖRGY, CRONERUS JOHANNES, HOFFMANN, SCHOTT, LANGGRAF, MIKOVINYI SÁMUEL, BINDER, az ASSNER testvérek, FISCHER ANTAL, MEYER ÁGOST, CZETTER SÁMUEL, JUNKER KERESZTÉLY, a XVII—XVIII. század magyar rézmetsző-mesterei bizony sokszor a művészettől távolesőt alkottak és mégis vonzóak szeretettel készült zsenge próbálkozásaikkal. Leghálásabbak ezért a magyar részért vagyunk a rendezőnek.

A Magyar Bibliophil Társaság ezzel a kiállítással magasztos és előkelő feladatot teljesített. J. J.

LEVÉLSZEKRÉNY.

D. B., Budapest. A *Magyar Könyvszemle* előfizetési ára valóban évi 40 (negyven) pengő. E kétségkívül magas előfizetési díjnak az a magyarázata, hogy a *Magyar Könyvszemlét* a mai nehéz viszonyok között, amikor sem az állam, sem a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára nem járulhat hozzá fenntartásához oly összeggel, amellyel évi megjelenése biztosítva volna, csak úgy lehetséges kinyomatni, ha kiadási költségeihez *hozzájárulnak* mindazok a köz- és magánkönyvtárak, amelyeknek a *Magyar Könyvszemlére* szükségük van. A hozzájárulásnak két módja van: vagy bizonyos számú ívek költségeit vállalják el az egyes közkönyvtárak, s a vállalt költségek arányában joguk van közleményeiknek megfelelő terjedelmű

elhelyezésére, vagy — amennyiben költségvetésük nem engedi meg az ívszámok költségeinek vállalását — a 40 pengő előfizetéssel segítik elő a *Magyar Könyvszemle* megjelenését. Magától értetődik, hogy a *Magyar Könyvszemle* a közkönyvtárak és tisztviselői *tudományos* közleményeinek helyet ad az esetben is, ha a folyóirat előállításához anyagi támogatásukkal nem járultak hozzá. Eddig a *Magyar Könyvszemle* a következő könyvtárak anyagi hozzájárulásával jelenik meg: *Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára,* a budapesti, szegedi, pécsi és debreceni *Egyetemi Könyvtár,* a *József Nádor Műszaki Egyetem könyvtára,* a soproni *Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar könyvtára,* az *Orsz. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára,* a budapesti *Fővárosi Könyvtár, Technológiai Könyvtár,* a *Berlini Magyar Intézet könyvtára,* a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete könyvtári szakosztálya.* A *Magyar Könyvszemlét* tehát a *magyarországi közkönyvtárak* tartják fenn, anyagi hozzájárulásukkal vagy előfizetésükkel. A fenntartó közkönyvtárak tisztviselői és a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete könyvtári szakosztályának tagjai a *Magyar Könyvszemlé*-t évi 10 (tíz) pengő előfizetési áron rendelhetik meg.

Többeknek. A *Magyar Könyvszemle* a Szerkesztő-Bizottság határozata értelmében csak könyvtárügyi, könyvtártudományi, könyvtártörténeti és bibliofil kérdésekkel foglalkozó cikkeket és ismertetéseket közölhet, ennélfogva régi levelek, vagy egyéb kéziratok közlését is csak abban az esetben vállalhatja, ha ezek a fenti tudománykörökre vonatkozó kérdéseket tárgyalnak. Irodalmi levelek, történelmi okmányok, nyelvemlékek stb. közlésére vannak szakfolyóirataink, hol ezek a szakemberek számára könnyebben hozzáférhetők, mint a *Magyar Könyvszemlé*ben, amelynek feladata a *könyv*nek, mint művelődéstörténeti emléknek, és mint könyvtári anyagnak a vizsgálata. Bibliográfiákat a *Magyar Könyvszemle* tervezett kiadvány-sorozatában, mellékletképen fog megjelentetni.

P. R.-nek. Az 1711 után megjelent magyarországi nyomtatványok bibliográfiáját PETRIK GÉZA állította össze a budapesti nagy közkönyvtárak anyaga alapján. Hogy ez az összeállítás nem teljes, azt régóta tudjuk, azonban nagy hiányait valóban azóta látjuk, amióta a XVIII. század kevésre értékelt régi magyar könyveivel részletesebben és behatóbban foglalkozunk. Nagyon óhajtandó volna e hiányok teljes pótlása, azonban a *Magyar Könyvszemle* egy-egy adalék közlésére nem vállalkozik. De ha valaki akár egy-egy kisebb évközben megjelent, akár egy szűkebb tárgykörre vonatkozó nagyobb hiányt bő címanyaggal ki tud egészíteni, ezt a *Magyar Könyvszemle* szívesen fogadja. Addig is, amíg a PETRIK-féle könyvészet új bővített kiadása megjelenhetik (amire egyelőre semmi kilátás nincs), azt ajánljuk, hogy minden könyvtár „lövesse át" tiszta fehér papirossal a kézi példányát s amennyiben a könyvtárban oly műveket találnak, amelyeket PETRIK nem vett föl, ezeknek címét a tiszta lapokra, a betűrendnek megfelelő helyen, jegyezzék föl. Csak így lehet remélni, hogy a PETRIK könyvészete valamikor teljessé válhatik. Antikvárius-katalógusokban gyakran látjuk hirdetett könyvek után,

hogy PETRIK nem ismeri, laikusok is gyakran ajánlják föl könyveiket ugyanilyen megjegyzéssel, azt gondolván, hogy ez a könyv ritkaságának a bizonyítéka. Ez azonban csak azt mutatja, hogy a kérdéses munka abban az időben, amikor PETRIK GÉZA könyvészetét írta, a fővárosi könyvtárakban nem volt meg, pedig ugyanakkor a vidéki könyvtárakban meglehetett. Különösen a XVIII. század vallásos irodalmának számtalan nyomtatott emléke sok példányban lehet meg még ma is plébániák és parókiák könyvtáraiban, anélkül, hogy a fővárosi nagy könyvtárak katalógusaiban szerepelnének.

K. G. úrnak. Könyvtár régi magyar könyveinek duplumait, vagy fölöspéldányait nem adhatja el addig, amíg az összes birtokában levő példányokat pontosan össze nem hasonlította. Megtörténhetik, hogy az egyes példányok ugyanannak a kiadásnak változatai, azaz általában, az ívek túlnyomó részén pontosan megegyeznek, egyes oldalokon vagy íveken azonban kisebb-nagyobb szövegbeli eltéréseket mutatnak (mint HELTAI GÁSPÁR *Új Testamentum*-fordítás. Kolozsvár, 1562.), vagy egyes betűjelekben eltérnek egymástól (mint SZENCZI MOLNÁR ALBERT zsoltárfordításának 1612-i oppenheimi kiadásának egyes példányai. — Úgyszintén, ha egy könyvtárnak megvételre felajánlanak régi magyar könyvet, a könyvtár nem utasíthatja vissza a könyv megvásárlását addig, amíg a fölajánlott példányt a saját példányával össze nem hasonlította, mert megtörténhetik, hogy a felajánlott példány az ő példányának kiadási változata (variánsa). A változatok kérdésével eddigelé keveset foglalkoztak. (L. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: MKsz. 1913. 13—16. l., 1917. 201—210. l. Akad. Ért. 1918. 6—8. füzet.) Pedig, mint a HELTAI GÁSPÁR *Új Testamentum*-fordításának (1562) változatai mutatják, gyakran egy és ugyanazon kiadás egyes ívein oly szövegbeli eltérések vannak, hogyha valaki egyik példány idézeteit egy másik példányból őrzi ellen, és nem tudja azt, hogy annak a kiadásnak változatai vannak, idézésbeli pontatlanságot olvas az idézetet közlő fejére. Nagyon óhajtandó volna, ha a Nyelvtörténeti Szótár hibásnak kimutatott idézetei alapján elindulva, valaki vizsgálat alá venné a régi magyar nyomtatványok változatainak kérdését.

A közkönyvtárak vezetőit *felkérjük*, szíveskedjenek a könyvtáruk állományában levő magyar *őshírlapok* (1800 előtt Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok) jegyzékét elkészíttetni és a magyar őshírlapok nyilvántartása számára a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára hírlaptárának megküldeni, pontosan feltüntetvén az egyes évfolyamok hiányait is. Az őshírlapok ugyanis sok példányban fönnmaradtak ugyan, de ritka közöttük a teljes. Igen soknál különböző újságok keveredtek és köttettek egybe. Illusztrációik, mellékleteik számáról sincs még pontos jegyzék. Irodalmi mellékleteik, mint pl. a „*Bibliothéca*“ (Bécs, 1793—1795), a bécsi „*Magyar Merkurius*“ melléklapja, amely havonként egyszer jelent meg, úgy látszik, kis példányszámban maradt fönn: e sorok írója soha sem látta és hiába kutatott utána. — Az 1780 előtt Magyarországon megjelent német- és latinnyelvű hírlapok is többnyire csonkán vannak meg egy-egy helyen. Könyvtári közérdeket vélünk szolgálni azzal, ha az őshírlapok teljes

jegyzékét, lelőhelyük feltüntetésével pontosan összeállítjuk. A jegyzék összeállításához útmutatóul szolgálhat KERESZTY ISTVÁN: *Hírlapok és folyóiratok 1867-ig* és SZALÁDY ANTAL: *A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780—1880-ig* c. műve. *Tr. Z.*

Melianus Gnatereth. A mult ősszel tartott könyvtárosi és levéltárosi kongresszus alkalmával RÉVÉSZ IMRE egyetemi tanár hívta föl figyelmünket az alábbi rejtélyes szerzőjű és nyomtatójú XVIII. századbeli műre. IGASSÁG PAISA | MELLYEL | A' KRISTUSTÓL Szereztetett | Sákramentomi Sz. Vatsora felől, a' | HELVETZIAI Confessióban ki adat- | tatott Igaz Tudományt erösséti; | ÉS Valamelly Tudós Rom: Catholicus | *Egyházi Személynek* | Bernárd Pálnak, | Anno 1735. KASSÁN ki nyomtattatott | és világ eleibe botsáttatott nyilai ellen | ÓLTALMAZZA, | MELIANUS GNATERETH | KRISTUS Szerzetéből való (Eféd. 4 : 11.) | alázatos EGYHÁZI Szólga. | Nyomtattatott MIABURGBAN. | URANIUS NATHANAEL | által 1741. Esztendöben. 8r. [6] + 464 + [38] l. Itt költött név a szerző, a nyomdász s a nyomdaváros neve. PETRIK *Melianus Gnatereth*nél HELMECZI ISTVÁNhoz utal. SZINNYEI: Mírók is HELMECZI (K.) ISTVÁN alatt veszi föl, de a cím leírása alkalmával *Melianius Gnatereth* után zárójelben KŐRÖSI ISTVÁN, *Miaburg* után pedig *Utrecht* nevét teszi. A könyv igen gondos, szép tipografizálású, jó papirosú nyomtatvány. Ki volt szerzője, nyomtatója és hol jelent meg? *Tr. Z.*

FOLYÓIRATSZEMLE 1936.

II.

(Rövidítések: *AB:* Archives et Bibliothèques, Paris, II. évf. — *ABM:* Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique, Bruxelles, XIII. évf. — *B:* La Bibliofilia, Firenze, XXXVIII. évf. — *BB:* Bulletin du Bibliophile, Paris, XV. évf. — *BCh:* Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, Paris, XCVII. évf. — *BNY:* Bulletin of the New York Public Library. XL. évf: — *LAR:* The Library Association Record, London, XXXVIII. évf. — *LJ:* The Library Journal, New York, LXI. évf. — *LQu:* The Library Quarterly, Chicago, VI. évf. — *Ph:* Philobiblon, Wien, IX. évf. — *RB:* Revue des Bibliothèques, Paris, XLVI. évf. — *ZBF:* Zeitschrift für Bücherfreunde, Leipzig, XL. évf. — *ZBW:* Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LIII. évf.)

13. A személyzet. Státus és szolgálati beosztás.

R. L. W. COLLISON: Town and country. (LAR. 593: városi és vidéki könyvtárosok státusbeli és szolgálati viszonyai.)

W. POLLITT: Library staffs. (LAR. 290.)

W. G. FRY: Library staffs with special reference to large public library systems. (LAR. 281: az angol könyvtárak az amerikaiakhoz képest a személyzet tekintetében rosszul állanak. A nyilvános könyvtárak közül csak 4, a birminghami, a glasgowi, a liverpooli és a manchesteri Nyilvános Könyvtár személyzete haladja meg könyvtáranként a 270 főt. Hét-nyolc más vidéki nagy könyvtárnak a személyzeti létszáma egyenként már csak 100—200 fő között változik. Emiatt számos könyvtárnak még mindig nincs szakkatalógusa, a rendelkezésre álló személyzet alig tudja a napi forgalmat lebonyolítani, mindenütt vannak restanciák. A fiókok kooperációjában zökkenők mutatkoznak, az igazgató kénytelen lavirozni. Fizetéstelen volontőrök ideiglenes igénybevételét ajánlja. E javaslat fölött az angol könyvtároskongresszuson vita támadt, melynek során I. D. COWLEY ellenezte a fizetéstelen munkaerők alkalmazását.)

L. M. BUKER: The accessibility of the chief. (LJ. 483. az igazgató nem foglalkozhatik részletekkel; idejét leginkább az veszélyezteti, hogy a könyvtár tisztviselői triviális ügyekkel keresik fel. A titkári szolgálatban tapintatosan, de egyúttal erélyesen kell számontartani a határidők betartását.)

J. J. GILLET: The training of library staffs. (LAR. 304.)

E. HITT: Advantages of a classified service in libraries. (LJ. 663.)

J. P. DANTON: The faculty, the librarian and book selection. (LJ. 715: egyetemi könyvtárakban könyvtáros és egyetemi tanárok viszonya egymáshoz, különösen könyvrendelések tekintetében.)

L. KLAIBER: Das Referatensystem. (ZBW. 69: a Handbuch der Bibliothekswissenschaft II. kötetében E. GRATZL, valamint ennek bírálója, W. SCHULTZE a ZBW. 1934. évfolyamában (271) a szakreferensrendszer ellen

nyilatkozott. Tény, hogy ez a nagy könyvtárakban megbukott. Először a bécsi Udvari Könyvtár (ma Nemzeti Könyvtár) vezette be 1906-ban, 21 szakra, melyek mindegyikére legalább egy referenst jelölt ki. Abbahagyták. Hasonlóképen csak kísérlet maradt a berlini Királyi (ma Állami) Könyvtárnál. De KLAIBER, miként LETH is, kisebb könyvtárakban helyénvalónak véli s arra hivatkozik, hogy a stuttgarti Országos Könyvtárban, valamint a tübingai és freiburgi Egyetemi Könyvtárakban bevált. Ott is mutatkozott ugyan a főhibája, t. i., hogy nem szabályozható pontosan s valóban, a szabályzatát egyik könyvtár sem tudta kidolgozni, de ha a könyvtárnak elegendő tudományos személyzete van, a gyakorlatban sok előnnyel jár. A referens nemcsak a szakjába tartozó könyvek megrendeléséről gondoskodik, hanem beérkeztük után ő katalogizálja, számozza és szakozza is őket, a maga szakjában ő látja el a felvilágosító szolgálatot, sőt az olvasóterem megfelelő szakát is neki kell rendeznie és színvonalon tartania.

R. S. ESTES: A challenge to college librarians. (LJ. 145.)

14. *Könyvtárosképzés.*

E. LEIPRAND: Fragen der Ausbildung für den wissenschaftlichen Bibliotheksdienst. (ZBW. 490: fontos, hogy a könyvtárosjelölt szakírói munkát is kifejtsen, mert a könyvtárban dolgozó kutatók szükségletei iránt csak akkor lesz érzéke, ha ő maga is kutató.)

H. E. HOWE: Traits of the ideal and the potential librarian. (LQu. 111.)

M. M. HOSTETTER: The academic training of the librarian. (LJ. 139.)

C. J. WILL: That letter of application. (LJ. 133.)

D. WAPLES: Graduate thesis accepted by Library Schools in the U. S. 1933—1935. (LQu. 74: a hat amerikai könyvtárosiskolában elfogadott 114 disszertáció címe témacsoportok szerinti felsorolásban.)

J. H. WELLARD: „And what did J learn?" (LAR. 419: a cikkíró elvégezte a chicagoi Library School kétévi tanfolyamát. Összefoglalja a tapasztalatait.)

A francia könyvtárosi vizsgatörvényt ismerteti AB. 162, az École des Chartes könyvtárosvizsgájának tárgyait és kérdéseit pedig BCh. 443.

Az angol és amerikai könyvtárosképzést ugyancsak AB. 77.

Az angolt LAR. 219, általában a LAR. foglalkozik legtöbbet a könyvtárosképzéssel, minden számában közöl róla tudósításokat. Külön cikkben tárgyalja a londoni könyvtárosiskolát E. E. SMART: The School of Librarianship. (LAR. 5.)

A vizsgaeredményekről tájékoztat LAR. 499. (Examinations results: a hét különböző fokú vizsgára 1192 jelöltet bocsátottak, 412 sikerrel tette le, 780 visszavettetett. A könyvtártudományi tárgyakból 7 végzett dícséretteI, 350 kielégítően. A legjobb eredmények a nyelvvizsgákon voltak: 5 kitűnő, 10 dícséret, a többi kielégítő.

A londoni egyetem könyvtárosiskolájának az 1934—35. tanévben 70 hallgatója volt, köztük 65 egyetemet végzett diplomás, 48 nő. A 70-ből a a vizsgát sikerrel letette 56. (AB. 151.)

A L'Ecole de paléographie et de diplomatique de la cité du Vatican működéséről tájékoztat CH. SAMARAN. (BCh. 463.)

Ankarában 1936. január 6-án kezdődött a török földmívelésügyi minisztérium védnöksége alatt a háromhavi könyvtárostanfolyam 25 hallgatóval (köztük 5 nő), kiknek legalább kétévi könyvtárosi gyakorlattal kellett bírniok. A tanfolyam igazgatója FALKE német titkos tanácsos, ankarai egyetemi tanár. A tanfolyam elméleti és gyakorlati órákra oszlott, színhelye az állatorvosi főiskola könyvtára volt, az előadások német és török nyelven folytak, írásbeli és szóbeli vizsga zárta le. (ZBW. 273.)

15. Könyvtárosegyesületek.

A nemzeti könyvtárosegyesületek működéséről és kongresszusaikról számos közlés tájékoztat. A franciáról az AB. 80., a belgáról az ABM. 61. és 124., a németről a ZBW. 592., az angolról a LAR. minden számában, de főként a 2., 93. és 177., az amerikairól a LJ. 272. lapján olvastunk beszámolót vagy tájékoztatót.

A jugoszláv könyvtárosok egyesülete a belgrádi közművelődési minisztérium felszólítására kidolgozta a jugoszláv könyvtárügy rendezéséről szóló törvényjavaslatot.

A hollandiai könyvtároskongresszus a dotációk leszállítása miatt tervet fogadott el a könyvtárak könyv- és folyóiratbeszerzéseinek kooperáció útján történendő megszervezéséről s egyúttal a rendkívül megnövekedett kölcsönzési forgalom kiegyenlítéséről. A kölcsönzési és általában a használati forgalom feltűnő emelkedését a német emigránsok okozták. Miattuk az amsterdami Egyetemi Könyvtár már nem meri az új szerzeményeket, mint eddig, nyilt asztalokon bemutatni, hanem zárt tárlók üvege alatt állítja ki őket.

A varsói nemzetközi kongresszus tárgyalásairól szóló beszámolók (BULTINGAIRE: Comité international des bibliothèques, IX. session, Varsovie, 31 mai—2 juin 1936 : AB. 70. és H. A. KRÜSS: Bericht über die Tagung des Internationalen Biblioteks-Ausschusses Warschau—Krakau, 1936 : ZBW. 566.) szokottan optimisztikusak, olvasóik viszont általában szkeptikusak lesznek. A tárgyalások az egység jegyében folytak: egységes könyvtári statisztika, egységes katalogizáló szabályok, egységes szabványalak, a könyv- és folyóirattermelésben, a nemzetközi kölcsönzés egységes szabályozása, egységes folyóiratárak, egységes eljárás a dokumentációban és szoros együttműködés a hágai Institut International de Documentationnal ...

16. Könyvtártípusok.

W. SCHUSTER: Neue Aufgaben der wissenschaftlichen Stadtbibliotheken. (ZBW. 542: a drezdai könyvtároskongresszuson tartott előadásában a városi közkönyvtárak feladatait abban jelöli meg, hogy gyüjtsék a várossal és a hozzátartozó vidékkel kapcsolatos irodalmat, továbbá azt az irodalmat, melyre a város tudományos- és tanintézeteinek szüksége van. Az állományból csak az utolsó száz év folyamán megjelent könyvek adhatók kölcsön, minden egyéb a praesensállományhoz tartozik. A könyvtár csak használati díj fizetése ellenében használható, s ennek magasabbnak kell lenni, mint a népkönyvtárak használati díjának. Szabadjegyet azok kapnak, akik hatóságuk megbízásából hivatalos célra használják a könyvtárt.)

W. SCHUSTER: Das neue deutsche Volksbüchereiwesen. (ZBW. 144.)

E. M. WITMER: School Library studies and research. (LQu. 382.)

E. E. WILLIAMS: Introducing the University Library. (LJ. 677.)

E. W. PARKER: The Public Library. Its place in the industrial life of London. (LAR. 475.)

M. L. CAZAMIAN: Bibliothèques enfantines. (AB. 137.)

17. Az egyes államok könyvtárügye.

J. D. COWLEY (The libraries of Central Europe: I. Czechoslovakia, II. Hungary, III. Austria: LAR. 387., 597.) az angol könyvtárosegyesület megbízásából tanulmányozta Közép-Európa könyvtárait s beszámolójában érdekesen mnodja el, mit hogyan lát nálunk egy vezető angol könyvtáros? Csehszlovákiában a könyvtárak a közoktatásügyi minisztérium szigorú felügyelete alatt állanak s ezért a szervezetük mindenütt egyforma, a porosz instrukciót

követő katalogizáló szabályzatot minden könyvtár egyformán követi, sőt — s ez kellemetlen látvány volt — az utolsó tíz év szerzeményeit mindenütt egyformán mosható fekete vászonba kötötték. A beszerzésekre vonatkozólag a minisztérium könyveket ajánló listákat küld nekik, kedvezményeket biztosít számukra az ebben felsorolt könyvek megrendelésénél, de egyébként a könyvtárak megrendeléseiket szabad mérlegelésük szerint intézhetik. — Magyarországon az állami felügyelet távolról sem oly szigorú. Csak a népkönyvtárak vannak a könyvbeszerzés tekintetében megkötve s csak azt szerezhetik be, amit a miniszter által kijelölt bizottság megenged. Könyvtárosképzés, könyvtárosdiploma nincs, de már van rá törvény, készülnek a bevezetésére. A szellemi munkanélküliség enyhítésére ideiglesenesen foglalkoztatott diplomásokat osztanak be a könyvtárakhoz. A használati statisztika meglepően kis könyvtári forgalomról s különösen kevés kölcsönzésről tanuskodik. Ez azért van, mert a magyarok maguk vesznek könyveket, a magánkönyvtárukat szívesebben használják, mint a közkönyvtárakat. S valóban, Budapesten rengeteg könyvkereskedés van, különösen kicsinyek, aránylag több, mint bárhol másutt. Azután, a magyarok napi három órát kávéházban töltenek el, a hírlapokat és folyóiratokat ott olvasssák s ezzel nagy mértékben tehermentesítik a könyvtárakat. — Ausztriában az állami felügyelet még lazább, mint Magyarországon. Míg a népkönyvtárak az államnak csak atyai jóindulatát s némi anyagi támogatását élvezik. Az állami tudományos közkönyvtárak évente mindössze 381.000 silling dotációt kapnak, de az állam lehetővé teszi számukra a csere útján való beszerzést, amennyiben a kötelespéldánytörvény értelmében az illetékes tartományi körzetben megjelent könyvekből 2—3 példány illeti őket s ezeket felhasználhatják cserére. Ezenkívül évi 5—10 sillinges könyvtárhasználati díjakat szedhetnek s ezek együttes összege meghaladja az évi 45.000 sillinget. Tudományos közkönyvtár tisztviselője csak az lehet, akinek állami könyvtárosdiplomája van. A vizsgára bocsáthatók száma azonban korlátolt s arányban áll a megüresedések számával. A katalogizálásban mindenütt egységesen követik a porosz instrukciót, a legtöbb könyvtár igénybe veszi a porosz Titeldruckot. A népkönyvtárak nem állami vagy városi, hanem egyesületi intézmények, mint Amerikában. Kis állami vagy hatósági támogatást kapnak, inkább egyes cégek és részvénytársasági vállalatok tartják fenn őket s valamennyi elvből csekély használati díjat szed. Csak a szegény népréteg használja őket, de ez aztán meglepően élénken. A jobbmódúak, mint Magyarországon, maguk vesznek könyvet. A népkönyvtárak sokkal kellemesebb benyomást keltenek, mint a cseh és magyar hasonló intézmények: barátságosan dekorált termek, színes bútorok, vidáman élénk kötések. A könyvtárosság itt mellékfoglalkozás, tanítók, gyári tisztviselők űzik, de kurzusokon képezik őket s könyvtárosvizsgát kell tenniök. Az állam, miként Magyarországon, foglalkoztatott diplomásokat bocsát rendelkezésükre. A népkönyvtárak erősen látogatottak s rengeteg nagy a számuk. Bécsben úgyszólván minden utcasarkon van népkönyvtár.

M. M. GREEN: (Current views: LAR. 614.) egy angol cserekönyvtáros németországi tapasztalatait mondja el. Miután a cserekönyvtárosok csereszolgálatuk idejére egymás fizetéséből élnek, szóval a fizetésükben is cserélnek, mindenekelőtt az lepte meg, mennyivel kisebb a német könyvtárosok fizetése, mint az angoloké. A német könyvtárigazgató annyit kap, mint az angol könyvtári segédtitkár. A német könyvtárban az olvasó csak közvetve jut a könyvhöz, a személyzet igénybevételével, míg Angliában az olvasótermi könyveket maga veheti le a polcról, sőt válogatás végett beengedik a raktárba is. Miután Németországban nem léphet be a raktárba, nem tartják fontosnak, hogy a könyvek szakok szerint legyenek felállítva. A németek igen fogékonyak a technikai berendezések iránt. Felszerelésük a legmodernebb. Szenvedéllyel katalogizálnak és szakoznak, rendkívül módszeresek s ezt a természeti adottságukat a hosszú és alapos kiképzésük még fokozza. A könyv-

tár közönsége fegyelmezett, de nem oly önálló, mint az angol s szereti magát rábízni a könyvtárosra.

M. K. KRISTOFFERSEN: (Danish public libraries: LJ. 726.) a dán könyvtárügyet ismerteti. Dániának 3,700.000 lakosára 858 közkönyvtár esik. Ezek évenként átlagban 9,100.000 kötetet adnak kölcsön. A könyvtárak szoros egységbe vannak foglalva, a kopenhágai Királyi és Egyetemi Könyvtárakon kívül van 29 kerületi központi könyvtár s ezek alá 45 városi és 750 kisvárosi és falusi könyvtár tartozik. Valamennyinek főtevékenysége a kölcsönzés, — a dánok odahaza szeretnek olvasni. Bármelyik falusi könyvtárban bármelyik dán könyvtár állományába tartozó könyvet lehet kérni, — elhozatják számára. Az összes könyvtárak állományát egy közös bibliográfiai központ tartja nyilván s ez, ha a keresett könyv Dániában nem volna meg, közvetíti a kölcsönkérést a két másik skandináv állam központi nyilvántartó szerveihez.

W. C. HAYGOOD (Libraries in the Union of Socialist Soviet Republics: LJ. 435.) Szovjetoroszország könyvtárügyét jellemzi. A könyvtár az új társadalom „dinamikus erőforrása". Az egész könyvtárhálózat erős egységes irányítás alatt áll. Könyvvásárlás nincs, a könyvtárak csak kötelespéldányt kapnak, de azt bőven, több példányban. Ez némileg megérteti a könyvtárak milliós fantasztikus példányszámát. Központi állami könyvkiadóhivatal, központi bibliográfiai intézet, központi katalogizáló intézet, mely a könyvtárakat nyomtatott címkartonokkal látja el, s maguk a könyvtárak: egymással szorosan összefüggő szervek. A technikai szervezést jónevű amerikai könyvtárosok végezték el.

K. T. WU (Library progress in China: LJ. 950.) meglepő adatokkal igazolja, hogy céltudatos könyvtárpolitikával mily gyorsan lehet nagy eredményeket elérni. Kínában az első nyilvános könyvtárt csak 32 évvel azelőtt, 1905-ben alapították, mégpedig Hunanban. Négy évvel később, 1909-ben, a közoktatásügyi kormány megalkotta az első könyvtártörvényt. A könyvtárak elé a kínai irodalom gyüjtését és megőrzését, a külföldi irodalomnak pedig a népművelés és tudományos kutatás céljából való közhasználatba bocsátását tűzte ki célul. A közkönyvtárak száma 20 év alatt, 1925-ig, 552-re s további 10 év alatt, 1935-ig, 2818-ra szökött fel. Ezek közül 933 nyilvános közkönyvtár, 1002 népkönyvtár, 497 iskolai könyvtár, 377 szakkönyvtár és 9 európaiak és amerikaiak számára létesített közkönyvtár. Miután a könyvtárügy ilyen fiatal, a könyvtárépületek modernek. Az 1931-ben megnyilt pekingi Nemzeti Könyvtár felépítése 1,300.000, a most épités alatt álló nankingi Központi Könyvtáré 1,500.000 dollárba került. A legnagyobb a pekingi Nemzeti Könyvtár, állománya meghaladja az 500.000 kötetet. Hét másik könyvtáré több, mint egyenként 200.000, számos másé pedig több, mint 100.000 kötet. A pekingi könyvtárak közös központi címjegyzéket adtak ki s az ebben felsorolt európai könyvcímek száma körülbelül 500.000. A könyvtárak tisztviselői csak olyanok lehetnek, kik az 1920-ban alapított két évfolyamos könyvtárosiskolát elvégezték. A könyvtárak közti együttműködést a könyvtárak közös (kínai és angol nyelven megjelenő) folyóirata, bibliográfiai kiadványok, a könyvtárosegyesület, a gyüjtőkörelhatárolás, a könyvtárak közti kölcsönzés szabályozása és a bibliográfiai felvilágosító központ biztosítja.

18. Könyvtártörténet és egyes könyvtárak ismertetése.

Olvasóink figyelmét különösen az itt következő két első ismertetésre hívjuk fel; az első a British Museum páratlan szervezettségéről, a másik az oslói Egyetemi Könyvtár adrémaberendezéséről ad érdekes képet.

E. ROTHE: Die Bibliothek des British Museum. (ZBW. 681.)

O. KLOSE: Bericht über meinem Aufenthalt als Austauschbibliothekar an der Universitätsbibliothek Oslo. (ZBW. 255.)

G. HEERLING: The new Public Library at the Hague. (LAR. 58.)

V. CAMERANI: The new National Central Library at Florence. (LAR. 105.)

S. JACKA: The Central Library Office, London. (LAR. 335.)

MLLE C. ADAM: La salle des périodiques à la Bibliothèque Nationale de Paris. (LAR. 604.)

R. OFFOR: The Brotherton Library of the University of Leeds. (LAR. 501.)

E. J. CARTER: Viipuri Library, Finland. (LAR. 415.)

H. RICHTER: Aus der Geschichte der Sächsischen Landesbibliothek Dresden. (ZBW. 519.)

E. KÄSTNER: Das Hausmuseum der Dresdner Bibliothek. (ZBF. 4.)

O. DOUBLIER: Die Wiener Hofbibliothek in Kriegsgefahr. (ZBW. 33.)

W. RONNEBERGER. Neuerungen in der Universitätsbibliothek Jena. (ZBW. 442.)

A. BÖCKLER: Das Bilderarchiv der Preussischen Staatsbibliothek. (ZBW. 134.)

F. A. VOIGT: Die Gerhard Hauptmann-Sammlung der Staats- und Universitätsbibliothek Breslau. (ZBW. 297.)

F. KREIS: Wilhelm v. Humboldt und die Bibliotheken. (ZBW. 196.)

M. BOLLERT: Johann Joachim Winckelmann als Bibliothekar. (ZBW. 482.)

19. Kiállítások.

Rövidítések: *ÁK:* Állami Könyvtár. *EK:* Egyetemi Könyvtár, *KK:* Központi Könyvtár, *NK:* Nemzeti Könyvtár, *NyK:* Nyilvános Közkönyvtár (Public Library), *OK:* Országos Könyvtár, *VK:* Városi Könyvtár.

A kiállításokon látni, mennyi fogékonyság van a könyvtárakban a köz iránt s azt is, hogy ez a fogékonyság csak egyszerű visszahatás-e, csak puszta alkalomszerűség-e, vagy pedig van-e benne irányító hajlam, toborzó erő is? A német könyvtárak ez utóbbiban 1936-ban is utólérhetetlenek voltak. Elmult ugyan a Saar-kiállítások időszerűsége, de akadt bőven más. Németország fegyveres egyenjogúságának kihirdetését egy sereg nagyszabású kiállítás követi, mely a német haderő fejlődését mutatja be. A berlini ÁK „das wehrhafte Deutschland" címmel és „zum Gewehr gehört das Buch" jeligével a csatajeleneteket ábrázoló kódexminiatúráktól és a régi Turnierbücherek csoportjától a Kladderadatschig olyan anyagot állított ki közszemlére, mely minden német militarista szívét megdobogtatta. A kiállítást Blomberg hadügyminiszter nyitotta meg. A müncheni ÁK több más bajor könyvtárral és a Germanisches Museummal együtt a Maximilianum tágas termeiben ugyanilyen címen nyitott meg kiállítást, melyen viszont HITLER kancellár jelent meg. A kiállítás két osztályra tagozódott, az egyik a német hadászat történelmi fejlődését, a másik az egységes német birodalom eszméjéért vívott ezerkétszázéves harc irodalmi emlékeit mutatta be. Két osztályra tagolódott a lipcsei VK kiállítása is („Wehr und Waffen im Bilde des Buches"): az egyik katonai viselettörténeti, „a páncéltól az egyenruháig és a barnaingig", a másik heraldikai, „a címer fejlődése a könyvművészetben". A ZBW szerint élénk érdeklődés kísérte a jénai EK áprilisi kiállítását ugyanebből a tárgykörből. Az egyetemi hallgatóság lelkesedéssel szemlélte a több mint 300 hadművészeti könyvet. A mainzi VK magának Mainznak a katonai értékét választotta tárgyul (Das wehrhafte Mainz), annak örömére, hogy a német haderő a rajnai zónát ismét megszállotta.

A gyarmatok visszaszerzésének gondolata is fűtötte a német könyvtárakat. A boroszlói EK októberi kiállításának címe: „A német gyarmateszme és ennek megvalósítása 1914-ig". Nem oly nyilt, hanem rejtett toborzó célzata volt a müncheni ÁK „Abesszínia kéziratokban, könyvekben és térképekben" c. kiállításának is.

A gazdasági mozgósítást szolgálta a lipcsei Deutsche Bücherei kiállítása: „Szárnyasok és házinyulak a német irodalomban — a szárnyastenyésztők VI. nemzetközi kongresszusa alkalmából". A kongresszusok általában igen alkalmasak toborzó kiállítások rendezésére. A lipcsei Birodalmi Bíróság Könyvtára a német jogászok kongresszusára megnyitott kiállításán („Fél évezred német jogtörténelme az irodalomban") a nemzeti szocializmus jogi elveinek és joggyakorlatának történelmi gyökereit igyekezett feltárni. S a nemzeti szocializmus szempontjai szerint rendezte a nürnbergi pártnap idejére az ottani VK is a kiállítását: „A politikus Németország az irodalomban". Lelkesítő, de egyúttal a németség részére rokonszenvet kereső kiállításokat rendeztek az olimpiász idején. A berlini ÁK a középkori tornát könyvben és képekben, a müncheni ÁK a sportot az irodalomban mutatta be, míg a lipcsei Deutsche Bücherei olimpiai kiállításának címe: A német könyv mint a kultúra fáklyája.

A német toborzó kiállítások mellett szerte a világon számtalan évfordulós emlékkiállításokat rendeztek. A madridi NK, a newyorki és a bostoni NyK Lope de Vega, a newyorki NyK Mark Twain, Puskin, Brown, Macpherson, az oxfordi Bodleiana és az anderlechti VK Erasmus, a newyorki NyK, a genfi VK és az antwerpeni Musée Plantin Horatius, a berni Gutenberg-Museum Ulrico Hoepli, a bostoni NyK Kipling, a newyorki Grolier Club Dibdin, a dortmundi V és OK a Grimm-testvérek, azután Humboldt, a karlsruhei OK Emil Strauss, a düsseldorfi V és OK Grabbe, a berlini ÁK Weber emlékére rendezett kiállítást, születésük, haláluk vagy főművük megjelenése valamely kerekszámú évfordulója alkalmából. Az anyag mindenütt egyforma: kéziratok, könyvek, arcképek.

Harmadik csoportba sorozhatjuk a helyi vonatkozású kiállításokat. A boroszlói ÁEK és a tübingiai EK az egyetemük történetére vonatkozó irodalmat, levél-, okirat- és képanyagot mutatták be, a marburgi EK kiállította egyeteme tanárainak arcképeit, a genfi NyK havi kiállításai egyikén Genf régi városképeit, egy másikon a genfi akadémia és egyetemre vonatkozó iratokat, leveleket, könyveket, cikkeket és képeket, egy harmadikon a reformáció genfi kezdetét, a dortmundi VOK Dortmundra vonatkozó XVI—XVII. századi irodalmat, majd Kelet- és Nyugatporoszország irodalmát, a karlsruhei OK a híres reichenaui kolostor scriptoriuma és miniátoriskolája emlékeit, a brüsszeli Kir. K. a brabanti humanizmus kódexeit és régi nyomtatványait, a pretoriai EK a délafrikai holland irodalmat, a pesaroi VK a környékéről szóló kéziratokat, könyveket és metszeteket, a boroszlói VK a boroszlói családkutatás forrásait, a grázi EK a grázi Widmanstetter-féle nyomda (1587—1619) termékeit, a newyorki NyK New York állam téli madárvilágáról szóló illusztrált könyveket.

De nemcsak a lokálpatriotizmus szólal meg a helyi vonatkozású kiállításokban. Széles távlatú könyvtárak messze vidékek és népek iránt is igyekeznek érdeklődést kelteni. A berni OK és a newyorki NyK egy-egy kiállítása tárgyául Egyiptomot választotta. A newyorki NyK ezenkívül hol japán fametszeteket, hol a Texasra, majd Rhode Islandra, Long Islandra, Arkansasra vonatkozó irodalmat szemléltette.

Különösen kedveltek a személyi témák. Egy-egy nagy írót, művészt vagy hőst mutatnak be könyvtári emlékeiben. A már említett emlékkiállításokon kívül a newyorki NyK Max Liebermannról, Pieter Breughelről, a genfi VK Homerosról, Napoleonról, Victor Hugoról, Chateaubriandról, a londoni Victoria-Albert Museum Dickensről rendezett havi kiállítást. Máskor meg valamelyik nagy mű különféle kiadásai a kiállítás tárgyai. A newyorki NvK az első örmény bibliafordítás ezerötszázadik évfordulójára örménynyelvű bibliákat, a bostoni NyK a XVI—XVIII. századi angol bibliakiadásokat és a kaliforniai Huntington-K. általában az angol bibliakiadásokat állította ki. A Huntington-K. egy más alkalommal Milton Elveszett Paradicsomának

illusztrált kiadásait tárta a látogatói elé. Igen kedves volt a frankfurti Städel-intézet kiállítása: „A 90 éves Borzas Peti".

Igen nagy a változatosság s részben a leleményesség a tartalmi tárgykörök megválogatásában. Izelítőül íme egy kis lista:

Boston NyK: Újanglia iskolakönyvei a XVII—XVIII. században.

Newark NyK: régi amerikai tankönyvek.

New York American Institute of Graphic Arts: a jövő iskolakönyve és elődei.

Drezda: OK: régi gyermekkönyvek 1860-ig

New York NyK: mesebeli szörnyek az irodalomban Minotaurustól a lochnessi szörnyig.

Zürich Közp. K: régi röplapok és „Neue Zeitungen" égi tüneményekről, kísértetjárásról, szörnyszülöttekről.

Párizs NK: repülés, vasút és kerékpár régi metszetekben.

New York Grolier Club: útleírások a Tudorok és Stuartok korából.

New York NyK: a mindennapi élet a középkorban;
„ „ „ viselettörténet 1400—1600;
„ „ „ az angol színház 1660—1860;
„ „ „ a britt vezérkar jelentése az amerikai szabadságharcból;
„ „ „ népünnepélyek, körmenetek, játékok 1350—1800;
„ „ „ a mozgófilm művészete;
„ „ „ a tökéletes sportember;
„ „ „ dohányzás és kávé;
„ „ „ amerikai postabélyegek;

Boston NyK: színesen illusztrált madárkönyvek;

Berlin ÁK: a német népdal a XV—XX. században;

Göttinga EK: a nő és a könyv (1. női szerzők könyvei, 2. könyvek nőkről, 3. könyvek nők részére, 4. nők és híres férfiak);

Prága NEK: (a stockholmi Kir. K. közreműködésével, J. Collijn nyári látogatásának hatása alatt) a cseh és svéd nép kulturális egymásrahatása az antireformáció korában;

Dortmund VOK: német költők kéziratai 1720—1935;

Oxford Bodleian K: régi orvostudományi kéziratok és nyomtatványok.

Az amerikai cambridgei Harvard EK szemináriumi ízű kiállításokat rendezett, havonta más-más egyetemi tantárgy köréből, pl. júniusban romanisztikából, júliusban klasszika filológiából, augusztusban matematikából és csillagászattanból, szeptemberben anglisztikából, októberben germanisztikából stb.

Kedveltek voltak a bibliofil kiállítások is:

London First-edition Club: az 1935. év 50 legszebb angol könyve;

Stockholm N. Múz.: az 1935. év legszebb skandináv könyvei;

Varsó NK: a szép lengyel könyv (a könyvtárosok nemzetközi kongresszusa alkalmára);

Torino, Amici dell'Arte: az illusztrált olasz könyv;

Hága V. Múz.: a német könyvművészet;

Lexington EK: könyvművészet és művészi nyomtatványok;

Huntington K: ritka anyagra írt kéziratok;

New York NyK: a címlap fejlődése;

Kaunas (Kowno) VK: 2000 szovjetorosz könyv;

Halle EK: könyvkötések a gótikus kortól a XIX. századig;

Philadelphia Library Company: régi amerikai nyomtatványok (köztük 400 Franklin-nyomtatvány);

Jena EK: a nyomdászat a XV. században és a reformáció korában;

Ebbe a csoportba tartozik a grázi EK már említett Widmanstetter-kiállítása is.

Végül volt temérdek új szerzeménykiállítás is. A legnevezetesebb a bécsi NK-é (új szerzemények 1935 óta, köztük a Kephalaia-papirusz Mani hitvallásával, a Chester-Beatty-kódexhez tartozó töredék a III. századból, Rudolf von Ems, Wolfram von Eschenbach egy-egy kézirata, a Cerruttiak családi krónikája stb.) és a bostoni NyK új ősnyomtatványszerzeményeinek kiállításai. A drezdai Iparművészeti Könyvtár a legjelentősebb ritkaságait állította ki.

A legnagyobb kiállító a newyorki NyK. A kiállítási termek egész sora áll rendelkezésére s állandó kiállításain kívül havonta vagy kéthavonta 6—8 váltakozó kiállítást tartott nyitva egyidőben. Folyóiratában, a BNy-ban ezeket a kiállításokat állandóan és jó propagandisztikus érzékkel ismertette. Hasonlóképen járt el a bostoni NyK is, melynek kiállításait folyóiratának, a fürge „More books"-nak szerkesztője, HARASZTI ZOLTÁN ismertette s részben rendezte is.

A kiállítási katalógusokat az A. SCHRAMM tübingai egyetemi tanár vezetése alatt álló Múzeumtudományi Intézet gyüjti és rendszerezi.

20. A könyvtárak nevezetesebb gyarapodásai.

A bécsi NK megszerezte Nestroy „Judith und Holofernes"-ének eredeti kéziratát, Heinrich von Mügeln Valerius Maximus-fordításának 1350-ből származó kéziratát, Pankraz Engelhart von Hasselbach 1550-ben illuminált „Chronik der Stadt Eger"-jét. Az 1927-ben alapított zenei kéziratfényképgyüjtemény 1936 elején a 40.000-ik felvételt naplózta. Több mint 3000 eredeti zenei kézirat teljes fényképsorának birtokában van.

A müncheni ÁK az ausztriai kremsmünsteri kolostortól megvásárolta Henricus Monacensis képes krónikáját 1324-ből.

A karlsruhei OK vásárlás útján a Nizzachon név alatt ismert, 1399-ben írt héber kódex birtokába jutott. A kézirat Joh. Reuchlin egykori tulajdonából származik s ennek széljegyzeteivel van ellátva.

A mantovai VK a saját állományából gyarapította magát, amennyiben egy kolligátumban felfedezték Claudio Monteverdi zenei kéziratait.

A párizsi NK megvásárolta Allard du Chollet autográfgyüjteményét: híres írók 8000 levelét és fogalmazványát.

A British Museum könyvtára megszerezte Rossini „Stabat Mater"-ének eredeti kéziratát.

A manchesteri John Rylands-Könyvtár újabb papiruszszerzeményei meghatározása közben páratlan jelentőségű irodalmi emlékeket fedeztek fel: az egyik egy unciális papiruszkézirat a Kr. e. II. századból, Mózes V. könyvének 23—28. fejezetével, a másik a Kr. u. II. századból származik és Sz. János evangéliumának 18. fejezetét tartalmazza. Ezek az eddig ismert legrégibb biblia-, illetőleg újevangéliumkéziratok. (ZBF. 89. és Ph. 227.)

A durhami EK Boswell és Johnson levelezését, az edinburghi NK Sir Walter Scott „The heart of Midlothian" c. regényének eredeti kéziratát szerezte meg.

A newyorki NyK legbecsesebb gyarapodása Ulrich von Reichenthal Concilienbuchjának egy 1450 táján illuminált kézirata.

A newyorki EK-nak E. Smith egyetemi tanár 275 darab történelmi becsű asztronómiai műszert ajándékozott.

A Harvard-EK megkapta az A. Thorndike-féle régi játékkártyagyüjteményt, 2100 teljes és 1300 hiányos sorozatot.

A chicagoi Newbury-könyvtár gyarapodásai közt említésreméltó Philippe Vendelot és más XVI. századi komponisták kéziratainak egy gyüjteménye, összesen négy kötet az Este-címerrel díszítve.

A Princeton-EK igen nagyértékű szerzeménye Eugene Beauharnais levelezése: 20.000 levél Napoleon korából.

21. Érdekesebb hírek.

Az Országos Széchényi Könyvtár valamikor a müncheni Állami Könyvtárt választotta mintájául s úgy raktári rendszerében, raktárai berendezésében és szakrendszerében ezt utánozta. Véletlen-e, vagy a fejlődés természetes logikája, hogy most egyidőben tért át mindkettő új rendszerre? Igyekeznek megszabadulni a galériás raktáraktól, áttértek a vasállványrendszerre, aztán elhagyták a régi szakrendszert is s áttértek a numerus currensre. Münchenben 1936. január 7-én HITLER kancellár megjelent a könyvtárban, megtekintette a hétemeletes új vasraktárakat, jóváhagyta a régi szakrendszer mind a 212 szakának sutbadobását, a régi szakkatalógusok használaton kívül helyezését s megelégedéssel vette tudomásul, hogy a könyvtár belekapcsolódott a nagy német Gesamtkatalogba s nemzetközi alakú nyomtatott címkartónokból rendezi be új katalógusait. Ezzel az új korszak megkezdődött. (ZBW. 94. és HARTMANN: Einige Mitteilungen, ZBW. 573.)

A newyorki Columbia-egyetem könyvtára hirdetésben mecénást keres egy 6000 kötetből álló magyartárgyú könyvtár megvételéhez. A könyvtár különösen a magyar történet forrásműveiben gazdag (PH. 227.). Úgy látszik, néhai Feleky Károly newyorki könyvtáráról van szó. Halljuk, hogy a pozsonyi Masaryk-akadémia is érdeklődik iránta. A könyvtár gazdagsága a Magyar Könyvszemle régi olvasói előtt ismeretes. Számos amerikai Kossuth-levél is van a birtokában. Gróf Teleki Pál „Evolution of Hungary" című műve bibliográfiai függelékét nagyrészben Feleky állította össze, a saját könyvtárának állománya alapján.

A Maggs-cég Párizsban árverésre bocsátotta Chambord grófjának eddig az ausztriai frohsdorfi kastélyban őrzött könyvtárát. (G. M. G. BRUNET: La bibliothèque du Comte du Chambord. BB. 164.)

A göttingai Egyetemi Könyvtár 200 éves. 1815-ben akkori 350.000 kötetével Európa legnagyobb könyvtára volt. Mai állománya 850.000 kötet.

22. Könyvtörténet, kódexismertetések.

A magyarság szempontjából a két legfontosabb tanulmányt HOFFMANN EDITH írta. Az egyik Garázda Péter könyvtáráról szól (Reste der Bibliothek des Petrus Garázda, Grossprobsten von Nyitra: ZBW. 29.) s ebben az erről írt régibb tanulmánya (Régi magyar bibliofilek, 1929. 104—107. l.) eredményeit több pontban módosítja. A Garázda birtokából származó kétségtelen kódexek száma háromról négyre emelkedett (mind Flórencben, 1470 körül keletkezett). Az állítólagos Garázda-kódexek közül a bécsi Cornelius Celsiust már nem veszi számba, de viszont tekintetbe jöhet egy Garázda szempontjából eddig nem említett görög kódex a budapesti Egyetemi Könyvtárban. A német tanulmány életrajzi adatokban is bővebb a magyarnyelvűnél.

Még jelentősebb a másik dolgozata, melyben a Bécsi Képes Krónikát vizsgálja meg újra (Die Bücher Ludwigs des Grossen und die ungarische Bilderchronik: ZBW. 653.). Ebben régibb álláspontját (Régi magyar bibliofilek 17—23. l.) szintén lényegesen módosítja. Míg 1929-ben az volt a feltevése, hogy a krónika illuminált kódexe még 1370 (Nagy Lajos lengyel királlyá történt koronázása) előtt készült, most a kezdőlap miniatúrájában a Nagy Lajost és nejét megáldó Szent Katalin előfordulásából azt következteti, hogy a kódexet 1374 (a négyéves Katalin királyleány eljegyzésének éve) és 1376 (Katalin halála) közt festették. (De vajjon nem szolgálhatott-e alkalmat Szent Katalin alakjának megfestésére a kis Katalin megkeresztelése is?) A miniatúrista magyar voltát már nemcsak azzal bizonyítja, hogy a krónikásnál is többet tudott Szent László legendájából, hanem azzal is, hogy hasonlóképen Szent Istvánról is többet tud, mint amennyit Kálti Márk elmond, továbbá ismer sok egyéb, a szövegben elhallgatott történeti részletet,

mint pl. hogy Árpád lova fehér volt, hogy IV. István koronázását intrikák akadályozták meg, kitűnően ismeri a magyar urak címereit, a krónikásnál többet mond el Róbert Károly családjáról stb. A miniatúrista tudott németül (a Hunt Pázmány-nevet félreértve a család címerébe kutyafejet fest), személyesen ismerte a magyar királyi udvarban megfordult Mügelnt és olvasta ennek krónikáját. Lehet, hogy azonos Meggyesi Miklóssal, Nagy Lajos címerfestőjével, kiről a király egy 1356-ban keltezett oklevélben azt mondja, hogy „megrendelésére sok kedves munkát végzett".

Meg kell még említenünk a következő kitűnő tanulmányokat:

H. GOMOLL: Zu Cassiodors Bibliothek und ihrem Verhältniss zu Bobbio. (ZBW. 185.)

H. SCHREIBER: Beda in buchgeschichtlicher Betrachtung. (ZBW. 625.)

P. LEHMANN: Blätter, Seiten, Spalten, Zeilen. (ZBW. 333 és 411: a levélszámozás a VIII. sz. kódexekben fordul elő először, a XII. sz.-ban lesz gyakoribb, a XV.-ben általános; a lapszámozás kezdődik elvétve a XIII. sz.-ban, a XV.-ben lassan, de fokozatosan terjed, a XVI.-ban Aldus Manutius hatására általános lesz; hasáb- és sorszámozás az ókorban volt általános s egyre ritkább lett a középkorban.)

TH. KLAUSER: Repertorium Liturgicum und Liturgischer Spezialkatalog. (ZBW. 1: fontos útmutatás a kéziratkatalogizáláshoz.)

P. KARSTEDT: Eine Erfurter Handschriftenwerkstatt im ausgehenden Mittelalter. (ZBW. 19.)

H. MASCHEK: Der Verfasser des Büchleins von der Liebhabung Gottes. (ZBW. 261.)

A. BÖMER: Das Bild Gutenbergs. (ZBW. 284.)

A. RUPPEL: A quelle date doit être commemoré le demi-millénaire de l'art de l'imprimerie? (B. 192: a legrégibb datált nyomtatvány az 1448. évi naptár, de ennél régibb az ugyanolyan betűkkel, de kezdetlegesebben nyomtatott keltezetlen töredék az utolsó ítéletről. A hagyományos nyomdászjubileumok 1640-ben, 1740-ben, 1840-ben voltak.)

G. ZEDLER: Per la celebrazione del quinto centenario dell'invenzione della stampa. (B. 446: a kölni krónika tanusága szerint a szedésnyomás 1440-ben kezdődött, amikor Gutenberg még Strassburgban volt. Ezért rendezik a nyomdászjubileumot 1940-ben.)

G. ZEDLER: Die Schlusschrift des Catholicon. (ZBF. 47: a tanulmányhoz K. F. Bauer írt szellemes utószót, melyben az ősnyomdászok által használt „patronae et formae" kifejezéseket magyarázza; a Catholicon nyomdásza egyszerűen átvette a táblanyomatok nyelvhasználatát; eszerint „forma" fatáblát, „patrona" sablónt jelentett.)

F. EICHLER: Ist das Gebetbuch Kaiser Maximilians I. für den St. Georgs-Ritterorden bestimmt gewesen? (ZBW. 190.)

K. F. BAUER: Leonhard Wagner, der Schöpfer der Fraktur. (Melléklet a ZBF. 1936. évi első számához.) — Noch einmal Leonhard Wagner. (ZBF. 1: Wagner nyomtatványokat másolt s imakönyvírásstílust teremtett; ez utóbbi előfutára volt a Theuerdanktípusnak.)

A. KHOMENTOVSKAIA: Felice Feliciano da Verona comme l'auteur de l'Hyperotomachia Poliphili. (B. 20. és 92.)

A. RÜMANN: Robinson und Robinsonaden. (Ph. 9.)

E. ZINNER: Johannes Müller von Königsberg. (Ph. 89.)

R. HÄLA: Christoph Plantin. (Mellékl. a Ph. 3. számához.)

A. RÜMANN: Embleme-Bücher des 16. u. 17. Jahrhunderts. (Ph. 161: Sambucusról is szól.)

M. BREYER: Südslavische Rara und Rarissima. (Ph. 247: különösen a glagolita ősnyomtatványokról szóló része érdekes.)

J. TUROCZI-TROSTLER: Weltliteratur auf dem ungarischen Jahrmarkt. (Illusztrált melléklet a Ph. 7—8. számához; a magyar ponyvakiadásokról szól.)

23. Bibliográfia.

Elméleti szempontból figyelemreméltó TH. BESTERMANN előadása az angol könyvtároskongresszuson: A new bibliography of bibliographies (LAR. 297.), mely egyúttal kitűnő kritikája az eddigi bibliográfiáknak is. Szelekciót és magyarázó jegyzeteket követel. Továbbá L. S. JAST: Bibliography and the deluge: I accuse. (LAR. 353.)

Gyakorlati bibliográfiában a BNy vezet:

G. L. MC. KAY: American book auction catalogues 1713—1934. (BNy: a közlést már az előző évfolyamban kezdte meg s folytatta 1936-ban az egész éven át minden számban. A decemberi számmal fejezte be ezt az igen hatalmas, a könyvkereskedelem története szempontjából forrásértékű anyaggyüjtést.)

W. B. GAMBLE: History of aeronautics. (BNy: szintén az egész éven át folytatólag közölt bibliográfia a repülőgépek fejlődéséről. Közel 4000 mű leírása, szakok szerint csoportosítva.)

D. C. HASKELL: Ethiope and the Italo-Ethiopian conflict 1928—1935. (BNy. 13: kb. 200 mű leírása.)

The *Townsend-plan.* (BNy. 321: a Townsend-terv még alig kétéves, de már van bibliográfiája. Több mint 100 cím, többnyire folyóiratcikkek címei.)

R. W. HENDERSON: How old is the game of racquets. (BNy. 403: a tenniszraket irodalma 1529—1788.)

D. LAWTON: A research into the origins of the dance. (BNy. 823: a táncról szóló bibliográfia tervezete. Eddig több mint 23.000 gépírásos címcédula vár feldolgozásra.)

W. J. BURKE: The literature of slang. (BNy. 1013: a tolvajnyelv irodalma, a XVI. századtól, időrendben, analitikus címleírások a lelőhelyek megemlítésével.)

K. F. BAUER: Der röchelnde Gänsekiel. (ZBF. 80: német rabló- és lovagregények, 1833—1841. 60 cím.)

W. MUELLER: Versuch einer Bibliographie des Kaffees. (ZBF. 54. 86. 115: betűrendben, internacionális, kb. 300 cím.)

Modern German literatur. A list covering the last five years compiled by the Anglo German Academy. (LAR. 15. 61: az utolsó öt év német könyvtermelésének legjobb kiadványai).

(Következő számunkban folytatjuk.)

RÉSUMÉ — INHALTSANGABE.

György Trócsányi: *Les bibliothèques des parlaments.* Après un bref aperçu des causes qui firent ignorer les bibliothèques des parlements et amenèrent un désintéressement presque complet de la théorie bibliothéconomique à leur égard, et tout en remarquant que, pourtant, trente bibliothèques moyennes, bien constituées et sujettes à un développement vigoureux, représentent le type, l'auteur passe au détail de leur évolution et de l'extension progressive de leurs collections. A la suite de cet exposé il se trouve amené à constater que le rôle d'une bibliothèque ne saurait être apprécié dans toute son ampleur, qu'en tenant compte des rapports fonctionnels de l'ensemble des institutions culturelles d'une nation et que, par conséquent, pour comprendre l'importance des bibliothèques des parlements il ne suffit point de connaître leur activité, mais il faut encore reconnaître les principes directeurs qui les régissent, l'essence de leur raison d'être profonde. Ces institutions constituent, — comme l'avait déjà constaté KIRSCHNER, bibliothécaire

général du *Reichstag*, — les bibliothèques politiques centrales des États et, comme telles, elles sont destinées avant tout au service du pouvoir législatif, — des parlements qui, d'ailleurs, les entretiennent, — servant, ensuite, d'arsenal intellectuel aux pionniers littéraires de l'avenir politique national et enfin, documentant le travail méthodique des théoriciens. A moins que les nations ne renoncent au désir d'influer sur leurs destinées et ne cessent de recourir aux lumières de la science, des bibliothèques spéciales seront nécessairement entretenues à cet effet.

Ayant caractérisé, en quelques mots, les différentes publications des bibliothèques des parlements, le conférencier rappelle les tentatives de coopération organisée entre les bibliothèques des parlements et les bibliothèques administratives en Allemagne et en Autriche; il continue par un exposé des réformes proposées par le Congrès International des Bibliothèques de 1935 et conclut en faisant connaître les raisons qui militent en faveur de l'admission du public aux bibliothèques des parlements.

Gyula Bisztray: *Les bibliothéques populaires en Hongrie.* C'est le Ministère des Cultes et de l'Instruction publique qui organise depuis 1923 l'enseignement extrascolaire. Le nombre des bibliothèques populaires fondées par lui depuis l'année citée ci-dessus, surpasse 1600. Ces bibliothèques possèdent 410,000 livres. On trouve à côté d'elles 1227 bibliothèques populaires rurales et de nombreuses bibliothèques ambulantes. L'achat se fait selon une liste rédigée d'après le critiques.

Emma Bartoniek: *Die Bessarion-Handschrift in der Corvina-Sammlung der Széchényi-Bibliothek.* Verfasserin beschreibt und erörtert die Bessarion-Handschrift, eine Neuerwerbung der Széchényi-Bibliothek. Die Handschrift stammt aus dem Benediktinerkloster zu Göttweig und enthält drei theologische Werke des Kardinals Bessarion (1403—1472). Aus künstlerischem Gesichtspunkte ist diese Handschrift den prachtvoll ausgestatteten Corvin-Handschriften nicht ebenbürtig. König Mathias hat eben seine Handschriften nicht nur wegen ihrer künstlerischen Ausstattung gesammelt sondern zeigte bei der Auswahl seiner Bücher auch für deren Inhalt grosses Interesse.

Miklós Asztalos: *Wer war der Kompilator des Elzevir-Druckes Respublica Hungariae.* Im Jahre 1634 erschien in der Buchdruckerei der Leydener Brüder Elzevir die „Respublica" über das ungarische Königreich. Der Kompilator dieses Werkes war bisher unbekannt. Man kann aus dem Vorwort des Bandes und auf stilkritischem Grunde feststellen, dass der Kompilator des Bandes mit dem Kompilator des das deutschrömische Reich behandelnde Respublica identisch sei, der auch der Verfasser der bömischen Respublica war. Der bisher anonyme Kompilator also ist Paul Stransky, oder in seiner Nationalsprache Paul de Sapenska genannt.

Zoltán Nagy: *Die moderne ungarische Buchillustration.* Übersicht und Kritik der modernen ungarischen Buchillustrationen, hauptsächlich der Holzschnitte, in denen mehrere ungarische Künstler grosse Erfolge aufweisen.

25.903. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. (F.: Thiering Richárd.)

GANZ ÉS TÁRSA

VILLAMOSSÁGI, GÉP-, WAGGON- ÉS HAJÓGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST X, KŐBÁNYAI-ÚT 31

ALAPÍTÁSI ÉV: 1844

SÜRGÖNYCÍM: GANZCOM BUDAPEST

Ganz—Vajda-féle
könyvállványok

Könyvállványaink a modern könyvállványok összes előnyeit egyesítik magukban

A polcok az oldallemezek alsó részén kiugró lemezkék segélyével az oszlopok fogain nyugszanak, míg az oldallemezek felső részén kampószerűen kiképzett hevederek a polcok vezetését biztosítják.

Főelőnyük, hogy a polcok magassági helyzetben 15—15 mm-ként a könyvek kirakása nélkül teljes biztonsággal beállíthatók.

A szerkezet nagy előnye, hogy a polcok biztos vezetésűek, azok a rajta lévő könyvekkel együtt igen könnyen kiemelhetők s akár más állványon is újból elhelyezhetők, ami a könyvek leporolásánál nagy előny.

A vasállványok különösen raktárrendszerű könyvtárak építkezéseinél alkalmazhatók igen célszerűen, amennyiben **a fogazott oszlopok egyszersmind a mennyezetet is hordják.** *A közbenső födémek ilyenkor drótüvegből (kb. 15 mm vastag) készülnek és miután az ezeket hordó tartók csak minden oszlopnál alkalmaztatnak, ezek magassága a könyvpolcok elhelyezésénél helyet nem von el. — Rendes oszloptávolság kb. 1—1 m.*

A polcok háromféle alakban készülnek és pedig:

1. Az alsó fix pontok mélysége 35—42 cm.

A mozgatható polcok mélysége:

2. A nagyobb könyvek részére 31 cm.

3. A közép- és kisalakú könyvek részére 21 5 cm.

Nagyobb rendelésnél ettől eltérő mérettel is gyártatnak.

Eddig kb. 3 és fél millió kötet részére készítettünk vasállványokat.

A Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárában

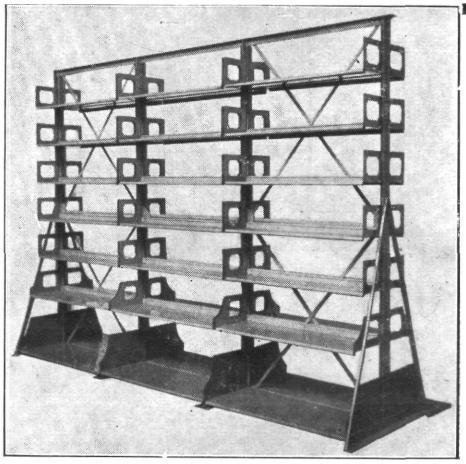

Kétoldalú állvány

Könnyü! Tartós! Egyszerü! Olcsó! Könnyen felállítható, szétszedhető, rendezhető!

Eddig készített nagyobb berendezések:

		Kötet számára
Budapesten:		
Országos Levéltár		1,000.000
M. kir. Iparművészeti Múzeum könyvt.	kb.	32.000
M. kir. Statisztikai Hivatal könyvt.	„	25.000
Keresk. és Iparkamara könyvt.	„	40.000
Székesfővárosi könyvtár	„	400.000
Kegyes Tanítórend könyvt.	„	90.000
Székesfőv. pedagógiai könyvt.	„	75.000
Herceg Eszterházy levéltár könyvt.	„	10.000
Nemzeti Múzeum Széchényi könyvt.	„	300.000
Népegészségügzi Múzeum könyvt	„	40.000
M. kir. Techn. és Anyagvizsg. Int. könyvt.	„	40.000
Nemzeti Múzeum zoológiai oszt. könyvt.	„	45.000
Műegyetem közgazd. szemin. könyvt.	„	10.000
Cistercita rend főgimnáziuma könyvt.	„	4.000
Kir. M. Pázmány Péter Tud.-egyetem	„	200.000
Debrecenben:		
Tisza István Tud.-egyetem	„	400.000

Továbbá: *Békésgyulán, Csornán, Debrecenben, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsett, Szegeden, Aradon, Brassóban, Lőcsén, Sarajevóban, Szatmárnémetin, Székelyudvarhelyen.*

25903. — K. M. E. Ny.

TARTALOM.

Lap

Trócsányi György: Parlamenti könyvtárak 97

Bisztray Gyula: Falusi népkönyvtárak 111

Bartoniek Emma: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Bessarion-Corvinája 120

Asztalos Miklós: Ki volt az Elzevirek magyar reszpublikájának kompilátora? 126

vitéz Nagy Zoltán: A modern magyar könyvillusztráció 135

Kisebb közlemények: TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A régi magyar budai nyomtatványok kérdése. — SAJÓ GÉZA: Misztótfalusi Kis Miklós újonnan felfedezett egyik legrégibb kolozsvári nyomtatványa. — TOLNAI GÁBOR: Újabb adalék a XVI. századi magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem történetéhez. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A sajtóhibák történetéhez. — Az első „teljes" Puskin-kiadás 153

Ismertetések: FRITZ MILKAU: Handbuch der Bibliothekswissenschaft. (Ism. NYIREŐ ISTVÁN.) — BREYER MIRKÓ: Südslavische Rara et Rarissima. (Ism. BAJZA JÓZSEF.) — PAIS KÁROLY: A két Kisfaludy Sándor. (Ism. TR. Z.) — Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei 2—5. füzet. (Ism. ASZTALOS MIKLÓS.) — A rézmetszettel díszített könyv. (Ism. J. J.) .. ..

Levélszekrény: 167

Folyóiratszemle: 180

Résumé — Inhaltsangabe 191

Szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS!

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETE

elhatározta, hogy amennyiben legalább kétszáz előfizető jelentkezik, saját kiadásában közrebocsátja a könyvtári és tudományos kutatás egyik legnélkülözhetetlenebb bio-bibliográfiai segédeszközének, a néhai

ID. SZINNYEI JÓZSEF

szerkesztésében 1891—1914. megjelent

MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MUNKÁI

pótsorozatát. A pótsorozat

DR. GULYÁS PÁL

egy. c. ny. rk. tanár, ny. m. n. múzeumi igazgató

szerkesztésében, aki a M. T. Akadémia megbízásából már több mint két évtizede dolgozik e kiegészítésen, látna napvilágot, teljesen az alapmunka szellemében és külső kiállításában. Évenként egy-egy negyveníves kötet jelennék meg,

kötetenkint 50 (ötven) a. P. előfizetési áron.

— *A jelentkezés határideje 1937 október hó elseje.* —

Az előfizetési díj félévi részletekben is törleszthető.

Budapesten, 1937 május 10.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.

LXI. ÉV. HARMADIK FOLYAM 1937. JÚLI.—SZEPT.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1937. évi folyam * III. füzet*

BUDAPEST
KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1937

A Magyar Könyvszemle

Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

DOMANOVSZKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FARKAS GYULA, berlini egyetemi tanár, a berlini Magyar Intézet igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NAGY MIKLÓS, a Képviselőházi Könyvtár főigazgatója, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SULICA SZILÁRD, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, SZABÓ BÉLA, min. tanácsos, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF, ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, TETTAMANTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

A RÉGI PROTESTÁNS FŐISKOLAI KÖNYVTÁRAK JELENTŐSÉGE.*

A protestáns főiskolák négyszáz év óta állandó világítótornyok voltak a magyar közművelődés életében. És a tanintézetek számának, különféle típusainak elszaporodása dacára azok még ma is. Hevesebben dobog a szívünk és büszke fénnyel ragyog az arcunk, ha Debrecen, Sárospatak, Pápa, Mármarossziget, Eperjes, Kolozsvár, Szászváros, Nagyenyed, Székelyudvarhely és a többi nagyhírű főiskolára gondolunk, melyek századokon át formálták, csiszolták és teremtették a magyar szellemi életet, hogy olyan legyen, amilyen ma. Ha a külföld patinás ősi iskolavárosaiban megfordulunk, nincs okunk szégyenkezni, hogy újoncok vagyunk, jóleső megelégedéssel mutathatunk rá, hogy nekünk is megvannak a magyar Wittenbergjeink, Halleink, Heidelbergjeink és Genfjeink. Nem olyan nagyok, mint amazok, bizonyosan nem is oly ismertek és egyetemes hatásaikban amazokkal nem versenyezhetők, de nem sokkal újabb keletűek, ugyanolyan célra törők, az egyetemes kultúráramlatokkal becsületesen lépést tartó, egy nemzet életét mélységesen alakítani tudó s éppen ezért nekünk hasonlóan drága intézmények. A nemzedékek, melyek tanításaikból éltek, már régen a történeleméi, a nagyoknak is, kik a tömegből kiemelkedtek, már csak emlékezetük virít, a halhatatlan pedagógusok belepatinásodtak az egyes iskolák szellemi köveibe, az országvezető neveltek pedig a szomorú magyar annalesek lapjairól kiáltanak felénk, mindmegannyi bizonyságtétel a protestáns főiskolák hatóereje mellett, de a legbeszédesebben és a legcsalhatatlanabbul mégis azok a könyvek, tárgyak hirdetik protestáns főiskoláink messzeható dicsőségét, amelyek századok gyüjtéséből

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

felhalmozódtak a régi protestáns könyvtárakban s ma a magyar szellemi élet legértékesebb alkotóelemei.

E főiskolai könyvtárak jelentőségéről akarok itt röviden összefoglaló képet adni.

A Magyar Minerva Nagy-Magyarország összes könyvtárairól kiadott 1912. évi utolsó kötetében 64 protestáns könyvtárat sorolt föl, amelyek közül Trianon elszakított tőlünk éppen 32-t. E könyvtárakban a Magyar Minerva szerint 1,536.000 darab könyv volt, a csonkaország protestáns könyvtáraiban visszamaradt kb. 763.000 kötet. Ha a megmaradt protestáns könyvtárak évi gyarapodását átlagosan másfélszázalékra becsüljük, hazai könyvtáraink könyvállománya jelenleg kb. 1,050.000 kötet könyv. Olyan imponáló szám, amely előtt csodálkozással kell megállanunk. A Magyar Minerva azonos évi adatai szerint a hazai katolikus könyvtárak összlétszáma 1912-ben 190 könyvtár volt, ezekből elvesztettünk 92-t, megmaradt 98. Nagy-Magyarország összes katolikus könyvtárainak a könyvállománya 1,922.000 kötetre volt tehető, amely számból a visszamaradt 98 könyvtár 1,156.000 kötetet ölel föl. Az évi gyarapodást itt is másfélszázalékban tételezvén föl, a katolikus könyvtárak mai könyvállománya 1,570.000 kötet lehet, 520.000 kötettel több, mint a protestáns könyvtáraké. Tekintettel azonban arra, hogy e könyvállomány 98 könyvtár között oszlik meg, míg a protestáns könyvtáraké csak 32 között, teljes tárgyilagossággal megállapíthatjuk, hogy az arányszám a protestánsok javára kedvezőbb. De e jelenségnek megvan a maga természetes oka. És ez az ok egyszerűen abban található föl, hogy a nagy protestáns könyvtárak régebbi alapításúak, mint a katolikus könyvtárak. Az esztergomi főszékesegyház és a pannonhalmi rend könyvtárának a régiségével természetesen egy sem versenyezhetik, de régiségben az összes többit felülmúlják. Szemléltesse ezt egy kis áttekintés: a XVI. század 30-as éveiben alakultak ki a következő protestáns könyvtárak: Csonka-Magyarország területén Sárospatak, Pápa, Debrecen, a soproni ág. ev. líceum könyvtára, az elszakított területen a besztercebányai ág. ev. algimnázium, az eperjesi ev. kollégium könyvtára, a mármarosszigeti ref. líceumi könyvtár, a szászvárosi ref. kollégium könyvtára. A XVI. század közepéről való a miskolci ref. gimnázium könyvtára, a brassói ág. ev. főgimnázium

könyvtára, 1592-ből a nagyszebeni ág. ev. főgimnáziumi könyvtár, 1600 körül keletkezett a nagykőrösi ref. főgimnáziumi könyvtár, 1622-ben a nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtára, csaknem azonos időből a zilahi ref. kollégium könyvtára, a XVII. század közepén jelenik meg először a kolozsvári ref. kollégiumi könyvtár, a medgyesi ág. ev. főgimnázium könyvtára és 1670 körül a székelyudvarhelyi ref. kollégium könyvtára. Ez összesen 17 könyvtár, mely alapítását a XVI. és XVII. századra viszi vissza. Roppant nagyfontosságú tény ez, mert nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy a könyvnyomtatás nagyobbméretű kibontakozása ezeket a könyvtárakat már készen találja s a nemes tudományos versengés az iskolai vezetőket arra ösztökéli, hogy mindent összegyüjtsenek, ami még föllelhető, vagy aminek kutató és nevelő munkájuk közben hasznát vehetik. Ám vannak dolgok, amik többé már rájuk nézve sem érhetők el. Vagy amiknek forrongó korukban nem sok hasznát látják, holott ha kiterjesztették volna rá figyelmüket, ma óriási nyeresége adódhatnék belőle nemcsak a magyar, hanem az egyetemes kultúrának is. Ilyenek voltak pl. az ősnyomtatványok. A XVI. század közepéig éppen egy évszázad telt el a könyvnyomtatás feltalálása óta s így a könyvnyomtatás első rendkívül ritka és becses termékei többé nem voltak protestáns őseink számára föllelhetők. Azokra ráültek más szerencsésebb nemzetek könyvtárai és magánosai s hazai protestáns könyvtárainkba azokból csak foszlányok jutottak el. Valószínű, hogy protestáns eleinknek anyagi eszközeik sem igen voltak ezek megszerzésére, de az is lehet, hogy gyüjtési érdeklődésük körén kívül esett a vulgata bibliai szöveg, a klasszikusok és más világi tárgyú első termékek fölvásárlása; tény az, hogy a protestáns könyvtárak hatalmas és a katolikusok könyvanyagához viszonyítva aránytalanul nagyobb könyvtári állományában igen kevés az 1500-ig bezárólag megjelent ősnyomtatványok száma. A csonkaország területén összesen kb. 250 darab, amely a megszállott területen található ősnyomtatványokkal együtt sem megy föl többre 400 darabnál. Ebből is majdnem 150 kötet a debreceni ref. főiskolai könyvtárra esik. Mily bámulatos gazdagságot tüntetnek fel ezzel szemben a katolikus könyvtárak! Az 1912. évi kimutatás szerint a katolikus könyvtárak 3031 ősnyomtatvánnyal rendelkeztek. E tömegből megmaradt 2016 kötet

elveszett 1015 kötet. Legyen bár, hogy e rengeteg ősnyomtatványnak nagyobb fele Vulgata-kiadás, vagy a misekönyvek hosszú sora, fölbecsülhetetlen értéke akkor sem csökken és e tekintetben a protestánsok kétségtelenül alól maradnak a nemes versengésben. Az ősnyomtatványok kvalitatív és időbeli megoszlása azonban nem mutat ilyen kedvezőtlen képet a protestánsok hátrányára. A protestáns könyvtárakban őrzött ősnyomtatványok ugyanis 1469-től kezdődnek, tartalmilag a legérdekesebb és legszerencsésebb megoszlásúak és elégségesek arra, hogy nagyszerűen szemléltessék a könyvnyomtatás bámulatos haladását, valamint a mindenkori tudós haladás iránt megmutatkozó protestáns érdeklődést. Hozzátehetem még, hogy a protestáns könyvtárak ősnyomtatványanyaga igen szerencsésen kiegészíti a magyar őrízésben levő egész ősnyomtatvány-anyagot és vannak közöttük jelentős számban darabok, melyek magyar földön az illető kiadvány egyetlen példányai. Szép számmal akadnak soraikban a könyvornamentika remekbe készült darabjai is.

Nagyarányú eltolódást találunk protestáns könyvtáraink javára a XVI. század termékeinél. Ez a kor igazán az ő idejük. Az előreformáció és a humanizmus irodalma a legintenzívebben érdekelte a protestantizmus vezetőit s ily irányban mindent felkutattak, ami módjukban állott. Ha az ősnyomtatványok záróidejét kitolnók 1526-ig, a mohácsi vészig, hatalmasan felduzzadna a protestáns könyvtárak ősnyomtatvány-anyaga, de hát ez ma már nem indokolt. Elég tekintélyes és belsőleg roppant értékes a protestáns könyvtárak kódex-állománya is. Közismert a sárospataki ref. főiskola könyvtárában őrzött lengyel biblia kézirata, de éppily jelentős az a X. századból származó énekeskönyvi töredék is, melyet a debreceni ref. főiskola nagy könyvtárában újabban sikerült fölfedezni. XIV—XV. századi misszálék, vulgátaszövegek, klasszikus, jogi, vallásos tárgyú kéziratok, térképek, herbáriumok egykorú színezéssel és a magyar irodalom ősi nyelvemlékeit tartalmazó kéziratos szövegek hangos harsonái a protestáns könyvtárak kultúragyüjtő és kultúrafejlesztő szeretetének.

A reformáció gazdag és versenyen kívül álló irodalma egyenesen nélkülözhetlenné válik a protestantizmus számára s jelszó lesz: gyüjteni mindent, ami a megreformált hit erősítésére, védelmére, közérthető kifejtésére vonatkozik. E tekintetben közvetlen

ismereteim vannak a legnagyobb hazai protestáns könyvtár, a debreceni ref. főiskola könyvtárának állománygazdagságáról és elmondhatom, hogy összes hazai könyvtáraink között versenyen kívül áll. Ha pedig e gazdagsághoz hozzáveszem még azokat a nagyértékű kincseket is, amelyeket a többi nagy hazai protestáns főiskolai könyvtárak jelentenek, olyan bőséges együttes anyaga kerül össze a reformáció irodalmának, amely megindokolja a hazai protestantizmus rendkívül előkelő szerepét és részesedését a magyar közművelődés életében.

A reformáció széles e világon és hazánkban is megindította a nemzeti irodalom kifejlődését. Ez irodalom művelésében és terjesztésében a hazai protestánsoknak oroszlánrészük volt. Voltaképen ez tette iskoláikat is a hazai művelődés nélkülözhetetlen tényezőivé. Kezébe adni a bibliát a népnek, hogy olvassa, majd ellátni egyéb szükséges lelki táplálékkal is: e célkitűzésben adva van nemzeti irodalmunk szinte minden első megnyilatkozása. A reformáció első évtizedeitől kezdve tömött sorokban indulnak a protestáns iskolák végzett diákjai messzi külföldre és a debreceni ref. főiskola könyvtára a wittenbergi burszában megható emlékét őrzi annak a sokszáz szellemi harcosnak, kik a wittenbergi egyetemen tökéletesítették tudásukat, hogy hazajövén, kiváló irányítói legyenek nemcsak egyházuknak, hanem a magyarság szellemi életének is. A XVII. századtól kezdve aztán kiszélesedik a kör és a végzett magyar protestáns diákok a német egyetemek mellett a belga, svájci, angol és főkép holland egyetemeket lepik el csapatostul, hol nemcsak méltóan viselkednek, hanem okleveleket is szereznek, irodalmilag is működnek s a külföldi könyvtermelés egészen kivételes értékei megszerzésével és hazahozásával gyarapítják az itthoni szellemi élet értékeit. Különösen jelentős volt, hogy diákjaink érdeklődése a szellemi vezetés élére került és a könyvprodukcióban világhírű nyomdái révén az első helyen haladó Hollandia felé irányult, mert így olyan szellemi kincsekhez juttatták a magyarságot, amely maradandó és halhatatlan. Ez a helyzet és a fent felsorolt körülmények megmagyarázzák, hogy protestáns főiskolai könyvtáraink miért olyan gazdagok hungarikumokban és miért van az, hogy a protestáns főiskolai könyvtárak hungarika-gyüjteményei s ezen belől is unikum-gyüjteményei olyan nélkülözhetetlenek és sohasem lesz-

nek pótolhatók. Nagyon merész itt percentuális számokkal dolgozni, de amint én látom, a SZABÓ-SZTRIPSZKY-féle régi magyar könyvtári anyagból az állománynak majdnem a fele az, amely protestáns könyvtárainkban is megvan és az unikumok száma felülhaladja a 400 darabot.

A tömeges, de mindig szelekción alapuló külföldi tanulásnak eredménye lett, hogy protestáns könyvtáraink hozzájutottak az egykorú külföldi könyvtermelés legdrágább és legértékesebb darabjaihoz és meg tudták szerezni mindazt, ami a nívónmaradást jelentette. Így jutottak el hazánkba azok a fölöttébb szép és drága kiállítású növénytanok, térképek, csillagászati művek, amelyekhez hasonló gazdagságot aligha mutathatnak fel más magyar könyvtárak. E tekintetben biztos ismeretem csak a debreceni ref. főiskolai nagykönyvtár anyagáról van, amelynek ilyirányú szédületes gazdagsága a külföldi szakembert is csodálatra ragadja. Ami szép és nagyszerű elképzelhető, peregrinusaink mind összegyüjtötték és felhalmozták. Hiszem, hogy többi protestáns főiskolai könyvtáraink is megfelelő szép anyaggal rendelkeznek e gyüjtési körből, hiszen diákjainkat ugyanazon szellemi áramlatok hajtották és irányították. A térképek mellett megjelennek a földgömbök is és a debreceni, valamint a sárospataki főiskolák múzeumai rendelkeznek 1705-ből származó hollandus készítésű földgömbökkel. Talán a reáliák ilyen gazdagsága ösztökélhette a praktikus szükséglet mellett a debreceni ref. főiskola ifjúságának egy részét is, hogy társulatba tömörülve megalkossa a rézmetszők társaságát s a XVIII. század közepétől kezdve kifejlessze e szépmesterségnek olyan gazdag virágzását, amilyennel más közület és főiskola hazánkban nem rendelkezik. E társaság eredeti emlékei, rézmetszetű táblái és kéziratai a debreceni főiskola könyvtárában őriztetnek.

Protestáns főiskoláink ősidőktől fogva melegágyai voltak a megalkuvást nem ismerő hazafias szellemnek. Istenszeretet, hazaszeretet és emberszeretet volt az állandó jelszó és az iskola egész élete, nevelési rendszere ekörül forgott. Az Istenszeretet bizonysága volt az evangéliumi vallásosság, mely a legnehezebb időkben is mindig megtalálta az útját a fennmaradásnak, a megújulásnak. Érintésére emberszívek nyiltak meg áldozatos cselekvésre, mint a Mózes vesszeje érintésétől a pusztai kőszikla s az eredmény az

lett, hogy hordták az értékeket drága ajándékképen a protestáns almamaterek falai közé. Ez ajándékok megmaradt drága emlékei a könyvek és múzeális letétek, melyek a protestáns könyvtárak gyarapodásának mindig legbővízűbb forrásai voltak. Családi bibliák, énekeskönyvek a legszebb kötésekben, eredeti dedikációkkal, templomi relikviák, melyek a hithű kegyesség bizonyítékai voltak, gyűltek halomra s képzelhető, mennyivel szegényebb volna a magyar élet, ha protestáns főiskolai könyvtáraink és múzeumaink őrizése nélkül mindezek megsemmisültek volna! A tudós érdeklődés és a kegyesség összműködésének tulajdonítható, hogy a debreceni ref. főiskolai nagykönyvtárnak van ma az országban a leggazdagabb bibliagyüjteménye, kb. háromszázféle nyelvű biblia.

A hazaszeretet élő gyakorlása eredményezte, hogy protestáns főiskolai székhelyeink nem egyszer a magyar sorstragédiák központjaivá váltak. Törökmegszállás, németdúlás, oláh martalócok vandalizmusa, kuruc-labanc mérkőzés és végül az 1848—49-i szabadságharc eseményei az említett székhelyeket a legközelebbről érintették s alkalmul szolgáltak sok-sok fájdalmasan érdekes szellemi megnyilatkozásra és gyüjtési ág kifejlődésére. Az állandó és egyetemes jellegű érdeklődés mellett ez a különös helyzet okozta, hogy protestáns főiskolai könyvtáraink telvék a hazai történelemre vonatkozó rendkívül becses eredeti forrásanyaggal, oklevelekkel, nemeslevelekkel, céhemlékekkel, egykorú újságokkal, röpiratokkal és naplókkal, továbbá a mindenkori eseményekre vonatkozó nyomtatott termékek gazdagságával. De nem becsülhető le, sőt éppen a legmagasabbra értékelendő az a bő választék is, melyet a magyar érdeklődés és szorgalom a világtörténet hazánkon kívül eső folyamatára nézve is felhalmozott. E gyüjtési körből is ismerem a debreceni ref. főiskolai könyvtár mesés gazdagságát s mondhatom, hogy tanulságos példájául szolgál a minta könyvgyüjtésnek.

A protestantizmust bizonyos ridegséggel szokták vádolni a képzőművészetek termékeinek a felkarolása és művelése irányában. Nos, hogy e vád mennyire alaptalan, protestáns könyvtáraink példája ékesen bizonyítja. Gyönyörű és hatalmas metszetgyüjtemények, amelyeknek darabjai között képviselve vannak a világ első művészei, őriztetnek protestáns könyvtáraink anyagá-

ban s például a sárospataki főiskolai könyvtár metszetgyüjteményének a zöme KAZINCZY FERENC tulajdonából való. HOLBEIN, DÜRER, CRANACH, SPRINGINKLEE, RUBENS metszette lapokkal és művekkel a debreceni ref. főiskola könyvtára bőven szolgálhat. A rézmetszés terén szinte minden nevesebb irány és rézmetszőművész képviselve van. Olaszok, franciák, hollandusok, angolok és németek. Nem hiányoznak természetesen a magyarok sem. Debrecenben bőven van képviselve az ábrázolóművészetnek egy igen érdekes neme is, a XVIII. század végéről és a XIX. első feléből a szabadkézi, valamint az iparművészeti rajzolásnak az a szakasza, amely SÁRVÁRI PÁL, KISS SÁMUEL, BEREGSZÁSZI PÉTER működéséhez kapcsolódik s amelynek nagyon szép kompozíciókat, terveket, virágrajzokat stb. köszönhetünk.

A protestáns főiskolák nagy hatását mutatja, hogy a kebelükből kikerült szellemi nagyságok mindig élő szeretettel gondoltak vissza az ősi almamaterek jótéteményeire és fő kötelességüknek ismerték, hogy megfelelő módon visszaadják azt, amit szellemiekben tőlük nyertek. Ez a hálaérzet a megfejtője annak a körülménynek, hogy protestáns főiskolai könyvtáraink a magyar tudomány és irodalom annyi jelesének eredeti kéziratával és dedikált könyveivel rendelkeznek. Bátran elmondhatjuk: a magyar történelem és művelődés mesés értékű eredeti okmányai jutottak ilyen hálalerovás alakjában főiskolai könyvtárainkba, ahol nemzedékek lelkében erősítik puszta jelenlétükkel is a hitet, a reményt és az akaratot példáik követésére. A sok nagyértékű ilyenmű adományozás sorából elég legyen csak ARANY JÁNOS *Buda halálának* eredeti kéziratát fölemlítenünk, melyet menye ajándékozott apósa egykori debreceni diáksága emlékére a főiskola könyvtárának. Érdekes kuriózumként megemlítem még, hogy a vezetésem alatt álló debreceni főiskolai könyvtárban körülbelül százra tehető azon kéziratok száma, melyek a magyar irodalom valamely emlékét tartalmazzák és vagy eredeti kézírások, vagy egykorú kéziratok.

A fentiekből, bármennyire vázlatos adatok is, kiviláglik a protestáns főiskolai könyvtárak igazi nagy jelentősége. De e jelentőséget talán mindennél jobban megvilágítja az a körülmény, hogy protestáns főiskoláink a magyar egyetemi élet kialakulásáig egyetemek voltak, kifejezett állami elismertetés nélkül is. Debre-

cen, Sárospatak, Eperjes, Nagyenyed, Kolozsvár élethivatásokra képesítő diplomákat osztogattak s ugyanazt a munkát végezték szűkebb hatáskörben, mint a jelenlegi egyetemek. Különösen kiemelkedett a többiek közül a debreceni főiskola, amely a leghatalmasabbá izmosodott és külföldön is messze elismert volt. A debreceni főiskola 1938-ban óhajtja alapításának 400 éves jubileumát megünnepelni és ehhez joga van, mert a főiskolai könyvtárban őrzött anyakönyve 1588 óta megszakítatlanul igazolja, hogy igazi főiskola volt. S mint ilyen, hazánkban a legrégebbi főiskola. Működésének előzményei még 50 évvel korábbra mennek vissza. Nos, az a körülmény, hogy a protestáns iskolák közül a felsoroltak főiskolák voltak s köztük is a leghíresebb a debreceni, megmagyarázza, hogy miért voltak a főiskolákkal egybekötött könyvtárak is olyan nagystílűek, olyan fontosak és olyan egyetemes érdeklődést mutató intézmények. Azért, mert a hazai művelődésnek a régi egyetemi intézményeket pótló institúcióiul szolgáltak.

A protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége ma sem halványodott el. Ha e könyvtárak tiszta múzeumokká változnának is és semmi egyebet nem tennének, mint hűségesen és megfelelően őríznék a mult ragyogó emlékeit, még akkor is számot tarthatnának minden magyar ember becsülésére és támogatására, — jelenlegi helyzetükben azonban, amikor szegénységgel, közönnyel küzködve erejük végső megfeszítésével igyekeznek betölteni multbeli hivatásukat, hogy világítótornyai maradjanak a magyar művelődésnek, kétszeresen és sokszorosan megérdemlik, hogy állam és közületek a mai mértéknél sokkal hathatósabban segítsék nemes feladatuk betöltésében. Nem újakat kell alkotni, hanem a meglevő régi bevált intézményeket kell az összeműléstől megóvni és a fejlődés megfelelő szintjén tartani. Ha e támogatás meglesz, meg vagyok győződve, hogy protestáns könyvtáraink továbbra is világolni fognak s a magyar szellemi élet elmélyülését, nemesedését éppoly híven és eredményesen fogják szolgálhatni, mint hosszú századokon át tették. A többi hasonló jellegű intézménnyel nemes versenyre fognak kelni, hogy végre már egyszer minden vihar ellenére eldönthetetlenül és szétbonhatatlanul megépítsék, megtámasszák és derűsebbé tegyék a jobb sorsra hivatott magyarság szomorú életét.

VARGA ZSIGMOND.

A KATALÓGUSSOKSZOROSÍTÁS PROBLÉMÁI.*

A katalógussokszorosítás kérdése egyike a legfontosabb könyvtártechnikai kérdéseknek. Ha a könyvtár közönségének igényeit ki akarja elégíteni, ha munkásságának eredményességét és belső zavartalanságát biztosítani kívánja, legalább is három katalógusról kell gondoskodnia éspedig egy betűrendes-, egy szak- és egy helyrajzi katalógusról. Ha még ezekhez hozzászámítjuk a szükséges utalásokat, a könyvtárak különleges helyzetétől megkövetelt speciális katalógusokat, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a könyv feldolgozása folyamán minden címleírást legalább hatszor-hétszer kell teljesebb vagy rövidített formában elvégeznünk.

Ez a lélekölő és időrabló munka a könyvtárak számtalan baját hozza magával: az időnkinti restanciákat, az utalókkal, szakbeosztásokkal való takarékoskodást, az „ideiglenes", megalkuvással készült, „majd pótolandó", de a valóságban sohasem pótolt hiányos felvételeket, melyek a katalógusok következetlenségeit és hiányait okozzák.

Az első könnyebbítést a katalógus készítésének terén az írógép könyvtári alkalmazása jelentette, melyet e célra Európában Németországban használtak először, 1891-ben. Az első kísérletekről szóló beszámoló pontosan megadja a munkatempó gyorsulásának adatait. 100 cédula egy példányban kézírással 7 óra 54 perc alatt készült el, míg írógéppel 5 óra 35 perc alatt. 100 címleírás 2 példányban kézírással 14 óra 28 perc alatt készült, míg írógépen átütéssel 6 óra 6 perc alatt.[1] Ám a legkevesebb könyvtár

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

[1] ZBW. 1892. 180. l.

készíti olyan vékony papíron céduláit, hogy az átütéssel készült címleírásokat használni lehetne, hacsak nem akarja üzemét a cédulák ragasztásával komplikálni, amivel az időnyereségének egy jelentékeny része veszendőbe menne. Mindenekfelett pedig a szénpapírral készült másolatok tartósság szempontjából nem kielégítőek, hosszabb használat után elkenődnek és elhalványulnak. Az írógéppel tehát meggyorsítjuk a munkatempót kerekszámban 8 : 6½-hez arányban, de az újra- és újraírástól nem szabadulunk meg.

A nagy államokban immár évtizedek óta megvalósított cédulanyomatásra mi nem gondolhatunk egyelőre. Ez a kétségtelenül legszebb, de nem minden probléma nélküli megoldás csak elegendő könyvtár csatlakozása mellett gazdaságos, azaz csak akkor érdemes a nyomtatás nagy költségét vállalni, ha központilag sok könyvtárt látnak el nyomatott cédulákkal.

A mi viszonyaink között a könyvtáraknak e kérdés megoldását valamilyen sokszorosító eljárásban kell megtalálniok, amellyel az egyszer elkészült címleírást több példányban sokszorosítják és a katalógusba annyi helyen és olyan utalószavak alatt osztják be, ahány helyen a mű keresése feltételezhető. Ez eljárás mellett a katalógusok következetlensége, az utalások hiányossága magától megszűnik, mert egyrészt mindenhova teljes címleírást osztván be, a kutatót megkíméljük a bosszantó továbbkereséstől, másrészt sem a címleíró, sem a szakozó nem takarékoskodik az utalásokkal, hiszen azok csak egy lenyomattal jelentenek többet.

A könyvtárakban tekintetbe vehető sokszorosító eljárások közül a vegyszalaggal készülő volna a legolcsóbb. Hátránya azonban, hogy a címleírásnak és sokszorosításnak párhuzamosan kell történnie. Többnapos differencia esetén a címleírások használhatatlanná válnak s így vagy több sokszorosítógépet kell üzemben tartani nagy altiszti személyzettel, vagy kevés címleírást készíteni.

Kedvezőbb eredményeket értek el egyes könyvtárak a stencillel történő sokszorosítással. Ez a költségesebb, de megbízhatóbb eljárás ugyancsak nagy altiszti személyzetet és igen jó gépírókat követel meg, ha nagyobb mennyiségű címfelvételt akarunk huzamosabb időn keresztül végeztetni.

Egyéb eljárásoknál az internacionális formátum betartása nagy anyagpazarlással jár és még kevéssé vannak könyvtárilag kipróbálva.

Általában az elterjedtebb sokszorosító eljárások egyik nagy hiánya, hogy az esetleg szükséges levonatpótlások nehézkesek és a huzamosabb használat után olvashatatlanná piszkított cédulák írógépes pótlásokkal terhelik meg a könyvtári személyzetet.

Mindezek meggondolása késztette az Országos Széchényi Könyvtárt arra, hogy katalóguskérdéseinek megoldására más módot válasszon. Katalógusaink hiányossága, nagy és magyar vonatkozásban a selejtezés lehetősége nélküli gyarapodásunk olyan sokszorosító eljárás választására kényszerítettek, mely ha költséges is, munkateljesítőképessége egy fokozott iramú munkát győz és nemcsak új gyarapodásunkat dolgozza fel, hanem kedvező esetben multunk hiányait is pótolhatjuk vele.

Németországban és néhány skandináv könyvtárban az utolsó évtizedben az Adrema címírógépet vezették be katalogizálási célokra. Ezzel a géppel dolgozik Németországban a berlini városi, a műegyetemi, a frankfurti egyesített városi és egyetemi, részben a darmstadti tartományi és mindenekelőtt a göttingai egyetemi könyvtár. Főleg ennek a kitűnő és nagymultú könyvtárnak példája, valamint az ott szerzett információk vezették az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatóját elhatározásában, hogy könyvtárunkat 1936 tavaszán a szükséges Adrema-gépekkel felszereltette.

A könyvtári Adrema-üzemhez két gép szükséges. Nevezetesen egy préselőgép, amely cinklemezbe vési villanyerő segítségével a címleírás szövegét. Ezt az esetleg szükséges korrektúra elvégzése után a hasonlóképen villanyerőre berendezett nyomógépen — tetszés szerint kartonlapra vagy listára — annyi példányban nyomják le, ahányat a katalógusokba igényelnek.

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában a nyomtatványosztály munkamenete e gépek alkalmazása mellett a következőképen alakult ki:

1. Minden könyvet új gyarapodás esetén a szerzeményosztályban, régi anyag új feldolgozásánál a számozásnál kísérőlappal látnak el. Ezt a kísérőlapot rovatainak megfelelően a feldolgozás folyamán kitöltik a könyv minden fontosabb adatával.

Feljegyzik rá a beszerzés módját, keltét, a könyv gyarapodási számát, helyrajzi jelzetét stb.

2. A számozó egyforma magas könyvekből összeállít egy méteres sort, a könyvet és kísérőlapját ellátja a helyrajzi számmal.

3. A címleíró a kísérőlapon elkészíti a felvétel fogalmazványát, pontosan olyan külalakban, amint az az Adrema-lemezre préseltetik, azaz a lemez nagyságának megfelelően maximum nyolc 44 betűs sorban. Amennyiben kivételes esetben a címleírás nem fér el egy lemezre, második kísérőlapon folytatja — a szerző nevének és a cím első szavainak megismétlésével — a felvételt és az első sor bal sarkában a kísérőlapokat sorszámmal látja el.

3. A címleírótól a szakozóhoz kerül a felvett mű, aki azt a decimális szakrendszer szerint beszakozza, revideálja a felvételt, aláhúzza mindazon utalószavakat, melyek alatt a betűrendes katalógusba a felvétel beosztandó, a kísérőlap e célra szolgáló rovatában kijelöli az összes katalógusokba készítendő lenyomatok számát és színét, a könyveket továbbítja cimkézésre, a kísérőlapokat az osztályvezetőhöz juttatja, aki a szakozás és felvétel átnézése után azokat százas csoportokban az Adrema-üzembe adja préselésre.

4. Az Adrema-üzemben elkészül a felvételek lemezre préselése és azokról korrektúra céljaira kutyanyelvekre korrektúrapéldányt vonnak le. A korrektor a kísérőlapok és a korrektúralenyomat pontos összevetésével kijavítja az esetleges préselési hibákat, ezeket lesimítják a lemezen és a hibás betűket újraírják. A kijavított, immár hibátlan lemezeket nyomásra adja.

5. A nyomógépet kezelő altiszt a kísérőlap előírásai szerint elkészíti a szükségelt kartonlenyomatokat és a helyrajzi katalógus céljaira szolgáló listákat és a kísérőlapokkal együtt átadja a cédulaosztályozónak.

6. A cédulaosztályozó a betűrendes katalógus szürke lenyomatain piros ceruzával aláhúzza a megfelelő utaló szót és betűrendezve továbbítja a napi anyagot a cédulabeosztónak. A helyrajzi katalógusban minden felvétel mellett kijelöli, hány és milyen színű lenyomat készült róla. Az így kijelölt helyrajzi katalógust, a kísérőlapokkal és a szakkatalógus céduláival, átadja a szakkatalógus kezelőjének.

7. Az osztályvezető a helyrajzi katalógusba minden felvétel mellé odaírja a szakszámokat, melyekbe az illető mű beosztatott s ezzel mintegy végső revíziót is végez. A szakkatalógus céduláit ugyancsak ellátja a szakszámokkal és rendezésük után beosztja a szakkatalógusba. A helyrajzi katalógust tokjába illeszti, a kísérőlapokat a szerzeményezési osztályba továbbítja, ahol ezeket betűrendezik és így ezek a növedéki napló indexét képezik.

Az első negyedév ily módszerű munkásságáról a következőkben számolhatok be: június 30-ig készült 7663 felvétel. Ebből 5378 az önálló művekre, 2285 a sorozatokra esik. Ebben az anyagban nemcsak a negyedévi gyarapodást dolgozta fel a könyvtár, hanem az olvasóterem revíziójával kapcsolatban onnan kiemelt és egyéb átdolgozásra kijelölt anyagot is. A negyedévi 7663 felvételről a betűrendes katalógus számára készült és beosztatott 15.698 lenyomat, a szakkatalógus számára 9688, a könyvtár belső használatára készülő betűrendes katalógus számára 7832, a sorozatnyilvántartás és a speciális katalógusok számára 2585 kartonlenyomat. Készült ezenkívül az önálló művek helyrajzi naplója két példányban, könyvalakba összefűzhető listákra és készültek bibliográfiai célokat szolgáló lenyomatok minden magyar és magyarvonatkozású könyvről. A foglalkoztatott személyek száma, beleértve a cédulabeosztókat is, tíz tisztviselő, egy altiszt és a préselőnő.

1935-ben ugyanez a személyzet körülbelül 12.000 felvételt készített el, pedig abban az időben szakkatalógust nem vezethettünk. Az eljárás eredményessége munkatöbblet szempontjából tehát igazán kielégítő, automatikusan ellenőrzi a munka ritmikus menetét, egyszerű és áttekinthető.

A nyári hónapokban, a tisztviselők szabadsága idején is sikerült havi 1600—1800 felvételt elkészítenünk, úgyhogy teljes bizalommal és kedvező kilátásokkal indulunk az új munkaévnek. A gépek beszerzése, mint egy félévi tapasztalat után állíthatjuk, teljes mértékben beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Beszerzési árukat, 8800 pengőt, jó befektetésnek kell tekintenünk. Az üzemköltségek: havi 2500 lemez, 13 lemeztároló fiók és a préselőnő munkadíja együttesen 375 pengőt tesznek ki. Kétségtelen, hogy nagy összeg, de az elért eredmény indokolttá teszi ezt a kiadást.

A nyert lenyomatok, ha nem is érik el a nyomtatott cédulák csínját, nem maradnak el az írógéppel készített cédulák mögött. A lemezek korlátolt terjedelme (8 × 44 betűhely) áthidalható hosszú címek esetében felhasznált két lemezzel. Ezért a jelentéktelen hiányért bőven kárpótol a kielégítő munkatempó, a pótlások, esetleges javítások könnyű lehetősége és főként a fémlemezekre történő felvételek maradandósága.

Az elkészült és lenyomott Adremalemezeket a korrektor az e célra szolgáló szekrényekben a helyrajzi számok rendjében tárolja. Ezeket bármikor elővehetjük és a nyomógép nyujtotta kettős lehetőségeknek megfelelően, akár listákra, akár cédulákra újra és újra levonhatjuk,[1] készíthetünk a lemezek megfelelő csoportosításával akár szak-, akár betűrendben összeállított gyarapodási jegyzékeket, vagy teljes állományjegyzéket. Munkánkba máris belekapcsolódott az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, ahol is korrektúralevonatainkon kijelölik a Központi Katalógus számára szükségelt lenyomatok számát és azt altisztjük körülbelül heti négyórai munkával elkészíti. A nyomópárna kicserélésével helyrajzi szám nélküli levonatokat is készíthetünk, így címfelvételeink bibliográfiai célokra használhatók. Máris igénybeveszik ezeket és reméljük, hogy a jövőben még jobban igénybe fogják venni lemezeinket, melyek így, ahogy állanak, könyvtárunk eddig átdolgozott anyagának mintegy álló szedését képezik. A nyomógép munkateljesítőképessége ugyanis távolról sincs kihasználva. Különösen amióta azt dr. GRONOVSZKY IVÁN segédőrnek, az üzem felügyelőjének utasításai szerint a könyvtári használatra tökéletesítettük. A szükséges lenyomatok kartonra, listára, a korrektúralevonatok készítése, egyszóval a nyomógép minden munkája száz felvétel mellett az ő utasításai szerint készült kapcsolószerkezettel napi két órát vesz igénybe, a korábbi hárommal szemben. Tehát felvételeink levonására akár saját, akár más intézetek céljaira a nyomógép a nap jelentékeny részében szabadon áll.

[1] A maradandó felvételek minden előnyére csak lassan-lassan, a munka folyamán jöttünk reá. Ezek nem is voltak eddig a könyvtárosok elképzeléseibe beidegezve. Aki azonban egy ideig ezzel a módszerrel dolgozik, tudja csak, hogy mit jelent az, hogy bármikor, akár végső revizióná, egy-egy mutatkozó hiány esetén, gyorsan kaphat pótlólagosan újabb levonatokat a felvételről.

Ha nem is ilyen nagy arányban, de fokozni lehetne a préselőgép teljesítményét is, az körülbelül napi 150—160 felvétel leírását győzné. Természetesen, a munkamennyiség fokozása a rezsíkiadások és a munkaerők számának emelését vonná maga után. Mert a napi száz felvételnél többet az osztály személyzete minden igyekezete, lelkes munkája és odaadó szorgalma ellenére sem győz.

Hogy sikerül-e évek munkájával a könyvtár egész anyagát újra feldolgozni, az anyagi lehetőségeinktől és munkaerőink számától függ. Félesztendei munka után látjuk, hogy ez a cél sem elérhetetlen. S biztosan számolhatunk azzal, hogy néhány évi kitartó munkával a könyvtár azon részeivel elkészülünk, melyek mostani feldolgozása leginkább kívánja az új felvételt.

GORIUPP ALISZ.

KÖNYVTÁR ÉS TIZEDES OSZTÁLYOZÁS*.

A tizedes osztályozás hátrányairól már sokat írtak és beszéltek: kiváló könyvtárosok és bibliográfiai szakemberek; többnyire olyanok, akik minden kiválóságuk ellenére is kevéssé és nem gyakorlatból ismerték ezt a rendszert. Vitatták merevségét, hadakoztak logikus elrendezésének hiányai ellen.

A tizedes osztályozás nem lép fel filozófiai rendszer igényével. Céljául az emberi ismeretek rendezését tűzte ki. Ez a rendezés a csupán külsőleges betűrendes címszavas csoportosítás nyelvi és helyesírási különbözőségeiben és a szavak jelentésváltozásában rejlő egyetemességhiányt hivatott pótolni.

Rövid előadásunkban a rendszertani kritikákkal nem szállunk perbe; főképen tapasztalatainkat közöljük és arra szorítkozunk, hogy a tizedes osztályozás egész rövid ismertetése után vázoljuk ennek előnyeit és könyvtári helyes alkalmazásának kritériumait.

A DEWEY-féle tizedes osztályozás a tudományt, jobban mondva az összes ismereteket tíz csoportra osztja és ezeket 0-tól 9-ig terjedő számjeggyel jelöli. Ezek a csoportok további tíz-tíz osztályra oszlanak. Ezen kétszámjegyű osztályok úgy keletkeznek, hogy a főcsoport számjegyéhez jobbra 0-tól 9-ig terjedő számjegyet kapcsolunk. Minden ilyen osztály ugyanígy 0-tól 9-ig terjedő szakokat foglal magában. Az így keletkezett 0—999 jelzésű ezer szaknak mindig finomabban tagolt újabb tizes felosztását 0—9-ig terjedő jelzéssel a szükséglet szerint folytathatjuk. A számjegyek értékelése, vagyis sorrendjük megállapítása csak úgy történhetik, ha eléjük képzelünk egy nullát tizedesponttal.

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

Ez nagyon fontos, mert így például a 639-es szám kisebb értékű s előbb következik a sorban, mint a 64-es szám. A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet által módosított tizedes rendszer zárójel, idézőjel, kettőspont stb. alkalmazásával még ú. n. közös alosztásokat is használ, amelyek bármely szaknál alkalmazhatók a forma, hely, idő, faj, nyelv, szempont és viszony jelölésére.

Kerek hatvan esztendeje van annak, hogy MELVIL DEWEY tizedes osztályozási rendszerével a nyilvánosság elé lépett. Egy nemzetközi osztályozási rendszer létesítésének eszméje olyan kézenfekvő s annyi előnyt ígér, hogy csodálkoznunk kell azon, hogy 1876-ig fel sem vetették, valamint azon is, hogy hatvan esztendő alatt ez az eszme nem hódított nagyobb teret, amikor a tudománynál, a könyvek tartalmánál nincs nemzetközibb valami. Mi sem volna természetesebb, mint az, hogy a tudományos könyvek osztályozásánál egyöntetű, nemzetközi eljárásra törekedjünk. Ezt az előnyt nyujtja a tizedes osztályozási rendszer, amelyet az arab számjegyekkel való jelölés is függetlenít minden nyelvtől. Ha érdeme szerinti általános használatához még nem érkeztünk is el, annyi kétségtelen, hogy ez a legelterjedtebb osztályozási rendszer, amelynek javára azt is írhatjuk, hogy már megvan, amíg más nemzetközi rendszert csak ezután kellene megszerkeszteni és bevezetni.

Mielőtt a tizedes osztályozás előnyeit részleteznők, vessünk egy pillantást a mult tanulságaira. Itt a tizes felosztású mértékrendszer bevezetésére gondolok, amely a tudományos, technikai és gazdasági élet terén a nemzetközi kölcsönhatásoknak és ezzel a fejlődésnek olyan tényezője lett, amelyről megfeledkeznünk nem szabad. Meg vagyunk győződve, hogy a nemzetközivé vált tizedes osztályozás is kimélyíti a kulturális kölcsönhatásokat és tudatosabbá fejleszti a kultúrnemzetek összetartozásának érzetét s ilymódon hivatott lesz a kulturális haladást előmozdítani.

Ha elfogadjuk a tételt, hogy egy nemzetközi osztályozási rendszer bevezetése kívánatos, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy milyen követelményeket támasszunk vele szemben. Könyvtári szempontból azt kell kívánnunk, hogy minden nyomtatvány beosztására módot nyujtson, mégpedig úgy, hogy a nyomtatvány főbeosztása csak egyetlenegy szakszám alá történhessék. Már pedig a tizedes rendszer minden absztrakt és konkrét

fogalmat (kétértelműség kizárásával) képes meghatározni és miután újabb számjegyek kapcsolásával további kiterjesztésének szabad az útja, az új fogalmakat mindenkor be is tudja állítani rendszerébe és így az emberi tudás fejlődésével az elavulás veszélye nélkül tud lépést tartani. A tudomány specializálódik: a könyvtárak könyvanyaga is fokozatosan a részletkérdések felé tolódik el. A folyóiratcikkek növekvő súlya hovatovább megkívánja, hogy ezeket is osztályozzuk. Ha tehát a könyvtárakban felhalmozott ismeretanyagot valóban közelebb akarjuk hozni a kutatóhoz, csak olyan finoman tagolt rendszerrel érünk célt, mint amilyent a tizedes osztályozás nyujt az olvasónak és a könyvtárosnak.

Az elméletileg korlátlan fejlődési lehetőség nem vezet azonban túlzott elaprózódásra, ha a könyvtáros ismeri könyvanyagát és a könyvtár fejlődési irányát. A kezdő osztályozó hajlamos arra, hogy a könyv tartalmát a legaprólékosabban fejezze ki számokkal. Erre különösen a brüsszeli módosított decimális rendszer nyujt lehetőséget. De csak módjával éljünk vele, mert különben olyan hosszú számokhoz, illetve számjegycsoportokhoz jutunk, amelyekből a nyomtatvány tartalma leolvasható ugyan, ellenben csak alátámasztottuk az egyébként helyt nem álló és az ilyen beosztást a kabbalisztikához hasonlító kritikát anélkül, hogy könyvanyagunkat közelebb hoztuk volna a katalógust használó közönséghez. A jó könyvtáros csak azokban a szakokban fogja felhasználni a tizedes rendszer által nyujtott alosztási lehetőségek szélesebb skáláját, amely szakok a könyvtár speciális gyüjtési feladatát képezik. Ezeknél az anyag nagysága indokolja a nagyobbmérvű tagolást. A legáltalánosabb gyüjtési körrel rendelkező könyvtárban is mutatkozik jobban kiépített és kevésbbé telt szakcsoport. A kisebb terjedelmű csoportnál a részletezést csak addig a tizedes számjegyig folytatjuk, ameddig ezzel az olvasó, a kutató munkáját megkönnyítjük és megállunk ott, ahol a túlzott elaprózás már káoszt eredményezne.

Vannak tudományágak, amelyek a tizedesrendszer felállítása idejében kevésbbé voltak fontosak és így más tudományág alosztályát képezték, vagy teljesen figyelmen kívül maradtak, de rohamos fejlődésük folytán elsőrangú fontosságot nyertek. Ez a körülmény minden meglévő vagy újonnan keletkező rendszernél

jelentkezik. Amíg azonban más rendszereknél új osztályok felállítása gyakran súlyos problémát képez, addig a tizedes osztályozásnál azt a tizedes számot, amely alá az új fogalom tartozik, egyszerűen további tizedes hellyel gyarapítjuk. A tizedes osztályozás rendszere szempontjából ugyanis közömbös, ha eggyel több számjeggyel jelöljük az új fogalmat.

Az elfogadandó nemzetközi osztályozási rendszer első követelményét, a teljességet tehát a tizedes osztályozás biztosítja. Lássuk most már, hogy a másik követelménnyel, a kétféle beosztás veszélyével hogyan állunk. Bizonyos fogalmak és ismeretek ugyanis különböző összefoglaló vagy általánosabb jelentésű tudományágakból vezethetők le s ezek bármelyikében helyet foglalhatnak és így a tizedes osztályozásban éppúgy két- vagy többféle osztályozásra adnak alkalmat, mint ahogyan ez bármely bővebben tagolt osztályozási rendszerben előfordulhat. Ez esetben a tizedes osztályozásnál is az utalások segítenek. Ha pedig a tudományos élet fejlődésével kialakult a helyzet olyképen, hogy a kérdéses ismeretkomplexum egyesült és így a több közül csak egy összefoglaló tudományág alszakja lehet, nemzetközi megegyezés tárgyát képezi, hogy melyik tizedes számot használjuk. Kétes esetekben a gyakorlat a kevesebb számjegyből álló tizedes szám alkalmazása mellett alakult ki.

Felhívtuk már a figyelmet arra, hogy a tizedes osztályozásnál mennyire kell figyelembe venni a közönség igényeit. A közönség közvetlen kapcsolata a tizedes osztályozással az e rendszer szerint felállított szakkatalóguson keresztül jelentkezik. Nem zárkózhatunk el annak megállapítása elől, hogy az újonc olvasó kezdetben idegenül és idegenkedve fogadja a decimális szakkatalógust. Bevezetésünkben érintettük, hogy a kivetített vezérszók vagy címszók betűrendjén nyugvó osztályozásnak s ennek alapján felállított (Schlagwort) katalógusnak hátrányát a nyelvi és helyesírási eltérésekben és a szavak jelentésváltozásában látjuk. Szinoním fogalmak egymástól messze kerülnek, homonímák egybeesnek. Ezen hátrányokat némileg ellensúlyozza, hogy a betűrendet a közönség könnyen kezeli. A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet rájött arra, hogy a betűrend előnyét a tizedes osztályozásnál is nyujtani kell és ezért most már fokozott súlyt helyez a decimális indexére. Ha ebben nemcsak az utolsó szak-

számig terjedő címszó, hanem az ezalatt feltüntetett összes vezérszavakat (Schlagwortokat) betűrendben felsoroljuk s ezt az indexet adjuk az olvasóközönség kezébe, megadtuk a könnyű kezelés lehetőségét anélkül, hogy a szakrendi felállítás előnyéről lemondtunk volna. Ha a decimális kutatója ugyanis a keresett vezérszónak megfelelő szakszám alatt nem talál kielégítő anyagot, rögtön együtt kapja a fölérendelt fogalmak irodalmát.

Nagy viták folytak arról, hogy mnemotechnikai szempontból előnyös-e a decimális osztályozás tisztán számokra alapított rendszere. A pro és kontra álláspontok ismertetését mellőzve, saját tapasztalatomat közlöm, hogy rövid két-háromévi gyakorlat után az ember annyira otthon van a többször előforduló decimális számok birodalmában, hogy minden fogalomhoz, tárgyhoz önkénytelenül kapcsolódik az a szám, amely a tizedes osztályozás rendszerében neki megfelel.

Az egyes könyvtár szempontjából persze a legjobb, ha szakrendszere saját anyagából nőtt ki. Ez a megállapítás azonban nem jelenti azt, hogy az összes könyvtárakra, a könyvtárügyre legelőnyösebb, ha annyi kitűnő, de egymástól eltérő rendszer létezik. Az osztályozó- és katalógus-rendszert ne akarjuk kívülről a könyvtárra kényszeríteni. De ha már a könyvtár vezetősége is úgy látja, hogy a tizedes osztályozás magából a könyvtárból épülhet ki, a könyvállományhoz hozzásimulhat, az olvasó közönségének és saját kitűzött céljának figyelembevételével vehető át, vagyis praktikus szükségleteket elégíthet ki és a kérdéses könyvtár számára alkalmasnak mutatkozik, bevezetésétől azért elzárkózni, mert a felállítás logikus elrendezésében hibákat találunk, s előnyein túltenni magát, oktalan dolog. Olyan osztályozási rendszert, amely minden időben fedi a tudományos szisztematika mindenkori lehetőségeit, elképzelni sem lehet.

Ha meglévő könyvtárak rátérnek e rendszerre, először természetesen csak az új beszerzést tudják ilymódon osztályozni. Az olyan könyvtárak, amelyek bármilyen oknál fogva még nem térhetnek át a tizedes osztályozásra, egész anyaguk tekintetében részben biztosíthatják az egységes nemzetközi osztályozásban rejlő előnyt, ha a tizedes osztályozás sorrendjében táblázatokat fektetnek fel, amelyekben a tizedes szakszám mellett saját jelzésüket feltüntetik.

Még a tizedes osztályozás személyzeti kérdését kell érintenünk. Szerintünk itt az a legfontosabb, hogy az osztályozó egyén szisztematizáló, rendszerező agy legyen. Az ilyen képesség nélkül szűkölködő szaktudós még a saját szakját sem tudja ellátni (itt kedvenc elgondolásai vannak, amelyek szempontjából nézi a szakot), azontúl pedig számára alig létezik valami. A szaktudós tehát az osztályozásnál csak mint igen szívesen meghallgatott tanácsadó szerepeljen. A nagyobb könyvtáraknál elkerülhetetlen, hogy ne foglalkozzanak többen az osztályozással. A decimális rendszer finom tagoltsága a félreértés, a kisiklás veszélyét rejti magában. Az osztályozás s ezzel a szakkatalógus felépítésének egyöntetűsége, az áttekinthetőség lehető legnagyobbfokú biztosítása megkívánja tehát, hogy egy vezető, irányító legyen, akinek elgondolásait a többiek magukévá teszik.

Eddig a tizedes rendszer tehertételeként könyvelték el, hogy a szellemi munka központosítására és mechanizálására törekszik és megfosztja a könyvtárost szellemi tevékenységének utolsó lehetőségétől. Ezzel szemben FRIEDRICH KUNTZE „*Die Technik der geistigen Arbeit*" című művében idevonatkozólag lényegében így nyilatkozik: „A tizedes osztályozás egyáltalán nem szamarak hídja kevésbbé tehetségesek számára; eredményes használata igenis jelentős mértékben tételez fel rendszerező tehetséget, éleslátást és tudományos fantáziát." Befejezésül még azt is hozzátehetjük, hogy egyáltalán nem félünk akkor sem, ha a tizedes rendszer révén az osztályozás és katalógusok terén egyszerűsítettünk, mechanizáltunk. Ha az így nyert időt arra fordítjuk, hogy a referenc szolgálatot elmélyítjük, a tudományos felvilágosításokat alaposabbá tesszük, a könyvtár anyagát bibliográfiai munkálatokkal az olvasóhoz közelebb hozzuk s ennek kapcsán az egyes szakoknál mutatkozó ürök kitöltésén fáradozunk, akkor a könyvtárosi munka nem sekélyesedik el, sőt bővül igaz szellemi tartalommal.

WITZMANN GYULA.

MEGTÉVESZTŐ ADATOK A CÍMLAPOKON.

I.

Előnevek és keresztnevek problémája.

A könyvtáros munkájának talán legfelelősségteljesebb része a katalogizálás, a címleírás nem mindig könnyű és egyszerű feladata. A nem katalogizált vagy *rosszul* leírt könyv egy nagyobbarányú könyvtárban olyan, mintha meg sem lenne, mert hiszen a kutató, vagy akár maga a könyvtáros is, jó, ha véletlenül ráakad. Igen gyakran előfordul azonban, hogy pontos címleírás ellenére vagy, hogy paradoxonban beszéljünk, éppen azért, a katalógus adatai megtévesztők vagy egyenesen használhatatlanok a kutató és könyvtáros szempontjából. A következőkben tehát olyan esetekről lesz szó, amikor a könyv maga vezetheti félre a címleírót, vagy pedig a kiadói szeszély furcsa következményeit kell elhárítania a könyvtárosnak, hogy a címleírása kielégítő legyen. Az esetek megoldásában az Országos Széchényi-Könyvtár címleíró-gyakorlatában alkalmazott módot követtük.

A könyv adatai általában négy irányban lehetnek megtévesztőek: a *szerző nevére*, a *mű címére*, a *kiadásra* és a *sorozat jelzésére* vonatkozóan.

Az összetett nevű magyar szerzők esetében az eljárás aránylag még elég könnyű. Baj rendszerint az előnevekkel és a kettős keresztnevekkel van. ÖRÖSI PÁL ZOLTÁN: *A magyarországi méhek ormányának hosszúsága* című értekezés szerzőjének nevét látva senki sem fog kételkedni abban, hogy ÖRÖSI a vezetékneve, a PÁL és ZOLTÁN keresztnév. A címleíró tehát látszólag helyesen járt el, amikor a munkát ÖRÖSI néven vette fel, annál is inkább, mivel a címlapon az *egész név azonos típusú és nagyságú betűkkel volt nyomatva.* Egy véletlen folytán azonban kiderült, hogy az ÖRÖSI előnév és a vezetékneve tulajdonképen

PÁL, a keresztneve ZOLTÁN. Ezúttal a katalógust mégsem javítottuk ki PÁL-ra, azon meggondolás alapján, hogy a kutatók nagyrésze szintén ÖRÖSit gondolván vezetéknévnek, ez alatt és nem PÁL alatt fogja keresni. Viszont azok számára, akik mégis PÁL alatt keresnék, ide általános utaló került. — A francia irodalomtörténeti művekben BERNARDIN DE SAINT-PIERRE nevében a BERNARDIN-t a vezetéknévhez számítják. Munkáinak egykorú kiadásain azonban szinte kivétel nélkül kötőjellel összevonva világosan, mint keresztnév szerepel: JAQUES-HENRI-BERNARDIN DE SAINT-PIERRE. Sőt egy esetben meg éppen JAQUES-BERNARDIN-HENRI DE SAINT-PIERRE (*Paul et Virginie.* Paris, 1789) áll a címlapon. A Széchényi-Könyvtár a francia irodalomtörténészek által elterjesztett névalakhoz alkalmazkodva BERNARDIN DE SAINT-PIERRE alatt vette fel a szerző munkáit, SAINT-PIERRE-hez azonban általános utaló került. — Igen gyakran megtéveszthetik a címleírót az angol nevek. A nemrégiben megjelent *Prága nincs többé* című regény címlapján a szerző neve S. FOWLER-WRIGHT, kötőjellel összevont formájában szerepel, amiről arra lehetne következtetni, hogy kettősnév. A *Who's who* című angol lexikon 1935. évi kiadása azonban elárulja, hogy az író vezetékneve tulajdonképen csak WRIGHT. Katalógusunkban is így van felvéve, a FOWLER-ra való utalás nélkül. Nem mindig könnyű a spanyol vezetéknevek megállapítása sem. JOSE ANTONIO PEREZ LOBATO: *Evangelio de la Naturaleza* című munka szerzőjének például PEREZ a családneve, s a címfelvétel ezen a néven történt, anélkül, hogy a LOBATO utalót kapott volna. — A nyomdák néha egészen csodálatos módon önkénykednek az idegen írók neveivel. OPPENHEIM EDWARD PHILIPS: *A sárga titok* című regényének címlapján például így van kitéve az író neve: PHILIPS-OPPENHEIM E., az első keresztnevét előre vetették és összevonták a vezetéknévvel, a másodiknak betűjelét magyarosan a családnév végére helyezték. A fölvétel utalás nélkül OPPENHEIM alatt történt. — Az ilyenféle félrevezető nevek hibás felvétele ellen küzdeni nagyon nehéz, még a gyakorlott könyvtárost is könnyen megtévesztheti, kiküszöbölni teljesen csak akkor lehetne, ha a nyomdák a keresztneveket, az elő- és mellékneveket a családnévtől tipográfiailag következetesen megkülönböztetnék.

A mű cimében elég gyakori bizonyos kettősség: más a munka címe a borítólapon és más a címlapon. MERESCHKOWSKIJ (!) *Napoleon élete* című regényének borítólapján például *Napoleon az ember* áll. Ebben az esetben a kutató vagy olvasó még könnyen rájöhet, hogy azonos műről van szó, akkor is, ha a felvétel csak az egyik cím alatt történik. Ellenben KÖRMENDI ZOLTÁN *Tükörcserepek* című kötetét, ha csak egyszerűen *Novellái* címen vennők fel, amint a belső címlapon olvasható, a kutatók nagyrésze a katalóguslap alapján nem identifikálná a művet. Éppen ezért ilyenkor a fedőlapon álló címet is közölni szoktuk szögletes zárójelek között.

Már a sorozatos kiadványok körébe vezetnek át a kiadás jelzéséből adódó és alább említendő furcsaságok. JUHAY ANTAL *Vezérkönyvei* című sorozat első kötete a negyedik kiadásában vált sorozattá. Minthogy pedig a Széchényi-Könyvtár címfelvételi szabályzata — indokoltan — azt írja elő, hogy minden kiadás külön műnek számít, s mint ilyen külön számot kap, ez esetben tehát az a helyzet áll elő, hogy a sorozat első kiadásának nincs első kötete. A *Vezérkönyvek* első kötetét eszerint külön számra kellett volna tenni. Ettől azonban eltekintettünk, s a helyzetet úgy oldottuk meg, hogy a katalóguslapra rávezettük: az I. köt. 4. kiad.-ban vált sorozattá. VARJAS BÉLA.

II.

Sorozatos kiadványok következetlenségei.

A kiadói szeszély és pontatlanság példáival a leggyakrabban a sorozatos kiadványoknál találkozunk. A hosszú idő, mely a különböző sorozati tagok megjelenése között eltelik, a különböző szerzők, sokszor különböző nyomdák is mind mentik a sorozatok különböző tagjai között felmerülő következetlenségeket, anélkül azonban, hogy ez a körülmény a sorozatokat nyilvántartó könyvtárosnak komolyabb vigaszt nyujthatna.

A fentebb VARJAS által említett eset oly gyakori, hogy ez a sorozatok labirintusában már komolyabb problémát nem is jelent. A megoldás teljesen egyszerű, sablónos. Nem is a megoldás, hanem a tényállás megállapítása jelent ezekben az esetek-

ben komoly munkát, sokszor hosszú utánajárást, annál is inkább, mert igen sok esetben maguktól a kiadóktól sem tudunk határozott és egyértelmű választ kapni. Tudjuk jól, hogy szerző és kiadó nem alkalmazkodhatnak a könyvtáros érdekeihez, ugy véljük azonban, hogy a munkához legtöbbször amúgyis csatlakozó előszóban a könyv korábbi kiadásaira vonatkozó egy-kétsoros megjegyzés a kiadót és szerzőt már sokkal inkább érdeklő olvasóközönség érdekeit is szolgálni hivatva volna, anélkül, hogy ez a kiadót súlyosabban megterhelné.

Gyakori s a sorozatok nyilvántartásában sokszor nem kis utánajárást igénylő az az eset, midőn valamely sorozat megindulásakor a sorozat első tagjai közé sorolnak egy csomó, az illető érdeklődési körbe vágó, de jóval a sorozat megindulása előtt megjelent munkát s ezeknek a sorozathoz tartozását legtöbbször csupán az illető *n*-edik, valójában azonban első kötet, hátlapján jelzik: Ebben az esetben legtöbbször kénytelenek vagyunk ezeket az első köteteket szétfutni hagyni s csupán a főlapon jelezzük ezeknek a sorozathoz tartozását. Ilyen eset például *A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tud.-Egyet. Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai.* Valójában első, a címlapon azonban 36. sz.-nak feltüntetett füzete 1936-ban jelent meg. A főlapon a sorozat megindulásának évszámaként a tényleges megindulást, vagyis 1936-ot vettük fel s a felvétel alján megjegyeztük: /36. sz.-ig sorozati jelzés nélkül. Ld. a 36. sz.-on feltüntetett címjegyzéket./ Ugyanígy járunk el a *Budapesti Pázmány Péter Tud.-Egyet. Olasz Intézetének kiadványaival* is, míg a *Dunántúli gazda könyvtára, A magyar vidék könyvei,* valamint a *Budapesti Tudományegyetemi Romanisztikai dolgozatok*nál, egyrészt, mivel csak néhány kötet átvételéről volt szó, másrészt pedig ezek még amúgyis a régi szakrendszerben voltak, a sorozati jelzés nélküli köteteket is átemeltünk s az egyes felvételen a sorozati címet szögletes zárójelbe tettük. A főcédulán megjegyeztük, hogy az *n*-edik kötetig sorozati jelzés nélkül jelent meg.

Formailag teljesen hasonlít, de úgy eredetét, mint a megoldást tekintve, különbözik a fent leírt példától az az eset, midőn valamely mű, leggyakrabban verses- vagy novelláskötet, esetleg egyházi elmélkedések vagy prédikációk, mint befejezett egész jelennek meg. Idők folyamán azonban az illető tárgykörből a

szerzőnek újabb mondanivalója akad s ekkor váratlanul egy második kötet jelenik meg, melynek előzményét természetesen sorozati nyilvántartásunkban nem találhatjuk meg. Ilyenek: BAUDENOM—GERELY: *Elmélkedések az Evangéliumról.* Budapest, 1936. — VIKÁR BÉLA: *Nevető rímek.* Budapest, 1932. — *Ifjú Néked mondom... Debreceni egyetemi istentiszteleti prédikációk.* Debrecen, 1935.

Mindegyik esetben, mivel feltételezhető volt, hogy e váratlanul felbukkanó 2. kötetet még további kötetek is követni fogják, kénytelenek voltunk a most már csak egy nagyobb egész részévé degradált munkákat az önálló művek közül kiemelni és sorozati nyilvántartásunkban a két kötetet egy szám alatt együtt katalogizálni, megjelölvén természetesen a felvételen, hogy az első kötet kötetjelzés nélkül jelent meg.

Sokszor nehezíti meg munkánkat az az eset is, mikor valamely sorozat számozva indul meg (pl. *Olaszországi magyar oklevéltár*), hogy aztán egy-két, esetleg több kötet után számozatlan sorozattá váljék. Mivel a Széchényi-Könyvtár szabályzata szerint úgy a sorozatokat nyilvántartó barna katalógusban, valamint a raktárban is a számozott sorozatok a számok egymásutánjában, míg a számozatlanok a szerző, illetőleg a tárgyi címszó betűrendjében kerülnek beosztás alá, természetes, hogy ez a kettősség sokkal súlyosabb komplikációkat okoz, mintha a számok nem sorjában jelentek volna meg, aminek elkerülése, azt hisszük, e kettősségre az egyetlen magyarázat. Ugyanilyen nehézségeket okoz természetesen ennek az ellenkezője is: ha tudniillik egy korábban számozatlan sorozat váratlanul számozottá válik. Oly esetekben, mikor csupán az első szám jelenik meg számozatlanul s a második számon félreérthetetlenül a sorozat első tagjaként van ez feltüntetve, átszámozásnál szögletes zárójelben hozzuk a számot; ha viszont a szám egyedül fut be s így természetesen nem tudhatjuk, hogy a második számtól kezdve számozottan fog megjelenni, s ez kiderül is, nem javítjuk ki a felvételt már csak azért sem, mert hiszen, mivel a számozatlan tagokat úgyis a számozottak előtt osztjuk be, ez úgyis a megfelelő helyre fog jutni.

Gyakori következetlenség az is, midőn valamely munka első kötete még sorozaton kívül jelenik meg, hogy aztán a következő kötetek már valamely frissen meginduló vagy régebben folyó sorozat tagjaiként szerepeljenek. Ilyen eset például: *Latin olvasó- és gyakorlókönyv* gimn. I—II. oszt. számára. 1—2. köt. Az első kötet minden sorozati jelölés nélkül, a második már a *Gimnáziumi latin nyelvi egységes tankönyvek* sorozata második köteteként jelent meg. Továbbá: VINKLER JÁNOS: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig.* Első kötete sorozati jelzés nélkül, míg a második kötete *A Magyar Jogászegylet Deák Ferenc irodalmi bizottságának kiadványai* II. 1—2. köteteként jelent meg. Előbbinél a megoldás nem okozott problémát. Mivel a második kötet a sorozat második kötetének van feltüntetve s megállapíthattuk, hogy első tagjának a kiadó is ezen első kötetet tekintette, a felvételen az első kötetnél a sorozatcímet szögletes zárójelbe tettük. Nehezebb volt a megoldás VINKLER munkájánál, ahol egy már folyó sorozatba iktatták be e mű második kötetét. Miután azonban a második kötet borítéklapján a mű úgy van hirdetve, hogy a II. évf. VINKLER munkájának 1—2. kötetével indul s a két kötetről amúgyis csak egy közös cédula készült, nem vettük figyelembe az első kötetnél mutatkozó hiányt, csupán megjegyeztük a katalógus-lapon, hogy az első köteten a sorozat nincs feltüntetve.

Bár a mi szempontunkból nagyobb zavart nem okozott, de az olvasóközönség érdekeit annál jobban sérti az alábbi mulatságos, csaknem sajtóhibának minősíthető tévedés: a *Művészettörténet* leánylíceumok és gimnáziumok számára című tankönyv VI. oszt. számára szóló kötetének 1936. évből való pótnyomásán a következő címlapot találjuk: *Művészettörténet . . . Újkor.* HEKLER ANTAL *„A középkor és renaissance művészete"* című könyvét . . . átdolg. BÓNISNÉ WALLON EMMA. Könnyen elképzelhetjük a megrémült kis diáklány helyzetét, aki tudva azt, hogy neki a VI. osztályra a középkor van előírva, kézzel-lábbal tiltakozik a kereskedő rábeszélése ellen, aki mindenáron újkori művészettörténetet akar a nyakába varrni. A mi szempontunkból a megoldás igen egyszerű volt: a téves *Újkor* cím mellé felkiáltójelet tettünk és szögletes zárójelben a helyes *[Középkor]* címet hoztuk.

Véleményünk szerint teljesen megokolatlanul okoz fejtörést a könyvtárosnak a kiadó akkor, amikor valamely sorozat bizonyos tagját egyszersmind egy másik folyó sorozat megfelelő tagjának is kinevezi. Ilyen eset a COURTHS-MAHLER regényei című, közvetlenül a háború után meginduló sorozat, mely kezdetben számozatlanul, majd 1934-től kezdve számozva s egyszersmind a *Rózsaszínű regények* című sorozat megfelelő köteteiként jelent meg. Ezt a megjegyzést természetesen rávezettük a főlapra, az egyes kötet katalógus-lapján — minthogy ez csak a hátsólapon van feltüntetve szögletes zárójelben — a *Rózsaszínű regények* sorozati címet is közöltük s az egész sorozatról 1934-től kezdve két barna lapot osztottunk be: egyet a COURTHS-MAHLER regényei, a másikat a *Rózsaszínű regények* megfelelő helyére. Raktározásnál természetesen, mivel a címlapon ez szerepel, a könyvek a COURTHS-MAHLER regényei közé kerültek. Bár itt már több rációt látunk, de méltányolni a *Geographica Pannonica* szempontjait sem teljesen tudjuk. A pécsi egyetem kiadásában megjelenő disszertációk közösen *Specimina dissertationum* . . . cím alatt egy sorozatban jelennek meg. A legtöbb intézet csupán megjegyzi, hogy ez a dolgozat ebben és ebben az intézetben készült. A Földrajzi Intézet azonban az ő kebelében készült dolgozatoknak külön sorszámmal is ellátott önálló címet — *Geographica Pannonica* — is adott, megtartva azonban a *Specimina* gyüjtőcímet is. Mivel ezeket a köteteket *Geographica Pannonica* címen is ismerik s az egyes kötet amellett számozottan jelent meg, a felvételnél éppen úgy jártunk el, mint a *Rózsaszínű regények*nél.

Ezzel szemben annál a néhány kiadványnál, mely az utóbbi időben úgy látszik a Geographica Pannonica példáján felbuzdulva, azonban csupán apróbb betűkkel, szintén valamely intézet kiadványait jelzi, ezt csupán a sorozati cím után zárójelben hozzuk és utalót nem osztunk be róluk.

A szegedi egyetem kiadványai is nem kis gondot okozhatnak a felvételnél a könyvtárosnak. Egységes sorozati címen — *Acta litterarum ac scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco Josephinae* — belül az egyes szakok szerint „*sectiókra*" oszlik. E sectiók egyike-másika részcímmel, ismét mások részcím nélkül már a folyóiratot megközelítő formában jelennek meg.

Az egyik sectiónak a megindulåskor a címe: *Sectio Philologico-historica*, ez később csupán *philologicává* lesz, míg *historico-geographica* alatt új *sectio* indul. Mindez eddig súlyos problémát nem okozott. Minden egyes sectiót külön, de egymásután következő számon vettünk fel, néhány számot az esetlegesen még ezután meginduló sectiók számára nyitva hagytunk, hogy így az egész sorozatot mégis együtt tarthassuk. A legnagyobb nehézséget a *Sectio Philologica* okozta, amelynek hatodik kötete váratlanul a *Szegedi Füzetek* címén meginduló folyóirat első évfolyama. Minthogy azonban a sectio ettől kezdve sem alakult át folyóirattá, a hetedik száma ismét önálló munka, hogy aztán a nyolcadik ismét a *Szegedi Füzetek* második évfolyamát képviselje s így tovább nem adhattuk át a folyóiratosztálynak, hanem az egyes évfolyamokat mint külön részcímes kötetet vettük fel barna nyilvántartásunkban és a raktárban is a szám szerint megfelelő helyre osztottuk, a folyóirat nyilvántartásában pedig csak utalással jeleztük, hogy *Szegedi Füzetek:* Ld. a sorozati nyilvántartásban 13.445. sz. alatt.

Érdekes eset SCHÜTZ ANTAL: *Isten országa* című munkája is, melynek első két kötete a *Szent István Könyvek* 100—101, illetőleg 109. köteteként jelent meg. Az utolsó két kötet azonban harmadik és negyedik kötetként SCHÜTZ ANTAL: *Isten országa* címen jött ki. A sorozat első tagjaiként a könyv maga a fentebb említett két művet jelöli meg. Természetesen ebben az esetben az illető köteteket a *Szt. István Könyvek* között hagytuk. A főlapra azonban rávezettük: 1. köt. *Krisztus*, 2. köt. *A házasság* címen a *Szt. István Könyvek* 100—101., illetőleg 109. kötete alatt.

Súlyos zavarokat okozó következetlenséget látunk a TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: *Magyar régiségek és furcsaságok* című sorozatnál is. Az első kötet 1921-ben sorozatjelzés nélkül jelent meg. 1922-ben jött a második kötet, most már második sorozat jelzéssel, majd 1927-ben a harmadik—hatodik sorozat következett. Az első könyvnapon a 3—6. köteten a sorozatjelzést átragasztották, hogy az 1935-i könyvnapon átborítékolva ismét hozzák, mégpedig két sorozatban: a 2—5. kötetek 1—4. és a 3—6. kötetek is 1—4. sorozat jelzéssel. Az első sorozat a feldolgozásban különösebb nehézséget nem okoz, csupán az első kötetnél ezt szögletes záró-

jelben hozzuk. Az első könyvnapi kiadást második kiadásnak kell tekintenünk, tehát új szám alatt katalogizáljuk, míg a könyvnapi két kiadást harmadik, illetőleg negyedik kiadásként ismét új számok alatt kell nyilvántartanunk. Az új kiadásokra vonatkozó megjegyzést természetesen csupán szögletes zárójelben hozzuk.

Még egy igen sok nehézséget okozó következetlenségre szeretnék itt rámutatni. Ha valamely kiadó intézmény neve megváltozik, vagy az illető sorozat tárgykörében változás áll be, természetes, hogy ez maga után vonja a sorozat címének a megváltozását is. Ebben az esetben általános utalóval vagy a főcédulákon való utalásokkal segítünk magunkon, a sorozatot mindig a jelenlegi cím alatt tartván nyilván. Nem térhetünk azonban símán napirendre azok felett a kisebb-nagyobb, legtöbb esetben teljesen indokolatlan címváltozások felett, melyek a kutatót illetőleg, ha ezeknek teljesen egyértelmű és megbízható útbaigazítással akar szolgálni, a katalogizálót sokszor első pillanatra megoldhatatlannak látszó probléma elé állítják, s melyek igen sokszor még a legszigorúbb és lelkiismeretesebb kontrolálás mellett is számos hiba forrásává válnak. E következetlenségben a komolyabb kiadványok közül első helyen az egyetemi kiadványok szerepelnek, ahol mindúntalan az egyetem címének sorrendjét cserélik fel, vagy majd *kiadványai,* majd *kiadványa, értekezései — értekezése* stb. szerepelnek váltakozva. Egyike a legjellemzőbb példáknak a debreceni egyetem ideg- és elmegyógyászati klinikájának kiadványai. 1929-ben a sorozat: *Közlemények a Debreceni Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmegyógyászati klinikájáról,* a legközelebbi szám két évvel később már *A Debreceni m. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmegyógyászati klinikájának közleménye* cím alatt jelent meg. Még ugyanebben az évben jött egy szám *Közlemény a Debreceni m. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmegyógyászati klinikájáról.* Következő évben, 1932-ben *Dolgozatok a Debreceni m. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmegyógyászati klinikájáról.* — 1935-ben a cím: *A Debreceni M. kir. Tisza István Tud.-egyet. Ideg- és elmeklinikájának közlései.*

Ha már most szabályzatunkhoz ragaszkodva a sorozatot barna katalógusunkban kezdő szó alatt osztanánk be, a leg-

nagyobb vigyázat mellett is elkerülhetetlen volna, hogy ugyanaz a sorozat ne kerüljön különböző szám alá, mert hiszen hiába keresem az 1935-ben *A Debreceni M. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmeklinikájának közlései* cím alatt megjelent sorozat előzményeit, ha az a *Közlemények* . . . cím alatt van beosztva.

Hogy ezen a bajon segíthessünk, egyetemi kiadványainknál, eltérve a szokásos gyakorlattól, az egyetem székhelye szerint, tehát Budapest, Debrecen stb. kezdőszók alatt s azon belül a pontos címet nem tekintve, az egyes intézetek nevének betűrendjében osztjuk be a cédulákat. Így egymás mellé kerülnek az egyébként szétfutó, de legtöbbször a kötetszámozás folytatólagosságából is megállapíthatólag együvé tartozó cédulák.

Hogyan küszöbölje azonban ki a szegény sorozat-nyilvántartó ezt a hibát akkor, ha nem egyetemi kiadványoknál adódik ily következetlenség. Itt legfeljebb jó memóriája, olykor-olykor egy szerencsés véletlen vezetheti a keresett előzmény nyomába, azonban még akkor is mennyi hiábavaló keresgélés, mennyi fölösleges utánajárás kell oly következetlenségek áthidalásához, melyek pedig a kiadók részéről egy kis pontossággal és lelkiismeretességgel elkerülhetők volnának. Ilyenek, hogy csak néhányat említsünk (a jelentéktelenebb kiadványok . . ., kiadványa . . . . . ., kiadványai stb. címváltozatokat egyáltalán nem is véve figyelembe): A *Nova kalandos regényei,* mely sorozat váltakozva ezen és *Kalandos regények* címen s hogy a helyzet még jobban bonyolódjék, az egyes kötetek vegyesen, hol számozottan, hol számozatlanul jelennek meg. Egészen hasonló címváltozásokkal találkozunk az *Athenaeum detektiv és kalandor regényei*nél is, mely később *Athenaeum detektiv regényei* címet kapja; továbbá a *Székesfőváros Népművelési Bizottságának munkatervé*nél, mely először *Munkaterv,* majd néhány hónap után *A Székesfőváros Népművelési bizottságának Munkaterve* címen jelenik meg; s ilyenek az *Anna főhercegasszony Ő Kir. Fensége Legmagasabb Védnöksége alatt álló Kath. Háziasszonyok Orsz. Szöv. működési jelentése. — A Kath. Háziasszonyok Orsz. Szöv. működési jelentése* címváltozatok is.

Még bonyolultabb az 1918-ban induló *Adóügyi évkönyv* című sorozat, mely 1921-ben *Adó- és vámügyi évkönyv*vé lesz. 1928-ig részcím nélküli sorozatként fut, majd ekkor részcímessé

válik s így marad 1933-ig, amikor *Adóügyi kis káté* címen ismét részcím nélkülivé lesz, megtartván azonban továbbra is az *Adó- és vámügyi évkönyv* sorozati címet is.

Ezekben az esetekben nem tehetünk egyebet, mint két főlapot készítettünk, melyeken egyikről a másik címváltozatra utaltunk. Ilyenformán: *Az Athenaeum detektiv és kalandor regényei ...* /1935-től a cím: *Athenaeum detektiv regényei/, Athenaeum detektiv regényei ...* /1935-ig a cím: *Az Athenaeum detektiv és kalandor regényei/.*

Nem kevés utánajárást és fejtörést igényelt a debreceni Déri-Múzeum kiadványainak helyes megoldása sem. A sorozat *A Debreceni Városi Múzeum* kiadványa címen indul 1906-ban, *a* 6. szám címe: *Debrecen város Muzeumának kiadványa, a* 7—22. számig: *Debrecen szabad kir. város Muzeumának kiadványa,* a 23. szám *Debrecen szab. kir. város Muzeumának (a Déri Muzeumnak) kiadványa,* a 24. számtól *Debrecen szabad kir. város Déri Muzeumának kiadványa,* a 26. számtól: *Debrecen szab. kir. város Déri Muzeumának kiadványai.* Ez azonban nem elég. E sorozaton belül, egy-két szám kivételével, tulajdonképen egy részcím nélküli sorozat: a Déri-Múzeum évi jelentése rejtőzik, mely sorozat *Jelentés ....., Jelentések a Debrecen ..... város Muzeumának évi működéséről* címváltozatok után 1933-tól kezdve a *Debrecen szab kir. Város Déri Muzeumának évkönyve* címen jelenik meg. Itt a főlapról, melyen egymásután utaltunk a sorozati címváltozatokra, hat barna levonatot készítettünk, mindegyiken másik-másik sorozati cím kezdőszavát húztuk pirossal alá s osztottuk be az illető címszó alatt barna katalógusunkba. A *jelentés, jelentések ..., évkönyve* címváltozatoknál pedig hasonlóképen jártunk el, mint az Athenaeum detektívregényeinél, azzal a különbséggel, hogy mind a három címváltozatról csak egy-egy felvételt készíthetünk s azt osztottuk a megfelelő címek aláhúzása után az illető címszó alá.

Magában véve elég jelentéktelennek látszó következetlenség súlyos problémát s teljesen pontos s az igazságnak megfelelő megoldást lehetetlenné tevő bajt okozott a *Magyar törvények Grill-féle kiadása* című sorozat is, mely 1906-ban indul s 1927-ig meglehetősen következetesen jelenik meg. Ennél az első sorozat-

nál az egyetlen következetlenség az, hogy néhány kötet új kiadásának szerzője megváltozik, tehát a könyvnek tulajdonképen csupán címe, illetőleg tárgyköre, de maga a könyv nem azonos a korábbi kiadásban megjelenttel. Mindamellett, mivel a kiadó ezt az előbbi kiadás újabb kiadásának szánta, mi is felvételünknél így tekintettük s az illető munkát a megfelelő *n*-edik kiadásként kezeltük. 1927 után azonban anélkül, hogy a kiadó ezt a tényt külön jelezte volna, a sorozatból új folyamot indít. Ez magában még nem jelentene súlyosabb komplikációt. A felvételnél szögletes zárójelben „új sorozat" jelzést alkalmaztunk. Nagyobb baj azonban, hogy ebben az új folyamban ugyanazon tárgykörből, legtöbbször ugyanazon címmel is ismétlődnek az előbbi sorozat kötetei, egyes köteteknél figyelembe véve az előbbi folyam kiadásait, másoknál teljesen mellőzve azokat. Így ha valamely kötet 1., 2., illetőleg *n*-edik kiadásnak van feltüntetve, sohasem tudjuk teljes biztonsággal megállapítani, hogy az illető mű az egész sorozat vagy csupán az új folyam *n*-edik kiadása-e? Annál súlyosabb az eset, mert sokszor maga a kiadó sem tud erre a kérdésünkre pontos választ adni. Éppen ezért ezeknél úgy jártunk el, hogy mindig abba a kiadási sorba osztottuk be, ahányadiknak a könyvön magán feltüntetve van. Ha azonban a helyes tényállást meg tudtuk mégis állapítani, ezt a megjegyzést szögletes zárójelben közöltük.

Végszóul még egy, a legutóbbi időben lábrakapott tényre szeretném itt felhívni a figyelmet, mely ugyan nem tartozik szorosan véve tárgykörünkbe, de mivel könyvtárakban súlyos hibákat okozhat, legyen szabad ezt mégis ezen a helyen megemlítenem. Ismételten előfordult, hogy az újabban oly divatos félkemény bekötési táblákról a fényes, színes külső borítólapot eltávolítva, a legnagyobb megdöbbenésünkre a belső kemény borítólapon egy teljesen más könyvcím, más könyvnek borítólapja meredt ránk. Ha mármost ezt észre nem véve a könyvet kötésre adjuk, természetes, hogy a könyvkötészetben a borítólapon található helytelen címmel látják el a könyvet, mikoris ez természetesen a kutatás számára csaknem elveszett, mert hiszen a katalógusban jelzett helyen egy teljesen más könyv lesz található.

WALDAPFEL ESZTER.

III.

Könyvsorozatok megtévesztő számozása.

Kiadóink, de gyakran a külföldiek is, tradicionális kiadványsorozatokba más munkákat illesztenek a régi számok helyére s ezzel nemcsak a hagyományszámbamenő, közismert sorozat integritását bontják meg, hanem általános zavarokat is okoznak. Ez az eljárás azonban kereskedelmi téren sem helyes: teszem azt, ha valaki vidékről megrendeli az 5. vagy 6. füzetet és a kívántak helyett egészen másokat kap. De zavarólag hat és nagy mértékben tudománytalan is: így tudományos munkákban való idézeteknél okozhat zavarokat. Még hozzá az a legnagyobb baj, hogy ezeket az úgynevezett „átszámozásokat" teljesen ötletszerűen, minden logika nélkül csinálják. Semmi különösebb értelmét vagy hasznát nem látom annak, hogy újabb munkákat egy már régebben elfogyott mű helyébe, annak száma alá osztanak be. Az elmondottakra két eklatáns példát hozok föl: egy hazait és egy külföldit. Ha az *Olcsó Könyvtár* első 50 kötetét nézzük át, látjuk, hogy a régi sorozat 6. füzete SANDEAU *A montsabrey kastély-a*, az új sorozatban már a 6—7. füzettel összevonva KÖLCSEY FERENC *Elbeszéléseit* adja, amely munka a régi *Olcsó Könyvtár*ban a 3. füzet volt. És ez így megy tovább is, amint az alábbi táblázat világosan bizonyítja.

A régi Olcsó Könyvtárban:	*Az új Olcsó Könyvtárban:*
8. SOLLOHUB: Előkelő világ.	8. MACAULAY: Machiavelli. ROK. 4.
9. SZIGLIGETI: Liliomfi.	
10. DICKENS: Karácsonyi ének.	
11. GOGOLY: Beszélyek.	9—13. BEAUMARCHAIS: Figaro házassága. ROK. 26.
12. CHATEAUBRIAND: Atala.	
13. TENNYSON: Királyidillek.	14. SANDEAU: A montsabrey kastély. ROK. 6.
14. MACAULAY: Bacon.	
15. KEMÉNY ZSIGMOND: Szerelem és hiuság.	15—16. KÁRMÁN: Fanni. ROK. 7.
16. HUGO: Hernani.	
17. KÖLCSEY: Szónoki beszédei.	17—18. EJNO LEINO: Tavaszünnepi dalok. ROK.-ban nem szerepel!
18. JÓSIKA: Egy igaz ember.	

19. CONSCIENCE: A szegény nemes.	19—20. SZIGLIGETI: Liliomfi. ROK. 9.
20. POPE: A műbírálat.	
21. PÁLFFY ALBERT: Egy kastély.	21—22. DICKENS: Karácsonyi ének. ROK. 11.
22. BOISSIER: Virgil.	
23. SOLLOHUB: A gyógyszerészné.	23—24. GOGOLY: Beszélyek. ROK. 11.
24. MACAULAY: Milton.	
25. GOETHE: Iphigenia Taurisban.	25—26. CHATEAUBRIAND: Atala. ROK. 12.
26. BEAUMARCHAIS: Figaro házassága.	
35. SAYOUS: A mongolok betörése.	35—36. HUGO: Hernani. ROK. 16.
36. ZICHY ANTAL elbeszélései.	
37. HORATIUS: A költészetről.	37—40. KÖLCSEY szónoki művei. ROK. 17.
38. FLEGLER: A magyar történetírás.	
39. SAND: Az ördögmocsár.	
40. LESSING: Laokoon.	
45. Murray: Francia politikai élet.	45—46. PÁLFFY ALBERT: Egy kastély az erdőben. ROK. 21.
46. FRAKNÓI: II. Lajos.	

Egy hármas példa:

1880.	1898.
81. BERZSENYI: Versei.	81—82. SAND: Az ördögmocsár. ROK. 39.
82. KISFALUDY: Csalódások.	

1914.

81—82. MARCO PRAGA: Az eszményi feleség.

És ez így megy tovább is, sok bosszúságot okozva könyvtárnoknak, kutatónak egyaránt.

De nézzünk egy külföldi példát, a *Sammlung Göschen*t:

A régi Göschen:	*Az új Göschen:*
8. BARTH, F.: Die Dampfmaschinen. (1914.)	8. WEYRAUCH, R.: Wasserversorgung der Ortschaften. (1916.)
46. ALTHOF, E.: Das Waltharilied. (1911.)	46. BLOCH, L.: Römische Altertumskunde. (1913.)

KOZOCSA SÁNDOR.

A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR ALBUCASIS-KÓDEXE.

Cod. 15.[1] Albucasis, Abul Kasem Chalaf Ben Abbas Alzahrawi, Chirurgia, interprete Gerardo Cremonensi.

Latin. Folio. XIII. század.

Nagysága: 330×230 mm. Terjedelme: 49 levél. Barnult, penészes pergamenen a sok helyütt elmosódott szöveg két hasábon, szabályos olasz minuszkulákkal íródott, 1. a. laptól 32. b. lapig 53 sorban, 33. a. laptól 46. a. lapig 48 sorban. Vörös feliratok jelzik a fejezetek kezdetét. Vörös és kék kezdőbetűk, 1 lapszéldíszítés, 2 iniciálé, 4 miniatúra, 3 köralakú díszítő motívum, 225 festett orvosi műszerábrázolás, 39 anatómiai ábra. Kötése: 1877-ben Konstantinápolyban készült, vörös szattyánbőr. A kötés felső részén, középen a Corvin-címer, négy sarkában egy-egy arany félhold; alul, középen a Medsidje-rend csillaga, a négy sarokban egy-egy arany félhold.

Északolasz, bolognai munka a XIII. század második feléből. (1280 körül.)[2] Magyarországról került a konstantinápolyi szerailba. Csak MORDTMANN lajstromán szerepel.[3] 1877-ben II. ABDUL HAMID

[1] Catalogus Codicum Bibliothecae Universitatis R. Scientiarum Budapestiensis. Budapest, 1881. 7. lap. — CSONTOSI JÁNOS: A Konstantinápolyból érkezett Corvinák bibliographiai ismertetése. MKSzemle 1877. évf. 188. lap. — TÖRÖK ÁRPÁD: XXXV. Handschriften, Geschenk des Sultans Abdul Hamid II. Nach CSONTOSI. Budapest, 1878. — Könyvkiállítási Emlék 1882. 105. lap, 270. sz. — MAYER FERENC KOLOS: Orvostört. jegyzetek IX. Az Orvosi Hetilap Tud. Közl. LXX. évf. 1926. 5. sz. 120. lap. — KORBULY GYÖRGY: A magyar szülészet bölcsőkora: Orvosképzés. XXVI. évfolyam. Külön füzet 1936. Tóth István emlékének. 171. lap.

[2] A Cat. Cod. Bibl. Univ. és CSONTOSI: Id. m. XIV. századi kéziratnak mondja.

[3] „Ein Werk medizinischen Inhaltes". DETHIER, KUBINYI, IPOLYI és HENSZLMANN nem látták. Lásd: A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei. 1864. 90. lap. — A sztambuli szerailban európaiak által látott nyugati nyelveken írt codexek. HENSZLMANN IMRÉnek az Akadémia 1864. ápr. 25-én bemutatott jelentése. MKSzemle, 1877. évf. 153. lap.

szultán ajándékaként jutott a budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonába, Corvinákkal és Corvinának tartott más kéziratokkal együtt.[1]

Egy üres levél.

1 a.—2 b. lap: Index capitulorum.

3 a. lap: „Postquam conplevi vobis o fili librum hunc quod est postremum . . ."

P iniciálé (100 × 86 mm) *(1. kép).* Tollheggyel rajzolt, elkopott fehér ornamentikával díszített, azurkék alapon fakó, sárgásrózsaszín kezdőbetű, amelynek két vége elnyúló, csipkésszélű, cinóbervörös levélben végződik. Szárát középen ötcsomós szalagfonat és lejjebb egy nodus díszíti. A betű kerek fejében ALBUCASIS ülőalakja látható. Jobbját magyarázó mozdulattal felemeli, balkezében könyvet tart. Köpenye vörös, ruhája kék, dús szakálla s haja barnásvörös, fejét fekete, lapos sapka borítja. Jobb kezével az előtte ülő félalakos, sárgásrózsaszín ruhába öltözött, kopasz betegre mutat. A beteg fölé szürkéskék ruhába öltözött orvos hajol, kezében műszert tartva. A ruhákat hármas csoportban elhelyezett fehér pontok díszítik. A nyakkivágásnál és az ujjak szélén pedig tollheggyel vont fehér vonal húzódik.

Az iniciálé szára alul elnyúló vörös levélben végződik; alatta groteszk, karikatúra profilú, drôlerie figura képez lapszéli díszítést. Ez a nagyfejű, tonzúrás figura jobbjában nagy kelyhet, baljában kék-fehér pólyás, gömbölyded pajzsot tart. Ruhája sárgásrózsaszín s a derékban cinóbervörös levéllé alakul át, amelyet két oldalt drapériaesésű kék ruharedő keretez. A vörös levél vége növényi indaszárra csavarodik. A csomókkal díszített indaszár lehúzódik a lap alsó széléig és itt csigavonalban, hosszú csipkésszélű, elkeskenyedő levélben végződik.

4 a. lap: E laptól kezdve a szövegben sebészeti, szem-, fül-, orr-, nyak- és fogműtétekhez, továbbá szülésekhez használatos 225 műszer ábrázolása következik. Ollók, kampók, horgok, kések, tágítók, füstölőtölcsérek, harapófogók stb. a szöveg közé vannak beillesztve. Némelyik lapon 20 műszer ábrázolásával is találkozunk. A következő lapokon vannak műszerek: *4 a. (2); 4 b. (4); 5 a. (2); 5 b. (7); 6 a. (5); 6 b. (12); 7 a. (2); 8 a. (6);*

[1] Hogy az Albucasis-kódex Corvina lett volna, arra vonatkozólag semmi nyom, adat nem maradt fenn a kódexben.

8 b. (3); 9 a. (2); 9 b. (1); 10 a. (3); 10 b. (2); 11 a. (3); 11 b. (3); 12 a. (1); 12 b. (4); 13 a. (3); 13 b. (6); 14 a. (1); 14 b. (4); 15 a. (14); 15 b. (14); 16 a. (3); 16 b. (3); 17 a. (1); 18 b. (18); 19 a. (20); 20 a. (1); 20 b. (3); 21 a. (3); 21 b. (2); 22 a. (2); 23 b. (1); 24 a. (1); 25 b. (12);[1] *26 a. (1); 26 b. (1); 27 a. (4); 27 b. (1); 30 a. (20); 31 b. (4); 33 a. (3); 33 b. (1); 34 a. (3); 36 a. (1); 36 b. (1); 37 b. (1); 38 b. (6); 39 b. (1); 40 b. (1); 42 b. (1); 43 b. (1).* A műszerek miniatúratechnikával készültek, vörös, halványabb és sötétebb kék, sárgásrózsaszín és barna színekkel. Tollheggyel vont fehér körök, hullámvonalak stb. díszítik. Fémrészük mindig kékszínű, nyelük néhol gömbben vagy nodusban végződik.

10 a. lap: Cap. de incisione et perforatione et flebotomia et vulneribus . . .

I iniciálében drôlerie figura látható *(2. kép).* A cinóbervörös fejű szörny, hosszú szarvakkal és szakállal van ábrázolva. Arca fehér vonalakkal van megmintázva. Egyik lábát fölemeli és a kezével fogja. Levélszerűen mintázott sárgásrózsaszín teste hosszú farokban végződik, amely lehúzódik a lap alsó szélére és kék levélben fejeződik be.

14 b. lap: Egy miniatura, (29 × 29 mm), amely egy műszer kerek részébe van beillesztve. Sötétkék keretben, halványsárga alapon, karikatúra profilú, tonzúrás figura mellképét ábrázolja, aki kék ujjas, barna köpenyben van, s keze magyarázó, mutató mozdulatú.

17 b. lap: Két kerek, növényi ornamentikával díszített rozetta. A nagyobbik (37 × 37 mm) vörös alapon sárgásrózsaszín és kékszínű levelekből áll. A kisebbik (22 × 22 mm) egyszerű, kék és sárgásrózsaszín levélmotívum.

18 a. lap: Kék keretű körben (36 × 36 mm), barnásvörös alapon sárgásrózsaszín és vörösszínű, hosszúcsőrű madárdrôlerie látható.

26 a. lap: Cap. de extractione fetus mortui . . .

Egy miniatúra (96 × 120 mm), amely a halott magzat extrakcióját ábrázolja[2] *(3. kép).* Élénkzöld, különböző alakú, fehér

[1] Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 1. ábra.

[2] MAYER: Id. m. 120. lap.

csillagokkal teleszórt alapon, alul, középen műtőpadon fekszik a beteg asszony, mereven elnyúlva, két karját kissé fölemelve. Háromágú vörös koronával ékesített feje fehér pettyekkel tarkított zöld párnán nyugszik. Csípőig érő szőke haja nagy hullámokban omlik alá. Ruhája sötétkék, s fehér szegélyekkel és négy ponttal keretelt kis fehér körökkel van díszítve. A műtőpad sárga, négy lába vörösszínű. Az asszony feje mögött álló szőkehajú figura, sárgásrózsaszín ruhában, balkezével a párnát fogja. A műtőpadtól balra a sötétkékruhás, rózsaszín ujjas, szőkehajú bába félalakja látható. A bába jobbkezével az asszonyra mutat, míg fejét hátrafordítja a magyarázó orvos (ALBUCASIS) felé, akinek ülő alakja a miniatúrán kívül, minden alapozás nélkül a pergamenen van elhelyezve. Piros- s kékpárnás széken ül, sárgásrózsaszín köpenyben; a ruhájának ujja kék. Dús szakálla s haja vörös, fejét fehérrel díszített barna sapka borítja. Jobbjával az asszonyra mutat, balkezében könyvet tart. A miniatúra felső részén hosszúnyelű lámpa látható. Az ötszögű sárgásrózsaszín lámpa a nő feje fölött van elhelyezve, négy sarkát egy-egy kék kör díszíti. A lámpát tartó és ferdén haladó vörös rúd a miniatúra oldalán és felső szélén vezetődik tovább s mintegy keretül szolgál. A fehér vonalkákkal s körökkel díszített lámpatartó rúd a lámpa fölött kétfeléhajló levélben végződik, amelynek közepébe kockás díszítésű gömb illeszkedik. A rudat fölülről merőlegesen kék szár keresztezi, amely a miniatúra közepéig húzódik le s itt sárgásrózsaszín bolognai csomóban végződik.

27 b. lap: Egy miniatúra (48 × 48 mm), amely világosabb kék, fehér vonalakkal díszített körbe illesztve, egy beteg gyógyítását ábrázolja. Fehércsillagos, zöld alapon, a háttérben lévő sötétkékruhás figura horizontálisan fekvő sárgásrózsaszínruhás beteget tart, aki karját előrenyujtja, lábát szétfeszíti. Jobboldalt csupán egy harmadik figura feje és keze látszik.

30 a. lap: A B hasáb alján, a műszerek alatt, a pergamenen hat sor régi török (?) írás.

44 b. lap: A B hasáb felső részén a pergamenen miniatúra vagy műszerek számára üresen hagyott hely.

45 a. lap: Cap. de curatione dislocationis spondalium dorsi . . .

Egy miniatúra (98 × 98 mm), amely a hátcsigolyák ficamának kezelését ábrázolja[1] *(4. kép)*. A miniatúra alsó szélét és két oldalát fehér hullámvonallal és pontokkal díszített vörös vonal kereteli, amely a miniatúra felső szélénél egy-egy rózsaszín körrel záródik. Fehér csillagokkal teleszórt zöld alapon középen, egészen síkszerűen, sárga nyujtópad van elhelyezve, amelyet fehér csillagokkal díszített sötétebb okkersárga szalag tarkít. A nyujtópadon hátsónézetben fekszik a ruhátlan beteg, akinek keze, lába négy köralakú, kékszínű szerszámmal a karókat helyettesítő vörös kerethez van kifeszítve. A beteg teste fehér s kékes vonalakkal rajzszerűen van megmintázva. A nyujtópad mögött, középen áll az orvos, tőle jobbról, balról egy-egy segédje. Az orvos két kezét a beteg testén tartja. Arcát dús, vörös szakáll kereteli, fejét fekete sapka borítja. Sárgásrózsaszín köpenyben van, a ruhaujjak kékszínűek. A tőle jobbra álló kékköpenyes, rózsaszínruhás figura kenőcsös tégelyt nyujt feléje. Az orvostól balra levő segéd, ugyancsak rózsaszín köpenyben s kék ruhában, balkezével a betegre mutat. Mindháromnak a ruhája csak térden alul ér s a ruharedők kemény ékalakban végződnek. Lábszáruk fekete. A lábbelit fehér vonalakkal és fehér gombok festésével jelzi a miniátor. Úgy a betegnek, mint a három figurának hajszíne élénkvörös.

45 b.—46 a. lap: A lapok alsó szélein a pergamenen két-két sor arannyal írt török írás, amely a kódexnek II. Abdul Hamid szultán által az Egyetemi Könyvtárnak való ajándékozását tartalmazza.

46 a. lap: „... apud illos in tuo tempore. Explicit cyrurgia alçarugi arabici quem composuit Albucasim. Qui scripsit scribat semper cum domino vivat. Vivat in celis qui scripsit in nomine felix."

46 b. lap: Tizenhat anatómiai ábra. Tizenhat, alul négyszögletű kiszögellésű körben (50 × 40 mm) a magzat különböző elhelyezkedése van ábrázolva,[2] magyarázó szöveg kíséretében. A keretek miniatúratechnikával vannak festve, felváltva kék- vagy vörösszínűek, s fehér hullámvonalak díszítik. A figurák

[1] MAYER: Id. m. 120. l.

[2] Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 2. ábra.

rajzszerűen, vázlatosan vannak megfestve. Az ábrák négy sorban, négyes csoportokban helyeződnek el. A legfelső sor a kódex újrakötésénél megsérült, széle levágódott.

47 a. lap: Huszonhárom anatómiai ábra. Huszonhárom félkörívben, magyarázó szöveg között, huszonhárom ruhátlan vagy sárga-, illetve kékruhás figura van rajzszerűen ábrázolva,[1] amelyek „a tüzes vassal való égetésnek helyeit szemléltetik különböző betegségekben".[2] Négy-négy figura hat sorban van elhelyezve. A hatodik sor utolsó félköríve üres. Ezenkívül a hetedik sorban még két teljes, üres kör rajza látható.

47 b. lap: Index rerum tractarum. (Három hasábon írva.)

48 a. lap: Fragmentum tractatus cuiusdam medici.

A budapesti ALBUCASIS-kódex miniátora nem dolgozott egységes terv szerint. A miniatúrák különböző méretűek. Meglepő a 45 a. lap miniatúrájának szokatlan formája — a szabályos négyzet. A miniátor a két nagy, főminiatúrán kívül játékos kedvvel illeszti be a 14 b. lap műszerébe a tonzúrás figura mellképét ábrázoló kis miniatúrát, továbbá a 17 b., 18 a., 27 b. lapokon is minden bizonnyal műszerek helyett alkalmazza a negyedik miniatúrát, a körbe illesztett kis figurális kompozíciót, és a másik három, köralakú díszítőmotívumot. A műszereket aprólékos gonddal díszíti; színesek, frissek, dekoratívek. A miniatúrák élénkzöld alapszíne mellett a cinóbervörös, azúrkék, fakó sárgásrózsaszín és sárga színeket kedveli. A legtöbb figurát köpenyben ábrázolja, amely alól elütő színben bukkan elő a ruha ujja, melyet könyökön felül mindég négy fehér, párhuzamos vonalból álló s középen pontokkal ellátott csík díszít. A ruhákat hármas csoportú kis fehér pontokkal, vagy négy kis ponttal körülvett kis fehér körökkel hinti tele. A nyakkivágást s a ruhaujjak szélét vékony fehér vonal szegélyezi és a ruhaujjakat könyökig fehér kis gombokkal díszíti. Technikája gondos és finom. Alakjai tipikusak. Természetesen nem egyénít, de külső jelekkel jellemez. Így például csak az orvost ábrázolja dús szakállal és csuklyás köpenyben. Az alakok mozdulatai kifejezőek, de nem változatosak. Legtöbbször a tipikus magyarázó, mutató mozdulattal találkozunk.

[1] Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 2. ábra.

[2] MAYER: Id. m. 120. lap.

A budapesti ALBUCASIS-kézirat festett díszítései a bolognai miniatúraiskola egyéni stílusának kibontakozó korszakában készültek. Bolognában a XIII. században a miniatúrafestészet a bizantinizáló törekvések és átmeneti francia hatások alatt alakul ki lokális, jellegzetes művészetté.[1] Már a század első felében a francia miniatúrafestészet továbbfejlődésre ösztönző hatására felszabadul Bizánc megbénító befolyása alól. De a bolognai miniatúraművészet hamar felhagy a franciás ízléssel, amelynek jelentősége fejlődésében abban állott, hogy kivezette a bizánci ingoványból. Kialakítja stíljét már jóval a bolognai miniatúrafestészet fénykorát jelentő NICCOLÒ DI GIACOMO előtt. A XIII. század második felében a bolognai miniatúrafestészetben még érezhetők a bizánci és francia befolyások, de egyben már föllelhetők a bolognai miniatúraiskolának a kialakulásához vezető jellegzetes stílustörekvései.

A budapesti ALBUCASIS-kódex miniátorának stílusában még megcsendül az olasz bizantinizáló művészet tompa visszhangja. Még magán viseli a mozaikok *(S. Agnese, Santi Quattri Coronati)*, a korabeli táblaképek (BERLINGHIERI) bizantinizáló karakterének bélyegét. De ezeknek hieratikus merevsége a miniatúrákban már feloldódik, az alakok közvetlenebbek, felszabadultabbak, mozgékonyabbak. Csupán a miniatúrák fekvő nőalakjának megmintázása kivétel. A beteg asszony ábrázolásánál a miniátor archaizál. A mozdulatlanul fekvő nőt merev, dús redővetésű ruhába öltöztetett, méltóságteljes bizánci császárnőnek, vagy hosszú, szőkehajú, koronás szentként személyesíti meg. Ez a momentum arra enged következtetni, hogy a miniátornak nagy jártassága lehetett a vallásos témák festésében. Ezért a nőalak megmintázásában jobban ragaszkodik a tradíciókhoz. Általában ez, a halott magzat extrakcióját ábrázoló miniatúra világít rá legjobban a miniátor művészi felfogására. A műtét ábrázolását nem illusztratív célzattal festi, hanem tiszta, művészi ábrázolásra törekszik. A kényes és szokatlan témát a saját művészi ízlésének megfelelően hangolja át. A miniatúrán a domináns hangsúlyt a műtőpadon, mintás párnán nyugvó nő finoman kidolgozott alakja kapja, míg a műtétet

[1] GEREVICH TIBERIO: Le relazioni tra la miniatura e la pittura bolognese nel Trecento. Rassegna d'Arte 1909. évf. 196—199. lapok.

vezető figurák méretei jóval kisebbek, mellékalakokká redukálódnak, szinte kiszorulnak a képből. A magyarázó orvos (ALBUCASIS) ülő alakja teljesen kiesik a kompozícióból. A miniatúrán kívül helyezkedik el és csak a nőre mutató mozdulata, továbbá a miniatúrán fejét kérdően feléje fordító bába által kapcsolódik a képbe. A miniátor dekoratív törekvéseire mi sem jellemzőbb, minthogy a figurális kompozíció a miniatúrának csak az alsó felét tölti be. A miniatúra felső részét a különböző formájú csillagokkal díszített háttér képezi, amelyben monumentálisan uralkodik az aprólékos gonddal és művészi ízléssel megfestett lámpa. Ez pótolja a bolognai miniatúrafestészet később oly kedvelt motívumát, a gazdagon kiképzett architektonikus hátteret. A hátcsigolyák ficamának gyógyítását már valószerűbben ábrázolja. Bár a gyógyító orvos vezető szerepét annak nagyobb méreteivel és szakállával hangsúlyozza. Továbbá a szétfeszített karú s lábú ruhátlan beteg ábrázolása a mártírokra emlékeztet. Gondoljunk csak SZENT ERZSÉBET *Psaltériumá*nak mártírjaira.[1] Különben a betegnek a nyujtópadon való elhelyezkedésén érezzük leginkább a perspektivikus ábrázolás teljes hiányát — ami annyira jellemző a románkori művészetre. Régieskedő motívumokat találunk még a 3. a. lap *P* iniciáléjában és a 26. a. lap miniatúrája mellé elhelyezett orvos ülő figurájában is, amelynek beállítása, tartása, a sűrű ruharedőknek barokkos esése még bizantinikus. A többi figura ruháinak redővetése már nyugodtabb, lehiggadtabb s közelebb áll a XIV. századi bolognai miniatúraiskola ábrázolási módjához, mint Bizánchoz, annak ellenére, hogy alul a ruharedőknek kemény ékalakban való bevégződése még bizánci örökség. Végül bizánci motívum a miniatúrák nagy csillagokkal teleszórt alapja. Ez régieskedő motívum. Megtaláljuk a párizsi Bibliothèque Nationale egy XII. századi kódexében (Mss. 2290.), de találkozunk vele például az admonti Szent Benedek-rend könyvtárának egy bolognai kódexében (Cod. 12.), amely BUBERL szerint a XIV. század elején,[2] nézetünk szerint még a XIII. század

[1] Lásd: SWOBODA, HEINRICH—WLHA, JOSEF: Miniaturen aus dem Psalterium der Heiligen Elisabeth. Wien, 1898.

[2] BUBERL, PAUL: Die Stifstbibliotheken zu Admont und Vorau. Leipzig, 1911. 133. lap. (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. IV. Bd. I. Teil.)

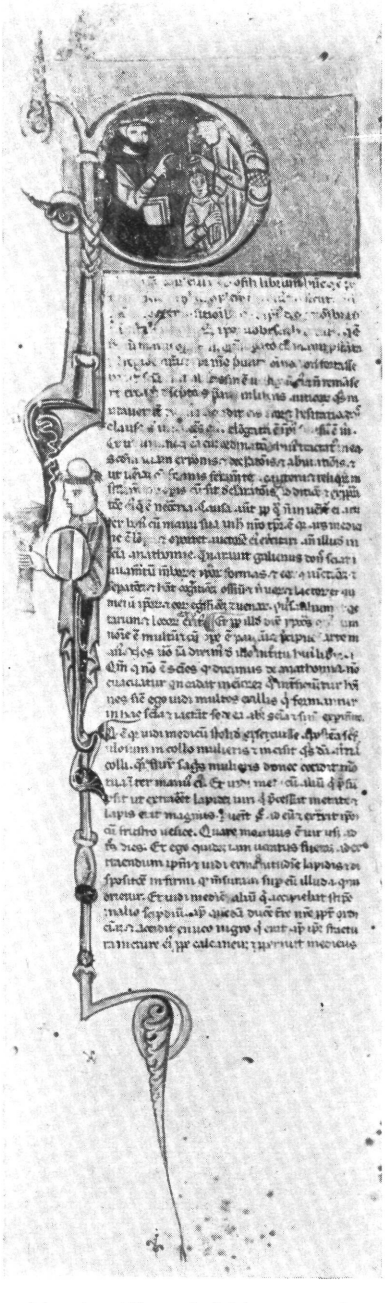

1. kép. Az Albucasis-kódex (3 a. lap). (Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

2. kép. Az Albucasis-kódex (10 a. lap). (Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

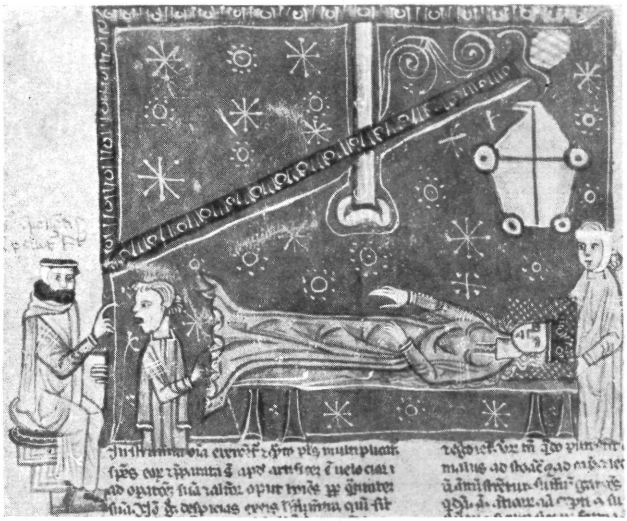

3. kép. Az Albucasis-kódex (26 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

4. kép. Az Albucasis-kódex (45 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

végén, legkésőbb 1300-ban készült. Ennek az admonti kódexnek díszítései különben is rokon sajátságokat mutatnak a budapesti ALBUCASIS-kézirattal. A miniatúra-alap csillagokkal tarkított motívumának utórezdüléseivel különben még a XIV. század közepén is találkozunk a bizánci hagyományokhoz legtovább ragaszkodó velencei miniatúrafestészetben.[1]

A XIII. század második felében a bolognai miniatúraművészet még idegenkedik a lapszélt díszítő növényi ornamentikától, amely csak a XIV. század első felében kezd dominánsabb szerephez jutni. De viszont nem mentesülhet a korabeli francia kódexek csupa életkedvet harsonázó, kedves, szellemes drôlerie figuráinak minden irányba szétáradó befolyása alól. De ezeknek hatása Bolognában csak az ötlet átvételében nyilvánul meg, formai kiképzésükben teljesen átalakulnak. A francia kecses, könnyed, mozgékony figurák Bolognában naggyá, zömökké, nehézkessé válnak, s növényi motívumokkal tarkított formáikkal helyettesítik a lapszélt díszítő növényi ornamentikát, amiáltal megakadályozzák és késleltetik ennek gazdagabb, dúsabb kifejlődését. A budapesti ALBUCASIS-kódex mestere is szívesen alkalmazza ezeket, a bolognai felfogásnak megfelelően átalakult drôlerie figurákat. Így a 3 a. lap kelyhet, pajzsot tartó karikatúra profilú groteszk figuráját, továbbá a 10 a. lap iniciáléjának nagyszarvú szörnyét, amelynek alsó végtagjai növényi díszítésbe olvadnak. Ezeknek egyenes és közvetlen utóda a bécsi National-Bibliothek Cod. 2281. jelzetű orvosi kódexének (AVICENNA, *Liber Canonis primus*) drôlerie figurája, amely 1300-ban készült Bolognában,[2] továbbá ugyancsak a bécsi National-Bibliothekben levő s Bolognában a XIV. század legelején készült Cod. 1489., Cod. 2224., Cod. 2080., Cod. 2052., Cod. 2051.,

[1] Lásd pl.: HOFFMANN EDITH: A Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtárának illuminált kéziratai. Az Orsz. Széchenyi Könyvt. kiadv. I. 2. kép. Szent Pál levelei. Cod. lat 1. — BERKOVITS ILONA: A budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe s a XIII. és XIV. századi velencei miniatúrafestészet története. Budapest, 1928. 59. lap, 27. kép. Velence, Bibl. Marc. Mss. It. Cl. 2. No. 119.

[2] HERMANN, JULIUS HERMANN: Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento bis zur Mitte des XIV. Jahrhunderts. Leipzig, Hiersemann, 1928. XXV. 1 tábla. (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. VIII. Bd. 5. Teil. Neue Folge V. 1.)

Cod. 2272., jelzetű kódexeknek drôlerie figurái.[1] De Bolognában nemcsak a groteszk figuráknál találjuk meg ezt az ábrázolási módot, hogy láb nélkül, alul elkeskenyedő ruharedőkkel kis növényi levéldíszítésben végződnek. A bolognai Museo Civico No. 5. jelzetű kódexében, amely a XIII. század második felében készült, egy iniciálében magának Krisztusnak az alakját találjuk hasonló beállításban. A glóriás, dús szakállú Krisztus baljában nagy könyvet tart s méltóságteljesen van ábrázolva; de alul a lábak megmintázása helyett a ruharedők elkeskenyedő formában végződnek, amely hármas szirmú levélkébe olvad. Ezzel veszi kezdetét a kis növényi ornamentika, amelynek a lap alsó szélére húzódó díszítésébe keret és színes alapozás nélkül, közvetlenül pergamenre festve a szamárháton ülő Krisztus jeruzsálemi bevonulásának jelenete illeszkedik.

A budapesti ALBUCASIS-kódex miniátorát a XIII. századi bolognai miniatúrafestészet jelentős mesterei közé kell soroznunk. Művészete már feloldódik a bizánci és francia hatások alól és erőteljesen érvényesülnek benne a sajátosan bolognai törekvések. Csökevényeiben a bizánci hatás erősebben érezhető, mint a francia. Megállapíthatjuk ezt főleg akkor, ha a budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúráit összehasonlítjuk a bolognai miniatúrafestészet egy másik termékével, amely vele körülbelül egy időben készült. Ez a kódex a bolognai Museo Civicoban levő *Corale delle suore di Santa Maria Maddalena*, amelyben — bár stílusában közel áll a budapesti ALBUCASIS-kódexhez, főleg a Krisztus koporsóján ülő angyal ábrázolásában — még erősebb francia hatások nyilatkoznak meg. Elsősorban a kis kezek, a finoman kidolgozott kis arcok, a hosszú, megnyúlt figurák festésében. Ezzel szemben a budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúráiban a kezek nagyok — de míg az ujjakat bizánci hatásra fehér árnyékok jelzik, addig az arcok, szemben a bizánci mély, zöld és fehér árnyékolással, halványabb kék, fehér és sárgás tónusokkal vannak festve. Az alakok is nehézkesebbek, nagyobb fejűek, póriasabbak; főleg a mellékfiguráknál már jelentkezik, hacsak csiráiban is a XIV. századeleji bolognai miniatúrafestészet rusztikusabb ábrázolási módja. A budapesti ALBUCASIS-kódex egyet-

[1] HERMANN: Id. m. XXVI., XXVII., XXIX., XXX., XXXI., XXXIV. táblák.

len lapszéli díszítése is már tipikusan korai bolognai termék. A groteszk figura, ennek levél végződése, amely laposan csavarodik az indaszárra, melyet különböző színű csomók szakítanak meg, s alul nyugodt csigavonalban, elnyúló levélben végződik, tipikusan bolognai. Így a *P* iniciálé szárának szalagfonatos díszítése is, amellyel, változatosabb formában, az indaszáron elhelyezve, találkozunk a stuttgarti Királyi Könyvtárnak a XIII. század második felében, Bolognában készült Mss. n. 16. jelzetű kódexében.[1]

A budapesti ALBUCASIS-kéziratot tanulságos egybevetnünk a bécsi National-Bibliothek két, valamivel később készült ALBUCASIS-kódexével. Ezek közül a korábbi kézirat (Cod. 2381.) HERMANN szerint északolasz, valószínűleg páduai munka, amely 1300 körül készült.[2] Ez a kódex a budapesti kéziratnál sokkal szegényesebb. A műszerek ábrázolásán kívül díszítéseket egyáltalán nem tartalmaz és így művészi szempontból nem vehető figyelembe. Az alapos gondossággal és pontossággal megrajzolt műszerek[3] csupán magyarázó, oktató jellegűek. Készítőjük minden művészi hajlamot nélkülöz. Miniatúratechnikával sem dolgozik. A műszerek ábrázolása rajzszerű; sárga alapozáson barna tintával vont geometrikus formákkal, vonalakkal tarkítottak. A másik bécsi ALBUCASIS-kézirat egy különböző orvosi műveket tartalmazó kódex (Cod. 2301. BRUNO LONGOBURGENSIS *Chirurgia parva et magna* ... stb.) 87. lapjától a 130. lapig terjedő részét képezi és HERMANN szerint ugyancsak a XIV. század elején készült; északolasz, páduai munka.[4] Ez az előbbinél díszesebb ugyan, de a budapesti ALBUCASIS-kódexhez viszonyítva, szintén szegényes. A kódexnek az ALBUCASIS munkáját tartalmazó részében a műszerek ábrázolásán kívül mindössze három iniciálét találunk. A szövegkezdő *P* iniciálében ALBUCASIS félalakja van festve.[5] A 130 levélből álló teljes kódex többi részében még tíz iniciálé található. Az iniciálék között a legtöbb sablonos beállí-

[1] Lásd: VENTURI ADOLFO: Storia dell'arte italiana. III. L'arte romanica. Milano, 1904. Hoepli. 456—457. lapok. Fig. 429—430.

[2] HERMANN: Id. m. 26. lap.

[3] Lásd: HERMANN: Id. m. XI. 2. tábla.

[4] HERMANN: Id. m. 25. lap.

[5] Lásd: HERMANN: Id. m. X. 4 tábla.

tású férfi mellképeket ábrázol. E kódex díszítéseit már hivatásos, de átlagos tudású miniátor készítette, aki nagyobb művészi megnyilatkozásokra nem törekszik. A műszerek[1] — bár kivitelezésük miniatúratechnikával történt, s színes alapjukat tollheggyel vont fehér minták díszítik — tisztán illusztratív jellegűek. Mesterük a fémkampók, kések, ollók, stb. valószerűbb kidolgozásával sokkal jobban érzékelteti a műszerek karakterét, mint a budapesti kódex miniátora. A budapesti ALBUCASIS-kódex mestere, miként a miniatúráknál, úgy a műszereknél sem tud elszakadni a művészi átértékeléstől. A műszerek ábrázolásában nem illusztratív, sokkal inkább dekoratív szempontok vezetik. Gyakran a kések, kampók ábrázolását a növényi levélornamentika motívumaival oldja meg, vagy csillagokkal díszítve, festői elgondolással illeszti be a szöveg közé. Általában, a két bécsi ALBUCASIS-kódex, bár a budapesti kéziratnál később készült, annál sokkal szegényesebb; miniatúrákat egyáltalán nem tartalmaz, művészettörténeti szempontból jóval jelentéktelenebb. Egyszerű műhelymunkáknak kell tekintenünk, noha mestereik a műszerek ábrázolásában — a kódexek tartalmi rendeltetését tekintve — hasznosabb munkát végeztek a budapesti ALBUCASIS-kódex miniátoránál.

De ez a tény a budapesti ALBUCASIS-kódex korábbi keletkezési idejével is magyarázható. Miniátorát még nem érinti a XIV. század-eleji miniatúrafestészet realisztikusabb ábrázolási módja. Művészetét még a XIII. századi miniatúrafestészet tisztán dekoratív jellegű ízlése irányítja.

BERKOVITS ILONA

[1] Lásd: HERMANN: Id. m. XI. 1 tábla.

A TÉRKÉPKATALOGIZÁLÁS PROBLÉMÁI.*

Az előadásra kiszabott idő rövidsége miatt és a kongresszus által kitűzött gyakorlati célok érdekében szabadjon ezúttal a könyvek és térképek közti alapvető különbségek elméleti fejtegetését mellőznöm és ehelyett inkább azonnal az egyes problémákra térnem.

Az *első kérdés,* mi a térképkatalógus készítésénél felmerülhet, hogy mit tekintsünk még könyvnek és mit vegyünk már térképnek, hogy hol lehet a kettő között a pontos határvonalat megvonni.

A felelet igen egyszerű: sehol. Mert nincs sem elméletileg, sem gyakorlatilag ilyen határvonal. A könyvformában készült és bő szövegrésszel bíró atlaszok, meg a sorozatos térképmellékletekkel bíró rövidszövegű könyvek között oly sok átmeneti alak van, hogy általános érvényű kritériumokkal nem lehet a kérdést megoldani. FRITZ MILKAUnak nemrég megjelent könyvtártudományi kézikönyve is inkább a katalóguskészítőre bízza a kérdés eldöntését és megelégszik annyival, hogy kétes esetekben mindkét katalógusba való felvételt ajánlja. Ez mindenesetre — ha nem is a legjobb — de feltétlenül a legkényelmesebb megoldás.

Sokkal előbbre jutunk ennél az anyag kettéválasztásában, ha a *célt* vizsgáljuk. Ha a kiadványban a térképek célja csupán a szöveg megvilágítása, akkor a könyvek között lesz a helye, ha viszont a szöveg csak a térképek magyarázását, vagy kiegészítését célozza, akkor atlasznak kell minősítenünk a szóbanforgó művet. Mikor azután a szétválasztást ennek alapján végrehajtottuk, visszamarad azoknak a kiadványoknak a csoportja, hol a szöveg egyenrangú a térképi résszel.

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

Itt azután már csak a konvenció segít. Miután a térképek a könyvtárban mindig egy speciális gyüjteményt alkotnak, leghelyesebbnek tartanám az ilyen ötvenszázalékos munkákat a térképgyüjteményben elhelyeztetni és a könyvkatalógusba csupán utalólappal bevenni.

A cél vizsgálatának különben egy másik előnye is van: Nem fordulhat az elő, ami a bécsi National-Bibliothekban gyakorlat, hogy tudniillik az atlaszoknak a külön kötött és kisebb formátumú névmutatóit nem a térképek között, hanem a többi könyvtári anyaggal együtt tárolják. A névmutató az atlaszt szolgálja, helye tehát az atlasz mellett, de legalább is annak közvetlen közelében: a térképtári könyvállványokon van.

A *Handbuch der Bibliothekwissenschaft* az ideális katalógustól a könyvek térképmellékleteinek felvételét is megkívánja. Ez magyarországi viszonylatban is igen kívánatos volna, mert például BÉL MÁTYÁS *Notitiájában* a MIKOVINYI-féle megyetérképek jelentőségben messze felülmúlják a szöveget. Minden kis vázlatot azonban mégsem lehet katalogizálni. Ezért elvileg teljesen helyes a bécsi National-Bibliotheknak az az alapelve, hogy könyvmellékleteket csak akkor vesznek fel, ha külön eredeti értékük van. A gyakorlatban azonban sokkal pontosabb meghatározásra volna szükség, mely lehetőleg külső jelekre is támaszkodna. Például a XIX. századig minden térképet és látképet fel kellene venni, a későbbi korból pedig csupán azokat a nem szöveg közé nyomott térképeket, melyeknek külön címük van.

Magának a katalóguskészítésnek két főmozzanata van: az egyik az individualizáló jegyek felsorolása, tehát a katalógustétel, a cédula elkészítése, a másik a tételeknek bizonyos elvek szerint való rendezése.

A cédulák megírásánál a *Handbuch* különbséget tesz a szakkatalógus és a betűrendes katalógus cédulái között, amennyiben előbbinél kevesebb adat felsorolását írja elő. Kézzel írott szakkatalógusok esetében még látnám ennek valami hasznát, ma azonban, a géppel sokszorosított tételek korában csak munkatöbbletet okozna. Nem is szólva arról, hogy a főleg a szakkatalógust használó közönség kénytelen volna így a teljes adatok kedvéért sokszor a betűrendes katalógust *is* elővenni és így kétszeres munkát végezni.

Ami már most magukat a cédulák adatait illeti, a címet és a szerző nevét a *Handbuch*, a porosz *katalogizálási Instrukció* és a washingtoni P. L. PHILLIPS egyaránt felveendőnek tartják. Több cím esetén pontos sorrendet állapítanak meg. A szerző nevénél a tervezőt, rajzolót és a rézmetszőt, vagy lithografust is felveszik. Igen helyesen! Csupán annyit szeretnék még ehhez hozzátenni, hogy akár a cím, akár szerzői név hiánya esetén ezt a körülményt a cédulán feltétlenül megemlítendőnek tartom.

Miután azonban a régebbi térképeken 10—15 soros francia, német, vagy latin címek egyáltalán nem tartoznak a ritkaságok közé, már csak a katalógusban való keresés gyorsítására is feltétlenül szükségesnek tartom a térkép által ábrázolt *területnek és a térkép fajának* a cím után való megjelölését. Például Magyarország geológiai térképe, vagy Buda környékének tervrajza ostrommal. Csak abban az esetben volna ez mellőzhető, ha a térképnek pontos és rövid magyar címe van.

A térkép ily rövid meghatározása után kívánkozik mindjárt az esetleges *melléktérképek, látképek, profilok* számának megadása, valamint annak a feltüntetése, hogyha a *térkép több lapból áll.* Például Magyarország hegy- és vízrajzi térképe négy lapon két melléktérképpel. Ha fontosak a melléktérképek, zárójelben a címüket, vagy a tárgyukat is megemlíthetjük.

Ezután *a térkép keltét* szokás feltüntetni. Kéziratnál a legfontosabb a rajzolás ideje, sokszorosított térképnél a kiadás éve. Ha azonban ezeken kívül a felvétel és a reambuláció éve is rajta van a térképen, akkor ezeket is megadjuk. Ha viszont semmiféle kelet sincs a térképen, akkor az ott feltüntetett személyek életrajzi adataiból, vagy az ábrázolás módjából és körülményeiből igyekezzünk legalább egy évszázadnyi pontossággal meghatározni a térkép korát.

Az *Instrukció* a kiadás helyét és a kiadó nevét, esetleg a nyomda megjelölését a mértékarány után adatja, a *Handbuch* viszont a szerzőknél sorolja fel a kiadót. Legjobbnak vélem ezeket közvetlenül a kiadás kelte után feltüntetni, miután logikailag ehhez tartoznak.

Következő individualizáló jegy a *térkép méretaránya.* A XIX. század elejétől kezdve ezt maguk a térképek is feltüntetik, így csak egyszerűen le kell másolnunk. A XIX. század

előtti térképeknél viszont nem sok értelme van a méretarány kiszámításának, bár az *Instrukció* és a *Handbuch* minden esetben ragaszkodnak hozzá. A régi térképeken ugyanis igen megbízhatatlanok a távolságok, így több mérésre volna szükségünk, hogy azután az átlagos méretarányt kiszámíthassuk. Ez pedig igen pontos és eléggé időtrabló munka. Végeredményben nem is éri meg a fáradtságot, mert hisz maga a térképkészítő sem tartotta be a méretarányt. Nagyjából pedig úgyis elég tájékoztatást ad az, ha tudjuk, hogy mekkora a terület, mit a térkép ábrázol és — mint alább szó lesz róla — megadjuk a lapnagyságot. Ha a térkép léptéket is ad, akkor ezt adjuk meg és tüntessük fel, hogy a térképen ez hány milliméter. Például 24 francia láb a térképen 10 milliméter.

Végeredményben tehát a régi térképeknél két csoport lesz. Az egyiknél semmiféle méretarányt nem adunk, a másiknál a lépték hosszát adjuk meg milliméterben. Az újabb térképeknél pedig megadjuk a méretarány viszonyszámát.

A másik számszerű adat, mi a térképet jellemzi, annak *nagysága.* Keretezett rajzoknál a belvilágméretet, keretezetleneknél a lap nagyságát adjuk meg. Az alap és magasság szorzatát azonban nem számítjuk ki, csak jelöljük. Centiméter helyett egyszerűbbnek tartanám a méreteket milliméterben számítani. Így elkerülnénk a tizedespontot, mi nagyon lassítja a cédulák sokszorosítását és amelynek véletlen elhagyása hibák forrása lehet.

Végül még *a kivitel módját* szokták megjelölni, tehát azt, hogy a rajz kéziratos-e, avagy rézmetszet, kőnyomat, fototipia, autotipia stb. és hogy színezett-e. Itt helyesnek tartanám megadni *az anyagot is,* miből a térképlap készült, nemkülönben azt a körülményt is, hogy vászonra, vagy kartonra húzták-e. Ezek ugyanis mind oly körülmények, melyek a kész térképen való mérések hitelességét erősen befolyásolják. Mint tudjuk ugyanis, a térképlap már nyomás közben kitágul pár milliméterrel, de még nagyobb lesz a tágulása, ha valamire felragasztják. Arról nem is szólok, mikor részekre vágva húzzák vászonra a térképet, mert ez mindenféle mérést teljesen illuzórikussá tesz.

Mindezeken kívül a porosz katalógizálási utasítás még a kiadás számának a megjelölését, ha több cím van, az azokra

való hivatkozást, nemkülönben a külön szövegi részre való utalást is megkívánja. Az első kettőt a cím megadásával kapcsolatban mi is megtehetjük, utóbbira pedig még majd rátérünk.

Az eddigiek azonban csak általános bibliográfiai adatok, melyek nagy *általánosságban* elegendők ugyan a térképek individualizálásához, de kevésnek bizonyulnak mindjárt, ha arról van szó, hogy egy térképet, vagy különösen egy térképtöredéket egy másik könyvtár katalógusának adatai alapján meghatározzunk. Ahhoz tehát, hogy katalóguscédulánk adatsora teljes legyen, még néhány individualizáló ismertetőjegy megadása szükséges.

Így fel kell tüntetnünk, hogy van-e *fokhálózat* a térképen, vagy csak a keret ad-e fokbeosztást, vagy pedig teljesen hiányzik a fokmegjelölés. Meg kell adnunk, hogy a térkép *teteje merre néz*, azaz milyen az orientációja. Fontos adat az is, hogy vajjon *felmérés alapján* készült-e a térkép, avagy csak más térképek után, vagy pedig tapasztalat, hallomás alapján. Meg kell azt is jelölnünk, hogy *milyen kép díszíti* a térképet, *a cím, a jelmagyarázat stb. milyen keretben van.*

Végül még a fontosabb *földrajzi tényezők ábrázolásmódját és színezését* kell megemlítenünk, nemkülönben azt, hogy *a cím, feliratok milyen nyelven, milyen betűtípussal szerepelnek.* Legvégül pedig itt hivatkozhatunk *a külön szövegi részre.*

Az *atlaszok* céduláinak elkészítése ugyanezzel a módszerrel történik, de itt ketté kell választanunk az adatokat. Azokat, melyek a lapok összeségére egyaránt jellemzők, a fenti sorrendben magának az atlasznak a címe után adjuk. A többieket, melyek laponként különböznek, az egyes térképek leírásánál említjük meg. A német előírás szerint 1750-ig az atlaszok minden egyes térképét fel kell sorolni, de a későbbi atlaszoknál is külön megjelölendő az a lap, melynek szerzője elől nem említtetett. Nálunk — azt hiszem — nem okozna nagy munkatöbbletet, ha minden atlasznál felsorolnánk az összes térképeket.

Az atlaszokhoz hasonlóan járhatunk el a *szelvényekből álló térképsorozatoknál*, amilyenek a katonai térképek.

A katalóguskészítés harmadik nagy problémája *a tételeknek a rendezése.* A Handbuch a könyvkatalógusok mintájára egy betűrendes és egy szakkatalógust különböztet meg. Utóbbinál azután a berlini Staatsbibliothek sémája szerint hét szakaszra

osztja a térképeket: 1. csillagászati, 2. topográfiai, 3. tengeri, 4. történelmi, 5. fizikai térképek, 6. várostervek és 7. látképek csoportjára. Ezeken belül azután az ábrázolt területek szerint csoportosítja a térképeket.

Betűrendes katalógusoknál követhetjük bízvást a német mintát. Még azt is átvehetjük tőlük, ami a főszerző teljes cédulái mellett a rajzoló, rézmetsző, kiadó stb. utalólapjait illeti. Bár a mai sokszorosító eljárások mellett annak sincs akadálya, hogy a térképnél szereplő minden személynél a teljes cédulát tegyük be a betűsoros katalógusba.

A német szakkatalógus-rendszer ellen azonban annál több kifogás merülhet fel. A hét szak ugyanis elsősorban nem kimerítő, mert például a gazdaságföldrajzi vagy néprajzi térképeket a fizikai térképek közé kénytelen illeszteni. A topográfiai térképeket viszont túlzottan részletezi, mikor külön tengeri térképeket és városterveket sorol fel. Ehelyett inkább így csinálnám az osztályozást:

1. Csillagászati térképek.
2. Topográfiai térképek: *A)* Régi térképek a XIX. századig, *B)* Modern részletes térképek, *C)* Modern áttekintőtérképek.
3. Fizikai térképek (tehát geológiai, klíma-, talaj-, növénytakaró- stb. térképek).
4. Emberföldrajzi térképek (gazdasági, néprajzi, politikaiföldrajzi stb.).
5. Történelmi térképek.
6. Látképek.

A 2—6. csoportokban azután földrajzi albeosztást adnék elsősorban világrészek, azután államok, majd megyék, grófságok és végül kisebb területek és városok szerint.

Az atlaszok közül az általános jellegűek a régi topográfiai térképek, vagy a modern áttekintőtérképek közé kerülnének a világrészek térképei elé. A fizikai, vagy emberföldrajzi atlaszok pedig a megfelelő csoport hasonló helyére. Az egyes lapokról azután a megfelelő országnál utalólapok készülnének.

A szakkatalógus mellett még egy földrajzi katalógus beállítását is célszerűnek látnám. Itt a főbeosztás lenne földrajzi alapon és az albeosztás a fenti séma szerint. GLASER LAJOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Sopron sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében. A könyvtárak nagy jelentőségét, kulturális hivatását misem bizonyítja jobban, mint az az érdeklődés, amellyel a nagyközönség akár a fővárosban, akár vidéken a könyvtárak iránt viseltetik. A régi jelszó: „Panem et circenses" — bár ma is él, (a futballmeccsekre tóduló közönség ezrei bizonyítják), kibővült azonban még egy kívánsággal: „... és könyvet!" A betűéhség korunk egyik legjellemzőbb tünete.

A fővárosi közönség könnyen elégítheti ki olvasási vágyát. Sok és óriási anyaggal rendelkező könyvtár várja az olvasókat és minden igyekezetével azon van, hogy igényeiket kielégítse. A könyvtár szempontjából pedig adva van az olvasni vágyó tömeg és adva vannak a kielégítésükhöz nélkülözhetetlen anyagi eszközök. Már vidéken nem ilyen kedvező a helyzet. Vidéki könyvtárak a legnagyobb nehézségek között tudnak csak annyira amennyire eleget tenni hivatásuknak, néha tisztára szélmalomharcot vívnak a kultúra terjesztése érdekében.

Nem lesz talán érdektelen, ha egy ilyen vidéki közkönyvtár küzdelmes életére vetünk egy pillantást; a felsorakoztatott statisztikai adatok érzékelhetően mutatják az intézmény folyamatos fejlődését.

Sopron sz. kir. thj. város közkönyvtára nehéz, viharos idők, mostoha és kedvezőtlen körülmények közepette született meg. A véres világháború második évében akadt néhány lelkes férfiú, akik áldozatos, önzetlen munkával Sopron város közönségét megajándékozták könyvtárral. A közkönyvtár törzsanyaga a Soproni Népkönyvtár Egyesület könyvtárából telt ki. Ez egyesület 2014 műből álló ajándékával megvetette a közkönyvtár alapjait. Ajándékba kapott könyvekvekkel, az állam támogatásával és néhány vásárolt könyvvel kiegészülve 1915. március 20-án 2790 művel megnyilt a közkönyvtár. Ebből az időből a forgalomra nézve nem rendelkezem statisztikai adatokkal; a forgalmi statisztika csak jóval később épült ki.

A könyvtár állományának gyarapodása következőképen alakult 1925. óta:

Év	Mű	Gyarapodás	Százalék
1915	2.790		
1925	5.978	882	14·75
1926	6.860	1647	24·01
1927	8.507	2410	28·33
1828	10 917	2237	20·49
1929	13.154	1062	8·08
1930	14.216	697	4·90
1931	14.913	694	4·66
1932	15.607	891	5·71
1933	16.498	696	4·22
1934	17.194	1064	6·19
1935	18.258	1100	6·03
1936	19.358	1261	6·51
1937	20.619		

E 20.619 műnek 55·91%-a szépirodalmi, 44·09%-a ismeretterjesztő és tudományos munka. Az 55·91%-ot kitevő szépirodalmi művekből 30·55% magyar, 24·84% német, 0·35% francia és 0·17% angol nyelvű. A 44·09% ismeretterjesztő műből 33·58% magyar és 10·51% német nyelvű.

Az évi gyarapodás a legutóbbi 17 év alatt átlagosan 1220 kötet volt; 1925. óta a könyvállomány majdnem négyszeresére szaporodott. Ez a szép fejlődés Sopron sz. kir. város bőkezűségét dícséri; a közkönyvtár a várostól 1931-ig évi 8000, 1932. óta 4000 pengőt kapott könyvek beszerzésére és köttetésére.

Magától értetődik, hogy a város megértő támogatása megfelelő eredményre is vezetett. 1925-től 1936-ig a könyvkikölcsönzések száma 13.090-ről 29.893-ra emelkedett, tehát megkétszereződött. Míg 1925-ben naponta átlag 48 esetben kölcsönöztek ki könyvet, ez az átlag 1936-ban már 101. Az olvasótermet 1927-ben 277 olvasó látogatta; ezzel szemben 1936-ban 911 olvasót mutathatunk ki.

Az elmult 12 év forgalmáról részletes tájékozást nyujt a következő táblázatos kimutatás. (Megjegyzem, hogy a kikölcsönzött kötetek számát csak 1929-től, a magyar és német nyelvű munkák megoszlását 1933-tól, az olvasóterem forgalmát 1927-től fogva mutathatom ki.)

Év	Hány esetben történt kölcsönzés?	Kötet					Napi átlag		Olvasóterem	Emelkedés %	Csökkenés %	Beiratkozott olvasó
		magyar	%	német	%	összesen	olvasó	kötet				
1925	13.090						48					
1926	14.076						49			7·53		837
1927	14.700						53		277	3.72		914
1928	16.955						59		331	15·33		889
1929	18.886					43.577	64	141	471	11·39		866
1930	20.239					48.397	70	168	415	7·17		947
1931	22.013					49.623	79	179	428	8·76		978
1932	23.126					50.049	77	167	684	5·06		969
*1933	21.249	25.509	56·69	19.485	43·31	44 994	75	161	1073		8·12	838
1934	17.613	20.682	57.72	15.144	42·28	35.826	60	121	1064		16·64	704
1935	20 099	26.465	59 55	17.967	40·45	44.442	73	162	960	14·11		940
1936	29.893	44.661	61·42	28.052	38·58	72.713	101	245	911	48·73		1333

* Az 1933 és 1934. évben észlelhető feltűnő visszaesés okát abban kell keresnünk, hogy városunkban egy magán-kölcsönkönyvtár nyílt meg. Az újdonság ingere olvasóinknak egy részét egy időre elhódította ugyan, de ezt a visszaesést hamarosan kihevertük.

Az olvasók foglalkozására nézve 1934. óta vannak adatok. (Érdekes tünet, hogy az olvasóknak körülbelül egyharmadrésze nő!)

Év	Köztisztviselők	Magántisztviselők	Iparos, kereskedő	Altiszt, szolga, munkás, napszámos	Ipari-, kereskedelmi alkalmazott	Főiskolai-, egyetemi hallgató	Tanuló	Szabad pályán működő	Katonatiszt, pap	Háztartásbeli nő, magánzó	Gazdapolgár	Összesen
1934	130	63	36	19	26	11	130	44	42	203		704
1935	168	68	65	27	56	27	144	29	37	317	2	940
1936	200	61	92	37	96	25	238	49	44	485	6	1333

Felvetődhetne még a kérdés, vajjon milyen könyveket olvasnak? Erre válaszoljon egy vaktában kiragadott hónap, 1937. március havának statisztikája. (Ebben a hónapban a napi forgalmi átlag 125 olvasó, 290 kötet.)

Tudományos és ismeretterjesztő munkák .	228	kötet,	3·28%
Remekírók művei	280	„	4·02%
Könnyű, szórakoztató regények . . .	2169	„	31·09%
Modern szépirodalom	2099	„	30·18%
Detektív- és kalandos regények	1678	„	24·13%
Útleírás	192	„	2·78%
Egyéb	307	„	4·52%

Befejezésül még néhány adat a folyó évről: 1937. április 30-ig 859 olvasó iratkozott be, ezek 11.410 esetben 27.282 kötet könyvet cseréltek, amelyek közül 15.721 (57·63%) magyar, 11.561 kötet (42·37%) pedig német nyelvű volt. Ezek szerint tehát az 1937. évi forgalom ismét jóval erősebb lesz, mint az előző évi.

Mindezek a statisztikai adatok világosan mutatják, hogy Sopron sz. kir. város közkönyvtára fennállásának 21 éve folyamán nagy fejlődésen ment keresztül; sok munkával, fáradozással, de a szép sikerek okozta örömmel járó munka eredményét mutattam be. A látszólag száraz számadatok mögött komoly tanulság rejlik: bizonyítják azt, hogy a kultúra terjesztése körül végzett munkánk nem maradt meddő, évről-évre nagyobb körre terjeszkedünk ki és nagyobb tömeg embert látunk el hasznos, nemesítő olvasmánnyal. RADÓ ISTVÁN.

Melianus Gnatereth. Ily cím alatt a Magyar Könyvszemle 1937. évi folyamának 179. lapján megjelent közleményre legyen szabad megjegyeznem, hogy félreértésről van szó. Az *Igasság Paisá*nak sem a szerzője, sem a nyomtatási helye nem „rejtélyes", hanem *régesség köztudomású*, hogy a szerző *Helmeczi Komoróczy István* nagykőrösi lelkipásztor és dunamelléki püspök, a hely pedig Utrecht. Az, amit eddig nem tudunk, csak kettő: az egyik, hogy a Melianus Gnatereth álnév mit jelent, helyesebben miféle betűjátékból jön ki (a HELMETIUS szót ki lehet belőle hozni, de a többi betűnek még eddig nem tudtam értelmét venni); a másik, hogy az Uranius Nathanael álnévvel jelzett utrechti nyomdász ki volt. Ez utóbbit egy *Helmeczi*vel foglalkozó tanítványom Hollandiában legutóbb is eredmény nélkül nyomozta. Persze, van még e könyv körül egy harmadik s mind a kettőnél nagyobb rejtély is, de az már nem egyenesen könyvészeti vonatkozású: miképen tudott ez az elegáns, de igen erős antikatolikus polémia a cenzura és a könyvharmincad virágában Magyarországba bekerülni és itt akadálytalanul annyira elterjedni, hogy a másik oldalról több igen jelentős cáfoló irat keletkezett ellene, még évtizedek mulván is. RÉVÉSZ IMRE.

Kliegl József nyomdai betűelosztógépe bemutatásának 100. évfordulójára. A rohanó idő árjában csendes, de kegyeletes megemlékezésre méltó évfordulón suhantunk át az elmult hó folyamán:

a nyomdai betűelosztógép bemutatásának 100. évfordulóján. A világ ez első ilynemű alkotásának, KLIEGL JÓZSEF (1795—1870) pozsonyi születésű gépész halhatatlan remekének jelentőségét a *Magyar Könyvszemle* olvasói előtt nyomatékosabban kiemelnünk nem kell. Jól ismert tény, hogy a gép — tökéletesített formájával, a „légnyomatú" szedőgéppel együtt — rég a multé, egyetlen meglévő példánya pedig vagy hatvan esztendeje hever a Magyar Nemzeti Múzeum raktárában. Szomorú pályafutása — az elmult évszázad több magyar találmányának sorsa — miatt eleven értéket nem jelent; a napi élet gyakorlatába — egy-két kísérlettől eltekintve — valójában sohasem sikerült bekapcsolni. Képét és működésének elképzelését nélkülözi ugyan a köztudat, de KLIEGL leírásai alapján ítélve, nem lehetett valami ördöngős szerszám: „... nyolcz szekrényből huzza betüit 's ezeket szakadatlan lefolyás közben, fajaik szerint különválasztja. — A' szöveg, vagy — a' mi mindegy — a' szekrényekbe adott kevert betűk többféle neműek is lehetnek, p. o. antikva-, fraktur-, gót-betűk 'stb. A' melly betűnemre van állítva a' gép egy regulator által: ezeket osztja szét *a b c* 'stb. sorban; a' közibe kevert másneműeket, tömegesen adja ki, mellyek aztán újra szekrényébe adhatók, 's regulatornak máskép állítása után a' gép által szétosztathatók. A' betűknek a' szekrényekből kiszedése 's kellő osztályozása csupáncsak egy fogantyu (Kurbl) forgatása által eszközöltetik; az erő csekélysége, melly ehhez kivántatik, kétségtelenné teszi, hogy a' gép egy óramü által is forgattathatik; 's a' gép kezdettől fogva illy czélzattal is készült, hogy éjjel és nappal egyiránt dolgozhassék. A' betük folyása szabályozható, 's a' gép rendszere ugy van alkotva, hogy kellő szabályozottság mellett, a' fogantyunak minden egyszeri fordítására 6—8, átalában véve 7 betü foly a' gépezetre, 's ugyanennyi osztatik szét, az illető fiókokba. — A' fogantyu egyszeri fordulatának mostani gyorsasága 1½ másod-percz (secunde); de ez utóbb némi javitgatások után 1 másod perczre szálland, mint ezt már jelenleg is kimutatja, ha épen erőtetni akarja az ember a' gépet." (Regélő Pesti Divatlap, 1844, 24. sz.) — Amidőn 100 éve KLIEGL először mutatta be, már egy sor hasonló külföldi találmány híre járta be a magyar sajtót. E hírek javarészt már a szakkörök által elismert és üzemi alkalmazás előtt álló szedőgépekről számoltak volt be s már pályafutása elején érthető erkölcsi hátrányba vetették kiváló hazánkfiát. KLIEGL-t magát e körülmény azonban a legcsekélyebb mértékben sem csüggeszté. Az igazi teremtő-típusok külviszonyok által időnként gyengíthető, de el nem ernyeszthető elhivatottság-tudata fűtötte őt s bár a halhatatlanság szabványos üzemköltségeit — a sanyarú életviszonyokat, a közönyt s idegeinek romlását — már első gépe megteremtéséig is viselnie kellett, vállalkozásának mégis nagy kedvvel látott neki s az, ha döcögve

is, kedvező előjelek közt indult. Íróink — az *Árvízkönyv* mintájára — kétkötetes „*Kliegl-könyv*" (Szerk. GARAY JÁNOS. Pesten, 1842. Nyomtatta Landerer és Heckenast) kiadásával siettek segítségére s ügyének szószólói legragyogóbb tollú publicistáink közül verbuválódtak. Találmánya feletti bámulatának maga KOSSUTH is kifejezést adott: „... vallásos pietással kellett meghajtanom fejemet az isteni szikra revelatiója előtt", — írja — „és bámulni az észt, melly megtestesülve állott szemeim előtt; és mély tisztelettel pillantani fel a' férfiúhoz, ki keblének istenétől üzetve, inség, nyomor, 's örökös gond között illy müvet teremt". (Pesti Hirlap, 1843, 252. sz.) Ügyét maga KLIEGL is hathatósan szorgalmazta és lapjainkban egyre-másra jelenteté meg a szakkörökhöz, leendő mecénásaihoz s a nagyközönséghez intézett felhívásait.

Végül 1848 a hivatalos elismerést is meghozta részére és vállalkozása állami támogatást kapott: az első független felelős magyar minisztérium tízezer forint államsegélyt utalt ki betűelosztógépével majdan karöltve működő „légnyomatú" szedőgépe egyszerű rajzterveire. A nagy távlatból úgy tűnik, hogy a társadalom részvétlenségében, mely találmányának ügyét végleg kátyúba vitte, nem csupán a közlekedési találmányok konkurrenciája s a gép hatalmas térhódítását követő reakció játszott szerepet. E mellett rá kell mutatnunk egy, eddigelé figyelemre alig méltatott momentumra is, arra tudniillik, hogy KLIEGL maga mennyire nem bizonyult jó ön-adminisztrátornak. Miután betűgép-kísérletei közepette a folyton erősbödő közönynyel kellett találkoznia, felhagyott erőfeszítéseivel és egymásután állott elő különféle — jórészt már a fantasztikum határait súroló — ötletrögeszméivel, melyek nemcsak kísérletezéseiben hátráltatták, de találmányának hitelét is erősen csökkentették volt. A félre-tekintgetések nélkül való, kíméletlen egy-célra törés nem volt kenyere; KLIEGL a horvátistvánok fajtájából való romantikus lángelme, kinek lelkületét csakúgy, mint egész pályafutását, a cezurátlan szertelenség jellemzi; nem született arra, hogy egy találmány iparszerű gyártását, forgalombahozatalát s üzemi alkalmazását egyedül, úgyszólván önerejére utalva vívja ki. E tekintetben hűséges barátai, a pesti írók, csak vajmi kis mértékben lehettek segítségére.

A konzekvenciák eléggé ismertek: a szedőgép feltalálásának dicsőségét, mint annyi jeles magyar találmányét, a külföld vitte el előlünk.

SUPKA ERVIN.

Szalay József a bibliofil. (1870—1937.) SZALAY JÓZSEF halálával nemcsak egy jeles könyvgyüjtő távozott el közülünk, hanem egy emberfajta, egy korszak is, amelynek Szegeden ő volt az utolsó szel-

lemi képviselője. *Literátus főkapitány*nak szokták volt nevezni, aki mint rendőrfőkapitány, erős kézzel tartotta Szeged és környékének rendjét, aki nyugdíjazása után is megmaradt kemény, katonás embernek. A főkapitánynak azonban, aktív korában éppúgy, mint mikor már nyugalomba vonult, az irodalomban és a könyvekben tellett legfőbb gyönyörűsége. Sok éven keresztül ő volt a szegedi és Szegedkörnyéki írókat magába foglaló egyesületnek, a *Dugonics-társaság*nak elnöke. Aktive is foglalkozott az irodalommal, de az írásnál és az irodalmi irányításnál is jobban szívén feküdt igen sok szempontból az országban páratlanul álló könyvtára, amelyet évtizedeken keresztül szinte napról-napra gyarapított. Azt mondottuk az imént, hogy egy emberfajta, egy kor ment el vele. SZALAY JÓZSEFet, ha nem is ismerted közelebbről, már megjelenéséből megismerhetted a mult századvég és a korai XX. századelő emberét. Észrevehetted ezt magas gallérjáról, melyet ünnepélyes alkalmakkor semmi modern gallér nem helyettesíthetett. Nem kis mértékben büszke és arisztokratikus ember volt, akiben élt valami a századforduló *épater le bourgeois* szelleméből. Talán nem túlzás, ha arra gondolunk, hogy a rendőrfőkapitányban a könyvgyüjtőt is ez a szellem tartotta ébren?

Könyvtárát részletesen ismertette már egy közlemény nem régen (BARÓTI DEZSŐ: *Szalay József könyvtára.* — Könyvtári Szemle, 1935. január 20.). SZALAY gyüjteményének alaprétegei között TÓTH AURÉL (TÓTH LŐRINC fia) könyvtárának *editio princeps*eit említhetjük, de ide kell számítani ARANY JÁNOS, RUDOLF trónörökös, a bécsi magyar testőrség könyvtárát, amelyekből szintén jelentősen gyarapodott gyüjteménye. Könyveit GRANGER JAKAB XVIII. századi angol bibliofil módszerével kezelte. Az ily módon gondozott könyvben a következők vannak: a szerző sajátkezű ajánlása, vagy legalább is valamelyik művének kézirata, a szerző arcképe, a művel kapcsolatban lévő egyéb képek, a könyvre vonatkozó bírálatok, a szerző gyászjelentése, nekrológok stb. Így aztán könyvtára igen jelentős kéziratgyüjteményt is tartalmaz. Grangerizált Petőfi- és Vörösmarty-gyüjteményéről maga is beszámolt (*Széphalom,* 1931 : 49.). Könyvtárának gyüjtési köre igen tág volt. Magyar editio princepseken keresztül kiterjedt a történelmi, jogi, politikai, képzőművészeti, zenei és földrajzi munkákig. Régi magyar anyagában találunk nem egy Honterust, Zrínyit, Pázmányt, Káldyt, Gyöngyösit, egy teljes Dugonics-gyüjteményt, hogy csak a legjellemzőbbeket említsük. Értékes régi anyagával méltán felveszi a versenyt modern gyüjteménye. Legbüszkébben mutatta ezek között SZALAY JÓZSEF teljes Petőfi- és Ady-kollekcióját. Megtalálhatók itt a két költő minden magyar és idegen nyelven megjelent művei, rájuk

vonatkozó lapkivágatok, kéziratok. (Ady-kézirata például körülbelül 40 volt.) SZALAY könyvtára egyetemes magyar tájékozódása mellett természetesen igyekezett kihangsúlyozni a szegedi jelleget. Igen sok olyan szegedi nyomtatvánnyal rendelkezett, amely sem a szegedi Egyetemi Könyvtárban, sem a Somogyi Könyvtárban nincs meg.

Szeged városának kétségtelenül kulturális gazdagodását jelentené, ha e könyvtárat megmentené valamelyik szegedi könyvtárnak, ahelyett, hogy a „kollekció" árverésen szétszóródjék és elvesszen a kutatás számára.

TOLNAI GÁBOR.

ISMERTETÉSEK.

Löffler, Karl: *Einführung in die Katalogkunde.* Leipzig, 1935. Hiersemann, [6] 142 [2] l. 8°.

A szerző már az előszóban hangsúlyozza, hogy művét nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség számára is írta. Nem a katalogizálás szabályait akarja szárazon felsorolni, hanem áttekintést akar adni a különféle katalógusokról és azok történeti fejlődéséről; ez az áttekintés hasznos a szakember számára is, de talán még hasznosabb a könyvtárt használó közönség számára, mert megismerteti vele azokat a különféle elgondolásokat és gyakorlati szempontokat, amelyek a manapság használatos katalógusfajták kialakulására vezettek. Ezeknek ismeretében a laikus is otthonosabban fog mozogni a könyvtárban és több eredménnyel fogja a katalógusokat használni.

A bevezetésben a könyvtárhasználó közönség előforduló kívánságaiból kiindulva ismertet meg a betűrendes és a szakkatalógus céljával és alapvető különbségeivel. Ezután a katalógus szót magyarázza és rámutat a könyvtári katalógus és a bibliográfia közötti alaki és tárgyi különbségekre: a bibliográfia bizonyos tudományágak, tárgykörök, korok, országok, nyelvek, stb. szerint sorol fel könyveket, különlenyomatokat, sőt külön meg sem jelent folyóiratcikkeket is, minden tekintet nélkül arra, hogy azokból hol találhatók példányok. A katalógus ezzel szemben egy bizonyos gyüjteményben meglevő műveket sorol fel és arra a kérdésre válaszol, hogy valamely mű megvan-e az illető könyvtárban, illetve, hogy bizonyos tudományszakra, vagy kérdésre vonatkozólag mely művek találhatók az illető gyüjteményben. A bibliográfiával szemben a katalógus sohasem tartalmaz megjegyzéseket az egyes művek tudományos értékére vonatkozólag.

Ezek után rátér a katalógus történetére. A mai életből vett példákkal is illusztrálja, hogy nem minden könyvtárnak volt szükségképen katalógusa is, mert hiszen ma is van sok magánembernek, tudósnak meglehetősen nagy könyvtára és katalógus nélkül is eligazodik benne; igaz ugyan, hogy a könyveknek tartalmuk szerint, illetve a szerzők neve szerint való csoportosításával könnyíti meg egy-egy mű megtalálását. Más azonban az eset, ha ebben a könyvtömegben

idegen embernek kell eligazodnia. Ekkor már katalógusra van szükség. Így volt ez a történelem folyamán is: az egyes nagyobb könyvtárakban csak akkor készültek katalógusok, amikor a könyvek tömege azt az eligazodáshoz már szükségessé tette. — A szerző ismerteti az alexandriai könyvtárnak Kallimachos által készített katalógusát, az első katalógust, amelyről, bár nem maradt ránk, pontosabb ismereteink vannak, majd a legrégibb ránkmaradt katalógust, a sanktgalleni kolostorét, a IX. századból, amely a könyveket 25 csoportban, tárgyuk szerint sorolja fel és kötetszámukat is jelzi. Ez elsősorban helyrajzi katalógus, amely a könyvállomány meglétének ellenőrzésére szolgált. A valamivel későbbi hasonló katalógusok ugyanilyen elrendezés mellett már a művek helyrajzi jelzetét is feltüntetik. Az erfurti karthauzi kolostor XV. századi katalógusa ugyanilyen elrendezés mellett külön betűrendes jegyzéket is tartalmaz, amely a szerzők neveit és a tárgyi címszavakat is felsorolja. — Mindezek a katalógusok nagyon eltérnek egy és ugyanazon mű leírásában, aminek az a magyarázata, hogy akkoriban nem volt a könyveknek címlapjuk. A könyvnyomtatás korában azután már lassanként címlappal is ellátták a könyveket, amely a katalógus leírásának alapjául szolgált. A címlap azonban mindig hosszabbá váló szövegével új problémát vetett fel: mit kell a hosszú címből felvenni és mit lehet elhagyni? Bár ez a probléma elég korán felvetődött, mégis igen hosszú idő kellett hozzá, hogy a címfelvételre vonatkozólag határozott szabályok alakuljanak ki; ekkoriban ébredtek csak a betűrendes katalógus szükségességének tudatára is; eleinte ez is tartalmazott mindenféle életrajzi adatokat és értékítéleteket, ami természetesen mind csak az áttekinthetőség rovására ment. Hogy mit kell a könyv címlapjáról a katalógusba felvenni és mit nem, tehát melyek azok az adatok, amelyeknek alapján a könyv kétségtelen biztonsággal azonosítható, csak a XIX. század elején alakult ki véglegesen. Ekkor lép az eddigi címmásolat helyébe a címfelvétel. Ebben természetesen az egyes könyvtárak különféle szabályokat követtek, hosszú ideig ezeket is csak szóhagyomány alapján. Egy-egy könyvtár használhatóságának szempontjából nem is az volt a fontos, hogy ugyanazokat a szabályokat kövesse a címfelvételnél, mint a többiek, hanem inkább az, hogy önmagához maradjon következetes. Azok a törekvések, amelyek egy ország könyvtárainak egységes rendszer szerint való munkáját akarják a különböző könyvtárakban megforduló közönség érdekében megvalósítani, csak újabb keletűek.

A címfelvétel módja és a címeknek a katalógusba való beosztása a katalógus fajai szerint is különböző. Hogy hányféle katalógusa le-

gyen egy könyvtárnak, arra ma sincs szigorú szabály. A közönség szempontjából ma már szinte természetes, hogy minden könyvtárnak legalább két nagy katalógusa legyen: egy betűrendes, amelyben a könyvek szerzőjük neve vagy ilyennek hiányában címszavuk alapján találhatók meg és egy szakkatalógus, amely a műveket tárgyuk alapján foglalja rendszerbe. A könyvtárnak ezenkívül saját céljaira szüksége van egyéb katalógusokra is, amelyekkel azonban a közönség nem jut érintkezésbe. Ezeken kívül gyakran van szükség egyes speciális katalógusokra is, például ősnyomtatványok, kéziratok, zeneművek, stb. katalógusára. — A szerző ezek után áttér a közönség használatára szolgáló katalógusok részletesebb tárgyalására, ismertetve előbb a katalógusok külső formáit, a könyvalakot, majd a cédulakatalógus megoldásait, amelyek egyikénél a cédulák kisebb csoportonként könyvszerűen tömbalakba vannak egyesítve, másikánál fiókokban elhelyezve. Ezután még röviden kitér a raktározás rendszerére és megemlíti a szakok szerinti, valamint a numerus currensben való felállítást.

A betűrendes katalógus nevére vonatkozó néhány megjegyzés után a szerző meghatározza annak célját: belőle állapítható meg, hogy valamely szerzője és címe szerint ismert mű a könyvtárban megvan-e és hol található. Ennek a katalógusnak a címleírásai a mű címlapja alapján készülnek, de eközben tekintettel kell lenni a közönség tájékozottságának esetleges hiányosságára is, tehát utalásokat is kell alkalmazni. A címfelvétel szabályait a katalógus egységessége érdekében pontosan kell követni. Majd részletesebben szól a betűrendes katalógus címanyagának egyes elemeiről: a szerző nevéről, a keresztnevekről, közbevetőleg a porosz címfelvételi utasításról, az Umlautról, a neveknek a címlapon adott alakjuktól való eltéréséről, a családnevekről, kettős nevekről, a nemesi nevekről, ókori nevekről, kryptonymekről, pseudonymekről, ezeknek a felvételben való esetleges meghagyásáról (pl. VOLTAIRE), több szerző közös műveiről, a kiadó és átdolgozó szerepéről, a csoportos szerzőkről, egy szerző műveinek sorrendjéről, a tárgyi cím alatt való felvételről, a tárgyi címben szereplő személynevekről, a tárgyi címszóról, annak megválasztásáról, a mondatcímekről és végül az utalásokról, amelyeknek fontosságát nem győzi az előzőkben is eléggé hangsúlyozni.

A mű következő része a szakkatalógust tárgyalja. Ismerteti annak célját, kialakulását és a könyvtári gyakorlatnak az alapul vett filozófiai rendszertől való eltéréseit. Ezek az eltérések részben a gyüjtemény természetéből folynak, mint például hogy az egyes tudományszakok sorrendje a katalógusban nem a filozófiai rendszert kö-

veti, hanem a könyveknek az egyes szakokban nagyobb, másokban kisebb mennyiségben való előfordulásából folyó és a filozófiai rendszertől eltérő elhelyezését, vagy például hogy a szakkatalógus az összes életrajzokat betűrendben sorolja fel és nem alkot azokon belül külön csoportokat hadvezérek, művészek, diplomaták, stb. szerint. Általában a szakkatalógusban fontosabb a célszerűség, mint a filozófiai rendszer merevségének követése. A szerző ezután sorban ismerteti SCHLEIERMACHER, HARTWIG, a berlini Staatsbibliothek szakrendszerét, majd rátér a szakkatalógussal kapcsolatban felmerülő nehézségekre. Ezek közül a legnagyobb az, hogy a tudományok haladása következtében a szakrendszerek nagyon gyorsan elavulnak és egy-egy tudományszak felosztása sokszor erősen eltér a jelenben követett tudományos gyakorlattól. Például a relativitás elméletét a régibb rendszerek hol a mechanikába, hol a villamosságba, hol az optikába, hol még máshová tették, míg végre megtalálta a kellő helyét az elméleti fizikában. A közönséget nagyon zavarja az is, hogy az egyes könyvtárak szakrendszerei annyira eltérnek egymástól, hogy egy-egy modernebb fogalommal jelölt tárgykör a legkülönbözőbb helyekre kerül bennük. Például a statisztikát egyik rendszer a földrajzba, a másik a történetbe, a harmadik az államtudományba teszi, stb. A legnagyobb nehézség tehát az, hogy a szakkatalógusnak egyrészt következetes rendszert is kell követnie, másrészt alkalmazkodnia kell az újabb és újabb követelményekhez. Ezen a bajon többféle módon igyekeztek segíteni. Azt a kellemetlenséget, hogy a szakrendszeren történt bármiféle módosítás következtében a szakok szerint felállított könyvanyagot is át kellett rendezni, úgy szüntették meg, hogy függetlenítették a felállítás rendjét a szakrendszertől és ennek következtében a szakkatalógus megszűnt helyrajzi katalógus lenni. Ez az újítás azonban minden hibát nem szüntetett meg. Ezért igyekeztek újabb rendszerű szakkatalógusokat alkotni. Ezek közül a rendszerek közül említi a szerző TREBST analitikus katalógusát, amely tulajdonképen nem tudományrendszer, hanem alaki normák rendszere. Az első ilyen norma a tudományforma, amelynek szempontjából a mű tárgyával foglalkozik, például hogy az illető kérdés történetét, jogát, bölcseletét, stb. tárgyalja-e. A második norma a kor, a harmadik a tér, a negyedik az irodalmi műfaj, amelybe a mű tartozik, stb. Az egész katalógus tagolása nem betű- vagy számjelekkel, hanem a cédulák közé a fiókokba tett vezérlapokkal történik, ami nehezíti a katalógus használatát. Nagy hibája az is, hogy az egyes tudományszakoknál nem lehet mindig ezeknek a normáknak az önkényesen meghatározott sorrendjét követni, mert a felosztás szempontjából célszerűbb és logiku-

sabb néha a sorrendben később következő szempont. Ezután ismerteti EPPELSHEIMER számkulcsos katalógusát, amely bármely szakrendszer megválasztását megengedi és csak az egyes szakokon belül szabályozza és teszi egyenlővé az alszakok beosztását. Az alszakokat számokkal jelzi, 1—99-ig. A rendszer hibája, hogy a földrajzi és történeti vonatkozásokat csak külön részben tudja kifejezni, tehát sok munka két helyen is szerepel benne. Másik nagy hibája, hogy mindent monográfiának vesz és ezen formai szempont alapján egybefoglal, ha valamely főszaknak nem egész tárgyát öleli fel és így nagyon sok heterogén mű kerül egy csoportba. Majd a decimális osztályozásra tér át a szerző és különösen a brüsszeli rendszert ismerteti részletesebben. Hibájául rója fel, hogy a felosztás nem az anyag természetéből folyik, hanem tisztán mechanikus. Hibáztatja azt is, hogy a további felosztás mindig csak tizes rendszerben történik, bár sokszor több egyenlő rangú alcsoportra volna szükség. A főcsoportok felosztását sem tartja a szerző logikusnak, továbbá kétségtelen aránytalanságokra mutat rá. Például a 4-es szakban a román, germán, latin, görög, stb. nyelvek külön-külön alosztályokban vannak, míg az összes szláv nyelvek a 49-es (egyéb nyelvek) alosztályba kerültek. Ezzel szemben elismeri, hogy ennek a rendszernek is vannak előnyei, főkép technikai természetű könyvtárakban, valamint bibliográfiák összeállításánál. Ismerteti még CUTTER nagy és kis ábécéből és számjelekből összeállított szakrendszerét és JAKOB SCHWARZ mnemotechnikai alapon összeállított komolytalan kísérletét, majd áttér a címszókatalógusra (Schlagwortkatalog).

Ismerteti azokat a nehézségeket, amelyekkel a tudományosan nem képzett könyvtárlátogatónak a szakkatalógusban való keresés közben meg kell küzdenie, majd utal azokra az előnyökre, amelyek a címszókatalógus rendszeréből folynak (egy kérdés egész irodalma egy helyen található). Meghatározza a címszókatalógus lényegét: nem meglevő rendszerből kiindulva sorozza be a könyvet a megfelelő helyre, hanem a könyvből indul ki, annak tartalmát minél kifejezőbb címszó alakjában igyekszik meghatározni, amelyet azután betűrendbe helyez. Ezek után történeti visszapillantást ad a szerző, amelynek folyamán bizonyítja, hogy az első használható címszókatalógus nem amerikai, hanem német munka; SCHRETTINGER készítette ilyen alakban a müncheni Staatsbibliothek reálkatalógusát. A továbbiakban utal a szerző a címszó megválasztásának gyakori nehézségeire (lásd szinonímák) és hangsúlyozza a következetesség és szabályszerűség fontosságát ennél a katalógusfajtánál. Példákkal illusztrálja ezután, milyen gyakran kell a mű tartalmát kifejező olyan címszót alkotni, amely tel-

jesen különbözik a mű címéből kiemelhető bármely vezérszótól. Ezek után szól a címszókatalógus betűrendjéről, a címszó szűkebb vagy tágabb alakban való megválasztásáról, arról a követelményről, hogy lehetőleg konkrét fogalmat jelöljön, majd a címszó alakjáról, földrajzi és időbeli meghatározásokról, több fogalom esetén választandó címszóról, a címszavak rendezéséről. Végül még a katalógus várható jövőjére vonatkozó néhány megjegyzés után felemlíti annak gyenge oldalait: minthogy ez a katalógusfajta erősen függ a fogalmak nyelvi kifejezésmódjától, ennek következtében elkerülhetetlen bizonytalanságok fordulnak elő benne, mert hiszen a nyelvhasználat időben és térben változó. Sokszor igen nagy nehézségekbe ütközik a helyes címszó megválasztása is, különösen elméleti jellegű műveknél. Ilyen esetekben a szakkatalógus használata könnyebb volna. Nehézségeket okoz a különféle háborúk kellő helyre való beosztása, illetve címszavuknak helyes megválasztása is, mert hiszen ez a katalógus, ha következetes akar maradni önmagához, nem sorolhatja fel az egyes háborúkat időrendben, viszont nincs minden háborúnak olyan közismert neve, amely alatt mindenki keresné (például a világháború, harmincéves háború, stb.). Továbbá igen gyakran ott van a nehézség, hogy a közönség sokkal általánosabb címszó alatt keresi a megfelelő műveket, mint amilyenek alatt azok fel vannak véve. Végül összefoglalásul megállapítja a szerző, hogy mindenféle tárgyi katalógusnak megvannak a maga előnyei és hátrányai; a címszókatalógus előnye a többivel szemben abban van, hogy jobban megfelel a laikus közönség igényeinek és kevésbbé fenyegeti az elavulás veszélye.

Ezután röviden kitér a szerző a könyvtári katalógusok kinyomtatásának kérdésére és fejtegetésében arra az eredményre jut, hogy értelme csak az időszaki gyarapodások és speciális gyüjtemények, folyóiratok katalógusa kinyomatásának van. Egy könyvtár egész állományának katalógusát csak akkor célszerű kinyomatni, ha az a könyvtár az illető ország legnagyobb és leggazdagabb könyvtára; az ilyen katalógusokat viszont célszerű az illető ország más könyvtáraiban előforduló művek jegyzékével is kiegészíteni (központi katalógusok). Végül függelékben ismerteti a szerző egy kisebbfajta magánkönyvtárnak az előadottak alapján való katalogizálását.

A szerző mindenben beváltotta az előszóban tett ígéreteit és igen sok részletproblémát is megvilágított művében. Érdeme még a könnyed, élvezetes előadásmód, amely egész művén végigvonul és sokban járul hozzá a keltett jó benyomáshoz. A könyvet a KARL W. HIERSEMANN cég a tőle megszokott szolíd, ízléses kiállításban adta ki.

GRONOVSZKY IVÁN.

Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás. Abból az alkalomból, hogy az ötödik nemzetközi kongresszust Budapesten tartották a nyomdatulajdonosok, lelkes munkával, nagy áldozatkészséggel és sok ötlettel megrendezett kiállítás keretében mutatta be a magyar nyomdászipar a maga multját és jelenét.

A Műcsarnokot betöltő kiállítás tizenhét terme változatos és magas színvonalú áttekintést adott a nyomdászipar egész területéről. Szemléletes faliképek mutatták be a betű történetét a barlangi képektől kezdve a mai értelemben vett írásig, a könyv fejlődését az agyagtáblától a modern könyvig, a sokszorosítás történetét a mozgatható elemekből összeállítható nyomóformáig, a nyomdászat hőskorát és modern fejlődési fokozatait. A tárlókban pedig gondosan összeválogatott darabok illusztrálták a tanulságos fejlődéstörténetet. Külön terem adott beszámolót a nyomtatott magyar könyv multjáról a Hess-féle krónikától a világháború éveinek terméséig. Az Országos Széchényi-Könyvtárból származó anyag alapján egyrészt vázlatát adta a „régi magyar könyvtár" nyomdászattörténetének, másrészt bemutatta az 1711 utáni két évszázad stílustörténeti fejlődését. Szorosan csatlakozott e terem anyagához a magyar grafika és könyvillusztráció multjának sok tiszta művészi élvezetet nyujtó bemutatása.

A mai magyar könyv modern levegőt árasztó terme mintegy 15.000 kötetben a mai magyar könyvkiadást akarta érzékeltetni minőségi és mennyiségi tekintetben egyaránt. Barátságos otthonok könyvespolcairól néztek le a gyermek- és tanulóévek könyvei, a tudományos művek, a műveltség, vallás könyvei, a szépirodalom, a szórakoztatás könyvei, végül a gyüjteményes munkák, sorozatok. Mindmegannyi szeretettel összegyüjtögetett magánkönyvtár.

Könyves szakembernek is sok tanulságot nyujtott az a mutatósan összeállított terem, amely a papirossal és festékkel ismertetett meg, a gyártási eljárásokat, iparuk jelentőségét stb. jelenítette meg. Laikus érdeklődők különös érdeklődésére számított viszont inkább a sokszorosító eljárások bemutatása. A betűöntés, szedés, nyomás, klisékészítés, könyvkötés menetét egy könyv elkészítése szemléltette. A kiállítási terem anyagát pedig ügyesen egészítette ki a működésben lévő kis nyomda, ahol a nagyközönség a szedés, tördelés és nyomtatás lefolyását láthatta maga előtt. A könyvtörténeti és nyomdatechnikai témakörök bemutatásához nagyon tanulságosan csatlakozott annak a teremnek az anyaga, amely a magyar sokszorosítóipar kulturális, gazdasági és szociális szervezetét és ezek jelentőségét szemléltette különféle faliképek, grafikonok, statisztikai táblák segítségével.

A legnépszerűbb teremnek ez volt az összefoglaló címe: „A nyomtatvány az ember életében." Ebben a teremben felsorakozott az a

szédületes nyomtatványtömeg, amellyel valaki, bármely szürke életet élő átlagember, találkozhatik élete folyamán, s bizonyos, hogy Kovács András átlagember, aki született, dolgozott és meghalt, kedves ismerősként maradt meg minden látogató emlékében.

Gazdag gyüjteményekkel szerepeltek a könyvtörténeti és nyomdai problémák kiegészítéséül a szó szűkebb értelmében vett nyomtatványok. A legnagyobbszabású volt ezek között a plakátgyüjtemény és a művészi csomagolás kiállítása. Az idegenforgalom nyomtatványai, kereskedelmi nyomtatványok, a magánélet, a kulturális élet, a sport nyomtatványai, a kisgrafika, s ezek között főképen az ex-libris-gyüjtemény nagyon ügyes és tanulságos szemléltető példákat nyujtottak a különböző területekről.

Külön teremben, aránylag kis helyen mutatkozott be a magyar sajtó. 250 esztendős multját, belső és külső fejlődését, mai kiterjedettségét, kulturális, gazdasági és szociális jelentőségét, hírszolgáltatásának boszorkányos gyorsaságát szemléletesen, gazdagon, tömören és érdekesen tárta a szemlélő elé.

A Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás rendezősége nagyon helyesen arra törekedett, hogy az egyetemes magyar nyomdaipar minden reklámíztől mentesen, a maga teljességében, tárgyilagosan mutatkozzék be. Ezért sehol nem szerepeltek cégek, kiadók, nyomdák, — mindenhol csak *a magyar könyv, a magyar nyomtatvány, a magyar sajtó*. Legeklatánsabb példa volt erre a *Déli Hírek* költött neve, amelynek riportszolgálatát a sajtó terme kivetítette. Mint önálló kiállító egység csupán három kiváló állami intézményünk szerepelt: a M. kir. Állami Térképészeti Intézet, a Magyar Nemzeti Bank Pénzjegynyomdája és a M. kir. Állami Nyomda. A térkép-, bankjegy- és bélyegnyomás szemléltetését tették lehetővé ezek az intézmények megfelelő anyaguk kiállításával és különleges nyomási eljárásaik bemutatásával.

Végül a sok lelkes munkatársból álló rendezői gárdát kell elismeréssel illetnünk, amely Bródy László ügyvezetővel élén valóban mintaszerű munkát végzett.

A kiállításhoz Asztalos Miklós állított össze formájában és tartalmában egyaránt méltó katalógust, amelyről helyesen mondja bevezető soraiban Fitz József, hogy az „nemcsak egyszerű kalauza a kiállításnak, hanem a jövőben gyakran forrásként használt emléke is marad". Nem adja ezer meg ezer objektum leltárát, de *vezető* a szó helyes értelmében. Ennek a kalauznak a nyomán könnyen volt áttekinthető a kiállítás anyaga, amely a maga szétágazó sokfélesége mellett egységesen és kerek egészében mutatta be mindazt, ami a nyomdászat körébe vág és vele kapcsolatos.

KERTÉSZ ÁRPÁD, a kiállítás elnöke, a katalógus előszavában azt mondja, hogy ehhez hasonló kiállítás még nem volt Magyarországon soha. Igaza van. Mi hozzátesszük: kár, hogy ez a kiállítás így, amint kialakult, nem állandósulhat, nem maradhat együtt. Kár, hogy ez a kerek, egységes nyomdaipari seregszemle ismét széthull ezer meg ezer darabkájára. De a Műcsarnok kapuja bezárult és az értékek visszavándoroltak helyükre, ahonnét nemes áldozatkészség és megértő támogatás kimozdította: az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárba, a Széchényi-Könyvtár, Egyetemi Könyvtár polcaira és tárlóiba s a kiállító cégek raktáraiba. MÁTÉ KÁROLY.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. I. 1935—1937. Az Egyesület megbízásából szerkesztette *dr. Bisztray Gyula* főtitkár. Budapest, 1937. Kir. M. Egyetemi Nyomda. 92 lap. 8°.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének emez első évkönyve mindennél ékesebb bizonyítéka annak, hogy az Egyesület megalakulása és működése valóban kulturális közérdek. Ahol rövid két esztendő alatt ily sok elvégzendő munka akadt és fényes eredménnyel el is végeztetett, ott az életképesség kérdése fel sem merülhet.

„Az Egyesület megalkotásának gondolatát, a kérdés jelentőségének bölcs mérlegelésével, HÓMAN BÁLINT m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, még mint a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója vetette fel" — idézzük a főtitkári beszámolóból. „Az Egyesület létrehívása tehát egyik láncszeme HÓMAN BÁLINT nagyvonalú kultúrpolitikai koncepciójának s mint ilyen, szervesen illeszkedik a felsőoktatásügy és tudományos továbbképzés fejlődését, valamint a kulturális együttműködés lehetőségeit jobban biztosító reformmunkálatok sorába." A beszámoló nyomatékosan mutat rá arra, hogy az Egyesület létrejöttével 1935. óta van immár egy hivatalos szervünk, „amely mint a könyvtári és levéltári egyesületek nemzetközi hálózatának hazai csomópontja, intézményesen szolgálja a kutatás megkönnyítésének s területe kiterjesztésének feladatait".

Az évkönyvnek úgyszólván minden sora egyetlen nagy cél szolgálatában áll: miképen válhatik tudatos szervezés és szervezkedés által a könyvtárosi és levéltárosi munkásság az egyetemes magyar tudományosság minél értékesebb alkotórészévé.

A tartalmilag két részre tagolódó kiadvány első fele a mult év őszén lezajlott könyvtári és levéltári kongresszus négy alapvető előadását tartalmazza.

PASTEINER IVÁN, aki mint a közgyüjtemények és könyvtárak

országos főfelügyelője, a hivatalos álláspontot is képviseli, a vidéki könyvtárak szaporításában és a nagy könyvtárak fokozottabb együttműködésében jelöli ki a legközelebbi teendőket. Tartalmas tanulmányában — Magyar könyvtárpolitika — plasztikus világosságban domborodik ki elgondolásainak vitathatatlan realitása. Azok a módok, melyekkel az ideális célokat a mostoha anyagi helyzet fájó tényei ellenében is megközelíthetőknek tartja, a hozzáértő előtt rögtön elárulják mind a biztos ítéletű szakembert, mind pedig a gyakorlott kultúrdiplomatát. HERZOG JÓZSEF egy elméletinek látszó, de a valóságban döntő fontosságú levéltári kérdés problematikáját fejti ki: Mi tartozik a levéltárba és mi a könyvtárba? Elvi jelentőségű megállapításai figyelemreméltók s érdeklődéssel várjuk e kérdésben a könyvtárosi oldalról kifejtendő álláspontot. DÁVID ANTAL a könyvtárosok és levéltárosok testületi érdekeit fejtegetve, szépen érzékelteti, hogy a testületi érdek voltaképen közérdek: a könyvtáros felkarolása közvetve a könyvtár s így az egyetemes művelődés felkarolása. SZABÓ ISTVÁN a levéltárnok gyakorlati problémáit világítja meg nagy hozzáértéssel és gondossággal.

Az Évkönyv második része közvetlenül az Egyesületre vonatkozó közleményeket tartalmaz. BISZTRAY GYULA főtitkári beszámolója az Egyesület történetéről és jelen állapotáról ad mindenre kiterjedő, pontos tájékoztatást. ASZTALOS MIKLÓS jelentése az Egyesület által folyó év elején rendezett nagysikerű első könyvtárosképző tanfolyam lefolyását és adatait ismerteti. Ezt követi az Egyesület alapszabálya, szakosztályainak ügyrendi szabályzata, tisztikarának és tagjainak névsora. Végül, a külföld tájékoztatása céljából, részletes, francianyelvű kivonat — SÓTÉR ISTVÁN korrekt munkája — csatlakozik a közleményekhez.

Az Évkönyv külső kiállítása és belső elrendezése: a tetszetős forma, kifogástalan tipográfia s a közlemények jólgördülő, szerves egymásutánja, a szerkesztő-főtitkár BISZTRAY GYULA ízlését, gondosságát és szakértelmét dícséri. MÁTRAI LÁSZLÓ.

FOLYÓIRATSZEMLE 1936.

III.

(Rövidítések: *AB:* Archives et Bibliothèques, Paris, II. évf. — *ABM:* Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique, Bruxelles, XIII. évf. — *B:* La Bibliofilia, Firenze, XXXVIII. évf. — *BB:* Bulletin du Bibliophile, Paris, XV. évf. — *BCh:* Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, Paris, XCVII. évf. — *BNY:* Bulletin of the New York Public Library. XL. évf: — *LAR:* The Library Association Record, London, XXXVIII. évf. — *LJ:* The Library Journal, New York, LXI. évf. — *LQu:* The Library Quarterly, Chicago, VI. évf. — *Ph:* Philobiblon, Wien, IX. évf. — *RB:* Revue des Bibliothèques, Paris, XLVI. évf. — *ZBF:* Zeitscrift für Bücherfreunde, Leipzig, XL. évf. — *ZBW:* Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LIII. évf.)

Könyvismertetések.

A kritika a legbehatóbban a porosz *Gesamtkatalog*gal foglalkozott. MALCHES az AB-ben 10 fejezetre osztott 30 lapos és grafikonokkal illusztrált tanulmányt közöl róla, melyben az egész szervezetet, a Berliner Titeldrucket, a Preussischer Gesamtkatalogot, a Deutscher Gesamtkatalogot, az Ergänzungskatalogot, a Gesamtkatalog der Wiegendrucket, a Jahresverzeichnis der deutschen Universitätsschriftent és az Auskunftsbureaut összefüggésében, egységes kialakulása és egységes szervezete tekintetében ismerteti. A Gesamtkatalog címleíró módszerét tanulságosan hasonlítja össze a párizsi Nemzeti Könyvtár és British Museum katalógusainak címleíró módszereivel. Még lenyűgözőbben bontakozik ki e nagy mű páratlan szervezete H. FUCHS két beszámolójában a ZBW-ben. Eddig, 5 év alatt, nyolc kötete jelent meg s a VIII. kötet még csak az A betűvel kezdődő címszavak közlését fejezte be. 91.469 A-betűs cím! Csak 310 előfizetője van — 140 német, 160 külföldi —, de miután egy-egy kötet előfizetési ára 90 márka, az előfizetések minden kötet költségeire 27.900 márkát biztosítanak. A B betűtől, vagyis a IX. kötettől fogva a katalógus nemcsak porosz, hanem általános német Gesamtkataloggá alakul át, kerek 100 németországi és osztrák könyvtár közös vállalkozása lesz s e 100 könyvtár 35 millió kötetnyi állományáról fog számot adni. A berlini Állami Könyvtár címanyaga kész, először ezt szedik ki, a korrektúra íveket megküldik 99 más könyvtárnak s ezek kiegészítik a saját anyagukkal. A benne leírt könyvek 73%-a a berlini Állami Könyvtárban van meg, 27% pedig a többi 99 könyvtárban. FUCHH arról biztosítja olvasóit, hogy a teljes mű 100 éven belül elkészül. Valóban, ez a legnagyobb vállalkozás, melybe könyvtárak eddig fogtak s a folyóiratok megfigyelői méltán vele foglalkoznak elsősorban.

Jelentőségben utána következik a *Handbuch der Bibliothekswissenschaft* és a könyvtárosegyesületek nemzetközi szövetségének hét kötetre terjedő irományai *a madridi nemzetközi kongresszus tárgyalásairól.* De eddig még csak rövid hozzászólásokat olvashattunk róluk. A tanulmányozásuk már a terjedelmük miatt is időt kíván, — talán 1937-re tisztul a szakkörök véleménye felőlük.

Az ismertetett könyvek tömegéből kiemelkedik MC COMB munkája a modern könyvtárépítés követelményeiről, DESTREZ kitűnő kézirattani műve a peciáról, MANUTIUS tanulmánya az antik szerzők műveit tartalmazó kódexekről és JENSEN írástörténete. Ezeknek a könyveknek nem szabadna hiányozni tudományos könyvtárakban.

A dokumentációval főleg a franciák foglalkoztak. OTLET, e jelszó apja, könyvet írt róla s két francia kiadvány is közli a dokumentációs központok kimutatását.

A legtöbbet írtak RANGANATHAN indiai decimális rendszeréről, de a kritikák kétkedéssel vannak tele s egyáltalán nem mondhatni, hogy valami meleg fogadtatásban részesült volna. Annál nagyobb az érdeklődés a decimális szakozás német vezérkönyve iránt; de még sokkal kevesebb jelent meg belőle, semhogy végleges véleményt lehetne mondani róla.

Brilliáns munkákkal gazdagodott az ősnyomtatványkutatás. Külön ki kell emelnünk DAVIES nagy munkáját a nyomdászjelvényekről és HIND még nagyobb munkáját a fametszet történetéről. A bibliográfiák közt CALOT-THOMAS Guidejének van a legmelegebb sikere.

Többszáz könyvet ismertettek. Alább csak a figyelemre leginkább méltókat soroljuk fel, csillaggal jelölvén meg azokat, melyek ismertetését a Magyar Könyvszemle is tervbe vette. Az idegen folyóiratok kritikusainak a nevét s itt-ott a véleményét zárójelek közt közöljük.

Könyvtártan, könyvtárpolitika.

*Handbuch der Bibliothekswissenschaft, II. köt. Leipzig 1933: BCh. 190. (G. BOURGIN.)

*Actes du Comité Internatinal des bibliothèques, 8-ième session, ZBW. 213 (G. LEYH); LQu. 192. (W. W. BISHOP.)

G. O. WARD: Publicity for public libraries. Principles and methods for librarians, library assistans, trustees and library schools. 2 ed. New-York 1935: B. 387. (V. CAMERANI); LQu. 197. (J. S. CLEAVINGER.)

D. WAPLES: The library, Chicago 1936: LQu. 429. (D. CONEY.)

M. QUIGLEY — W. E. MARCUS: Portrait of a library. To help trustees and students of library work understand the administrature problems of libraries. New-York 1936: LQu. 426. (C. B. JOECKEL); LJ. 366. (E. V. BALDWIN); LAR. 264.

B. M. HEADICAR: The library of the future. London 1936: LQu. 428. (L. R. WILSON); LAR. 444.

M. CANT: School and College Library Practice. (Practical Library Handbooks II.) London 1936: AB. 183. (H. LEMAITRE); LAR. 444.

Enoch Pratt Free Library staff instruction book. Detailed methods and practices in all departments and branches. Baltimore 1935: LQu. 436. (C. B. JOECKEL); LJ. 191. (R. MUNN); LAR. 125.

L. JIMENEZ—PLACER: Como utilizar una biblioteca. Madrid 1935: B. 215. (V. CAMERANI.)

C. B. JOECKEL: The government of the American Public Library, Chicago 1935: LAR. 123.

S. R. RANGANATHAN: Library administration, London 1935: LAR. 126.

Könyvtártípusok.

A. ESDAILE: National libraries of the world. Their history, administration and public services. London 1934: ZBW. 163. (A. PREDECK: a könyv nem sikerült, egyenetlen, a kérdőívrendszer ismét csődöt mondott. Szerző a nemzeti könyvtár fogalmát sem tudta tisztázni; az ismertető jegy hol a könyvtár országos jellege, hol nemzeti gyüjtőköre, hol központi irányítószerepe a cooperatióban stb.)

H. PH. SPRAFT: Libraries for scientific research in Europe and Ame-

rica. London 1936: AB. 95. (H. LEMAITRE); ZBW. 706. (A. PREDECK: Esdaile művének folytatása, de megbízhatóbb annál. Nem kérdőívek alapján írta, hanem maga utazott. Főtárgya a dokumentáció szervezete.); LAR. 217.

D. WAPLES—H. D. LASSWELL: National libraries and foreign scholarship. Chicago 1936: LQu. 438. (F. L. SCHUMAN); LJ. 500. (R. HOWSON); LAR. 448.

L. F. FARGO: Preperation for school library work. New-York 1936: LQu. 424. (CH. H. STONE); LAR. 218.

A. SQUASSI: La biblioteca popolare. Milano 1935: B. 391; LAR. 407.

O. PINTO: Manuale del bibliotecario delle piccole e medie biblioteche. Roma 1936: B. 60. (V. CAMERANI); LAR. 589.

E. A. LATHROP: Aids in book selection for elementary school libraries. Washington 1935: LQu. 305. (H. LOGASA).

Könyvtártörténet.

J. VORSTIUS: Grundzüge der Bibliotheksgeschichte, 2. Aufl. Leipzig 1936: ZBW. 680; B. 214; LAR. 41.

F. MILKAU: Geschichte der Bibliotheken im alten Orient. Leipzig 1935: RB. 88. (H. STEIN); ZBW. 167. (G. LEYH.)

O. THYREGOD: Die Kulturfunktion der Bibliothek. Haag 1936: ZBW. 680/*b* (mellékl.); LJ. 682. (M. K. KRISTOFFERSEN.)

W. BEETZ: Die Porträtsammlung der Nationalbibliothek in Wien in ihrer Entwicklung. Graz 1935; ZBW. 85. (E. EICHLER: a 260.000 arcképet tartalmazó gyüjtemény I. Ferenc kezdeményezésére keletkezett.)

Könyvtárépítés.

D. QU. MCCOMB: Public library buildings. Los-Angeles 1935: AB. 94. (H. LEMAITRE); B. 390. (V. CAMERANI); LAR. 87. (MCCOMB mérnök, ki a losangelesi könyvtárépítkezések felügyelője volt, gazdag tapasztalatai alapján tájékoztatja olvasóit a könyvtárépítkezések költségeiről, a tervek elkészítéséről, végrehajtásáról, az épületek berendezéséről stb.)

Katalogizálás.

*K. LÖFFLER: Einführung in die Katalogskunde. Leipzig 1935: B. 309., LQu. 432. (A. BERTHOLD: felületesnek tartja. Katalogizálásról a legjobb mű szerinte R. KAISER tanulmánya a Handbuch d. Bw. II. kötetében.) Bch. 420. (H. LEMAITRE.)

*H. A. SHARP: Cataloguing, a textbook for use in libraries. London 1935: B. 309. (LÖFFLER angol párja.)

H. D. MAC PHERSON: Some practical problems in cataloging. Chicago 1936: LQu. 431. (A. BERTHOLD); LJ. 501. (E. S. RADKE); LAR. 403.

M. F. JOHNSON: Manuel of cataloging and classification for elementary and small high school libraries. New-York 1935: LQu. 434. (A. L. SHEA.)

E. J. HUGHES: Catalog rules (for the Illinois State Library), Springfield 1936: LQu. 308. (E. A. SMITH.)

E. DAMIANI: Sulla questione della trascrizione dei caratteri cirillisi in caratteri latini e viceversa. Sofia 1936: B. 392. (V. CAMERANI.)

BRITISH MUSEUM. Rules for compiling the catalogues of printed books, maps and music in the British Museum. London 1936: LAR. 443.

E. G. LEDOS: Histoire des catalogues des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Paris 1936: Bch. 465. (E. A. VAN MOË.)

Szakozás.

H. TREBST: Die Kataloge der grösseren Bibliotheken des deutschen Sprachgebietes. Ergebnisse einer Umfrage des „Ausschusses für Sachkatalogisierung". Berlin 1935: ZBW. 167. (R. KAISER: a tárgyi katalógusra

irányított törekvések zátonyra futottak a terminológia nehézségein.) LAR. 38.

*Dezimalklassifikation. Deutsche Gesamtausgabe. Berlin 1934—1936. ZBW. 315. (H. FÜCHSEL.)

W. C. BERWICK SAYERS: An introduction to library classification 4. ed. London 1935: LQu. 88. (H. E. BLISS: jó bevezetés a decimálás gyakorlatába.)

H. E. BLISS: A system of bibliographic classification I—III. köt. New-York 1935: LQu. 92. (S. G. AKERS); ZBW. 319. (S. RUNGE: új rendszer betűk és számok kombinációjából, — nem tekinthető haladásnak.) LJ. 24. (A. H. TOTIER.)

S. R. RANGANATHAN: Classified catalogue code. London 1934: B. 394. (V. CAMERANI); LQu. 199. (J. C. M. HANSON); ZBW. 216. (R. KAISER: az indiai könyvtárakban alkalmazott decimálás 408 szabálya és 579 példája. Lényegesen eltér DEWEY-től és BRÜSSZEL-től. A tartalommal szemben előtérbe helyezi a külső jegyeket, mint alak, nyelv, idő, hely. Sok olyat vesz fel, amit mi a betűrendes katalógusra hagyunk, pl. testületi szerzők beosztását stb.)

Universal Decimal Classification. Complete English edition. Vol. I fasc. 1—2. 1936: LAR. 219.

C. C. BERNARD: A classification for medical libraries. London 1936: LAR. 219.

Könyvtárhasználat (dokumentáció, kooperáció, kölcsönzés).

G. A. LYLE: College library publicity. (Useful reference series LIV.) Boston 1935: LQu. 198. (B. L. JONSON); LAR. 89.

C. ALEXANDER: How to locate educational information and data. New-York 1935: LQu. 204. (L. SHORES); LJ. 234. (B. HAGER.)

O. OTLET: Traité de documentation. Bruxelles 1934: B. 396. (V. CAMERINI.)

*H. P. PAFFORD: Library cooperation in Europe. London 1935: AB. 181; ZB. 214. (E. LEIPPRAND.)

La documetation en France. Répertoire publiée par l'Union Française des organisme de documentation. Paris 1935: ABM. 149; LAR. 44.

E. SCRIPTURE—M. R. GREER: Find it yourself! A brief course in the use of books and libraries. New-York 1936: LQu. 323. LAR. 405.

Répertoire international des centres de documentation chimique. Paris 1935: LQu. 325.

N. O. IRELAND: Picture file in libraries. Boston 1935: LJ. 281. (M. FREBAULT.)

Könyvkötés, könyvrestaurálás.

D. LEIGHTON: Modern bookbinding. London 1935: LAR. 42.

L. M. KLINEFELTER: Bookbinding made easy. New-York 1935: LAR. 90.

M. A. OGLU: Persian bookbindings of the XV-th century. Ann Arbor 1935: LAR. 127.

A. GALLO: Le malattie del libro, le cure ed i restauri. Milano (Enciclopedia del Libro) 1935: LAR. 266.

Bibliografia.

International bibliography of historical science. VIII. New-York 1935: LQu. 217; B. 65.

E. M. COULTER—M. GERSTENFELD: Historical bibliographies. Berkeley 1935: B. 393; LQu. 314. (V. HOESEN.)

P. CARON—M. JARYCE: Répertoire des périodique de langue française. Paris 1935: LQu. 326; LAR. 267.

D. H. VARLEY: A bibliography of Italian colonisation in Africa with a section on Abyssinia. London 1936: LQu. 323; LAR. 176.

*F. CALOT—G. THOMAS: Guide pratique de bibliographie suivi d'un Memento analytique des principales bibliothèques publiques de Paris. 1936: AB. 93. (L. CROSET: kiváló mű, H. STEIN elavult Manuel-jét pótolja.); B. 388. (V. CAMERANI) és 404.; BB. 245. (F. VANDÉREM.)

*O. PINTO: Le bibliografie nazionali. Milano 1935: B. 62. (V. CAMERANI); LAR. 407.

PH. M. RICHES: An analytical bibliography of universal collected biography. Comprising books published in the English tongue. With an introduction by Sir F. Kenyon. London 1934: LQu. 95. (R. S. CURRIER: a mű az angol könyvtárosegyesület kiadásában jelent meg.)

T. E. FIRKINS: Index to plays. Supplement. New-York 1935: LQu. 105. (Az előző kötet az 1800—1926. évben Amerikában játszott 7872 színdarab címét közölte, a mostani pótkötet az 1927-től 1934-ig megjelent 3284 színdarabét.) LAR. 41.

TH. BESTERMAN: The beginnings of systematic bibliography. London 1935: ZBW. 457. (J. VORSTIUS: becses adalék a bibliográfia történetéhez. Szerzője a londoni könyvtárosiskola tanára.); LAR. 37.

B. GRAHAM: The bookman's manual. 4. ed. New-York 1935: LQu. 302. (V. HOESEN: irodalmi kalauz könyvkereskedők használatára.)

The subject index to periodicals. X. köt. 1935. London 1936: LAR. 402.

M. ARNIM: Internationale Personalbibliographie. Leipzig 1936: LAR. 404.

D. E. COOK—E. C. RAHBECK—SMITH: Educational film catalog: a classified list of 1175 non-theatrical films with a separate title and subject index. New-York 1936: LAR. 446.

D. H. VARLEY: African native music: an annotated bibliography. London 1936: LAR. 620. *F.*

(Következő számunkban folytatjuk.)

RÉSUMÉ — INHALTSANGABE.

Zsigmond Varga: *Die Bibliotheken der alten protestantischen Hochschulen.* Verfasser skizzirt kurz die Bedeutung der protestantischen Hochschulen in Ungarn und beschreibt auf Grund offizieller statistischen Angaben den Bestand der mit den Hochschulen in Verbindung stehenden protestantischen Bibliotheken aus der Vorkriegszeit. Es erhellt sich aus dieser Zusammenfassung, dass 32 protestantische Bibliotheken unter ungarischer Verwaltung und Oberhoheit nach dem Trianoner Frieden geblieben sind, von denen einige, wie diejenigen von Debrecen, Sárospatak, Budapest und Pápa eine besondere Wichtigkeit haben. Der Bücherbestand der protestantischen Bibliotheken Rumpfungarns beläuft sich heute ungefähr auf eine Million Bände. Siebzehn protestantische Bibliotheken führen ihre Gründung in die XVI—XVII. Jahrhunderte zurück und auch die übrigen sind nicht jüngeren Ursprungs, als das XVIII. Jahrhundert. Was die Bewertung ihres Materials betrifft, haben sie verhältnismässig wenige Inkunabeln, ungefähr 250 Werke (davon fällt beinahe die Hälfte der ref. Hochschulbibliothek von Debrecen zugute), doch was sie haben, verteilt sich sehr vorteilhaft unter den verschiedenen Fächern, ist sehr wertvoll und ergänzt glüklich den Inkunabelbestand der übrigen Landesbibliotheken. Umso reichhaltiger ist

ihre Sammlung von den Druckwerken des Reformationszeitalters und in dieser Hinsicht kann die ref. Hochschulbibliothek von Debrecen als die umfangreichste des Landes hingestellt werden. Auch die wissenschaftliche und belletristische Literatur des Auslandes aus den einander folgenden Jahrhunderten ist sehr ausgiebig vertreten. Besonders wertvoll sind die schönen Landkartensammlungen, astronomische Werke, Botaniken und Kupferstiche der Vergangenheit. Die ungarische Literatur ist nicht nur in den allerbesten, sondern auch in vielen Einzelexemplaren in ihnen vertreten. Alte Manuskripte, seltene Druckwerke und eine beträchtliche Anzahl von orginalen Handschriften berühmter Schriftsteller drücken diesen Sammlungen den Stempel der Unentbehrlichkeit auf. Die protestantischen Bibliotheken Ungarns erfüllen auch heute bei der Unterstützung der Öffentlichkeit ihre wichtige Bestimmung sowohl dem allgemeinen menschlichen Fortschritt, als auch der ungarischen wissenschaftlichen Forschung gedeihlich zu sein.

Alisz Goriupp: *Zur Frage der Herstellungsweise der Katalogzettel.* In allen Bibliotheken, die mit Titeldrucken nicht versehen werden, ist die Frage der Herstellungsweise der Katalogzettel ein zentrales Problem.

Die Einführung der Schreibmaschine in der bibliothekarischen Arbeit beschleunigte das Tempo der Katalogisierung, ersparte aber das wiederholte Abschreiben der gleichen Titelaufnahmen für die verschiedenen Kataloge und für die Verweisungen nicht. Neben den verschiedensten Vervielfältigungsmethoden wurde in einigen deutschen und skandinawischen Bibliotheken die Adrema-Maschine für Katalogisierungszwecke angewandt.

Die Széchényi Landesbibliothek folgte nach eingeholten zufriedenstellenden Auskünften dem Beispiel dieser Bibliotheken und schuf sich zu Beginn des vorigen Jahres eine Adrema Press- und Druckmaschine an. In der Einrichtung des Arbeitsganges folgte sie mit entsprechender Rücksichtnahme auf die eigenen Verhältnisse der vorzüglichen Metode der Universitätsbibliothek Göttingen.

Nach genauer Schilderung des Arbeitsganges vergleicht d. Vf. die statistischen Angaben der alten und neuen Arbeitsmethode und stellt fest, dass mit dem gleichen Personal sich die Anzahl der katalogisierten Werke verdoppelte und ausserdem auch neue Kataloge angelegt wurden. Auch wurden Abdrücke für bibliografische Zwecke verfertigt. Die auf Metallplatten gepressten Aufnahmen werden in der Reihenfolge der Signatur aufbewahrt und werden auch in der Zukunft zur Erneuerung der Kataloge bzw. zu bibliografischen Zwecken zur Verfügung stehen.

Gyula Witzmann: *Bibliotheken und Dezimalklassifikation.* Probleme der Dezimalklassifikation in den Bibliotheken werden vom Standpunkte des Praktikers erörtert. Dass wir ein überall leicht anwendbares Ordnungsmittel, eine internationale Klassifikation — besonders in den Bibliotheken — notwendig brauchen, liegt auf der Hand. Die Dezimalklassifikation ist seit sechzig Jahren da. Sie ist international, einfach, an arabische Ziffern (nicht an Sprachen) gebunden, gibt praktische Begriffsbestimmungen. Sie

ist enzyklopädisch und zur Klassifikation jeglichen Schrifttums geeignet, sie ist schmiegsam und dehnbar, kann also dem Umfange des jeweiligen Bibliothekmaterials stets mühelos angepasst werden. Dann vereinigt sie durch die nach ihrem System geordnete Aufstellung und durch ihren breit angelegten Index die Vorteile des Fach- und Schlagwortkatalogs. Endlich werden die mnemotechnischen Vorteile erwähnt, wie auch die personellen Fragen der Dezimalklassifikation herangezogen.

Béla Varjas—Eszter Waldapfel—Sándor Kozocsa: *Irreführende Angaben der Titelblätter.* Die Katalogisierung ist vielleicht der verantwortlichste Teil der Arbeit des Bibliothekars. Ein nicht oder schlecht katalogisiertes Buch ist in einer grösseren Bücherei gleich einem nicht vorhandenen. Sehr oft kommt es aber vor, dass trotz der genauen Beschreibung, oder paradox gesagt, eben deshalb die Daten des Kataloges beirrend oder geradezu unbrauchbar für den Leser oder den Bibliothekar sind. Verf. zählt Fälle auf, in welchen das Buch selber den katalogisierenden Beamten irreleitet, oder wo er die seltsamen Folgen der Laune des Verlegers unschädlich zu machen hat, um eine vollkommene Beschreibung des Buches zu geben. Die Daten des Buches können im allgemeinen nach vier Richtungen irreführend sein: den Namen des Verfassers, den Titel des Werkes, die Auflage und die Signatur der Serie betreffend.

Die Beispiele der Launen und der Ungenauigkeit der Verleger sind am häufigsten bei Serien anzutreffen. Die Inkonsequenzen, die zwischen der einzelnen Gliedern der Serie auftauchen, werden von dem langen Zeitraum, der zwischen dem Erscheinen der einzelnen Stücke verstreicht, von den verschiedenen Autoren, oft von den verschiedenen Druckereien verursacht. Verf. zählt die in der Praxis der Bibliothek des Ung. Nationalmuseums am häufigsten wahrgenommenen Inkonsequenzen auf und teilt auch die gefundene Lösung der Schwierigkeiten mit.

Durch die falsche Numerierung einzelner Stücke der „Olcsó Könyvtár" und der „Sammlung Göschen" machen wir die unwissenschaftliche Methode bekannt.

Ilona Berkovits: *Le manuscrit d'Albucasis à la Bibliothèque Universitaire de Budapest.* Le manuscrit richement dècoré contient 1 ornement marginal, 4 miniatures, 3 motifs décoratifs en forme de cercle, 225 instruments médicaux et 39 figures anatomiques; il provient de l'Italie du Nord, plus précisément de Bologne et date de la seconde moitié du XIIIe siècle. Les ornements ont été faits à l'époque de l'épanouissement du style individuel de l'école bolonaise. L'art du miniaturiste porte encore les marques caractéristiques des mosaïques et des tableaux contemporains inspirées par l'art byzantin, mais la rigidité hiératique de celles-ci se relâche et c'est seulement la femme couchée qui rappelle encore par la dignité de la représentation une impératrice byzantine. Les drôleries gracieuses, légères et mouvementées des manuscrits français se font dans la miniature bolonaise plus grandes, trapues et lourdes; aussi l'artiste du manuscrit de Budapest

montre une préférance pour ces drôleries transformées conformément à la conception bolonaise.

Le miniaturiste du manuscrit d'Albucasis de Budapest doit être rangé parmi les maîtres éminents de l'enluminure bolonaise du XIIIe siècle. Son art se dégage déjà des influences byzantine et française et il fait valoir les tendances plus spécialment bolonaises.

En comparant notre manuscrit d'Albucasis aux deux manuscrits d'apparence plus modeste de la Bibliothèque Nationale de Vienne (Cod. 2381 et Cod. 2301), provenant du début du XIVe siècle, on arrive à la constatation que l'artiste du manuscrit de Budapest tient à la mise en valeur artistique des instruments aussi bien que des miniatures. Les deux manuscrits de Vienne doivent être considérés comme simples ouvrages d'atelier; mais il faut convenir que — eu égard à la destination et au contenu des manuscrits — leurs artisans ont fait oeuvre plus utile que l'enlumineur du manuscrit de Budapest, dont l'art est guidé par le goût purement décoratif de l'enluminure au XIIIe siècle.

Lajos Glaser : *Die Probleme bei der Verfertigung von Kartenkatalogen.* Das erste Problem, dem der Bibliothekar bei der Kartenkatalogisierung begegnet, ist die Frage: was als Karte und was als Buch zu betrachten sei. Wenn die Karten einem Texte bloss aus Illustrationszwecken beigefügt sind, handelt es sich um ein Buch, wenn aber der Text nur zur Erklärung der Karten dient, hat man schon mit einem Atlas zu tun. Im Zweifelfalle wird man das Werk — dem Prinzip „specialis derogat generali" entsprechend — in den Kartenkatalog aufnehmen und in das Bücherverzeichnis wird nur ein Anweiszettel gelegt.

Zur zweiten Gruppe der Probleme gehört die Verfertigung der Katalogszettel. Diesbezüglich wären ausser den von F. MILKAU und in der Instruktion der preussischen Bibliotheken erforderten Daten noch Folgende anzugeben: *a)* das dargestellte Gebiet, *b)* die Gattung der Karte (topographische, geologische Karte usw.), *c)* das Vorhandensein oder Fehlen eines Gradnetzes, *d)* die Orientierung, *e)* die Entstehungsweise der Karte (nach älteren Karten, durch Vermessung, nach Erfahrung usw.), *f)* die äussere Ausstattung (Verzierung etc.), *g)* die Darstellungsart des Geländes und die Kolorierung der Karte, *h)* die Sprache und der Buchstabentyp des Titels und anderer Aufschriften.

Zuletzt empfiehlt der Author statt der bisherigen Gruppierung des Fachkatalogs eine neue Einteilung desselben und zwar: 1. astronomische, 2. topographische, 3. physische, 4. antropogeographische, 5. historische Karten und 6) Ansichten. Es erscheint zweckmässig den alphabetischen und den Fachkatalog noch mit einem geographischen zu ergänzen.

A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.

26.540. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. (F.: Thiering Richárd.)

GANZ ÉS TÁRSA

VILLAMOSSÁGI, GÉP-, WAGGON- ÉS HAJÓGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST X, KŐBÁNYAI-ÚT 31

ALAPÍTÁSI ÉV: 1844

SÜRGÖNYCÍM: GANZCOM BUDAPEST

Ganz—Vajda-féle
könyvállványok

Könyvállványaink a modern könyvállványok összes előnyeit egyesítik magukban

A polcok az oldallemezek alsó részén kiugró lemezkék segélyével az oszlopok fogain nyugszanak, míg az oldallemezek felső részén kampószerűen kiképzett hevederek a polcok vezetését biztosítják.

Főelőnyük, hogy a polcok magassági helyzetben 15—15 mm-ként a könyvek kirakása nélkül teljes biztonsággal beállíthatók.

A szerkezet nagy előnye, hogy a polcok biztos vezetésűek, azok a rajta lévő könyvekkel együtt igen könnyen kiemelhetők s akár más állványon is újból elhelyezhetők, ami a könyvek leporolásánál nagy előny.

A vasállványok különösen raktárrendszerű könyvtárak építkezéseinél alkalmazhatók igen célszerűen, amennyiben **a fogazott oszlopok egyszersmind a mennyezetet is hordják.** *A közbenső födémek ilyenkor drótüvegből (kb. 15 mm vastag) készülnek és miután az ezeket hordó tartók csak minden oszlopnál alkalmaztatnak, ezek magassága a könyvpolcok elhelyezésénél helyet nem von el. — Rendes oszloptávolság kb. 1—1 m.*

A polcok háromféle alakban készülnek és pedig:

1. Az alsó fix pontok mélysége 35—42 cm.

A mozgatható polcok mélysége:

2. A nagyobb könyvek részére 31 cm.

3. A közép- és kisalakú könyvek részére 21·5 cm.

Nagyobb rendelésnél ettől eltérő mérettel is gyártatnak.

Eddig kb. 3 és fél millió kötet részére készítettünk vasállványokat.

A Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárában

GANZ ÉS TÁRSA RT **HÍD-OSZTÁLY** V, MEDER-UTCA 9

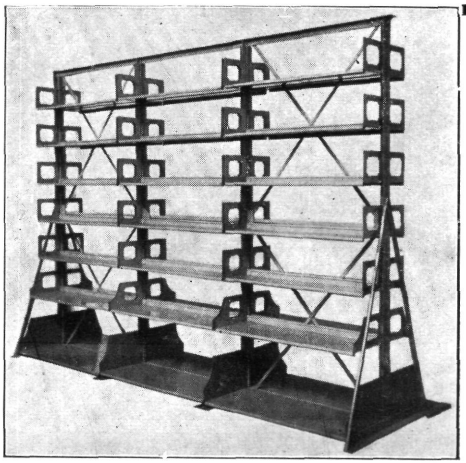

Kétoldalú állvány

Könnyű! Tartós! Egyszerű! Olcsó! Könnyen felállítható, szétszedhető, rendezhető!

Eddig készített nagyobb berendezések:

		Kötet számára
Budapesten:		
Országos Levéltár		1,000.000
M. kir. Iparművészeti Múzeum könyvt.	kb.	32.000
M. kir. Statisztikai Hivatal könyvt.	„	25.000
Keresk. és Iparkamara könyvt.	„	40.000
Székesfővárosi könyvtár	„	400.000
Kegyes Tanítórend könyvt.	„	90.000
Székesfőv. pedagógiai könyvt.	„	75.000
Herceg Eszterházy levéltár könyvt.	„	10.000
Nemzeti Múzeum Széchényi könyvt.	„	300.000
Népegészségügyi Múzeum könyvt	„	40.000
M. kir. Techn. és Anyagvizsg. Int. könyvt.	„	40.000
Nemzeti Múzeum zoológiai oszt. könyvt.	„	45.000
Műegyetem közgazd. szemin. könyvt.	„	10.000
Cistercita rend főgimnáziuma könyvt.	„	4.000
Kir. M. Pázmány Péter Tud.-egyetem	„	200.000
Debrecenben:		
Tisza István Tud.-egyetem	„	400.000

Továbbá: *Békésgyulán, Csornán, Debrecenben, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsett, Szegeden, Aradon, Brassóban, Lőcsén, Sarajevóban, Szatmárnémetin, Székelyudvarhelyen.*

25903. — K. M. E. Ny.

TARTALOM.

Lap

Varga Zsigmond : A régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége 193

Goriupp Alisz : A katalógussokszorosítás problémái 202

Witzmann Gyula : Könyvtár és tizedesosztályozás 209

Varjas Béla—Waldapfel Eszter—Kozocsa Sándor : Megtévesztő adatok a címlapokon 215

Berkovics Ilona : A budapesti Egyetemi Könyvtár Albucasis-kódexe 229

Glaser Lajos : A térképkatalogizálás problémái 241

Kisebb közlemények : RADÓ ISTVÁN: Sopron sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében. — RÉVÉSZ IMRE: Melianus Gnatereth. — SUPKA ERVIN: Kliegl József nyomdai betűelosztógépe bemutatásának 100. évfordulójára. — TOLNAI GÁBOR: Szalay József a bibliofil. (1870—1937) 247

Ismertetések : KARL LÖFFLER: Einführung in die Katalogkunde. (Ism. GRONOVSZKY IVÁN.) — Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás. (Ism. MÁTHÉ KÁROLY.) — A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. I. 1935—1937. (Ism. MÁTRAI LÁSZLÓ 255

Folyóiratszemle : 1936. (F.) 265

Résumé — Inhaltsangabe 269

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

I. **Horváth Ignác:** A Magyar Nemzeti Múzeum ősnyomtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)

II. **Dr. Áldásy Antal:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest, 1904. — II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30. **Ára 20 pengő.**

III. kötet. Sajtó alá rendezte Dr. Czobor Alfréd, kiadta Dr. Áldásy József. **Ára 12 pengő.**

III. **Dr. Gulyás Pál:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908. **Ára 2 pengő.**

IV. **Dr. Gulyás Pál:** Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920. **Ára 10 pengő.**

V. **Kereszty István:** Hirlapok és folyóiratok 1867-ig. Budapest, 1916. **Ára 3 pengő.**

VI. **Isoz Kálmán:** Zenei levelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1912—1924. I. 1—3. füzet. **Ára 9 pengő.**

VII. **Akantisz Viktor:** A Todoreszku-Horváth-könyvtár. Budapest, 1922. **Ára 6 pengő.**

VIII. **Dr. Bártfai Szabó László:** Gróf Széchenyi István könyvtára. Budapest, 1923. **Ára 4 pengő.**

IX. **Dr. Váczy János** és **Rédeyné dr. Hoffmann Mária:** Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest, 1923. **Ára 5 pengő.**

X. **Végh Gyula:** Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyüjteményéből. Budapest, 1925. **Ára 3 pengő.**

XI. **Végh Gyula:** Régi magyar könyvkötések rajzai az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, 1936. **Ára 4 pengő.**

LXI. ÉV. HARMADIK FOLYAM 1937. OKT.—DEC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1937. évi folyam * IV. füzet*

BUDAPEST
KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1937

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

I. **Horváth Ignác:** A Magyar Nemzeti Múzeum ősnyomtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)

II. **Dr. Áldásy Antal:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest, 1904. — II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30. **Ára 20 pengő.**

III. kötet. Sajtó alá rendezte Dr. Czobor Alfréd, kiadta Dr. Áldásy József. **Ára 12 pengő.**

III. **Dr. Gulyás Pál:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908. **Ára 2 pengő.**

IV. **Dr. Gulyás Pál:** Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920. **Ára 10 pengő.**

V. **Kereszty István:** Hirlapok és folyóiratok 1867-ig. Budapest, 1916. **Ára 3 pengő.**

VI. **Isoz Kálmán:** Zenei levelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1912—1924. I. 1—3. füzet. **Ára 9 pengő.**

VII. **Akantisz Viktor:** A Todoreszku-Horváth-könyvtár. Budapest, 1922. **Ára 6 pengő.**

VIII. **Dr. Bártfai Szabó László:** Gróf Széchenyi István könyvtára. Budapest, 1923. **Ára 4 pengő.**

IX. **Dr. Váczy János** és **Rédeyné dr. Hoffmann Mária:** Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest, 1923. **Ára 5 pengő.**

X. **Végh Gyula:** Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyüjteményéből. Budapest, 1925. **Ára 3 pengő.**

XI. **Végh Gyula:** Régi magyar könyvkötések rajzai az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, 1936. **Ára 4 pengő.**

A KÖNYVTÁR GYÜJTŐKÖRE.

I. A régi könyvtár.

Amíg a könyvtár fiatal, amíg az állománya bőven elfér benne, addig gyüjtését nem kell különösebb korlátok közé szorítani. Valamennyi XVIII. századi és XIX. századeleji könyvtár állománya a maihoz képest kicsiny volt, férőhelye pedig volt bőven. A XVIII. század elején a milánói Ambrosiana 38.000 kötetével a vatikáni könyvtár után a világ leggazdagabb könyvtára. A XIX. század első évtizedében Magyarországon a legnagyobb könyvtáraknak is csak néhány tízezer kötetjük van, a külföldön pedig csak a bécsi udvari, a müncheni udvari, a göttingai egyetemi és a párizsi nemzeti könyvtár érte el a 100.000 kötetes állományt. Valamennyien, nagyok és kevésbbé nagyok, tágas teremkönyvtárak. Könyvállványaik köröskörül a falak mentén álltak, tetejükről írók és tudósok szobrai tekintettek le, a végig egyforma térközökben futó polcsorokon aranyfelírásos vastag bőrbe, vagy fehér pergamenbe, vagy mintás táblapapírba kötött könyvek sorakoztak, nyomtatottak és kéziratosak vegyest, szakok s a szakokon belül nagyság és a kötések színe szerint elrendezve. A terem közepéről az egész állományt, mely mint valami ragyogó kárpit borította a beállványozott falakat, egy szempillantással át lehetett tekinteni. Isteni csönd honolt a könyvtárban: csak igen kevés és kiváltságos olvasó látogatta, kiknek kiszolgálása az egyetlen szolgát nem fárasztotta. A könyvtáros valamelyik ablakmélyedésben álló asztalánál tudományos kutatásaiba merült el. A katalogizálással más ablakmélyedésekben egy vagy két irnok foglalkozott. A termek közepén néhány hosszú asztal állt, részint, hogy a gyérszámú privilégizált olvasók azok mellett olvashassanak, s részint, hogy helyet adjanak

öreg földgömböknek, régi csillagászati műszereknek, üvegfedelű, lapos gemma- és éremtárlóknak. Múzeumi szellem uralkodott a könyvtárakban. A metszeteket és térképeket, az újkori autográfiákat, a paleográfiai emlékekként őrzött középkori okleveleket, és a szerencse kedvezéséből esetleg ókori papyruszokat is, az ablakok közt elhelyezett barokk remekszekrényekben őrizték, melyekre itt-ott maecenási ajándékként valódi ógörög váza került. Ahol az ablakmenti falon üres hely maradt, oda a könyvtáralapító, vagy írók és tudósok arcképeit függesztették. Ha a könyvtárt nem is tekintették múzeumnak, szerettek benne a reprezentáció kedvéért múzeumi tárgyakat elhelyezni. A pécsi püspöki könyvtárnak még archeológiai kőtára is volt.

A gyüjtőkör megfogalmazásával nem sokat vesződtek. Természetes volt, hogy a könyvtár enciklopédikusan gyüjt s csak azt kötötték ki, hogy a nemzeti irodalomra, vagy a helyi irodalomra, vagy bizonyos tudományszakok irodalmára legyen különös tekintettel, s voltak megszorítások is, tudniillik, hogy csak értékes irodalmat gyüjtsön s ne fogadjon be vallás- és erkölcsellenes könyveket, sem pedig iskolakönyveket és ponyvát. Emiatt sok régi kalendárium, iskoladráma és népies elbeszélés, melyért ma jó pénzt adnánk, elveszett.

A régi könyvtáros magasztos értékelő álláspontot foglalt el a könyvvel szemben. Hivatalból polihisztor. Ha csak egy tudományágat művelt is, mint író, például történelmet, mint FEJÉR GYÖRGY, a pap, vagy irodalomtörténetet, mint TOLDY FERENC, aki eredetileg orvos volt, vagy akár több tudományt, mint HORVÁT ISTVÁN, aki a jogi pályáról tért át könyvtárosnak, mindig értett a többi tudományághoz is (száz évvel ezelőtt ez még lehetséges volt) s felsőbbségesen meg tudta ítélni, hogy valamely könyv szövege értékét illetően való-e a könyvtárba, vagy nem? S ítéletében szigorú volt. Ha végigsétálunk a pécsi püspöki könyvtár termein, meg kell adnunk, hogy az 1760-tól 1837-ig összegyüjtött 35.000 kötete egyúttal az 1837-ig megjelent 35.000 legjobb mű. Az addig ismert legjobb forrásmunkák, a legjobb rendszerező munkák, a legjobb monográfiák, a legnemesebb szépirodalom, a legjobb kiadásokban. Látszik, hogy megbecsülték, féltve gondozták, remekül kötötték őket. Ha a könyvtárt ugyanilyen szempontok szerint és lankadatlanul továbbfejlesz-

tették volna, ma az 1937-ig megjelent 100.000 legjobb mű birtokában lenne.

A könyvtárt tudománymentő intézetnek tekintették — s az is volt. Minden régi kézirat, ha másolat is, unikum, mert változataiban s ennélfogva értelmezhetőségében eltér ugyanannak a szövegnek esetleges többi másolataitól. Az ősnyomtatványok s a későbbi fasajtókon előállított könyvek egészen a XIX. századig rendszerint csak néhány száz példányban jelentek meg s ezeknek egy jó része a viszontagságos hosszú idő alatt elpusztult. Bizony, száz évvel ezelőtt a könyv és benne a tudás még könnyebben veszhetett el, mint ma. De a régi könyvtáros öntudatos tudománymentő feladata végzésekor alaposan megnézte, hogy a kezébe kerülő könyv s annak tartalma megérdemli-e az átmentést a jövő századokba? Mai nagy bánatunkra az emberi repülésről, a távírásról, a titokzatos fluidomokról szóló röpiratokat, későbbi nagyszerű találmányok embrionális gondolatait, a felvilágosodottság érzetében, mint babonákat, irgalmatlanul kiselejtezte.

II. Az átmenet.

A XIX. századdal, sokfelől eredő okok egybetorkolásából, a könyvtárak életében eleinte észrevétlenül, majd fokozódó nyomással egyre nyilvánvalóbban, lassú, de lavinaszerű változás indult meg. Az olvasók száma növekedett, a könyvállomány szaporodott, a férőhely fogyott.

A nemzeti irodalmak XVIII. századvégi fellendülése, a nagy írók, Goethe, Schiller, Voltaire és a többiek híre, az új irodalmi irányok mérkőzése, klasszicizmus és romanticizmus harca, a hírlapok hirtelenül megindult áradata, a felpezsdült irodalmi élet, az új iskolapolitika, mindez új, nagy olvasótábort toborzott. A francia forradalom demokratikus nyilvánosságot biztosított a közkönyvtáraknak s a demokratikus elvek fokozatosan érvényesültek a világ többi könyvtárában is. Új könyvtári típus születik: a *nyilvános* könyvtáré, mely nyitva áll „minden tisztességesen öltözött embernek". A teremkönyvtár kevés hosszú asztala mellett most már szoronganak az olvasók, a nyilvánosság nyomása alatt a könyvtárt már nem heti 2—3 napon

s akkor is csak néhány órán át, hanem minden hétköznapon naponta 5—8 órán át kell nyitva tartani. A kiszolgálás és a felügyelet egyre nehezebb lesz, a könyvtár személyzetét szaporítani kell. A könyvtár idillikus csendje, a könyvtáros szemlélődésteljes nyugalma örökre odavan.

A könyvállomány meg éppen rohamosan szaporodik. Az írók száma a XVIII. századhoz képest megtízszereződött, sőt megszázszorozódik, a könyvtermelés a ROBERTS-féle papírgyártó gépek, a KELLER-féle fatartalmú papír és a KÖNIG-féle gyorssajtó feltalálása folytán gyorsabb és olcsóbb lesz, a könyveket már nem néhány száz, hanem több ezer példányban adják ki, több ember vásárol könyvet, mint azelőtt, s több könyvet, mint azelőtt, a könyvtárak több irodalmi vagy könyvtári hagyatékot örökölnek, vagy kapnak ajándékba, de többet is vásárolhatnak, nemcsak, mert a könyv olcsóbb lett, hanem mert olvasótáboruk megnövekedésével fokozatosan nőtt a dotációjuk is. A célkitűzés eltolódik: már nem a tudásmentés az első feladat — hiszen a jó könyveket újra nyomják s ezer meg ezer példányban — hanem a könyvtár használatának fokozása. A könyvtáros igazi ura régi gazdája helyett mindinkább a széles rétegű közvélemény lesz. Ahol ez kedvező, ott a könyvtár kötelespéldányokat kap. Egyik állam sem adhatott könyvtárainak az új könyvtermeléssel és olvasóközönségükkel arányban álló javadalmat, adatott tehát hatalmi szóval a dotáció kiegészítéseként kötelespéldányokat s az erre vonatkozó törvényeket ismételten megújította, megszigorította, a beszolgáltatást egyre hatékonyabb büntetőrendszabályokkal biztosította.

A férőhely viszont a szaporulatnak megfelelő arányban fogyott. A termekből el kellett távolítani a hosszú nehéz asztalokat, hogy a befogadóképességet harántállványokkal növeljék. Az olvasókat elválasztották az állománytól, részükre külön olvasótermet rendeztek be, külön „kézikönyvtárral", s a pompázó teremkönyvtárakból tárgyilagos, harántállványokkal keresztülszelt fülkerendszerű raktárkönyvtárak lettek. Itt nem maradt helye és értelme másnak, csak a könyveknek. A gemma- és éremtárlókat meg a többi látnivalót átadták az illetékes múzeumnak, vagy valamilyen tudományos intézetnek. (De nem mindenütt. Franciaországban még ma is hagyományos tar-

tozékai a könyvtáraknak s még a legújabb könyvtártan is külön fejezetben tárgyalja könyvtári kezelésük módját.[1]) A falakat borító könyvdrapéria artisztikus hatása céltalanná vált s a könyveket ezentúl már nem finoman kidolgozott bőrbe, hanem igénytelen és olcsó félvászonba kötötték. A harántállványok kiszorították az ablakok közt álló gyönyörű szekrényeket is, melyeknek az átalakult környezetben már amúgy sem volt értelmük. A bennük őrzött ciméliumokat a könyvtáros szobájában páncélszekrénybe zárták. Mert a könyvtár alkalmazottainak is ki kellett költözniök a könyvtermekből. Kialakult a könyvtár hármas tagoltsága: külön helyiséggel az olvasók, külön helyiséggel a könyvtár tisztviselői és külön helyiséggel az elraktározandó könyvek részére.

Az állomány gyarapodásának és a férőhely fogyásának következményeként egyrészt megindult a küzdelem új férőhely teremtésére, de másrészt szűkíteni kellett a gyüjtőkört. Egyes könyvtárak elvben is, gyakorlatban is, a többiek nem elvben, de gyakorlatban, az irodalomnak csak bizonyos ágait fejlesztették s a többit elhanyagolták. Az akkori könyvtártanok írói, SCHRETTINGER, EBERT, MOLBECH és társaik, egészen PETZHOLDTig, szemügyre veszik a gyüjtőkört és a könyv fogalmát. A fogalom velejéig nem hatoló közfelfogás egyszerűen szöveget tartalmazó kötetet ért könyv alatt. Mindegy, hogy kiadói kötet, vagy könyvkötői kötet. A könyvkötő akár egyetlen levélből is csinálhat „kötetet". Petőfi „Nemzeti dal"-át előzék- és borítólapokkal ellátva külön beköti s az egyleveles nyomtatványból kötet lesz. Többnyire azonban az aprónyomtatványokat és a kisterjedelmű kéziratokat gyüjtőkötetekbe foglalja össze. Sok régi könyvtár művek szerinti állományának nagyobbik része áll ilyen gyüjtőkötetekben. Egy-két ezer gyüjtőkötet százezernyi apróművet tartalmaz. A kiadói kötet viszont többnyire kötetlen s lehet egy párlapos füzet is. Ha fűzve jelenik meg, azért kötet, mert köthető. A közfelfogás szerint tehát a könyv tisztára alaki fogalom: szöveget tartalmazó kötet vagy köthető füzet s

[1] LÉO CROZET: Manuel pratique du bibliothécaire. Nouvelle edition. Paris, 1937. 96. l.

az ezekhez tartozó mellékletek, mint például térképek vagy metszetek.

A könyvtáros és könyvtáralapító azonban nem ebben látja a könyvtár anyagát. Nem a nyomdászok és a könyvkötők, hanem az írók munkáit gyüjti. Nem rétalakokat és könyvkötői táblák közé szorított, nyomdafestékkel vagy tintával megrögzített írásjelekkel tarkított papírmennyiséget gyüjt, hanem olvasmányokat. Mégpedig az alapító céljához és a rendelkezésére álló férőhelyhez képest meghatározott tartalmi körbe tartozó olvasmányokat. Ha könyveket vesz, tartalmuk szerint válogatja őket. Ha a férőhely elfogyása selejtezésre kényszeríti, tartalmuk szerint selejtezi őket. Többespéldányokként azokat tartja meg, melyeket tartalmuk miatt gyakran használnak. Minden könyvtár eredeti célja és feladatának lényege, hogy bizonyos tartalmú szövegeket gyüjtsön. Gyüjtené akkor is, ha külső foglalatjuk nem a ma ismert könyv volna. Amiként a babiloni és asszíriai könyvtárak téglára rótt ékírásos szövegeket, az ókori görög és római könyvtárak papyrusztekercsekre írt szövegeket, a középkoriak pergamenkódexeket, az újkoriak nyomtatványokat gyüjtöttek, s valamennyi kor bármilyen anyagban és alakban kiállított szövegeit gyüjthetik, éppúgy fognak gyüjteni a jövő könyvtárai eddig még föl nem fedezett eljárással megrögzített szövegeket, ma még ismeretlen anyagban és ismeretlen alakban.

A későbbi elmélet (Th. Birt) a könyvet úgy határozta meg, hogy az publikáció, a nyilvánosság számára készült kiadás, a kiadás lényege pedig a kézírásos vagy gépies sokszorosítás. De a könyvtáros ezzel a meghatározással sem tud mit kezdeni. A középkori könyvnél mellékes, hogy sokszorosították-e vagy nem; a publikálása mindössze abból állt, hogy könyvtárba került s ezáltal hozzáférhetővé vált. Újkori szerzők, kik nem találtak kiadót s kiknek nem volt pénzük művük kinyomtatására, azt úgy adták át a nyilvánosságnak, hogy közkönyvtárnak adományozták vagy hagyományozták. Minden nagy könyvtárban vannak unikumok; vannak művek, melyeket egyetlen példányban nyomattak, van egyetlen kézírásos, vagy gépírásos példányban létező kiadatlan irodalmi mű, melynek éppen a könyvtár adja meg a publicitást, azáltal, hogy ott bárki hozzájuk férhet.

A könyvtárost a gyüjtőtevékenységben tehát nem köti sem

a szöveget hordó anyag, sem ennek alakja, sem pedig az, hogy a szövegnek akadt-e kiadója, másolója, nyomdásza vagy könyvkötője. Maga a szöveg érdekli. Ha tartalma beletartozik a kijelölt gyüjtőkörbe, befogadja a gyüjteménybe. A gyüjtőkör: *tartalmi kör.*

A könyvtárügy további fejlődése azonban összekuszálta ezt az egyszerű tételt.

III. A modern könyvtár.

A könyvtárak fokozott használata, az olvasók szaporodása, a tudomány haladása, a nemzeti könyvtermelés növekedése és megőrzésének szüksége egyre emelte a könyvtárak jelentőségét. A könyvtárügy egyre fontosabb része lett az államok kulturpolitikájának. Közéleti szerepét a legnyomatékosabban Amerikában jelölték meg: a könyvtár a felnőttek iskolántúli iskolája, a továbbművelésre szolgáló intézmény s ezáltal a demokrácia egyik legerősebb pillére. Mert a demokrácia csak ott lehet kormányzóerő, ahol a nép átlagos műveltsége magas és egyenletes, ahol az egyik társadalmi osztálynak nincs oka megvetni a másikat annak tudatlansága miatt, ahol tehát minden osztály szellemileg érett arra, hogy az állam kormányzását átvegye. Az iskolák csak megalapozzák a demokráciát, de a műveltség általános tartós színvonalát a könyvtárak biztosítják.

Ha Európában fenntartották is a könyvtárak régi tudományos kutatóintézeti jellegét, az államok érdeklődése és támogatása mégis közművelődési jelentőségük miatt fordult feléjük. A királyi, az egyetemi és az alapítványi könyvtárak — nevük és többé-kevésbbé autonómiájuk fenntartása mellett — állami könyvtárak lettek. Az állam fedezte fenntartási, fejlesztési és személyzeti költségeiket. Új életkörülményeik közt annyira drága intézmények lettek, hogy csak az állam vagy más hatalmas közület: tartomány, nagyváros, győzhette pénzzel, csak ez adhatta meg további fejlődésük anyagi és térbeli előfeltételeit.

A harántállványos raktártermek egy-két évtized alatt annyira zsúfoltak lettek, hogy a férőhelyhiányon építkezéssel kellett segíteni. A XIX. század közepe óta mindenfelé megindult

az azelőtti méreteket messzire túlszárnyaló könyvtárpaloták építése. A müncheni udvari könyvtár, majd a budapesti Nemzeti Múzeum és a londoni British Museum új épületei után sorra emelkedtek a nagyobbnál nagyobb könyvtárépületek. A könyvtermelés szüntelen fokozódása miatt óriási férőhelytartalékokról kellett gondoskodni, a könyvtárépületnek minél befogadóképesebbnek kellett lennie. Ez az irányzat még ma is tart s folyton nagyobb arányokra törekszik. Egyre nagyobb alapterületeket választanak, a berlini állami könyvtár a háború előtt 17.000, a moszkvai Lenin-könyvtár a háború után 22.815 négyzetméteren épült. A raktáremeletek száma folyton nő: a berlini állami könyvtár raktára 13, New Heaven és Rochester egyetemi könyvtáraié 16 emeletes. Minden évtizedben újabb raktárrendszereket találtak ki s ezek mindegyike a térnek ez eddiginél is takarékosabb kihasználására törekedett. A modern vasraktárak önálló épületkonstrukciók, az emeleteket bennük csak 2—4 centiméternyi mennyezetek választják el egymástól, hogy minél több raktáremelet férjen az épület magasságába. A könyvállványokat sok helyen mindössze 60 centiméternyi utak választják el, hogy minél több állványt lehessen a raktárba beállítani. A könyveket nagyság szerint állítják föl a polcokon, minden polcon egyforma magasságú, vagy magasságban legföljebb 1 centiméternyire eltérő könyvek kerülnek egymás mellé, a beállítható vékony acélpolclapok pedig oly sűrűn állanak, hogy csak egy centiméternyi szabad tér marad a rajtuk felállított könyvek felső pereme és a következő polclap alsó pereme közt, — mindez azért, hogy csak minél több polcot függeszthessünk a vasfogú állványba. A könyveket szakukra való tekintet nélkül „numerus currens"-ben állítják föl, nehogy hézagokat kelljen köztük hagyni, ami a szakszerinti felállításnál az új szerzemények közbeiktatása miatt szükséges volt. Csakhogy minél sűrűbben, minél több könyvet lehessen elraktározni.

Az új épületek látszólag hosszú időre biztosították a férőhelyet. A bőség tudatában aztán érvényesülhetett a jelszó: minél több könyvet! Gyüjtöttek is derűre-borúra. Nem lehetett a könyvtárnak olyan könyvet ajándékozni, akármiről is szólt, melyet el nem fogadott volna. Új ambíció fűtötte a könyvtárakat: elérni a milliós állományszámot. Már nem a könyvek

minősége, nem a legjobb könyvek, nem a belső érték adott rangot a könyvtárnak, hanem állományának darabszáma. Az 1882. évi Brockhaus Lexikon még csak három könyvtárról tud, mely elérte az egymilliót (Párizs, London és Szentpétervár), — a mai Minerva már több tucatot ismer, köztük olyanokat, melyek darabszáma meghaladja az ötmilliót (Washington, Párizs, Leningrád, Moszkva). Alig van művelt állam, melynek vezető könyvtára kötelespéldányként bekebelezett aprónyomtatványaival ki ne mutatna milliós darabszámot.

A kötelespéldányok tekintetében az a felfogás alakult ki, hogy ha az állam a nyomdákat és kiadókat kötelespéldányokkal való adóztatásra kényszeríti, akkor a könyvtárak kötelessége a beszolgáltatott kötelespéldányokat meg is őrizni. Az új könyvtártani irodalomban új fogalom tűnik fel, az „archívumkönyvtár" fogalma, mely szerint a kötelespéldányokat élvező könyvtárnak — szemben a jelen használatára szolgáló nép- és kölcsönkönyvtárakkal — a nemzeti nyomdatermelést a jövő számára meg kell őriznie. Ezzel a gyüjtőkör értelmezésében törés jelentkezett. Egyrészt gyüjtötték az eredetileg kitűzött tartalmi körbe tartozó műveket belső értékük miatt, olvasás céljából, másrészt pedig egy bizonyos területen megjelent nyomtatványokat is, fennmaradásuk biztosítása céljából, tekintet nélkül arra, hogy mi a tartalmuk és hogy egyáltalán olvasmányok-e? A gyüjtőtevékenység mindinkább mechanizálódott. A belső érték elbírálásának helyére a nyomtatvány jelenségének külső kritériuma lépett. A mechanikus szerzeményezés különben is logikusan beleillet a modern könyvtár szervezetébe. A modern könyvtárt az olvasóknak a régihez képest roppant forgalma, a könyvtermelésnek és az állománygyaropodásnak a régi tízszeresét vagy százszorosát kitevő beáramlása és feldolgozása az üzem minden részében szabályozott munkára kényszeríti. Mindent „normalizáltak": a székeket, az asztalokat, a kartotékszekrényeket, a papíriveket, a katalóguscédulákat, a raktárállványokat, s éppúgy a katalogizálási szabályzatot, a szakrendszert, a bibliográfiát, mindent. A könyvtár uniformisba öltözött. A réginek ehhez képest még szervezeti és szolgálati szabályzatra sem volt szüksége. A modern könyvtár üzeme olyan, mint a gyáré: minden kézmozdulat, minden cselekedet, minden akaratnyilvánítás,

minden könyvtári szakvéleménynyilvánítás mechanizálódott. A modern könyvtáros annyira hozzászokott ehhez a mechanizmushoz, hogy az egész szisztémát érezné veszélyben, ha érvényesülni engedné benne az egyéni felfogást, ha a módszert felválthatná az önkény. Kívánja, szüksége van rá, hogy az értékelést, a színvonalhatár megállapítását is mechanikusan ejtse meg. Azt kérdi, nem arrogancia-e, ha a filológiai képzettségű könyvtáros orvosi könyveket bírál felül, oly módon, hogy válogat köztük? Ma már nem lehet polihisztor, mint a régi könyvtáros. Elégedjék meg azzal, hogy a könyvet jónevű kiadócég adta ki, Springer vagy Eggenberger például, kinek a kiadást szakavatott lektorok ajánlották.

A mechanikus gyüjtés végül is annyira elhatalmasodott, hogy például az Országos Széchényi Könyvtár bélyeggyüjteményt és képeslapgyüjteményt létesített, a Harward-egyetem könyvtára pedig azzal büszkélkedik, hogy övé a világ legnagyobb játékkártyagyüjteménye, 3400 pakli a legkülönfélébb típusokból. Mert a bélyeg, a játékkártya és a képeslap is nyomtatvány.

A modern könyvtár messzire elkanyarodott hát a réginek az útjáról. Ha a százharminc év előtti könyvtáros feltámadhatna s láthatná a mi modern állományunkat, valószínűleg megjegyezné, hogy az ítélőképesség hiányára vall elemi és középiskolai tankönyvek változatlan kiadásait, az úgynevezett címlapkiadásokat állományba venni és megőrizni. Azt mondaná, az ő korában sem a könyvtár nevelő és erkölcsi feladataival, sem a gyüjtésben kötelező ízléssel nem fért volna össze „1 pengős" és „50 filléres" regénysorozatokat, a puszta idegbizsergetésre szolgáló s ráadásul még idegen nyelvekből fordított fércműveket állományba venni. Nem tudná megérteni, hogy az Engelhorns Romanbibliothek és a tömérdek elavult külföldi fizikai, kémiai és matematikai könyv hogyan egyeztethető össze a könyvtárt alapító gróf Széchényi Ferenc nemzeti célkitűzésével? Fejcsóválással hallgatná a mai könyvtáros ellenvetését, hogy a könyvtáros ne bízzék a maga kritikájában, sohasem lehet előre tudni, mi lesz fontos a jövőben, — lám, mi is menynyire nélkülözzük az iskoladrámákat és a fortunakönyveket, melyeket a régiek elhajigáltak, holott ma koruk szellemének

elemzésére szükségünk volna rájuk. Ki tudja, száz év mulva nem éppúgy nélkülöznék a mai detektívregényfordításokat, mint mi a régi ponyvát? A könyvtárnak gyüjtőkörében teljességre kell törekednie. Közönségünk is sokkal nagyobb és többrétű, szellemi szükségletei kiszámíthatatlanok, a gyüjtőkörök nem határolhatók el ridegen, miért ne őrizzük meg hát az ajándékba kapott idegen könyveket, melyeket esetleg sajátos anyagunk tanulmányozásával kapcsolatban mégis használni lehet?

A modern könyvtár egész alkatában gyökeresen más, mint a régi. A régiek enciklopédikusak voltak s csupán tulajdonosaik szerint különböztettek meg királyi, egyetemi, egyházi stb. könyvtárakat. A modernek regionális vagy szakszerinti gyüjtőköröket tűznek maguk elé s ezek szerint oszlanak nemzeti, közművelődési, tanulmányi és különleges szakkönyvtárakra. A nemzetiek regionális anyagukat gyüjtik és megőrzik a jövő számára s ezért használatuk szigorúbb, a közművelődésiekben viszont a használat a fő; olyan könyveket gyüjtenek, melyek nyelvét régiójuk lakossága érti s a jelszavuk: inkább vesszen el a könyv, csak használják. A tanulmányi könyvtárak széles bázisú szakkönyvtárak. A könyvtermelés egyre nagyobb arányú növekedése és a tudomány immár áttekinthetetlen részleteződése arra kényszerítette őket, hogy a nagyobb gyüjtőköröket felosszák egymás között. Enélkül egyes tudományszakok könyvtári állománya fejleszthetetlenné válnék — nincs könyvtár, melynek javadalma valamennyi szak teljes mértékű gyarapítását megengedné. Így hát az egyetemi könyvtárak az általános humanisztikus irodalom és a nagy forrásgyüjtemények gyüjtésén kívül mindinkább a filológiai és történelmi szakokat fejlesztik, míg az orvostudományt átengedik az orvoskari könyvtáraknak, a többi tudományszak részletkérdéseinek irodalmát pedig az egyetemi szemináriumoknak és más különleges szakkönyvtáraknak. Németországban, ahol nagyszerűen megszervezték a könyvtárak közötti kölcsönforgalmat, még a humanisztikus stúdiumokat is felosztották egyetemi könyvtári főgyüjtőhelyekre: Boroszló a szlavisztika, Göttinga az anglisztika, Bonn a romanisztika, Kiel a skandináv tanulmányok, Hamburg az amerikana, Lipcse az orientalisztika és italika, Tübinga a theológia, Königsberg a filozófia, Heidelberg a művészettörténet, Münster a németalföldi tanul-

mányok és Greifswald a germanisztika főgyüjtőhelye. Ma a közlekedési eszközök gyorsasága és a posta feltétlen megbízhatósága idején a távolságok elvesztették egykori jelentőségüket s már nem olyan gátló körülmény, hogy valamely könyv vagy folyóirat egy-egy könyvtárban nincs meg.

A specializálódás emeli a könyvtárosi munka színvonalát is. A szakismeretek rendkívüli módon differenciálódtak, az ember ma csak egy szakban lehet specialista, a könyvtárak pedig nem tarthatnának akkora személyzetet, hogy minden szakra referensük legyen. A szakkönyvtárak viszont nemcsak a különleges gyüjtőkörükben járatos szakembereket alkalmazzák könyvtárosokként, hanem sokkal közvetlenebb kapcsolatban állnak tanácsadó szakemberekkel is, kutatókkal, kik foglalkozásuknál fogva a szakkönyvtár létében és gyüjtőtevékenységében a legközelebbről érdekelve vannak.

IV. Válság.

A világháború két történelmi korszak, két ellentétes gondolatvilág elválasztó vonala, elválasztó vonalnak készül a könyvtárak történetében is. Majdnem minden országban, némelyekben már egy-két évvel előbb, másokban később, de mindenütt a világháborúban harcolt nemzedék aktivitása idejében, elfogyott a hatalmas könyvtárpaloták befogadóképessége. Amikor építették őket, arra számítottak, hogy az épületek száz vagy még több évre elegendő férőhelyet biztosítottak. De csak egy pillantást kell vetnünk az 1882. és 1932. évi állománystatisztikákra, hogy a különbségből lássuk, milyen csalóka remény volt az. A legnagyobb könyvtárak állománya évi átlagos 50.000—60.000 kötetes gyarapodás mellett 50 év alatt megnégyszereződött, megötszöröződött, sőt van, amelyik meghúszszorozódott és ennél is nagyobb tömegre nőtt meg:

	1882	1932
Moszkva, NyK.	1,500.000	kb. 4,000.000
London, BrM.	1,000.000	4,645.000 köt. és 3,000.000 metszet.
Párizs, BN.	1,000.000	5,164.048
Szentpétervár, NyK. . .	700.000	3,686.690
Berlin, AK.	400.000	2,157.000

A Magyar Könyvszemle 1937. évfolyamának IV. füzetében, a 284—285. lapon közölt táblázaton a számadatok és városnevek, tördelési hiba folytán, eltolódtak. A helyes adatokat tartalmazó táblázat a következő:

	1882	1932
London, BrM.	1,500.000	kb. 4,000.000
Párizs, BN.	1,000.000	4,645.000 köt. és 3,000.000 metszet.
Szentpétervár, NyK. . .	1,000.000	5,164.048
Berlin, AK.	700.000	3,686.690
Bécs, NK.	400.000	2,157.000
Washington, LC. . . .	274.000	4,474.431 köt. és 2,873.531 térkép,
Cambridge, Harward EK.	198.000	3,700.000 [kotta és hasonmás.
New-York, NyK. . . .	155.000	3,477.000
Moszkva, NyK.	—	5,541.000

	1882	1932	
Bécs, NK.	274.000	4,474.431 köt.	és 2,873.531 térkép,
Washington, LC. . . .	198.000	3,700.000	[kotta és hasonmás.
Cambridge, Harward EK.	155.000	3,477.000	
New-York, NyK. . . .	említetlen	5,541.000	

A fiatal lipcsei német nemzeti könyvtár 22 év alatt, évi 50.000—70.000 kötetes gyarapodás mellett a semmiből 1,175.122 kötetre dagadt. De a MILKAU-szerkesztette *Handbuch der Bibliothekswissenschaft* számítása szerint a rendszeresen fejlesztett középnagyságú könyvtárak is, általában az egyetemi könyvtárak, az utolsó 25 év alatt kötelespéldányok nélkül is megkétszerezték állományukat.

A XIX. századi épületek tehát megteltek s a további férőhely szerzése céljából elkezdték őket toldozni-foltozni, emeletet húztak rájuk, vagy szárnyakat ragasztottak hozzájuk, vagy beépítették udvaraikat, vagy ha mindezt nem lehetett, belső átalakításokra került a sor és a pincéket is átalakították raktárakká. Új könyvtárpalotákat emelni ma sokkal nehezebb feladat, mint volt régen. A telekárak az 50 vagy 100 év előttieknek nem tudom hányszorosára emelkedtek, az építés költségeire pedig a háború utáni pénzügyi rokkantságban, ebben a drága technikai berendezésektől és adóktól kimerült világban, amikor az államok hallatlan összegekbe kerülő szociális és honvédelmi kötelezettségek közt vergődnek, rettenetesen nehéz fedezetet találni.

A British Museum és a párizsi Bibliothèque Nationale úgy segített magán, hogy a kötelespéldányáradatban legrohamosabban szaporodó osztályát, a hírlaptárt, a főépületből „ideiglenesen" kiköltöztette, külvárosba, az egyik Hendonba, a másik Versaillesba. Ezáltal a használat ugyan nehézkes lett, az adminisztráció költségei tetemesen szaporodtak, de a szervezeti egységet egyelőre megmentették. Csakhogy, ha valamely gyüjteményrész egyszer külön épületbe kerül, akkor külön személyzetet, külön kezelést, külön használati szabályzatot, külön költségvetést is kíván, egyszóval önálló életet kezd élni s előbb-utóbb kiszakad a régi szervezetből.

De mit csináljanak, ha már építeni nem tudnak? A férőhely elfogyott, a könyvtermelés meg nő. Állományukhoz ragaszkodnak, a selejtezéstől irtóznak. Az Országos Széchényi Könyv-

tár is olyan, mint a színültig telt pohár, melyre szakadatlanul tovább öntik a vizet. A férőhely kérdése komoran dominál a könyvtár egész üzemén, a raktárak rendjén, a könyvtár használhatóságán, alkalmazottai munkateljesítményén. Viszont a háború utáni könyvtárlátogató közönség igényei sokkal nagyobbak a háborúelőttinél. Az embereknek kevesebb a pénzük s az többfelé kell, mint régen; könyvet kevesebbet vesznek s ha könyv kell — ma pedig több kell, mint azelőtt — a könyvtárhoz fordulnak. A modoruk is türelmetlenebb, — az élet üteme meggyorsult. Sebes kiszolgálást követelnek, ha a kívánt könyvet néhány perc alatt meg nem kapják, máris panaszra mennek s a könyvtár rossz hírét költik. De hogyan lehetne szó gyors kiszolgálásról az állomány zsúfoltsága, dupla könyvsorok mellett? Szakirodalmunk újra, meg újra azon kesereg, hogy a könyvtárak képtelenek eleget tenni a mai kor kívánalmainak.[1]

A háború előtti és a háború utáni könyvtártani kézikönyvek és folyóiratok eszmemenete sok pontban lényegesen szembenáll egymással. A háború utáni tudja tapasztalatból s úgyszólván természeti törvényként, hogy a férőhely szabja meg a gyüjtőkör határait. A raktározási lehetőségek és a gyüjtési programmok közt mutatkozó ellentmondások következtében sok háború előtti könyvtári ideál megbukott. G. LEYH az 1936. évi német könyvtáros-kongresszus elnöki megnyitójában nyersen kimondja,[2] hogy a milliós állományért való versengés a nagy könyvtárakat makulaturaraktárak színvonalára süllyesztette. A milliós állományú tudományos könyvtár egyáltalán nem hasznosabb a régi értelemben kiváló százezres állományúnál. Kételkedik benne, hogy volna könyvtárba való egymillió jó könyv, olyan egymillió könyv, mely nem holt, soha nem olvasott raktártöltelék, melynek közepette a könyvtáros nem a temetőőr szerepét játssza. A mechanikus szerzeményezés alatt a könyvtárak szakszerűtlenekké vál-

[1] T. P. SEVENSMA: Bibliographie ou documentation? (Mélanges offerts à M. Marcel Godet, 1937.) — M. GODET: Nouvelles conceptions du rôle des bibliothèques. (Archives et Bibliothèques, Paris, 1936. 97. l.)

[2] G. LEYH: Stellung und Aufgabe der wissenschaftlichen Bibliothek. (Zentralblatt f. Bibliothekswesen, 1936. 473. l. — Ismertette a MKSzemle, 1937. 85. l.)

tak, mert jót, rosszat, az értékest és a semmit egyforma szakszerűséggel kezelték.

LADEWIG híres könyve új kiadásában[1] rámutat arra, milyen veszedelmes a gyüjtésben a teljességre való törekvés. Válogatás nélkül bevesz mindent, ami a gyüjtőkörébe tartozhatik, jót, rosszat, jelentőset, jelentéktelent s a könyvtár színvonala egyre süllyed, mert a jelentéktelen, a nem olvasott „holt" anyag ingyen jön, könnyen jön, szapora, magánkönyvtárakból takarítás alkalmával kiseprik, mint könyvtárnak adandó ajándékot, vagy jön kötelespéldányként, mint üzleti nyomtatvány, míg a jó anyag megszerzése erőfeszítésbe, áldozatokba kerül, kevesebb is van belőle — s a könyvtárban egyszercsak túlteng a selejtes holmi. Bármennyi pénz és bármennyi férőhely állna is a könyvtár rendelkezésére, teljes sohasem lehet, legfeljebb gazdag lehet. Minden könyvtár torzó, mint ahogy maga az irodalom is torzó. Művek töredékek maradnak, folytatások megszakadnak, befejező kötetek nem jelennek meg. Minden szerző oeuvreje befejezetlen, jegyzetekben megíratlan művek körvonalai maradtak meg, kiadatlan kéziratok elvesztek, írások megoldhatatlan álnév alatt vagy rejtett vidéki lapban lappanganak. A teljesség gondolata káprázat. Gyüjtőkörünk régi anyagában igenis teljességre kell törekednünk, a prima editiókat, a forrásmunkákat, a kritikai kiadásokat, régieket és moderneket egyaránt, a szellemi komoly értékeket gyüjtenünk és féltenünk kell, de nem szabad feltételeznünk, hogy a mai többezer példányban megjelenő könyvek pótolhatatlanok. Ne a teljesség, hanem a használat elve irányítsa a gyüjtést. A könyvtár célja és a könyv célja, hogy használják. A soha nem használt könyvek nemcsak férőhelyet bitorolnak, hanem kezelésükkel megterhelik az adminisztrációt s ezzel csökkentik a könyvtár teljesítőképességét.

MILKAU a Handbuchban[2] a maga szelíd módján tagadja, hogy a könyvtár kötelessége *minden* beszolgáltatott kötelespéldányt megőrizni. Megőrizni, raktárt megtölteni olyan anyaggal, melyet előreláthatólag nem fognak olvasni, vagy melyből a kutatás vagy

[1] P. LADEWIG: Politik der Bücherei. Dritte neugestaltete u. erweiterte Auflage, Leipzig, 1934. 33 s köv. l.

[2] Handbuch der Bibliothekswissenschaft II. Bb. Leipzig, 1933. 639 l.

okulás szempontjából említésreméltó haszon nem származhatik, ellentmond a könyvtár céljának, de a kötelespéldánytörvény céljának is. A kötelespéldánytörvényeket egyrészt a könyvtár támogatására, másrészt pedig a nemzeti irodalom és tudomány megőrzésének biztosítására hozták. Természetes, hogy a beszolgáltatás kötelezettségét mindennemű nyomtatványra kiterjesztették, hogy ne az anyagilag érdekelt nyomdász, hanem a könyvtáros állapítsa meg, mi való belőle a könyvtárba és mi nem. De arra, hogy minden névjegyet, báli meghívót, újévi gratulációs kártyát, eljegyzési jelentést, reklámcédulát, fürdőprospektust, árumintajegyzéket és az ezekhez hasonló nyomtatványokat a könyvtár meg is őrizzen, erre sem a törvényt kérő könyvtáros, sem a törvényhozó nem gondolt.

M. GODET a könyvtárosok varsói világkongresszusának[1] elnöki megnyitójában még a használatot sem tartja föltétlen irányító szempontnak. Miért engednők használni a tudománytalan, a lázító, az erkölcsrontó, meg az ízléstelen sajtótermékeket? A könyvtár arra való, hogy használják, az bizonyos, de nem kell vakon vezettetnie magát a közönség kívánságaitól, hanem inkább neki magának kell irányítania a használatot, közönségét hozzá kell szoktatnia, hogy jó könyveket kérjen, melyek a bennük kifejezett gondolatok, vagy a bennük megállapított gondolatkeltő tények miatt, vagy mint a közvélemény megnyilatkozásai irodalmi műveknek számítanak. A könyvet nem a külseje, nem nyomtatványjellege teszi irodalmi művé, hanem a benne kifejezésre jutó eszmék, a tartalom nemessége. A könyvtár a művekben megnyilvánuló szellemek szállása, nem pedig e szellemek ruhatára.

A válság az elméleti irodalomban is, a könyvtári gyakorlatban is abban a következtetésben nyilvánul, hogy a könyvbeszerzéskor szigorúbban válogatni, a túlcsurgó állományban pedig selejtezni kell. Ráeszméltünk arra, hogy amíg a férőhely nem okozott gondot, könnyelműen gyüjtöttünk. Az eredeti gyüjtőkörbe az idők folyamán, többnyire adományokból, hatósági áttételekből és kötelespéldányokként az eredeti célkitűzéshez nem tartozó gyüjteménytárgyak kerültek, ezek bonyolulttá

[1] M. GODET: Discours d'ouverture. (Actes du comité international des bibliothèques 9-me session. Varsovie. 1936. 17. l.)

tették a gyüjtőkört, az idegen anyag beteggé tette a testet s a betegségen alighanem már csak operáció segíthet. Vannak nagy nemzeti könyvtárak (de sok kisebb könyvtár is), melyek egyebek közt filmeket, hanglemezeket, kliséket, fotogrammokat, matricákat, régi könyvkötőszerszámokat, művészi üres könyvtáblákat gyüjtenek, anyagot, mely sem tartalma, sem alakja szerint nem könyv, nem nyomtatvány, nem olvasmány. S akik e gyüjteményeket létesítették, vagy tovább ápolják, ezer érvvel bizonygatják, hogy igenis, könyvtárba valók.

V. Mi való a könyvtárba?

Amikor K. LÖFFLER *„Einführung in die Katalogskunde"*-jében[1] a katalogizálás történetét tárgyalja, sokkal többet és sokkal részletesebben szól KALLIMACHOSnak az alexandriai könyvtár közel félmillió tekercsét leíró nagy katalógusáról, mint bármelyik modern katalógusról. S ez az aránytalanság nem indokolatlan. Mert tudtunkkal KALLIMACHOS volt az első, aki a könyvtári rendszerezésnek még ma is érvényes elveit — a könyvtári anyagnak szerzői oeuvre-ök és a művek tartalma szerinti nyilvántartását — a gyakorlatban megvalósította. Szerencsés helyzetben volt, egyetlen rendszerben össze tudta egyeztetni mind a két elvet, mert az ógörög írók oeuvre-je kevés kivétellel egyműfajú. Valaki vagy eposzíró volt, vagy lírikus, vagy drámaíró, vagy vígjátékíró, vagy történetíró, vagy filozófus stb. Az nem igen fordult elő, hogy valaki eposzt is, lírát is, prózát is írt. Midőn tehát KALLIMACHOS katalógusát műfajok szerint tagolta s egy-egy műfaj keretében betűrendben felsorolta az azt kultiváló írókat és műveiket, mégpedig (amennyiben a könyvtárban megvoltak) összes műveiket, egy csapásra adhatott tiszta képet mind a műfajok irodalmáról, mind az egyes szerzők oeuvre-jéről.

A középkor katalógusai voltaképp csak leltárak, helyrajzi címjegyzékek, de miután a könyveket tartalmi csoportosításban állították föl (pl.: Szentírás, szentatyák, liturgikus művek, theológia, iskolakönyvek, profán irodalom) s a katalógus a fel-

[1] Leipzig, 1935.

állítás sorrendjét követte s ezáltal az állományt önkéntelenül is tartalma szerint csoportosította, miután továbbá a könyveket szerzőik neve alatt sorolta föl, sőt a kódex bibliográfiai megjelölése igen gyakran nem is állt semmi másból, mint szövege szerzőjének nevéből (pl.: Isidorus, Lactantius, Donatus) s a címet csak akkor közölte igen röviden, ha a szerzőnek több műve volt meg a könyvtárban (Augustinus de civitate dei, Epistolae Ciceronis), vagy ha a mű szerzője ismeretlen volt (Antiphonarium, Graduale), KALLIMACHOS rendszerezési módszere, mely az állományról tartalmi csoportosítás és a szerzők oeuvre-jének megvilágítása által adott képet, épségben fennmaradt az egész középkoron át.

Az újkorban, amikor a könyvnyomtatás a könyvtermelést s vele a könyvtárak állományát megsokszorozta s ezzel közvetve a katalógusokat is megduzzasztotta s amikor az írók több műfajt ápoltak s a tudomány is mindinkább ágakra oszlott, a rendszerezés a kallimachosi elveket fenntartotta ugyan, de külön betűrendes katalógusokban mutatta ki a szerzők oeuvrejét és külön szakkatalógusokban az állomány tartalmi megoszlását. A szakkatalógusok az egyes szakokon belül, a tárgykör természetéhez képest, betűrendes felsorolás helyett a könyvcímeket inkább kronológikus vagy topográfiai sorrendben közölték. K. GESNER „*Bibliotheca Universalis*"-a (1545) óta a könyvtárak a bibliográfiában nélkülözhetetlen segédeszközt nyertek. A katalógus úgy viszonylik a bibliográfiához, mint a könyvtár az irodalomhoz. A könyvtár és a katalógus csak a könyvtárban tényleg meglevő művekről ad számot, míg az irodalom fogalma valamennyit magában foglalja, a bibliográfia elvben valamennyi címleírását közli, akár megvannak a könyvtárakban, akár nincsenek. De a katalógus és a bibliográfia módszerei azonosak. Mindkettő egyforma címleírást ad, a katalógus a lelőhely (a helyrajzi jelzet) közlésével csupán egy kis pluszt ad hozzá.

Valamennyi modern katalogizálási szabályzat és bibliográfiai tankönyv nagy gonddal és részletezéssel KALLIMACHOS rendszerét építette ki. Minden ország szabályzatai a lényegben egyetértenek s csupán az anonym munkák címszavának kijelölésében térnek el — nyelvi okokból. Az ország nyelvének megfelelően külön könyvtári helyesírást dolgoztak ki, melynek

az a célja, hogy ugyanannak a szerzőnek vagy ugyanannak a vezércímszónak különféle nevek alatt és különféle írásmód szerint közölt kiadványai (Horatius, Horace, Horaz, Horác, Orazio, — vagy Oesterreich, Österreich, Austria, Autriche stb.) a katalógusban összekerüljenek s a kutató a szerzők oeuvrejének meglévő darabjairól, vagy a tartalom szerint topografiailag összetartozó munkákról áttekintést kapjon. A cédulabeosztási szabályzatok is a betűrendes katalógusban tisztára az oeuvre összefogását, a szakkatalógusban a művek tartalom szerinti egybefoglalását célozzák.

De ez távolról sem egyedül történeti fejlődés. KALLIMACHOS csupán első ízben alkalmazta a könyvtári rendszerezés helyes — egyetlen helyes — módját. A rendszerezés természetes módja ez, mely a rendszerezendő anyag természetéből önkéntelenül adódik. Az irodalom írók műve s az irodalmi művek lényege a tartalom. A rendszerezés feladata pedig az, hogy a gyüjteményanyagot a legegyszerűbb, a legtermészetesebb, a használatot leggyorsabban utbairányító eszközökkel nyilvántartsa. Irodalmi oeuvre-öket csak betűrendes katalógussal, az irodalmi művek tartalmát csak szakkatalógusokkal lehet egyszerűen, természetesen és gyorsan nyilvántartani.

A könyvtári rendszerezés módszere dönti el azt is, mi való könyvtárba. Könyvtárba csak olyan anyag való, melyről a bibliográfiai katalogizálás szabályai szerint címleírás készíthető és amely az irodalmi œuvre-öket nyilvántartó betűrendes katalógusban, vagy a könyvtár szakrendszerében nyilvántartható. Röviden: könyvtárba az való, ami a bibliográfia tárgya. Amint a szemklinikákon sem fognak valakit betegállományba venni vakbéloperáció vagy foghúzás foganatosítására, éppúgy nem szabad a könyvtár állományába venni olyan gyüjteményanyagot, mely bibliográfiailag le nem írható, tehát a könyvtár általános betűrendes katalógusában és szakkatalógusában nyilván nem tartható, hanem az anyagnak megfelelően másfajta rendszerezést kíván.

Ez a megállapítás azonban csak általános negatív szempontot ad. Azt határozza meg, mi nem való könyvtárba. Kizárja mindazt, ami nem írásba foglalt szöveg, s a szövegek közül mindazt, ami nem alkalmas bibliográfiai leírásra (pl.: ok-

leveleket), vagy ami nem érdemes bibliográfiai nyilvántartásra (pl.: akcidenciákat, reklámokat). Vagyis, a könyvtárba csak azt fogadja be, ami a bibliográfiába is kerülhet.

Ha következetesek akarunk lenni, azt kell mondanunk, metszetek, térképek, zeneművek, exlibrisek és kötések is csak akkor tartoznak a könyvtári anyaghoz, ha könyv részei. Metszetek, térképek és kották, ha könyv mellékletei; kötések, ha a könyvön vannak, exlibrisek, ha be vannak ragasztva a könyvbe. Fontos tartozékok, szerves részei a példánynak, mely nélkülük csonka lenne. De csak részek! Ha önállóak, ha példányhoz nem tartoznak, meghatározásukhoz és nyilvántartásukhoz nem könyvtártani, hanem művészettörténeti, iparművészeti, zenetudományi, vagy földrajztudományi ismeretek kellenek, a műtörténész, a zenész vagy a geografus pedig a rendszerezésük alkalmával semmi hasznát nem venné a könyvtártannak. A könyvtáros viszont legföljebb mint műkedvelő érthet hozzájuk s ha tudományos intézetben szabadjára engedjük a dilettantizmust, a személyi változások folyamán a szakszerűtlenség az intézetet kompromittálni fogja. A metszet-, térkép- stb. gyüjtemények a könyvtárak keretében csak elégtelenül fejlődhetnek. A könyvtárak vonakodnak pénzt és munkaerőt áldozni rájuk, mert az az érzésük, előbb-utóbb úgyis kiszakadnak a könyvtárból, hogy sajátos természetüknek megfelelően saját gyüjteménykeretükben fejlődjenek tovább.

A pozitív gyüjtőkör minden könyvtárban más és más. Meghatározásával a gyüjtendő anyag tartalmát jelöljük meg. Ez lehet szakszerinti vagy lehet regionális, illetőleg helyesebben mondva, lehet elsősorban szakszerinti, vagy elsősorban regionális, mert hiszen a szakszerinti gyüjtőkörben ki nem mondottan érvényesülnek regionális (nemcsak területi, hanem nyelvi) szempontok is (pl.: a magyar szakkönyvtárak nem fognak rendszeresen olyan idegen nyelvű szakkönyveket gyüjteni, melyeket közönségük nem ért), a regionális gyüjtőkörök pedig voltaképen csak a szakgyüjtést korlátozzák bizonyos területi vagy nyelvi korlátok közé. A nagy közkönyvtárak a gyüjtendő anyag tartalmát csak általánosságban jelzik, összefoglalóan megnevezvén ama szakok *irodalmát,* vagy ama nemzet vagy terület *irodalmát,* melynek gyüjtését célul tűzték ki, a kisebb spe-

ciális könyvtárak viszont részletesebben határozzák meg gyüjtőkörüket, amennyiben vagy csak egy szakot neveznek meg (pl.: a pedagógiai irodalmat) vagy nyelvi, földrajzi, vagy pedig kronologikus keretek közé szorítják a gyüjtést. De mindenkor, akár nagy, akár kis könyvtárak gyüjtőkörének meghatározásában, *irodalomról* van szó. Az „irodalom" kifejezésben benne van a negatív gyüjtőkör megjelölése is, valamint a tisztára alaki szempontok tagadása is.

Példaként ideiktatom az Országos Széchényi Könyvtár gyüjtőkörének a meghatározását: „gyüjti a magyar nyelvű, a magyarországi és a külföldi magyarvonatkozású irodalmat és az ennek tanulmányozásához szükséges külföldi segédműveket".

VI. A gyüjtőkörök megosztása.

Budapest 424 közkönyvtára közt a Magyar Minerva VI. (1930—31) kiadásának tanusága szerint 5,740.000 kötet oszlik meg. E könyvtárak legnagyobb része, 412 könyvtár, tudományos intézetek, hatóságok, egyházak, egyesületek és iskolák szükkörű használatára rendelt kézikönyvtárai, mintegy 2,400.000 kötettel, s mindegyikben nagyszámban találunk olyan könyveket, melyek a többiekben is megvannak. De kézikönyvtárakban ez természetes. A fennmaradó 10 könyvtár nyilvános, együttesen 3,340.000 kötettel, 1000 olvasótermi ülőhellyel és közel 2,000.000 kötetnyi évi kölcsönforgalommal. Közülük hatot az állam, kettőt a főváros tart fenn s gyarapításukra ez a két közület együtt évente félmillió pengőt költ.

Az ugyanabban a városban elhelyezett nyilvános közkönyvtáraknak ügyelniök kell, hogy a gyüjtőköreik ne messék egymást. Vannak könyvek, melyek minden könyvtárban egyformán nélkülözhetetlenek, például a lexikonok, a bibliográfiák és a világnyelvek szótárai, de a könyvek túlnyomó része mégis olyan, hogy fölösleges pazarlásnak tűnnék, ha valamennyi könyvtárban meglennének. A köz érdeke, hogy az általa fenntartott könyvtárak minél több olvasó részére minél több könyvet szerezzenek be, mégpedig minél több művet s nem kevesebb művet, de több példányban. Esztelenség volna, ha ugyanannak a gazdának a könyvtárai azonos könyvek beszerzése által egy-

mással konkurrálva az árakat fölvernék, amikor ezeket ugyanaz a tulajdonos fizeti. Az egynemű anyag többfelé való elhelyezése a köztulajdonban levő könyvtárak fenntartási költségeit is szükségtelenül növeli. A helyes könyvtárpolitika tehát arra törekszik, hogy a gyüjtőköröket elkülönítse s megossza a könyvtárak közt, amivel nemcsak megtakarításokat ér el, hanem biztosítja azt is, hogy az egyes gyüjtemények javadalmuk célirányosabb felhasználásával szakszerűbben fejlődhetnek.

Nagykiterjedésű milliós városban a gyüjtőkörök megosztása több könyvtár közt, a könyvanyag decentralizálása, sokkal helyesebb könyvtárpolitika, mint mindennek az egyesítése egyetlen mammutkönyvtárban. A megosztás csökkenti a távolságokat a perifériák felé, megkönnyíti a férőhelyfogyás nehézségeit, melyek az egyetlen mammutkönyvtárban valamennyi gyüjtőkör továbbfejlesztését egyszerre tehetnék lehetetlenné, megakadályozza, hogy szerencscétlenség esetén az egész könyvkincs egyszerre pusztuljon el s szakszerűbbé teszi a kezelést, mert az egyes körülhatárolt gyüjtőkörű könyvtárak személyzetének gyakorlati kiképzése és munkája egységesebb és céltudatosabb, mint volna egy mindent felölelő központi könyvtárban. Megelégedéssel mondhatjuk, hogy nálunk helyesen jelölték ki a gyüjtőfeladatokat: az Országos Széchényi Könyvtár a hungarológia gyüjtőhelye, az Egyetemi Könyvtár a külföldi tudományos műveké a humaniorák köréből, a Műegyetemi Könyvtár a technikai irodalomé, a Fővárosi Könyvtár a főváros közönségét érdeklő közművelődési irodalomé, és így tovább. Persze, mindegyikben meg kell, hogy legyenek azok a könyvek, melyek egy könyvtárban sem hiányozhatnak, de nagyjában mindegyik gyüjtőköre más.

A könyvtárak irányított gazdálkodása azonban nem lehet merev. Tulajdonusok csak az elvet jelölheti ki. A gyüjtőkör csak célkitűzés s ez ne menjen a részletekbe, mert akkor a határkérdések állandó bajokat okoznak. A tudományos kutatást nem lehet bürokratikusan elhatárolni. Az egyes szakok érintkeznek egymással, egymásba nyúlnak, a nemzeti és a külföldi irodalmak összefüggnek, vannak jogi kérdések, melyek megoldására bizonyos természettudományi tanulmányokat kell folytatni, az orvos nem nélkülözhet kultúrhistóriai könyveket

stb. Ha tehát azt látjuk, hogy egy, a gyüjtőkörünkbe tartozó művet csak egy más könyvtárba tartozó művel együtt lehet eredményesen tanulmányozni s a kutató többre jut, ha a két művet nem két, hanem egy könyvtárban tanulmányozza, vagy ha a másik könyvtárban lévő mű ott gyakori használatban van s kár volna átkölcsönzéssel az ottani használatát csökkenteni, akkor bizony be fogjuk szerezni, ha nem is tartozik szorosan a gyüjtőkörünkbe. Ha a kutatót ide-oda küldözzük, időveszteséget okozunk neki s ez a kutatás kárára van.

De mindez csak egyes esetekre vonatkozik s nem érinti az elvet. Magával az elvvel is csínján kell bánnunk. Baj volna, ha a puszta következetesség kedvéért nagy állományrészeket, melyek nem tartoznak szoros gyüjtőkörünkbe, egyszerre kellene átadnunk más intézeteknek. A könyvtömegnek az egyik állományból való kiiktatása, a katalóguscédulák eltávolítása, a másik állományba való beiktatása és másrendszerű, másalakú katalógusba való fölvétele a könyveket hosszú időre kivonná a forgalomból. Kérdés, hogy ezzel a kár nem volna-e nagyobb, mint a haszon?

Mégis, állományunk anyagának melyik részét bocsássuk át — hacsak fokozatosan is — idegen gyüjtőkörbe? Azt, amelyik a másik gyüjtőkör keretében jobban használható, mert közelebbi kapcsolatban áll az ottani anyaggal, azt jobban egészíti ki, rendszerezésében és nyilvántartásában is inkább függ vele össze s ennélfogva ott jobban fejlődhetik, mert teljesebben érvényesülhet és több áldozatkészséget érdemel.

Világosítsuk meg ezt egy példával. Az Országos Széchényi Könyvtárnak van egy 60.000 darabot meghaladó irodalmi levélgyüjteménye, az „Irodalmi Levelestár", magyar írók magánszemélyekhez intézett levelei, melyeket nem azzal a szándékkal írtak, hogy publikálják őket (noha irodalomtörténetíróink később tekintélyes részüket mégis közzétették). Nemcsak könyvtári rendszer szerint (szerzőik betűrendjében) kezelhetők, hanem levéltári rendszer szerint is (a címzettek szerint, — ámbár a könyvtár utalólapok formájában így is nyilvántartja őket). Az a kérdés merülhet tehát föl: átadjuk-e őket levéltárnak? Könyvtári vagy levéltári anyagnak tekintsük-e őket?

Tartalmukat tekintve elsődleges bennük az irodalmi elem, mindenekelőtt — és sokszor kizárólag — irodalmi bizonyítóerejük van, az írókra, az irodalomra vetnek fényt, a címzettekre (kik egyharmadrészben egyáltalán meg sincsenek nevezve) alig. Kazinczy levelei, melyek a nyelvújítási és a korabeli irodalmi harcokban irányító szerepet játszottak, szinte nem is tekinthetők magánleveleknek. Nem egy magánfél vagy közület ügyei intézésének termékeiként jöttek létre, sőt többnek még a rendeltetése sem volt az, hogy a címzettnél maradjanak. Irodalmi vezércikkekként írta ezeket, azzal a szándékkal, hogy eszméit terjesszék, hogy írói körökben kézről kézre járjanak és megvitassák őket. Nem állt rendelkezésére sajtóorganum, hát levél formájában szólalt meg. Nagyrészben ugyanez áll Arany Jánosnak az abszolutizmus ideje alatt írt leveleire.

Ezek az irodalmi levelek hozzátartoznak az írói oeuvrehöz s ennek nyilvántartása végett a könyvtári rendszerezés alkalmazását kívánják. Ennek nem mond ellent, hogy a német és svájci egyetemi könyvtárak az egyetem tanárainak tudományos levelezését gyüjtve, azt látszólag levéltári rendszer szerint a címzett professzorok neve alatt tartják együtt. A tanár szakember, a levelezés szak szerint tartozik hozzá, de szaktársai levelei hozzátartoznak tudományos oeuvre-jéhez is. A valóságban tehát könyvtári elvek (az oeuvre kidomborítása és a szakrendszer) érvényesültek, amikor a címzett neve alatt egyesítettek.

A levelek könyvtári vagy levéltári hovatartozását illetőleg az a kérdés, mi a fontosabb: a szerzői oeuvre, vagy a címzett magánfél levéltárának egysége? Együtt maradjon-e Amade László, Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, Madách Imre, Arany János, Gyulai Pál, Liszt Ferenc másokhoz írt leveleinek gyüjteménye, vagy osszuk szét Miticzky Julianna, Schotl Gergely, Spah Gáborné, Walter László, Bitnitz László, Fekete László, Jámbor László, Poczik Rudolf, Fischer Sándor, Adler M. és még 50.000 más (harmadrészben előbb meghatározandó ismeretlen) egyén rekonstruálandó magán- vagy családi levéltára közt, noha ezekből a legtöbb esetben nem maradt fenn más emlék az utókor számára? Ha az író személyisége a fontosabb, akkor a könyvtári kezelés a helyénvalóbb. Amikor a francia

kormány 1934-ben a Maggs-cég árverésén megvásárolta Napoleon leveleinek egy gazdag gyüjteményét, azt nem állami levéltárban, hanem a párizsi Bibliothèque Nationaleban helyezte el, mely könyvtári rendszerével a császár egyéniségét írói oeuvre-je és a róla szóló irodalom keretében jobban tudja hangsúlyozni, mint a bibliográfiai és szakszerinti csoportosításokat nem alkalmazó levéltár.

Azt kell néznünk, melyik elhelyezésből fakad a kutatás számára több haszon? Irodalmi leveleinket a kutatók — az írók és nem a címzettek kedvéért — a könyvtári anyaggal kapcsolatban használják; tudományos használatukhoz könyvtári apparátus kell, bibliográfiák, írók életrajzai, szövegkiadások, filológia. *Irodalmi* levelestárt csak könyvtárban lehet felállítani és fejleszteni, csak könyvtári rendszerezésben létezhetik, mert csak ez rendszerezi az anyagot irodalmi szempontok, írók szerint s csak ez bocsáthatja rendelkezésre a vele kapcsolatos könyvtári anyagot. Levéltári rendszerben az anyag beleolvadna az irattári szempontok szerint nyilvántartott nem irodalmi anyagba s az Irodalmi Levelestár, mint gyüjtemény megszűnnék. A gyüjtemény kialakítása félszázados munka volt, gyarapítása több tízezer aranykoronába és pengőbe került, a kutatók naponta dolgoznak benne: megvan, mint nagyértékű tény. Feláldozhatjuk-e ezt a tényt egy elméleti elgondolásnak?

Miként a gyüjtőkör meghatározásában, a gyüjtőkörök megosztásában is az irodalmi szövegek tartalmi összefüggését választjuk vezető szempontnak. FITZ JÓZSEF.

A KÖZÉPKORI KÉZIRATOK IDENTIFIKÁCIÓJA ÉS LOKALIZÁCIÓJA.

Liturgikus és egyetemi kódexek.

Egy középkori kézirat előtt, amely írásával, a rövidítések láncolatával mindent megtesz, hogy a beavatatlan kíváncsi előtt századok misztikus hitét, jogi csalafintaságát, hipokrateszi tudását elzárja, ezekkel a renitens kódexekkel szemben a könyvtáros, LEROQUAIS abbé hasonlatával, úgy érzi magát, mint egy vizsgálóbíró. Ugyanazokat a kíváncsi, indiszkrét, könyörtelen kérdéseket kell feltennünk, mint a vizsgálóbírónak a bűnössel szemben. Személyazonosság: Ki vagy te? Honnan jössz? Hány éves vagy? Milyen kezek juttattak az én bírói székem elé? Íme, a kérdések zuhataga indul a szegény kézirat felé, és módszeresen, legapróbb részletekről is lerántva a leplet — a kódexet vallomásra késztetjük.

Ki vagy te, és honnan jössz, az identifikáció és lokalizáció problémája. Ha a paleográfiai nehézségeken túl vagyunk, tudjuk az évet is, amelyben a kódex született, legkényesebb megmondani, — mi is van benne, miről szól a kézirat. Nem könnyű ítéletet hozni, amikor csak sejtem, hogy teológiai *questiókat* fejteget, és én nem vagyok otthon a skolasztika *quodlibet* irodalmában; mikor jogi kifejezésektől hemzseg egy *Decretales* és nem vagyok jogász; GALENUS HIPPOCRATES orvosi *prognosticonja* között eligazodni, amikor nem vagyok — orvos. A könyvtáros tényleg nem szakos sem egyikben, sem másikban, de segédkönyvek és bibliográfiák műszerével operáló vizsgálóbíró.

A kézirat szövege, előre megmondhatjuk, a szerzőt vagy megnevezi vagy sem. Ha igen, akkor könnyű dolgunk van. H. HURTER: *Nomenclator literarius theologiae catholicae.*

Oeniponte 1895—1911; U. CHEVALIER: *Bio-Bibliographie.* 2. éd. Paris 1903—1907, és annyi közkeletű lexikon eligazít ebben az irányban. Ha nem mond semmit, akkor a kézirat anonym. Ezt a névtelen gyermeket megszólításra kell bírnunk. Az *iniciumot*, a kezdetet mindenesetre tudni fogom. Felcsapom tehát, ha egyházi szerzőről van szó, M. VATTASSO: *Initia patrum aliorumque scriptorum ecclesiasticorum latinorum ex Migne: Patrologia et ex compluribus aliis libris collecta*, 2 vol. 1906—1908. munkáját, és megtalálom a megfelelő referenciát a szerző nevével. Ezt azután MIGNE: *Patrologiae latinae cursus completus* ... Vol 1—127. Index Vol. 218—221. sorozatában keresem meg. Ha ezzel sem boldogulok, és egy későközépkori latin munka szerzőjére vagyok kíváncsi, ott van: G. A. LITTLE: *Initia operum latinorum quae saeculis XIII—XIV—XV. attribuuntur, Manchester* 1904. Incipitekről lévén szó, a Magyar Nemzeti Múzeum incipit gyüjteménye most készül, a párizsi Bibliothèque Nationale-é B. HAURÉAU: *Initia operum latinorum* kéziratban van meg, amelyet a Département des Manuscrits őriz.

Ha a szövegből kivehető, hogy valami csodáról van szó, mondjuk Szűz Máriával kapcsolatban, akkor A. PONCELET: *Index miraculorum B. M. V.* Bruxelles 1902. kínálkozik kisegítőül. Ha szentek életét tartalmazza a kézirat, az *AA. SS. Boll.* mellett *Bibliotheca hagiographica latina* (1898—1901) Supplementum-mal, bizton eligazít.

Kérdezhetné valaki, miért van annyi névtelen kézirat, amikor a Chartuláriumok a regáló híres mesterek neveit mindig felsorolják? Ezért bizony a középkori egyetemek zsibongó diákvilága, a munkáért kolduló másoló-klerikusok is hibásak, akik a librarius és stationarius minden egyetemi városban meglevő Rue Saint Jacques-ján őgyöngtek. A másoló a könyvet ívekre, *peciára* szedve szét kapta ki, és vitte haza. Természetes itt csak pénzért dolgozó másolóról van szó. Ha az első ívet lemásolta, visszavitte a stationariusnak, lefizette a díjat a következő füzet kikölcsönzéséért, és egy új ívvel távozott. Így mindig akkor kapta ki a következő füzetet, amikor az előzőt visszavitte. De mi történt az utolsónál? Miután a kölcsönzési díjat, vagyis hogy másolhasson, úgyis befizette, miért sietett volna az utolsó füzet visszaszállításával. Majd később, ha új könyvet fog másolásra bérelni,

egyszer, talán, és végül sohasem vitte vissza. Mi fordult ekkor elő? Ha az utolsó füzet elveszik a kódexből, nincs explicit, elveszik a munka címe, szerzője, és a kézirat anonym lesz.

Előfordul, hogy a szerző neve kiviláglik a szövegből. Ez már könnyű eset, gondolná valaki. Nem! Középkori könyvről lévén szó, számolni kell a soha el nem múló kiadói mentalitással, amely a középkor folyamán sem volt ment minden gyakorlati szellemtől. Névtelen a munka, nincs a kéziratnak szerzője, mondta a stationarius, tegyünk rá egy „most jelent meg" szalagot — s a kódexet, hogy jobb keletje legyen, valamely nevesebb doktornak, egyházi írónak tulajdonította oda.

A stationarius és librarius nem volt mindig ugyanaz. A librarius a már készen lévő kéziratokkal kereskedett, míg a stationarius maga gondoskodott a kódexek másolásáról, díszítéséről. Ő volt a középkor kiadója és a nyomdász származásbeli elődje. Ezekre és az előbbiekre P. DELALAIN: *Etude sur le libraire parisien, du XIIIe et du XIVe s.;* JEAN DESTREZ: *La pecia dans les manuscrits universitaires du XIIIe et du XIVe siècle.* Paris, 1935.

Az identifikáció legnagyobb problémája a kézirat belső egyéniségének a megállapítása, különösen ha természeténél fogva névtelen kéziratokról van szó. A *fajairól* fogunk tehát most szólani. GULYÁS PÁL: *A könyv sorsa Magyarországon,* MKSzemle 1923 (XXX.) a középkori könyvtárak szakcsoportjait ismerteti: A) bibliai könyvek; B) glossák és bibliamagyarázatok; C) szentatyák; D) szentek élete; E) krónikák, martirologiumok stb. Ezek általában ma is a felosztás szempontjai, talán csak a *liturgikus* és az *egyetem* lüktető életében született kódexekkel toldhatók meg. Ez utóbbi két csoportot a közönség lelki világához, a mindennapos használat szoros kapcsa fűzte. A zsolozsmakönyvet, *Stundenbuchot* nemcsak az ólomablakos monostorok aszkétái mondták, hanem magas főkötős douce dame-ok, városi gentil-homme-ok is. Ki ne emlékeznék RABELAIS kövér Gargantuájára, aki igazán csak akkor tud aludni, ha ájtatos szentbeszédet hallgat, vagy illuminált *Livre d'heures*-el a kezében szunnyad el. Szóljunk először a liturgikus kéziratokról, anélkül, hogy Jean des Entommeures-t, Gargantua cimboráját utánoznók, aki „clerc jusques ès dents en matière de bréviaire", egészen a foga fehéréig tudós volt a breviáriumos anyagban.

A liturgikus kódexek anyagához nyúlva, R. LESAGE: *Les livres liturgiques*, Bruges 1936.; PH. OPPENHEIM: *Introductio in literaturam liturgicam. Conspectus historicus literaturae.* Turin 1937. LEROQUAIS:*Les manuscrits latins du haut moyen-âge à la Renaissance.* Paris, 1931. művekre hivatkozunk. Szabad legyen először azt a fajtáját tárgyalnom, amelyből Magyarországon a legtöbb van, épp az imént említett breviáriumot.

A breviárium oly könyv neve a latin és nyugati egyházban, amelyből a klérus éppúgy, mint a szerzetesrendek, a középkorban a világiak is, a nap bizonyos szakában bizonyos imákat mondottak. Bizonyos szakában: az isteni dícséreteket éjtszaka és nappal recitálták. Amazt *vigiliá*nak nevezték, amelyet kolostori irodalmunk *éji vigyázások* szóhasználattal ad vissza. Két főrésze van: a matutinum, régi magyarsággal *veternye* — „az szent gyermek fénylék ez világban miképen az veternyei csillag". Szent Domonkos élete 5. l. Ny. E. T. III. 131. l. Ezt éjfél után fél három körül mondották a kakas első énekére, azután *laudes, dícséret* következett, rendesen valamelyik *Laudate psalmus*sal tarkítva. *„Dícsérjétek Urat mennyekből és dícsérjétek őtet magasságokba . . . Dícsérjétek őtet nap és hold, dícsérjétek őtet minden csillagok és világosságok.* (148 ps.)

A nappali rész ciklusokra oszlik. Az Érsekujvári-kódex szerint (368. l.) *„dícsérendő az Isten harmad idővel, hatod idővel és kilenced idővel, azaz terciával, sextával és nónával"*. Prima reggel hat, Tercia kilenc órakor, Sexta délben, Nóna három órakor volt. Délután ötkor mondták a *vecsernyét*, este pedig hatkor a *complétát*. Így érthető a *Winkler*-kódex alábbi része (118—120. l.): *„Napnak első idején Jézus elviteték . . . Napnak harmad idején feszíteni kealták . . . Napnak hatod idején Jézust feszejték . . . Napnak kilenced idején kegyüs Jézus meghala . . . Keresztfáról levevék vecsernyének idején . . . Complétának idején koporsóba helheték."* (HORVÁTH C.: R. M. K. T. I. 98—100 l.)

A *brevárium főrészei:* 1. A kalendárium, 2. a zsoltárok, 3. a változó ünnepek zsolozsmája a temporále (guzsalyütő-, siketvasárnap, virágszombat ünnepe stb.), 4. a meghatározott napra eső szentek zsolozsmái, Szt. László, Szt. Viszló, Kepegyóntó (Péter és Pál) napja, vagyis a Sanctorale, 5. a közös rész, a Commune.

A breviárium meghatározása körül hatalmas tévedések vannak. Nemcsak nálunk, hanem a liturgikus kéziratokban leggazdagabb Franciaországban is. Abbé LEROQUAIS megállapítása szerint 1034 kéziratbreviárium közül a hivatalos katalógus 172 példánynál tévedett, 120-at pedig helytelenül diurnál, antifonál, psalterium, missale, lectionarium gyanánt könyvelt el. 1000-ből 300-nál tévedtek! Mi volt ennek az oka? Felelet: a középkorban nem volt műfaji szeparáltság, a demarkációs vonalat nehéz megállapítani a liturgikus könyvek finom, árnyalatban különböző fajtáinál. Mielőtt a breviárium identifikációjának szabályairól szólnánk, per viam exclusionis, azt mondjuk meg — *mi nem* a breviárium. Ami megmarad az lesz azután a breviárium. Így közvetve a rokon liturgikus könyvekkel is megismerkedhetünk. A magyar liturgikus könyvekről KNAUZ NÁNDOR szólt először: *A magyar egyház régi szokásai*, Magyar Sion, 1865—69. *Libri missales ac breviaria Ecclesiae Hungaricae ad receptionem usque Ritus Romani. Strigonii 1870.* Az újabb gyarapodást figyelembe véve, GÁBRIEL ASZTRIK: *Breviárium-típusú kódexek* Bp. 1934. A külföldi irodalomban egyedüli szaktekintély V. LEROQUAIS, aki francia állami támogatással, városról városra járva, felkutatja a liturgikus kéziratokat, és diplomatikus leírásukat készíti. *Les bréviaires manuscrits des bibliothèques publiques de France.* Paris, 1934. Bár nyomtatott bréviumokról szól, de lokalizáció szempontjából descendens módszerrel használható H. BOHATTA: *Bibliographie der Breviere* 1501—1850. Leipzig, 1937. című munkája.

Mindenki első pillanatra könnyen észreveszi, ha az előtte levő liturgikusnak vélt szövegbe betekint, hogy szentírási passzus fekszik-e előtte. Ez még nem biztos, hogy *breviáriumi lecke*, lehet éppen *biblia* is. Ha így kezdődik: *In principiis creavit Deus coelum et terram, terra autem erat inanis et vacua,* akkor a *Vulgata* szövege van előttünk. Ha pedig a textus *In principiis fecit Deus coelum et terram, Terra autem erat invisibilis et incomposita* ... szavakkal köszönt ránk, akkor az *Itala* fordítása áll előttünk. A bibliából kiszakított részek az egyházi év bizonyos szakaszára beosztva, *Lectionarium.* Ez felel meg a breviárium *De tempore* részének. Amikor csak innen-onnan, rendszeres ünnepkörre való tekintet nélkül tartalmaz a kódex szentírási

fejezeteket, *Bibliorum partes*, bibliai szakaszok alatt katalogizáljuk azt. Az *epistolariumot* könnyű felismerni, az ótestamentomi rész Izaiás próféta szavával kezdődik: *Haec dicit Dominus propter Sion non tacebo* ... az újszövetségi rész: Szt. Pálnak a rómaiakhoz írt levelével: *Paulus Christi Jesu vocatus apostolus segregatus in evangelium Dei* ... A *Missale* nem ad különösebb nehézséget. Benne vannak a prefációk, utána a nagybetűs kanon *Te igitur clementissime*. A. EBNER: *Quellen und Forschungen zur Geschichte und Kunstgeschichte der Missale Romanum in Mittelalter*. Fribourg, in Bresgau, 1896. Igen ám, csak pl. a Halotti beszéd kódexe még nem misekönyv, hanem *Sacramentarium*. Ez lehet Leonianum, Gelasianum, Gregorianum. Az utóbbi a leggyakoribb és Nagy Szt. Gergely többnyire benne levő miniatürjéről könnyen felismerhető. V. LEROQUAIS: *Les Sacrémentaires et les missels manuscrits des biliothèques publiques de France*. Paris, 1924. G. MORIN: *Manuscrits liturgiques hongrois des XIe et XIIe s.* (Lehrbuch für Liturgiewissenschaft VI. 1926.) Mikép téveszthető össze a misszalé a breviáriummal? Nagyan könnyen. A kis hordozható breviáriumokban, amint az ősnyomtatványoknál sűrűn látható, az officiumon kívül egyes votív misék is találhatók, a kánon szövege mellett. A *Nocturnál* még mindig nem breviárium, ez csak az éjtszakai veternyét foglalja magában. A *Diurnálé* meg a nappali részt, laudestől a vesperásig, hajnali dícsérettől a napesti vecsernyéig. Ezek csak széttagolt breviárok, ha szabad ezt a kifejezést használnom, csak antológiák. Az *antiphonarium* kottázott kódex, amely kisebb liturgikus énekeket tartalmaz, rendszerint olyanokat, amelyek megelőzik és követik a zsoltárokat. Az antiphonáriumban a zsolozsma énekelhető részét, himnusz, responsoriumot találjuk, mindezt gregorián dallammal. Ha egy antiphonáriumban levő himnusz szerzőjét akarjuk megtudni, vagy azt, hogy milyen vidéken volt ez a himnusz divatban, megnézzük CHEVALIER: *Repertorium hymnologicum*. 6. v. 1892—1920. nem mellőzve el: CL. BLUME: *Repertorium repertorii. Kritischer Wegweiser durch* U. CHEVALIERS *Repertorium hymnologicum.*; és J. JULIEN: *The Dictionary of Hymnology* 1915 munkáját sem, ahol a lexikográfiai szempontból is hasznos felvilágosítást kapunk. DREVES: *Analecta hymnicá*-ja már egészen közismert. Magyar himnuszokra vonatkozólag:

DANKO: *Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae.* Budapestini, 1893.

A *psalteriumot* breviáriumnak venni, annyi, mint a részt egésznek tartani. A középkori zsolozsmáskönyvekben a 150 psalmuson kívül Pater, Credo, Te Deum és kisebb imák is előfordulnak. Ilyen a magyar KESZTHELYI- és KULCSÁR-kódexünk. A jelenlegi breviárium zsoltárbeosztása a *psalterium gallicanum.* A *héber* psalterium, amelyet Szt. Jeromos 390—391 körül fordított, nem szolgált liturgikus célokra. Ezzel elérkeztünk a *Livre d'Heures,* a *Stundenbuch,* azaz a *kiszsolozsma fogalmához.* Nálunk sem hiányzott ez a típus. Gondoljunk csak a *Festetich*-kódexre. A livre d'heures nem hivatalos egyházi könyv, mint a breviárium, vagy a misekönyv. Ez a laikus világ imakönyve, megőrizte annak színes világát, furcsa szokásait, a középkori ember lelkének hű képét. A livre d'heures a breviárium bordájának nevezhető, mert attól csak a leglényegesebb elemeket kölcsönözte, tehát: 1. kalendárium, 2. a négy evangelium kezdete, 3. Obsecro Te, 4. O intemerata, 5. a szent Szűz zsolozsmája, 6. a Szent Kereszt, vagy Szentlélek zsolozsmája, 7. bűnbánati psalmusok, 8. megemlékezés a halottakról, 9. szentekről szóló könyörgések, suffragiumok.

A livre d'heures tehát officiumok és imádságok gyüjteménye a laikus hívők részére. Röviden, világiak breviáriuma. Ennak a műfajnak tehát csak inspirálója, megindítója volt a breviárium, de ez maga még nem breviárium. Miért? Mert csak *részleg* officiumokat tartalmaz és nem ismeri az egyházi év kerek egészét, folytonosságát, a szomorú és örvendetes ciklusok hullámzását. De a Stundenbuch, livre d'heures nem is imakönyv, Gebetbuch, *Liber precum,* Preces piae, azért, mert ez utóbbiakban nincs sem zsolozsma, néha még kalendárium sem, hanem nagy búcsús imádságok himnuszoktól tarka sokasága. Amint nincs két egyforma katedrális, úgy nincs két egyforma livre d'heures sem. Vagy a Curia Romana usus-át követték, vagy más metropolis szokásába kapcsolódtak be. Pl. *Horae B. M. V. secundum usum Parisiense,* vagyis Heures à l'usage de Paris.

A zsolozsmák, a hórák kezdetének gyors *megkeresésében* a miniatürök segítenek. Az angyali üdvözlet jelenete — matutinumot, veternyét kezd. (Gábor arkangyal virággal, rendszerint

szalaggal kezében köszönti Szűz Máriát.) Erzsébet és Mária találkozása — laudes, dícséret. A születés, nativitás, jelenete — príma. A pásztoroknak jelentik az örömhírt — tercia. Három királyok az ajándékkal — sexta. Egyiptomba menekülés — nóna. A vecsernyét az aprószentek jelenete, a complétát a Szentszűz megkoronázása vezeti be.

A livre d'heures-t legkönnyebben arról lehet felismerni, hogy az elején nemzeti nyelven szerkesztett kalendárium van, ami nonsens lenne, egy breviárium keretében. A megértésnek nagy haszna van a descendens tárgyalásmód, a már ismert, nyomtatott példányokból indulni ki, és így identifikálni a kéziratot. FÉLIX SOLEIL: *Les heures gothiques et la littérature pieuse au XVe et XVIe siècle*, Rouen, 1882. A többire vonatkozólag C. BILFINGER: *Die mittelalterlichen Horen.* 1892. BEISSEL: *Zur Geschichte der Gebetsbücher.* Stimmen aus Maria Laach. 1909. V. LEROQUAIS: *Les livres d'heures manuscrits de la Bibliothèque Nationale.* Paris, 1927.

A menet végén végre megjelenik az a liturgikus könyv, amelynek meghatározása az eddig felsoroltak kizárásával önként adódik — *a breviárium. Incipit breviarium secundum chorum alme Ecclesie Strigoniensis.* (H. BOHATTA: *Bibliographie der Breviere* i. m. nyolc esztergomi breviáriumot ír le 2753—2760. sz. alatt. A *Gesammtkatalog der Wiegendrucke* pedig 5468—70. sz. alatt említi a különféle esztergomi ősnyomtatvány breviáriumot.) Vigyázni kell, nehogy a breviáriumot *ordinarius*-sal tévesszük össze, amely ugyancsak *incipit breviariummal* kezdődik néha. Ez csak a zsolozsmamondás kalauza, guide-je, az imák kezdetét jelöli, hogy ezen mindenki eligazodhassék. Csak programmul szolgált a stallumba beülő egyházi embernek, amely őt az ünnepek egymásra következésében, konkordanciájában eligazította. DANKÓ JÓZSEF: *Magyar egyházi bibliográfiai érdekességek. Az ordináriusok.* MKSzemle 1888. 105—139. Kéziratos ordináriusok: 116—123.

Az identifikáció azt követeli ezután, hogy megmondjuk, vajjon hazai példány fekszik-e előttünk, vagy Salisbury, Rouen-i, Passau-i eredetet kell feltételeznünk? Az első és legfontosabb lépés a kalendárium alapos átvizsgálása, az egyiptomi és szerencsétlen és *non licet (arare)* bejegyzéseket tartalmazó lapok szem-

ügyre vétele. A liturgikus kalendárium nem tartalmaz minden napra egy szentet, hanem piros és kék betűs ünnepek váltakoznak a D. M. duplex majus „jeles ünnep" a feriával, a kisebbel. A szenteket három csoportra lehet osztani: általánosan tisztelt, regionalis és helyi védszentek. Az utóbbiak kutatását kell hangsúlyozni, mert ezek, mint növény a tájra, hal a vízre, rámutatnak a vidékre, ahol a kérdéses breviárium bölcsője ringott. András, Zoerárd, Szt. István, Szt. László magyar földre mutat. Saint Germain de Paris az Ile de France-ra (PAUL PERDRIZET: *Le Calendrier parisien à la fin du moyen-âge d'après le bréviaire et les livres d'heures.* Paris, 1933. V. LEROQUAIS: *Le bréviaire de Philippe le Bon. Bréviaire parisien du XVe siècle.* Bruxelles, 1929.) Szt. Yves (máj. 19.) Bretagne-ra; Szt. Amand Flandriára; Szt. Lázár Provence-ra; Három királyok, Gereon, Kölnre; Vencel Prágára; Hedvig, Stanislas (Szaniszló) Lengyelországra; Emeram Regensburgra; Udalricus Augsburgra mutatnak. Természetes a fenti következtetéseket, akkor lehet levonni, ha a kalendárium és a breviárium szövege egy kéztől származik, és ha a naptár szentjei és a zsolozsma szövegsorrendje között megfelelés van. R. BUCHWALD: *Calendarium Germaniae.* Bresl. 1920. Meg kell néznünk, vajjon valamelyik kisebb szentnek a *dies natalisa* oktávás, nyolcados-e? Maga az ünnep nem piros betűs-e? Végül nem mehetünk el szó nélkül a templomok, egyházak dedikációja, és relikviáinak ünnepe mellett sem. (Pécsett a genthi Livinus!) Mindmegannyi jelentéktelen dolog, de ezek összesége hasznos útbaigazítást nyujt a liturgikus kéziratnak nemcsak identifikációja, hanem lokalizációja esetében is.

Utolsó kérdés, *ki számára* készült a breviárium? Püspöki székhely, vagy monostor, világi pap, kanonok, szerzetes számára? Anélkül, hogy a könyvtáros a konstituciók és a szokások labirintusában kutatásokat végezne, igen könnyű módszerrel megoldhatja az első posszesszorok kérdését és rejtélyét. Meg kell nézni a napi zsolozsma leckebeosztást. Legjobb, ha a Szentháromságvasárnapét vesszük vizsgálat alá. Ha a három nocturnus leckéje kilenc részre oszlik (novem lectio), akkor világi eredetű, kanonoki, premontrei, augusztinus, dominikánus, franciskánus breviárium áll előttünk. Ha 12 leckés a zsolozsma, bizonyosak lehetünk a monasztikus, bencés, cisztercita, kamalduli, kartauzi eredetről.

A fentebb említett naptárkutatási módszer fogja a szűkítést teljes mértékben elvégezni.

Az *illusztráció* is árulója lehet a breviárium szerepének. A kis, hordozható breviáriumok, amelyekből utazó, mendikáns szerzetesek tettek eleget, „fizették meg" a zsolozsmát, ritkán vannak illusztrálva; a kórus, a kar számára készültek elvétve, a főpapok, prépostok breviáriumai — egy SZATHMÁRY GYÖRGYÉ (Paris, B. N. 8879) — mindig gondosan kiállítva, dúsan illuminálva fognak kezünkbe kerülni.

A liturgikus kéziratok a breviáriummal az élükön, a chartulárium, obituárium és nekrológot is ide számítva, csak egy vidékre, csak egy családra, csak egy apátságra vonatkoztak, tehát bizonyos szempontból *unicum kéziratok*, amelyeknek nem az volt a céljuk, hogy nagy számban sokasodjanak. Az egyetem megjelenésével a középkori könyv új állomás elé ért. *Vade Bononiam Parisius* kiáltással útnak ereszti az apa a fiát, és az egyetemi városokat elözönli a klerikusok hada. Könyv kell, lehető leggyorsabban, a legjobb példányok. Az apátságokban dolgozó szerzetesek helyére, akik csak lelkük üdvösségének a biztosításán dolgoztak, az egyetemi központok másolókkal és tanulókkal tömött világa lép, ahol a kenyér, létfenntartás, gagner de l'argent szüksége mindennél hangosabban kopogott. Minden egyetemi központban hasonló típusú kéziratok alakultak ki, amelyek az exemplar, a pecia, és a palaeográfiai eltérés alapján könnyen felismerhetők. *Az egyetemi kéziratok*, vagy eredetiek: *exemplarok*, hivatalosan átnézett, és kikorrigált példányok, vagy pedig ezekről készült másolatok. JEAN DESTREZ: *La pecia* i. m.; CHARLES SAMARAN: *Bibl. de l'Ecole des Chartes*, Paris, 1936. 167—171. Exemplar csak *egy* volt minden egyetem számára, értve azt, hogy minden egyetemi kéziratnak *egy* hiteles példánya kerülhetett forgalomba. Az exemplar általában egy másoló műve, darabokból, a *peciák*ból állott és a gyakori használat, kölcsönzés erősen megviselte. Fölismerésénél ez lehet irányadó.

A könyv égető szükséglete változásokat hozott létre a palaeográfia terén is, minden vidéken más és más szokást hagyva hátra. Általában egyszerűsödik a díszítés, eltűnik a sárga és a zöld szín, 1250-től nagyjában a kék és piros uralkodik. Megjelennek

az őrszavak, *reclamantes*, eltűnik a füzetjelző *signatura*, 1260 után csak kivételesen találunk ilyen számokat, illetőleg betűket, amelyekkel a füzetek egymásutánját jelölték.

Az egyetemi kódexekkel szemben első kérdésünk, vajjon *melyik fakultás számára készítették?* Theológiai, jogi, orvosi kar, avagy az artisták részére másolták. Szemünkre bízzuk magunkat, és megnézzük az első fóliót, a *lettrine de pinceau*-t. A kezdőbetű belsejében rendesen egy áruló miniatürt találunk, amely a szerzőt ábrázolja, szokás szerint hivatalos tanító elfoglaltsága közepett. Ha *theológiai munkáról* van szó, a magisztert látjuk katedrán, magyarázva a köréje telepedő és földön ülő tanítványok előtt. Ha Szt. Tamás vagy más Prédikátorok rendjebeli mester írta a kéziratot, a miniatür alakja a dominikánusok fekete kápás fehér ruhájába fog bemutatkozni. RICHARDUS DE MEDIAVILLA *Sententiái* fekszenek előttünk, a miniatür franciskánust fog ábrázolni. *Jogi kézirat:* Pl. Gratianus, Decretum, cum glossa Barthalomei Brixiensis, látjuk, amint a glosszátor Avignonban átnyujtja munkáját a pápának. Balra két klerikus van, jobbra három lovag, annak illusztrálására, hogy a jogra mindkét osztálynak nagy szüksége van, középen dominikánus ruhában Bartholomeus mester. *Orvosi kézirat:* Mondjuk Hippokrates, De victus ratione in acutis . . . ott áll az orvos és vizsgálja lombikkal kezében a beteget. Szerző identifikációjára felvilágosítást adhat: E. WICKERSHEIMER: *Dictionnaire biographique des médecins en France au moyen-âge.* Paris, 1936. *Jogi kéziratoknál.* E. SECKEL: *Beiträge zur Geschichte beider Rechte im M. A. 1898.* A *theológiai kéziratok* labirintusában eligazít M. GRABMANN: *Die Geschichte der Katolischen Theologie seit dem Ausgang der Väterzeit*, Freiburg im Breisgau 1933. *U. a.: Mittelalterliches Geistesleben.* Abhandlung zur Geschichte der Scholastik und Mystik. München, 1926—36.

A személyazonosság, identifikáció megállapítása után az *eredet, proveniencia és lokalizáció* problémája következik. E részben a francia, angol, olasz, spanyol és német sajátságot felmutató kéziratokról kellene szólni. Ezekre, mint egy anyajegy, mint áruló race ül az egyetemi központokban keletkezett kéziratok jellemző vonása. Az ifjú szív lelkesedésében másolt theológiai, jogi, orvosi kéziratok palaeográfiai sajátsága a másoló egyéb fajtájú munkáján később is kiütközik. Mihelyt megállapítottuk, VATASSO, LITTLE,

GRABMANN stb. segítségével, hogy egyetemi tanítás anyagát képező kódex-szel van dolgunk, azt kell tudnunk, hol használták ezt a könyvet, tulajdonosa melyik messze vidék tudományos tűzhelyén melengedett.

Olaszországban általában az írás tiszta és gondos. Az oncialis *A* még a XV. században is előfordul. Az oncialis *E* egyeduralkodó a XIII-ban. A minuszkulákban nem találjuk a hegyességet, Bolognában stilizálják a betűket, és az elegancia legnagyobb fokára emelik. A francia egyenes verticalis szárú *d* az olaszban dőlt lesz. A rövidítés, például a *q* esetében, a száron történik a *qui* jelölésére, míg a francia kéziratok az *i*-t inkább föléje írják. Az *et* rövidítését jelző, ketteshez hasonló sigla nincs áthúzva, míg a franciában igen. A rövidítési jelek alig észrevehetők a szavak felett. Gyakori a sorvéget kitöltő ferde vonalak alkalmazása. A nagybetűk zártsága *C*, *F*, *M*, alig mutatkozik a középkor vége felé, amikor ez a tünet már majdnem minden más kéziratban bekövetkezett. A díszítésben a levéldísz ismétlődik, az iniciálbetűket párhuzamos függőleges vonalak kísérik, még pedig P. DESTREZ megállapításai alapján, (aki az alábbi jellemző sajátságokat idézett munkájának második fejezetében: *La Pecia, introduction à l'étude paléographique des manuscrits universitaires du XIIIe et du XIVe s.* írja le) legjobb ismertetőül belül öt, kívül három függőleges, a betűt kísérő és ehhez simuló filigránt találunk. A bolognai kéziratok filigránjai rendszerint lilaszínűek. Ha már színekről van szó, a *lettere de penello*-k rózsaszínűek, vagy szürkések, a kézirat díszítése az olasz miniatürök sajátsága szerint történt: P. D'ANCONA: *La miniature italienne du Xe au XVIe siècle. Paris—Bruxelles, 1925.* Az egyetemi kéziratok illuminátorai színek nagy variációjában dúskálnak. Világossárga, kék, rózsaszínű, ocre stb. A bolognai betű hosszú és elnyujtott. Alkotóelemei párhuzamosak. A füzetek tíz fóliósak, bár az olasz kéziratokban sexternio sem ritka. A reclamantes, az őrszavak a füzet utolsó lapjának alján, *középen* vannak. A kéziratok nagyformátumúak, 44×48 centiméteresek, a glosszás civil- és kánonjogi könyvek terjedelme kívánta így. A használt pergamen hártyafinomságú. Igen gyakran a verso írása előtűnik a rectón. Sok magyar diák járt Bolognában, Páduában, és mint MAROCSAI BALÁZS zágrábi kanonok, számos jogi munkát le is másoltak. Az ilyen eredetű kéziratok loka-

lizációjára vonatkozólag fontos az egyetemi milieu palaeográfiai sajátságának ismerete.

Vade Bononiam Parisius, csapj fel Bolognának, Párizsi. Ez utóbbi egyetem hazai jelentőségét HAJNAL I. *Írástörténet az írásbeliség felújulása korából. 1921,* tanulmánya után felesleges aláhúzni. Nemcsak tanítványok, magyar tanulók járták a Montaigne Sainte Geneviève-re felkúszó szűk utcákat, hanem magyar mesterek is tanítottak, prelegáltak ott. A *párizsi kéziratok* betűi, és itt felhasználom CH. SAMARAN volt tanárom még meg nem jelent *codicographiai* előadásait és jegyzeteit is, mindenütt megtörnek. Fejük kissé balra hajlik, lábuk jobbra nyúl ki. Első pillanatra szembetűnik az ellentét a betűk vastagsága és az összekötő vonalak leheletnyi finomsága között. A nagybetűk hajlamosak a zártság és laposodás felé. Filigránok kísérik őket, még pedig 1270—1320. között vízkék színben, 1320-tól ezek feketévé válnak. A lettrine de pinceau-k kármin vagy azúrkék színben váltakoznak, ennek az árnyalatnak a titkát a párizsi műhelyek sohasem árulták el. A füzetek tizenkét fólióból állanak. Míg az olasz kéziratokban a quinternio gyakori, a párizsi egyetemi kéziratok ez a sajátsága, a quaternió-nak a sexternió felé való eltolódásának eredménye. Az őrszavak a lap aljára, jobbra kerülnek. Később ez a két-három szó geometriai környezetet kap. A nagybetűk és a lettre de pinceau-k alsó szárán, ha szarvast, vagy nyulat kergető agarat találunk, P. DESTREZ szerint biztosak lehetünk a párizsi eredetről. Mivel Párizsban sohasem hiányzott a szellemesség és humor, különösen a másolók bohém világában nem, gyakran az ijedt őzikét a szelindekkel nyájas enyelgésben lepjük. A nagyságban quarto, Jézus-alakot találjuk. 33×38 centiméter a *Beszédek és legendák,* míg a mai oktáv alak a vegyes tartalmú kódexek jellemzője. Az egyetemek keletkezésével kapcsolatban a könyvek formája mindig kisebb és kisebb lesz, egyedül a jogi kéziratok tartják meg a nagyobb méretet. A párizsi pergament a XII. században még vastag és erősen sárgás. Később hajlékonyabb lesz, de mindig megőrzi a recto és verso, a szőrtelenített és a hús felé eső oldal szembeszökő különbségét. Még egy megállapítása P. DESTREZ-nak: a bolognai kéziratok római számmal jelzik a peciákat, a párizsi szokás mindig arab számokat használ.

A Sorbonne-on a magyarok a középkorban a *Natio Angli-*

cana-ban, az angol nemzetség közösségében töltötték tanulóéveiket. A skótokkal ittak együtt *Apud Malleos*, a Kalapácshoz címzett tavernában, s a vidám percek komoly emlékeképen nem egy angol sajátságot feltüntető kódexet hoztak a virágos Pannóniába. Az angol kéziratok jellemzője a nagyfejű *a*. A betűk vége, angol flegmát cáfoló erővel szalad felfelé. A XIII. század második felében a nagy *M* még nem záródik. Az initiális betűket három függőleges vonal kíséri, amelyek horogban végződnek. E díszítő vonalak színe a betűnek mindig ellenkezője. Ha ez piros, a filigrán kék lesz. A füzetek úgy, mint Nápolyban, Oxfordban is a párizsi divatot követik: tizenkét fólióból állanak (Sexternio.) A forma hosszúkás és keskenyebb, mint a párizsi kéziratoké. A tintának sárgás nüansza van. E. THOMPSON: *The history of english handwritings. 1901. (Paleographical Society.)*

A német kéziratokat az École des Chartes idézett tanára, CH. SAMARAN így jellemezte: „particularités disgracieuses". Kellem nélküli sajátságok túltengése. A rövidítési jelek mindenütt megtörnek. A betűkön komplikációra való törekvést vehetünk észre. Az *I*-t kettéválasztják, egy kis díszítő kört iktatnak be. Az *M* lefutó középső szárát néha kereszttel tarkítják, komplikálják. Legjobb módszer felismerésükre a kicsinyke *o*, amelyet az *u* jelölésére használnak. F. STEFFENS, TRAUBE, BRETHOLZ, P. LEHMANN, W. MEYER általános érdekű paleográfiai munkáin kívül W. ARNDT—M. TANGL: *Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paleographie.* 3. Hefte. 1. 2[4], 1904—1906; 3, 1903; PETZET—O. GLAUNING: *Deutsche Schrifttafeln des IX bis XVI Jh.* Ausztriára KARABAČEK, Skandináviára KÅLUND: *Paleografisk atlas.* Copenhague 1903; Lengyelországra KRZYNOWSKI munkái adnak felvilágosítást.

Még *spanyol* kéziratok, egy saragossai livre d'heures is eljut hozzánk. A spanyol gótika az olasznak rokona. A gótikára annyira jellemző betűk összeolvasztása, például *d* és *e* ritka. A díszítésben igen nagy előszeretettel használják nem a kék, hanem a viola színt. GARCIA VILLADA: *Paleografia española.* Madrid 1923.

A kézirat vizsgálatának a végső célja a könyvtáros szempontjából a pontos leírás. Megállapítani a kézirat kilétét, *identifikáció*, ez lesz a *cím*, személyleírását megadni, ez lesz a kódex *anyaga*, meghatározni annak a ritmusnak szülőföldjét, amely a

kéziratot francia, olasz, spanyol, német öröm és szomorúság hangulatában létrehozta — *lokalizáció.*

Az identifikáció és lokalizáció kérdésének megoldása az a támasz, amellyel a könyvtáros, egy, még nem katalogizált kódexszel kezében hozzáforduló kutatót, munkájának megkezdéséhez segíti.

GÁBRIEL ASZTRIK.

A KÖNYVTÁR A VÁROSTÖRTÉNETI KUTATÁS SZOLGÁLATÁBAN.*

Kultúra és város egymásnak elválaszthatatlan tartozéka. Nehéz volna meghatározni, melyiknek van nagyobb szerepe a másik keletkezésében és kifejlődésében, de az nem vitatható, hogy a gazdasági, társadalmi tudományos és művészeti élet számára, bizonyos fejlődési fokon túl, a város egyaránt nélkülözhetetlen. Természetesen minden kultúra a saját képére, saját céljainak megfelelően alkotta meg városait és ezek a sajátságok oly élesek, hogy nemcsak a keresztény-román-germán kultúrközösségen belül különböznek a városok az antik városoktól, hanem a keresztény közösségeken belül is, a nemzeti kultúrák kialakulása a városok kialakulásán elhatározó nyomokat hagyott. A differenciálódás még azonos nemzeti kultúrán belül is folytatódik, hiszen a nemzeti kultúra jellegzetes vonásait a kultúrát hordozó nép lelki alkata határozza meg. Ez pedig egy nép keretén belül sem egységes, hanem különböző tényezők hatása alatt, helyi színezetet nyer. Elég talán, ha a nemzeti kultúra helyi színezetű hajtásainak legszembetűnőbb jelenségeire, a népművészet alkotásaira utalunk. Innen van, hogy a magyar Alföld városainak ma is egészen más a képe, mint a dunántúli városoknak. A magyar város tehát a magyar kultúra sajátos terméke és így nem utolsó jelentőségű ebben a kérdésben, hogy milyen tényezők hatottak közre a magyar városok kialakulásában. Míg külföldön a várostörténeti kutatás hosszú idő óta az érdeklődés középpontjában áll, nálunk a hely-, falu- és várostörténeti kutatás terén TAGÁNYI KÁROLY óta csak 1924-től kezd új alapvetés kibontakozni, főként a német monográfia-írás újabb metodikai eredményeinek felhasználásá-

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán, 1936. október 3-án tartott felolvasás.

val. Ennek a folyamatnak részleteivel, amely mai stádiumban főként a népiségkutatás felé mutat fel kitűnő eredményeket, előadásunk keretében nem foglalkozhatunk. De rá kell mutatnunk arra, hogy a hely- és várostörténeti kutatások módszeres elveinek kidolgozása és ennek alapján a helytörténetírás rendszeres megindulása a magyar tudomány szempontjából elsőrangú fontosságú.

A történelmi könyvtárak, levéltárak és múzeumok közös feladata a mult emlékeinek gyüjtése, rendszerezése és a tudományos kutatás, valamint a népmüvelés számára való feltárása. Ezek az intézmények ezáltal lesznek a kutatás, a tanítás és az emlékgondozás intézményeivé. Ezáltal teszik hozzáférhetővé, mélyítik ki a történeti forrásokat és a történeti anyagnak a gyüjteményekben való föltárása sokszor elhatározóan befolyásolja az adatok felhasználásának lehetőségét. Általában véve elképzelhető, hogy a történész-könyvtáros — hogy csak ennél az ágnál maradjunk — elméleti állásfoglalás nélkül is, tisztán saját hivatása gyakorlatában, munkája csúcsteljesítményét nyujtja a könyvek beszerzése, katalogizálása, osztályozása, speciális bibliográfiák és repertóriumok készítése által. A gyakorlat azt mutatja, hogy a könyvtárosi intuíciónak párosulnia kell a tudomány rendszertani ismereteivel. Különösen áll ez a történész-könyvtárosra, akinek a magyar történettudomány speciális helyzetének ismerete talán soha sem volt fontosabb, mint éppen ma.

Hogy a könyvtári gyüjtemények a mai tudományos kutatás szolgálatában állhassanak, elsősorban is szükséges a gyüjtemények rendszerezése és anyaguknak részletekben is hozzáférhetővététele. Ismeretes azonban, hogy könyvtári gyüjteményeink mai, nagyrészt elavult és hézagos technikai rendszerükkel nem képesek a tudományos kérdések problémaanyagának kellő felkészültséggel megfelelni. Könyvtári gyüjteményeink rendszereiben nem egy esetben nyom nélkül haladt át a tudomány évszázados fejlődése, mert nem akadt irányító, aki a tudomány fejlődésével párhuzamosan a gyüjtemények anyagát újrarendezni és a tudomány újabb problematikájához közelhozni képes lett volna. Azonban kétségtelen, hogy a tudományos kutatások területének nagy differenciálódása, másrészt az egymáshoz közelálló történeti disciplinák problémaköreinek érintkezése miatt sokszor technikailag lehetetlenné vált épp a legnagyobb közgyüjtemények számára, hogy a

részletkutatások óriási területét kellő felkészültséggel vegyék gondjaikba.

Régen a helytörténetkutatás metodikailag párhuzamosan haladt az általános hazai történettel, de a mai helytörténetírás eredményei arra a megállapításra vezettek, hogy a tudomány további fejlődéséhez új metodikai alapvetésre van szükség. Ezt azonban nem követte nyomon az a törekvés, hogy a részben teljesen kiaknázatlan analitikai történeti anyag feltárására intézményeink felkészüljenek. Már a sokat kifogásolt és joggal tudománytalannak minősített várostörténeti monográfiák nemcsak azért szorulnak újabb feldolgozásra, mert vagy annalisztikusak, vagy csupán az általános történetírás vázolásában merülnek ki, hanem utolsó sorban azért is, mert a helyi analitikus történeti anyag hiányában nem adhattak mást, mint hogy gyér és ötletszerűen rendelkezésükre álló helytörténeti adataikat a hazai történet korszakaihoz alkalmazták, vagy onnan vezették le. Az újabb idők közgyüjteménypolitikája a várostörténeti gyüjtemények helyzetének megjavítását is célul tűzte ki és gondoskodása az összes gyüjteménytípusokra kiterjedt. A várostörténeti kutatások széles területén az egyes gyüjteménytípusok munkaterületének pontos meghatározására és működésük biztosítására is szükség van. Eddig kevés figyelemre méltatott gyüjteménytípus a várostörténeti könyvtár.

Míg a helytörténeti kutatások területének kiszélesedése nagyban járult hozzá vidéki levéltári és múzeumi gyüjteményeink helyzetének javításához, ugyanezt a könyvtári közgyüjteményekről nem mondhatjuk el. Vidéki közkönyvtáraink jórészt csak az általános művelődés szolgálatában állnak és a helyi történeti irodalom anyagának összegyüjtésére, vagy pláne feldolgozására különösebb gondot nem fordítanak. Pedig a városkutatás ma már nem nélkülözheti a helyi történeti anyagot magábafoglaló, azt rendszerező könyvtári közgyüjtemények közreműködését. Néhány kivételtől eltekintve, amelyek azonban levéltári vagy múzeumi gyüjteményekkel vannak kapcsolatban, hazánkban egyetlen olyan könyvtári gyüjtemény van, amely részletesen kidolgozott és metodikailag is bevált szervezetével a helyi kutatás szolgálatában áll: Budapest székesfőváros könyvtárának úgynevezett Budapesti Gyüjteménye. A gyüjte-

mény megalapítása egybeesik a könyvtár létesülésével, hiszen a Fővárosi Könyvtár már kezdettől fogva legfontosabb céljául tűzte ki, hogy a helyi művelődés multjának és jelenének tüzetes megismerésére külön könyvtári gyüjteményt állítson fel. Mint egyedülálló hazai intézmény, a külföldi példák szem előtt tartásával, elsősorban feladatkörét állapította meg, majd gyüjtési anyagát körvonalazta, rendszerét és technikai funkcióját építette ki, főként a gyakorlati szükségletek alapján. Régebben a gyüjtemény munkaköre kimerült a keretébe tartozó műveknek az általános könyvtári szabályok szerinti bedolgozásában. Ma már azonban külön megszabott gyüjtési körén kívül speciális munkaterületük is van, amelyen a történetírás feladatkörébe tartozó problémákat saját eszközével megoldani, vagy legalább megközelíteni igyekszik. Az utolsó tizenöt esztendő tapasztalatai alapján most már úgy beszélhetünk erről, a várostörténet szolgálatában álló könyvtári gyüjteményről, mint amely a vidéki várostörténeti könyvtári gyüjtemények felállítására is például szolgálhat. A Fővárosi Könyvtár Budapesti Gyüjteményének példáját tartjuk szem előtt, amikor a helytörténeti kutatások számára szükséges helyi várostörténeti gyüjtemények felállításának és megszervezésének szükségességét hangoztatjuk.

Elsősorban is a gyüjtési kör megvilágítására van szükség.

A várostörténeti könyvtár gyüjtési körébe tartozik a városra vonatkozó irodalom minden részlete, az ősnyomtatványok korától a mai napig. Ennek a gyüjtési körnek tartalmát nemcsak a címben, vagy a kiadás helyében megadott történeti vonatkozások határozzák meg. A művek tartalmában előforduló lényegesebb helyi vonatkozású adatok alapján minden mű a várostörténeti gyüjteménybe kerül, tekintet nélkül arra, hogy a mű tartalmának nagyobb részében nem érinti a várostörténetet. A helyi vonatkozású irodalomnak a lehetőség szerint való teljes összegyüjtése lebegvén szem előtt, a várostörténeti gyüjteménynek fel kell kutatnia mindazokat a műveket, amelyek a helytörténet számára értéket jelentenek. Ezért a gyüjtemény deziderátum jegyzékeket készít, figyelemmel kíséri a hazai és külföldi antikvár katalógusjegyzékeket, megvizsgálja a Hungarikumokat és a Régi Magyar Könyvtár anyagát is, és ily módon összegyüjti azokat a nyomtat-

ványokat, amelyek a város történetével foglalkoznak. A hazai bibliográfiákban nem ismert várostörténeti vonatkozású munkákat különösen is részletes feldolgozás tárgyává teszi és alkalomadtán ezeknek könyvészeti és tartalmi ismertetéséről is gondoskodik. A könyvnyomtatás kezdetének első századában, tartalmukra való tekintet nélkül is a gyüjtemény keretébe sorozza mindazokat a munkákat is, amelyek a várossal és helytörténettel csak a tipográfia vagy az impresszum szempontjából vannak összefüggésben. (Például a budai impresszumos nyomtatványok.) Különösen nagy súlyt helyez a helyi nyomdászat termékeinek összegyüjtésére, amelyből a város kulturális életére, szellemi és gazdasági fejlődésének irányaira is sok következtetés vonható le.

Tartalmi szempontból a különböző korokból származó nyomtatványok elbírálása természetesen külön-külön szempontok szerint történik. Míg az ősnyomtatványokban és a XVI. század első felében megjelent munkák elbírálásánál már a városnév említése is elegendő arra, hogy a mű a várostörténeti gyüjteménybe kerüljön, a későbbi századokban ez a szempont sokkal tágabbkörű lesz és a legújabb irodalomból már csak a jelentős várostörténeti vonatkozású tartalommal megjelent művek kerülnek a várostörténeti gyüjteménybe. Tudvalevő, hogy a várostörténeti monográfiák a XVIII. század közepéig a helynek az általános történettel kapcsolatos kisebb-nagyobb eseményein kívül magára a helytörténetre leginkább csak egyes adatokat tartalmaznak. A szélesebbkörű történeti és geográfiai munkák pedig az egyes helyek történetének vázlatát sokszor évtizedeken át ismétlődő egyformasággal foglalják össze. Különösen azoknak az időszakoknak irodalma igényel a várostörténet szempontjából is különös figyelmet, amelyekben a hely a hazai történelemben, vagy szélesebbkörű események idején szerepet játszott. Nagyon fontos, hogy a könyvtáros a mű írója történeti felfogásának ismeretével bírálja el a felmerülő helytörténeti adatokat és tudja, hogy egy-egy adat, vagy akár csak jelző sokszor annak a közvéleménynek kifejezése, amely az író környezetében alakult ki. A sokszor semmitmondónak látszó adatok, vagy speciális jelzők az író felfogásának és kultúrkörének ismeretében valóságértéket nyernek. Az egymással megegyező adatoknak kronológikus összeállítása a források megismerésére vezet, amely sokszor magyarázatul

szolgál arra nézve, hogy egy helyre vonatkozólag miért csak bizonyos adatok váltak az irodalomban általánossá.

A monografikus irodalom mellett nagy jelentőségük van a városi gyüjtemény keretében az úgynevezett kis-, vagy apró-nyomtatványoknak. Ezekben a meglehetősen elhanyagoltan kezelt nyomtatványokban jelentős irodalom-, társadalom-, köz- és politikai történeti anyag rejlik és nagy számuknál fogva is értékes anyagot reprezentálnak a várostörténeti kutatás terén. Még inkább elhanyagoltnak mondható a sokszor jelentéktelennek látszó, úgynevezett használati nyomtatványok anyaga. Ilyenek a fejléccel ellátott számlanyomtatványok, amelyeken nemcsak a cég neve, hanem épületének és a környező városrészeknek képe is látható. Idetartoznak a különböző társadalmi események alkalmával kibocsátott, sokszor díszes keretbe foglalt nyomtatványok, amelyek a kor ízlésére és sokszorosító ipara felkészültségére vetnek fényt. Ennek az anyagnak felkutatása ma már nehéz feladat. De régi könyvhagyatékok halmazaiból és a könyvkereskedelem figyelmének fölhívása után is nem egyszer sikerül mennyiségre és minőségre nézve egyaránt jelentős anyagot összegyüjteni, mint ezt éppen a Budapesti Gyüjtemény keretében tapasztaltuk. Ilynemű nyomtatványok különben a levéltári iratok mellékleteiben is nem egyszer találhatók, amelyeknek megszerzésére a levéltári anyag selejtezése alkalmával kerülhet sor.

A várostörténeti nyomtatványanyagnak igen értékes része a színházi és zenei nyomtatványok anyaga. A városokban működő színházak és zenei egyesületek színlapjainak vagy programmjainak gyüjteményén, a színlapokon, színházi zsebkönyveken, zenei programmokon kívül ebbe a gyüjtési körbe tartoznak az egy-kétlapos koszorú-versecskék, a város képével díszített zenei kiadványok, a színházi és zenei naptárak, amelyek írott forrás hiányában sokszor egyedüli forrásul szolgálnak a művelődés e fontos ágainak a megismerésére.

Ugyancsak ez a helyzet a helyi vonatkozású kalendáriumok és almanachok terén is. A naptár- és almanachirodalomban szólaltak meg először a legnagyobb írók és költők is és belőlük nyerhetünk a lakosság szellemi igényének irányairól is tájékozódást, nem is szólva arról, hogy ez az irodalom a lakosság életigényeire, szociális és gazdasági helyzetére, világnézetére és erköl-

cseire vonatkozólag is számos adatot őrzött meg. A helyi művelődés megismerésénél nagy fontossága van a kereskedelmi egyesületek, társaskörök kiadványainak is, amelyekről esetleg máshonnan nem lenne tudomásunk. Különösen fontosak a hetvenes évektől ezrével alakult kereskedelmi, ipari vállalatok és szociális egyesületek nyomtatványai,amelyekből a helytörténet szintén értékes anyagot meríthet, hiszen élénken tükröztetik vissza a gazdasági és társadalmi liberalizmus kibontakozó összetevőit.

A grafikai alkotások megőrzésére általában múzeumok hivatottak. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a könyvtári gyüjtemények sem nélkülözhetik a sokszorosító művészet helyi vonatkozású, sokszor a nyomtatott anyag illusztrálására szolgáló alkotásait, amelyeknek leginkább topográfiai vonatkozásokban van nagy jelentősége. Hasonló céloknál fogva kívánatos a helyi vonatkozású fényképeknek összegyüjtése is. Az illusztrációs anyag összegyüjtése azonban csak úgy lesz teljes, ha várostörténeti gyüjteményünkben összegyüjtjük a régi folyóiratok és monográfiák hatalmas várostörténeti vonatkozású képanyagát is. Az ikonográfiai anyagnak katalogizálása és tárgyszerinti csoportosítása a várostörténeti kutatás számára még sok új szempontot szolgáltathat.

Nagyon fontos a helyi vonatkozású térképanyag összegyüjtése is. Ennek körébe kell sorolnunk azokat a többé-kevésbbé pontos helyszínrajzokat is, amelyeket különböző várostromok alkalmával hadimérnökök és rézmetszők készítettek. Ezek a térképek nagy segítséget nyujtanak a topográfiai kutatók részére és nem egyszer útmutatásul szolgálnak a régi dűlőnevek meghatározására is.

A helytörténeti könyvtári gyüjtemény nagy szolgálatot tehet a várostörténeti kutatásnak, a napisajtó, a hírlap- és folyóiratirodalom termékeinek összegyüjtésével is. Az időszaki sajtó kaleidoszkopszerűen mutatja be a helyben lejátszódó fontosabb és apró-cseprő eseményeket. Noha a XVIII. századi sajtó még általában az európai szempontból jelentős események közlését tartotta legfontosabb céljának, a század végétől a lokális jellegű események is mind tágabb teret nyernek a sajtóban. A várostörténeti gyüjteményben természetesen elsősorban a helyi sajtó termékeit gyüjtjük össze. De az országos jelentőségű napi-

lapok gyüjtése is indokolt, különösen azoknak, amelyekben a helyre vonatkozó történeti adatok is találhatók. A várostörténeti könyvtár a közkönyvtár anyagából azokat a sajtótermékeket vegye át, amelyeknek feldolgozása és múzeális jellegű megőrzése a várostörténet szempontjából is kívánatos.

Az általánosan elfogadott gyüjtési rendszer szerint a hatósági jellegű iratok és a misszilisek is levéltári megőrzésre és feldolgozásra vannak utalva. Azonban a könyvtári gyüjtés keretébe tartozik az összefüggő, önálló jellegű történelmi vagy irodalmi vonatkozású kéziratok gyüjtése. Ide sorozzuk a kéziratban maradt memoárokat és a helytörténet számára annyira fontos annalisztikus följegyzéseket, továbbá a magánkézből származó, sokszor csak egy-egy eseményhez fűződő kéziratos maradványokat is.

A gyüjtött könyvtáranyag megszerzésével és katalógusokba való állításával még korántsem merült ki az a feladat, amellyel a várostörténeti gyüjtemény a helykutatások számára segédkezet nyujthat. A várostörténet kutatására irányuló irodalom nagy része ugyanis szélesebbkörű monográfiákban, kisnyomtatványokban, folyóiratokban stb. lévén, csak hosszabb technikai és rendszerező munka árán tárható föl. Azzal, hogy a nyomtatványok tartalmi jelentőségét a várostörténet szempontjából a katalógusokban röviden jeleztük, még nem neveztük meg, melyek azok az adatok, amelyek egy műből a várostörténet számára felhasználhatók. A tárgykör jelzése önmagában még nem elégséges, hiszen egy-egy szöveg nemcsak általános tárgyánál fogva, hanem a benne levő, sokszor jelentéktelennek látszó adatok szempontjából is külön kutatás tárgya lehet. A helytörténeti különgyüjtemények fontos feladata, a kutatás számára módszeres lehetőségeket adni azáltal, hogy a különböző nyomtatványokban szétszórt adatokat a repertóriumok készítése által bizonyos egységekbe foglalja. Ez a munka több generáció számára nyujt bőséges munkaalkalmat, nem is szólva arról, hogy még a kimondottan várostörténeti tárgyú munkák is rászorulnak a bennük levő részletkérdések szempontjából a részletes repertoriális kiutalásra. Ebbe a körbe tartozik a folyóirat- és hírlapirodalom többezer kötetre menő anyagának a várostörténet szempontjából való értékesítése is, a bennük levő történeti anyag ki-

cédulázása és rendszerezése által. Tekintettel arra, hogy irodalmunk bibliográfiákban és repertóriumokban nagyon szegény, e téren a történész-könyvtáros igen jelentős hézagpótló munkát végezhet. A feldolgozásra váró óriási időszaki irodalmi anyaggal kapcsolatos munkálatok sorrendjét, a várostörténeti könyvtár a rendelkezésére álló anyag értékének rendjében állapítsa meg. Elsősorban azokkal a sajtótermékekkel foglalkozzék, amelyek számára legjelentősebbek. A munka technikailag legeredményesebben címszavak alkotásával végezhető. Minél részletezőbb a repertórium címszókészlete, annál tökéletesebb a könyvtáros munkája.

A várostörténeti gyüjtemény munkálatainak eredményeit csak akkor tudja széles körben hozzáférhetővé tenni, ha speciális történeti bibliográfiának és repertóriumainak kiadásáról is gondoskodik. A speciális történeti bibliográfiák hiányait mindnyájan érezzük, és így a magyar történettudomány számára szinte életszükséglet a történész-bibliografus gárda nevelése. A szakképzett történész-könyvtáros meglátja azután a bibliográfiai anyag hiányait is. Ezeket a levéltári és múzeális gyüjtemények anyagának felhasználásával pótolja. A rokon kutatásterületek felhasználásának első feltétele azonban a bibliográfiai tájékozottság. Ezek alapján a történész-könyvtáros típusa nem csupán a bibliográfiákon fölépülő tudáson alapszik, hanem egy oly történész típusán, aki saját ismeretanyagának metodikai alapvetését az egész kutatás területére tudja alkalmazni.

A bibliografikus történész munkája, mint látjuk, elsősorban az analitikus történetírói munka jegyében alakul ki. Hogy erre még mily szükség van, mi sem mutatja jobban, mint az a helyzet, hogy a várostörténeti kutatás még egész történelmi területek forrásanyagát sem ismeri. Ez az analitikus munka lesz azután az alapja a könyvtáros szintétikus munkájának, amelyet már a könyvtári munka: a bibliográfiák, repertóriumok csoportosítása alkalmával szem előtt tart. A bibliográfiákon alapuló szintézis főbb szempontjait nagy általánosságban a következőkben foglalhatjuk össze. A szerkezeti kép megragadása mindjárt döntő tényező, hiszen a helytörténeti képnek egyéni jellegét ez adja meg elhatározóan. A városi társadalom egységeinek és egymáshoz való

kapcsolódásainak vizsgálata, a társadalmi egységek rétegeződése és egymáshoz való erőviszonyainak megvilágítása, a társadalmi fejlődés ténye és a tények hatásai a várostörténeti gyüjteménynek anyagának csoportosításával is kimutatható. Ugyancsak a szerkezeti képhez tartozik a közigazgatási keretek kialakulása, a foglalkozások, a társadalmi és népi, nemkülönben a községi hitfelekezeti megoszlások problémája is. E kép teljességéhez tartozik a város társadalmi osztályainak az érintkezésben és szokásokban elfoglalt álláspontja, valamint a különféle egyesülések: politikai, gazdasági, egyházi és kulturális csoportok és érdekképviseletek megoszlása. E kép akkor lesz valóságjellegű, ha azokban a szerkezetelemek egymással való belső okozati kapcsolatai, a szociális és ethnikai összefüggések vonásait tünteti föl.

Míg a szerkezeti kép megmutatta a város különböző kulturális és gazdasági erőinek mennyiségi és minőségi erőviszonyait, addig a funkcionárus kép ezeknek az erőviszonyoknak a városi életben való működését van hivatva ábrázolni. Ebben kapnak helyet azok az irányító elvek és eszmék, amelyek a különböző rétegeket egymással összekötik, vagy szétválasztják. Ez a funkcionális rész hivatott a népi kultúra munkaértékének vizsgálatára, azoknak szociológiai és ethnikai értelmezésére. Az életműködésnek vizsgálata hasonló tanulságokkal szolgál, ha a bibliográfus gyüjtési körébe a családi élet, az erkölcsi viszonyok, a vallásos igények és szerkezetek dinamikája, továbbá a gazdasági és termelési formák kérdéseit is szem előtt tartja. A városi élet változó tartalmú jelenségcsoportokban megnyilvánuló mozzanatai így kapnak a bibliográfiai gyüjtésekben is életszerű és valóságértékű kifejezést.

KELÉNYI B. OTTÓ.

HIRLAPVÁLTOZATOK.

Uralkodók, államférfiak, gazdag emberek súlyos betegsége alkalmával szokásban van, hogy a beteg, esetleg közeli hozzátartozói számára külön újságot nyomtatnak, melyben az ő egészségi állapotukat kedvezően tüntetik fel. Ez nem kerül olyan sokba, hogy akár szerényebb vagyonú ember is ne rendelhetne magának egy-egy olyan külön lapszámot, amelyben rá nézve előnyös hírek jelennek meg. Tudok olyan esetet is, amikor lapszerkesztők tréfálták meg egymást olyan külön lapszám előállításával, amelynek valamelyik híre kompromittálta a kollégát. Aki ismeri a lap szedésének, nyomásának titkát, tudja, hogy az illető hír szedésének és egy oldal újraöntésének a költségéről van csak szó, ami néhány pengőből kitelik. Képviselőválasztások alkalmával egyik-másik újság egy és ugyanazon lapszámból több variánst is készít, aszerint, hogy hány képviselőjelöltet kíván a választókerületekben támogatni, illetőleg hánytól kapott erre megrendelést. Ilyenkor egy vagy két oldalt „m ú t á l n a k", azaz egy-két oldalt kihagynak a napianyagból s helyette olyan oldalakat tesznek be, amelyek a képviselőjelöltek érdemeit méltató cikkeket tartalmaznak. Ilyenkor tehát egy-egy számból több variáns is készül.

De nemcsak ilyen alkalmakból készülnek variánsok. Megtörténik, hogy boulevard-lapoknál az utcára került számokat az ügyészség elkoboztatja, mire a szerkesztő a veszedelmes közlemény szedését kidobatja s a lap ezen a helyen üresen jelenik meg, vagy másik közleményt hoz helyette. Az is megtörténik, hogy a már az utcán árusított kész lapban valami hibát fedeznek föl, megállítják a rotációs gépet, kijavítják a hibát, vagy kicserélik a veszedelmes, téves közleményt, újra öntetik az oldalt s a rikkancs már a variánssal jelenik meg újra az utcán. Néha olyankor érkezik valami „szenzáció", amikor a gép már „s z a l a d" s a rikkancs az utcán van a lappal. Ilyenkor is megállítják a gépet, valami jelentéktelenebb közleményt kidobnak a lapból s a „s z e n z á c i ó t" teszik be helyette. De vannak lapok, amelyek esti és reggeli kiadásokat hoznak, anélkül, hogy ezt feltűntetnék.

Lezárják és kinyomtatják az újságot este, hogy az éjszakai vonatokkal elküldjék s a kora reggeli órákban már Sátoraljaújhely, Szeged, Szombathely utcáin legyenek, de ha lapzártáig, éjfél után két óráig történik valami nagy esemény, a kész szedés egy részét félredobják és az új „szenzáció" belekerül a fővárosban árusított példányokba.

Egyes könyvtárak szempontjából a hírlap éppen olyan fontos nyomtatvány, mint a könyv és például a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Hírlaptára éppúgy törekszik minden magyar nyelvű (és magyar vonatkozású) hírlap, valamint változatai megszerzésére, mint a nyomtatványtár a magyar könyvek, a zeneműtár a magyar zeneművek teljes összegyüjtésére. Sajnos, e téren talán pótolhatatlan mulasztások történtek a multban, sőt történhetnek a jelenben is. Ezek a „mutált" lapok, „lapvariánsok" a legnagyobb csöndben jelennek meg, mert különösen képviselőválasztások alkalmával fönn kell tartani azt a látszatot, hogy a képviselőjelölt érdemeit és kiválóságát méltató egy-két oldalas cikket nemcsak a választókerületben, hanem az egész országban olvassák. A könyvtár tisztviselőinek e „variánsok" megjelenéséről nincs és nem is lehet tudomásuk s ha a nyomda nem küldi be az összes változatokat, vagy ha beküldi is, de nem hívja föl rájuk a figyelmet, e lapszámok a könyvtár szempontjából — talán örökre elvesztek.

E sorok írója a hírlapvariánsok készülését tapasztalatból ismeri, viszont azt, hogy a variánsok a könyvtárakban nincsenek nyilvántartva, szintén tapasztalatból tudja. Ezért a több példányban beérkező újságszámokat összehasonlíttatja s csak amennyiben teljesen azonosak, kerülhetnek a másod-harmad-példányok a duplumtárba, vagy a fölöspéldány-raktárba.

Minthogy nemzeti érdek minden magyarnyelvű könyvnek, újságnak, aprónyomtatványnak későbbi idők számára való múzeális megőrzése, célszerű volna, ha a nyomdák „variáns", vagy „változat", vagy „mutált példány" bélyegzővel küldenék be a könyvtárakba a köteles példányok közt a változott kiadású lapszámokat. Ilymódon biztosítva volnának a lapok, hogy változataik nem kerülnek a fölöspéldányok közé. A hírlap későbbi korok számára forrásanyag és kívánatos, hogy a forrásanyag mennél teljesebb formában maradjon fönn.

A Széchényi-Könyvtár Hírlaptára újabban különös figyelmet szentel a hírlapváltozatok kérdésének s megfigyelésének eredményeit folytatólagosan közzé fogja tenni. Az első e tárgykörbe tartozó hírlaptörténeti tanulmányt DEZSÉNYI BÉLA tollából alább közüljük.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

I.

Külföldi származású szórakoztató mellékletek magyarországi német hírlapokban.

A kiegyezés évével új fejezet kezdődik a magyar sajtó történetében. A magyar újságírás gyors fejlődésével párhuzamosan a hazai német sajtó is erőteljes fellendülést mutat; főleg a vidéki német hetilapok szaporodtak: 1870-ben 108, 1896-ban már 204 volt a számuk.[1] Viszont irodalmi folyóiratok még nem voltak s így az irodalmi rész a politikai napi- vagy hetilapokhoz csatlakozott. Minden újságnak volt szórakoztató része.[2]

Ezek a szórakoztató újságmellékletek legnagyobbrészt nem az újság szerkesztőitől és munkatársaitól származtak. A mai képes hetilapokat pótolták, helyi vonatkozásuk nem igen volt s így szinte önmagától adódott a gondolat, hogy azokat egy központban készítsék el s onnan juttassák el az előfizető újságokhoz, majd ezek mindegyike saját olvasóihoz. Az önállóan szerkesztett irodalmi rovat gondja és költsége így nem terhelte a lapkiadót s a közönség is jobb és főleg kiadósabb irodalmi részhez jutott, mint amilyet a helyi szerkesztőség legjobb erőinek felvonultatásával előállíthatott volna. Amellett ettől a szórakoztató hetilaptól aktualitást úgysem várt a közönség, vagy a mainál jóval kisebb mértékben.

Németországban az így támadt szükséglet kielégítésére több vállalkozás is keletkezett s a német vidéki lapokat látta el irodalmi mellékletekkel:[3] a különböző című hetilapok tartalma, ha azokat ugyanaz a kiadó készítette, természetesen *az utolsó szóig* megegyezett egymással s csak a címet nyomtatták rá utólag az egyes előfizető újságok kívánsága szerint.[4] Ha azután más-más

[1] RÉZ, HEINRICH: Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. München, 1935. 39. l.

[2] U. o.

[3] A század végén Berlinben már tíznél több nyomda foglalkozott szórakoztató lapmellékletek készítésével. L. DAHMS, GUSTAV: Das literarische Berlin. Berlin, 1895. 109. l.

[4] A vidéki német újságok melléklete ma is nagyrészben ilyen „Kopfdruck". V. ö. D'ESTER, KARL: Zeitungswesen, Breslau, 1928. 113. l.

városban megszokott helyi lapjához mellékelve kézhez kapta azokat az olvasó, nem sejtette, hogy a melléklet nem kizárólag az ő lapja részére készült.

Hazánkban az 1870-es évektől kezdve terjedtek el ezek a Németországból szállított „*Sonntagsblatt*"-ok, „*Familienblatt*"-ok, „*Unterhaltungsblatt*"-ok. Még akkor is a német kiadóhoz fordulnak a lapok, ha kezdetben önállóan szerkesztették mellékletüket.[1] Legtöbbjük mint a főlap „saját" kiadása szerepel; az alcímben a lapfejen a főlap címét viselik és általában az impresszumban is a helyi szerkesztőség, kiadó és nyomda látható. Csak némely esetben találjuk meg az utolsó lap alján a valódi szerkesztőt és kiadót. Gyakran a lapfejen a helyi szerkesztő (tehát a főlap szerkesztője), az impresszumban viszont a németországi szerkesztő és kiadó van megadva. Természetesen, mint az a fent már elmondottakból következik, ha több lap ugyanattól a kiadótól rendeli heti mellékletét, akkor a hetilapok egymás között megegyeznek a szedéstükör legapróbb részletéig s csak az utólag rányomott cím mutat eltérést. Így a Magyarországon terjesztett mintegy 40 szórakoztató melléklet mindössze tíz típusra megy vissza, tehát voltaképen csak tíz különböző lapot jelent.

Az alábbi áttekintésben német szórakoztató mellékleteinket az azokat előállító nyomdák szerint csoportosítottuk. A cím ugyanis, mint az már a eddigiekből nyilvánvaló, egy-egy kiadáson belül is sokféle lehet, viszont ugyanaz a cím más-más kiadásnál is előfordulhat. A leggyakrabban előforduló címek: „*Illustriertes Familienblatt*", „*Illustriertes Sonntagsblatt*", „*Illustriertes Unterhaltungsblatt*". Valamennyi Németországból vagy Ausztriából került hozzánk, Stuttgart mellett Berlin, Hamburg és Bécs szerepel, mint a nyomtatás helye.[2] — A német melléklapok címeik szerint, kettő kivételével, RÉZ HENRIK hírlapkönyvészetében megtalálhatók. Itt csak azonosságukat, illetve a tíz különféle kiadáson belüli egyezést kívánjuk kimutatni. Így azok csoportosítása e típusok szerint jobban mutatja a valóságos helyzetet, mint

[1] Így az „Illustriertes Sonntagsblatt, wöchentliche Beilage zum Südungarischen Lloyd" első számai még Magyarországon készültek.

[2] RÉZ HEINRICH i. m. 68—69. l., valamennyinél Stuttgartott tünteti fel a megjelenés helyéül.

a címek szerinti felsorolás, hiszen éppen a címek leplezik az azonos lap látszólagos sokféleségének titkát: azt, hogy egy kiadványnak egyik változata csupán s nem önálló folyóirat.

Bocsássuk még előre, hogy az egy-egy kiadásnál feltüntetett indulási adat azt az évszámot jelöli meg, amelytől kezdve az illető kiadás Magyarországon előfordul és amennyire az a rendelkezésre álló adatokból megállapítható. A melléklap indulását az egyes hírlapok bejelentik, de a megszűnést nem. Ezért a megszűnés dátumául az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptárában megtalálható utolsó évfolyam évszámát vettük fel. — A nyomdák közül kettő két-két egymástól eltérő laptípussal szerepel, ezeket külön lapnak tekintjük.

Az egyes kiadások a következők:

1. *Stuttgart.* SCHÖNLEIN HERMANN nyomdájának (1888-tól SCHÖNLEIN HERMANN utóda, 1890-től „*Union*" Deutsche Verlagsgesellschaft) 8 oldalas, 3 hasábos kiadása. 1874—1897. Szerkesztő SCHÖNLEIN HERMANN; 1880-tól FREUND THEODOR. — Ennek változatai:

Illustriertes Unterhaltungsblatt. Beilage zur Bistritzer Wochenschrift. 1874—1897.
— — Wöchentliche Beilage zur „Torontáler Zeitung in Perjámos". 1891—1898.
— — Sonntags-Beilage zur „Oedenburger Post". 1892.
— — Sonntags-Beilage zum „Oedenburger Boten". 1881—1883.
— — Wöchentliche Beilage zur „Karpathen-Post". 1884—1885.
— — Gratis-Beilage zum „Günser Anzeiger". 1891.
Belletristische Wochenschrift für die Familie und jedermann 1882—1888.[1]

2. Ugyanannak a nyomdának 4 oldalas 2 hasábos kiadása. 1883—1897.[2] Szerkesztőket l. az előbbinél. — Változatai:

[1] A főlap az alcímben nincs feltüntetve s így nem lehet megállapítani, melyik újság melléklete volt.

[2] Az Oberwarther Sonntagszeitung már 1879. december 1-én bejelenti a melléklap indulását, de az 1883 előtti évfolyamok nem találhatók.

Illustriertes Sonntagsblatt. Wöchentliche Beilage zur Oberwarther Sonntagszeitung. 1883—1889.

— — Gratis-Beilage zum „GünserAnzeiger". 1892—1895.

— — Sonntagsbeilage zur Fünfkirchner Zeitung. 1885—1889., 1891—1897.

— — Wöchentliche Beilage zur Eisenstädter Zeitung. 1888—1891.

— — Wöchentliche Beilage zum „Südungarischen Lloyd". 1884—1886.

— — Wochenschrift zur Unterhaltung und Belehrung. 1892.[1]

3. *Stuttgart.* E. Greinersche Hofbuchdruckerei (1881-től *Greiner és Pfeiffer).* 8 oldalas, 2 hasábos kiadása. 1878[2]—1889., Szerkesztő: GREINER E., 1882-től PFEIFFER C. A. — Változatai:

Illustriertes Familienblatt. Beilage zur Neuen Temesvárer Zeitung. 1878—1905.

Illustriertes Sonntagsblatt. Beilage zur Pressburger Zeitung. 1878., 1889., 1891., 1909.

— — Deutsche Beilage des „Soroksári Hírlap". 1909.

— — Wöchentliche Beilage zur Bács-Bodrogher Presse. 1893—1896.

— — Gratis-Beilage zur Oedenburger Zeitung. 1882—1895.

— — Beilage des Werschetzer Gebirgsbote. 1917—1918.[3]

Illustriertes Unterhaltungsblatt. Gratisbeilage zum „Südungarischen Volksblatt". 1882—1894.

— — Beilage zur Neuen Temesvárer Zeitung. 1907—1908.

— — Beilage zum „Fortschritt". 1881.

4. Ugyanennek a nyomdának 4 oldalas, 2 hasábos kiadása. 1880—1897. Szerkesztőket l. az elébbinél. Változatai:

Illustriertes Sonntagsblatt. Beilage zum *Schässburger Anzeiger.* 1880—1890.

— — Beilage zum Tyrnauer Wochenblatt 1881., 1884—1886.

[1] A főlap az alcímben nincs feltüntetve.

[2] A Neue Temesvárer Ztg. már 1873-ban említi, hogy melléklapot ad ki, de nem lehet megállapítani, azonos-e ezzel.

[3] RÉZ, H.: i. m. 68—69. l. nem említi.

— — Beilage zur Berzava. 1883.

Illustriertes Unterhaltungsblatt. Beilage zum Volksfreund. 1888—1897.

— — Beilage zur Neuen Lippaer Zeitung. 1887—1893.

— — Beilage zur Wochenschrift „Der Marchthal-Bothe". 1895—1896.

— — Beilage zum Gross-Becskereker Wochenblatt. 1888—1895.

5. *Stuttgart.* KOHLHAMMER N. nyomdájának kiadása. 1892—1908. Szerk. KOHLHAMMER N., 1893-tól GÖRLACH E. Változatai:

Illustriertes Unterhaltungsblatt. Beilage zur „Bistritzer Zeitung". 1891—1897.

Illustriertes Familienblatt. Beilage der Torontaler Nachrichten 1907—1908.

— — Beilage der Ersten Ungarischen Bauern-Zeitung. 1893—1895.

— — Beilage zur Gross-Kikindaer Zeitung. 1899—1908.

— — Gratisbeilage zur Oravicaer Wochenblatt. 1893—1895.

— — Gratisbeilage zur Neusiedler Wochenschrift, 1894—1897.

— — Beilage zur Perjámos und Umgebung. 1905.

6. *Berlin.* IHRING és FAHRENHOLZ nyomdájának kiadása. 1886—1910. Szerkesztő HERMANN W. Változatai:

Illustriertes Sonntagsblatt. Gratisbeilage zur „Lippaer Zeitung 1886—1888.[1]

Illustriertes Unterhaltungsblatt. Wöchentliche Beilage zur Karpathen-Post, 1886—1889., 1891—1910.

— — Beilage zur Bistritzer Zeitung 1891.

7. *Berlin.* SCHWERIN JOHN ny. kiadása. 1889—1894. Szerkeszti BÖTZEL E. 1893-tól RAMHORST FRIEDRICH. Idetartozik:

Illustriertes Sonntags Blatt. Beilage zur „Semliner Wochenblatt".

8. *Berlin.* NAGEL GEORG G. nyomdájának kiadása. 1890—1909. Felelős szerkesztő SCHAUMBURG KARL. Idetartozik:

[1] RÉZ, HEINRICH: i. m. 68—69. l. nem említi.

Illustriertes Unterhaltungsblatt. Romanbeilage zur Oberwarther Sonntagszeitung.[1]

9. *Hamburg.* ROSENBERG M. nyomda kiadása. 1888—1889. Szerkesztő ROSENBERG M. Idetartozik:

Illustrierte Familien-Zeitung. Beilage zum Wochenblatt. „Die Berzava".

10. *Bécs.* VERNAY, JOHANN N. kiadása. 1890. Fel. szerk.: DIETMARSCH C.

Idetartoznak: az Eisenstädter Zeitung, a Fünfkirchner Zeitung, a Karpathen-Post és a Pressburger Zeitung mellékletei 1890-ben.[2]

Német lapmellékleteink tanulmányozása s a különféle variánsok magyarországi elterjedésének kimutatása az okból sem volt felesleges munka, mert, mint váltakozó lapfejek rányomásával különböző címeken kiadott lapok, adatot szolgáltatnak a magyar hírlapváltozatok tanulmányozásához. Ezeknek fontosságára a hírlapkönyvtárak szempontjából TRÓCSÁNYI ZOLTÁN mutat rá. Bizonyára nem tévedünk, ha a fejlődő hírlaptechnika e kedvelt eljárásának Magyarországon való meghonosodását a német példára vezetjük vissza. Erre mutat, hogy az első általunk ismert változtatott című magyar nyelvű hírlap szintén mint vidéki lapokhoz mellékelt szórakoztató és irodalmi kiadvány indult meg. Valószínűleg a német lapok vasárnapi melléklete és annak nagy elterjedése csábított hasonló vállalkozásra egy magyar kiadót is. 1891-ben tűnik fel némely vidéki lapban a *Vasárnap* című képes heti melléklet. Mint a német lapok, a magyar vidéki újságok nagyrésze is magáénak vallja e sajtóterméket és csak kevesen ismerik be előfizetési felhívásukban, hogy a *Vasárnap* szer-

[1] Az Oberwarther Sonntagszeitung melléklete 1890 előtt SCHÖNLEIN stuttgarti nyomdájából való. 1890-ben a főlap 1. számában jelenti, hogy a melléklet oldalszámát négyről nyolcra emeli, de természetesen a nyomdaváltozásra nem utal. A nyomdát az 1909. évf. 1. számából lehet megállapítani. A szedéstükör és a fejléc azonossága kétségtelenné teszi, hogy már 1890-től kezdve valamennyi évfolyam ebből a nyomdából származik.

[2] Csak az 1890. évben jelent meg. Az idetartozó újságok vasárnapi melléklete 1890 előtt más nyomdáktól származik s 1891-től kezdve ismét visszatérnek az eredeti kiadáshoz. Gyakran fordul elő, hogy a mellék-lapok szállítóját megváltoztatják: ebben az esetben ugyanazon címet tartják meg, annak ellenére, hogy tulajdonképen új lapról van szó.

kesztője nem ugyanaz, mint a főlapé. Így a *Kecskemét* 1891. júl. 5-én bejelenti, hogy „mellékletünket BENEDEK ELEK kiváló író, országgyűlési képviselő, az *Ország-Világ* szerkesztője fogja szerkeszteni". Ebből tehát a szerkesztő neve is megállapítható. Tizenöt vidéki lap tartozik a *Vasárnap* előfizetői közé: *Debreceni Ellenőr, Érsekújvár és Vidéke, Győri Független Újság, Kecskemét, Keszthelyi Hírlap, Magyar Néplap, Magyar Pénzügyőr, Nyugatmagyarországi Hiradó, Szilágy-Somlyó, Tatatóváros és Vidéke, Tolnamegyei Közlöny, Újpesti Hírlap, Zala, Zentai Néplap, Szabadság.* A melléklet, mint német szórakoztató hetilapjaink, fejlécén, alcímében a főlap címét viseli. A szöveg valamennyinél teljesen azonos. Az 1891 június havában indult vállalkozás 1892 júniusában már megszűnik.[1] Talán az érdeklődés hiánya ölte meg, valószínűbben pedig az önálló hetilapok versenye.

Hasonló sorsra jutott egy 1910-ben *Vasárnapi Élet* címen indított hetilap, mely néhány vidéki laphoz mellékelve, összesen három számban maradt fenn.

A fentiekben röviden ismertetett szórakoztató mellékletek előállítása kizárólag üzleti vállalkozás volt. A sajtótechnika fejlődése lehetőséget nyujtott széles néprétegek betűszomjának kielégítésére s ezzel az újságkiadás számára új és jövedelmező lehetőségek kiaknázására. Irodalmi igényekkel nem fordulhatunk német szórakoztató újságjainkhoz: folytatásos regényeik, elbeszéléseik a becsületes és érzelmes kispolgár gondolatvilágához alkalmazkodnak, szerzőiket már ma az ismeretlenség homálya veszi körül. Annál nagyobb meglepetéssel fedezzük fel közöttük JÓKAI MÓR nevét;[2] egyik elbeszélésének közzétételére bizonyára JÓKAI Németországban is nagy népszerűsége adott okot s talán csak másodsorban a nagyszámú magyarországi olvasó iránti előzékenység. Ezeknek a németajkú magyar olvasóknak lapjaik változatosságával s anyaguk sokféleségével élvezetes olvasmányt és becsületes szórakozást nyujtottak a kiadók: ez az érdemük.

DEZSÉNYI BÉLA.

[1] A megszűnést természetesen itt sem jelentik be a lapok, de a mellékletből a fentemlített időpont után nem maradt fenn példány.

[2] *Die Töchter des Wolfgang Petki.* Illustriertes Sonntagsblatt, Beilage zur Karpathen-Post 1888. 48—52. sz., valamint Ihring és Fahrenholz (Berlin) 6. számmal jelölt kiadványának minden más variánsában. V. ö. *Petki Farkas leányai.* Nemzeti kiadás. 23. köt. Erdélyi képek.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Könyvtárosképzés Németországban.*

A könyvtári alkalmazottaknak Németországban három csoportjuk van: felső, középső és alsófokú, a mi fogalmazásunk szerint tudományos tisztviselő, segédszemélyzet és altiszt. A tudományos tisztviselők száma a mi viszonyainkhoz képest aránylag csekély. Minden egyszerűbb és mechanikusabb munkát a segédszemélyzet végez a tudományos tisztviselők vezetésével és ellenőrzésével (németnyelvű művek címfelvétele, katalóguscédulák beosztása stb.). Önként következik ebből, hogy mindkét csoportnak alapos képzésen kell keresztülmennie, ez adja meg a képesítést, amelyhez az alkalmazás kötve van. A képesítéshez bizonyos számú próbaév és könyvtárosi szakvizsga letétele szükséges.

A könyvtárosképzésnek három központja van Németországban: Berlin, Lipcse és München. Ennek megfelelően a képzés szabályozása sem tökéletesen egységes, lényegében azonban megegyezik.

A tudományos tisztviselők mint önkéntes gyakornokok (Volontär) kezdik pályafutásukat. Az önkéntesség feltételei: bármely érettségi bizonyítvány (de ha ez nem gimnáziumi, akkor latin kiegészítő érettségi és a görög nyelv bizonyosfokú tudásának igazolása), bármilyen államvizsga, akár orvosi, vagy közgazdasági is lehet; ugyanígy harmadszor bármilyen doktori diploma. Bizonyítékát kell még adnia jó latin- és németbetűs írásának. A pályázók életkora 30 évnél több nem lehet. A kiképzés ideje két év. Az első évet bármely erre jogosított tudományos könyvtárban tölthetik, a másodikat a berlini Preussische Staatsbibliothekban, a lipcsei Universitätsbibliothekban, vagy a müncheni Staatsbibliothekban. Létszámuk meg van állapítva, még pedig meglehetős minimális számban. Így például Berlinben, ahol

* A könyvtáros képzésre lásd a következő cikkeket: Bisztray Gyula: A modern könyvtárosképzés és a párizsi École Bibliothécaires, MKSzemle Új folyam XXXVI. 1929. 15—24. l. Goriupp Alisz: Az osztrák könyvtárosképzés. U. o. XXXVII. 1930. 207—9. l. Hodinka László: A mai francia könyvtárosképzés. U. o. 1937. 62—66. l.

pedig az önkéntesek túlnyomó többsége működik, 1934/36-ban 12—14-en teljesítettek szolgálatot a kiképzés második évét töltő önkéntes gyakornokok közül.

A próbaszolgálat első éve úgyszólván teljesen gyakorlati képzésből áll, legfeljebb az illető könyvtár adminisztrációjáról és történetéről hallgatnak előadásokat. A kiképzés második éve általában a már említett három könyvtár egyikénél folyik le. Itt történik a tulajdonképeni rendszeres képzés. Előírás szerint az önkénteseket úgy kell foglalkoztatni, hogy ez alatt az év alatt a könyvtár minden munkájában résztvegyenek a beosztás folytonos változtatása útján. A gyakorlati képzés mellett most már megkezdődik az elméleti oktatás is. Míg eddig csak a saját könyvtárukra vonatkozó előadásokat hallgattak és legfeljebb még a helybeli egyetem, vagy technikai főiskola idevágó előadásait, most már külön tanfolyamokon ismertetik meg őket a könyvtárosi ismeretek minden ágával elméleti előadások és gyakorlat útján.

A második próbaév után következik a könyvtárosi szakvizsga. Ehhez megkívánják az elvégzett próbaévekről szóló és részletes minősítést is tartalmazó bizonyítványt. Vizsgáztatás három helyen folyik: Berlinben, Lipcsében és Münchenben. Vizsgáztatás tekintetében e helyen a lipcsei rendszert ismertetjük, amelyet a szászországi kultuszminisztérium rendelete léptetett életbe 1932 április 1-én.

A vizsga két részből áll: írásbeliből és szóbeliből. Az írásbeli házi dolgozat, amelyet a kiképzés utolsó negyedévében készít el a jelölt. A vizsga-dolgozat témáját a lipcsei Prüfungsamt állapítja meg, de a tárgy megválasztása tekintetében bizonyos mértékig figyelembe veszi a vizsgázó óhajtását. Ennek a dolgozatnak az a célja, hogy bebizonyítsa, hogy az illető képes általánosabb könyvtári kérdések felfogására és kidolgozására a maga erejéből. (Teljesen megfelel a mi tanárvizsgai szakdolgozatunknak.) Ezt a házi dolgozatot pótolja az is, ha valakinek időközben ilyen vonatkozású és elismerésre méltó tudományos értekezése jelent meg.

A szóbeli vizsga tárgyai a következők:

1. Könyvtárigazgatás: üzem, katalogizálás, épületberendezés, a könyvtárügy fejlődése, könyvgondozás, könyvtárjogi kérdések.

2. Írás és könyv: írás és kéziratok, könyvkereskedelem, könyvnyomtatás, könyvművészet története, könyvjog.

3. Bibliográfia, irodalomtörténet: tudományok összefüggése, a tudományok és nemzeti irodalmak története főbb vonásokban, általános és szakbibliográfiák, lexikonok, kézikönyvek.

4. Három élő nyelv ismerete: angol, francia és még egy tetszés

szerint olyan fokon, hogy a szakirodalom megértésére alkalmas legyen.

Ezeken az általános tárgyakon kívül mindenki tehet még külön vizsgákat egyes könyvtári szakkérdésekből, annak kimutatására, hogy valamely speciális könyvtári ágban különösen jártas, tehát alkalmas különböző könyvtári osztályok: kézirattár, zenei osztály, térképgyüjtemény gondozására.

A vizsgabizonyítványban külön feltüntetik az egyes tárgyak részeredményeit a következő fokozatokban: 1a, 1, 1b, 2a, 2, 2b, 3a, 3, 3b és elégtelen, valamint az összesített eredményt: 1, 2, 3 osztályzattal. Aki az összesített eredményben nem éri el a 3-as osztályzatot, az a vizsgát csak egy év mulva ismételheti meg. Második pótvizsgának csak miniszteri engedéllyel van helye. A bizonyítvány a fő és részletosztályzatokon kívül az említett speciális vizsgatárgyak jegyét is feltünteti. A vizsgadíj 50 márka.

Talán nem lesz érdektelen, ha felsorolunk néhány példát azok közül az irásbeli tételek közül, amelyeket a berlini vizsgázók kaptak házi dolgozatul: A berlini ókortudományi intézet könyvtára és az egyetemi könyvtár. — A Grimm testvérek könyvtára. — Georg Lotz; a hamburgi biedermeier irodalmi életéből. — A modern angol egyetemi könyvtárak. — A középkori kolostori könyvtárak felállítása. — A boroszlói tudományos városi könyvtár és az egyetemi könyvtár együttműködése. — A hamburgi városi könyvtár néhány papírusza. Amint látható, a témák kijelölése elég változatos, a legszélesebbkörű érdeklődés számára is lehetőséget ad. Az is szemmel látható, hogy a tételek kitűzésénél a jelöltek érdeklődési körét és helyi lehetőségeit teljes mértékben figyelembe vették.

A könyvtárosképző tanfolyamok mintájául a berlini Staatsbibliothek 1934/35. évi kurzusát mutatjuk be.[1] Az első félévben, az 1934/35-ik évi téli szemeszterben a következő előadásokat tartották: Beszélgetések hazai és külföldi könyvtári szakfolyóiratokról, havonta 2 óra. — Könyvtárhasználat, összesen 15 óra. — Középkori könyvfestészet 15 óra. — Középkori könyvtártörténet 15 óra. — A könyvnyomtatás története 15 óra. — A könyvkereskedelem törénete 15 óra. — Bibliográfia I. r. 15 óra. — Katalogizálás 15 óra. — Bevezetés orosz könyvcímeknek könyvtári célból való fordításához 15 óra. — Iroda és pénztárkezelés 3 óra.

A következő félévben: Beszélgetések hazai és külföldi könyvtári szakfolyóiratokról, most is havonta 2 óra. — Könyvtárak viszonya

[1] Ez a legutóbbi, amelyet a Jahresbericht der Preussischen Staatsbibliothek közöl.

a könyvkereskedelemhez 11 óra. — Paleográfia és kézirattár 12 óra. — Bibliográfia II. r. 11 óra. — A könyvnyomtatás története II. r. 12 óra. — Könyvek katalogizálása II. r. 4 óra. — Könyvmúzeum és apróbb technikai berendezések 2 óra. — Bevezetés magyar könyvcímeknek szótár segítségével való fordításához 2 óra. — A Staatsbibliothek története 6 óra. — A modern könyvkötés, vezetés egy könyvkötőműhelyben. — A könyvkötőművészet története 6 óra. — Térképosztály ismertetése. — Keleti gyüjtemény. — Zenei osztály.

Az egész évi óraszám összesen mintegy 250 órát tesz ki. A tanfolyamok színvonalát az jellemzi a legjobban, hogy könyvtári kérdésekről *Krüss* és *Becker* folytatnak megbeszélésszerű előadásokat, a bibliográfiát *Georg Schneider*, a katalogizálást *Vorstius* adja elő.

A tudományos segédszemélyzet képzése szintén két évig tart. Ez alatt a két év alatt egyrészt állandóan beiratkozott hallgatói valamelyik könyvtáriskolának, másrészt könyvtári gyakorlatot folytatnak. Ezek közül a könyvtáriskolák közül az 1915-ben alapított lipcsei „Deutsche Bibliothekarschule"-t ismertetjük ugyancsak a lipcsei vizsgarenddel együtt.

Az iskola négy félév alatt közli a szükséges elméleti ismeretanyagot. Hogy pedig ugyanekkor gyakorlati kiképzést is kaphassanak, az előadásokat a délutáni órákban tartják. Délelőtt pedig valamelyik erre a célra kijelölt könyvtárban mint önkéntes gyakornokok (Praktikant) teljesítenek szolgálatot. Az iskola tanterve a következő: bibliográfia 4 félév, könyvtárigazgatás 4 félév. A könyv története a legrégibb időktől napjainkig, az írás története, a könyvipar és grafikus művészetek története, a német könyvillusztráció története 1—1 félév. Katalogizálási gyakorlatok a Preussische Instruktion szerint 4 félév. Általános tudománytörténet, válogatott irodalomtörténeti kérdések 2—2 félév. A könyvkereskedelem és antikváriumok története 1 félév. A német tudományos könyvtárak fejlődéstörténete, a német múzeumok története 1—1 félév. A könyvkötés története 1 félév. Görög-római, középkori, 16—17. századi, 18—19. századi irodalomtörténet 1—1 félév. Művészettörténet 2 félév. Művészettörténeti irodalomismeret, könyvművészet és bibliofilia 2—2 félév. Latin nyelv 4 félév. Gyorsírás 4 félév. Könyvtári írás 2 félév. Állampolgári ismeretek 1 félév. Könyvtári irodakezelés 1 félév. Gyakorlati könyvtári kérdések 4 félév.

Az elméleti előadásokat kiegészítik a hetenként tartott vezetések múzeumokba, könyvtárakba, nyomdákba, könyvkereskedésekbe stb. Ezenkívül alkalmat adnak arra, hogy más városok könyvtáraiba tanulmányutakat tegyenek a hallgatók.

A könyvtáriskolába csak 18 és 30 év közti jelentkezőket vesznek fel. A felvételhez szükséges érettségi bizonyítvány, vagy vele egyenlő értékű bizonyítvány, a latin nyelv elemeinek ismerete, kezdőfokú gyors- és gépírás (80 szótag percenként, ill. gépírásban 56 sor óránként), jó latin és német kézírás. A tandíj egy félévre 150 márka.

Az iskola és a könyvtári próbaszolgálat két éve után következik a vizsga, amely képesít a tudományos könyvtárak középfokú szolgálatára (tudományos segédszemélyzet). A vizsgadíj 30 márka.

A vizsga írásbeli és szóbeli részből áll. Írásbeli feladatok: rövid, zárthelyi dolgozat könyvtártechnikai vagy könyvkötészeti kérdésről, néhány latin, angol és francia munka katalógizálása, diktálás után gyorsírás 120 szótaggal, gépírás 80 sorral.

A szóbeli vizsga tárgyai:

1. Könyvtárigazgatás: jártasság növedéki és egyéb naplók és listák vezetésében, a könyvleírás ismerete (címfelvétel, rendszók és Schlagwortok, rendszók betűrendje), különféle katalógusfajták ismerete, a tudományok felosztása.

2. Bibliográfia: a legfontosabb kül- és belföldi bibliográfiák ismerete, általános és szakbibliográfiák egyaránt, életrajzi és egyéb lexikonok és kézikönyvek.

3. Könyvészet: írás, íróanyagok, könyv, könyvnyomtatás, sokszorosítás, könyvkereskedelem, könyvkötés, könyvgondozás, könyvművészet története és a főbb tudományos könyvtárak ismerete.

4. Francia, angol és könnyű latin szöveg szóbeli fordítása.

5. Irodalom: A legfontosabb tudományos művek és a kulturnépek irodalma legjelentősebb képviselőinek ismerete.

6. Irodai szolgálat: kölcsönzőszolgálat, akta és számla elintézés, könyvtári statisztika, hatóságokkal, könyvkereskedelemmel és közönséggel való érintkezés ismerete.

Nem sokban különbözik a tudományos segédszemélyzetétől a népkönyvtári alkalmazottak képzése, csak lényegesen rövidebb és könnyebb. Ugyanazt az iskolát végzik és ugyanúgy könyvtári szolgálatot teljesítenek mint az előbbiek, de csak egy évig, könyvtári szolgálatuk mint gyakorlati kiképzés természetesen népkönyvtárban telik el. Az iskolai és könyvtári év azonban nem végezhető ugyanabban az évben, így tehát az ő előkészítő idejük is két évet tesz ki. Az iskola elvégzését elengedik abban az esetben, ha a gyakorló éven kívül még háromévi népkönyvtári szolgálatot tud kimutatni.

A vizsga részei: házi dolgozat a népkönyvtárak köréből (pld. milyen könyvekre lenne szüksége egy népkönyvtárnak valamely történelmi évfordulóval kapcsolatban, — második házi dolgozat a szép-

irodalom köréből (kritika a szórakoztató irodalom több művéről) — Zárthelyi dolgozat: 1. megadott könyvállományból az olvasó kívánsága alapján könyveket összeválogatni, 2. ügyiratok elintézése, 3 legalább 10 mű katalogizálása. — A szóbelin bizonyítékát kell adnia a jelöltnek, hogy ismeri a népkönyvtárak egész adminisztrációját, a fontosabb katalógus és szignatúra-rendszereket, a népkönyvtárak számára fontosabb könyveket, elsősorban a szépirodalom köréből, az iskolánkívüli népművelés intézményeit, az alapvető könyvészeti munkákat, a legfontosabb bibliográfiákat, a könyvkereskedelem szervezetét, könyvnyomtatást, könyvkötészetet, a könyvek jókarban tartásának módját és el tudja dönteni, hogy milyen korú, foglalkozású, illetőleg műveltségű olvasónak milyen könyvre van szüksége.

A tudományos könyvtárak segédszolgálatára és a népkönyvtári szolgálatra készülő önkéntes gyakornokok száma természetesen lényegesen nagyobb, mint a tudományos „Volontär"-eké. Így 1935 október 1-én a poroszországi könyvtárakhoz 35 pályázót vettek fel segédszemélyzeti és 60-at népkönyvtári kiképzésre.

A föntiekben próbáltunk képet adni a német könyvtárosképzés főbb vonásairól.[1] Kétségtelen, hogy az egész rendszer kitűnően van kidolgozva, a könyvtárosokat valódi német alapossággal (és túlméretezéssel) készítik elő hivatásukra. Véleményünk szerint sok gondolatot adhat, amelyet a mi viszonyaink közt is alkalmazni lehet, egészében véve azonban nem a mi viszonyaink közé való. Minden könyvtári kérdés szigorúan gyakorlati feladat lévén, mindig a helyi adottságokból kell kiindulni, a helyi szükségletekből és lehetőségekből. A mi könyvtári viszonyaink és egész életberendezésünk sokkal kisebb méretű, mondhatni patriarchálisabb, anyagi eszközeink sokkal korlátozottabbak és könyvtárosi tradiciónk is egészen más természetű, mint a németországi, tehát a megoldásnak is egészen másnak kell lennie. Az az egy kétségtelen, hogy képzett könyvtárosokra nálunk is elengedhetetlenül szükség van, talán nagyobb mértékben is, mint máshol, mert nálunk anyagi eszközök híján sok technikai berendezést és tudományos követelményt a tisztviselők egyéni képességeinek és tudásának kell pótolnia. Erre a lehetőség meg is van, mert könyvtárosaink tudományos színvonala — legalább is a szaktudományos téren, valamint tudományos módszeres képzettség tekintetében lényegesen felette áll a német színvonalnak, ahová szemmel láthatólag nem a tudományos szempontból legtöbb reményt nyujtó pályázók

[1] Jelenleg tárgyalások folynak arról, hogy az egész könyvtárképzést átszervezik.

kerülnek, az ő ismereteik inkább csak könyvtári kérdésekre — divatos szóval könyvtártudományi kérdésekre — terjeszkednek ki. Elég élénk bizonyítékát kapjuk ennek, ha átvizsgáljuk a Preussische Staatsbibliothek tudományos tisztviselőinek irodalmi működéséről szóló jelentést. CSAPODI CSABA.

Újabban előkerült kéziratok az Országos Széchényi-Könyvtár kézirattárában. Az Orsz. Széchényi-Könyvtár magyar kéziratainak feldolgozása során számos olyan értékes kézirat került elő, melyek mindeddig téves vagy elégtelen katalóguscédulák hibájából a tudományos kutatás elől el voltak zárva. Néhányról itt adunk hírt. VIRÁG BENEDEK történelmi, nyelvészeti jegyzeteinek csomójából (Oct. Hung. 165) számos levéltöredék, versfogalmazvány került elő. A levelek közül megemlítjük KOVÁCS PÁL esztergomi, TATAY JÁNOS pesti növendékpap, KOVÁCS SÁMUEL csákvári prédikátor és RESETA JÁNOSnak Virághoz intézett leveleit, a kiadatlan költemények közül *T. T. Gyka Emanuel Constantin emlékére, Felső Szálláspataki Kenderesi Mihálynak, T. T. Májer Józsefnek* írottakat, van ezenkívül mintegy huszonnégy különböző töredék, zsoltár- és Horatius-fordítások töredékei, majd *Észrevételek a' magyar prozódiáról kettős beszélgetésben* c. töredékes munkája. — Egy lapon *Szalay László* ifjúkori írása maradt fenn, amelyben történelmi munkák kikölcsönzését ismeri el. — A HORVÁT ISTVÁN könyvtárából megszerzett kéziratok között volt egy ilyen címen nyilvántartott csomó: Vegyes tartalmú költemények névtelen szerzőktől. Mss. Sec. XIX. (Oct. Hung. 238). Javarészt a Tudományos Gyüjteménynek és a Szépliteraturai Ajándéknak beküldött verseket tartalmaz. Innen emeltük ki BACSÁNYI JÁNOS három költeményének *(Bartsaihoz az akkori hadakozásokról. Eggy nevendék bükfához, A' keszthelyi nagy hajóra 1798.)* sajátkezű kéziratát. Ezek először a Szépliteraturai Ajándékban jelentek meg 1822-ben (71—74. 11.). A kézirat vörös ceruzával át van húzva: jele annak, hogy a nyomdába küldött példány van előttünk. — Ugyanebből a csomóból került elő RÉVAI MIKLÓS nehány versének sajátkezű késői másolata *(A hazatért magyar koronának öröm ünnepére 1790, A' magyar öltözet és nyelv állandó fenmaradásáért való óhajtozása egy buzgó hazafinak a nagy magyarhoz. 1790. Nagyságos Darvas Ferentz úrnak mikor véle közleném, a magyar nyelvért és öltözetért való óhajtásomat Győrött 1794. 20. Octóberben.)* — KUBINYI ÁGOST, a Múzeum igazgatója, 1855-ben azzal a kéréssel fordult a közéletben szereplő férfiakhoz, hogy kézírásukat küldjék be a Múzeumba. Erre a felhívásra küldte be ROTTENBILLER LIPÓT gr. SZÉCHENYI ISTVÁNNAK két hozzá intézett, németnyelvű levelét (Pesth, 1847. március 28. és Pesth,

1847. december 29-én), egy pecsétes borítékkal. A leveleket mások írásaival együtt eddig Oct. Hung. 331. számon őrizték, most az irodalmi levelestárba tétettek át. — MADÁCH IMRE verskötetének (Lant-virágok, Pesten 1840, Landerer) eredeti kéziratát WILDNER ÖDÖN, midőn a Kis Helikon 23-ik kötetébe a Lant-virágok második kiadását rendezte sajtó alá (1822), hasztalan kereste. Pedig a cenzúrapéldány, mely MADÁCH IMRE saját keze írása, szintén kézirattárunkban őriztetik. A címlapon nem szerepel MADÁCH *neve:* Lant virágok, írta ZARÁND 1840. (Oct. Hung. 419.) Eddig *Zaránd* neve alatt tartottuk nyilván, így kerülhette el a kutatók figyelmét. A kis kötet három darabját a cenzúra törülte, egy pedig vagy a szedő hanyagsága folytán maradt ki, vagy MADÁCH maga hagyta el. A kézirat és a kiadás szövege olyan eltéréseket mutat, melyek arra engednek következtetni, hogy MADÁCH egy teljesen átjavított, újabb kéziratot küldött a nyomdába. Ezekre a kérdésekre azonban más helyen térünk ki s ugyanakkor közöljük a négy ismeretlen költeményt is. SÁRKÁNY OSZKÁR.

Magyar író és könyvkiadó a XVIII. század végén. A XVIII. század utolsó évtizedében DECSY SÁMUEL keserű panaszokat hallatott a hazai könyvárusok és könyvkötők ellen (Pannóniai Féniksz, 116. l.), kik „még zöldellő füvében megfojtják a magyar tudósoknak hazájuk javára intézett igyekezeteket" s nem elégszenek meg 10 százalékos haszonnal, hanem 25—30 százalékot követelnek, minek következtében a jó könyvet „másfél annyi áron adják, mint a szerző megállapította, s ezzel ártalmára vannak a szerzőnek és az olvasó közönségnek" egyaránt. Ez a megállapítás abban az időben történt (1790), amikor a nagyszombati egyetemmel egyidejűleg Budára áthelyezett egyetemi nyomda már megkapta a tankönyvkiadási kizárólagos szabadalmat (1779) s ennek ellenében jövedelmének egyik részét a hazai tudományos irodalom fellendítésére volt köteles fordítani (promotionem rei litterariae quoquomodo adjuvare). Valósággal csak ilyen hasznothajtó szabadalom birtokában levő nyomdától lehetett elvárni, hogy hazai tudományos irodalmi termékeknek kiadására vállalkozzék, mert ezeknek olyan kis számú volt az olvasóközönségük, hogy azok kiadása semmiképen sem biztatott haszonnal.

DECSY SÁMUEL munkájának megjelenési idejében került az egyetemi nyomdába KOVACHICH MÁRTONnak *„Supplementum ad vestigia comitiorum"* című kézirata, amely aztán gyors egymásutánban három kötetben jelent meg. Szigorúan tudományos munka, amely a magyar törvényhozás történetét illető megbecsülhetetlen adatokat tartalmaz. Rengeteg nagyértékű levéltári anyag van ebben a munkában összehordva, amihez az anyag természete szerint igazán nehéz volt

hozzáférni s közlése éppen ezért nagy nyereséget jelentett történettudományi irodalmunk számára. A jó KOVACHICH MÁRTON természetesnek tartotta, hogy munkájáért tiszteletdíjat is fog kapni a nyomdától, hiszen — amint említettük — a nyomda azon kikötéssel kapta meg a tankönyvkiadási kizárólagos szabadalmat, hogy jövedelmének egyik részét tudományos irodalmi termékek kiadására fogja fordítani. Mikor azonban látnia kellett, hogy a remélt tiszteletdíj elmarad, maga volt kénytelen a helytartótanácshoz fordulni munkája ellenértékéért, s a helytartótanács méltányolta is a tudós szerző kérését és ívenként két aranyban állapította meg a nyomda által fizetendő szerzői díjat. A nyomda azonban nem volt hajlandó fizetni s LAKITS ZSIGMOND nyugalmazott egyetemi tanár, kit az 1789. október 28-án kelt udvari rendelet állított a nyomda élére, Bécsben keresztülvitte, hogy a helytartótanács rendelkezését hatálytalanították. Ez a méltatlan eljárás annyira elkeserítette az immár 63 esztendős agg tudóst, hogy 1806. augusztus 29-én a helytartótanácshoz intézett kérvényében (Helytartótanácsi levéltár: Polit. litter. fcus 36. pos. 11.) a meglevő példányoknak a nyomdai költségek megtérítése ellenében való átengedéséért folyamodott. A beadvány hangja természetszerűen ennek megfelelő volt s a keserű kifakadások egész sorozatát tartalmazta, amelyek elsősorban a nyomdaigazgató ellen irányultak. Mindenekelőtt hangsúlyozta, hogy szerződést nem kötött ugyan a nyomdával, szerződést kötni azonban csupán haszonra dolgozó magánnyomdákkal szokásos, nem pedig a tudományos irodalom felvirágoztatására rendelt intézménnyel (cum id inter privatos tantum typographos et bibliopolas solo lucri studio professionem exercentes usitatum, cum instituto publico ad promovendam litterraturam et premiandos autores destinato ... necessarium non esse existimaverim). A magánnyomdák a tiszteletdíjat már a kézirat átadásakor ki szokták fizetni, amivel szemben KOVACHICH MÁRTON csupán akkor kezdte a tiszteletdíjat szorgalmazni, amikor a kinyomott munka eladott példányainak ára fejében a nyomda már megkapta a befektetett tőke egyik részét. LAKITS ZSIGMOND nyomdaigazgató állandó veszekedéseivel (odiosis controversiis et rixis) annyira elidegenítette az írókat, hogy mindenki kerüli a nyomdát. KOVACHICH MÁRTONnál is sokalta a tiszteletdíjat, holott ő maga nagyobb tiszteletdíjat kapott GRÄSNER bécsi könyvkereskedőtől azért a munkájáért, amelyet kilenc más könyvből tákolt össze. Munkája első kötetéből száznál több példányt vásárolt meg KOVACHICH a nyomdától minden ármérséklés nélkül azon célból, hogy tiszteletpéldányokat küldhessen szét belőle. Régibb nyomdai munkákért is adós maradt a nyomdának s mikor a helytartótanácstól engedélyt kapott, hogy ezt az

adósságot példányok átengedésével törleszthesse: LAKITS ZSIGMOND ezt olymódon játszotta ki, hogy csupán a könnyebben értékesíthető munkákból volt hajlandó átvenni példányokat 20 százalékos árengedménnyel. Ezek a sérelmek érlelték meg azután KOVACHICH lelkében azt az elhatározást, hogy kinyomott munkáját visszaveszi a nyomdától.

Amikor KOVACHICH MÁRTON beadványa készült, akkor már MARKOVICS MÁTYÁS egyetemi tanár volt az egyetemi nyomda igazgatója; több jóindulat azonban ekkor sem nyilvánult meg irányában, mert az egyetemi nyomda a nyomdai költségek megtérítésén kívül kamatokat is követelt KOVACHICHtól.

A nyomda magatartását teljesen érthetővé teszi számunkra 1808. szeptember 6-án a helytartótanácshoz intézett felterjesztése, melyben a tankönyvek árának felemeléséért folyamodott. Indokolásul pedig azt hozta fel, hogyha a nyomda hasznot nem hajtana, akkor nem tudná a kinyomtatni rendelt tudományos munkák tiszteletdíjait fizetni, mert ezek egyáltalán nem hasznothajtó vállalkozások és nagyrészük makulatúrába kerül. (Nyomdai irattár 1807/8. évi 601. sz.) A nyomdának ez az őszinte vallomása élénk fényt vet a hazai könyvpiac akkori állapotára és teljesen indokolttá teszi azt az elutasító álláspontot, melyet a nyomda KOVACHICH MÁRTONnal szemben elfoglalt.

GÁRDONYI ALBERT.

A magyar őshírlapok bibliográfiájához. A (bécsi) „*Magyar Musa*", SZATSVAY SÁNDOR „*Magyar Kurir*" című bécsi hírlapjának melléklete rendszeresen 1787 elején indult meg. Azonban SZATSVAY eredetileg Pozsonyban akarta lapját megindítani és már 1786. júl. 1-én kiadta az első számot.[1]

Ez — úgy látszik — elveszett. A további kiadásra SZATSVAY Pozsonyban nem kapott engedélyt és ezért Bécsbe ment. Itt adta ki — még 1786-ban — lapjának bécsi első számát, annak bejelentésére, hogy a Pozsonyból elindított és önhibáján kívül félbeszakadt *Magyar Kurir*ját és *Magyar Musá*ját a következő, 1787-ik év elejétől rendszeresen fogja küldeni előfizetőinek — most már Bécsből.

Mindezt a „*Magyar Musá*"-nak a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárában meglévő — *1786 helyett tévesen 1785 — dec. 2-ról keltezett* számából tudjuk.[2] A *Magyar Kurir* megfelelő száma nincsen ugyan meg, de joggal feltehetjük, hogy a szerkesztő a melléklapot nem adta ki a főlap nélkül. A fent említett mentegetőd-

[1] FERENCZY JÓZSEF: A magyar hírlapirodalom története, Bp., 1867.

[2] Lapszámozása a 9. oldallal kezdődik. Valószínű tehát, hogy a pozsonyi első *Magyar Kurirral* együtt már a *Magyar Musa* is megjelent. Ennek sincsen azonban nyoma, sőt ezt *Ferenczy* sem említi.

zést bizonyára a hírek szorították ki a *Magyar Kurir*ból és így került a *Magyar Musába*, amely később is közvetlenebb kontaktusban maradt az olvasókkal. A „*Magyar Musa*", első hetilapunk, 1787-ben hetenként kétszer — a postanapokon — félárkus (4 lap) terjedelemben jelent meg az akkor szokásos nyolcadrét alakban — pontosan úgy, mint a főlap, a *Magyar Kurir*. A következő év februárjától kezdve azonban számai egyre ritkulnak, már csak hetenként jelent meg, nem egyszer a „*Magyar Musa*" felírás nélkül, csak lap — illetőleg félívszámozással. Júliusban csak a 31., szeptemberben a 32. szám jelent meg, a novemberi, 34. szám pedig az elém került mindhárom példányban (három különböző könyvtár tulajdonában) az utolsó, ezzel tehát az évfolyam valószínűleg befejeződött.

Az emiatt panaszkodó olvasók előtt különben a szerkesztő a háborúval mentegetődzött.[1]

Az 1789-ik évfolyamban utoljára az ápr. 4-i (9.) szám van keltezve, a 10. és 11. szám keltezés nélkül jelent meg és későbbieknek nincsen nyoma, — nemcsak a pesti könyvtárakban, hanem a korabeli levelezésekben sem.

1790-ben viszont a *Magyar Kurir*nak már „*Toldalék*"-ja jelent meg — többíves — folytatásokban. (Megvan a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárában a *Magyar Musa* 1789-i évfolyamához kötve.)

Ez a tény és a fent vázolt fokozatos hanyatlás nagyon valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy a *Magyar Musa* már 1789-ben megszűnt — ellentétben PETRIK, SZALÁDY és KERESZTY adataival, akik szerint még 1792-ben is megjelent, tehát mindaddig, amíg SZATSVAY szerkesztette a *Magyar Kurirt*[2] Erre különben még egy régi és éppen ezért fontos bizonyítékunk is van: TOLDY FERENC a *Tudományos Gyüjteményben* (1826. X. 95 ll.) közölt bírálata szerint „*az első heti-írásunkat* SZATSVAY SÁNDOR *1787, 8, 9-ben adta ki*".

A Magyar Musa lelőhelyei: 1785 [helyesen: 1786.] dec. 2-i sz. megvan a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárában. 1787. jan. 1-i száma megvan a Ref. Teológiai Főiskola Ráday-Könyvtárában. 1787. é. f. a 2. sz-tól megvan a M. Nemz. Múzeum Könyvtárában (Hiányzik 377—84 és 511—542, 591—630 oldal).

Ugyanez a katalógus szerint megvan a M. Tud. Akadémia könyvtárában is. Csak az évfolyam második felét találtam meg (413—822. oldal). Az 1788. évfolyam megvan a Magyar Nemzeti Múzeum

[1] *Magyar Musa*, 1788, 267. old.
[2] V. ö. FERENCZY i. h.

Orsz. Széchényi-Könyvtárában, M. Tud. Akadémia és a Ref. Teológia Ráday-könyvtárában. Az 1789. évfolyam megvan a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárában és a Ref. Teológia Ráday-Könyvtárában.

A bécsi „*Magyar Musá*"-nál minden tekintetben kezdetlegesebb „*A' Pozsonyi Magyar Múzsa*" (a második számtól *A' Po'soni Magyar Múzsa*", majd a hetediktől kezdve „*Magyar Mú'sa*"), a pozsonyi *Magyar Hírmondó* (1780—1788) havonta egy íven a bécsi *Magyar Musa* versenyének ellensúlyozására indított melléklete. Rövid élete alatt három szerkesztője volt: TÁLLYAI DÁNIEL, UNGI PÁL és SZABÓ MÁRTON, *Ferenczy*[1] szerint első számát a *Magyar Hírmondó* 1787 febr. 24-i számával együtt küldték el. „Bóldog Asszony havától" „Sz. János haváig"[2] év-, szám- és lapjelzés nélkül jelent meg, azután pótolták a hiányt és ettől kezdve „*Magyar Múza* Nyomtattatott Posonban" címmel jelent meg. SZALÁDY szerint (PETRIK és KERESZTY átveszik adatait) 1788 októberében szűnt meg.

Megvan:

1787. I—IX. szám a Ref. Teológia Ráday-Könyvtárában, 1787. X—XII. szám a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárában. 1788. I—II. sz. a Ref. Teológia Ráday-Könyvtárában.

A 18. század végén még egy harmadik, elkésett hírlapmelléklet is megjelent „*Az Újj Bétsi Magyar Múzsa*" (a második számtól *Magyar Múzsa*" címen.) Szerkesztője, PÁNTZÉL DÁNIEL, a bécsi „*Magyar Merkurius*" szerkesztőtulajdonosa kiírta nevét a címlapra. („Öszve szedettetik PÁNTZÉL DÁNIEL által"). A *Magyar Merkurius* melléklapja volt, ámbár ez sehol sincsen rajta feltűntetve, éppúgy, mint a két másik *Magyar Múzsán* sem.

SZALÁDY szerint hetenként jelent meg 1793—1798-ig (KERESZTY átveszi ezt az adatot, PETRIK nem említi.)

Az egyedül a Ráday-Könyvtárban fennmaradt néhány szám azonban — legalább is a hetenkénti megjelenést — megcáfolja.

A címlapon ez áll: „*Az Újj Bétsi Magyar Múzsa Első Esztendeje, 1793.*"

A folytatólagos számozású VII. szám egyik verse azonban már 1794 febr. 4-ről van keltezve. Ilyen körülmények között nem valószínű, hogy hetenként jelent volna meg az 1798-ig megjelenő *Magyar Merkuriussal* együtt, amelynek különben egy másik melléklete is volt.

Az „*Újj Bétsi Magyar Múzsa* I—IV. és VI—VII. száma megvan a Ráday-Könyvtárban. LAKATOS L. LAJOS.

[1] I. m.
[2] Január—június.

Bibliotheca. A MKSzemle 1937. évi 178. lapján felvetett kérdéshez. A *Bibliotheca* egy csonka kötete megvan a Széchényi-Könyvtár Hírlaptárában. Címe: Az 1795-diki *Magyar Merkurhoz tartozó Bibliotheca.* Ki-adta PÁNTZÉL DANIEL. Megvan: 1—8, 13—24, 29—32, 41—48, 59—82, 81—96 (a 81, 82 lapszám téves számozás folytán kétszer szerepel), 145 (téves kötés folytán a 88 és 89 között). A Hírlaptár azon az alapon, hogy a 88—89. lap közé egy 145-ös lapszámú levél van bekötve, a kötetet 145 laposnak tételezi föl, de nem lehetetlen, hogy ez a 145-ös oldal oldal más újságból került a *Bibliothecá*ba. Hol található a *Bibliothecá*nak teljesebb példánya? TR. Z.

A 18. századbeli magyarnyelvű nyomtatványok mint nyelvjárástörténeti emlékek. A lenézett 18. századbeli nyomtatványok nemcsak stilisztikai szempontból érdemlik meg a nyelvészek figyelmét, hanem szövegeik hangtana szempontjából is. Ajánlatos volna hangtani szempontból vizsgálat tárgyává tenni az erdélyi, debreceni és dunántúli nyomtatványokat, hogy mennyiben térnek el egymástól, és mi az, ami nyelvjárástörténeti szempontból figyelemreméltó bennük. Ez alkalommal egy 18. századbeli nyomtatványra hívom fel a figyelmet, amely dunántúli nyelvjárási emlék. Címe: *Szomorú Kérdés, Melyre Cseh-Országhban Vitézül El-Eset ... Cziráki József ... Anniversarium béli Szomoru Exequiajnak alkalmatoságával ... lelki vigaſztaláſsal felelt ... Simonyi Josef. Kenyeri és Ostfi-Aszszonyfai plebánus, Pápoczi administrator. Nyomtatott Sopronban, Rennauer Filep János által.* — Ez a 30 oldalas, negyedrét alakú nyomtatvány a rábaközi nyelvjárásnak közel kétszáz esztendős emléke, mert ezt a prédikációt Simonyi 1743-ban mondotta el. E nyelvjárási emlék részletes hangtani leírása nyelvészeti folyóiratba való, itt csak röviden hívjuk fel rá a figyelmet s néhány szóalakot közlünk mutatóba: *ágozzatok, áldotik, álloni, áltolom, árodási, árvoság, drágo, nyájos, láthotnád, halálbon, magábon, bocsáttoni, firfiak, röttenetes, szentöl, tanét, fordét, szorét, burét, keserét,* stb. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Régi papirosfajták. Régi magyar könyvek meghatározásakor a könyvtáros sokszor találkozik teljesen azonos, de különböző papirosra nyomtatott példányokkal. A papiros különbözőségét észreveszi, de a papirost nem tudja régi nevén nevezni. A régi időkben használatos papiros-fajták nevének ismeretéhez szolgáljon adalékul a következő, 1806-ból való hirdetés. A hosszú *ő, ű* e korban használatos jele (az *o, u* felett két pont s közötte vessző) nyomdatechnikai okokból, valamint a *ſ* helyett a mai *ő, ű* és *s* betűket írjuk.

A hirdetés szövege a következő:

Papiros kereskedés eránt való tudósitás.

„Az alább írtt kötelességének tartja közönséges hírré tenni, hogy az ő Kereskedő Boltja válamint (!) a' Pesti Vásár' alkalmatosságával, úgy más időkben is felkeresendő lészen az Új Városban a' Vásárpiatzon, mindjárt az úgy nevezett Marokkaner mellett, Nro 97. ezen tzím alatt: Az Arany Sasnál; mellyet mostanában felujitott, és már e' következendő jószágokat botsát árúba:

Mindenféle Magyar, Morva, Tseh Országi, nagy és kicsiny Concept, Kantzelláriabéli; finom, közönséges, Hollandiai Pósta; Középszerű Regál, Londoni Velin; finom legyező; Kótának valo lineázott, liniázatlan kártya; Tarka, aranyos, ezüstös, fél oldalrúl, és egészen festett Tzifra; Prókát, kék, fejér, nagy és kitsiny boritéknak és fejkötő alá való vastagabb Papirosokat: Külömbféle pakoláshoz, könyvkötéshez való kemény Táblákat.

Ezenkivűl találtatnak nála az iráshoz meg-kívántató minden egyéb készűletek, és eszközök: Tollszárok, Penna vágó Kések, Angliai, közönséges Plajbászok, mindenféle festett ostyák, fejér és barna spárga Madzagok, 's a' t.

Végtére: mostanában árúlás végett bízatatott mindenféle Spanyol-viasz néhai híres Peyli Jozsef, most pedig annak Vejének, Haumer Antalnak által-engedtetett, és jobb lábra állított Ts. kir. priv. Spanyol-viasz' Fábrikájából.

Mind nagyonként, mind apródonként fő gondja lészen a' legkészebb, és leg-hellyesebb szolgálat. Annyival-is bozonyossabban (!) igérheti mind ezeket az alább írtt, mivel ő jóféle jószágott első kézből szerez. Stegmayer Xaver Ferentz

Papiras', és az iráshoz meg kivántató eszközök Árossa, Pesten.

(*Hazai Tudósítások*, 1806. I. XXXIV. sz. 287—288. l.)

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Az Országos Széchényi-Könyvtár kiállításai.

Az Orsz. Széchényi-Könyvtár 1937-ben is folytatta a könyvtár bejárati folyosóján elhelyezett kiállításaink rendezését. Első kiállításunk összeállítója TRÓCSÁNYI ZOLTÁN volt, aki a magyar hírlapirodalom első századát mutatta be a fejlődés időrendjében. A kiállított anyag bemutatta a magyar időszaki sajtó termékeinek százéves külalakbeli változásait, fejlődését és szép jellemző példákkal illusztrálta a legkorábbi képesmellékletek természetét is. A második kiállítást HUNYADY JÓZSEF állította össze. Ez néhány szebb kötést mutatott be az érdeklődőknek. Következő kiállításaink egy-egy a könyvtárunkat

megtisztelő kimagasló külföldi vendég látogatására készültek. A sort az olasz király és abesszín császár látogatása nyitotta meg. Ezt a kiállítást HUBAY ILONKA állította össze. A kiállítás a magyar-török háborúk gazdag irodalmának metszetes példányaiból állíttatott össze s a kiállított metszetanyag Zsigmond királytól Savoyai Jenő hercegig mutatta be azt, hogy miként ábrázolták a magyar-török háborúk három évszázadát az egykorúak és a közelegykorúak. VITTORIO EMANUELE legmagasabb látogatását a lengyel kultuszminiszter látogatása követte. Erre az alkalomra KNIEZSA ISTVÁN állított össze egy kiállítást, amely a magyar—lengyel kapcsolatok irodalmából mutatott be jellemző darabokat, elsősorban a Krakkóban nyomott régi magyar nyomtatványokat és azt a régi magyarnyelvű irodalmat, amely a két Ulászló, Báthory István és Sobieski személyeivel foglalkozik.

1937 őszétől kezdve ezeknek a kiállításoknak a rendezése az újonnan megszervezett reference-osztály feladatává lett s ettől kezdve a kiállítást az új osztály vezetője, e sorok írója rendezte.

Az észt, illetve a finn kultuszminiszter látogatása alkalmára finn—ugor kiállításra került sor, amely első alkalomkor az észt—magyar , utóbb a finn—magyar kulturális kapcsolatokra fektette a súlyt. Bemutatták ezek a kiállítások a finn—ugor nyelhasonlítás magyarországi fejlődését, északi rokonaink megismertetésének magyar irodalmát, eddigi kulturális kapcsolataink irodalmi emlékeit, a magyarul író északi tudósokat, az egymás nyelvére lefordított szépirodalmat s a magyarnyelvű finn—ugor nyelvtudomány mai állását.

A német kultúrális bizottság látogatásakor rendezett kiállításunk az 1800 előtt külföldön tanult magyarországi hallgatókról szóló irodalomból mutatott be 7 tárlónyi anyagot, mégpedig az olasz, osztrák, lengyel, angol, francia, holland és német egyetemeken járt ifjainkról egyaránt.

Ebben az évben új állandó tartalmú tárlót rendezett be a kéziratár, amelyben a gyakori VII—VIII. gimnáziumi osztályú látogatók irodalomtörténeti ismereteit elmélyítő anyag került kiállításra.

Anyagot adott a Könyvtár a párizsi világkiállítás magyar pavillonja, a második mohácsi csata 250 éves fordulója alkalmakor rendezett mohácsi emlékkiállítás, a jubiláló Állatorvosi Főiskola kiállítása s a Nemzeti színházi jubiláris kiállítás számára is.

Értékes anyaggal vett részt a Könyvtár az első Nemzeti Nyomtatványkiállításon, amelyről folyóiratunk már beszámolt. A kiállítás II. terme bemutatta a magyar könyvnyomtatás és könyvízlés történetét 1473-tól a világháborúig. E terem anyagát TOLNAI GÁBOR közreműködésével e sorok írója állította össze. A plakátterem történeti

anyagát nagyrészt PANITY VUKOSZAVA, a sajtóterem történeti anyagát pedig TRÓCSÁNYI ZOLTÁN válogatta ki.

A könyvtár alkalmi kiállításait éppoly érdeklődéssel figyelte a látogató közönség, mint azokat a kiállításokat is, amelyeken a könyvtár a maga helyiségein kívül vett részt. Ez a meleg érdeklődés s gyakran ismétlődő elismerés volt a bizonyság arra nézve, hogy Könyvtárunk ezen a téren is eredményesen szolgálta a nyilvánosságot.

ASZTALOS MIKLÓS.

A könyvtárosképző tanfolyam második éve. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete második könyvtárosképző tanfolyama 1937. november 29-én kezdődik és április 13-ig tart. Tanterve az alább felsorolt változtatásoktól eltekintve ugyanaz, mint az elsőé volt. Az elméleti előadások minden hétfőtől pétekig 13 és 14 óra közt, szombatonként 12—13 órakor tartatnak az Országos Széchényi Könyvtárban, a gyakorlatokat pedig a jelöltek általában abban a könyvtárban végzik, melyben egyébként is szolgálatot teljesítenek, kivéve, ha fölöttes hatóságuk óhajtja, hogy más könyvtárban is végezzenek gyakorlatokat. — A tanfolyamra csak olyan már tényleges szolgálatban álló könyvtári alkalmazottak bocsáttatnak, kiket igazgatóságuk a tanfolyam elvégzésére felszólít s Egyesületünk elnökségénél november 22-ig mint résztvevőket bejelent. — A tanterv az első tanfolyam tanmenetétől abban tér el, hogy a Könyvtártan mellett külön kollégium lesz valamennyi résztvevő részére Könyvtártörténet címen, a Kézirattan, Ősnyomtatványmeghatározás és Régi Magyar Nyomtatványok Meghatározása című kollégiumok hallgatása pedig csak az egyetemi végzettségű résztvevőkre kötelező, míg a középfokú könyvtári alkalmazottak e tárgyak helyett a könyvtári adminisztráció és a szakkönyvtárak kezelése tárgyköréből hallgatnak fakultatív előadásokat. — A tudományos fokú jelölteknek írásbeli és szóbeli vizsgát kell tenniök a Kézirattan és a régi nyomtatványok ismeretéből is, míg a középfokúaknak csupán az első tanfolyam vizsgatárgyaiból kell megfelelniök.

ISMERTETÉSEK.

A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai I. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1937. Nagy 4°. 166 l.

Az 1934. évi VIII. törvénycikk értelmében az 1808. VIII. törvénycikkel létesített Magyar Nemzeti Múzeum, továbbá a Magyar Királyi Országos Levéltár, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum és az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum szakszerű igazgatása és tervszerű fejlesztése céljából az 1922 : XIX. törvénycikkel Országos Magyar Gyüjteményegyetem néven alkotott és önkormányzati joggal felruházott jogi személy, mint a nemzeti nagy közgyüjtemények egyeteme, immár a Magyar Nemzeti Múzeum nevet viseli és önkormányzati jogait a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa (a Tanács) által gyakorolja.

Az 1934. évi VIII. törvénycikk értelmében 1936. január 15-én alakult meg a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa. Az alakuló ülésen HÓMAN BÁLINT vallás- és közoktatásügyi miniszter képviseletében TASNÁDI NAGY ANDRÁS államtitkár jelent meg, aki üdvözlő beszédében bővebben foglalkozott azokkal a kultúrpolitikai elvekkel, amelyeknek folyománya volt az 1934. évi VIII. törvénycikk.

A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa néhány hónappal ezelőtt kiadványainak első számaként közzétette mindazokat az újabb és még érvényben levő régibb törvényeket és rendeleteket, amelyek a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó intézményekre vonatkoznak, ezeknek feladatát meghatározzák, tudományos munkáját és adminisztrációját szabályozzák, valamint a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló törvény képviselőházi és felsőházi tárgyalásait, továbbá a Múzeum életébe és munkájába belekapcsolódó egyéb intézetek (külföldi magyar intézetek, Magyar Biológiai Kutatóintézet) szabályzatait, a Magyar Nemzeti Múzeum alakuló ülésén tartott előadásokat: HERZOG JÓZSEF, GRÓF ZICHY ISTVÁN, CSÁNKY DÉNES főigazgatók előadásait, az alakuló ülés jegyzőkönyvét, végül a megalakult Tanácsok (Tanács, Igazgatótanács, szaktanácsok) tagjainak névsorát és a tisztviselők rangsorát.

A nagy gonddal szerkesztett kiadványhoz HÓMAN BÁLINT m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, a múzeumi törvénynek a tudományos közvéleményben előkészítője és a miniszteri székben megalkotója írt előszót, közzétévén azt a beszédét, amelyet másfél évtizeddel ezelőtt a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói székének elfoglalása alkalmából tartott. Ez a beszéd volt HÓMAN BÁLINT nagy gondolatának első bővebb kifejtése, amely gondolatának megvalósítására másfél évtizeden keresztül egyenes irányban haladt. Az eredetileg két osztályra — könyvtárra és természetiek tárára — tagozódó intézet ugyanis 1814 óta fokozatosan decentralizálódott. 1870-ben már hét osztálya volt, melyek közül a Képtár a huszadik század küszöbén kivált az anyaintézetből s az akkor megalapított Országos Magyar Szépművészeti Múzeumba olvadt bele. „Az Országos Széchényi Könyvtár túlnagy méreteket öltő levéltári osztálya is hovatovább megérik a különválásra, anélkül, hogy a tőle eredetében és anyaga természetében is különböző Országos Levéltárral való egyesítésére gondolnánk," — írta HÓMAN BÁLINT a decentralizálódás folyamatát vázolva. — „Az eddiginél nagyobb önállósághoz fog jutni az Országos Széchényi Könyvtár keretében — anyagának természete miatt — a Hírlaptár is, mihelyt megfelelő modern elhelyezést biztosíthatunk számára." A decentralizálódás folyamatának megrajzolása után rámutatott azonban arra, hogy ezzel párhuzamosan kialakulóban van a Magyar Nemzeti Múzeum történeti egységét kifejező autonóm szervezet.

HÓMAN BÁLINT már ebben a beszédében figyelmeztetett arra, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumból kiszakadt gyüjteményeket akkoriban magában foglaló Országos Magyar Gyüjteményegyetem elnevezés helyett a Magyar Nemzeti Múzeum „nagymultú és nemes hagyományokkal ékes történeti nevét kellene az Országos Magyar Gyüjteményegyetem egészére átvinni... Így életben maradna a belőle korábban kivált országos intézetekkel újra egyesült, keretében kibővült Magyar Nemzeti Múzeum történeti organizmusa."

Amit HÓMAN BÁLINT másfél évtizeddel ezelőtt elgondolt és megírt, mint kultuszminiszter az 1934 : VIII. törvénycikkben megvalósította: a Magyar Nemzeti Múzeum történeti egységét kifejező autonóm szervezet megalakult és a régi nemes hagyományok ösvényén haladva teljesíti kulturális hivatását. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841—1936. Összegyüjtötték BARANYAI MÁRIA és KELETI ADOLF. Budapest, 1937. Budapest székesfőváros házinyomdája. 148[1] l. (A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár kiadványa, 3. szám.)

Minden szakbibliográfiának megjelenése, főleg ha oly értékes anyagról van szó, mint a magyar pedagógiai irodalom, valóban örvendetes esemény hazai könyvészetünk számára. A *Fővárosi Pedagógiai Könyvtár* kiadványsorozatában rövid pár év folyamán immár a harmadik pedagógiai szakbibliográfiával gazdagította könyvészeti irodalmunkat. Az első kettő *A kisdednevelés kalauza* és *Az elemi és középfokú oktatás segédkönyvei* című könyvészeti összefoglalások elsősorban gyakorlati célt szolgáltak, a nevelő- és oktatókar számára kívánták összeállítani gondos kiválasztással azt a címanyagot, amelyre hivatásuk teljesítésében szükségük lehet. Jelen harmadik füzete e kiadványsorozatnak már inkább irodalomtörténeti értékű, amennyiben igen szép és áttekinthető elrendezésben egybegyüjtötte a magyarnyelvű nevelésügyi szakfolyóiratoknak teljességre törekvő leíró jegyzékét. Az összeállítók igen értékes munkát végeztek. Nemcsak a budapesti nagy közkönyvtárak anyagát és a meglévő általános folyóiratbibliográfiákat vizsgálták át, hanem kérdőívek szétküldésével a tanfelügyelőségek útján igen sok, a vidéken megjelent s a közkönyvtárakba annak idején be nem került, csak kevés ideig élt pedagógiai szaklap adatait is sikerült megállapítaniok és felvenniök. Így 1841-től, amikor ugyanis az első magyarnyelvű önálló pedagógiai szaklap megindult, egészen napjainkig körülbelül 400 magyarnyelvű nevelésügyi szakfolyóirat teljes leírását tudták megadni.

Átlapozva az egész összeállítást, azonnal szembetűnik, hogy valóban mintabibliográfiával van dolgunk és a kiadó *Fővárosi Pedagógiai Könyvtár* sem helyet, sem költséget egyáltalán nem kímélve, arra törekedett, hogy ez a bibliográfia minél áttekinthetőbb, használhatóbb és amellett rendkívül tetszetős formában jelenhessen meg.

Ami a beosztását illeti, két főrészből áll: a bevezető szövegből és a tulajdonképeni betűrendes és részletes leíró bibliográfiai részből. A bevezető szöveg röviden megismertet a magyar nevelésügyi folyóiratok történetével. Majd a legkülönbözőbb szempontok szerint, úgymint a megindulásuk időrendjében, a kiadó egyesületek, továbbá a megjelenési helyek betűrendjében is igen érdekes és tanulságos áttekintést nyerünk 95 esztendő pedagógiai folyóiratairól. Ezeket az áttekintéseket mindenütt statisztikai összeállítások is egészítik ki. Az anyagnak ez a változatos összeállítása kétségkívül hasznos és célravezető, mert a kutató figyelmét oly szempontokra is felhívja, amelyeket egyébként nem vett volna talán észre. Az egyes folyóiratoknál rendkívül világos és könnyen áttekinthető módon azonnal azt is felismerjük, hogy meddig éltek és melyek azok, amelyek még ma is élnek. Ez utóbbiakat betűrendben még külön is felsorolja. A részletes bibliográfiai részben az egyes folyóiratok összes szerkesztői, kiadói, cím-

változásai, megjelenési körülményei, jellegük, sőt még a budapesti főbb közkönyvtárakban való lelőhelyük is fel van tüntetve.

Az összeállítók anyaguk összegyüjtésében, mint már említettük, az ismert általános nagy folyóiratbibliográfiákat is felhasználták. Feltűnik azonban, hogy a megnevezett forrásmunkák között nem említik fel KERESZTY ISTVÁNnak az 1867. előtti anyagra nézve oly fontos és alapvető bibliográfiáját. Ez a körülmény, hogy e fontos mű az idézett és felhasznált forrásanyagból hiányzik, arra késztetett, hogy a jelen bibliográfiát KERESZTY művével is összehasonlítsuk. Ennek folyamán olyan pedagógiai folyóiratcímre, mely KERESZTYnél szerepel, de a jelen bibliográfiából kimaradt volna, nem akadtunk, de igenis találtunk olyan kisebb hibákat és tévedéseket, melyek KERESZTY művének — mely ugyan maga sem mentes minden hibától — felhasználása mellett könnyen elkerülhetők lehettek volna, vagy legalább is magával az eredeti anyaggal való tüzetesebb és pontosabb összehasonlításra ösztönözték volna a szerkesztőket.

Próbaösszehasonlításokat téve az Országos Széchényi-Könyvtárban meglévő pedagógiai folyóiratanyaggal is, néhány komolyabb tárgyi tévedésre is bukkantunk. Így az 1861-ben megindult „*Iskolai Lap*" című pedagógiai lap megszűnése évéül 1891. van feltüntetve, kitűnt azonban, hogy e lap még 1861. decemberében szűnt meg, így hát még egy teljes évig sem volt életben. A tévedés nem kevesebb, mint 30 év. Hogy azonban itt nem pusztán véletlen sajtóhibával van dolgunk, az kitűnik abból, hogy egyéb helyeken is, ahol csak ez a folyóirat szerepel, megszűnési időpontjaként mindig 1891. van feltüntetve, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy a kézirat első fogalmazásában is megvolt már e tévedés. Ebből kifolyólag természetes, hogy a statisztikai összeállításokban is hibák származtak. Sajtóhibát találunk a „*Kalauz a Nevelés és Oktatás Terén*" című lapnak megindulási évszámában is, miután 1866. helyett 1886. áll. Ez a folyóirat továbbá nem havonkint háromszor jelent meg, hanem hetenkint. A „*Kalauz a Siketnémák Oktatása és Nevelése Terén*" című folyóirat 1896—97. évtől kezdve új címen, „*Kalauz az Emberbaráti Nevelés és Oktatás Terén*" cím alatt jelent meg. Kisebb pontatlanságokat összehasonlításainkban többet is találtunk. Kifogásoljuk azonban szerkesztőnknek azt az eljárását, hogy azoknak a folyóiratoknak, melyek nem naptári, hanem iskolai évvel kezdik évfolyamaikat, ezt nem tüntetik fel, hanem csakis az első és utolsó megjelent számnak a keltét. SAJÓ GÉZA.

Káplány Géza: *A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében.* (Különlenyomat a Műszaki Bibliográfiai Közlemények

XVIII. számából.) Kiadja a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete Budapesten, 1937. 8°. 18 l. Ára 40 fillér.

KÁPLÁNY GÉZA főkönyvtáros, a M. Kir. Technológiai Intézet Nyilvános Könyvtárának vezetője, hasznos tanulmányt írt a könyvtárosi élethivatásról és a könyvtárosképzésről a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének ez év első felében rendezett tanfolyama kapcsán. Tanulmányának bevezetésében foglalkozik a professzor-könyvtáros- és szakkönyvtáros-kérdéssel és a szakkönyvtáros mellett foglal állást, mert nézete szerint a könyvtárosnak elsősorban nem valamely tudománnyal, hanem könyvtárával s annak közönségével kell foglalkoznia. Ha a könyvtáros valamely szaktudománynak művelője is és van is általános áttekintése a tudományok fölött, szükséges, hogy egy külön tudománya is legyen, amelynek kérdésével teljesen tisztában van és ez a speciális könyvtártudomány. A modern könyvtárigazgató ma már nem annyira konzervátor, és a könyvek őre, mint inkább organizátor, a praktikus tapasztalat és az élet embere. Hivatkozik LADEWIGre, aki az igazi modern könyvtárostól bizonyos hadvezéri képességeket is megkíván, mert az örökös rend a könyvtárban csak e képességekkel bíró vezető alatt válhatik valósággá. A magyar könyvtárosi tanfolyam alapos ismertetése után elismeréssel nyilatkozik e tanfolyamról, melynek eredményét személyesen is volt alkalma ellenőriznie, mint az egyik vizsgálóbizottság elnökének. Szerinte az első könyvtárosképző tanfolyam jótétemény volt a könyvtárak fiatal tisztviselőire, akik az ismereteken felül még valami egyéb igen fontos dolgot is nyertek, amit úgy hívnak, hogy könyvtárosi öntudat. TR. Z.

Kertész János: A magyar közegészségügy bibliográfiája. 1925–1935. A *Közegészségügyi Értesítő* 1936. évi augusztusi számában indult meg a fenti című közlemény. A szerzője a bevezetésben elmondja, hogy a közegészségügyi irodalomnak az utolsó évtizedben történt nagyarányú fellendülése szükségessé teszi az összegyüjtést és rendszerezést, vagyis egy könyvészeti forrásmunka összeállítását és bibliográfiájában ezt iparkodik elérni. Közli azt is, hogy milyen csoportokra osztva kívánja közölni az összegyüjtött irodalmat.

A *Népegészségügy* 1937. évi 1. számában ismertettem az addig befejezett, ívóvízkérdéssel foglalkozó fejezetet. Meg lehetett állapítani, hogy nagyon sok fontos, a tulajdonképeni ivóvízkérdéssel foglalkozó cikk kimaradt belőle. Ezzel szemben hozott dolgozatokat az Alföld öntözéséről, a gazdasági öntözésről általában, a vadvizek lecsapolásáról, szennyvíztisztításról, ásványvizekről. Ugyanekkor rámutattam arra is, hogy a bevezetésben megadott beosztás nem igen felel

meg a közegészségügyi irodalom mai, kétségkívül hatalmas fejlettségének. Ilyen csoportok, mint például „*Fertőző betegségek*" vagy „*Falusi és városi egészségügy*", olyan nagykiterjedésű kérdéskomplexumokat foglalnak magukba, hogy a bekerülő cikkek nagy tömegében az eligazodás nem lesz könnyű.

Ez a vélemény igazolást nyert már a következő, a tuberkulózisról szóló fejezetben, noha ez a fejezet, éppenúgy, mint a többiek, távolról sem mondható teljesnek. Ebben a fejezetben a könyveken (helyesebben önállóan megjelent munkákon) kívül 503 folyóiratcikket sorol fel, a tuberkulózis és az ellene való küzdelem legkülönbözőbb kérdéseiről, egyszerűen szerzők szerinti betűrendes felsorolásban. Ilyesféle felsorolás aligha jelent nagy segítséget annak, aki a kérdésnek valamely részletével kíván foglalkozni. Legfeljebb névrepertórium gyanánt szolgálhatna, természetesen csakis abban az esetben, ha teljes volna. Ettől azonban, amint mondottuk, meglehetősen távol áll; e fejezetben például nyomát sem találjuk az egyik vezető szaklapnak, amely „*Tuberkulózis*" címmel 1933-ban indult, mint a Magyar Orvosok Tuberkulózis Egyesületének és a Magyar Tüdőbeteggondozó és Gyógyintézeti Orvosok Egyesületének a hivatalos lapja, évente 12 számmal.

1937. évi áprilisig befejezést nyert a bibliográfia harmadik fejezete, a *Fertőző betegségek*. Ennek bevezetésében a szerző némiképen módosítja a programmját, amennyiben azt mondja, hogy miként az eddigiekben, úgy e fejezetben is *kihagyta a teljesen szakcikkeket* és csak az általános értékű, nemcsak orvosokat érdeklő tanulmányokat sorolta fel. Természetesen bibliográfiát sokféle szempontból lehet írni, és egy népszerű cikkeket tartalmazó felsorolás jelentőségét semmiképen nem lehet lebecsülni, különösen a közegészségügy terén, amely nagy tömegek nevelését, vezetését célzó gyakorlati tudomány. Valamely tudományszak bibliográfiája alatt azonban, a szó ma elfogadott értelmében, mégis csak a megfelelő tudományos szakcikkek összeségét értjük. Másrészt az is bizonyos, hogy a bibliográfiáknak — különösen a gyakorlati tudományok terén — a népszerűsítő cikkek felé nincs éles határa. A legismertebb és legfontosabb tudományos folyóiratokban megjelent cikkek felsorolását azonban jogosan várhatja a kutató a bibliográfia cím alatt. Amelyik ezeket nem tartalmazza, az lehet felsorolás, adalék, esetleg népszerű cikkek bibliográfiája, amelynek természetesen szintén megvan a maga jelentősége, de semmiesetre sem tudományos bibliográfia.

A *Fertőző betegségek* című fejezetben két felvétel alatt, pontos oldalszámozással közli a Magyarországon előfordult fertőző megbete-

gedések kimutatását 1924. augusztus 16—13 (?) és szeptember 1—15-ig, továbbá 1935. évi április 1—15-ig és 16—30-ig, amelyek a *Népegészségügy*-ben jelentek meg. Ellenben a legcsekélyebb utalás sem található arravonatkozólag, hogy ezek a fertőzőbeteg-kimutatások a *Népegészségügy*-nek, amely a közegészségügyi igazgatás hivatalos lapja, évek óta állandó rovatát képezik. Nemcsak indokolatlan, hanem teljességgel érthetetlen ennek a két adatnak ötletszerű kiragadása és említése, e rendszeresen megjelenő kimutatások sorozatából. E kimutatások különben a magyarországi fertőző-megbetegedésekre vonatkozó minden munkának annyira fontos és nélkülözhetetlen alapjául szolgálnak, amelynek feltétlenül meg kellett volna kapni a megillető helyét. Itt említjük meg, hogy a *M. kir. Országos Közegészségügyi Intézet* évi jelentései szintén hozzák ugyanezt a statisztikát, éves összeállításban, 1931 óta. Ezek természetesen szintén beletartoznának egy közegészségügyi bibliográfiába.

Egyes köteteknek a sorozatból való érthetetlen kiemelését különben máshol is megtaláljuk. Többek között a Tuberkulózis című fejezetben, ahol a Magyar Orvosok Tuberkulózis Egyesülete nagygyűléseinek a IX., XII. és XIII. kötetét felveszi, a sorozat többi köteteit azonban nem.

A közlemény sok sajtóhibáját nem akarjuk külön kiemelni, noha egyik-másik erősen értelemzavaró; néha úgy érezzük, mintha nem is egyszerű nyomdai hibáról lenne szó. (Pl. 34. old. „Mikroskopiasis járvány..." mikrosporiasis helyett, „Budapest zárhalandóságai" Budapest rákhalandósága helyett, stb.).

KERTÉSZ számos, a legkülönbözőbb témákról írt bibliográfiájával adta már tanujelét nagy szorgalmának és érdeklődésének. Szakbibliográfia összeállításához azonban ezek a tulajdonságok nem elegendők. Ahhoz szakismeretek, az illető tudományág terén teljes tájékozottság is szükséges. Máskülönben kárbaveszett fáradság a legnagyobb szorgalommal összeállított munka is, mert a célját, hogy a közlemények tömegében vezetőül szolgáljon, semmiképen nem éri el.

ZNAKOVSZKY EMMA.

Crozet, Léo: *Manuel pratique du bibliothécaire.* Nouvelle édition. Paris, 1937. Émile Nourry. 8°, 340 l.

CROZET munkája nem akarja a könyvtári tudományok elméletét kifejteni, sőt teljesen távol van minden elméleti megalapozástól, csupán praktikus tanácsokat akar adni egy kisebb, vidéki könyvtár berendezésére, vezetésére, fenntartására nézve. Nem akar sem többet, sem kevesebbet, mint amennyit a címben mond. Ennek a célnak azonban teljes egészében eleget tesz. Valóban olyan ember munkája, aki

már saját sikeres könyvtárszervezői gyakorlata folytán is hivatott praktikus tanácsait, ha nem is rendszerbe, hát legalább bizonyos rendben összefoglalni.

Mint említettük, a munka elsősorban kisebb, vidéki könyvtárak szükségleteit tartja szem előtt. Hiszen a nagy, központi könyvtáraknak egyrészt megvan a maguk kialakult, évtizedes, gyakran évszázados tradiciókon alapuló gyakorlata, másrészt az ott felmerülő kérdések egészen más természetűek, mint egy kisebb könyvtárban. Egy nagy könyvtár külön szakembereket alkalmazhat, akiknek mindenesetre többet kell tudniok mondjuk az ősnyomtatványokról és a kéziratokról, mint amennyi ezekről CROZET kitűnő könyvében áll. Egy kisebb könyvtárban azonban nélkülözhetetlen segédeszköz. Elsősorban természetesen a francia könyvtárak szükségleteit és sajátos helyzetét tartja szem előtt, ez nem jelenti azonban azt, hogy a könyv értéke a francia nyelvhatárt átlépve, jelentékenyen csökkenne, vagy megszünne. Számunkra is igen sok hasznos tudnivalóval szolgál, bár helyenkint csak némi helyesbítéssel használható. Már a könyvtár bútorzatának és a könyvanyagnak kiválasztásában és elrendezésében is speciálisan francia szempontokhoz alkalmazkodik. Így nálunk nem mutatkozik például szükségesnek, hogy a nők számára külön asztalokat állítsunk fel az olvasóteremben. Értékes bibliográfiai összeállításai, melyek útmutatást nyujtanak bizonyos minimális könyv- és folyóiratanyagra, természetesen majdnem kizárólag csak francia nyelvű műveket tartalmaznak.

A kisebb könyvtárak között is különbséget tesz tudományos könyvtár (bibiliothèque d'étude) és olvasó-könyvtár (bibiliothèque de lecture) között. Ez a megkülönböztetés igen hasznos, mert a két könyvtártípusnak teljesen különböző céljai és ennek megfelelően más szükségletei is vannak. A tudományos könyvtárnak a kutatók rendelkezésére kell bocsátani a tudományos kutatás legfontosabb segítőeszközeit, az olvasó-könyvtárnak elsősorban olvasmányt kell nyujtania, tehát komolyabb szépirodalmat, ismeretterjesztő munkákat, népszerűbben megírt tudományos rendszerezéseket, monográfiákat. A könyvtár céljának megfelelően módosul a könyvtár elhelyezése a városban, berendezése. Az olvasókönyvtár célja az, hogy az olvasót a könyvhöz közelebb hozza, ezért a raktárakat nem fogjuk lezárni, az olvasó válogasson maga a könyvek között, hiszen gyakran a katalóguscédula nem kelti fel az érdeklődését. Az ilyen esetben természetesen meg kell szigorítani az ellenőrzést. Ez csak egy kiragadott példa arra, hogy az olvasó igényeihez való alkalmazkodás mennyire megváltoztat bizonyos merev könyvtári szabályokat, melyeket egy tudományos

könyvtárban, hogy egy nemzeti könyvtárról ne is beszéljünk, éppen az olvasó érdekében a legteljesebb ridegséggel kell alkalmazni. Általában az olvasó igényeihez való alkalmazkodás jellemzi a demokratikus francia könyvtárpolitikát. Ez az elv érvényesül a könyvtárak bútorzatában, mely kényelmes legyen, higiénikus, ébresszen kedvet az olvasáshoz; a nyitvatartási idő bőséges megszabásában. CROZET a könyvtárak éjjeli 11 óráig való nyitvatartását ajánlja, sőt egy éjtszakai könyvtár gondolatától sem idegenkedik, ezzel is alkalmat kívánván nyujtani a könyvtár használatára, olyanoknak is, akiknek a nappali órákban erre nincs idejük. Az anyag kiválasztásában is alkalmazkodni kell az olvasóközönség igényeihez.

A könyvtár nem önmagáért van, hanem fontos missziót teljesít. A könyvtárigazgató nem elégedhetik meg azzal, hogy a könyvtárat többen-kevesebben látogatják, hanem oda kell hatnia, hogy könyvtárára minél szélesebb körben felhívja a figyelmet s forgalmát minél jobban növelje. Ilymódon az olvasási kedv felkeltése is a könyvtárigazgatóság feladata. Ennek a célnak az érdekében a reklámtól sem szabad visszariadni, a könyvtár új beszerzéseit a város lakosságának ügyesen tudomására kell hozni. CROZET itt is, mint mindig, teljesen részletes, minden praktikus részletre kiterjedő haditervet nyujt.

CROZET olykor-olykor kritikát is igyekszik gyakorolni bizonyos felállítási és katalogizálási rendszerekről. Elítéli a tizedes-rendszert. Érveit könnyű megcáfolni. Főérve, hogy egy merev keret nem alkalmas az állandóan mozgó és fejlődő tudományoknak. A továbbiakban főleg az olvasóra háruló kettős munkát rója föl a rendszer hibájául. Ezzel szemben maga is ajánl egy metódikus szakkatalógust, mely lényegében a tizedes-rendszer elveit követi, ő is tíz nagyobb csoportra osztja az anyagot s ezeken belül ismét kisebb csoportokat alkot. Az egyedüli lényeges különbség az, hogy nem lép fel olyan igényekkel, mint a tizedes-rendzer, nem akarja a tudományok genealógiáját felépíteni s jelzésül nem számokat, hanem betűket és számokat használ. Ez a rendszer tehát egy franciába oltott, merev gerincétől megfosztott, kevésbbé mechanikus tizedes-rendszer.

Értékes mellékletek egészítik ki a könyvet, köztük a fentebb ismertetett szakrendszer, kis könyvtártani bibliográfia, olvasótermi és kölcsönzési szabályzat-minták, különféle könyvtári nyomtatvány- és ürlapminták stb. A sok praktikus tanács, a könyvtári élet minden vonatkozására kiterjedő figyelme teszik a munkát elsőrendű segédkönyvvé, mely egyetlen könyvtáros asztaláról sem hiányozhat. Egy újabb kiadásban kívánatos lenne tárgymutatóval is könnyíteni a munka használatát. SÁRKÁNY OSZKÁR.

A román bibliográfia. A MKSzemle 1937. évfolyamának első füzetében ismertettük a IOACHIM CRĂCIUN szerkesztésében Kolozsvárt megjelenő román *Bibliotheca Bibliologica* című kiadványsorozat három első füzetét. Az azóta megjelent hét füzet tervszerűen folytatja a szerkesztőség által kijelölt munkát, a román tudományos intézetek, tudományágak, a román írók bibliográfiáinak összeállítását, valamint a román könyvtudomány elméleti és történeti ágainak feldolgozását. E. ROTH a román törvényszéki orvostani intézetek kiadványainak, V. BOLOGA pedig a kolozsvári egyetem orvosi fakultásán 1932 és 1936 között elfogadott 1000 disszertációnak felsorolását adja (Nr. 6. E. ROTH: *Bibliografia a publicatiilor Institutelor Medico-Legale din România, 1920—1935.* és Nr. 8. V. BOLOGA: *Bibliografia tezelor delu Facultatea de Medicină şi Farmacie din Cluj din anii 1923—1936,* mindkettő Kolozsvárt, 1936). IOACHIM CRĂCIUN három füzettel is szerepel: összeállította *Alexandru Lapedatu* és *Gheorghe Bogdan-Duica* kolozsvári egyetemi tanároknak biobibliográfiáját és megírta a könyvtártudomány két román művelőjének, ION BIANUnak és AL. SADI-IONESCUnak életrajzát és munkásságuk történetét. (Nr. 5., 7. és 9. I. CRĂCIUN: *Bio-Bibliografia lui Gheorghe Bogdan-Duica, 1865—1934, Bio-Bibliografia D-lui Alexandru Lapedatu [1876—1936]* és *Doi bibliologi români, Ion Bianu şi Al. Sadi-Ionescu,* az első és harmadik Kolozsvárt, a második Bukarestben, 1936.) Ezek közül magyar szempontból kétségkívül legfontosabb ALEXANDER LAPEDATU-nak, a kolozsvári egyetem román történeti tanárának, a román Akadémia elnökének és kultuszminiszternek életműve. Az erdélyi, csernátfalusi születésű tudós és politikus készítette tudniillik azokat a tanulmányokat a trianoni békekonferencia számára, melyek alapján Románia Magyarország egyes területeire igényt bejelentette. Későbbi politikai pályafutása alatt gyakran foglalkozott újságcikkeiben és parlamenti beszédeiben a magyar revízió kérdéseivel és az erdélyi magyar kisebbség tanügyi és felekezeti viszonyaival. Mint történész Brassó és Szeben román vonatkozásairól, a középkori román-magyar politikai és művészeti kapcsolatokról, MIHAI VITEAZU erdélyi szerepléséről, a román-székely viszonyról, több román vajda erdélyi összeköttetéseiről írt, kiterjedt, kizárólag román érdekű történetírói munkásságán kívül GHEORGHE BOGDAN-DUICA irodalomtörténeti tanulmányaiban gyümölcsöztette magyar irodalomtörténeti ismereteit, melyekre lépten-nyomon rá lehet bukkanni írásaibar.. A *Bibliotheca Bibliologica* többi füzetei sem érdektelenek: I. NAGHIU az új kolozsvári ortodox püspöknek, a háromszéki, árapataki születésű NICOLAE COLANnak a háború utáni erdélyi felekezetközi viszonyra vonatkozó utalásokban gazdag irodalmi munkásságát ismerteti. (I. NAGHIU: *Bio-Bibliografia P. S. Epi-*

scop Nicolae Colan, 1893—1936. Nagyszeben, 1936.) Végül T. ONIŞOR közli az 1929. és 1930. esztendők román földrajzi irodalmát, érdekes bevezetéssel a román földrajzi bibliográfiákról. Munkájában igen sok erdélyi földrajzi kérdésre vonatkozólag akad könyvészet. (Nr. 4. T. ONIŞOR: *Bibliografia geografică a României în 1929 şi 1930.* Kolozsvár, 1936.) MAKKAI LÁSZLÓ.

Stripsky Hiador dr.: *Kőszegi könyvnyomtató a XVII. századból.* (Vasi Szemle könyvei, 92. szám.) A Vasi Szemle különnyomata. 1937. IV. évf., 3. sz. Szombathely. Martineum Könyvnyomda Rt. 1937. 8-r. 12 l.

Már CHERNEL KÁLMÁN tanulmányából tudtuk, hogy Kőszegen a XVII. században volt könyvnyomda. A nyomdász a külföldön híres Wechelius-családból származó WECHELIUS ANDRÁS volt, kire vonatkozólag most a szerző 1651—1668 közötti évekből ismeretlen adatokat közöl, melyeket Kőszeg városa és az evangélikus egyházközség levéltáraiban talált. Szerző leírja e nyomdának két termékét: egy magyar kalendáriumot, amely 1659-ben és egy latin üdvözlő verset, amely 1664-ben jelent meg. Ez utóbbinak STRIPSKY a címlapját is közli fényképi hasonmásban. Ennek impresszumában ez olvasható: „Güncii, infer. Hung. excudebat Andreas Wechelius". A naptárat, illetőleg ennek fönnmaradt első ívét RÁTH GYÖRGY fedezte föl, a latin nyelvű üdvözlő verset, melyet TIEFTRUNK DÁNIEL REISNER ANTAL pozsonyi lelkészhez intézett fia születése alkalmából, az Akadémia tulajdonába került Vigyázó-könyvtárban STRIPSKY találta meg s most WECHELIUS ANDRÁSról írott tanulmányában először ismerteti. Az értekezés hasznosan kutatja föl és foglalja össze a WECHELIUS ANDRÁS-ról fönnmaradt életrajzi adatokat. TR. Z.

LAUS PODAGRAE Az Köſzvénynek Ditsireti. Kis 8°, A ív + 12 l. (Kiadta TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF és KNER IMRE. Gyoma, KNER IZIDOR könyvnyomdája, 1936.)

A *Laus Podagrae* régi, XVII. vagy XVIII. századbeli magyar nyomtatvány, melyet TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF és KNER IMRE a Magyar Bibliophil-Társaság tagjai számára 200 számozott s ezenkívül 400 számozatlan példányban újra kiadtak. Az új kiadás változtatás nélkül, helyesírási következetlenségeivel együtt adja a *Laus* szövegét. A szedés mindenben, térbeosztásban is, híven követi az eredetit, de betűje nem korhű. „A fejléc és a záródísz sem azonos az eredetiével, de nagy részben a kor ornamensei közül való, s elrendezésében, kiterjedésben pontosan megfelel az eredetinek" — olvassuk TURÓCZI-

TROSTLERnek a kiadáshoz függesztett alapos tanulmányában, amely az irónikus dícséretformáról és a *Laus Podagrae*-ról, e nagycsaládú enkomium-fajtáról szól. (Közvetlen forrása JAC. PONTANUS prózai dialógusa).

Az új kiadás kékesszürke papírborítékjával, jó papirosával, pontos és ízléses tipografizálásával szép, finom alkotás, de a ritka régi nyomtatványok archiváló új kiadása helyett szívesebben vennők a szövegek fotografikus hasonmáskiadását, amely teljesen pótolja az eredetit. Bármily pontos is a lemásolt, újraszedett szövegkiadás, a könyvész, nyelvész idézetekért, vagy könyvtörténeti tanulmányaiban kénytelen továbbra is az eredeti szöveghez folyamodni. TR. Z.

Lischerong Gáspár: *Pray György élete és munkái.* Budapest, 1937. Kiadványok Jézus Társasága magyarországi történetéhez. Tanulmányok, 4. sz. 149 (3) l. 8°.

A szokásos doktori értekezés-cím mögött ezúttal mintaszerű alapossággal megírt pályakép húzódik meg. A dolgozat jelentőségét fokozza az a körülmény, hogy fontos adatokat szolgáltat a magyar könyvtártörténet egyik legérdekesebb fejezetéhez: a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárának hőskorához.

PRAY a jezsuita-rend feloszlatása után került Mária Terézia rendeletéből 1777-ben Pozsonyból Budára az egyetemi könyvtárhoz. Mind MÁRIA TERÉZIA, mind II. JÓZSEF nagy súlyt fektetett a Nagyszombatból áthelyezett intézmény fejlesztésére. A legmagasabb helyről jött ösztönzések és rendelkezések megvalósítója és végrehajtója nem egyszer PRAY volt. S bár sok nehézséggel kellett megküzdenie a személyi ellentétek és a szűkreszabott anyagiak miatt, kevés ember ragaszkodott annyira a könyvtárhoz, mint ő. Azonban érthető ez a ragaszkodás, hiszen történeti forráskutatásainak újabb biztosítékát látta ebben az állásban. De nemcsak mint történetíró, hanem mint könyvtáros is maradandó emléket állított magának, amikor 1780-ban elkészítette az *Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis Regiae*t.

Szerzőnek természetesen nem célja bővebben kiterjeszkedni az Egyetemi Könyvtár történetére, mégis sokszor egészíti ki levéltári és egyéb kutatásainak eredményeivel PAULER GYULA művének vonatkozó adatait.[1] Külön kiemeljük a függelékben közölt hasznos évrendi összeállítást PRAY műveiről és kéziratgyüjteményének lelőhely szerinti felsorolását. CLAUSER MIHÁLY.

[1] A budapesti m. kir. egyetem története. Budapest, 1896. I. köt. passim.

„Az elmult év legszebb könyvei." A Magyar Bibliophil Társaság 1936-ban öt könyvet tüntetett ki az „év legszebb könyve" jelzőjével, amelyek a Társaság ítélete szerint a mult évi magyar könyvművészet legjobb színvonalát képviselik. Ezek a következők: *„A Halál Himnusza"*, amely a Hungária-könyvek harmadik köteteként jelent meg; a Franklin-Társulat által kiadott ORTUTAY—BUDAY: *Magyar Parasztmesék;* a gyomai Kner-nyomda által kiállított *„Haggáda Peszach estéjére"*; ELISABETH BARRETT BROWNING: *Portugál szonettek* a Pantheon kiadásában és a Révai Intézetnél kiadott DÓCZY JENŐ: *Dédácsi idill.*

RÁSKAI LEA dömés apáca a XVI. század elején kimásolta a Példák Könyvéből a *„Halál Himnuszát"*, amely szellemével és stílusával pompásan idézi fel a középkori haláltáncok emlékét és megkapó, kifejező nyelviségével a legszebb magyar nyelvemlékek közé tartozik. A Hungária-nyomda valóban nemes feladatot teljesített, amikor a középkori magyar szerzetesi irodalomnak ezt a gyöngyszemét közrebocsátja. A „közrebocsátás" alatt természetesen azt kell értenünk, hogy lehetővé tette, hogy a *„Halál Himnusza"* helyet foglalhasson a „bibliofilek" könyvszekrényeiben. Első látásra elárulja magát a könyv, igen fáradságos és költséges munka; a nyomda rajzolóművészének bele kellett élnie magát a középkor írás- és betűstílusának a szellemébe, de tanulmányoznia kellett a középkori fametszetek stílusát is, hogy a Hungária-nyomda modern kiadásában ezt érvényre juttassa. A könyv lapozgatása közben úgy érezzük, hogy a rajzolóművész és a nyomda ilyen igyekezete sikerrel járt, szép eredménnyel egyesíti kiadványában a középkori művészet, helyesebben a XV—XVI. századi könyvművészet szellemét és a modern nyomdatechnika számos vívmányát. A könyv kötése, a szöveg levegős-harmónikus elosztása, a betűk és illusztrációk színeinek a megválasztása finomult érzékről tanuskodik. A szaggatott betűduktus, az illusztrációk és iniciálék primitíveskedő formaisága segíti a halál misztikumának, remegő keresésének érzékeltetését.

Örvendetes és dícséretreméltó az a törekvés, hogy a magyar gyermekeknek karácsonykor a tiszta magyarság szülte parasztmeséket akarnak kezébe adni. AZ ILLYÉS GYULA és ORTUTAY GYULA által gyüjtött és összeválogatott, s BUDAY GYÖRGY által illusztrált *„Magyar Parasztmesék"* egyik első példája ennek az igyekezetnek. A Franklin-Társulat kiadásában megjelent mesegyüjtemény a gyermek-mesekönyvek átlagos színvonalán messze felülemelkedik előállításában is, éppen azáltal, mert nem törekszik arra, hogy túlságosan „díszes", „színes" és „megragadó", „tarka-barka" könyv legyen. Komoly könyv,

amit a „nagyok" is örömmel forgathatnak. A könyv címlapján látjuk a mesebeli várkastélyt, egyszerűen, de kifejezően megrajzolva, a középkori erdélyi várakra emlékeztető hangulatával. Az illusztrációkban némi eltérést látunk az ORTUTAY mesegyüjtéséhez, a *„Nyíri és rétközi parasztmesék"*-hez ugyancsak BUDAY GYÖRGY által készített fametszetektől. Azokban sokkal szenvedélyesebb, talán több bennük a drámaiság és a misztikum, de ezek egyszerűbbek, naturalisztikusabbak, s látszólag érthetőbbek, mivel bizonyára azért találkozunk, mert a gyermeki fantázia határait akarta tiszteletben tartani. Pedig a gyermeki fantázia sokszor sokkal gazdagabb a — felnőttekénél. A könyv nyomdai előállításában egyébként nincsen semmi különlegesség, de ízléses és egyszerűségében is művészi értékű.

A magyar könyvtermelés és szigorúan vett könyvművészet remekbekészült példája az „Ézsajás Vallásos Társaság" által kiadott, s a gyomai KNER-nyomda által nagy műízléssel és sok szeretettel előállított *„Haggáda Peszach estéjére"* (Énekek Peszach Estéjére), amely a „zsidó évszámítás 5696-ik esztendejének telén" jelent meg, s benne a Bodoni-antiqua és a Meruba-héber betűk artisztikus egységet alkotnak. A KOLOZSVÁRY SÁNDOR által készített fametszetek azonban nem illenek a könyvbe, nem ütik meg annak egyébként való művészi színvonalát és korábbi stílusához képest határozott visszaesést jelentenek.

A másik két kitüntetett könyv nyomdai előállítás folytán került az elmult év „legszebb könyvei" közé. Kétségkívül a legszebb könyvek közé tartoznak, de hozzájuk hasonlót többet is lehetne kiválasztani a mult évi könyvtermelésből, főképen az Egyetemi Nyomda, de a Magyar Szemle Társaság, az Athenaeum kiadványai közül is.

NAGY ZOLTÁN.

LEVÉLSZEKRÉNY.

A bélyegzők kérdéséhez. Régi könyvek gyüjtői sokszor jönnek zavarba egy-egy könyv megvásárlása alkalmával a könyvben lévő pecsét miatt. Ha a pecsét világosan megmondja magáról, hogy mely közkönyvtárnak a pecsétje, a könyvgyüjtő könnyen dönthet, hogy a pecsét dacára is megveszi-e a könyvet vagy sem. Ha a pecsét magánember könyvtárának a pecsétje, ez esetben is a legtöbbször könnyen el tudja dönteni, hogy a könyvet minden kockázat nélkül megvásárolhatja-e vagy sem, mert ha a könyvtár tulajdonosa már meghalt és köztudomású, hogy könyvtára piacra került, a könyvtára pecsétjével ellátott egyes könyvek nyilván forgalomban vannak. Ugyanez áll a könyv tulajdonát jelentő kéziratos bejegyzésekre, autogrammokra is. Ha a könyvben külföldi bélyegző van, például moszkvai vagy szentpétervári könyvtári bélyegző, a könyvgyüjtő ezeket szintén minden aggodalom nélkül megvásárolja, mert köztudomású, hogy a bolsevikiek sok műkincset és könyvet értékesítettek külföldön. De nemcsak oroszországi eredetű könyvtári bélyegzős könyveket vásárol meg nyugodtan, hanem olyan országokból származó könyvtári bélyegzős könyveket is, melyeknek területére a világháború alatt az osztrák-magyar hadsereg bevonult. A háború alatt és után sok könyvgyüjtő a harctérről hazatért barátaitól számos olyan könyvet kapott vagy vásárolt, amelyek egy-egy ellenséges állam valamely könyvtárának a pecsétjével voltak ellátva. Ezek — a legtöbb esetben találomra kiválasztott ócskaságok, értéktelen könyvek (értékesebbről nem hallottam) — hadi zsákmányok voltak és senkinek sem volt a legcsekélyebb aggálya sem aziránt, hogy ezeket a könyveket ajándékba elfogadhatja, vagy megvásárolhatja. Egyébként az antikváriusok legnagyobb része is aggályosan ügyel arra, hogy olyan könyvet, amelyben valamely magyarországi nyilvános könyvtárnak a bélyegzője van, forgalomba hozzon, mert hiszen ez esetben könnyen összeütközésbe jöhet a büntetőtörvénykönyvvel. Vannak azonban bélyegzők, amelyek nem mondják meg világosan, hogy mely könyvtárból származnak. Három évvel ezelőtt például nagyon sok olyan könyv volt a könyvpiacon, amelyeken *Ex Libris Facultatis Theologicae*, anilinfestékes, egysoros bélyegző volt látható, annak elárulása nélkül, hogy milyen akadémiának vagy egyetemnek a fakultásáról, illetőleg könyvtáráról van szó. E sorok írója, amikor e könyvek a piacon feltűntek, érdeklődött könyvtáraknál és antikváriusoknál, majd a Budapesti Hírlapban vetette fel a kérdést, hogy ismeri-e valaki ezt a bélyegzőt? S a kérdésre egyik vidéki református theológia érdemes könyvtárnoka adta meg a választ, hogy ez a

bélyegző a budapesti Egyetem Theológiai Fakultásának a bélyegzője. Kiderült, hogy a Theológiai Fakultás fölös példányait szabályszerűen értékesítette, de mert nem volt bennük a tulajdonjogot, illetőleg a tulajdonost kétségtelenül kifejező pecsét, szükségtelennek tartotta, hogy duplum bélyegzőt is üssön a könyvekbe. Ha könyvtári pecséttel ellátott könyvek forgalomba kerülnek, a bélyegzőt ajánlatos megsemmisíteni, a bélyegző megsemmisítéséről könyvtárosi és antikváriusi szakköröket értesíteni és új bélyegzőt csináltatni. Helyesebb azonban még ilyen esetben is az értékesített fölös példányoknak duplum-bélyegzővel (duplum venditum) való ellátása, mert a bélyegző megsemmisítése előtt is forgalomba kerülhettek, illetéktelen úton, oly könyvek, amelyeknek kiselejtezésére a könyvtár vezetősége nem gondolt. TR. Z.

A könyvcsonkítás — kompromittáló adatoknak minden felkutatható példányból való eltűnése céljából — nem új keletű. Már a XVIII. századból is idézhetünk rá példát: TÓTFALUSI KIS MIKLÓS felett ENYEDI ISTVÁN nagyenyedi theológiai tanár tartott halotti prédikációt. Ennek a prédikációnak „a TÓTFALUSIra vonatkozó része úgy a kolozsvári ref. kollégium, mint az erd. múzeum példányaiból ki van szakítva, még pedig hitem szerint szándékosan" — írja CSERNÁTONI GYULA „TÓTFALUSI KIS MIKLÓS helyesírási újításai" c. tanulmányában. (Erd. Múz., VIII. 1891. 35. l.) Ez abból következtethető, hogy az Erdélyi Múzeum példánya a GR. KEMÉNY JÓZSEF gyüjteményéből került s az általa nagy gonddal felkutatott s egybeállított „Halotti Beszédek Tárá"-nak XIX. kötetében foglaltatik, több egészen teljes halotti prédikációk társaságában. KEMÉNY JÓZSEFről pedig, aki évek hosszú során át rendszeresen gyüjtötte és gondosan beköttette a halotti beszédeket, nem lehet föltenni, hogy mindent el ne követett volna e csonka példány kiegészítésére vagy pótlására, ha ugyan teljesen épet kaphatott volna valahol. Ez minden utánjárásom mellett még eddig nekem sem sikerült... A szándékosságot még valószínűbbé teszi az, hogy ENYEDI ISTVÁN jóakarója és pártfogója volt TÓTFALUSInak s így bizonyosan bővebben kiterjeszkedett életének és küzdelmeinek azon részleteire is, amelyeket többi kortársai elhallgatnak, vagy csak alig érintenek." A XVIII. században azonban a büntető törvénykönyv még nem intézkedett az ilyen bűncselekmények megtorlásáról. *T. Z.*

Kérdés. A Compendivm Hvngariae Geographicvm ..... ad exemplar Notitiae Hvngariae Novae Historico-Geographicae, *Matthiae Bel* c. műnek több kiadása jelent meg. A harmadik kiadás „Editio tertia avctior et correctior" kétszer jelent meg „Svmptibvs Joannis Michaelis LANDERER", „Posonii et Cassoviae", először 1777-ben, másodszor 1779 ben, az „Editio quarta...", „Posonii et Pestini", 1792-ben. Az általam látott példányokban a frontispice-metszet *általában* ugyanaz, de nem pontosan fedik egymást. Barokk-szobában, karosszékben, bársonydrapéria alatt ül egy férfialak, — az ablakon keresztül Pozsony vára látható. Ez a férfialak az 1777-i kiadás metszetén bajuszos, az 1779-i kiadásén bajusztalan, az 1792-i kiadásén bajúszos, parókás és sarkantyúscsizmás. Egyéb apró eltérések is vannak a képen. Mi lehet a magyarázata e metszetek megbajusztalanodásának, illetve meg-

bajuszosodásának? Talán LANDERER a bajusztalan metszetes példányokat Ausztriában s a bajuszosakat Magyarországon hozta forgalomba? A KÖMLEI-féle „megmagyarosított metszeteket" ismerem: ott német metszeteket magyarosított meg a magyarra átdolgozott német mű magyarországi rézmetszője, bajuszt, vitézkötést vésve a németruhás, bajusztalan alakokra, de itt magyarországi kiadványokról van szó, melyeknek *„azonos"* metszetén a férfialak hol bajuszos, hol bajusztalan? T. Z.

Leszállított árú könyvtári kiadványok. A M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára kiadványait mélyen leszállított áron bocsátja olvasói rendelkezésére. GULYÁS PÁL: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV.—XVI. században című kétkötetes, számos reprodukcióval illusztrált művét 80 pengős bolti ár helyett 20 pengőért, ISOZ KÁLMÁN Petőfi-dalok jegyzékét 1 pengő helyett 10 fillérért, GÁRDONYI ALBERT: Régi pesti könyvkereskedők 5 pengő helyett 2 pengőért, a még kapható múzeumi jelentéseket, melyek mindegyike becses tudományos értekezéseket tartalmaz, kötetenként 50 fillérért. Ezenkívül a Széchényi-Könyvtár néhai igazgatójának, FEJÉRPATAKY LÁSZLÓnak A pannonhalmi apátság alapító levele című művét 30 fillérért. A Széchényi-Könyvtár látogatói, akik évi vagy havi látogatójegyet váltottak, e leszállított árú kiadványokat a hivatalos órák alatt vásárolhatják meg a könyvtár katalógus-termében. Ez az árleszállítás 1938. június 30-ig marad érvényben.

Különlenyomatokat a Magyar Könyvszemléből igényelhetnek mindazon könyvtárak tisztviselői, amelyek a folyóirat fenntartásához bizonyos ívszámok költségeinek vállalásával hozzájárulnak s e különlenyomatokat a saját kiadványuk gyanánt forgalomba hozhatják, feltüntetvén azonban, hogy a tanulmány- vagy értekezés — különnyomat a Magyar Könyvszemléből. A szerkesztőbizottság engedélyével magánosok is nyerhetnek engedélyt cikkeikből különnyomat készítésére.

FOLYÓIRATSZEMLE 1936.

IV.

(Rövidítések: *AB:* Archives et Bibliothèques, Paris, II. évf. — *ABM:* Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique, Bruxelles, XIII. évf. — *B:* La Bibliofilia, Firenze, XXXVIII. évf. — *BB:* Bulletin du Bibliophile, Paris, XV. évf. — BCh: Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, Paris, XCVII. évf. — *BNY:* Bulletin of the New York Public Library, XL. évf. — *LAR:* The Library Association Record, London, XXXVIII. évf. — *LJ:* The Library Journal, New York, LXI. évf. — *LQu:* The Library Quarterly, Chicago, VI. évf. — *Ph:* Philobiblon, Wien, IX. éf. — *RB:* Revue des Bibliothèques, Paris, XLVI. évf. — *ZBF:* Zeitschrift für Bücherfreunde, Leipzig, XL. évf. — *ZBW:* Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LIII. évf.)

Könyvtári katalógusok.

Preussischer Gasamtkatalog. VIII. köt. Berlin 1936: AB. 35. (L. N. MALCHES); ZBW. 74. (H. FUCHS) és u. o. 569.

W. TRANSFELDT: Die Familiengeschichtlichen Quellen der Preussischen Staatsbibliothek. 3. Aufl. Leipzig. 1936: ZBW. 456. (KAISER.)

Index des publications périodiques dans les bibliothèques de Belgique et de Luxembourg. Bruxelles 1936: ABM. 105. (H. DOMMARTIN: a mű hiányos szakozásai tévesek, színvonala alacsony) és u. o. 129. (A belga könyvtárosegyesület határozatban fejezte ki sajnálkozását afölött, hogy ilyen gyönge mű megjelenhetett!)

British Library of Political and Economic Science. Catalogue of a collection of works on publishing and bookselling. London 1936: LAR. 447.

Kéziratkatalógusok, kézirattan.

LEROQUAIS: Les bréviaires manuscrits des bibliothèques publiques de France I—II. Macon 1936: BCh. 468. (CH. SAMARAN.)

I. DESTREZ: La „*pecia*" dans les manuscrits universitaires du XIII. et du XIV. siècle. Paris 1935: BCh. 167. (CH. SAMARAN: egyike a legfontosabb kézirattani műveknek. A *pecia* a középkori egyetemi tankönyvek pergamenformátuma, de a kifejezés alatt általában a középkori kéziratos egyetemi tankönyveket értették.)

M. MANUTIUS: Handschriften antiker Autoren in mittelalterlichen Bibilothekskatalogen. Leipzig 1935: BCh. 177. (E. VAN MOÉ); LQu. 310. (A. BERTHOLD.)

W. FRELS: Deutsche Dichterhandschriften 1400—1900. Gesamtkatalog der eigenhändigen Handschriften deutscher Dichter. Leipzig 1934: ZBW. 703. (W. DEETJEN: 48 közgyüjtemény német költő-kéziratainak betűrendes címjegyzéke, a vonatkozó irodalom megemlítésével.)

Les trésor des bibliotèques de France. V. köt. Paris 1935: B. 279. (A. BOINET; a mű minden fejezetét más-más szerző írta.)

E. A. LOWE: Codices latini antiquiores. A palaeographical guide to latin manuscripts prior to the 9-th century. Oxford 1935: BCh. 417. (PH. LANER.)

A. DE POORTER: Catalogue général des manuscrits des bibliothèques de Belgique. II. kötet: Bruges. Paris 1934: RB. 89. (H. STEIN.)

GABRIELI: Notizie statistiche, storiche, bibliografiche delle Collezioni di manoscritti oggi conservati nelle biblioteche italiane. (Enciclopedia del Libro V.) Milano 1936: Ph. 118. (A könyv csak általánosságban jellemzi az olasz könyvtárak kéziratállományát.) LAR. 406.

S. RICCI—W. J. WILSON: Census of medieval and renaissance manuscripts in the U. S. and Canada. I. köt. New-York 1935: B. 204. (LO: az Amerikában lévő kódexek összkatalógusa.) LAR. 639.

E. C. RICHARDSON: A union world catalogue of manuscript books. Preliminary studies in method. A list of printed catalogs of manuscript books. New-York 1935: LAR. 88.

Katalog over Universitetsbibliotekets Handskrifter. II. köt. Kobenhaven 1935: ZBW. (A. JÜRGENS: főként egyetemi tanárok leveleinek katalógusa decimális osztályozásban.)

Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Nationalis. Madrid 1935: ABM. 71. (A madridi Nemzeti Könyvtár 203 bibliakéziratának katalógusa.)

D. K. COVENEY: A descriptive catalogue of manuscripts in the Library of University College. London 1935: LQu. 323.

L. MOREL—PAYEN: Les plus beaux manuscrits et les plus belles reliures de la Bibliothèque de Troyes. Troyes 1935: B. 209. (A. BOINET: a könyvtár 2417 kéziratából a legrégibb Nagy Gergely pápa VII. századbeli Liber pastoralisa. 171 reprodukció.)

B. KRAFT—E. GEBELE: Die Handschriften der Bischöfl. Ordinariatsbibliothek in Augsburg. Augsburg 1934: ZBF. 60. (K. F. BAUER.)

H. JENSEN: Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Hamburg (1936): ZBW. 376. (E. LITTMANN.)

R. B. HASELDEN: Scientific aids for the study of manuscripts. London 1935: LAR. 125. (A szerző a Huntington-könyvtár kézirattárosa; ismertetett műve egyike a legjobb modern kézirattanoknak, nemcsak a paleográfiai, hanem a technikai ismeretek legjobb és érdekesen illusztrált összefoglalása.)

(Említsük meg még E. J. GOODSPED nagysikerű regényét: Curse in the colophon, New-York 1935. Kézirattani tárgya és kitűnő bibliográfiai ismeretei miatt könyvtárosoknak olvasmányul lelkesen ajánlja J. H. SHERA a LJ. 24. lapján.)

Nyomdászattörténet, ősnyomtatványkatalógusok.

*Der Buchdruck des 15. Jahrhunderts. Eine Bibliographische Übersicht, herausgegeben von der Wiegendruck-Gesellschaft, Berlin 1929—1936.

Beiträge zur Inkunabelkunde. Neue Folge, I—VII. füzet, Leipzig 1935—1936: BCh. 253. (SAMARAN); ZBF. 62. (Az I. füzetben a magyarországi ősnyomtatványállományok kimutatásával.)

Catalogue of books printed in the XV-th century now in the British Museum, VII. köt. London 1935: B. 135. (O. PINTO.)

L. CONDIT: A provisional index to Roman printing types of the XV-th century. Chicago 1935: LQu. 312. (E. E. WILLOGHBY: fontos kiegészítés és magyarázat HAEBLER Typenreportóriumához.)

Gutenberg-Jahrbuch 1935. Mainz 1936: RB. 94. (H. STEIN); LAR. 91. ZBW. 162. (W. MENN: kiemeli PUKÁNSZKY BÉLA tanulmányát, mely szerint a reformáció hatására a frakturbetűtípusok magyar nyelvű nyomtatványokban is elterjedtek.)

H. W. DAVIES: Devices of the early printers 1457—1560. London 1935: RB. 94. (H. STEIN: a nyomdászjelvények eddig legteljesebb kézikönyve, terjedelme 708 lap, 279 ábrával.)

J. BENRING: Der Buchdruck des 16. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet, Leipzig 1936: ZBF. 123. (Bibliográfia a 16. századi német, osztrák és svájci nyomdászattörténethez.)

F. ISAAC: English Printers' Types of the 16-th Century. (Oxford Books on bibliography.) London 1936: Ph. 160. (80 tábla a hozzávaló szöveggel), LAR. 124.

W. NIJHOFF: L'art typographique dans les Pays-Bas pendant les années 1500 a 1540. Supplément. La Haye 1935: ZBW. 704. (E. v. RATH.)

V. MADSEN: Katalog over det Kgl. Biblioteks inkunabler. I. köt. Cobenhavn 1935: LAR. 127.

D. FAVA: I libri italiani a stampa del secolo XV con figure della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze. Milano 1936: B. 465. (L. SERVOLINI.)

Metszettörténet.

A. M. HIND: An introduction to a history of woodcut. 2 kötetben. London (ára 6 angol font!), 1935: ZBF. 60; B. 466. (L. SERVOLINI.)

L. SERVOLINI: Tecnica della xilografia. Milano 1935: B. 136. (S. PIERRON.)

E. HODNETT: English woodcuts 1480—1535. London 1935: LAR. 89.

Lexikonok.

Enciclopedia Italiana, Milano—Roma: Ph. 46. (A kiadást átvette az olasz kormány, államköltségen jelenik meg. Az „Etiopa" címszót tartalmazó kötet összes elérhető példányait elkobozták s új kiadással fogják pótolni.)

Enciclopedia del libro. Milano 1935: B. 137. (A. MANDOLFO); Ph. 86. (Sorozat, eddig öt kötete jelent meg; a legfontosabbak A. GALLO könyve a sérült könyvek helyreállításáról és O. PINTO-é a nemzeti bibliográfiákról; az utóbbi kiegészíti SCHNEIDER Handbuchját.)

*Lexikon des gesamten Buchwesens, I. és II. kötet. Leipzig 1935—1936: AMB. 148 (F. RÉMY); Ph. 46; LAR. 38. és 443.

Könyvtárosképzés.

*Rôle et formation du bibliothécaire. Paris. Société des Nations, 1935: ABM. 144. (F. RÉMY); ZBW. 261. (G. LEYH); LQu. 293. (MANN M.).

A. SHARP: The approach to librarianship, London 1934: RB. 88. (H. STEIN: Tankönyv a könytárosvizsgához.)

L. F. FARGO: School Librarianship. New-York 1936: LJ. 107. (A. L. Le FEVRE.)

F.

RESUMÉ — INHALTSANGABE.

József Fitz: *Das Sammelgebiet der Bibliothek.*

Bis Mitte des 19. Jahrhunderts gab der Inhalt der Bücher das leitende Prinzip für die Sammeltätigkeit der Bibliotheken. Seit aber an Stelle der enziklopädischen Aufgaben der grossen Staatsbibliotheken mehr die nationalen Aufgaben traten und diese Bibliotheken mit Plichtexemplaren versorgt werden, zeigt sich in dem Sammeln eine Zweideutigkeit. Man sammelt teils wie ehemals Bücher wegen ihres Inhalts, teils aber einfach formgemäss Druckschriften, ungeachtet ihres inhaltlichen Wertes oder Unwertes, da dieselben als Pflichtexemplare eingeliefert wurden und als Dokumente der nationalen Druckschriftenerzeugung aufbewahrt werden sollen. Die Folge dieses Widerspruchs im Sammelprinzip ist, dass sich die Bibliotheken allmählich mit minderwertiger Literatur füllen und eine fortwährende Kosten verursachende Raumnot hervorrufen. Die Lockerung des ursprünglichen Prinzips bricht die Schranken und es dringen Fremdkörper in die Bibliothek: es werden auch Schallplatten, Filme, leere Einbanddecken, Klischés u. ä. m. gesammelt. Demgegenüber empfiehlt es sich, strenge auf die Regel zu achten, dass die Bibliothek nur das sammle, was zugleich auch Gegenstand der Bibliographie ist. Allerdings ist dies nur eine negative Satzung, die besagt, was *nicht* in die Bibliothek gehört. Im positiven Sinne soll man die Literatur nennen, deren Erzeugnisse zu sammeln, sich die Bibliothek zum Ziele steckt. Es kann eine regionale — geographisch oder sprachlich begrenzte — Literatur sein (Nationalbibliotheken), oder Fachliteratur auf weiterer oder engerer Basis, in allen Fällen enthält aber das Wort „Literatur" die allgemeine Bezeichnung und Wertung des Inhalts der Bücher. Auch bei Aufteilung der Sammelgebiete zwischen mehreren Bibliotheken ist die inhaltliche Richtung das Ausschlaggebende. Nur solche Sammlungsteile soll man einer anderen Bücherei überlassen, die sich inhaltlich natürlicher in den Sammelkreis und in den vorhandenen Bestand des übernehmenden Instituts einfügen.

Ásztrik Gabriel: *Comment identifier et localiser les manuscrits liturgiques et universitaires du moyen-âge.*

Quand il s'agit de localiser un manuscrit, il y a deux méthodes. La méthode historique et paléographique. La méthode historique appliquée par M. l'abbé LEROQUAIS aux mss. liturgiques, utilise les indications offertes par les calendriers et les offices des saints locaux régionaux. En cas d'un mss.

d'origine universitaire le P. DESTREZ reccomande la localisation à l'aide du pecia et de l'exemplar. La méthode l'éminent médiéviste CH. SAMARAN: la codicographie, méthode de comparaison est plutôt paléographique: recueillir et classer de pas l'évolution de l'écriture et de la décoration. L'ètude des mss. liturgiques hongrois exige, la connaissance des ouvrages de J. DANKO sur les hymnaires, N. KNAUZ, M. ZALÁN, G. MORIN sur les missels, sacrementaires et bréviaires des bibliothèques publiques de Hongrie. — Pour finir, l'auter donne les principaux caractères des mss. français, anglais, italiens, allemands, et espagnoles, et indique les moyens d'identifier les mss. anonymes.

B. Otto Kelényi: *Die Bibliothek im Dienste der Ortsgeschichtsschreibung.*

Die Stadtgeschichte scheidet sich heute bereits auch in methodischer Hinsicht von der allgemeinen Geschichte. Den geschichtlichen Sammlungen der Bibliotheken kann, wenn sie der Differenzierung der Wissenschaft Rechnung tragen, bei der Bearbeitung des stadtgeschichtlichen Materials eine bedeutende Rolle zufallen. Im Dienste der Ortsgeschichtsschreibung entfaltet in Ungarn vornehmlich die „Budapestiensia" Sammlung der Hauptstädtischen Bibliothek eine bedeutende Tätigkeit, indem sie ihr systematisch gesammeltes Material durch umfangreiche Kataloge, Repertorien und bibliographische Veröffentlichungen der Forschung zugänglich macht. Die Sammlung muss sich auf das von dem Gesichtspunkt der Stadtgeschichte aus in Betrachtkommende gesamte Drucksachenmaterial erstrecken. Die Gruppierung des im Laufe des bibliothekarischen Arbeiten sich ergebenden analytischen Materials muss unter Berücksichtigung des synthetischen Rahmens erfolgen.

Zoltán Trócsányi — Béla Dezsényi: *Unterhaltungsbeilagen ausländischen Ursprunges in ungarländischen deutschen Zeitungen.*

Z. TRÓCSÁNYI gibt die verschiedenen technischen Verfahren bekannt, wodurch die „mutierten" Ausgaben der Zeitungen hergestellt werden. Er weist auf die Wichtigkeit der dadurch entstandenen Varianten hin; in der Abteilung für periodische Presse der Landes Széchényi Bibliothek wird den „mutierten" bzw. „mehrköpfigen" Zeitungen besondere Aufmerksamkeit geschenkt. Auf TRÓCSÁNYIS Anregung werden dieselben zum Gegenstand eingehender Untersuchungen gemacht.

B. DEZSÉNYI berichtet in seinem Aufsatz über mehrköpfigen Unterhaltungsbeilagen der deutschen Provinzblätter Ungarns. Diese wurden aus dem Auslande — aus Deutschland und Österreich — bezogen. Seit den siebziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts gelangten zehn verschiedene Ausgaben dieser Illustrierten Sonntags-, Unterhaltungs- und Familienblätter zu Verbreitung, als Beilagen von 40 deutschsprachiger Zeitungen Ungarns. Es war vermutlich die grosse Verbreitung und der durchschlagende Erfolg der deutschen Zeitungsbeilagen, die den Anlass zur Herausgabe der ersten mehrköpfigen illustrierten Wochenschrift in ungarischer Sprache gegeben haben. Diese ist in den Jahren 1890 und 1891 erschienen und wurde als Beilage zu 14 Provinzblättern abgegeben. Die Unternehmung scheiterte wahrscheinlich an

der Konkurrenz der selbstständigen illustrierten Wochenblätter. Die Herstellung mehrköpfiger illustrierter Beilagen ist in erster Linie als kommerzielles Unternehmen anzusehen; die Verleger machten sich aber auch um die Kultur verdienst, indem sie die Bevölkerung der Provinzstädte mit einer abwechslungsvollen Lektüre versahen. Die Redaktionen der einzelnen Blätter, allein auf ihre eigenen Kräfte angewiesen, hätten eine ähnlich reiche literarische Beilage ihren Lesern nicht bieten können.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A. M. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 66. — Könyvtárosképző-tanfolyam 67.
Aba-Novák Vilmos 140, 52.
Abb, G. 169.
Abdul Hamid II. 39, 229.
Ábriáni Dezső, Dárdai 67.
Accademie e Bibliotheche d'Italia 84, 180, 265, 365.
Adler M. 296.
Admonti Szent Benedek-rend Könyvtára 236.
Adrema 204, 205.
Ady Endre 71, 83, 139, 253.
Albucasis-kódex, Budapesti Egyetemi Könyvtár 229—240.
Alciatus, Andr. 55.
Alexandriai Könyvtár 256.
Állami Nyomda, m. kir. 262. — Térképészeti Intézet, m. kir. 262.
Alsó-Pannónia 123.
Alt 81.
Amade László 296.
Amand, szent 306.
American Library Association 62.
Amerika 7, 8.
Amiens Bibliothèque d'—, Missale 42.
Amsterdam 131.
Ancona d', A. 309.
Anderszon, Vl. 165, 166.
Andrád Sámuel 163.
András 306.
Angelico, Fra 145.
Anglia 69, 117.
Antal hainburgi plébános 41.
Apafi Mihály 158.
Apponyi Sándor 70.
Arany János 71, 83, 148, 200, 296. — könyvtára 253.
Aranyosrákosi Székely Sándor 159.
Aranyszájú Szent János 121.
Archives et Bibliothèques 84, 180, 265, 365. — et Musées de Belgique 84, 180, 165, 365.
Aristoteles 122.
Arndt, W. 311.
Arras, Bibliothèque d'—, Missale 42.
Arthus 127.
Asbóth Oszkár 171.
Assner testvérek 176.
Asztalos Miklós 67, 68, 262, 264. — Az Országos Széchényi-Könyvtár kiállításai 345. — Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei. 2—5 füzet. — Halottaink 73. — Ki volt az Elzevirek magyar reszpublikájának kompilátora 126.
Augsburg 47, 306.
Ausztria 41, 114, 117, 118, 311, 326.
Avicenna 237.
Ágoston olmützi prépost 123.

Babits Mihály 83.
Bacsányi János 338.
Bajza József: Breyer, Mirko, Südslavische Rara et Rarissima 170.
Balassa Bálint 71. — István 162. — Menyhárt 162.
Ballagi Aladár 153, 156.
Bamberg 46.
Baranyai Mária 349.
Barcelóna 105.
Barcsay Ákos 80. — Jenő 140.
Barrett Browning, Elisabeth 360.
Báróczi 71.
Baróti Dezső 253.
Bartoniek Emma: A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának Bessarion-Corvinájáról 120.
Basilius, Nagy — 121.
Báthory István 346.
Batsányi János 70.

Baudelaire 83.
Baudenom 219.
Bayros 70.
Bázel 8.
Bäemler Johann Bibliája 46.
Becker 335.
Bécs (Béts) 163, 164, 326, 330, 341. —i magyar testőrség könyvtára 253. —i National-Bibliothek 237, 239, 242, 273, 285.
Beer János 69.
Beissel 305.
Bél Mátyás 164, 242.
Belgium 114, 116, 119.
Belgrádi parlamenti könyvtár 99.
Bélyegzők kérdéséhez 362.
Benedek Elek 330.
Benjamin, W. 54.
Benczúr Gyula 70.
Beöthy 71.
Beregszászi Péter 200.
Berei Soó Rezső 151.
Bergstein, Hans 155, 156.
Berkovits Ilona: A Budapesti Egyetemi Könyvtár Albucasis-kódexe 229, — — A pécsi püspöki könyvtár festett kéziratai és ősnyomtatványai 35.
Berlin 8, 102, 325, 326, 329, 332, 333. —i Egyetemi Könyvtár 8. —i Landtag Könyvtára 98. —i Magyar Intézet Könyvtára 177. —i Reichstag Könyvtára 98, 99. —i Staatsbibliothek 70, 245, 258, 280, 284, 332.
Berlinghieri 235.
Bernardin De Saint-Pierre, Jaques Henri 216.
Bernardinus frater, spalatói 171.
Berzsenyi Dániel 71.
Bessarion Johannes 120, 121, 123. — Corvina, Bartoniek Emma cikke 120.
Bessenyei György 71.
Besztercebányai ág. ev. algimnázium könyvtára 194.
Bethlen Margit grófnő 68.
Bethleni Hari Péter 164.
Bezdechi, St. 80.
Bianu, Jon 77, 357.
Biblia 83, 123. — Budapesti Egyetemi Könyvtár 35, 36, 39. — Kalocsai Érseki Könyvtár 36. — Pécsi Püspöki Könyvtár 35, 40. — Széchényi Könyvtár 36, 37, 44. —, genfi 42. — pauperum, Albert Pfister 46, 47. — Saint omeri 43. —, stuttgarti nagy 42.
Bibliája, Johann Bäemler 46. — Károly V. 42.
Bibliofilia, La — 84, 180, 265.
Bibliográfia 63, 191, 268.
Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei 2—5 füzet. Ism. Asztalos Miklós 173.
Bibliológia 63.
Bibliotheca. Tr. Z. 344.
Bibliotheca Bibliologica 357, — román, — Ism. Makkai László 77.
Bibliothèque de l'École des Chartes 84, 180, 265.
Bibliothökonomia 63.
Bibó István 73, 75.
Bilfinger, C. 305.
Binder 176.
Birt, Th. 278.
Bisztray Farkas Ferenc 68.
Bisztray Gyula 62, 67, 332. — — A falusi népkönyvtárak 111. — — A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. Ism. Mátray László 263.
Bitnitz László 296.
Blume, Cl. 303.
Boccaccio 176.
Boeckler, A. 168.
Bogdan—Duica, Gheorghe 357.
Bogisich Mihály 57, 59.
Bogrea, V. 80.
Bohatta, H. 302, 305.
Bologa, V. 357.
Bologna 237, 309. —i Museo Civico 238.
Bonazzi 9.
Bónisné Wallon Emma 220.
Bonn 283. —i Egyetemi Könyvtár 8.
Bornemisza Péter 160, 161.
Boroszló 283.
Bosznia 171.
Both Ernő 79.
Boucher 176.
Bömer, A. 168.
Bötzel, E. 329.

Brâncoveanu 78.
Brassó 357. — i ág. ev. főgimnázium könyvtára 194.
Bretagne 306.
Bretholz 311.
Breviarum 302. —, Châlons sur Marnei 45. — Szathmáry György 307. —, Szép Fülöp 44.
Breyer, Mirko: Südslavische Rara et Rarissima. Ism. Bajza József 170.
Briet 64.
British Múzeum Könyvtára 285.
Brockhaus Lexikon 281.
Bródy László 68, 262.
Buberl, Paul 236.
Buchwald, R. 306.
Bučič Mihály 172.
Buda 123, 153—157, 243, 339. —i nyomtatványok 153—157.
Budapest 9, 69, 261, 293. —i Egyetemi Könyvtár 3, 4, 10, 11, 35, 36, 68, 177, 237, 263, 294, 359. —i Egyetemi Könyvtár Albucasis-kódexe, Berkovits Ilona 229. — — — Biblia 35, 36, 39.
Buday Árpád 79. — György 70, 143, 146, 147, 150, 360, 361. — Julia, M. 66, 68.
Budina Sámuel 171.
Bukaresti parlamenti könyvtár 99.
Bulletin du Bibliophile 84, 180, 265, 365. — of the New York Public Library 84, 180, 265, 365.
Byron 70.
Cambridge-i Harward Egyetemi Könyvtár 282, 285.
Cantacuzino 78.
Casteleyn, Ábrahám 156.
Caussinus, Nic. 54.
Châlons Sur Marnei Breviarum 45. — — — Missale 45.
Chernel Kálmán 358.
Chevalier, U. 299, 303.
Chorinszky Ignác 70.

Címfelvétel 265, 257.
Címleírás 204.
Címszavas katalógus 19—28.
Clauberg Johannis 157, 159.
Clauser Mihály: Lischerong Gáspár, Pray György élete és munkái 359.
Colan, Nicolae 357.
Collijn, I. 69.
Conrád Gyula 70, 139.
Consul István 172.
Corale delle suore di S. Maria Maddalena 238.
Corot 175.
Corvin-címer 229.
Corvina 39, 120, 122, 123, 170, 230.
Costin 78.
Courtsh-Mahler 220.
Cowley, John D. 69.
Cranach, Lucas 200.
Crăciun, Joachim 357. — Ism. Makkai László 77, 79, 80.
Crnojević 171.
Črnko 171.
Cronerus, Johannes 176.
Crozet, Léo 277. — — Manuel pratique du bibliothécaire. Ism. Sárkány Oszkár 354.
Csáki Mihály 80.
Csáktornyai János 71.
Csánky Dénes 348.
Csapodi Csaba: Könyvtárosképzés Németországban 332.
Császár Elemér 57, 70, 172.
Csehország 78, 131, 132.
Csehszlovákia 105, 116.
Csekonics-család 70.
Csernátoni Gyula 363.
Csokonai 71.
Csonka-Magyarország 12, 16, 113, 194.
Csontosi János 39, 122, 229.
Csuzy Zsigmond 162.
Cutter 259.
Czetter Sámuel 176.
Cziráki József 344.

D. P. Goethe mint könyvtárhasználó 72.
Daicovici, C. 80.
Dahms, Gustav 325.
Dallos Hanna 143.
Damascenus 121.
Dankó József 304, 305.
Dante 83, 143. —-kódex, Budapesti Egyetemi Könyvtár 237.
Dánia 114, 116.
Dárdai Ábriáni Dezső 67.

Daullé 176.
Dávid Antal 67, 68.
Debrecen 3, 69, 163, 193, 194, 200. —i Egyetemi Könyvtár 3, 4, 177. —i ref. főiskola 198, 201. — — — könyvtára 196, 198, 200.
Decimális osztályozás 88, 259.
Decsy Sámuel 339.
Degering, H. 169.
Delalain, P. 300.
Derkovits Gyula 144.
Descartes 51.
Destrez, Jean 300, 307. —, P. 309, 310.
Dethier 229.
Dewey, Melvil 209, 210.
Dezsényi Béla 324. — — Külföldi származású szórakoztató melléklet-ek magyarországi német hírlapokban 325.
Dézsi Lajos 54, 157.
Dickens 83.
Dienes Götz Irén 79.
Dietmarsch, C. 330.
Divéky 70. — József 139.
Dóczy Jenő 362.
Dokumentáció 89.
Domanovszky Ákos 67. — — Index-katalógus, címszavas katalógus 20. — Sándor 70.
Donatus 290.
Dormándy László 68.
Dosztojevszkij 83.
Drăganu, N. 80.
Drescher Pál 67. — — Nagyvárosi Népkönyvtárak 30. — — A rézmetszettel díszített könyv. Ism. J. J. 174.
Dreves 303.
Drezda 132.
Dugonics 70, 253. —Társaság 253.
Duica, Gh. B. 80.
Dupuy, L. S. 64.
Dürer 200.

Ebert 277.
Ebner, A. 303.
Eckermann 72.
École des Chartes 63.
Eggenberger 282.
Eggestein, Heinrich 46.
Egressy 81.
Egri Angolkisasszonyok könyvtára 14.
Egyetemi kódexek 298.
Egyesült Államok 98, 114.
Egyetemi Könyvtárak, Pasteiner Iván 3.
Egyházi, Régi — könyvtárak, Varga Ottó 12.
Eisen 176.
Elekes Miklós 79.
Előnevek és keresztnevek problémája, Varjas Béla 215—217.
Elzevir Ábrahám 128. Bonaventura 128.
Elzevirek magyar reszpublikájának kompilátora, Ki volt az, — Asztalos Miklóstól 126—134.
Élesdy István 152.
Emeram 306.
Endrődi Sándor 71.
Engelhorns Romanbibliothek 282.
Ens 127.
Enyedi György 71. — István 365.
Eötvös József 71.
Eperjes 193, 201. —i ev. Kollégium Könyvtára 194.
Eppelsheimer 259.
Erfurti karthauzi kolostor 256.
Erdély 73, 78, 144.
Erdélyi Szépmíves Céh 137.
Erdélyi Pál 73, 74.
Ernst, Paul 30.
Erős Gábor 152.
Érsekújvári kódex 301.
Északamerikai Egyesült Államok 98, 114.
Esztergomi Főszékesegyház, Pécsi Missalé 48. — Főszékesegyházi könyvtár 194, 263. — káptalan 12.
Európa 114, 202, 279.
Evangeliarium, Sainte-Chapelle-i — 42, 44.
Eybl, Franz 81.

Faber János 124.
Fahrenholz és Ihring nyomdája 329.
Faludi 58.
Faluhelyi István 68.
Falusi népkönyvtárak, Bisztray Gyula 111—119.
Faragó József 120.

Fasanini 55.
Fáy András 71. — Dezső 69, 70, 143.
Fazekas Mihály 71, 139.
Fejér György 44, 274.
Fekete László 296.
Fényképezés 92.
Ferdinánd I. 124.
Ferenczi Miklós 79. — Sándor 79, 80. — Zoltán 158.
Ferenczy József 341.
Festetich-kódex 304.
Ficinus, Marsilius 55.
Filitzki 127.
Finnország 116.
Fischer 81. — Antal 176. — N. 169. — Sándor 296.
Fitz József 27, 67, 68, 262. — — A könyvtár gyüjtőköre 273.
Flandria 306.
Flaubert 65, 83.
Florián Tibor 150.
Folyóiratszemle F. 84, 180, 265, 365.
Foppa, Vincenso 45.
Fővárosi Könyvtár 68, 177, 294, 315. — — Budapesti Gyüjteménye 315, 316. — Pedagógiai Könyvtár 68, 349, 350.
Fraenger W. 50.
Fraknói Vilmos 71.
France, Anatol 83.
Franciaország 5, 114, 117, 301.
Frankfurt 40, 131, 162.
Freud, S. 83.
Freund, Theodor 327.
Freyburg 132.
Frick, Georg 130.
Frigyes pfalzi gróf, cseh király 129, 131, 132.
Fuchs, Wilhelm 110.
Furtwängler 51.

Gáborjáni Szabó Kálmán 70, 143, 145, 151.
Gábriel Asztrik 302. — — A középkori kéziratok identifikációja és localizációja 298.
Gallen János 160.
Galeotto, Marzio 121.
Gálos Rezső 57.
Gara Arnold 70, 139.
Garay János 252.
Garda Samu 67.
Gárdonyi Albert 153. — — Magyar író és könyvkiadó a XVIII. század végén 339. — Géza 71, 118.
Gemniki kolostor 44.
Genfi Biblia 42. — Bibliothèque public 42.
Genthon István 69.
Gerely 219.
Gereon 306.
Géresi B. Mihály 133.
Gerevich Tiberio 235.
Gergely, Szent, Nazianzi — 121. — Rezső 68.
Germania 127.
Gesner K. 290.
Ghibu, O. 80.
Giehlow, K. 54.
Giovio, Paolo 55.
Glaser Lajos: A térképkatalogizálás problémái 67, 241.
Glauning, O. 169, 311.
Godet, Marcell 286, 288.
Goethe 33, 51, 83, 275. — mint könyvtárhasználó. D. P. 72.
Goldastus, Melchior 131.
Goriupp Alisz 67, 68, 332. — — A katalógussokszorítás problémái 202.
Göllner, Carol: Anul revolutionar 1848 în principatele române. Ism. Makkai László 78.
Görlach E. 329.
Göttinga 283. —i egyetemi könyvtár 273.
Götz Irén, Dienes — 79.
Grabmann, M. 308, 309.
Graesel 167.
Granger Jakab 253.
Grassi, Giovannino de'— 45.
Gratzl, E. 169.
Gräsner bécsi könyvkereskedő 340.
Greifswald 284.
Greiner E. 328.
Grimm Vince 82.
Gróf József 143.
Gronovszky Iván 207. — — Löffler, Karl: Einführung in die Katalogkunde 255.
Gulácsy Irén 118.
Gulyás Pál 47, 68. 117, 126, 141, 160, 161, 300.

Gundulić Troján 171.
Gutenberg 135.
Gvadányi 71, 139.
Gyalui Farkas 82.
Gyótai Erzsébet 161.
Gyöngyösi István 253.
György Aladár 15.
Győry János 68.
Gyulai Pál 71, 296.
Gyüjteményegyetem, Orsz. Magyar — 6, 348, 349. —i törvény, Az 1922. évi — 5.
Gyüjtőkörök megosztása 293.

Hain 46, 47.
Hainburg 41.
Hajnal I. 310.
Halász Gábor 68.
Halottaink. Asztalos Miklós 73.
Hamburg 283, 326, 330.
Haner, Georg 126, 127.
Haporti K. István 133.
Haranghy 70.
Hari Péter, Bethleni 164.
Harnack, A. 168.
Hartwig 258.
Hauréau, B. 299.
Headicar, B. M. 110.
Hedvig 306.
Heidelberg 283.
Heine 83.
Hekler Antal 220.
Helbing 70.
Helmeczi István 179. — Komoróczy István 250.
Heltai Gáspár 71, 141, 160, 178.
Helsinkii parlamenti könyvtár 99.
Hendon 285.
Henszlmann Imre 229.
Hering 81.
Hermann, Julius Hermann 237, 239.
Hermolaus P. 163.
Henriot, Gabriel 65.
Herzog József 67, 264, 348.
Heyll, Quirinus 153.
Hiersemann, Karl W. 260.
Hippocrates, Galenus 298.
Hírek 189.
Hírlapváltozatok. Trócsányi Zoltán 323.
Hodinka László 32. — — A mai francia könyvtárosképzés 62.
Hodos 77.
Hoffhalter Rudolf 172.
Hoffmann 176. — Edith 36, 44, 141, 142, 237.
Holbein 200.
Hollandia 8, 133, 197.
Hóman Bálint 11, 263, 348, 349.
Honoré miniátor 39.
Honterus 253.
Horapollo 55.
Horatius 291.
Horvát István 70, 274, 338.
Horváth György 163. — Ignác 48. — János 121, 122.
Horvátország 172.
Hraschanzky Jósef 163.
Hubay Ilonka 68, 346.
Hugo, Victor 70.
Hunyady József 345.
Hurepoix 65.
Hurter, H. 298.
Hussung, M. J. 168.
Huszti József 121. — Ősz András 133.
Huxley, Aldous 83.

Ibsen 83.
Ihring és Fahrenholz nyomdája 329.
Illésházy, Comte d'— 71.
Illyés Gyula 362.
Ilosvai 141.
Imakönyv, Pécsi Püspöki Könyvtár 45.
Index-katalógus 19—28.
India 114.
Inhaltsangabe 94, 191, 269, 368.
Institut Catholique 65. — International de Documentation: Communications 84, 180, 265, 365.
Ipolyi Arnold 229.
Irodalomtörténeti kiállítások a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában, Kozocsa Sándor 70.
Isidorus 290.
Ismertetések 77, 167, 255, 348.
Isoz 81.
Istókovics 140.
István, Szent 306.
Istvánffy Miklós 70.

Ives, Szent 306.
Iván Szilárd 152.
Iványi Béla 161.

J. J. Drescher Pál. A rézmetszettel díszített könyv 174.
Jajczay János 68.
Jakubovich Emil 73, 74.
Jámbor László 296.
Jankovich Miklós 36, 44.
János scriptor 36. —, Szent 120. —, Aranyszájú Szent 121.
Jánosi József 144.
Japán 114, 117.
Jaschik Álmos 70.
Jaschke, Franz 81.
Jagić, Vatroslav 170.
Jeges Ernő 81.
Jékely Zoltán: A Magyar Bibliofilek Szövetségének megalakulása 68.
Jenei G. István 133.
Jeromos, Szent 304. — kódex 122.
Jókai Mór 71, 83, 118, 330.
Joó Tibor 67.
Jorga 77.
József császár 58. — Nádor Műszaki Egyetem Könyvtára 5, 177, 294.
Jöcher 159.
Juhay Antal 217.
Julien, J. 303.
Junker Keresztély 176.
Justh Zsigmond 70, 71.

Kaesz Gyula 69.
Kaiser, R. 169.
Káldy 253.
Kallimachos 250, 289, 290, 291.
Kalocsai Érseki Könyvtár, Biblia 36.
Kålund 311.
Kampis Antal 69.
Kant 51.
Káplány Géza 67. — A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében. Ism. Tr. Z. 351.
Karabaček 311.
Károly, V. Bibliája 42. — Lajos, pfalzi gróf 128, 129.
Kassa 48, 56, 164, 179.
Katalogizálás 87, 267.
Katalógus-sokszorosítás problémái, Goriupp Alisz 202.
Katona József 71.
Kazinczy Ferenc 61, 71, 200, 296.
Kelemen Lajos 79.
Kelényi B. Ottó 67, 153—155. — — A könyvtár a várostörténeti kutatás szolgálatában 313.
Keleti Adolf 349. — Artur 144.
Keller-féle fatartalmú papír 276.
Kemény József 365. — György 67. — Zsigmond 71, 83.
Képzőművészeti Főiskola 360.
Keresztnevek problémája 215.
Kereszturi István 133.
Kereszty István 179, 342, 343, 351.
Kertész Árpád 263. — János: A magyar közegészségügy bibliográfiája. Ism. Znakovszky Emma 352.
Keszthelyi-kódex 304.
Két régi magyar nyomdász halálának ideje. Zoványi Jenő 71.
Keudell, Elise von 72.
Kiállítások 185.
Kiel 283.
Kierkegaard 51.
Kirjeev 166.
Kirschner 102.
Kisch Gusztáv 80.
Kisebb közlemények 62, 153, 247, 332.
Kisfaludy Károly 143. — Sándor 70, 143, 172, 173.
Kiskunhalas 23.
Kiss József 71. — Sámuel 200.
Kleiton 51.
Kliegl József nyomdai betűelosztó gépe, Supka Ervin 250.
Klimó György 48.
Knauz Nándor 47, 302.
Kner Albert 69, 143. — Imre 68, 358. — Izidor könyvnyomda 358, 363.
Kniezsa István 342.
Kódexek, egyetemi 298. —, liturgikus 298. — ismertetések 189.
Kohlhammer N. 329.
Kolozsvár 77, 150, 159, 164, 193, 201, 357. —i Egyetemi Könyvtár 11. —i ref. Kollégiumi Könyvtár 195.
Kolozsváry Sándor 143, 363.
Komáromi János 150.
Komoróczy István, Helmeczi — lásd: Helmeczi Komoróczy István.

Konstantinápoly 39, 121, 229.
Korbuly György 229.
Korvin, Korvina, lásd: Corvin, Corvina.
Kós Károly 138, 139.
Kosskol 70.
Kossuth Lajos 70, 81.
Kosztolányi Dezső 83.
Kovachich Márton 339, 340.
Kovács István 79, 80. — Pál 338. — Sámuel 338.
Kozma Lajos 70, 138, 139.
Kozocsa Sándor: Irodalomtörténeti kiállítások a Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárában 70. — — Könyvsorozatok megtévesztő számozása 227. — — Az 1935. év irodalomtörténeti munkássága. Ism. Tolnai Gábor 83.
Kőhalmi Béla, Az új könyvek könyve. Ism. Tolnai Gábor 82.
Kölcsey Ferenc 227.
Köln 306.
König-féle gyorssajtó 276.
Königsberg 283.
Könyvbeszerzés 86. —csonkítás 365. —kölcsönzés 88. —kötés 92, 268. —restaurálás 268. —sorozatok megtévesztő számozása. Kozocsa Sándor 227.
Könyvtár, Admonti Szent Benedek-rend 236. —, Alexandriai 256. — Amiensi 42. —, Arrasi 42. —, Bécsi magyar testőrségi 253. —, Bécsi National-Bibliothek 237, 239, 242, 273, 285. —, Berlini Egyetemi 8. —, Berlini Landtag 98. —, Berlini Magyar Intézet 177. —, Berlini Reichstag 99. —, Berlini Staatsbibliothek 245, 258, 280, 284, 332. —, Bonni Egyetemi 8. —, Brassói ág. ev. főgimnázium 194. —, Budapesti Egyetemi 3, 4, 10, 11, 35, 36, 39, 68, 177, 229—240, 263, 294, 359. —, Bukaresti parlamenti 99. —, Cambridgei Harvard egyetemi 282, 285. —, Debreceni egyetemi 3, 4, 177. —, Debreceni ref. főiskolai 196, 198, 200. —, egri Angolkisasszonyok 14. —, Eperjesi ev. kollégiumi 194. —, Esztergomi főszékesegyházi 194, 263. —, Fővárosi 68, 177, 294, 315. —, Fővárosi Pedagógiai 68, 349, 350. —, Genfi Bibliothèque public 42. —, Göttingai egyetemi 273. —, Helsinki parlamenti 99. —, József Nádor Műszaki Egyetem 5, 177, 294. —, Kalocsai Érseki 36. —, Kolozsvári Egyetemi 11. —, Kolozsvári ref. kollégiumi 195. —, Lipcsei Deutsche Bücherei 69. —, Lipcsei német nemzeti 285. —, Lipcsei Universitätsbibliothek 332. —, Londoni British Museum 280, 284. —, Magyar Tudományos Akadémia 68, 177. —, Mármarosszigeti ref. liceumi 194. —, Medgyesi ág. ev. főgimnázium 195. —, Milánói Ambrosiana 273. —, Moszkvai Lenin 280, 284. —, Müncheni Staatsbibliothek 259, 273, 280, 332. —, New Heaven egyetemi 280. —, Párizsi Bibliothèque de l'Arsenal 42, 45. —, Párizsi Bibliothèque Nationale 42, 44, 64, 236, 273, 284, 285, 297, 299, 307. —, Pécsi Egyetemi 3, 4, 27, 177. —, Pécsi Püspöki 35, 40. —, Ref. Theológiai Főiskola, Ráday- 342, 343. —, Rochesteri egyetemi 280. —, Római Vittorio Emanuele 9. —, Roueni Bibliothèque de Rouen 42. —, Sárospataki ref. főiskola 196, 200. —, Soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar 177. —, Soproni ág. ev. liceum 194. —, Soproni Népkönyvtár Egyesület 247. —, Sopron sz. kir. város köz- 247. —, Statisztikai Hivatali 68, 177. —, Stockholmi Riksdag 99. —, Stuttgarti királyi 42, 239. — Stuttgarti Weltkrieqsbücherei 173. —, Széchényi 36, 39, 68, 124, 157, 171, 176, 177, 178, 204, 215, 216, 217, 219, 237, 261, 263, 280, 282, 285, 291, 293, 294, 295, 324, 327, 338, 341, 342, 343, 345, 347, 349. —, Szegedi Egyetemi 3, 4, 177, 254. —, — Somogyi 254. —, Székelyudvarhelyi ref. kollégiumi 195. —, Szentpétervári nyilvá-

nos 284. —, Technológiai múzeumi 68, 177. —, Vatikáni 273. —, Washingtoni L. C. 285. —, Weimari 72. —, Zilahi ref. Kollégium 195. —, Zirci ciszterciek apátsági 14. — a várostörténeti kutatás szolgálatában, Kelényi B. Ottó 313. — és tizedes osztályozás, Witzmann Gyula 209. —építés 267. —épület 93. — gyüjtőköre, Fitz József 273. —politika 84, 266. —propaganda 91. —tan 266. —típusok 182, 266. —történet 184, 189, 267. —ügyek 182. —i gyakorlat 64. —i kiadványok leszállított árusítása 366.

Könyvtárak, Egyetemi —, Pasteiner Iván 3. —, Egyházi —, Varga Ottó 12. — együttműködése, 91. — gyarapodásai 188.

Könyvtárosegyesületek 182. —képzés, mai francia, Hodinka László 62, 181. —képzés Németországban, Csapodi Csaba 332. —képző tanfolyam, A. M. 67, 68. —képző-tanfolyam második éve 347.

Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, — — kongresszusa, lásd: Magyar —.

Körmendi Zoltán 217.

Kőszeg 358.

Középkori kéziratok identifikációja és lokalizációja, Gábriel Asztrik 298.

Kriehuber 81.

Kristóf György 79.

Krnarutić 171.

Kromolitográfia 82.

Krüss, H. A. 169, 335.

Krzynowski 311.

Kubinyi Ágost 338. — Ferenc 229.

Kulcsár-kódex 304.

Kuntze, Friedrich 214.

Kuhnert, E. 168, 169.

Külföldi könyvtárosok tanulmányútja Magyarországon 69. — származású szórakoztató mellékletek magyarországi német hírlapokban, Dezsényi Béla 325.

Különlenyomatok 364.

Lackner Kristóf 55.

Lactantius 290.

Ladewig, Paul 98, 110, 287, 352.

Laet, Joh. de 129.

Lafontaine 176.

Lajos, Szent 36. —, Nagy m. király 122, 170.

Lakatos L. Lajos: A magyar őshírlapok bibliográfiájához 341.

Lakits Zsigmond 340.

Langgraf 176.

Landerer János Sebestyén 153.

Lapedatu, Alexandru 357.

László, Szent 12, 306.

László Gyula 152.

Laus Podagrae. Ism. Tr. Z. 358.

Lavotta Rezső: Verseghy Ferencnek egy ismeretlen kéziratáról 57.

Lázár, Szent 306.

Lechner Ödön 138.

Leitmeritz 131.

Lehmann, P. 311.

Lendvai Márton 81.

Lengyelország 78, 105, 114, 173, 306, 311.

Leningrád 281.

Leroquais V. abbé 298, 301, 302, 303, 305, 306.

Lesage, R. 301.

Lesskó Béla 68.

Leszállított árú könyvtári kiadványok 364.

Levéltárosok és Könyvtárosok Egyesülete, — — Kongresszusa, lásd: Magyar —.

Levélszekrény 176, 364.

Leyden 133.

Leyh, G. 168, 169, 286.

Library Association Record 84, 180, 265, 365. — Journal 84, 180, 265, 365. — of Congress and its activities 110. — Quarterly 84, 180, 265, 365.

Lipcse 132, 159, 283, 332, 333. —i Deutsche Bücherei 69. —i Deutsche Bibliothekarschule 335. — német nemzeti könyvtár 285. — Universitätsbibliothek 332.

Lischerong Gáspár: Pray György élete és munkái. Ism. Clauser Mihály 359.

Liszt Ferenc 296.
Litográfia 81.
Little, G. A. 299, 308.
Liturgikus kódexek 298.
Livre d'heures 300, 304. — —, saragossai 311.
London 281. —i British Museum könyvtára 280, 284.
Löffler, Karl 168, 290. — —, Einführung in die Katalogskunde. Ism. Gronovszky Iván 255.
Lupas János 80.
Luther 172.
Lucić, Hannibal 171.

Macarie barát 77.
Madách Imre 70, 83, 150, 296, 339.
Madrid 105.
Maggs-cég árverése 297.
Magyar Bibliofilek Szövetségének megalakulása, Jékely Zoltán 68. — Bibliophil Társaság 137, 175, 176, 358, 360. — Biológiai Kutatóintézet 348. — Hírmondó 343. — Könyvbarátok 137. — könyvkiadás a XVI. században, Tolnai Gábor 160. — Könyvszemle 73, 176, 177, 250. — Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 73, 177, 347, 350, A. M. 66. — Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve 263. — könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusa 12, 19, 29, 111, 193, 202, 209, 241, 313. — Minerva 194, 293. — Kurir 341, 342. — Merkurius 342. — Músa 341, 342, 343. — Nemzeti Bank Pénzjegynyomdája 262. — Nemzeti Múzeum 6, 263, 348. — Nemzeti Múzeum incipit gyüjteménye 299. — Nemzeti Múzeum Könyvtára, lásd: Széchényi Könyvtár. — Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai, I. Ism. Trócsányi Zoltán 348. — Nemzeti Nyomtatványkiállítás. Ism. Máté Károly 261. — őshírlapok bibliográfiájához, Lakatos L. Lajos 341. — Tudományos Akadémia könyvtára 68, 177. — nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841—1936. Ism. Sajó Géza 349. — Orvosok Tuberkulózis Egyesülete 353, 354. — Tüdőbeteggondozó és Gyógyintézeti Orvosok Egyesülete 353. —ország 22, 27, 35, 36, 41, 69, 78, 178, 229, 243, 250, 263, 273, 301, 326, 327, 357.
Major Ervin 57, 59.
Makkai László: A román Bibliotheca Bibliologica 77. — — A román bibliográfia 357. — — Carol Göllner 78. — — Joachim Grăciun 77, 79.
Manet 175.
Mann, Thomas 83.
Manskovith (Farinola) Bálint 161.
Márai Sándor 69.
Margitai István 163. — János 163.
Mária Terézia 359.
Máriássy Ferenc 160, 161. — Pál 161.
Markovics Mátyás 341.
Mármarossziget 193. —i ref. liceumi könyvtár 194.
Marmontel 176.
Marocsai Balázs, zágrábi kanonok 309.
Maros Vásárhelyi Baba Ferentz 162.
Maróthi György 163.
Martin, Henry 42, 45.
Martinovics Ignác 71.
Mateescu 80.
Máté Károly: Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás 67, 68, 162, 261.
Mátray Ernő 57. — László: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. Szerk. Bisztray Gyula 263.
Mátyás király 39, 41, 120, 121, 122, 170.
Mavrocordat 78.
Mayer Ferenc Kolos 229, 231, 233.
Medgyesi ág. ev. főgimnázium könyvtára 195.
Megtévesztő adatok a címlapokon 215.
Melianus Gnatereth 179, 250.
Menestrier P. Claude 54.
Menyhárt József 151.
Mereschkowskij 217.
Mészáros Ignátz 164.
Metastasio 176.

Mexico 114.
Meyer Ágost 176. —, W. 311.
Mi való a könyvtárba? 289.
Michelet 65.
Migne 299.
Mihalik Sándor 68.
Mikovinyi Sámuel 176, 242.
Mikrofilm 92.
Mikszáth Kálmán 71, 83.
Milánói Ambrosiana Könyvtár 273.
Milkau, Fritz 6, 98, 110, 169, 241, 285, 287. — Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Ism. Nyireő István 167.
Minerva 98, 110, 281.
Miskolci ref. gimnázium könyvtára 194.
Missale 302. — Bibl. d'Amiens 42. — Bibl. d'Arras 42. — Bibl. de Rouen 43. — Châlons sur Marnei 45. — Pécsi 47, 48. — Quinqueecclesiense 47.
Misztótfalusi Kis Miklós, Sajó Géza 157.
Miticzky Julianna 296.
Modenai Szt. Jeromos-kódex 122.
Modern könyvtár 279. — magyar könyvillusztráció, A — Nagy Zoltán, vitéz 135—152.
Molbech 277.
Molnár Albert, Szenczi 178. — C. Pál 143—145.
Mór, pfalci gróf 129.
Mordtmann 229.
Moreau 176.
Móricz Zsigmond 83.
Morin, G. 303.
Moszkva 281. —i Lenin-könyvtár 280, 284. —i Nyilvános Könyvtár 284.
Motogna, V. 80.
Muraköz 172.
Műcsarnok 261, 263.
Műegyetemi Könyvtár, lásd: József Nádor —.
Müller Ferenc 172. —, Hugo 110.
München 332, 333. —i Staatsbibliothek 259, 332. —i udvari könyvtár 273, 280.
Münster 283.
Nádudvari Péter 158.
Naetebus, G. 169.
Nagel, Georg G. 329.
Naghiu, I. 357.
Nagy András, Tasnádi 348. — Imre 140, 144. — Zoltán, vitéz: A magyar litográfia története. Ism. Supka Ervin 81. — — A modern magyar könyvillusztráció 135. — — Az elmult év legszebb könyvei 362.
Nagy-Magyarország 194.
Nagyenyed 193, 201. —i Bethlen-Kollégium Könyvtára 195.
Nagykőrösi ref. főgimnáziumi könyvtár 195.
Nagyszebeni ág. ev. főgimnáziumi könyvtár 195.
Nagyvárosi Népkönyvtárak, Drescher Pál 29.
Napoleon levelei 297.
Nápoly 311.
Nazianzi Szt. Gergely 121.
Németország 5, 7, 8, 72, 114, 117, 118, 159, 173, 202, 204, 283, 325, 326, 332.
Nemzeti Bank Pénzjegynyomdája, Magyar 262.
Nemzeti Múzeum, lásd: Magyar —.
Nemzeti Nyomtatványkiállítás 346.
Nemzetközi Bibliográfiai Intézet 212.
Népkönyvtárak, A falusi — 111. — Nagyvárosi — 20.
Népszövetségi Könyvtár 99.
New Heaven egyetemi könyvtár 280.
New-Yorki nyilvános könyvtár 285.
Niccolò di Giacomo da Bologna 235.
Nietzsche 83.
Nosce te ipsum, Turóczi-Trostler József 51.
Novak nemes úr 170.
Novák László 157.
Nürnbergi Germanisches Museum 50.
Nyárády Gyula 79.
Nyireő Éva 67. — István, 66. — Milkau Fritz 167.
Nyirő József 150.
Nyomtatványkiállítás, lásd: Magyar Nemzeti —.

Oláh Miklós 80.
Olaszország 5, 7, 114, 309.
Olgyay Viktor 140.
Olvasótermi használat 89.
Ompolyi dr. 57.
Onisor, T. 358.
Oppenheim, Edward Philips 216. — Ph. 301.
Orient Gyula 79.
Oroszország 114.
Országgyűlési Könyvtár 68.
Országos Felsőoktatási Kongresszus 3. — Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 68, 207. — Közegészségügyi Intézet, m. kir. 354. — Levéltár 348. — Magyar Gyüjteményegyetem, lásd: Gyüjteményegyetem. — Magyar Iparművészeti Múzeum 348. — Magyar Szépművészeti Múzeum 348, 349. — Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára 68, 177. — Széchényi Könyvtár, lásd: Széchényi Könyvtár.
Ortega y Gasset 109, 110.
Ortutay Gyula 68, 148, 149, 360, 361.
Osterwald Friderich János 163.
Oudry 176.
Ovidius 59.
Oxford 311.
Örösi Pál Zoltán 215, 216.
Őshírlapok bibliográfiája 341.

Pádua 309.
Paep, Johannis 49.
Pais Károly: A két Kisfaludy Sándor. Ism. Tr. Z. 172.
Pál Zoltán, lásd: Örösi —.
Panity Vukoszava 347.
Pannonhalma 12, 69. —i rend Könyvtára 49, 194. —i Könyvtár, Pécsi Missale 48.
Pannonia, Alsó-- 123.
Pántzél Dániel 343.
Panzer 47.
Pápa 193, 194.
Páriz Pápai Ferenc 158.
Párizs 36, 62, 310. —i Bibliothèque de l'Arsenal 42, 45. —i Bibliothèque Nationale 42, 44, 64, 236, 273, 284, 297, 299. —i Bibl. Nat. incipit gyüjteménye 299. —i Bibl. Nat. Szathmáry György Breviariuma 307. —i Sorbonne 310.
Parlamenti Könyvtárak, Trócsányi György 97.
Pasteiner Iván 67, 263. — Az Egyetemi Könyvtárak 3.
Pasteur 65.
Patay Mihály 152.
Patzkó Ferentz 163.
Pauer János 14, 57.
Pauler Gyula 359.
Pázmány Péter 253.
Pécs 9. —i Egyetemi Könyvtár 3, 4, 27, 177. —i Missale 47, 48. —i Püspöki Könyvtár Biblia 35, 40. — festett kéziratai és ősnyomtatványai 35. —i Imakönyv 45. —i Missale 48.
Pécsváradi monostor 12.
Pellechet 47.
Pénzjegynyomdája, Magyar Nemzeti Bank — 262.
Pergošić Iván 172.
Pest (Pesth) 163, 164, 172.
Perdrizet, Paul 306.
Perez Lobato Jose Antonio 216.
Petelei 71.
Péterfi Márton 79.
Petheő Dénes 164.
Petőfi Sándor 71, 83, 253, 277.
Petrarca 172.
Petrik Géza 177, 178, 179, 342, 343.
Petzet 311.
Petzholdt 277.
Pfeiffer, C. A. 328.
Pfister Albert Biblia pauperuma 46, 47.
Phillips P. L. 243.
Philobiblon 84, 185, 265, 365.
Philostratos-kódex 122.
Piazetta 176.
Picart 176.
Picasso 175.
Pieters, Charles 126.
Piranesi 175.
Pirckheimer W. 55.
Plato 83, 122.
Poczik Rudolf 296.
Poncelet, A. 299.

Pontanus, Jac. 359.
Popp, Vasilie 77.
Pozsony (Posony) 162, 164, 341.
Pozsonyi Miklós 44.
Praesent, H. 69.
Prága 306, 132. —i parlamenti könyvtár 99.
Pray György 359.
Preisendanz, K. 168.
Protestáns, Régi — főiskolai könyvtárak jelentősége, Varga Zsigmond 193—201.
Provence 306.
Psalterium 304. —, Bourbourg 39. —a, Szent Erzsébet — 236.
Puky-család 70.
Puskás Endre 67.
Puskin 165. — kiadás 165.

Rabelais 176, 300.
Racine 176.
Ráday-könyvtár 242, 243.
Radó István: Sopron sz. kir. város közkönyvtárának története a statisztika tükrében 247—250.
Rahir, Éduard 126.
Ramhorst, Friedrich 329.
Ráskai Lea 141, 362.
Rath, E. v. 168.
Ráth György 358.
Récsey Viktor 49.
Ref. Theologiai Főiskola Ráday-könyvtára 342, 343.
Régeni Mihály 159.
Regensburg 306.
Régi könyvtár 273. — magyar budai nyomtatványok kérdése, Trócsányi Zoltán 153. — papirosfajták, Trócsányi Zoltán 344.
Reichersdorff 127.
Reisner Antal 358.
Reiter László 68, 143.
Rembrandt 140.
Reseta János 338.
Résumé 94, 191, 269, 368.
Révai Miklós 71, 338.
Révész Imre 179, 250.
Reviczky Ádám 45. — Gyula 71.
Revue des Bibliothèques 84, 180, 265, 365.
Réz, Heinrich 325, 326, 328, 329.
Richardus de Mediavilla 308.
Richter Fülöp Antal 81.
Riedl Frigyes 141, 143.
Rivoli, Duc de — 48.
Róbert Károly m. kir. 80.
Roberts-féle papírgyártó gép 276.
Rochesteri egyetemi könyvtár 280.
Rodenberg, J. 168.
Róma 102, 172. —i Vittorio Emanuele-könyvtár 9.
Román bibliográfia ism. Makkai László 357. — Bibliotheca Bibliologica, Makkai László 77.
Románia 77, 78, 105, 357.
Rosenberg, M. 330.
Rosenfeld, H. 54.
Roska Márton 79, 80.
Roth E. 357. — Marcell 79.
Rottenbiller Lipót 338.
Roueni Bibliothèque, Missale 42.
Roustan, Mario 62.
Royer János Pál 162.
Rubens 200.
Rudolf trónörökös könyvtára 253.
Rupert pfalci gróf 129.

Sadi-Jonescu, Al. 357.
Sághy Ferenc 57.
Saint Bertin 42. — Pétersbourg 165. —e-Chapelle-i Evangeliarium 42, 44. — Omeri Biblia 43.
Sajó Géza: A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841—1936. 349. — Misztótfalusi Kis Miklós újonnan felfedezett egyik legrégibb kolozsvári nyomtatványa 157.
Sajtóhibák történetéhez, Trócsányi Zoltán 162—165.
Samaran, Charles 63, 307, 310, 311.
Sambucus, Johannes 55.
Sandeau 227.
Sándor Móric gróf 81.
Sankt-galleni kolostor 256.
Sapenska, Paul de — 131.
Saragossai Livres d'heures 311.
Sárkány Oszkár: Crozet, Léo, Manuel pratique du bibliothècaire 354. — Újabban előkerült kéziratok az Országos Széchényi-Könyvtár kézirattárában 338.

Sárospatak 35, 193, 194, 201. —i ref. főiskola 198. —i ref. főiskola könyvtára 196, 200.
Sárvári Pál 200.
Savoyai Jenő herceg 346.
Schaumburg, Karl 329.
Schiller 33, 275.
Schilling, R. 40, 41.
Schlagwort-katalógus 22, 212, 259.
Schlauning, O. 169.
Schleiermacher 258.
Schmid János 81.
Schneider, Georg 78, 168, 335.
Schnorr v. Carolsfeld, H. 168.
Schoedelius 127.
Schopenhauer 51, 83.
Schotl Gergely 296.
Schott 176.
Sshönlein Hermann 327.
Schramm, Albert 46, 47.
Schrettinger 259, 277.
Schulek Tibor 161.
Schurer 123.
Schütz Antal 220.
Schwartz János 162.
Schwarz, Jakob 259.
Schwerin, John 329.
Scriverius 129.
Seckel, E. 308.
Sevensma, T. P. 69, 286.
Shakespeare 54, 83, 172.
Siklóssy 81.
Simonyi Josef 344.
Skandinávia 311.
Skoczylas, Wladislaw 138.
Smith Tamás 130.
Smithsonian Institution 100.
Sobieski 346.
Sokrates 51.
Soleil, Félix 305.
Somogyi-Könyvtár 254.
Soó Rezső, Berei 151.
Sopron 69, 344. — sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében, Radó István 247. —i Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtára 177. —i ág. ev. líceum könyvtára 194. —i Népkönyvtár Egyesület könyvtára 247.
Sorozatos kiadványok következetlenségei. Waldapfel Eszter 217.
Sőtér István 264.
Spah Gáborné 296.
Springer 282.
Springinklee 200.
Stanislas (Szaniszló) 306.
Statisztikai Hivatal Könyvtára 68, 177.
Státus és Szolgálati beosztás 180.
Steffens, F. 311.
Stegmayer Xaver Ferentz 345.
Stichwort-katalógus 27.
Stockholmi Riksdag könyvtára 99.
Stransky, M. Paulus 129—133.
Strassbourg 46.
Streibig Gergely János 163.
Stripsky Hiador: Kőszegi könyvnyomtató a XVIII. századból. Ism. Tr. Z. 358.
Stundenbuch 304.
Stuttgart 326, 327, 328, 329. —i királyi könyvtár 42, 239. —i Weltkriegsbücherei 173. —i nagy Biblia 42.
Suicerus Joh. Henricus 159.
Sulzer J. G. 61.
Supka Ervin: Kliegl József nyomdai betűelosztógépe bemutatásának 100. évfordulójára. 250. — — Nagy Zoltán 81.
Svájc 7, 8.
Svédország 116.
Swarzenski, G. 40, 41.
Swoboda, Heinrich 236.

Szabó Béla Gy. — 148, 149, 150. — Dezső 83. — István 264. — Károly 48, 159. — Kálmán, Gáborjáni 70, 143, 145, 151. — László, Cs. 69. — Lőrinc 69, 141, 145. — Márton 343. —Hellebrant, RMK. 47, 48, 133. —Sztripszky 198.
Szakkatalógus 257, 258.
Szakozás 88, 267.
Szalády Antal 179, 342, 343.
Szalay József a bibliofil, Tolnai Gábor 252—254. — László 338.
Szászváros 193.
Szathmári Balla Péter 71.
Szathmáry György Breviáriuma 307.
Szatsvay Sándor 341.

Szeben 357.
Széchényi Ferenc gróf 70, 282. — István gróf 70, 81, 338. Széchényi-Könyvtár 36, 39, 68, 124, 157, 171, 176, 177, 178, 204, 215, 216, 217, 219, 237, 261, 263, 280, 282, 285, 291, 293, 294, 295, 324, 327, 338, 341, 342, 343, 345, 347, 349, 351. — Bessarion Corvina 120—125. — Biblia 36, 37, 43. — Irodalomtörténeti Kiállítások 70. — Pécsi Missale 48. — Verseghy Ferenc ismeretlen kézirata 57. — kiállításai, Az országos, Asztalos Miklós 70, 345.
Szeged 9, 150, 252—254. —i Egyetemi Könyvtár 3, 4, 177, 254. —i Somogyi-Könyvtár 254.
Székely Sándor, Aranyosvárosi 158.
Székelyudvarhely 193. —i ref. kollégium könyvtára 195.
Szelepchény György 176.
Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete 119.
Szemlér Mihály 70.
Szenczi Molnár Albert 178.
Szent Erzsébet Psaltériuma 236. — Jeromos-kódex, modenai — 122.
Szent-Ábrahámi Lombard Mihály 159, 160.
Szentiványi M. 164.
Szentjóbi Szabó László 71.
Szentkirályi István 47.
Szentpétervár 281. —i Nyilvános Könyvtár 284.
Szép Fülöp Breviáriuma 44.
Szepesy Ignác 45.
Szerelmey 82.
Szinnyei József 71, 78, 159, 179.
Szisztematikus katalógus 19.
Szolgálati beosztás 180.
Szőnyi István 140. — Ottó 47.

Tacitus Ignoramus O. P. P 155.
Tagányi Károly 313.
Takáts Sándor 153.
Tallián, lásd: Vizeki.
Tállyai Dániel 243.
Tályai Z. Márton 133.
Tangl, M. 311.
Tarcali Péter 133.
Tasnádi H. István 133.
Tasnádi-Nagy András 348.
Tasso 176.
Tatay János 338.
Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, M. kir. — 352. — Múzeum Könyvtára 68, 177.
Teodorescu, D. M. 80.
Térképkatalogizálás problémái, Glaser Lajos 241—246.
Thales 51.
Thallóczy 170.
Thompson, E. 311.
Thorn 132, 134.
Tieftrunk Dániel 358.
Tizedesosztályozás 88, 209—214, 259.
Tizennyolcadik századbeli magyarnyelvű nyomtatványok, mint nyelvjárástörténeti emlékek, Trócsányi Zoltán 344.
Tobolka, Zdenek v. 110.
Toldy Ferenc 274, 343.
Toller 150.
Tolmácsi M. György 133.
Tolnai Gábor 346. — — Kozocsa Sándor 83. — — Kőhalmi Béla 82. — — Szalay József a bibliofil 252. — — Újabb adalék a XVI. századi magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem történetéhez, 160.
Tolsztoj 83.
Tompa Mihály 71.
Tormássi János 163.
Tormay Cecil 144.
Tótfalusi Kis Miklós 365.
Tóth Aurél 253. — Lőrinc 253.
Tótfalusi Kováts Antal 164.
Török Árpád 229.
Tr. Z. Bélyegzők kérdéséhez 364. — — Bibliotheca 344. — — Könyvcsonkítás 365. — — Káplány Géza: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében 351. — — Laus Podagrae 358. — — Levélszekrény 176, 364. — — Pais Károly: A két Kisfaludy Sándor 172. — — Stripsky Hiador: Könyvnyomtató a XVIII. századból 358. — — A sajtóhibák történetéhez 162. — — Hírlapváltozatok 323.

— — Régi papirosfajták 344.
Traube 311.
Trattner Mátyás 164.
Treplin, H. 169.
Trianon 194.
Trócsányi György 67. — Parlamenti könyvtárak 97. — Zoltán 67, 68, 178, 330, 345, 347. — — A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai I. 348. — — A régi magyar budai nyomtatványok kérdése 153. A XVIII. századbeli nyelvjárástörténeti emlékek 344.
Trommsdorff P. 169.
Trubar, Primus 171.
Tudományos Gyüjtemény 342.
Turóczi-Trostler József 159, 358. — — — Nosce te ipsum 50.
Tübingen 171, 172, 283.

Udalricus 306.
Ugron Gábor 68.
Uhlendahl, H. 169.
Újabban előkerült kéziratok az Országos Széchényi-Könyvtár kézirattárában. Sárkány Oszkár 338.
Ujj Bétsi Magyar Múzsa 343.
Ulászló I. 346. — II. 123, 346.
Ulrich Henrik 176.
Ungi Márton 243.
Uranius Nathanael 250.
Ureche 78.
Utrecht 179, 250.

Váczi P. János 133.
Vadász Endre 70, 151.
Vadianus 123.
Vajda János 71.
Valeriano, Pierio 54.
Varga Nándor Lajos 140, 152. — Ottó 67. — — A régi egyházi könyvtárak 12. — Zsigmond 67. — — A régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége 193.
Vári Miklós 133. — Platus János 133.
Varjas Béla: Előnevek és keresztnevek problémája 215—217.
Várostörténeti kutatás 313.
Vattasso M. 299, 308.
Vatikáni könyvtár 273.
Végh Gusztáv 143.
Velence 47, 171. —, Bibl. Marciana 237.
Vencel 306.
Venturi, Adolfo 239.
Verantius, Faustus 171.
Veréczi S. Ferenc 133.
Vernay, Johann N. 330.
Verneuil P. 54.
Verri Sándor gróf 164.
Versailles 258.
Verseghy Ferenc egy ismeretlen kéziratáról, Lavotta Rezső 57. — — 173.
Vértes Marcell 70.
Veszprémi káptalani iskola 12.
Vidor Marcell 156.
Vietorisz Antal 82.
Vikár Béla 219.
Villada, Garcia 311.
Vinkler János 220.
Virág Benedek 338.
Viteazu, Mihai 357.
Vitringa Campegius 162.
Vittorio Emanuele 346.
Vitzthum Georg 41, 42, 43.
Vizeki — Tallián-család 70.
Voith Pál 69.
Volkmann 54.
Voltaire 143, 257, 275.
Vorstius, Joris 110, 335.
Vörösmarty Mihály 70, 71, 83, 253, 296.
Vukčić Hrvoje spalatói herceg 170.
Vukovic Božidar montenegrói vajda 171.

Waldapfel Imre 142. — Eszter: Sorozatos kiadványok következetlenségei 217.
Walter László 296.
Walzel Frigyes Ágost 81.
Washington 281. —i L. C. könyvtár 285.
Wechelius András 358.
Wegener H. 168.
Weimar 72. —i könyvtár 72.
Weispriach, Hans von — 172.
Werbőczi 161.
Wernher 127.
Wickersheimer, E. 308.

Wickhoff, Franz 170.
Winis Nándorné 67.
Wildner Ödön 339.
Willems, Alphonse 126.
Winkler-kódex 301.
Wittenbergi egyetem 197.
Witzmann Gyula 209. — Könyvtár és tizedesosztályozás 67.
Wlha, Josef 236.
Wolff, J. 169.
Wright, S. Fowler 216.

Zainer, Günther 47.
Zaránd (Madách I.) 339.
Zeitschrift für Bücherfreunde 84, 180, 265, 365.
Zentralblatt für Bibliothekswesen 84, 180, 265, 365.
Zerneke, J. H. 132.
Zichy István gróf 348.
Zilahi ref. kollégium könyvtára 195.
Zirzi cisztercita apátsági könyvtár 14.
Zlatohlavek János 131.
Znakovszky Emma: Kertész János, A magyar közegészségügy bibliográfiája. 1925—1935. 352.
Zoerárd 305.
Zoványi Jenő: Két régi magyar nyomdász halálának ideje 71.
Zrínyi György 172. — Miklós 253.
Zrinyiász 171.

Zsigmond király 346.
Zsukovszkij 165.

A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.

27.015. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

GANZ ÉS TÁRSA

VILLAMOSSÁGI, GÉP-, WAGGON- ÉS HAJÓGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST X, KŐBÁNYAI-ÚT 31

ALAPÍTÁSI ÉV: 1844

SÜRGÖNYCÍM: GANZCOM BUDAPEST

Ganz—Vajda-féle
könyvállványok

Könyvállványaink a modern könyvállványok összes előnyeit egyesítik magukban

A polcok az oldallemezek alsó részén kiugró lemezkék segélyével az oszlopok fogain nyugszanak, míg az oldallemezek felső részén kampószerűen kiképzett hevederek a polcok vezetését biztosítják.

Főelőnyük, hogy a polcok magassági helyzetben 15—15 mm-ként a könyvek kirakása nélkül teljes biztonsággal beállíthatók.

A szerkezet nagy előnye, hogy a polcok biztos vezetésűek, azok a rajta lévő könyvekkel együtt igen könnyen kiemelhetők s akár más állványon is újból elhelyezhetők, ami a könyvek leporolásánál nagy előny.

A vasállványok különösen raktárrendszerű könyvtárak építkezéseinél alkalmazhatók igen célszerűen, amennyiben **a fogazott oszlopok egyszersmind a mennyezetet is hordják.** *A közbenső födémek ilyenkor drótüvegből (kb. 15 mm vastag) készülnek és miután az ezeket hordó tartók csak minden oszlopnál alkalmaztatnak, ezek magassága a könyvpolcok elhelyezésénél helyet nem von el. — Rendes oszloptávolság kb. 1—1 m.*

A polcok háromféle alakban készülnek és pedig:

1. Az alsó fix pontok mélysége 35—42 cm.

A mozgatható polcok mélysége:

2. A nagyobb könyvek részére 31 cm.

3. A közép- és kisalakú könyvek részére 21 5 cm.

Nagyobb rendelésnél ettől eltérő mérettel is gyártatnak.

Eddig kb. 3 és fél millió kötet részére készítettünk vasállványokat.

A Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárában

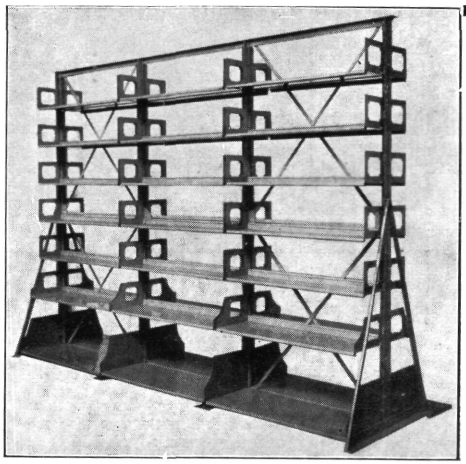

Kétoldalú állvány

Könnyű! Tartós! Egyszerű! Olcsó! Könnyen felállítható, szétszedhető, rendezhető!

Eddig készített nagyobb berendezések:

		Kötet számára
Budapesten:		
Országos Levéltár		1,000.000
M. kir. Iparművészeti Múzeum könyvt.	kb.	32.000
M. kir. Statisztikai Hivatal könyvt.	„	25.000
Keresk. és Iparkamara könyvt.	„	40.000
Székesfővárosi könyvtár	„	400.000
Kegyes Tanítórend könyvt.	„	90.000
Székesfőv. pedagógiai könyvt.	„	75.000
Herceg Eszterházy levéltár könyvt.	„	10.000
Nemzeti Múzeum Széchényi könyvt.	„	300.000
Népegészségügzi Múzeum könyvt	„	40.000
M. kir. Techn. és Anyagvizsg. Int. könyvt.	„	40.000
Nemzeti Múzeum zoológiai oszt. könyvt.	„	45.000
Műegyetem közgazd. szemin. könyvt.	„	10.000
Cistercita rend főgimnáziuma könyvt.	„	4.000
Kir. M. Pázmány Péter Tud.-egyetem	„	200.000
Debrecenben:		
Tisza István Tud.-egyetem	„	400.000

Továbbá: *Békésgyulán, Csornán, Debrecenben, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsett, Szegeden, Aradon, Brassóban, Lőcsén, Sarajevóban, Szatmárnémetin, Székelyudvarhelyen.*

25903. — K. M. E. Ny.

TARTALOM.

Lap

Fitz József: A könyvtár gyüjtőköre 273
Gábriel Asztrik: A középkori kéziratok indentifikációja és lokalizációja 298
Kelényi B. Ottó: A könyvtár a várostörténeti kutatás szolgálatában 313
Trócsányi Zoltán: Hírlapváltozatok 323
Dezsényi Béla: Külföldi származású szórakoztató mellékletek magyarországi német hírlapokban 325
Kisebb közlemények: CSAPODI CSABA: Könyvtárosképzés Németországban. — SÁRKÁNY OSZKÁR: Újabban előkerült kéziratok az Országos Széchényi-Könyvtár kézirattárában. — GÁRDONYI ALBERT: Magyar író és könyvkiadó a XVIII. század végén. — LAKATOS L. LAJOS: A magyar őshírlapok bibliográfiájához. — TR. Z.: Bibliotheca. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XVIII. századbeli magyarnyelvű nyomtatványok mint nyelvjárástörténeti emlékek. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Régi papirosfajták. — ASZTALOS MIKLÓS: Az Országos Széchényi-Könyvtár kiállításai. — A könyvtárosképző-tanfolyam második éve 332
Ismertetések: A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai I. (Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.) — A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841—1936. (Ism. SAJÓ GÉZA.) — KÁPLÁNY GÉZA: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében. (Ism. TR. Z.) — KERTÉSZ JÁNOS: A magyar közegészségügy bibliográfiája. 1925—1935. (Ism. ZNAKOVSZKY EMMA.) — CROZET, LÉO: Manuel pratique du bibliothécaire. (Ism. SÁRKÁNY OSZKÁR.) — A román bibliográfia. (Ism. MAKKAI LÁSZLÓ.) — STRIPSKY HIADOR DR.: Kőszegi könyvnyomtató a XVII. századból. (Ism. TR. Z.) — Laus Podagrae. (Ism. TR. Z.) — LISCHERONG GÁSPÁR: Pray György élete és munkái. (Ism. CLAUSER MIHÁLY.) — Az elmúlt év legszebb könyvei. (Ism. NAGY ZOLTÁN.) 348
Levélszekrény: (TR. Z.) 362
Folyóiratszemle: 1936. (F.) 365
Résumé — Inhaltsangabe 368
Név- és Tárgymutató 371

A Magyar Könyvszemle bevételei 1937-ben:

Hozzájárulás a folyóirat költségeihez: Berlin: Magyar Intézet 100 P. Budapest: Vallás- és közoktatási minisztérium a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára útján 1000 P. A M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára 1000 P. Egyet. Könyvtár 500 P. Fővárosi Könyvtár 120 P. József Nádor Műszaki és Gazd. Tud. Egyetem Könyvtára 100 P. Képviselőházi Könyvtár 200 P. M. Tud. Akadémia Könyvtára 200 P. Orsz. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára 100 P. Debrecen: Egyet. Könyvtár 400 P. Pécs: Egyet. Könyvtár 100 P. Sopron: Műegyet. Könyvtár 100 P. Szeged: Egyet. Könyvtár 300 P. Összesen: 4120 P.

Előfizetés: Bécs: Collegium Hungaricum 40 P. Budapest: Esterházy-Levéltár 40 P. Fővárosi Paedagogiai Könyvtár 40 P. Kegyesrendi Főgimnázium (I. R.) 20 P. Koczkás Ödön (r. tag) 10 P. Báró Kornfeld Móric 40 P. Külügyminisztérium Könyvtára 40 P. Mezőgazdasági Múzeum 40 P. Műemlékek Orsz. Bizottsága 40 P. Orsz. Bibliográfiai és Könyvforgalmi Központ 500 P. Orsz. Szépművészeti Múzeum Könyvtára 40 P. Ranschburg Gusztáv (p. tag) 10 P. Szabadalmi Bíróság 40 P. Társadalomegészségügyi Intézet 40 P. Technológiai Könyvtár 100 P. Tiszti Kaszinó Könyvtára 40 P. Znakovszky Emma (r. tag) 10 P. Csorna: Prem. prépostság Könyvtára 40 P. Debrecen: Déri-Múzeum 40 P. Ref. Főiskola Nagykönyvtára (I. R.) 20 P. Győr: Tóth János könyvkereskedő 40 P. Pannonhalma: Apátsági Könyvtár 40 P. Pápa: Ref. főiskolai Könyvtár 40 P. Pécs: Elme- és idegklinika Könyvtára 40 P. Zirc: Apátsági Könyvtár 40 P. Összesen 1328 P.

Magyar Könyvszemle

a Magyar Közkönyvtárak Közlönye.

Szerkeszti:
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára.

Ára 40·—P.